REVERENDISSIMO IN Christo patri ac Domino D. Cardinali Grimano Veneto, titulo sancti Marci, Erasmus Roterodamus S. D.

Auctor damnatus

Vibus nouum uideri solet reuerendissime pater, cur Paulus apostolus πολυγλωττότατος Romanis Græce, quàm Romanè scribere maluerit, mirari desinent, si perpenderint primum illis temporibus

a 2

[Manuscript note:] opus hactenus prohibitum nunc uero cum expurgatione permissum. Et admonemus lectorem ut opera Erasmi caute legat, tamquam ... [illegible]

poribus Græci sermonis usum penè tam late patuisse, quàm late Romanum patebat imperium. Deinde Romanis ipsis adeo quondam in delicijs fuisse Græcanicas literas, ut ea res Satyrarum conuicijs sit exagitata. Siquidem apud Lucilium Scæuola ridens Albutium, ut plus æquo φιλέλληνα, χαῖρε, inquit, prætor Athenis, & apud Iuuenalem stomachatur quispiam, negans se ferre posse Græcam urbem. Quanquam ita Græce locutus est, ut à mere Græcis non satis queat intelligi, ob passim admixtam Hebræi sermonis proprietatē. Quod si maxime Græca, ac pure Græca fuisset oratio, multū tamē adhuc difficultatis superesset lectori, quod cū scriberet rudibus adhuc, & nuper Christo initiatis, mysteria quædam magis attigit q̃ tractauit, & indicauit uerius q̃ explicuit, uidelicet tempori seruiens. Nunc uero cum Roma tota adeo sit Christiana, ut illic totius Christianæ religionis sit arx culmenq́;, ac per uniuersum terrarum orbem Romane loquantur quicūq; Romanum agnoscunt Pontificem, uidebar mihi facturus operæprecium, si effecissem ut Paulus iam mere Romanis, ac plene Christianis, non solum Romane, uerumetiam explanatius loqueretur: atque ita loqueretur Romane, ut Hebræum qui-

mnia expurgari dem

reijdo con comision de los
... 1640 ... Ant.° Blanca...

dem non agnoscas, agnoscas tamen apostolum lo qui. Solitus est ille mutare linguam, semper obser uata apostoli dignitate. Non hic attollam uerbis, quanti mihi constiterit hoc quicquid est opusculi, quod id sciam nemini procliue uel æstimare, uel credere, nisi qui ipse periculum in simili negocio fecerit, quid sit hiantia committere, abrupta mol/ lire, confusa digerere, inuoluta euoluere, nodosa explicare, obscuris lucem addere, Hebraismũ Ro/ mana ciuitate donare: denique Pauli, hoc est, cœle/ stis oratoris mutare linguam, & ita temperare παράφρασιν, *ne fiat* παραφρόνησις, *hoc est, sic aliter dicere, ut tamen non dicas alia, præsertim in argumento non solum tot modis difficillimo, ue rumetiam sacro, ac maiestati euangelicæ proxi/ mo: in quo cũ in lubrico uerseris, & labi sit facilli mum, citra graue periculum labi non possis. Illud modo testabor, ingenue magis quàm arroganter, non multum laboris accessurum fuisse, si iustum cõmentarium in hanc epistolam ædere uoluissem. Arbitrabor autem huiusce studij præmium abun/ de magnum mihi persolutum, si meo studio sense ro perfectum esse, ut Paulus primum tibi, deinde per te cæteris Romanis sit aliquanto commen/ datior, aut certe familiarior, quibus & cõmenda*

Varius in dicendo Paulus.

 tissimũ

datissimum & familiarissimum esse par est. Compertum enim habeo quàm multos antehac sermonis peregrinitas, quanto plureis tùm explicationis tum rerum difficultas alienarit ab eius lectione. Quanquam à tam eximio fructu non oportebat ullis incommodis deterreri. Horum igitur uel fastidio, uel desperatiōi, hac nostra industria studuimus succurrere, ita negocium temperantes, ut ei qui nolit quicquam in sacris literis immutari, commentarij uice sit futurum, rursus ei qui uacet huiusmodi superstitione, Paulus ipse loqui uideatur.

Laus Romanorum. *Amplectere Roma principem, aut certe præcipuū religionis tuæ magistrum. Exosculare priscæ laudis tuæ præconem: redama eum, qui te non dum uisam adamauit. O feliciter commutatam sortem felicitatis tuæ, olim sub tyrannis cæsaribus mutis simulachris litabas, nunc sub Petro & Paulo terrarū orbi præsides: olim eras superstitionū omnium ancilla, nunc es ueræ religionis magistra. In Iouis Capitolini locum successit Christus solus Opt. Max. In principis locum Petrus & Paulus suis uterq; dotibus summus, in augustissimi illius senatus uicem successit toti orbi reuerendus Cardinalium ordo.*

Cardinaliū ordo. *Si quid te mouent fornices, aut pyramides pristinæ superstitionis uestigia, cur non*

magis

magis te capiunt in horum libris receptæ religio-
nis monumenta. Adriani statuam, aut Domitiani
miraris thermas, quin potius Petri Pauliq; sacro-
sanctas epistolas amplecteris? Si iuuat in Salu-
stianis aut Liuianis libris fabulosa uetustas, à qui
bus initijs ad orbis tyrannidē breui ruituram fue-
ris euecta uulturum auspicijs: cur nō magis iuuat
in apostolorum & euangelistarum literis agno-
scere, quibus primordijs ad ecclesiæ monarchiam
nūquam cessaturam perueneris, auspicijs Christi?
Vt apud Iudæos sacro sancti quondam templi, ho
die ne uestigium quidem ullum extat, ita tui Capi-
tolij, quod quondam uanissimi uates æternum fo-
re pollicebantur, adeo nullæ supersunt reliquiæ, ut
ne locum quidem possis ostēdere. Si Ciceronis lin-
guam miraris, de qua uix pronuncies plús ne pro-
fuerit, an obfuerit reipublicæ: cur non magis dele-
ctat Paulina facundia cui salutis ac religionis tuæ
summam debes? Semper auida laudum fuisti, ha-
bes tam grauem, tam inclytum gloriæ tuæ bucci-
natorem. Quid triumphalius quàm apostolico
ore laudari? Agnosce Romane, agnosce quid tibi
tribuat Paulus, ut intelligas quæ laudes tibi sint
tuendæ. Audi quid moneat, ne nescias qd tibi sit ca
uendū. Fidē laudat, quæ nusq̄ adhuc fuit incorru-

Sic laudat, ut admonet.

a 4 ptior

ptior: obedientiam prædicat, quæ fecit, ut cito superstitionem religione mutares. Facilitatem tribuit, cui solet esse comes credulitas, hæc in causa fuit, ut à pseudapostolis in Iudaismum pellicereris. Sed aderat facilitati prudentia, quæ fecit, ut mature resipisceres. Subnotat animi celsitudinem, atq; ob id tam sollicite deterret à fastu & insolentia, à luxu auocat ad sobrietatẽ, à libidinibus ad castimoniam, à ferocitate ad tolerantiam, à dissidijs ad concordiam, à bellis ad pacem. Hæc est indoles uere Romana, à qua degenerare sit turpe. Vide ne è Rhoma degeneres in Babylonem. Fatetur diuus Hieronymus suis etiamnum temporibus laudatæ Paulo religionis extitisse documenta. Vbi, inquit, alibi, tanto studio & frequentia ad ecclesias & ad martyrum sepulchra concurritur? ubi sic ad similitudinem cœlestis tonitrui amen reboat, & uacua Idolorum templa quatiuntur? Non quod aliam habeant Rhomani fidem, nisi hanc quam omnes CHRISTI ecclesiæ, sed quod deuotio in eis maior & simplicitas ad credendum. Magnificum quidem Hieronymi testimonium: At idem quid dicturus sit, si nũc uideret eãdem in urbe tot ecclesias, tot cardinales, tot episcopos, si conspiceret ab uno hoc certissimo CHRISTI oraculo

Roma Babylon.

oraculo ab uniuersis mundi principibus responsa peti? Huc religionis causa ex ultimis usque terrarum angulis agminatim concurri? Parum Christianum sibi quenque uideri, nisi Rhomam, *nisi* Rhomanum *pontificem uiderit, ceu numen quoddam terrestre, ut à cuius nutu ac renutu, res uniuersæ mortalium pendeant? Denique si cerneret sub* LEONE *decimo compositis bellorum procellis,* Rhomanam *urbem, non minus literis, quàm religione florentem? ut quæ una tam multos habeat ecclesiastica dignitate præminentes, tot uiros omni doctrinæ genere insignes, tot mundi lumina decoráque, ut orbem uerius, quàm urbem dixeris.* Nihil *optandum à superis, nisi ut perpetuo suis laudibus respondeat, perpetuo felicitatem suam pietate superet, maiestatē anteat bonitate. Id fiet, si Petri ac Pauli, quorum auspicijs præsidióque regnat, pectus uitamq; pro uiribus studeat exprimere. Atqui horum imaginem nusquam expressiorem magisq; uiuam liceat reperire, quàm in ipsorum literis. Interea Pauli fragmentum libentius amplectentur amplissime pater si tuis istis manibus porrigetur, qui studiorum omnium præsertim eorum quæ cum linguarum peritia cõiuncta sunt, mirum quendam* Mecœnatem *agas, sic nihilominus in*

 nus in

nus integritate morum conſpicuus, ut inter tot cla riſſima lumina, tamen eluceas atque emineas: non ita quidem, ut alijs obfundas tenebras, ſed ut per ſe illuſtribus & ornatis, plu rimum addas lucis ac decoris.

Bene ualeat tua pietas. Louanij. Anno
M. D. XVII.
Id. Nouemb.

Argumentū

ARGVMENTVM IN PARAPHRASIN SEQVENTEM.

Iam quo res sit dilucidior, argumentum epistolæ paucis explicandum.

ATQVE, *ut exordiar ab ipso nomine, quanquã me non fugit* Hieronymum *in commentarijs, quos scripsit in epistolam ad* Philemonẽ *in hac esse sententia, ut existimet apostolũ prius uocatũ* Saulũ, Pauli *uero cognomẽ ceu trophæũ usurpasse à* Sergio Paulo *proconsule, quẽ* Christo *lucrifecit, quem*

cit, quemadmodum legimus in actis apostolorum capite decimotertio. Rursus alios esse, quibus placeat in Iudaismo dictum Saulum, mutata religione simul & nomē mutasse, sed alteram minus probabilem facit, quod Lucas hoc ipso, quod modo citauimus, capite scribit, Saulus qui & Paulus repletus spiritu sancto, haud obscure declarans, eum binominē fuisse prius quàm Sergius Paulus esset cōuersus, alteram planè refellit, quod cū alijs aliquot locis, tum in eodē capite Saulus dicitur, iam Christi prædicans Euangeliū. Dixit illis spūs sanctus: Segregate mihi Saulū & Barnabam. Proinde mihi uero ꝓpior uidetur Origenis opinio, quēadmodū in Veteris instrumenti libris, aliquot cōperimus diuersis nominibus notatos, uelut Idida dictum, qui aliàs uocatus est Salomon: & Oziam alicubi dictum, qui alibi sit Azarias. Item in euangelicis literis Lucæ dictū Leui, qui se in suo euangelio Matthæum nominat: ita Paulo geminū fuisse uocabulū, quāquam ipse in suis epistolis se nūquam Saulum appellat, sed ubiq; Paulū, fortassis ob id, quod Pauli uocabulū Græcorum ac Rhomanorū, ad quos scribebat, auribus esset familiarius. Saulus enim sic à Saul Hebræa uoce deflexū appa ret, ut Græci à Ioseph Iosephum deflexerunt. Paulus aūt Hebræis sonat mirabilē, si tamen ferendū putamus

Binomines in sacris literis.

putamus Rhomanæ seu Græcanicæ uocis etymologiã è peregrina lingua peti. Quod tamen Hieronymus cũ alicubi in alijs reprehẽdat, hic sibi permittit, opinor, ut in re non admodum seria. Certe Græcis sonat quietum, Latinis pusillum. Saul Hebræis sonat postulatum: & si Ambrosio credimus, inquietudinẽ siue tentationem. Atq; hæc quidem de ratione nominis, ut in argumento penè plus satis. Cæterum dictauit hanc epistolam, excipiente Tertio, quod is quoque in calce epistolæ testatur, adijciẽs: Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam in domino. Missam apparet è Corintho, per Phœben fœminam Cenchreensem. Est autem Cenchreæ portus Corinthiorum, haud procul ab urbe dissitus. Quod si tempus quoq; requiratur, scriptam apparet post utranq; ad Corinthios epistolam (unde putant in hac absolutæ iam & cõfirmatæ pietatis argumenta potissimum elucere) id temporis, cum peragrata iam Achaia, in qua Corinthus est, & huic finitima Macedonia usq; ad Illyricum, ac non solũ prædicato ubiq; Christi euangelio, in his duntaxat locis, in quibus aliorum apostolorum nemo prædicauerat, uerum etiam iuxta Petri monita collecta à suis aliquanta pecunia in subsidium pauperum adornaret iter Hierosolymam: ut exhibito quod acceperat, illinc proficisceretur in Hispaniam, Roma iter facturus, atq; illic obiter salutaturus Christianos: de quorum

etymologiã nõ recte peti ex aliena lingua.

Scriba.

Locus.

Tempus.

Argumentũ epistolæ.

fide ac religione audierat, cum ipsos nõdum uidisset. Acciderat enim illis diuersum quiddam atq; Galatis. Siquidem hi primum recte à Paulo instituti, postea fraude pseudapostolorum circumuenti sunt, & retracti in Iudaismũ, Contra Rhomani primum male instituti à pseudapostolis, simulatq; pro sua prudentia senserant fraudem, resipuerũt: & in eo quod rectum esse cognouerunt, perseuerabant. Nam in ecclesiæ nascentis primordijs erant, qui existimarent Euangelij gratiam: quoniam Abrahæ posteris, & Iudaicæ genti peculiariter promissa uidebatur, non esse propagandã in prophanas gentes, & simulachrorum ac dæmonũ cultui deditas. [illegible] qui uiso monendus erat, ut Cornelium centurionẽ admitteret: quo nomine mox illi exhibitum est negocium Hierosolymis, expostulantibus ijs qui ex Iudaismo conuersi fuerant ad Christum, quod cum incircũcisis habuisset cõmerciũ, atq; in his probabile est [illegible]. Sic enĩ legimus in Actis cap. undecimo: Audierũt aũt apostoli & fratres, qui erãt in Iudæa, quoniam & gentes receperunt uerbum dei. Cum autem ascendisset Petrus Hierosolymam, disceptabant aduersus illum qui erant ex circũcisione, dicentes: Quare introisti ad uiros præputium habentes, & mãducasti cum illis? Erant rursus, qui licet nõ existimarent gentes prorsus arcendas ab Euangelij consortio

Opinio apostolorum in initio.

fortio, non admittendas tamen ducebant nisi circumciderentur ritu Iudaico, perinde quasi Christus egeret adminiculo legis Mosaicæ, simul ut euangelij gloriam in suam gentem transferrent. Et in Actis apost. cap. undecimo proditum est, eos qui ob persecutionẽ, quæ accidit à morte Stephani, profugerant in Phœnicem, in Cyprum & in Antiochiam, nemini prædicasse Christũ nisi solis Iudæis. Rursus cap. decimoquinto: Quidam Iudæi ueniunt Antiochiam, palàm aduersus Paulum & Barnabam prædicantes, nõ esse spem salutis, nisi iuxta Moysi præscriptum circumciderentur: tantusq; tumultus per hos concitatus est, ut coacto concilio decretũ sit, ut Paulus & Barnabas unà cum aduersarijs Hierosolymam irent, & lis apostolorum ac seniorũ arbitrio cõponeretur: atq; illic rursum acriter obnitentibus nõnullis, præsertim factionis pharisaicæ Christianis, cui9 fuerat & Paulus coacta est synodus apostolorũ & seniorũ, ac Petri Iacobiq; autoritate decretũ est, ne gentes onerarẽtur lege Mosaica, tantũ tẽperarẽt ab esu suffocati animãtis, à sanguine, à carnibus simulacro immolatis, & à stupris: quod tamẽ pro ratione temporum, inuincibili Iudæorum superstitioni datum esse, uel illud argumento est, quod tria illa iã olim uidem9 esse sublata, ac prorsus abolita. Ex eodem fonte nata est illa Pauli cum Petro concertatio Antiochiæ, cum gentium Apostolus, cernens

nens suos ob Petri simulationem periclitari, palàm illum redarguit, quemadmodum refert ipse in epistola ad Galatas capite secundo: Rursum Hierosolymis autore Iacobo, quo purgaret iam inter Iudæos sparsum rumorẽ, quod retrahere uideretur à lege Mosaica, cum cæteris caluitium induxit capiti, & iuxta ritum Iudaicum purgatus, munus obtulit in templo, sicuti refert Lucas Actorũ cap. uigesimoprimo. [illegible] *Vel in hoc, ut placarentur ij, qui nõ dũ sic profecerant in euangelica ueritate, ut possint omnino patrios ritus cõtemnere. Sic enim loquitur Iacobus: Et scient omnes quia quæ de te audierunt falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiẽs legem. Nec alia de causa opinor, totõdit caput ex uoto Cenchreis capite decimooctauo. Consimili necessitate circũcidit Timotheum capite decimosexto, cũ esset matre quidẽ Iudæa natus, sed patre Ethnico. Tantæ molis erat ex Iudæo facere Christianum. Est enim ei genti peculiaris quædã pertinacia, nec ulla fuit unquam suæ religionis tenacior, ut eleganter docet Iosephus in apologia Iudaicarũ antiquitatũ. Ad hæc ut Iudæorũ natio tũ omnibus orbis nationibus erat peculiariter inuisa, ita uicissim omneis execrabãtur illi, ceu impuros*

Iudaicæ gẽtis pertinacia.

ros

ros,prophanos & impios,adeo ut nec congreſſu dignarentur,& templum ſuum pollui crederent.ſiquis forte incircunciſus eſſet ingreſſus. Tantum erat præciſæ pelliculæ ſupercilium. Cum igitur ſpes nõ eſſet, fore,ut Græci Romaniq; legem inuiſam reciperent, & incredibili pertinacia reclamarent Iudæi, Paulus intelligens periculum eſſe, ne tam exitiabili diſſidio magna ex parte periret euangelij fructus, & CHRISTI gloria Moſaici nominis obſcuraretur admixtu, hoc in primis agit ubiq;,ut legis ceremonias abroget atq; antiquet,omnemq; ſalutis adipiſcendæ fiduciam in unum CHRISTVM transferat. Sicut autẽ Galatas acriter,ſed tamen amanter obiurgat, quod eſſent in Iudaiſmum adducti,ita Romanos præmunit & inſtruit,ne à pſeudapoſtolis,quos ſciebat nuſquam ceſſare,illaqueentur incauti,ſed in recta doctrina,quam amplecti cœpiſſent, perſiſterent. Erat enim Romæ ingens Iudæorũ numerus,ſiue illuc à Pompeio tranſlatus,ſiue quod iam Romanorum eſſet prouincia Iudæa,quorum ſuperſtitio crebro & apud Iuuenalem atq; Horatiũ,& apud Senecam notatur. Cum quibus & Paulo multum negocij fuiſſe, poſteaquàm Romam perueniſſet,teſtatur extremum caput Actorum apoſtolicorũ. Ac miro conſilio ſingularis artifex ſermonem temperat inter Iudæos & gentes,dum ſtudet omneis omnibus modis ad CHRISTVM pellicere: neq; uult,ſi fieri poſſit, quẽquam omnino mortalium

perire suo duci, cui militabat. Itaq; nunc hos obiurgat, nunc illos, nunc rursus erigit, ac subleuat. Gentiũ supercilium deprimit, ostendens nihil illis profuisse, neq; naturæ legem, neq; philosophiam, cuius professione tumebant, quo minus in omni scelerum dedecus prolaberẽtur. Rursum Iudæorũ arrogantiam coercet, qui legis fiducia perdidissent, id quod erat totius legis caput, fidem in Christum Iesum, docens legis ceremonias antiquatas esse iam coruscante Christi euangelio, quem legis umbræ deliniarant: abrogata iam ocia sabbatorum, circuncisionis iniuriam, Calendarũ recursus, ter quotannis redeuntes ferias, delectum ciborum, in singulos dies iterum sordidanda lauacra, pecudum innoxiarum lanienam, templi religionem assiduis inquinati cædibus: Has rerũ umbras emicante luce ueritatis euanescere: Veros esse filios Abrahæ, qui fidẽ Abrahæ referrent: uere Iudæos esse, qui Christum profiterẽtur: uere circuncisos qui mentem haberent à fœdis cupiditatibus repurgatam: [illegible], *licet ea salus peculiariter olim esset promissa Iudæis, sed ita his promissa, ut prophetæ non tacuerint fore, ut illis reijcientibus ad gentes prædicatio Christi propagaretur: Per legem Mosaicam ueram iusticiam nulli contingere, sed per fidem: idq; docet tum exemplo Abrahæ, tum uarijs ipsius le-*

Summa doctrinæ Paulinæ.

Ceremoniæ.

gis testimonijs. Et ad eum modum detracto utrisque supercilio, adempta utrisq; fiducia, omneis æquat in negocio fidei euangelicæ: ita gratulans saluti gentiũ, ut suæ gentis cæcitatem paterno deploret affectu, licet illam ubiq; pertinacissime infensam experiretur: atq; id per se durum, ita mitigat, ut dicat nec omneis excæcatos, & fore ut aliquando resipiscat Iudæorũ *natio, fide gentium prouocata.* Atq; *hic obiter uaria multiplexq; doctrina de præfinitis, siue prædestinatis, de præscitis, de uocatis, de gratia & merito, de libero arbitrio, de diuino consilio nobis inscrutabili, de lege naturæ, de lege* Moysi, *de lege peccati.* Varij *item allegoriarũ fontes, dum duos facit* Adam, *alterũ quo nascimur iuxta carnem mortales: alterum, quo renascimur immortales futuri:* Duos *homines, internum & externum: internũ spiritui & rationi parentem, externũ cupiditatibus & affectibus obnoxium: quorum priorem aliquando spiritum appellat, posteriorẽ interim corpus siue membra, interim carnẽ, aliquoties legem peccati uocat:* Duplicẽ *mortem, corporis & animi, & terciã, qua morimur peccato & peccandi affectibus:* Triplicẽ *itẽ uitam, qua uiuimus corpore, qua animo, & qua uiuimus iusticiæ & peccato:* Duplicẽ *seruitutem aut libertatẽ, qua uicissim uel innocẽtiæ seruimus, emancipati à peccatis, uel peccatis seruimus liberi à iusticia:* Duplicẽ *iudaismũ, duplicẽ circũcisionẽ, geminos posteros* Abrahæ: *Duas parteis*

Fontes allegoriarum.

legis Mosaicæ, carnalem, ueluti corpus: spiritualē, ue lut animam legis: Duplicem baptismum, quo primū abluimur à peccatis pristinis sacro lauacro, & quo CHRISTO cōmorimur, abdicatis mundi affectibus: Duplicē sepulturam, corporalē qua triduo sepultus est CHRISTVS: & spiritualem, qua nos semoti à mūdi uitijs, requiescimus in illo: Duplicē resurrectio nē: alteram quæ præcessit in CHRISTO, in nobis se quutura, alterā qua nos à peccatis pristinis rediuiui progredimur à uirtute ad uirtutem, hac parte quoad licet futuram immortalitatē meditantes: Duplicē iu-sticiam, dei & hominū: Duplex iudiciū, dei & homi num: Duplicem gloriam siue laudem, apud deum & apud homines. His dissertis transit ad locum moralē, in primis adhortans ad mutuā concordiam, exemplo membrorū corporis: & quoniā pax constare non po test, ubi fastus est aut liuor, obsecrat ut obsequijs mu-tuis mutuum amorem alant foueantq́; , Romanos ut Iudæorū infirmitatem ex diutina legis assuetudine re lictam, ferant: Contra, Iudæos, ne gentibus in euange lij consortium ascitis inuideant, sed illorum fidem ac libertatem potius æmulentur: & cum idem sit omniū deus, idem CHRISTVS, eadē gratia, idem præmiū, omnes in unum corpus coalescant: neq; quisquam sibi arroget quicquam, sed si qua dote præcellat aliquis, eam ad fratris opem accōmodet. Atq; hunc locū ua-rie tractat, docens quales se præstare debeant erga

Moralis locus.

Iudæos incredulos, quales erga Christianos superstitiosiores, siue ut ipse uocat, infirmos: quales erga superiores, quales erga inferiores, quales erga pares, quales erga principes, ac magistratus ethnicos, sed suo utcunq; fungẽtes officio: quales in prosperis, quales in aduersis. Deinde rursum laude Romanorũ, mitigat admonitionis acerbitatẽ, & suam apud illos autoritatem cõmendat, cõmemorans quanto plus cæteris promouerit in euangelio CHRISTI, declarat quanta teneatur illos uidendi cupiditate, & spem facit sui aduentus: cur eum differre cogatur, aperit, laudans spontaneam Macedonũ & Corinthiorũ in pauperes sanctos liberalitatem, tacite ac uerecunde Romanos ad æmulandum prouocans. Caput extremum pene totum occupat salutationibus, non frigide congestis multorum nominibus, sed mire suo cuiq; addito elogio. Postremo quoniam penitus nouerat & pseudapostolorum improbam uersutiam, & Romanorum simplicitatem, ac facilitatem, admonet etiam atque etiam caueant, ne illorum blandiloquentia fallantur. Quanquam autem horum pleraq; pecularius ad eam pertinent ætatem, in qua rudis adhuc paulatim suppullulabat ecclesia, Iudeis & gentibus admixta, ac principibus ethnicis obnoxia, tamen nihil est, unde non ad hæc quoq; tempora salutaris aliquid doctrinæ possit accõmodari, ueluti de fugienda superstitione, quæ dissidiorum est seminariũ, & sic habet spe

ciem pietatis, ut nihil sit ueræ pietati aduersius: de stulta fiducia philosophiæ mundanæ, de merito fidei, de uitando fastu, de toleranda alicubi minus eruditorum imbecillitate, de mutuis obsequijs alenda concordia, de ferendis aliquousq; malis principibus & impijs episcopis, ne turbetur ordo status publici: de malefactis beneficētia superandis, de nō iudicando quod ad te non pertineat, de commode interpretando quicquid recto animo fieri potest, de cauenda insidiosa blandiloquentia, alijsq; id genus rebus, in quibus hodieq; cōmunis hominū uita uersatur. Sed utilitatem huius epistolæ æquat, ac penè superat difficultas, idq; mihi tribus potissimū de causis accidere uidetur, siue quod nō alibi sermonis ordo confusior, nusquam oratio hyperbatis magis hiulca, nusquā anantapodotis crebrius inabsoluta, quod subinde queritur interpres Origenes, in huiusmodi difficultatibus passim luctās ac laborans: Quod utrum interpreti aut scribæ Tertio sit tribuendū, an ipsi Paulo, aliorum esto iudiciū. Ipse sanè agnoscit sermonis imperitiam, licet rerum inscitiam deprecetur. Rursus adeo nō affectauit orationem arte humana compositam, ut eam sibi fugiendam etiam duxerit, ne quid hinc decederet gloriæ crucis, atq; ob id Origenes existimat superuacaneū esse, sermonis compositionē in eo requirere. Hieronymus aliàs illi uindicat orationis artificium, aliàs adimit, ingenue confitens è corrupto Cilicum sermone nonnihil

Difficultas epistolæ ad Romanos unde?

Pauli sermo incōpositus

hil traxisse uitij. Augustinus etiam rhetorũ ornamen ta flosculosq́; ex huius depromit epistolis. Qui & in Actis dux uerbi est, & in epistola ad Corinthios pri/ ore, supra cæteros omnes linguis loquitur. Quamuis enim, ut testatur Hieronymus, id tẽporis totus Oriẽs Græce loqueretur, tamen ut consentaneum est, apud Celtas non eandem fuisse Romani sermonis castimo niam, quæ fuit Romæ, ita uerisimile est, nõ parum in terfuisse inter Cilicem Græce loquentẽ, & Atticum. Ad hæc orationis incommoda accessit Hebraismus, cuius idiomata passim refert, ita Græce loquens ut nihilo secius interim Hebræũ agnoscas. Alteram dif/ ficultatis causam arbitror, quod ob rerum inexplica bilium obscuritatem, non alia sit crebrioribus impe/ dita salebris, aut altioribus interrupta uoraginibus, adeo ut ipse relicto quod instituerat, exclam are co/ gatur: O altitudo diuitiarũ. Quid quod quædam my steria prudens sic attingit, ut ceu per transennam dun taxat ostendat, pro temporum illorum ratione, proq́; captu eorum, quibus scribit, orationem attemperans. Nouerat & uiderat ille quædam, quæ nephas esset homini loqui, & nouit quatenus esset opus lacte, qua/ tenus cibo solido. Sciebat ætatum in Christo gradus, & quid cui foret adhibendum. Hoc consilio Petrus apostolus apud rudẽ cõcionẽ uerba facturus de Chri sto, uirũ eum nominat, deũ tacet: Terciã opinor, cre/ bram ac subitã personarũ mutationẽ, dũ nũc Iudeos,

 nunc

nunc gentes, nunc utrinque, modo credentes, modo incredulos respicit: aliàs infirmi, aliàs firmi, interim pij, interim impij personam sustinet. Quibus fit, ut lector uelut in Labyrinthis ac Mæandris quibusdam inextricabilibus oberrans, nec unde sit ingressus satis uideat, nec quà sit exitus. Vt mihi non minus uere quàm eleganter Origenes Paulum adsimilem faciat ei, qui hospitem in opulentissimi cuiuspiam principis palatium inducat, diuersis uiarū ambagibus, & conclauium secessibus perplexum: Quædam autem procul ostendat ex ditissimo opū thesauro, quædam propius admoueat, quædam uideri nolit, sæpe interim per aliud ingressus hostium, aliunde exeat, ut hospes ipse miretur unde uenerit, ubi sit, aut quà sit exeundum. Agnouit hoc & Petrus apostolus, in epistola secunda testans, esse in Paulinis epistolis quædam intellectu difficilia, quæ parum eruditi, parumq; firmi deprauarēt ad suam perniciem. Nos difficultates has pro uirili conati sumus amoliri, nisi quod quædam Paulinæ linguæ adeo peculiaria sunt, ut aliquoties mutari non queant, uelut hæc, fides, gratia, corpus, caro, membra, spiritus, mens, sensus, ædificare, aliaq; huius generis, quæ utprorsus mutari non debuerunt, ita quoad licuit mollire studuimus. Sed iam ipsum audiamus Romanis Romane, imò omnibus crassius & explanatius loquentem.

ARGVMENTI FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI apostoli ad Romanos, Paraphrasis per Erasmum Roterodamum.

Auctorem damnatum

PAVLVS ego ille è Saulo factus è turbulento pacificus, nuper obnoxius legi Mosaicæ, nunc Moysi libertus, seruus autem factus Iesu Christi, haud quidem perfuga, desertórue pristini instituti, sed accersitus ad huius legationis munus, ac felicius segregatus quàm eram cum Pharisaicæ factionis propugnator, impie pius, & indocte doctus errarem, sed nunc demum uere Pharisæi dignus cognomine, quippe semotus selectusq; ab ipso Christo ad obeundum negocium longe præclarius, nempe ad prædicandum Euangelium dei, nec id sanè nouum, sed iam olim

In scriptu- ris sanctis. ab ipso promissum Prophetarũ ipsius oraculis, quæ nunc quoq; extant in libris, non quibuslibet, sed sanctis inuiolatæq; fidei, de filio ipsius, qui in tempore natus est è stirpe Dauidica iuxta carnis infirmitatẽ, sed idem declaratus est æterni dei æternus esse filius iuxta spiritum omnia sanctificantem, declaratus aũt cum alijs permultis argumentis, tum præcipue ex eo quod ipse, deuicta morte, resurgẽs è mortuis, omnibus

Ex resurre- ctione mor- tuorum. in ipso renatis, resurrectionis princeps & autor factus est Iesus Christus dominus noster, per quem nos non solum hanc gratiam, quam legis obseruatio conferre non poterat, sumus assequuti, uerũetiam apostolicam functionem, quo quemadmodum per alios apostolos inter Iudæos diuulgatum est euangelium Christi, ita per me prædicetur inter gentes quascunque, non ut inuoluantur legis oneribus, sed ut sese fidei de Christo prædicatæ submittant, & huic innitãtur, nõ inani philosophorũ sapientiæ, de quarum gentiũ nu-

In omnibus gentibus. mero estis uos quoque, quantum ad genus attinet, cæterum adoptione asciti in ius & cognomẽ Iesu Christi, ne iam sectarum aut regionum uocabula uos dirimant, cum communis sit omnium adoptio. Quotquot

Dilectis dei uocatis san- ctis. igitur estis Romæ deo chari, & à pristinis uitijs ad sanctimoniam uitæ uocati, gratiam uobis opto pacemq;, nõ quam mundus hic uulgato more solet precari, sed ueram nouamq; pacem, quæ proficiscitur à patre & domino nostro Iesu Christo. Atque in pri-

mis

mis quidem gratias ago deo patri, uestro omniũ no-
mine, qui per filium Christum hoc nobis largitus est,
ut qui antehac eratis increduli, nunc fides uestra cele
bretur, prædiceturq́; toto terrarum orbe. Quæ sanè
res pro meo erga uos amore, non potest non esse gra-
tissima. Testis enim est mihi deus ipse pater, quẽ nunc
solutus Moysi lege colo, non crassis & corporalibus
ceremonijs, sed spiritu meo, prædicans euangelium
filij ipsius (nam hic illi gratissimus est cultus) quod
semper citraq́; omnem intermissionem, mentionẽ ue-
stri faciam, in precibus meis deprecans illum, si quâ
fieri possit, ut quod iam diu desidero, tandẽ aliquan
do contingat, ita uolente deo, ut prospero itinere feli
citer ueniam ad uos. Magno siquidem teneor deside-
rio uidendi uos, non mei compendij gratia, sed ut mu
neris aliquid uobis impartiam, non Moysi crassum,
sed Christi spirituale, quo magis etiam confirme-
mini in eo quod instituistis, siue ut melius dicam, ut
mutua sit utrisq́; nostrum consolatio, dum & ipse uo
bis de uestra fide, & uos mihi uicissim de mea gratu
labimini, atque ita fiet, ut exhortatio mutua uestram
simul ac meam fidẽ corroboret fulciatq́;. Id quo mi-
nus sit factum hactenus, per me quidẽ haudquaquam
stetit. Imò nolim uos illud latere fratres, mihi frequen
ter in animo fuisse uos inuisere, uerum ad hunc usque
diem non licuit per impedimenta quæ inciderunt, ob
hoc autem causæ uos tantopere cupiebam inuisere, ut
inter

In euãgelio filij eius.

Aliquid gratiæ spiritualis.

inter uos quoq; nõnihil fructus reportarem, quemad modũ in cæteris nationibus antehac feci. Neq; enim hanc euangelij prædicandi operam à deo mãdatam, huic aut illi genti proprie debeo, sed ut ille deus est ex æquo omniũ, ita Christi euangelium æque ad omnes pertinet. Itaque non Græcis modo, uerumetiam Barbaris, non sapientibus & eruditis tantum, sed rudibus quoq; & illiteratis operam hanc debeo, quisquis fuerit ille, qui nõ reijciat & auersetur. Proinde quod ad me quidem attinet, gestit animus, & uobis qui Romæ agitis, euangelium prædicare. Nec enim hinc me deterret imperij Romani maiestas, neque pudendam mihi duco functionem, si prædicem euangelium Christi. Nam ut impijs & incredulis res ridicula friuoláque uidetur hoc euangelium, ita quisquis crediderit, huic uirtus est dei, efficax ad conferendam salutem, quàm nec Iudæorum leges, nec uestra philosophia, opésue conferre queant. Ea uis cum æque ualeat omnibus, tamen primum in Iudæos & Græcos propagata est. Procul enim abest à salute, qui aut morbum suum non intelligit, aut unde petendum sit remedium, ignorat. Cum enim antehac alijs in rebus alij sitam esse iusticiam existimarẽt, nũc euangelio Christi palàm fit omnibus iusticia, non Moysi, sed ipsius dei, quæ non sita sit in superstitioso cultu simulacrorum, aut legalibus Iudæorũ ceremonijs, [illegible]

[illegible]

quod

Græcis ac Barbaris sapientibus & insip.

Iudæo primũ & Græco.

Iustitia enĩ dei.

[illegible]. Quemadmodum & Abacuc prædixit: Iustus, inquiens, meus ex fide victurus est. Nam cum hactenus plerique mortales impune, ac ceu conniuente deo peccarint, nunc palàm è cœlo declarat iram suam, merito accensam aduersus omnes homines, quocunque modo impios & iniustos, etiã istos qui à Mosaica lege sunt immunes, eo quod ueritatem cognitam non accõmodarunt ad pie sancteq; uiuendum, sed perseuerarunt in uitijs, cumq; plus saperent quàm uulgus hominum deum ignorans, nihilo tamen minus impij fuerunt illis. Totus quidẽ ut est deus, humano ingenio cognosci nequaquam potest, cæterum quod in humanam cadit cognitionẽ, id illi sunt assequuti, quanquam hoc ipsum illi debent. Neque enim assequuti fuissent, nisi deus hoc illis aperuisset. Aperuit autem si non Prophetarum libris, quibus Iudæis modo locutus uidebatur, certe totius huius fabricæ mundanæ miraculo. Quamuis enim inuisibilis est ipse deus, tamen intellectu conspicitur, uelut in speculo, relucens in hoc mundo tam mirifice condito, ac tam mirifice administrato. Cuius licet initium aliquod præcesserit, & finis sequuturus sit, tamẽ ex huius opificio perspicitur cõditoris uirtus, quæ nec initiũ ullum nouit, neq; finẽ est habitura, quin ipsius etiam diuinitas, qua semper in seipso summus fuit, ne quid haberent, quo prætexant impietatem suam. Etenim cum deum esse cognoscerent,

Ex fide in fidem.

Reuelatur enim ira dei.

Quia quod notum est.

Per ea quæ facta sunt.

Sempiterna quoque eius uirtus ac diuinitas.

rent, haud tamen ut deo honorem habuerunt, uelut omniũ principi: neq; gratias egerunt, uelut omnium bonorum autori, cui hoc ipsum scientiæ ferri acceptum oportuit, quo tumebant, sed inanis aura gloriæ turgidi, uaniq; facti, frustrati sunt cogitationibus suis, & arrogantiæ nebula obtenebratum est insipiens cor eorum, atque hoc ipso stulti & indocti sunt facti, quod se iactarent esse sapientes & eruditos. Vide autem quò cæcitatis, quòq; stulticiæ deuentum est. Adulterarunt maiestatem immortalis dei adumbrata imagine mortalis hominis, nec hominis modo, uerũetiam uolucrum, quadrupedum, & serpentum. Atque ob hunc prodigiosum dei cultum passus est eos ire præcipites, ut animi sui cupiditatibus obsequentes, eò prolaberentur turpitudinis ac spurciciæ, ut ipsi inter sese dedecorarent corpora sua, probrisq; afficerent. Nec iniuria in hæc uitiorum portenta prolapsi sunt, qui deum cognitum, ob animi fastum tam portentuosè colerent, ut qui pro uero deo mendacem & arte confictam statuam adorarunt, ac præpostere res conditas uenerati sunt, colueruntq; supra eum qui condidit omnia, cõtumeliosi in deum, qui solus laude ferendus est, & hoc honoris apud homines meretur in omne æuum, Amen. Has, inquam, ob causas offensus deus, passus est eos prolabi in cupiditates fœdas ac probrosas. Neque enim ipsi solum, uerumetiam fœminæ illorũ, oblitæ sexus sui, naturalem fœminei corpo-

Et mutauerunt gloriã

Qui est benedictus in secula.

ris

ris usum mutauerũt in eum qui præter naturam est: nimirum exemplo masculorũ, qui ut dixi, relicto naturali usu fœminarũ, mutuis cupiditatibus inter ipsos deflagrarũt, adeo ut mas in marẽ abominandam turpitudinem patraret. Atque his modis contumelia in deum admissa, in ipsos recidit, dignum amentiæ præmium. Nam quemadmodũ ipsis non est uisum, deum cognitum agnoscere, præq; oculis habere, ita uicissim passus est eos deus, suis tenebris excæcatos, abire in mentem reprobam, idq; eo usque, ut patrarent flagitia eiusmodi uiris indigna, quãquam & aliàs omni genere scelerum operti, scortatione, auaricia, uersutia, undiq; contaminati liuore, cæde, contentione, dolo, malicia, malis præditi moribus, susurrones, obtrectatores, numinis osores, feroces, superbi, fastosi, scelerum inuentores, parentibus immorigeri, expertes intelligentiæ, incompositi, uacantes omni pietatis affectu, nescij fœderis, immisericordes. Hi cum deum esse sciant, eundemq; summe iustũ esse sciant, unde necesse sit eos qui patrant eiusmodi flagitia, dignos esse morte, non solum ipsi committunt eadem, uerũ etiam alijs ea committentibus assentientes, indoctis peccandi fiunt autores.

Quia sicut non probauerũt deum habere.

Qui cum iusticiã dei cognouissent.

CAPVT SECVNDVM.

QVAS ob res nihil habes quo te excuses, quisquis es hominum, qui tibi placens, alterum iudicas. Imò dum alterum iudicas, hoc ipso teipsum cõ-

demnas, quandoquidem iudex eadem committis, quorum nomine damnas alium. Cumq; simili culpæ sis obnoxius, in teipsum pronuncias sententiam, dum in alterum pronuncias. Hominibus imponi potest, horum iudicium fortassis effugies, qui coniecturas ac speciem ueri sequentes, pronunciant, cæterum arcana mentis non perspiciunt. At deus, cuius oculis conspicua sunt omnia, non iuxta speciem, sed iuxta ueritatem sententiam feret aduersus eos, qui patrant eiusmodi flagitia, quæ modo recensuimus. An tibi usqueadeo blandiris ô homo (se putet appellari, quisquis sibi conscius est) dum iudicas eiusmodi uitijs obnoxios, ut existimes effugere te posse iudicium dei, cum ipse committas eadem? cumq; tibi pœnas det homo homini, te non daturum pœnas deo? & elabêris ab illius iudicio, cum tuum iudicium homines non possint effugere? An dei lenitas tibi spem facit impunitatis, & ob immensam & exuberantem bonitatem suam, quodq; pœnam differens multa toleret, tibi uenit in contemptum, quasi uel ad commissa conniueat, uel faueat etiam maleficijs? Nec intelligis hanc diuinam in te lenitatem, haud quidem impunitatem polliceri nocentibus, sed blande inuitare ad pœnitentiam ac resipiscentiam, ut beneficijs illius obrutus, incipias tandem tibi displicere? Cæterũ tute dei in te mansuetudinem ipse tibi uertis in cumulum damnationis tuæ. Dum enim obstinata mẽte, quæ nullis rationibus

Scimus enĩ quoniam iudicium dei est secundũ ueritatem.

Thesaurizas tibi irã dei.

lis rationibus ad pœnitentiã queat emolliri, deum ad meliora prouocantem aſpernaris ac repellis, recondis, & accumulas tibi theſaurum iræ diuinæ. Quæ et ſi in præſentia ſeſe nondum proferat, tamen aliquando ſentietur, nimirum in tremendo illo die, cum iam conſumpta lenitate, hoc ſeuerius afficientur ſupplicis impij, quo cõtumacius reiecerunt ad meliora prouocantem dei manſuetudinem, cúmque in conſpectu omniũ aperietur iuſtum dei iudicium, qui nequaquam hominũ more iudicabit, aut errans, aut fauens ſed ut incorruptiſſimus & omniũ cõſcius iudex, quique pro ſuis factis præmium reponet, alteris quidem uitam æternam, nempe ijs, qui nunc perſeuerantes in pijs operibus, ambiunt non caduca, uanaq; præmia, ſed ueram gloriam, honorem, & immortalitatẽ. Alteris rurſus, qui peruerſe, contentioſe maluerũt iniuſticiæ, quàm ueritati obtemperare, digna factis merces erit, nimirum indignatio, iráq; diuina, atque hinc afflictio animiq; anxietas, eaq; pœna manet ex æquo mortales omnes quicunq; peccarunt, ſed in primis Iudæum & Græcum, ut primas teneant in pœnis, quibus primũ oblata eſt dei benignitas. E diuerſo gloria, honor, & pax ex æquo rependetur omnibus, quicunque bene uixerint, ſed in primis Iudæo, mox Græco. Nec enim eſt apud deũ ullus perſonæ reſpectus, quẽadmodum apud homines iudices ſolet, ſed is idem pariter & æquus eſt omnibus. Proinde quicunq; peccarũt

Iræ & reuelationis iuſti iudicij dei.

In oẽm animam hominis operantis malum.

uerūt exleges, exleges itē peribūt, & quicūq; lege ac cepta peccauerūt, per legē iudicabuntur. Neq; enim satis est audisse legem, ut iustus habearis apud deū, ne quid hoc nomine tibi blandiaris Iudæe, sed qui factis ac moribus legem exprimūt præstātq;, ij demū iudice deo iusti habebūtur. Amplectitur deus, approbatq; benefacta, etiam si nulla sit lex, & magis auersatur eos, qui cum legem habeant, legi non obediant, quanquā nullis omnino deest lex. Etenim cum nationes à lege Mosaica alienæ, ultro naturæ ductu, quæ lege iubentur, faciunt, quamuis nullo legis Mosaicæ præscripto moueantur, tamen ipsi sibi legis uice sunt, propterea quod rem legis exprimunt, non tabulis, sed ipsis mentibus insculptæ, & quicquid apud eos qui sub lege uiuunt, geri solet apud tribunal, hoc in istorum pectore geritur, dum pro te, aut aduersum te testimonium dicit conscientia, dumq; altercātes inter se cogitationes, uicissim accusant ac defendunt. Secundū hæc igitur iudicabit illos deus olim, cū quod nunc occulte fit in præcordiorū latebris, tum propalàm fiet sub oculis omniū, pronunciante eo cui nihil est occultū. Verum hoc iudicium aget deus per Christum filium, nunc dominū ac seruatorem, olim iudicem futurum totius humani generis. Atq; hæc quidē euangelij, quod uobis prædico, pars est, ne quis fabulam aut somniū esse putet. Quid est igitur quod tibi legis nomine placeas Iudæe? En tu Iudæi cognomen-

Non enī auditores legis tātum iusti sunt.

Qui ostendūt opus legis scriptū.

In die cū iudicabit dominꝰ occulta hominū.

Secūdū euāgeliū meū.

Si aūt tu iudæus cognominaris.

te

to tibi placens, ac legis à deo proditæ, priuilegio fretus, deũm uelut autorem tuæ religionis iactas, cuius animũ uoluntatemq́; scias ex sacris literis ab eo profectis, ac magisterio legis edoctus, ut non solum ipse dignoscas, quæ fugienda, quæ expetenda sint, quæ'que in bonis præcipua, uerum etiam confidas te cæcis esse ducem posse, ac prælucere ijs, qui in tenebris uersantur, hoc est, doctorem esse posse stultorum, atque eruditorem parum sapientium, quod hoc tibi præstiterit lex, ut formam, uitæque præscriptum, ac ueri normam teneas, num ethnico præferendus es? Non opinor, imò lex facit, ut deteriorem etiam causam sis habiturus apud tribunal dei, nisi secundum legẽ, de qua gloriaris, uitam institueris. Itaq; sciẽtia quã iactas, in te retorquebitur. Quid enim mihi te iactas legis ostentator? qui alterũ doces, teipsum nõ doces? Qui prædicas non esse furandũ, ipse furtũ cõmittis? qui denuncias uitandũ esse adulteriũ, ipse cõmittis adulteriũ? qui simulacrorũ cultũ execraris, ipse sacrilegio pollueris? Qui de lege deo autore data, temetipsum apud hoĩes iactitas ac uenditas, idẽ transgrediẽdo legẽ, deũ legis autorẽ dedecoras ac dehonestas, et unde tibi gloriã aucuparis apud alios, hoc illi uertis in probrũ, cui soli omĩs debetur gloria? Quid enim est istud aliud, quàm dehonestare deum, quod quidem in te est? nam ad ipsum nulla peruenit ignominia. De talibus enim & olim questi sunt sacri uates,

Et ꝓbas utiliora.

Habuerunt formam scientiæ.

Nomen enĩ dei per uos diffamatur.

noïatim autẽ Esaias & Ezechiel. Nomẽ, inquiũt, dei per uos male audit, ac probris afficitur & ignominiosum habetur uestra culpa inter gentes idolis deditas, dum dei legisq; titulo gloriantes, impie uiuitis. Neq; enim satis est, Iudæum esse natum, aut in Iudæorum religionem cooptatum esse, sed eatenus profuerit tibi circuncisio, si id præstes, cuius gratia data est circuncisio, siq; uita præstes, quod ceremonijs profiteris. Alioqui si legẽ transgrederis, nihil cõferet circuncisum esse, cum apud deum perinde sit, quasi præputium habeas incircuncisum. Iam quemadmodũ tibi circuncisio uertitur in præputium, nisi reliqua item legis edicta præstes, quæ ad bonos mores faciũt, ita nihil oberit ethnico præputium, imò pro circunciso habebitur ipsi deo, si ignoratis & neglectis legis ceremonijs, ea præstet, in quibus summa legis finisq; situs est, uidelicet integram puramq; uitam, siq; Christo, qui legum omnium est summa, obtemperet. Imò non solum æquabitur tibi hac in parte, quin etiam præferetur, ut hoc ipso te melior habeatur, quod circuncisionem nesciat, ideoq; huius innocentia damnabiliorem ostendet tuam impietatem, quod is alienus à legis professione, legis tamen finem ac mentem uita exprimat, cum tu uerbis ac syllabis legis innitẽs & circuncisionis nota legem professus, uioles id, quod est totius legis caput. Apud deum, qui non ex corporis notis, sed animi pietate iudicat, Iudæi nomẽ

amisi

amisisti, nisi Iudæi professionem præstiteris. Neque enim Iudæus est, quisquis manifestam Iudaismi notam corpore circumfert, neque hic circuncisus est, quisquis præputij pelliculam habet amputatam, sed is demum Iudæus est, qui intus & in animo Iudæus est, quem ille solus inspicit, & hinc æstimat omnes. Is demum circũcisus est, qui cor habet circuncisum, potius quàm genitale membrum, non saxo insculptis literis fretus sed spiritu ac mente legis. Etenim cui caro est tantum circuncisa, apud homines quidem, ut Iudæus gloriari potest, cæterum quem animus à uitiis purgatus, & pronus in Christum uere Iudæũ reddidit, ut fraudetur sua laude apud mortales, certe deus hunc agnoscit & approbat, cuius calculo comprobari solida felicitas est.

Nõ enim q in manifesto Iudæus est.

CAPUT TERCIUM.

Sed dixerit hic quispiã, si summa rei pendet à pietate uitæ & innocentia morum, ac fide in Christum, quid igitur reliquum sit Iudæo, quo præcellat ethnicum, aut quid omnino retulit circuncisum fuisse, si pietas & fides æquat circuncisum & incircuncisum, imò si circuncisio, Iudæi peccantis causam facit deteriorem? Sed magni refert omnino, Iudaicæ gentis esse. Primum enim hoc nomine iure illis gloriari licet, quod his ꝓprie commissa sunt uerba dei, siue quod his peculiariter lex & prophetiæ proditæ sunt, siue quod his solis deus loqui dignatus est. Primum

Quidigitur amplius est Iudæo?

mum magnificum est, hoc honoris habitum fuisse à deo ei genti, deinde multo præparatior uidetur ad fidem euangelicã, qui legis promissa tenet, & uero propior est, qui ueri tenet imaginẽ. Siquidem Moysi lex & prophetarũ oracula gradus est ad euangelicam Christi doctrinam. Neq; enim credentibus officit, si nonnulli literis legis male addicti credere noluerunt euangelio. Num istorũ incredulitas fidem diuinorũ promissorũ redditura est irritam, ut hominum more offensus pacta rescindat, & nulli præstet, quod omnibus ex æquo promissum est? Absit hoc, quin potius ita futurum est, ut nemini non præstetur promissum, nisi qui reiecerit oblatũ, ut iam promissoris fidem incusare non possit, ut appareat deus uerax, qui cum mentiri nesciat, paratus sit exoluere quicquid est pollicitus, cæterum mendacium ab ipsis hominibus proficisci, qui suapte culpa frustrantur promissis dei. Deus nec falli potest, nec fallere. In hominem utrunq; cõpetit, quatenus homo est. Nam dei fidem certissimã esse testatur & psalmus mysticus Dauid, Vt in dictis, inquiens, tuis appareas iustus & uerax, & ipsa re uincas, quoties ut uanum pollicitatorẽ te incusabunt homines, suspicantes fore, ut ob meũ scelus non præstes, quod genti Dauidicæ pollicitus es. Merebar ipse frustrari promisso, sed refert tamen fidem ac ueritatẽ tuam ita cõmendatiorem ac testatiorem fieri mortalibus meo peccato, si conspexerint te, nc tan

Nunquid incredulitas illorũ fidem dei euacuat

Omnis homo mendax

Et uincas cum iudicaris.

ne tanto quidem admiſſo offenſum uertiſſe ſententiā. At hic alicui forſitan in mentem uenerit. Si dei iuſticia cōmendatior ſpectatiorq; redditur hominū iniuſticia, quid ſentiendū eſt? deum iniquū eſſe, qui uelit exiſtere peccatum, quo magis eluceſcat ſua iuſticia? Iam enim non meis, ſed impiorum hominū uerbis loquor: ſed abſit, ut hæc cogitatio pio homini unquā in mentē ueniat. Alioqui quo pacto deus erit iudex ſummus huius mundi, ſi iniquus eſt? Nam ſi id à deo procuratū eſt, ut ego ſim mendax, quo per meam mendacitatem ueritas illius reddatur illuſtrior, meūq; probrum cedat in gloriam illius, cur mihi peccatū meū imputatur, ac non potius ita cogitamus, quemadmodum maledici nos calūniantur, ſic interpretātes qua ſi nos ita loquamur, faciamus mala, ut hinc eueniant bona, ſiquidē per noſtram iniuſticiā cōmendabilior facta eſt dei iuſticia. Sed procul auertat deus hāc cogitationem à pijs animis. Nam iſti iure, meritoq; damnantur ob incredulitatem, quod ut deo non poſſunt imputare peccatum ſuum, cuius ipſi ſua ſponte ſunt autores: ita nihil gratiæ debetur iſtis, ſi quod illi ſuo uitio peccant, deus ſua bonitate uertit in gloriā ſuā. Sed ut ad rem redeā. Quid dicemus? num Iudæi potiores ſumus ethnicis? Nequaquam. Sanè quātum ad euāgelij gratiam attinet, etiam ſi prærogatiua Moſaicæ legis uideamur priores. Iam enim argumentis

Si autē iniq tas noſtra iuſticiā dei cōmendat.

Secundū hominem dico

Quomodo iudicabit deus hunc mundum.

Quorū damnatio iuſta eſt

 docu-

docuimus, Iudæos pariter et Græcos omnes culpæ ob noxios esse: De gentibus quidem manifestius est q̄ ut negari possit. De Iudæis autem testantur & ipsorum psalmi. Sic enim scriptum est psalmo decimotercio: Non est iustus quisquam, non est qui intelligat aut exquirat deum, omnes defecerunt, pariter inutiles facti sunt, non est qui exerceat probitatem, non est, inquam, uel unus. Iterum psalmo quinto: Sepulchrum apertũ est guttur eorum, linguis suis ad dolũ usi sunt, uenenũ aspidum sub labijs eorum. Atq; item psalmo nono: Quorum os execratione & amarulentia plenum est. Et his consentiens Esaias: Veloces pedes illorum ad effundendum sanguinem, contritio & calamitas in uijs eorum, & uiam pacis non cognouerunt. Non est timor dei sub oculis eorum. Neque causari licet, hæc ad Iudæos non pertinere, cum palàm sit, quicquid lex loquitur, ad eos potissimum attinere, quibus ea data est, & ob hoc habet obnoxios. Atque id sanè non alio consilio factum est, nisi ut ex æquo mortalibus omnibus os obstruatur, totusq; terrarum orbis declaretur pariter obnoxius deo, quando nec Moysi lex obseruata quenquam omnino mortalium potest iustum & innocentem reddere iudicante deo, cui nisi iustus sis, frustra hominibus habeare iustus. Sed dixeris: Quis igitur usus legis, si per hanc non contingit homini iusticia? Certe in hoc profuit, quod per eam suũ quisq; peccatum magis agnoscit.

Testimoniũ è diuersis locis conflatũ autore Hieronymo.

Quia ex operib⁹ legis non iustificabitur.

Est

Est nonnullus ad sanitatē gradus morbū suum intelligere. Porrò sicut legis partes erant ante hac, prodere peccatum hominū prius minus euidens, ita nunc per euangeliū declarata est iusticia, quæ Mosaicæ legis adminiculo non egeat, tametsi testata sit eam lex & prophetæ. Iusticia, inquam, non legalis, sed dei, idq; non per circūcisionem, aut Iudaicas ceremonias, sed per fidem Iesu Christi, per quem unum uera iucticia confertur, non Iudæis modo, aut his, aut illis nationibus, sed citra delectum omnibus & singulis quicunq; illi fidem habuerint. Sicut enim cōmunis est omnium morbus, & omnes pariter huc reciderunt, ut apud deum de sua iusticia gloriari non possint, ita eodem è fonte petenda cunctis iustificatio, quæ quidem haud rependitur ceu debita merces obseruatæ legis Mosaicæ, siue etiam naturæ, sed gratis donatur beneficentia diuina, non per Mosen, sed per Iesum Christum, cuius sanguine redempti sumus à tyrannide peccati. Erat quidem olim Iudæis suum propiciatorium, uidelicet umbra typusq; futuri. Cæterum hunc omnibus nunc uerum propiciatorium esse declarauit, quo prius nostris cōmissis inuisi, nunc recōciliemur deo, nō per sanguinem pecudum, uelut apud Iudæos, sed per ipsius Christi sacrosanctum sanguinem, omnia omnium crimina diluentem, hoc pacto declarans hominibus suam iusticiam, dum ita superioris uitæ cōdonat errata, ut nolit eos posthac in uitia recidere, nec ideo

Sup omnes qui credunt in eum.

Non enī est distinctio.

Per redemptionē ipsius quæ est in Christo iesu

Ad ostensionē iusticiæ.

passus est hucusq; peccantes homines, quod illorum uitia uel nesciret, uel probaret: sed ut hoc præfinito tempore palàm faceret suam iusticiam, ut appareat ipsum esse natura uereq; iustum ex sese, & unicũ humanæ iusticiæ autorem, idq; promiscue omnibus quicunq; fidem habuerint Euangelio Iesu Christi. Dic igitur Iudæe, ubi gloriatio tua? Nimirũ adempta est tibi, posteaquàm diuina uoluntas omnes orbis nationes æquat in negocio euangelij. Defertur & gentibus salus ac iusticia. At per quam tandem legem? num ueterem illam Mosaicam, quæ ceremonias præscribit? nequaquam, imò per nouam legem, [illegible] [illegible] [illegible], etiam si Mosaicæ legis præscripta nõ seruet. Lex illa peculiaris erat genti Iudaicæ, uerum hoc beneficium ab ipso deo proficiscitur. An uero deus Iudeorum tantũ deus est? nónne idem æque & gentium deus est? Dubium non est quin ex æquo cõmunis sit gentium ac Iudæorum. Siquidem cum unus idemq; sit omniũ deus, par est & donum illius omnium esse commune. Itaque non est alius, qui iustificat circuncisum, à fide legis, ad fidem Euangelij traducens, alius qui iustificat incircuncisum, à cultu simulacrorum ad communem fidem uocãs. Verũ hic dixerit Iudæus quispiam: Quid ais Paule? Si uerum est quod ais, omnia nunc per fidem præstari, Moysi legem prorsus ociosam & inutilem

Ad ostensionẽ iusticiæ eius.

Vbi ergo gloriatio tua.

Circuncisionẽ ex fide, & præputiũ per fidẽ.

Legem ergo destruimus.

lem facis Iudæis. Bona uerba: imò adeo non abolemus legem aut labefactamus, ut eam etiam confirmemus stabiliamusq́;, id prædicantes factum, quod lex futurū promiserat, eumq́; nunciantes, in quem ceu scopum, summa legis spectabat. Neq; enim id aboletur, quod in meliorē reparatur statum, nō magis quàm si deflu entibus arborū floribus succedat fructus, aut umbræ succedat corpus.

CAPVT QVARTVM.

Quid ergo dicemus ue nisse Abra ham.

ALioqui si quis hunc legis Mosaicæ statum, ut nunc est, crassæ & carnalis mordicus tene re pergat, & huius fiducia cæteris salutis adipiscen dæ spem ostendat: huic ego proponam non quemuis Iudæum, sed ipsum Abraham circuncisionis princi pem, quo stirpis autore præcipue gloriatur & ia ctat sese gens uniuersa Iudæorum. Quanquam is qui dem quod ad carnalem attinet cognationem, Iudæo rum pater est: non minus tamen pater est omniū, qui cunq; illum fidei similitudine referunt, hoc est, animi imagine referunt, non corporis. Nam circūcisio, quæ ut dixi, primum prodita est in Abraham, totius Mo saicæ legis, ceu pignus est ac signaculum, & ut ita di cam, peculiare symbolū, quo Iudæi, Iudæi sunt. Dispi ciamus igitur, quid is sit cōsequutus, & qua ratione sit consequutus. Primū enim huic contigisse iusticiæ laudē testantur diuinæ literæ. Quod si ea laus illi cōti git ex circūcisione, aut cæteris huiusmodi, quæ Moy si lex præscribit obseruanda, habet ille quidem quod

Patrem no strum secun dum carnē.

glorietur, uerum apud homines, nō item apud deum. Quare apud homines? Nimirum quod ex rebus corporeis, de quibus homines iudicant. Quare non apud deum? Quia non ex cōmendatione fidei, quæ nos dei cōmendat oculis. Sed Abraham cōsequutus est iusticiæ laudem apud ipsum deum. Igitur non ex obseruatione præscriptorū legis est consequutus, sed ex eadem fide, per quam nunc omnibus Iudæis simul & gentibus est laus eadem ambienda, uidelicet uere filis Abrahæ. Non habeant pondus quæ dico, nisi id clarissime sacræ literæ pronunciant. Sic enim legis in libro Geneseos capite decimoquinto: Credidit Abraham deo, & ea credulitas imputata est illi ad iusticiam. Promiserat deus posteritatem stellarum numero parem ei, cui & uxor esset sterilis, & nullus adhuc hæres extitisset. Ille nihil cōtatus fidem habuit pollicenti, non considerans quale esset quod promittebatur, sed quis esset promissi autor, statimq; ob fiduciæ meritum iustus est habitus, nō ex circuncisione, quā nondum acceperat, sed ex credulitate: & habitus est utique non apud homines, sed apud deum, quo uno teste hoc negocij tum agebatur, & à quo illi hoc imputatum est ad iusticiam, cū legis Mosaicæ iusticias non præstitisset. Nam imputari, siue acceptum ferri proprie dicitur, quod re persolutum non est, sed tamē ex imputantis benignitate pro soluto habetur. Quod si ipse Abrahā patriarcha nō assequut⁹ est iusticiæ lau

dem

dem merito circuncisionis, sed ante circuncisionem commendatione fidei, quid est quod legis suæ ceremonijs fidat Iudæus, cui lex hæc ad tempus est data? At multo minus ethnicus, cui lex ea data non est. Nam Iudæo legis ceremonijs obnoxio, si quid præmij rependitur obseruanti legem, uelut ex pacto debitū rependi uidetur, non ex conferentis fauore: rursum si quid pœnæ infligitur non obseruanti, ipsius merito infligitur. Siquidem ut accipit dimensum suum seruus, qui pensum operis absoluit: ita flagris emendatur, qui officij sui non meminit. Cæterum gentibus, quæ legis ceremonias nesciunt, aut Iudæis etiam qui à legis seruitute ad Christi fidem desciscunt,

ad quā nemo cogitur, sed inuitātur omnes, ut uoluntatis sit, nō seruitutis quod in Christum credimus: gratiæ non debiti sit, quod in iustorū numerum per illum asserimur. Pro nobis facit & dauid ille propheta regius & rex ꝓpheticus, prima secundū Abraham Iudaicæ gentis gloria, & in quo nobis præcipue promissus est Christus, unicus iusticiæ nostræ fons. Nam is psalmo trigesimoprimo ad eundem modum describit hanc, quæ nunc per Euangeliū aperitur

Ei autē qui operatur merces non imputatur secundū gratiam.

Secundum ꝓpositū gratiæ dei.

aperitur, hominis beatitudinem, ut declaret eam non contingere ex Mosaicæ legis operibus, ceu debitam, sed ex beneficentia diuina, qua ad Christi fidem trahimur. Beati, inquit, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obtecta sunt peccata. Beatus uir, cui nō imputarit dominus peccatū. Audis remitti iniquitates aduersus legem Mosaicam cōmissas. Audis obtegi peccata, aduersus naturæ legem patrata. Audis nullum omnino peccatorū genus imputari, iam beatitudinem adepto per Christum, & tamen nulla sit usquam legis obseruatæ mentio. Non est igitur, quod hanc beatitudinem à Dauid descriptam, aut iusticiæ laudem Abraham tributam Iudæi, uelut horum posteri, proprie sibi uindicent, exclusis gentibus. Alioqui illud mihi respondeant: Felicitas hæc promissa, utrum ad eos tantum pertinet, qui circuncisi sunt, & ob hoc legi obnoxij? an ad eos quoq;, qui nec circumcisionem norunt, nec legis ceremonias? Certe fatentur ipsi Abrahæ fidē imputatam fuisse ad iusticiam. Atqui ab hoc cum sit totius gentis Iudaicæ caput, reliquum genus oportebit æstimari. Neque enim par fuerit nepotes sibi uindicare ius, quod in generis autore non fuerit. Constat iustum esse dictum Abraham, sed illud expediant, quam ob causam dictus sit: Num ob amputatam præputij pelliculam? an potius ob fidem, citra ullam circuncisionis commendationem? Palàm est ob circuncisionem Iudaicam illi non contigisse

Beatitudo ergo hæc in circūcisione manet.

tigiſſe iuſticiæ laudem, cum id temporis nec eſſet adhuc circuncisus, nec iuſſus circuncidi. Prius credidit ex ſuo ſemine naſciturum Chriſtum, per quem beatitudinem hanc & paternam iuſticiæ laudem aſſequerentur omnes gentes, & ob hanc credulitatem iuſtus eſt habitus. Deinde acceſſit circuncisio, non quæ iuſticiam conferret, ſed quæ ſymbolum quoddam ac nota foret apud homines, non apud deum, qua dignoſcerentur eſſe filij eius, qui deo crediſſet nondum circuncisus [illegible]*. Si circuncisus credidiſſet, ac iuſtus eſſet appellatus, uideri poterat, huius nominis felicitas ad ſolos circuncisos pertinere, nunc contra priuſquàm circuncidi iuſſus eſſet, fidei commendatione iuſtus eſt pronunciatus. Succeſſit autem circuncisio, non ut iuſticiæ parens, quæ iam contigerat, ſed partim ut typus quidam ueræ circuncisionis, hoc eſt, innocentiæ ſequuturæ in ijs, qui credituri eſſent Chriſto, quæ circuncisio non ſilice peragitur, glandis pelliculam reſecante, ſed ſpiritu, prauas cupiditates omneis ab animo recidente: partim ut ſignaculum quoddam ac pignus, quo certa eſſet Abrahæ huius promiſſi fides, non continuo præſtandi in Iſaac, qui Chriſtum adumbrabat duntaxat, ſed ſuo tempore exhibendi in filio dei, atque ita demum Abraham, primum exemplum fidei, intelligeretur pater omnium, qui ipſius imitatione crederent*

Et ſignũ decepit circuncisionis.

Christo citra ullam carnalem circuncisionem, & quemadmodum illi fides fuit imputata ad iusticiam, ita his quoq; ceu germanis ac legitimis Abrahæ filijs imputaretur fides ad iusticiam. Atq; ita sit gentium pater, ut tamen Iudæi non excludantur, si modo non hoc tãtum nomine sibi placeant, quod ab Abrahæ circuncisi stirpe ducant genus, nota duntaxat corporis cognationis argumentum circunferentes, sed multo magis fidem illam exprimentes, qua nondum circuncisus deo habitus est iustus. Nullum enim certius argumentum liberos non spurios parentibus suis asserit, quàm paternarum uirtutum æmulatio. Cum enim homines abdicent ex se prognatos, suosq; negent esse liberos, qui degenerant à moribus ingenioque maiorum, multo magis deus hac nota nothos à legitimis filijs discernet. Porrò quemadmodũ Abraham non promeritus est hoc obseruatione legis Mosaicæ, quæ nondum erat prodita, nec merito circuncisionis, quã ut dictum est, nõdum acceperat, ut eum deus tam magnificis promissis honoraret, pollicens fore, ut totius orbis dominium ad ipsum, aut posteros illius hæreditate deueniret: sed fidei commendatione, qua iusti cognomen meruit: ita non est quod Iudæi sperent huius pollicitationis diuinæ ius solo circũcisionis aut legis titulo ad sese peruenturũ. Nec enim alia ratione propagari potest in posteros, quàm qua primũ partum est ipsi generis autori. Nam si quibuscunq; sub lege

Sed et his q sectãtur uestigia fidei.

Non enim p legem pmissio Abrahæ

Mosaica

Mosaica nasci contigit, ad hos legis titulo pertinet Abrahæ posteris ꝓmissa orbis hæreditas, uidetur irrita facta dei fides, & inanis esse pollicitatio, cũ constet legis beneficio non contingere cuiquã quod deus promisit Abrahæ. Tantum enim abest, ut Moysi lex tam eximiã felicitatẽ præstare possit, ut iram magis & indignationẽ inducat æterni numinis, dum grauioris offensæ ministrat occasionem. Fides contra, ex impio iustum reddit. Neq; enim illic est hæreditas, quæ filijs debetur, ubi offensæ sunt, & indignatio. Quid si roges quomodo lex iram magis conciliet, ꝙ iusticiã, dicam. Reum agere nõ potes, ni prius lege lata pœnã denũcies. Porrò lex Mosaica plurima præscripsit de circũcisione, de sabbatis, de neomenijs, de ciborum discrimine, de morticinis, de suffocatis, de sanguine, de lotionibus, quæ omnia sunt eiusmodi, ut obseruata nõ conferant salutarem illam iusticiã, & tamẽ qui transgrediatur, reus sit, pœnæq; obnoxius. Lex autem hæc quoniã non alligat, nisi Iudæorũ gentem tantum, & Abrahæ promissa est hæreditas omnium gentium, nõ potest per legem carnalem dei promissum ad omneis peruenire. Consequitur ergo, ut ex fide contingat hæreditas, ut res gratiæ & fauoris, non debiti uideatur. Atq; ita constabit fides promissi diuini, quo posteris omnibus Abrahæ, spes huius felicitatis ostensa est. Posteros autem uoco, non eos qui duntaxat per legis cognationem ad Abraham pertinẽt, sed molto magis

Lex enĩ irã operatur.

Vbi enĩ nõ est lex, nec præuaricatio.

Vt per gratiam firma sit ꝓmissio omni semini.

qui fidē parentū exprimunt. Par est enim ut plus habeat momenti cognatio fidei, per quā ille promissum meruit amicus dei factus, ꝙ cognatio legis, quæ offensas gignit, & reos facit. Stulte igitur Iudæi hoc patre ceu peculiari gloriantur, cum is sit pater omniū nostrum, quicunq; ex quacūq; natione profecti Christi fidem amplectimur. Quemadmodū testatur & ipse deus Genesis capite decimoseptimo, cum adaucto nomine, & pro Abram dicto Abraham ait, patrē multarū gentium cōstitui te. Certe uerum sit oportet, qđ locutus est deus. At qui tandē pater erit multarū gentium Abrahā, si is ad unicā circūcisorū nationē pertinet? Imò sicut deus cōmunis est omniū sibi fidentiū, ita uoluit Abrahā, qui dei typū gerebat, ut Isaac Christi, esse patrē non huius aut illius nationis propriū, sed cōmunem omniū, quas illi fidei affinitas copulasset. Non potuit aūt Abrahā falli credulitate sua, quādoquidē fisus est illius promissis, qui non solū effœtis dare potest fœcunditatē, uerum etiā mortuis uitā reddere, adeo ut postea iussus occidere filium unicū Isaac, in quo uno spes omnis posteritatis erat sita, nihil tamen addubitarit de fide promissoris, à quo sciebat illum in uitā posse reuocari, & ea quæ mortaliū opinione prorsus nihil sunt, perinde quasi sint aliquid, ad hanc felicitatem ascìscere. Iudæi sibi uidentur uiuere, uidentur aliquid esse, gentes ceu mortuos & nulla bona re dignos abominantur, at his plus præstat dei

Qui uiuificat mortu

dei uocatio, quā iudæis sua cognatio. Ac sanè digna erat fauore tā solida, tamq; firma senis fides, qui pol licēte deo fretus, de his rebus certam spem concepit, de qbus iuxta naturæ uires nulla erat spes, agnoscēs ac re testans promissoris tum fidem, tum omnipotentiam. Nec dubitauit cum ipse esset effœtus, & uxorē haberet sterilem, se tamen fore patrem multarū gentium, ac posteritatis autorem tam numerosæ, ut stellarum multitudinē posset æquare, quod deus educto in agrum cum ostendisset cœlum innumerabili stellarum densitate differtum, dixit, quàm hos ignes numerare non potes, tam erit innumerabilis posteritas ex te proditura. Id cum haud quaq̄ probabile aut simile ueri tum uideretur ob ætatis imbecillitatē, tamē infirm⁹ licet uiribus corporis, nō infirmabatur fidei uigore, nec diffidentiū more, circūspicere cœpit argumenta, quibus hoc aut fieri posset, aut non fieri, neq; respexit corporis uires iam effœtas, & ad generandū inualidas, ut qui iā accederet ad annū centesimū, nec cōsiderauit ætatē uxoris, cui & ipsi iam per ætatem emarcuerāt mēbra muliebria, ut etiā si ipse gignēdi uiribus nondū fuisset defectus, tamē illa ferendo utero esset inhabilis. Nihil, inquā, horū uenit in mētem, nihil diffisus est, nihil hæsitauit, sed toto pectore fretus promissis dei, & tam fide robustus, q̄ corpore inualidus, de sua uirtute desperās, de p̄missoris uirtute certissimā spem obtinuit, atq; hac in re nihil sibi uindicans

Sed confirmatus est fide.

 dicans

Dans glori am deo.

dicans, totam gloriã ac laudem uni deo trãſſcripſit, quẽ ſua tam incõcuſſa fiducia ſimul & ueracẽ teſtatus eſt, qui nollet quenq̃ fallere, & omnipotentẽ, qui præſtare poſſet quicquid eſſet pollicitus, quantũlibet illud humanas uires excederet. Hac gloria potiſſimũ delectatur, qui noſtris officijs nuſquã eget, atq; ob id imputatũ eſt Abrahæ ad iuſticiam, ut inquit diuina ſcriptura. Neq; uero id unius Abrahæ gratia ſcriptũ eſſe arbitrandũ eſt, quod fides illi ſit imputata ad iuſticiam, neq; enim hoc tantũ agit diuina ſcriptura, ut Abrahæ gloriæ conſulatur, ſed ut nobis Abrahæ nepotibus paretur exemplũ, & perſpicuum fiat uniuerſis, ut quemadmodũ Abraham firmæ fiduciæ cõmendatione citra legis patrociniũ, aut adminiculum aſſequutus eſt, ut apud deum iuſtus haberetur, ita nec nobis à legis obſeruatione petendũ eſſe. Ille iuſtus dictus eſt, quod credidit deo. Nobis non aperitur alius ad iuſticiam aditus, niſi ut credamus & ipſi in eundem deum, qui quod Abrahæ pollicitus eſt in typo Iſaac, id nobis præſtitit in Chriſto Ieſu domino noſtro, quẽ ſuſcitauit à mortuis, declarans non fruſtra crediſſe Abrahã eum eſſe, qui uitam daret & mortuis, & ea quæ nõ ſunt, perinde reuocet, quaſi ſint. Chriſto igitur non Moyſi iuſticiam & innocentiã noſtram acceptam feramus oportet, qui ſpõte ſeſe tradidit in mortem, ut gratis noſtra dilueret cõmiſſa, atq; idem reuixit excitatus à mortuis, ut à mortuarijs factis abſtineremus

Ideo reputatum eſt illi ad iuſticiã.

Non aũt eſt ſcriptũ tantum.

Qui tradit⁹ eſt ꝑpter delicta noſtra

neremus, neq; posthac peccaremus, ea rursus cõmittentes, ob quæ ille mortẽ oppetisset. Mortuus est, inquam, ut in nobis culpam occideret, & resurrexit à mortuis, ut prius per illum mortui pristinis culpis, mox unà cum illo et per illũ resuscitati in nouã uitã, deinceps iusticiæ uiuamus, quã illius beneficio accepimus.

CAPVT QVINTVM

Etenim quum sola peccata simultatem pariant inter deum & homines, postea quàm ex impijs & peccatoribus iusti facti sumus, idq; nec per legem Mosaicam, quæ magis augebat offensas, nec factorum nostrorũ merito, sed ad exẽplum patris nostri Abrahæ, cõmendatiõe fidei recõciliati sumus deo patri, cui et Abrahã amicus est factus fidei merito, idq; nõ per Mosen, sed per filium dei unicum, dominũ uostrũ Iesum Christum, qui noxias nostras suo sanguine diluens, & morte sua, deum nobis ante ob cõmissa nostra infensum, recõcilians, aperuit nobis aditum: ut intercedente fide, citra legis aut circũcisionis adminiculũ ad hanc euangelij gratiam perduceremur. In qua quidem fide firmi stamus, neq; stamus solum animis alacres & erecti, uerum etiam gloriamur, nõ modo nobis pacem esse cum deo, uerũ etiam spem certissimã ostensam, fore, ut per fidei perseuerantiã fruamur aliquãdo gloria dei. Nec inuidemus Iudæis, si de sua circuncisione gloriẽtur. Non pœnitebit nos fidei nostræ, quæ fructum adfert tanto uberiorem: neq; gloriæ no-

Iustificati ergo ex fide pacẽ habeamus.

Gloriamur in spe gloriæ filiorũ dei.

 stræ

stræ, cuius spe interim fulcimur et erigimur. Ea si nõdum apparet, & si ad hanc multa ferendo peruenien dum est, tamẽ has ipsas etiam afflictiones interim nobis gloriæ laudiq; ducimus, quas & glorioso titulo patimur, quæq; ad immortalitatẽ uiam aperiunt. Siquidẽ & nouum istud exemplũ à Christo sumpsimus, & eximiam doctrinã ab eodem accepimus, quod tolerandis malis corroboratur tolerãtiæ uirtus. Tolerantia, uelut aurum igni, reddimur deo et hominibus spectatiores ac probatiores. Rursus quo pluribus malis fuerimus probati, hoc firmior præmij spes nobis nascitur. Neq; uero periculũ est, ne ea spes nos fallat aut destituat, ut apud impios pudeat credidisse. Quãdoquidem iam nũc certissimũ pignus & arrabonem tenemus, miram & inauditã dei charitatẽ erga nos, quæ non solum exhibita est foris, uerum etiam abundantissime impressa est cordibus nostris, quæ nos illũ redamare compellat, idq; per spiritum sanctum, qui pro frigida legis litera datus est nobis uelut arra pro missi. Nisi enim summa quadã pietate nos adamasset deus, nunq̃ huius unicus filius Iesus Christus uolente patre descendisset in terras, & assumpto mortali cor pore, mortem pro nobis oppetisset, præsertim cum id temporis adhuc imbecilles essemus, cupiditatibus nostris obnoxij, quas lex irritare poterat, cohercere nõ poterat. Et tamẽ tales adamauit in spem salutis, imò impios & idolis seruiẽtes adamauit: & sic adamauit ut quo

Sed & gloriamur in tribulationibus.

Probatio uero spem, spes autem non confundit.

Pro impijs mortuus est

ut,quo nullum amoris argumentũ nec euidẽtius,nec rarius, mortem etiam uolens nostra gratia subierit. Atqui inter homines uix ullum reperias, tam amicum,ut integri promeritiq; amici periculũ sua morte redimat. Sed demus inueniri, qui pro bono amico fortassis mortem non recuset adire,deus tamẽ omnia humanæ charitatis exempla superauit,qui pro impiis & indignis filiũ suum in mortẽ tradiderit. Quod si tantũ beneficiũ præstitit impijs ac nocẽtibus, quanto magis hoc idem præstabit iam purgatis,& emendatis,& filij sanguine recõciliatis, ne denuo peccantes recidamus in iram ,tanto grauius condemnandi, quod ad impietatis culpã, & ingratitudinis malũ accesserit? Christus pro nobis mortuus est ad tẽpus, sed idem resurrexit, semper uicturus. Vt nobis mortuus est,ita nobis resurrexit. Quod si mors illius tantum nobis præstitit, ut cum antea deum haberemus iratũ & infensum,postea cœperimus habere propitium ac beneuolũ, multo magis hoc nobis præstabit illiꝰ uita, ne in ueterẽ simultatẽ recidamus. Mors illius abstulit peccatũ,uita tuebitur innocentiã.Mors eruit à potestate diaboli,uita patris erga nos amorẽ cõseruabit. Hæc argumẽta diuinæ erga nos charitatis adeo sunt euidentia,ut non solum securos reddant,certamq; spẽ præbeant,nos fore tutos ab ira uentura,uerumetiam tantã addant alacritatẽ,ut gloriari etiã iuuet , haud quidẽ nostra iactãtes merita, sed deo patri gratãtes,

cuius beneficiæ debemus hanc totam felicitatẽ,quã nobis largiri uoluit non per legem aut circũcisionẽ, sed per Iesum Christum filium suum,cuius interuẽtu cum illo redimus in gratiã:quo uidelicet sũma huius beneficij nõ aliò referatur,quàm ad ipsũ deũ.Idq; miro & arcano dei cõsilio curatũ est, ut restitutæ salutis ratio cum accepti exitij ratione congrueret.Proinde queãdmodum per unũ Adam,qui primus prætergressus est dei præscriptũ,peccatum irrepsit in mundum:peccatũ autem mortem comitẽ secũ traxit,quãdoquidem peccatũ animæ uenenũ est,atq; ita factum est,ut malum à principe generis ortum,in uniuersam posteritatẽ dimanaret, [illegible] per unum Christum,in quo renascimur omnes per fidem,innocẽtia inducta est, & innocẽtiæ comes uita,atq; ea felicitas ab uno noui generis principe profecta, diriuatur in omneis, qui fidei cognatione ad Christum pertinent, & innocentis uestigia sectantur innoxia uita. Porrò simulatq; peccatum semel in orbem irrepserat, & hominũ genus uniuersum occuparat,profligari non poterat, nec lege naturæ,nec lege Mosaica, nisi quod hactenus profectum est legibus:ut qui peccarẽt,rei iam ac pœnam cõmeriti uiderẽtur.Nã sicuti pueris, in qbus naturæ lex nondũ habet locũ, ob ætatem minus adhuc discernentẽ quid rectũ,quid secus,nõ imputatur adhuc peccatũ:ita nec ethnicis imputabatur,si qd aduersus legẽ Mosaicã

Sed & gloriamur in deũ per dominum nostrum.

Propterea sicut p unũ hominem in hũc mundũ peccatũ intrauit.

Peccatũ nõ imputabatur.

Mosaicam commisissent. Ante legem igitur, quæ prodederet transgressionem, non aberat omnino peccatum ob legem naturæ, sed homines sibi indulgebant, ac uelut impune peccabant tanquam exleges. Itaque cum nõdum uenisset ille, qui peccatũ tolleret mundi, quiq; mortis tyrannidem profligaret, mors per Adam ingressa regnauit impune, in eos quoque, qui non peccauerant impie contra dei præceptum, quemadmodum fecerat Adam, qui iam tum typum & figuram gerebat Christi, multo post uenturi: non quod is simpliciter adsimilis sit Christo, sed quod aliquousque Christi prætulerit imaginẽ: hoc similis, quod uterq; generatiõis fuerit princeps, sed ille terrenæ, hic cœlestis: Item hoc, quod ab utroque quiddam uelut ab autore profectum dimanarit in omnes homines, sed à terreno Adam iniusticiæ & mortis origo, à cœlesti innocẽtiæ uitæq; principium. Atqui ut aliqua ex parte similes fuerunt, ita nequaquam pares fuerunt. Siquidem cũ alioqui per se sit efficacius seruare quàm perdere, longe potentior est Christus ad seruandum, quàm Adam fuerit ad perdendum: & obediẽtia Christi multo fuit efficacior ad conferendam uitam, quàm Adæ transgressio ad inducendam mortem. & omnino noxam Adæ Christi uincit bonitas, ne quis tantũ tribuat peccato primi parentis, ut de sarcienda salute diffidat. Etenim si tantum ualuit ille peccandi princeps, ut tantus hominum numerus ob unius commissa

Regnauit mors ab Adam.

Qui est forma futuri.

Sed nõ sicut delictum ita & donum.

Si eni unius delicto multi mortui sunt.

 morti

morti sit obnoxius, plus ualebit, & in plures exundabit dei beneficium, ac benignitatis munus, quod nobis per unum item hominem Iesum Christum, innocentiæ principem, largitur, per quem non modo mortis & peccati tyrannidem abstulit, sed pro peccato iustitiam, pro mortis tyrannide uitæ regnum contulit, sic ut Adæ damnũ, dei benignitate, nobis in lucrum cesserit. Rursum licet per unum Adam peccantem inuecta sit pernicies, & per unum Christum innocentem inuecta sit salus, tamen utrunq; alteri par non est. Siquidem pernicies sic est orta, ut unius peccatum in omnes posteros propagaretur, atq; ita tandẽ omneis redderet obnoxios, contra, dei beneficium sic confertur, ut uniuersa omnium delicta iam agglomerata, iam cõfirmata, semel Christi morte aboleantur, neq; solum aboleantur admissa, uerumetiam iusticia gratis conferatur. Quod si tantum ualuit una unius hominis culpa, ut omneis mortis tyrannidi redderet obstrictos [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ipse per

[illegible]

[illegible]

[illegible]

obnoxios,

Nã iudiciũ ex uno delicto.

[illegible] Ita unus Christus, qui obedijt deo patri usq; ad supplicium crucis, multos reddet iustos, obediētiæ sectatores. Sed ut redeamus ad id quod aliquan to superius institueramus. Si dei consilio destinatum erat, hac uia tollere peccatum, & conferre iusticiam, ac uitam, quorsum attinebat legē inducere, quæ nihil conferret? Imò hoc certe contulit lex, ut per hanc clarior & euidentior esset dei erga nos beneficētia. Quo magis enim eminet, & sæuit peccatū, hoc magis elucet eius beneficium, qui à peccato liberat. Lex aperuit peccati tyrannidem, dum huic frustra obluctarētur, potens erat & ualida erat tyrannis, sed potentior dei benignitas, quam hoc magis sentimus, quo grauiorem mortis tyrannidē hactenus experti sumus. Atq; hoc certe legi debemus, quod intelligimus diuini beneficij magnitudinem, quo factum est, ut quemadmodum diabolus per peccatum tyrannidem adeptus, mortem in omnes inuexit, ita deo largiente, regnum adepta innocentia, conferat omnibus uitam, autore Iesu Christo, quo uno domino ac principe gloriamur, iam à mortis seruitute liberi, sub cuius mortis imperio pauloante militauimus.

Sicut enim p obedientiam unius hominis.

Lex autem intrauit ut abundaret delictum.

Vbi autem abundauit delictum.

CAPVT SEXTVM.

Quid ergo dicemus, per manebimus in peccato.

AT quoniam diximus per legem exuberasse pec catum, idq; in hoc profuisse, quod magis exu berauit dei benignitas, ne quis hinc occasionem arri piat in uitijs perseuerãdi, ac secum ita cogitet: Si pec catum illustrat & auget beneficẽtiam dei erga homi nes, expedit etiam atq; etiam peccare, quo magis exu beret. Absit à pijs mentibus ista tam impia cogitatio. De pristinæ uitæ peccatis loquutus sum, quæ deus no bis uertit in bonũ. Verum absit, ut postea quàm semel à peccati tyrannide sumus asserti in regnũ innocen tiæ, rursus à uindice nostro desciscamus, & in ueterẽ tyrannidẽ præcipites eamus. Pugnant inter se uita & mors adeo, ut uicissim sese profligẽt, neq; simul cohæ reant iuxta eandem rationem. Itaque cum, simulatq; cœpimus Christo uiuere, mortui simus diabolo, qui cõuenit ut adhuc illi uiuamus, cui iam mortui sumus? Si Christo uiuimus, diabolo nõ uiuimus. Si diabolo ui uimus, Christo mortui sumus. At nũc Christo uiuẽtes, mortui sumus peccato, quod is sua morte profligauit.

In mortem ipsius bapti zati sumus.

Etenim cum baptismum Christi simus adepti, non est consentaneum, fugere uos, quid baptismus ille uel effi ciat, uel designet. Cum enim baptizamur in nomine Christi, commorimur unà cum illo pristinis peccatis, illius morte abolitis: neq; solũ cõmorimur illi, uerum etiam unà sepelimur, idq; per eundem baptismum, ut quẽadmodũ ille qui nunquam uixerat peccato, tamen

pro

pro nostris sceleribus mortuus, reuocatus est ad uitã æternam, non humanis uiribus, sed patris uirtute: Ita nos à morte uitiorũ excitati per eundẽ, pristinis uitijs mortui, iam nouã agẽtes uitam, uersemur in pietatis uestigijs, semper ab honestis ad honestiora progredientes. Nam cũ per baptismũ inseramur corpori Christi, & quodãmodo in illũ transformemur: quicquid in illo gestũ uidemus, qui caput est, id omne in nobis qui mẽbra sumus, uel exprimendũ est, uel sperandũ. Resurrexit ille, ascendit in cœlũ, sedet ad dexterã patris. Hæc iam in Christo peracta, ita demũ nobis speranda sunt, si hic eadẽ, quoad nobis licet, æmulemur, ac ueluti meditemur. Proinde si baptismo accepto, peccatis pristinis & noxijs cupiditatibus mortui, Christi mortẽ ut possumus, referimꝰ, par est, ut post hac uitantes turpia, & pijs actibus nos iugiter exercentes, resurrectionẽ item illius exprimamus. Sic aũt interim Christi mortẽ imitamur, non ut uere mortem oppetamus, aut corpus nostrum uiolemus, sed quẽadmodum optime nostis, si ad pristinas cupiditates omnes sic obstupescamus, ut illis mortui uideamur. Siquidẽ iuxta duplicem originẽ, duos in nobis homines oportet imaginari, alterũ ueterem & crassiorem, & Adæ terrenũ similitudine reddentem, alterum nouũ & cœlestium appetentẽ, ut qui à Christo cœlesti duxit originẽ. Vetus igitur ille noster homo, uelut occisus est, unà cũ Christo sublatus in crucẽ, extinctaq; est omnis illa

In nouitate uitæ ambulemus.

Vt destruatur corpus peccati.

illa rerum caducarum cupiditas, quarum uniuersam uim corpus peccati merito quis dixerit. Id salubriter moritur in nobis, quoties extinctis noxijs affectibus, nõ amplius seruimus peccato. Nam qui uere imitatur ad hunc, quẽ dixi, modum, Christi mortem, is iam in iustorum numerũ cooptatus, desijt esse peccato obnoxius, à cuius tyrannide iam assertus est. Igitur si, ut sæpe iam dixi, cõmortui sumus Christo mortuo, à pristinis uitijs liberi, confidimus fore eiusdem beneficio, ut posthac per uitæ inculpatæ innocentiam unà cum uiuente uiuamus, & ita uiuamus, ne relabamur unquam in mortem, & in hoc Christi simulacrum quoad fieri potest referentes. Neque enim ille sic resurrexit, ut denuo ius aliquod morti in se permitteret, sed reuixit immortalis deinceps futurus. Nam quod peccato mortuus est, semel duntaxat est mortuus, cæterum quod nunc uiuit, uiuit deo, cuius uirtute reuocatus est ad uitam immortalẽ. Ad huius igitur exemplũ, cogitate uos quoq; semel mortuos esse peccato, extinctis pristinis uitijs & cupiditatibus, nunc alios factos ac ueluti resuscitatos, uiuere uitam immortalem deo, cuius beneficio contigit innocentia. Neq; enim deo uiuit, nisi qui uiuit pietati, nisi qui iusticiæ cæterisq; uirtutibus. Cũ enĩ insiti corpori Christi, idem facti simus cũ illo, necesse est, ut capiti membra respondeant. Caput aũt Christus est. Is cũ, deo uiuat iugiter, cõuenit ut nos item eidẽ uiuamus, per Iesum

Si autẽ mortui sumus cũ Christo.

sum Christum dominũ nostrum. Qui quemadmodũ semel excitatus à morte, non patitur rursum ullam mortis tyrannidem, ita uobis enitendum est, ne peccatum semel profligatum, tyrannidem amissam in uobis recuperet, mortisq; ius iteret. Id fiet, si parueritis impijs cupiditatibus, quibus uos diabolus in pristinam seruitutem illectat. Neq; committatis, ut membra uestra iam Christo consecrata posthac militent diaboli arbitrio à Christo deuicti, ad patrandam iniquitatẽ, quin potius uos totos posthac tales præstare curetis, ut ex omni uita uestra perspicuum sit, uos unà cum Christo reliquisse quæ mortis sunt, & ad nouam uitam translatos esse. Id præstabitis, si posthac mẽbra uestra, hoc est, animi corporisq; uires omnes militẽt non uitijs ad seruiendum diabolo, sed iusticiæ ad seruiendum deo. Aequum enim est, nos totos ei militare, cui semel nomina dedimus, neq; quicquam habere cõmercij cum eo, à quo iam desciuimus. Neq; uero periculum est, ne peccatum uos nolentes in pristinam retrahat seruitutẽ. quandoquidem iam nõ estis obnoxij legi [illegible] sed gratiæ dei, quæ sicuti præstare potuit, ut à peccati tyrãnide liberaremur, ita præstare potest, ne reuoluamur in peccati tyrãnidẽ. Verũ absit interim, ut quis hæc ita interpretetur, ut quoniã dixi uos liberos à lege, existimetis sublata lege, impune peccãdũ esse, aut dei gratiã, quæ pristina cõmissa condonauit, pariter

Nõ ergo regnet peccatũ in uestro mortali corpore.

Nõ enĩ sub lege estis.

Quid ergo? peccabimus quia non sumus sub lege.

& in

& in posterũ delinquendi indulsisse impunitatẽ. Imò hoc magis abstinendũ est à peccatis, quod iam ad benefaciendum non cogimur præscripto, sed meritis & amore prouocamur. Mutata est seruitus, nõ prorsus adempta. Ita desijstis esse serui legis, ut cœperitis esse serui Christi, cui seruire, felicitatis est summa. Iam partim in te situm est, utram uelis amplecti, utranq; simul tenere non potes. Liberũ erat nulli in seruitutẽ temet addicere, uerum ubi sponte domino, tui ius feceris, semelq; parere cœperis, uni pareas oportet, cui te seruum feceris. Proinde qui peccato sese addicunt, ac peccato se in seruitutem dedunt, ijs seruitij fructus mors est. Contra qui Christo se dicarunt, huic obediant oportet: obedient autẽ suo bono. Nihil enim acquirent Christo obedientia, sed sibi parabunt iusticiam, hoc est, omnium uirtutum chorum & concentũ. Gratulor autem uobis, & hoc nomine Christo gratiam habeo, quod cum olim miserrimam istam seruitutem seruieritis, simulacris & fœdis cupiditatibus addicti, nũc desciscentes à diaboli tyrannide, ultro & ex animo uos Christi imperio dedideritis, uicturi posthac non ex affectuum aut legis arbitrio, sed iuxta nouam Euangelicæ doctrinæ formam, ad quam à pristinis erroribus traducti estis, & ita traducti, ut prorsus in alind ius transieritis, manumissi quidem è dominio peccati, sed hinc traducti, ut iusticiæ seruiatis, & huius imperata faciatis. Neque uero durum uideatur, quod

Obedistis autem ex corde.

Siue obedi tionis ad iu sticiam.

In eã formã doctrinæ.

quod iubeamini seruire uirtuti. Sicut longe alia ratio est peccati, alia innocētiæ: ita fructus longe alius, quo fit, ut si rem ipsam spectemus, multo diligētius seruiēdum sit deo, q̄ diabolo. Quisquis enim uitijs seruit, diabolo seruit: deo seruit, quicunq; seruit innocentiæ. Non exigam tamē interim à uobis, qđ meo iure possem. Orationē meam attēperabo infirmitati quorundam, in quibus nondū adoleuit spiritus, & adhuc rēpullulare meditantur affectus. Illud modo requirā, ut parem habeat apud uos iusticia conditionē cum peccato. Sicut antehac præbuistis membra uestra ad seruiendū spurcicijs & uitijs, sic ut libidinū arbitrio à turpitudine ad turpitudinē prolaberemini, semper inquinatiores: ita nunc par est ut itidem exhibeatis mēbra uestra ad seruiēdū iusticiæ, in cuius ius ultro uos asseruistis, à uirtute ad uirtutem usq; proficiētes, semper puriores, emēdatioresq; reddamini. Vehementer enim iniquū uidetur, nō hoc saltem ius apud uos obtinere Christū, quod pridem obtinebat diabolus, & non idem obsequium præstari dominæ iusticiæ, quod tyranno peccato præstitistis. Siquidē ad excusandā pristinam uitam utcunq; prætexi posset aliquid, nempe quod q̄diu uersabamini in paganismo, quoniam seruiebatis peccato, uidebamini à iusticia alieni: neq; quicquā illi debere, cui nondū eratis addicti. Nūc nihil est quod possit prætexi. Quod si ipsa recti natura parum uos mouet, fructum obsequij longe diuersissi-

Humanū dico ꝓpter infirmitatem carnis uestræ.

Cū enī serui essetis peccati.

Quẽ ergo fructum habuistis. — mum expendite, qui utrũq; seruitutis genus estis experti. Redeat uobis in memoriam, cum uitijs seruiretis, & obscœnis cupiditatibus ceu mancipia obsecundaretis, quod tãdem præmiũ reportabatis? Ipsa uitia secum adferunt suum supplicium, dum statim hominem conspurcant & cõtaminant, & talibus probris ac dedecoribus deformant, ut nunc postea quàm resipuistis uelut à uitiorũ temulentia, pudeat uos uestri,

In quibus nunc erubescitis. — & animus à cogitatione quoq; pristinarũ uoluptatũ abhorreat: Videtis ꝙ hoc statim autoramentũ sit nõ affectandum. Et tamen præter hanc mercedem, supremum stipendiũ, quod sibi seruiẽtibus persoluit diabolus, mors est æterna. Quanꝙ & interim uita sic acta mors est, non uita. Nũc uidete, quàm feliciter sit uobis cõmutata seruitus, qui liberati à tyrannide diaboli, deo cœperitis esse serui. Perspicitis nimirum, ꝙ dispares sint domini. Quod si præmiũ quoq; uultis, primũ pro inquinatis & impiatis, uiuiti[illegible] nocẽtes, puri sanctiq;, quæ sola uera est uita, deinde expleto breuis seruitij tempore, manet uos summũ stipendiũ immortalitatis. Componite iam cum deo diabolum, cum spurcicie sanctimoniã, cum æterna morte uitam immortalem. Nam planè sic, ut dixi modo, res habet. Stipendium diaboli mors est, quod ille pro turpi miseróque seruitio rependit([illegible] [illegible] [illegible]) Idq; nõ per Mosen,

Nã finis illorũ mors est.

sed

ſed per Ieſum Chriſtum dominũ noſtrum, cui uoluit acceptum referri pater quicquid nobis largiri placuit, potius quàm per ullam legem aut circuncisionem.

In Chriſto Ieſu domino noſtro.

CAPVT SEPTIMVM.

CHriſtus enim nos nõ ſolũ à peccato & à morte, uerũ etiam à legis ad tẽpus modo datæ, ſeruitute liberauit, nõ gentes tantũ, quæ huic legi nõ fuerunt obnoxiæ, uerum ipſos etiam Iudæos, legi Moſaicæ antehac obnoxios. Id ita habere, uel ipſius legis teſtimonio doceri poteſt. Ac uos ĩterim appello Iudæi, qui quũ legis præſcripta teneatis, nõ poteſtis neſcire hominẽ legi cuipiã obnoxium, ſicut uos Moſaicæ legi pridem eratis obnoxij, tantiſper teneri lege, donec ea lex uiuat, hoc eſt, uigorẽ uimq; ſuam obtineat. Quæ ſi antiquetur, aut abrogetur, deſinit eſſe obnoxi⁹. Nec enim aliud ſeruandum eſt in legis obligatione, quàm in obligatione mulieris uiro iunctæ, lex ipſa iubet ſeruari. Siquidem mulier uiro nupta, & maritali ſubiecta dominio, tãtiſper obligata eſt uiro, quoad uixerit uir. Is ſimulatq; mortuus fuerit, eximitur uxor ab eius matrimonij uinculo, ſuiq; iuris fit illico ab obitu mariti prioris. Proinde ſi uiuo marito in cuius ius ſemel uenit, tentet alteri nubere, adultera cenſebitur, quæ reliquerit eum uirum, à quo ſola morte liberari poterat. Contra ſi expectet obitum mariti, deſinit illi eſſe obſtricta, ſibiq; iam reddita, ius habet alteri uiro cui uolet nubẽdi. Neq; enim ut ius herile tranſit ad

An ignoratis fratres, ſciẽtibus.n. legẽ loquor

Nã quæ ſub uiro eſt mulier.

hæredem, & seruus morte heri nõ mutat statum, sed dominũ: Ita mariti ius in uxorem, transit ad alium, sed ultra ipsius uitam non porrigitur. Quod si maritus esset immortalis, semper maneret obligata mulier. At Mosi lex, quoniã typis ac ceremonijs Christũ adumbrabat, ad tempus aliquod tantum est data, donec exoriente luce cederent umbræ, & apparẽtibus ueris facessferent simulacra uerorum. Atq; ob id lex Mosaica, quoniã (ut ita loquar) mortalis erat, non mirum si nunc mortua est. Proinde quãdiu legis tempus durabat, uiguit lex, & ius habebat in eos, qui se se illi addixerant. Vobis autẽ cum lege Mosi nihil est cõmercij, quum illa iam emortua sit uobis, & uos uicissim illi mortui sitis, etiam si illa uiueret. Postea q̃ enim Christus, qui est ueritas, exortus est, abrogata est tota Mosi lex, quod ad literam attinet. Quoniam autem estis insiti in Christi corpus, & illi ueluti spõsa spõso iuncti, & liberi à priore uinculo in noui spõsi ius cessistis: sponsi, inquam, immortalis: ut qui semel à mortuis resurrexerit, in æuum uicturus: adeo, ut posthac non sit uobis cogitandũ de nouando matrimonio, aut diuortio (alioqui contumelia fuerit in talem sponsum, si adhuc prior ille maritus uobis succurrat) illud potius agendum, ut quemadmodum ex lege ceu marito fructum qualencunq; & à marito non degenerẽ produxistis: ita nunc felicius nacti matrimoniũ, fructum ædatis deo socero Christóq; sponso

Et uos mortificati estis legi.

Per corpus Christi.

Vt fructificemus deo.

so dignum. Quamdiu enim eramus legi crassæ carnaliq;, ceu marito obnoxij, uisa est nobis ueluti maritali iure dominari, dum cupiditates per legis occasionē irritatiores, tantum ualebāt in mēbris nostris, ut mācipiorum ritu pertraheremur ad peccandum, atq; ita ex infelici matrimonio, infœlices fœtus sustulimus, quicquid nasceretur morti exitioq; gignentes. Nunc uero postea q̃ liberati sumus à legis dominatu, sub qua uiximus antea, imò quoniā in peccatis uiximus, non uiximus, sed mortui fuimus, & tamen in ea detinebamur ad tempus præfinitum. Non est phas adhuc obtemperare carnali illi marito, hoc est, literæ legis, sed nouo sponso, qui cœlestis est & spiritualis, seruiendum non per uetustatem literæ, sed per nouitatem spiritus, quē ab illo ceu nuptiale pignus accepimus: Sed uereor, ne cui interim calumnioso ueniat in mentem, ut existimet me, dum dicerem nos legi seruientes abijsse in peccatum & mortem legem ipsam damnare, uelut autorem peccati. Nam sicuti proprium est, inquiet, iusticiæ parere uitam, ita peccati propriū est parere mortem, si lex mortem adfert, aut ipsa peccatum uideri potest, aut certe cum peccato coniuncta. Sed absit ut quisq̃ ita sentiat. Neque enim lex autor peccandi, sed index peccati, quod fallebat ac latebat nos quodāmodo priusq̃ lex extiterat, dum suis quisque cupiditatibus blandiens, putat sibi licere q̃d' ualde libet, & rectum esse ducit, illud concupiscere, quo frui

Vt fructificarem⁹ morti.

In qua detinebamur.

Quid ergo dicem⁹? lex peccatum.

Sed peccatum non cognoui.

frui dulce sit. Igitur indulgens mihi, ueluti nesciebam esse peccatū concupiscentiā alienæ rei, nisi lex uetuisset, ne concupiscerem. At lex quidem in hoc adhibebatur, ut peccata coherceret. Verum res nostro uitio in diuersum exijt. Dum enim lex prodit peccatū, nec addit robur quo uitijs repugnemus, factū est, ut hac occasione libido peccandi magis sit irritata, ut est humanum ingeniū ad ea propēsius, quæ fuerint interdicta. Itaq; cum ante legem proditā quædā peccata nescirē, quædā ita scirem, ut mihi tamē licere putarem, quòd uetita non essent, leuius ac lāguidius sollicitabatur animus ad peccandum, ut frigidius amamus ea, quibus ubi libeat, potiri phas sit. Cæterū legis indicio proditis tot peccādi formis, uniuersa cupiditatū cohors irritata prohibitione, cœpit acrius ad peccandū sollicitare. Atq; hac occasione peccatū robur ac uigorē accepit, quod priusq̄ esset lex, torpebat, ac ueluti mortuū erat. At ego interim uelut exlex uiuebam, seu potius uidebar mihi uiuere, quasi impune liceret peccare. Cæterum ubi interuenit præceptum, uetans ne peccarem, peccatum non solum cohercitū non est, uerum etiam reuiuiscere uisum, & nouum uigorem accipere: sed dum reuiuiscit peccatū, ego qui antea uidebar uiuere, iam mortuus sum, reatum meū agnoscens per legem, & nihilominus peccans. Atq; ita factum est, ut quod ad uitæ subsidiū fuerat institutū, mihi cesserit in mortem: haud tamen legis uitio, sed meo ipsius uitio

Ego autē uiuebam sine lege aliquādo.

uitio. Cum enim esset in me propensio ad peccandum insita, animus æger à lege occasionem arripuit, auidus peccandi. Atque ita diabolus bono organo male utens, per legis occasionē inlexit me ad peccandū, et per peccatum occidit, ut iam me reum & alieni iuris agnoscerem. Proinde nihil est hic quod legem calumniemur, quæ ut à bono deo data est, ita præcepta proponit sancta, æqua & bona. Quod enim malū prohibet, id bonū sit oportet. Sed rursus obiecerit aliquis. Cum simile gignat simile: si lex bona est, quomodo mihi mortem peperit, quæ utiq; mala est, & à peccato gigni solet? Recte dicerentur hæc, si lex nobis mortē peperisset. Atqui illud, ut modo dixi, longe secus habet. Neq; enim lex nobis est mortis parens, sed ipsum uerius peccatum exitium nobis dedit, quod adeo malum est, ut rem per se bonam in perniciem uerterit, quo fieret euidentius, quàm res esset scelesta peccatum, cuius uitio, quæ optima sunt, cedant in rem pessimam. Atque id ut accideret, legis præceptum occasio fuit, in culpa non fuit. Siquidē illa quod omnes scimus, spiritualis est, & ad honesta inuitat. Verum quo minus efficiat, quod studet, ipse in culpa sum: ut exempli gratia de me loquar, qui carnalis sum, & ad inhonesta procliuis, & longa iam peccandi consuetu dine sic peccato obnoxius & obstrictus, ut mancipium emptitium obstrictum est hero suo, adeo ut nesciam ipse, quid debeam agere uitijs excæcatus.

Itaq; lex quidē sancta.

Quod ergo bonū, mihi factum est mors.

Supra modū peccans peccatum.

Ego autem carnalis sū.

Neq; enim hoc ago, quod mens & ratio dictat esse honestum: & hac quidem illud expeto, sed tamen potius quod inhonestū est, & ut inhonestū odi, facio nimirū cupiditate uictus. Quo fit, ut nocentes etiam intelligāt legi nihil imputandū. Etenim si praua cupiditate pellectus, cōmitto id quod mens & ratio damnat ac refugit, nimirum testor legem esse bonam, quæ uetuerit ea, quæ ipse iuxta meliorem animi portionem damno: Bonam esse necesse est, quæ prohibet ea, quæ licet faciam, carni obsequens, tamē intelligo esse mala. Sed inquiet aliquis: Cur igitur non obtemperas menti tuæ, si consentit legi ad honesta uocanti, & à turpibus deterrenti? Verum oportet duos in uno me homines imaginari, quandoquidē nunc docendi gratia, personā suscepi hominis adhuc uitijs et affectibus obnoxij. Hominē carnalem & crassum, et hominem alium puriorē, minusq; crassum. Illum externum dicere licet, hunc internū. Ille affectibus obnoxius, ad uitia procliuis est, hic honesti semina nonnulla retinens, ad honesta utcunq; nititur, & in medijs uitijs, ut potest reclamat, ac refragatur. Atq; id potius sumus, quod iuxta potiorem nostri portionē dicimur. Quoties igitur mens consentiens legi, nititur ad honesta: & tamen quod diuersum est, agit, nō ego uideor agere, quod ago. Quis enim agat, quod nolit? Sed parti mei crassiori insita est peccandi uis, & ad uitia procliuitas, per quā fit, ut cū uelimus honesta, turpia

Nūc autem iam nō operor illud, sed quod habitat in me peccat.

turpia patremus. Quod si quis hac parte me uelit me tiri, fateor in me nihil esse boni. Quamuis enim iuxta rationis instinctum cupio quod honestum est, nō tamen adest facultas præstandi, quod probo. Fit enim ut dum plus ualet cupiditas ad turpia pellicēs, quàm ratio ad honesta inuitans, non id faciam quod cupio, nempe honestum: sed id potius, quod damno, nempe malum. Quod si facere nō uidetur, quod quis facit inuitus, cum facio quod iuxta meliorem hominis partē nolo, iam non ego uideor facere quod facio, sed ipsa potius peccandi uis insita crassiori parti mei. Hanc mihi non eximit lex, sed tamē si quando conor illi parere, facit, ut intelligam meum malum penitus insitum & infixum animo. Nam rapit quidem ad se uis honesti, quod uideo in lege, sed ex aduerso comperio aliam legem in membris hominis externi, repugnantē ei legi quæ placet rationi. Iam cum aliò uocet ratio, aliò cupiditas, præpollet tamē in me qđ deterius, uincitur id quod est rectius. Adeo enim penitus insita est carni peccandi procliuitas, tantumq́; ualet delinquendi consuetudo, iam uelut in naturam uersa, ut ceu captiuus quispiam nolens ac reluctans, tamen ad peccatum pertrahar. O me hominem infelicem, tam molestæ seruituti obstrictū. Quis me liberabit ab hac carne, tot affectibus, tos uitijs, tot pugnis obnoxia, semperq́; ad mortem pertrahente? An non merito sic exclamet, qui tam dura necessitate premitur? Quo plus

Scio enim quod nō habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum.

Inuenio enī legē uolenti mihi facere bonum.

Infelix ego homo.

Gratia dei per Iesum Christū dominum nostrum.

nos sanè debemus beneficio dei erga nos, qui nos à tantis malis eripuit, non per legem aut circuncisionem, sed per Iesum Christum dominū nostrum. Quod ni esset factum, ipse quoq; cum unus & idem sim homo, ad eundem modum distraherer, ut mente seruirem legi dei, cupiens honesta: carne legi peccati, uincente peccati illecebra.

CAPVT OCTAVVM.

Igitur ego mēte seruio legi dei.

Nihil ergo nūc damnationis est.

Qui non secūdū carnē ambulant.

Quod si nunc nonnullæ etiam reliquiæ pristinæ seruitutis residēt in nōnullis Christianis, tamen eas pio studio superabunt, neq; pertrahentur nolentes, ad graue crimē ullum, ob quod damnari mereantur ij, qui semel Iesu Christo per fidem ac baptismum sunt insiti, qui iam desierunt ex cupiditatum & affectuū carnalium arbitrio uiuere, postea quàm lex Christi, quæ spiritualis est & uitæ parens, efficacior ac uictrix, liberauit nos à lege peccati, & à morte huius comite. Id cum lex Moysi quatenus carnalis est, & ob id inefficax, nō posset efficere, nouo cōsilio deus nostræ saluti consuluit. Quemadmodum (ut dictum est) in uno homine, ueluti duo sunt homines, carnalis & spiritualis: ita in una Moysi lege, ceu duæ sunt leges, altera crassa & carnalis, altera spiritualis. Prior illa legis pars Mosen habet autorem, & ut perpetua nō est, ita parum efficax ad præstandam salutē. Altera pars est spiritualis, efficax & potens, & immortalis, quam Christus uelut alter Moses no bis

bis absoluit. Congruebat autem ut caro carnem aboleret, peccatum peccato uinceretur, & mors mortem superaret. Misit igitur deus humanæ salutis auidus, filium suum licet ab omni prorsus peccati contagio alienum, tamen eadem indutum carne, qua cæteri peccatores induti sunt: communem enim hominum naturam assumpsit, & inter peccatores, ceu peccator uersatus est. Imò inter facinorosos, ut facinorosus crucifixus est. Adeo uelut peccati personam in se recepit, ut peccatum peccati specie primũ conuinceret, mox aboleret, pro nostris commissis factus hostia, atq; ita moriens secundum carnem assumptam, mortẽ subegit, quæ nobis per carnis affectus & legem carnalem dominabatur, fecitq; ut posthac carne legis abolita, succederet pars illa legis melior, quam spiritualem diximus, quæ non gignit iram ut illa, sed iusticiam ueram confert ijs, qui nõ iuxta literam legis more Iudæorũ, sed iuxta spiritũ legis uitam agũt, uelut in Christo renati. In illis umbra quædam iusticiæ deliniata fuit, in nobis uera perfectaq; pietas absoluta est, per Iesum Christum. Mutata studia nouũ uitæ genus declarant. Videmus ijs, qui in ueteri Iudaismo perseuerant, quoniam adhuc carnales sunt, ea quæ carnis sunt esse cordi. Cõtra qui Christo insiti spirituales esse cœperũt, neglectis ijs quæ ad carnẽ pertinẽt, ad ea quæ spiritus sunt affectu rapiũtur. Nã talia cuiq; curæ sũt, qualis est ipse. Carne mortales sum⁹. At Christus ĩmortalis,

Deus filium suũ mittens in similitudine carnis p.

Quæ carnis sunt sapiũt.

nos uocauit in uitam, cum ipse sit uita nostra. Porrò carnalis illa Iudæorum lex aduersatur Christo, & à Christo auocat, & ob id mortem parit, uidelicet pugnans cum eo, qui solus autor est uitæ. Iudæi uero studio zeloq; suæ legis, iusticiæ uitæq; autorem occiderunt. Contra qui spreta legis litera sequuntur ea quæ spiritus sunt, ij uitam inueniunt in Christo, nec digladiantur de frigidis obseruatiunculis, sed quæ charitatis sunt sectantes, pacem habent cum omnibus. Rixosa est superstitio, quieta ac tranquilla est uera pietas.

Inimica est deo. Neq; uero mirum, si cum hominibus habet dissidiũ, cui cum deo pax non est. Nihil est enim aliud, adhærere legi carnali, quam deus per Christum antiquatam esse uoluit, ut succederet lex spiritualis, quàm deo rebellare. Siquidem hic affectus, quoniam dissidet à uoluntate dei, nõ potest illi nõ repugnare, ad lõge diuersa uocanti. Proinde ne quis existimet mediocre periculum, niti literæ legis, & in hac perseuerare. Frustra placemus hominibus, nisi deo placeamus.

Qui autẽ in carne sunt, deo placere nõ possunt. At qui Mosaicam legem iuxta carnalem intelligentiam mordicus tenent, neq; placent deo, neq; placere possunt, nisi cõtempta carne ad spiritum desciscant. Vrgeant quantumlibet Iudæi neomenias & sabbata, non assequentur, quod sibi promittunt

Vos autẽ in carne non estis. Sed hæc nihil ad uos, quibus nihil est negocij cũ lege carnali, sed spirituales estis: si tamẽ ita uiuitis, ut spiritus dei dignetur habitator esse pectoris uestri. Nã qui nihil aliud quàm

baptizatum

baptizatus est, adhuc ad carnem pertinet, nisi spiritũ cõbibat Christi, & spiritu illius affletur. Nõ ceremonijs, sed spiritu; Christo copulamur, quo qui uacat, is à Christo est alienus. Quod si Christus in uobis est, cũ is nihil aliud sit, q̃ castitas, quàm ueritas, quàm temperantia, cæteræq; uirtutes, quis est uitijs locus? Christum exprimat oportet, qui Christum habet. Is carne mortuus est, ut ante diximus, sed uiuit uitam immortalem. Hunc sic exprimimus, si corpus, hoc est, crassior illa pars nostri, quæ cupiditatum lenocinijs ad mortifera sollicitat, mortuum sit, & omni peccandi libidine careat: uiuat autem spiritus, hoc est, melior pars nostri, ad honesta sollicitans, & ad ea quæ sunt iusticiæ, impetu suo rapiens. Itaq; si uere spiritus dei qui excitauit Iesum Christum à mortuis, habitat in uobis, non erit ociosus. Viuida quædam & efficax res est spiritus. Idem efficiet in uobis, iuxta captum uestrũ, quod effecit in Christo. Illum excitauit à mortuis, nec sinit denuo mori. Vos itẽ à uitijs, quæ uera mors est, reuocabit in uitam, extinctis peruersis affectibus, idq; per spiritum eius uitæ autorem, iam inhabitantem in uobis. Huic igitur spiritui uiuimus, huic obnoxij sumus, huic parendum, nõ carni, cui iam mortui sumus. Desijmus enim debere carni, posteaq̃ idẽ esse cœpimus cũ Christo. Absit igitur ut posthac ex illius libidine uiuamus, quæ seruire potius debet spiritui. In uitam uocati estis. Porrò si iuxta carnem

Corpus quidẽ mortuũ est propter peccatum.

Si aũt spiritus eius q suscitauit Iesũ Christum.

Ergo fratres debitores sumus.

uixeritis

uixeritis ad mortem properatis, contra si uigore spiritus, carnis cupiditates extinxeritis, mortuis illis uos uiuetis. Nec durum est spiritus imperium. Euocat ad magna, sed uolentes & cupidos. Aspirat enim uim amoris, cui nihil esse potest difficile, nihil non suaue. Vt suo spiritu uiuit corpus, ita suo spiritu uiuit anima. Si languet spiritus corporis, torpet omne corpus, si uiget, est alacre totum corpus. Itaque quicunq; aguntur spiritu dei, filij dei sunt. Filij spirant ac reddunt indolem paternam, & alacres ultroq; faciunt, quod senserint illi placere. Serui quoniam domino natura coniuncti non sunt, metu continentur, maloq; adacti funguntur officio. Iudæorum est istud, quos legis delectat seruitus, uos semel ab ea manumissi, non rursus in eandem seruitutem reciditis, ut metu coherceamini. Sed accepistis spiritum dei, per quem adoptati estis in numerum, non seruorum, sed filiorũ dei. Is spiritus eam nobis fiduciam suppeditat, ut si quid opus sit, eam uocem occinamus auribus dei, quæ parẽtibus solet esse gratissima, compellantes eum Pater Pater. Non auderemus hanc illi uocem opplorare, nisi confideremus nos illi esse filios, & illum nobis patrem propitiũ, dum non coacti, sed sponte ex illius nutu uiuimus. Alioqui spiritum hunc suũ non impartisset nobis, nisi ꝓ filijs haberet. Hoc igitur ueluti pignus ac symbolum paternæ charitatis, fidem facit spiritui nostro, quod eius simus filij, qui pignus hoc dedit.

Non enĩ accepistis spiritum serui tutis.

In quo clamamus abba pater.

dit. Quod si filij sumus, non serui, nimirum sumus & hæredes, hæredes quidem dei, à quo uelut autore proficiscuntur omnia: cohæredes uero Christi, cuius corpori insiti, patrem cum eo cœpimus habere communem, & per hunc in ius communis hæreditatis peruenimus. Cuius tamen possessio non aliter continget, quàm si eadem uia ad illam tendamus, qua Christus ipse peruenit. Ille ferendis malis, peruenit ad bonorũ possessionem. Per obedientiam uenit ad regnum. Per ignominiam uenit ad gloriam, morte peruenit ad immortalitatem. Patiendum igitur nobis cum illo, ut cũ eo bonorum contingat fruitio: obediendum, ut cũ illo regnemus: ferenda probra mundi, ut cum illo simus gloriosi: moriendum ad tempus cum illo, ut cum illo semper uiuamus. Hac lege aditur hæc hæreditas, quæ cum sit immortalis, ac tanta, ut omnẽ humanæ mentis captum, & æstimationẽ transcendat, si omnes huius uitæ afflictiones in unũ hominẽ conferas, leues erũt, si æstimentur ad futuræ gloriæ præmiũ, quod illis paratur ac uelut emitur incommodis. Atq; eius felicitatis licet iam pignus habeamus, ut diffidere non oporteat, nondũ tamen ob corpus hoc morti & doloribus obnoxiũ, absoluta plenaq; est. Gustus interim quidã occultus datur intus per spiritũ, sed ea tota pferetur, cũ resuscitatis corporibus, & abiecta omnis mortalitatis iniuria, cũ Christo imortali regnabimus immortales. Hoc tẽpus interim uniuersa hæc mundi fabrica expectat

Si tamen cõpatimur ut conregnemus.

Existimo n. qđ nõ sunt condignæ passiones.

Quæ reuelabitur in nobis.

Nã expectatio creaturæ.

expectat, uelut optans eū diem, quo iam absoluto numero filiorum dei, patefiat illorum gloria: qui dum onerati adhuc mortali corpore, fame, siti, morbis, doloribus, uarijsq; malis affliguntur, uidetur & ipse mūdus aliquo modo particeps infelicitatis humanæ, propterea quod terra, aqua, aër, ipsa corpora cœlestia, deniq; & ipsi angeli, non in aliud condita sunt, quàm ut hominum necessitatibus obseruiant. Proinde nec ipse mundus liber futurus est, donec perfecta libertas contigerit filijs dei, interim fert seruitutem, non uolens. Quandoquidem etiam in rebus animo carentibus inest natiua quædam perfectionis appetitio. Fert autem, obtemperans ei, cuius uoluntate ei seruituti addictus est, & hoc fert tolerabilius, quod intelligat se non in æuum addictum, uerum hac lege, ut simulatq; filij dei plene liberati fuerint ab omni mortalitatis contagio, tum & ipse mundus desinat esse obnoxius incommodis mortalitatis. Cum enim uideamus omnia mundi elementa tot uicibus uariari, tot esse obnoxia corruptelis, solem & lunam, præterq; quòd in rebus semper caducis reparandis penè incassum laborant, sua sentire deliquia: sydera cum syderibus pugnare, cùmque dubium non sit, quin uniuersus angelorum populus nostras calamitates ex alto contemplans, pio quodam erga nos affectu commoueatur, & quoad licet nostris malis indolescat, nónne uniuersa rerum natura unà nobiscum gemit, ac parturientis

Vanitati ei creatura subiecta est.

Omnis creatura ingemiscit & parturit.

parturientis in morem, optat laborũ ac dolorũ finẽ? Iam minus mirum uideri debet hoc cæteris accidere, cum nos quoq;, quibus omniũ mortaliũ primis contigit Christi afflari spiritu, neq; id uulgari more, tamẽ adhuc tot malis simus obnoxij, partim ob uarias huius uitæ necessitates, partim ob impiorum improbitatem, ut sæpenumero apud nos ipsos ingemiscamus, cogamurq; quotidie malis alienis indolescere, optantes uotis diem illum, quo corpus uniuersum Christi suis membris absolutum, liberetur ab omnibus incommodis, ex crasso & carnali iam factum spirituale et immortale. Quicquid interim malorum nos affligit, feramus spe felicitatis à Christo promissæ. A quo licet pignus salutis acceperimus, plenam tamen salutẽ nõ hic præstitit, sed in futuro seculo uoluit expectari. Perfecta uero salus nostra sita est in rebus futuris, quarũ certam spem concepimus. Spes autem non est rerum præsentium, & oculis subiectarum, sed earum quæ nondum apparent. Alioqui quis unquam dictus est sperare, quod oculis cerneret? Nec hic ulla fidei fuerit laus aut spei, si iam extarent, quæ Christus nobis promisit, uerũ si ea quæ corporeis oculis cerni nõ possunt, oculis fidei cernimus, & interim perseuerantes in doloribus, spe pertinaci expectamus, quod promissum est. Molesta est interim afflictio iuxta carnẽ, uerum fortasse sic expedit nobis affligi. Spiritus tamen boni consulit, & cum corporis infirmitate pugnat

Sed & uos ipsi primitias spiritus habentes.

Expectãtes redemptionem corporis nostri.

Spe enĩ salui facti sumus.

Spes autem que uidetur nõ est spes.

Simil'r autẽ & spiritus adiuuat infirmitatem nostram.

gnat

gnat, sed aspirat dei spiritus, adiuuans imbecillitatẽ carnis nostræ, & spe erigens ad omnia toleranda, commonstrans quid uotis optandum sit, aut quid deo precandum. Nam ipsi iuxta humanũ affectum nescimus quid sit optandum, neq; quomodo sit optandum. Vnde non raro fit, ut pro salubribus oremus pestifera. Quod mihi ipsi usu uenit, cum ægre ferens corporis afflictionẽ, improbus implorabã opem diuinam, ter rogans, ut relinqueret me satanas, à quo tum affligebar, & ob id negatum est quod postulabam. Pro iucundis data sunt salubria. Audit quidem deus uota suorum, si modo non precentur iuxta carnis affectũ, sed iuxta uotum spiritus. Is etiam si ipsi sileamus, tamen pro nobis interpellat deum, idq; nõ humano more, sed gemitibus inenarrabilibus. Ab hominibus postulandum est oratione, quod uelis impetratum, quibus neque cognitum est quod optas, nisi didicerint, neq; satis discernunt, quid tibi sit optimum. At deus qui intimos etiam cordis sinus rimatur, penitusq; introspicit, nouit & silentibus nobis, quid desideret spiritus, qui quoties interpellat pro sanctis, indolescens super illorum malis, non iuxta humanum affectum interpellat, sed iuxta dei uoluntatem. Non optat nisi quæ ad salutẽ æternam, non optat nisi quæ ad dei gloriam faciunt. Ea qui ex animo optat, etiam si forsitan errat in delectu, non errat tamẽ proposito. Largitur ergo deus, non quod postulatum est, sed id quod maxime

Scit qd desideret spiritus.

Sed secundum deũ postulat pro sanctis.

xime cōducit ad hoc, ad quod uotorum tuorum summam destinasti. Nec est quod trepidemus, ne magnitudine malorum uicti deficiamus, cum illud habeamus certissimū, quicquid horum acciderit pijs, omīa cedere in bonum, tantus est dei fauor in eos, quos ex destinata animi sui uoluntate delegit, ac uocauit in hanc felicitatem. Noster est conatus, cæterum euentus pendet à decreto dei. Nō temere delegit deus. Nouit ille suos multo antequā uocaret. Nec nouit tantū, quos uocaret, uerum certo animi decreto iam præfinierat, ut in ererentur corpori filij sui Iesu, & ad illius similitudinem transfo marentur, qui deuicta carne, & morte triumphans adijt immortalitatem, ut idem sperent in se membra, quod in capite iam peractum conspiciunt, atque ita per unum filium plurimos sibi pararet filios, inter quos Christus Iesus caput ac dux esset, uelutique primogenitus, suum ius cæteris quoq; cōmunicans, & quo certa fides sit nobis, deum, quod semel instituit, ad plenum usque præstiturum: quos ante omnia tēpora nouerat ac delegerat, de quibus animi sui decretum iam euulgarat prophetarū oraculis, hos per euangelium etiam uocauit, nec frustra uocauit, uocatos sua indulgentia ex impijs pios, ex nocentibus innocentes reddidit. Tantum superest gloria, quæ nunc quoq; magna ex parte cōtigit, nisi forte parum est magnificum, uacare uitijs, innocentiæ gloria florere, affectibus esse incorruptis, sic insitum esse

Scimus autē quoniā diligētibus deū oīa cooperātur in bonum.

Qui secundum ꝓpositum uocati sunt sancti.

Quos autē prædestinauit, hos & uocauit.

Hos & iustificauit. Illos & magnificauit.

Christo, ut idem sis cum illo, spiritum illius habere pignus, hæredem esse dei, cohæredem Christi, ut de hoc quod superest, suo tempore implendū non liceat diffidere. Hæc cum ita habeant, quid est quod de diffidendo loquatur aliquis? Tot argumentis iam declarauit deus suam erga nos charitatem ac beneficentiā. Qui si à nobis stat, quid poterit ullus aduersarius? Quid ualebit hominū malicia protegente nos deo? Aut qd iam non expectemus ab eo propitio, qui pro nondum reconciliatis non pepercit unico filio suo, sed pro nobis omnibus unum exposuit? Exinaniuit ac deiecit, ut nos subueheret: peccatum fecit, ut nos à peccatis liberaremur: in mortem tradidit, ut nos reuiuiscerem⁹. Proinde cum filium dederit, in quo sunt omnia, nónne cōsequitur eo nobis donato, simul donata esse oïa, quæ sunt filij, cuius nos fecerit cohæredes? Aut quid non impartiet nobis, postea ꝙ impendit eum, qui potior est uniuersis creaturis? Nec periculū est, ne hunc animū erga nos suum uertat, mutetq; deus opera calumniatoris. Quis enim ausit accusationem instituere aduersus eos, quos deus ipse destinato certoq; consilio delegit, ac pro suis ducit? Num audiet calumniatorem aduersus eos, quibus ipse gratis omnia cōmissa condonauit? Deus omniū iudex, nos à pristinæ uitæ reatu absoluit, & pro iustis habet, & quis erit qui cōdemnet absolutos? modo nos cauerimus, ne in pristinas culpas relabamur. Christus est is, qui tam raro sit

Quid ergo dicemus ad hæc.

Quis accusabit aduersus electos dei.

in nos affectu, ut pro nobis seruãdis mortẽ etiã oppe-tierit. Imò qui & nobis resurrexerit à mortuis ne su-is deesset. Is tantus aduocatus & idem iudex assidens dexter deo patri, cui per omia par est, causam nostrã apud illum agit. Itaq; cum pater morte filij nos absol-uerit ab omni reatu, cum filio tam chari simus, quid est quod posthac metuamus diabolũ, aut diaboli mi-nistrum hominẽ, uel criminantem, uel condemnantẽ? Cum tot beneficijs, tot pignoribus obstricti simus deo Christoq;, quis erit qui nos ab illorũ charitate distra hat? ut non redamemus sic adamati? Num ulla ma-lorum humanorũ procella? num afflictio aut angu-stia? num fames aut nuditas? num naufragium aut simili casu incidens periculũ? num persequutio im-piorum, aut gladius mortem intentans? Quandoqui dẽ hæc euẽtura pijs in hoc mundo iam olim præuidit mysticus ille psalmographus cum diuino afflatus spi ritu canit. Quoniam propter te morti tradimur quo tidie, habiti sumus uelut oues cædi destinatæ. Hæc q̃-uis acerba uidentur, nihil est tamen quod nos terre-ant. Incidere possunt, opprimere non possunt. Imò quo grauius incumbent, hoc magis ac magis cõfirma bunt nostram erga Christũ, & Christi erga nos cha-ritatem, dum ubiq; uictores discedimus, haud quidem nostris ipsorum præsidijs, sed ipsius protectu, cui de-bemus omnia. Neque enim ille quando nos sic amat, sinet uinci, neque nos memores illius erga nos benefi-

Qui est ad dexterã dei

Sed in his omnibus *superamus.*

cētiæ, ullis malorum insultibus labefactabimur ab il lo redamando. Sed adhuc uulgaria dūtaxat cōmemo raui: dicam etiam audentius quiddam, sed quod mi hi certissimum maximeq; persuasum habeam. Magis erant formidanda pericula, quæ poterant ab inuisibi libus substantijs proficisci, & mentē etiam oppugna re, non modo corpus, quo semel contempto, non ter rent illius discrimina. Nec hinc uero est quod metua mus, quando neq; angelus ullus gregarius, quouis ta men homine potentior, neq; inter angelos præcipuus quisquam, quod genus Virtutes uocāt, nec ulla subli mitas nec ulla profunditas, hoc est, siue è sublimi im petant, siue ex imo, siue honesti specie, siue diuersa, ne que instantia, neq; futura, siue præsens intentetur di scrimen, siue in futuram uitam: quid multis? etiam si quid præterea sit usquā in rebus creatis, siue uisibile, siue inuisibile, quantūuis potens & efficax, haud ta men poterit nos distrahere à charitate, qua congluti namur deo, per Iesum Christum filium illius, dominū nostrum.

Certus sum enim, quia neq; mors.

CAPVT.IX.

Veritatem dico in chri sto nō men tior:

AD quem utinam & Iudæi omnes sese conuer tant, Mose suo relicto, qui nūc sibi persuadēt satis esse ad consequendam salutem, quod filij sint A brahæ, quod legem teneant olim à deo datam, cum ho rum nihil profuturū sit, nisi per fidem se dignos præ beant. qui trahantur ac diligantur à deo. Verum ab

his

*bis pertinaciter reijcitur Christus lege ꝓmissus, quẽ gentes recipiunt. Neque uero hoc dixerim odio gentis meæ, licet mihi ubique infestæ. Quod res est loquar, teste Christo omniũ conscio, neque quicquam mentiar, teste mihi mea conscientia, cuius autor & inspector est spiritus sanctus. Maiorem in modũ animum meũ discruciat, iugiq; dolore conficit, quorundam suapte culpa pereũtium interitus. Adeo non odi Iudæos, ut optarim si qua liceat, meo ipsius exitio illorum salutem redimere, neq; recusem ipse à Christo reijci, modo omnes quibus gentis ac generis cognatione iunctus sum, mecum item socientur in fide Christi, & sicut genere sunt Israelitæ, ita cognitione ueri, uere sint Israelitæ, quos omniũ maxime conueniebat eum amplecti, quem lex promiserat, cum ea sit natio, quam olim deus à cæteris secretam sibi peculiariter delegerit, ac cæteras gentes ceu pro nothis habens, hanc unam ueluti germanos uerósque filios fouerit, cunque penes hanc sit gloria, dignitasque præcipua, quod spretis simalacris, deum uerum coluerint. Penes hanc à deo conditæ legis autoritas, ac prærogatiua. Penes hanc pacta fœderáque cum deo inita. Penes hanc cultus ritusque sacrorũ, iuxta dei præscriptum. Penes hanc uatum oracula, multis ante seculis Christum uenturum, & hanc de qua paulo ante gloriabar, felicitatem pollicita. Qui genus ducunt ab inclytis illis, ac deo gratissi*mis

Veritatẽ dico non mentior.

Quorũ adoptio est filiorum dei.

Legis latio, et obsequiũ.

Et ꝓmissa.

mis gentis nostræ luminibus & autoribus, Abraham Isaac, Iacob, alijsq; ex quorum stirpe Christus ipse nasci dignatus est secundum carnem, ut hac certe parte iam illi, uelint nolint, propinqui cognatique sint Christo, qui longe præstantior est patribus illis, quorum titulis se uenditant. Siquidem illi, quantumuis pij fuerunt, nihil aliud tamen, quàm homines fuerunt. At Christus sic est homo, ut idem & deus sit, non huius aut illius gentis peculiaris, sed uniuersorum deus præsidens omnibus, cui soli debetur laus in omne æuum, Amen. Neq; tamen tantum ualet istorum impietas, ut ideo non præstet deus, quod prophetarũ oraculis se præstaturum promisit. Populo Israelitico, ac posteris Abrahæ promissa fuit ista felicitas, uerum non quibuslibet, sed ijs modo, qui uere essent horum posteri. Neq; enim omnes, qui genus ducunt ab Israele, ueri sunt Israelitæ, sed qui fidei robore fortes sunt, & inuicti aduersus huius mundi incõmoda, quibus deus explorat animi nostri pietatẽ, in hos uere competit cognomen Israelitæ. Neq; quicunque ex Abrahæ sanguine sunt orti, continuo filij sunt Abrahæ, ut promissionis hæreditatem sibi uindicent, sed qui fidem Abrahæ referunt, per quã ille meruit hanc in posteros exhibendam felicitatem. Ac uide, si non id palàm aperiat dei promittentis sermo. In Isaac (inquit) uocabitur tibi semen. Semini Abraham promissum est fore, ut per illud celebres essent

Qui est super omnia.

Non autem quod exciderit uerbũ dei.

Non enim omnes qui ex circuncisione.

Promissionis enĩ uerbum hoc est

essent uniuersæ nationes. At nõ uult quosuis Abrahæ posteros in seminis uenire appellationem, nisi sint in Isaac, qui est fidei filius, & Christi typum gerit. Isaac non iuxta cõmunem natiuitatis rationem æditus est, uerum ex patre effœto quidem, sed fidẽte deo, ex anu item effœta. Hunc igitur dei uirtus & patris fides genuit uerius quàm caro. Quid igitur sibi uult, quod ait, In Isaac uocabitur tibi semen, nisi ut palàm expli caret, non quoslibet iuxta carnẽ natos ex Abraham, esse continuo filios dei, & per hoc hæredes promissorum, sed quibus adest fides, per quam Abraham dei promissum promeruit, hos demum pertinere ad semen Abrahæ. Quod si deus hac forma promisisset, quicunque nati fuerint ex te, ad hos pertinebit mea promissio, iure sibi uindicarent hanc gloriam, quicunque ad progeniem Abrahæ pertinerent, iuxta sanguinis cognationem. Nunc cum dixerit, Secundum hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius, unicum eumq́; fidei filium designauit, quem sua uoluntate deus ad hoc delegisset, non ex commendatione circuncisionis, cum nondum esset natus, sed ob meritum paternæ fidei. Abrahæ postea nati sũt liberi ex alijs uxoribus, & tamen solius Isaac nomine ꝓmissa est Abrahæ benedictio. Quod in Isaac euenit, & cæteris Abrahæ liberis, idem euenit in Iacob & Esau. Si corporum sola cognatione, benedictionis huius hæreditas obueniret, magis ad Esau maiorem natu pertinebat, quàm

Non qui filij carnis.

Non solum autẽ illa, sed & Rebecca

ad Iacob. Isaac pater erat amborum communis, mater eadem ambos unico mariti congressu concepit, simul intra matris uterum gestati sunt, simul in lucem æditi, & tamen alterum agnouit deus ceu partum legitimum, alterũ ceu nothum abdicauit, dicens: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quæ res igitur discreuit hos geminos? Non carnalis propinquitas, non legis obseruatio, non circuncisio. Siquidem de nondum natis, priusquàm omnino quicquam egissent, uel iuxta legem, uel aduersus legem, dictum est, Maior seruiet minori. Cur ita uisum est deo, aut quid nobis hoc facto declaratum esse uoluit? Quid aliud, quàm ne quis circuncisionis aut legis fiducia ius huius promissi sibi uindicet, nisi talem se fide præbeat, ut inter electos habeatur, ac talis sit, qualis fuit Isaac & Iacob? Quandoquidem electio dei filios facit Abrahæ, non ꝑpinquitas. Quod si deus Iudæos reijcit & auersatur, quemadmodum olim auersatus est Esau, nihil profuerit ex Abrahæ stirpe descẽdisse. Rursus si gentes fidei merito asciscat deus ad hanc hæreditatẽ, neq; obfuerit, nihil esse cũ Abraham affinitatis carnalis, cum eas agnoscat deus in filiorum ius adoptatas. Nec est quod hæc quæ diximus, quisquam impius eò detorqueat, quasi iam culpa nõ sit penes homines, sed penes deum, qui nihil cõmeritos aut promeritos pro sua libidine reijciat aut asciscat. Absit ut eiusmodi cogitatio subeat animũ cuiusquam, neq; sic interpretetur

Vt secundũ electionẽ ꝑpositum dei maneret.

Nũquid iniquitas apud deum.

pretetur quod in Exodo Moysi loquitur deus, Miserebor, cuicunq; miseror, & cōmiserabor, quęcunq; cōmiseror, quasi non sit uolentis aut currentis assequi salutem, sed miserentis dei. Quandoquidē frustra cupimus, frustra adnitimur, nisi deus uolens nos attraxerit: attrahit autem, quos illi uisum est, etiam nihil promeritos, & reijcit nihil cōmeritos. Imò nonnihil est in uolūtate conatuq; nostro situm, licet hoc ita sit exiguum, ut ad dei gratuitam beneficētiam nihil esse uideatur. Nemo damnatur, nisi sua culpa: nemo seruatur, nisi dei beneficio, eo dignatur quos uult, sed ita, ut sit de quo gratias agas, non sit quod queraris. Neq; enim deus indurat animos hominū, quo minus credant euangelio Christi, sed eorum pertinacia, qui suapte malicia recusant credere, abutitur ad illustrādam beneficij sui magnitudinem, ac declarandam potentiæ suæ gloriam. Sic enim accipiendum, quod in Exodo dictum est Pharaoni: In hoc ipsum excitaui te, ut ostendam in te uirtutem, & prædicetur nomen meum in uniuersa terra. Ex huiusmodi dictis ansam arripit impius & dicit: Si cuicunq; uult miseretur, & quemcunq; uult, indurat, quid est, in quo nos incuset postea? Quando uoluntati illius resisti non potest, sibi imputet, non nobis, si peccemus. Sed audi nunc contra. Voluntati dei nemo resistit, uerum illius uoluntas non est tibi causa exitij. Nec sic indurauit cor Pharaonis, ut ipse pertinaciam immitteret, sed cum nosset

Dicit enim scriptura Pharaoni.

vn collige, q

nosset arrogantiam tyranni subito dignam exitio, tamen paulatim ingrauescentibus supplicijs in eũ usus est, quibus ille corrigi potuisset, ni ipsius malicia obstitisset. Verum diuina lenitas impiam mentem magis exacerbabat. Huius igitur malum, deus in suam *uertit gloriam.* Plura poteram pro deo respondere, *sed odit deus omnem arrogantiam.* Quid autem arrogantius, quàm hominem, quo nihil abiectius, cũ deo *disceptare, uelut ex æquo contendentem? Quis enim ferret, si luteum uas cũ figulo suo expostulet, dicatq́:* Cur me sic finxisti? Quod lutum est in manu figuli, hoc omnes sumus in manu dei. Ille fingit quodcunq; animo suo collibuit, aliud uas in sordidos usus, aliud in honestos producens. Quocunque iudicio id facit, suo iure facit figulus, nec conuenit lutum consilij rationem ab illo exigere. Longe uilior est homo collatus cum deo, quàm argilla collata cum homine figulo. Si prodigiosæ sit arrogantiæ, lutum argutari cum figulo, quanto maioris arrogantiæ est, hominem de consilijs dei disceptare? quæ tanto supra nos sunt, ut uix umbram aut somnium possimus assequi? Incipe credere, & desine disceptare, atque ita citius intelliges. Et figulus errare potest, deus non potest. Illud tibi satis est, credere, deum cum sit omnipotens, posse quicquid uult, sed eundem cum sit optimus, nõ uelle nisi quod optimum est. Neq; culpari debet, si nostris malis bene utitur. Imò hoc ipsum summæ bonitatis est

O homo tu quis es, qui respondeas deo.

est argumentum, quod aliena mala uertat in bonum. Deus non finxit te uas immundum. Tu teipsum conspurcasti, & inhonestis usibus addixisti. Posthæc, si ille pro sua sapientia tuo malo abutitur ad salutem piorũ, suiq; nominis gloriam, nihil est hinc tibi quod queraris. Tu tuæ maliciæ iustas pœnas luis, pij tuo exemplo cautiores redduntur, & alacrius agunt gratias, dum ex tua cæcitate, tuoq; exitio magis agnoscunt, quantum debeant diuinæ beneficentiæ. Non habebat Pharao quod incusaret deum, suapte malicia subuersus est, & tamẽ huius malicia gloriam dei illustrauit apud Hebræos. Quid uero sit quod incusent, si nũc item deus, ut olim distulit exitium Pharaonis, diu multaq; lenitate sustinet ac tolerat incredulos ac pertinaces Iudæos, ceu uasa merita, quæ mox cõfringantur, quo magis euidens fiat omnibus, illos esse exitio dignos: qui tot modis prouocati, corrigi non queant, simulq; ut illorum supplicio cæteri metuant deũ omnipotentem, quem non oportet sine fine peccando, ad certam iram prouocare, utq; copiosius ostendat gloriæ suæ magnitudinem erga pios, quos prius uasa immunda purgauit, & honestis usibus consecrauit: non ex circuncisionis aut legis, sed ex fidei merito, cuius unius cõmendatione asciti sunt ad hoc honoris? Asciti sunt autem, non solum ex Iudæis, ueluti nos, uerumetiam ex gentibus. Quandoquidem hic non natiuitas, sed dei delectus facit hæredes. Neq; mirari debent

Qđ si deus uolẽs ostendere iram.

Sustinuit in multa patiẽtia.

Quos & uocauit nõ solum ex Iudæis.

bent Iudæi, gentes antehac prophanas, & à deo alienas, nũc adoptari in numerum filiorum dei, cum ipsi olim ob commissa sua in deum, spreti reiectiq;, & uelut abdicati, tamen postea resipiscentes & emendati, recepti sint in gratiam lenitate clementiaq; diuina. Testatur hoc ipsorum propheta Osee, dicens: Vocabo non plebem, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & misericordiam non consequutam, misericordiam cõsequutam: futurumq; est, ut in eo loco in quo prius dicebatur: uos non estis plebs mea, ibi uocentur filij dei. Cur damnant in alijs, quod in se sunt experti? Cur non potius cauent, ne rursum fiant sua culpa, qđ olim fuerunt? Cur inuident ijs, quos possunt imitari, nisi mallent contendere, quàm obedire? Quod si maxima pars hominum sua pertinacia perit, tamẽ his paucis qui crediderint, præstabit deus quicquid omnibus est promissum. Neq; deerunt unquam huius hæreditatis successores. Non dissimulauit hoc Esaias, sed clara uoce testatur, prædicans de populo Israëlitico. Si fuerit, inquit, numerus filiorum par numero arenarum, quæ sunt in marino littore, siq; tam multi suo uitio pereant, tamen aliqui supererunt semper, qui fide salui fiant. Nulla quamlibet ingens turba decidentium, dei promissum irritabit. Fallere fidem in promissis est hominum. At deus est is, qui quicquid dixit, plene præstet, & quidem compendio, non dolo, sed uere iusteq;. Propterea quod quemadmodum idem dixit Esaias,

Si fuerit numerus filiorum Israël.

Sermonem

Sermonem in compendium contractum faciet domi= nus super terram. Rursus idem superius testatur: Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodo ma facti fuissemus, neq; secus quàm Gomorra fuisse/ mus habiti. Proinde licet desciscant à Christo Iudæi pleriq;, non sinet Christus intermori germanũ ac le= gitimum semen Abrahæ. Hæc ita cum habeant, quid dicemus? Nimirum id quod res est, quod gentes quæ uidebantur à iusticia alienæ, & à legalibus ceremo/ nijs immunes, ueram tamen assequutæ sunt iusticiam: nõ enim Iudaicam, quæ rebus corporeis constans, um bram quandam modo iusticiæ præ se ferebat, sed salu tarem efficacemq; iusticiam, quæ contingit non ijs, qui sibi placent operibus legalibus, sed qui se per fidẽ simplicem deo submittũt, deduntq;. E diuerso populus Iudeorum, dum iusticiæ legem iuxta carnem sectatur ac mor... us tenet, ad ueram iusticiæ legem nõ perue/ nit, uidelicet excidens à Christo, in quem ceu scopum omnia legis Mosaicæ tendebant oracula. Dixerit ali/ quis, unde tam repẽtina rerum cõmutatio? qui res sic in diuersum exijt. Nimirum quod deus auersatur ela tos, & sese impartit modestis ac submissis. Atq; idcir co gentes agnoscentes morbum suum, & sese deo sub/ mittentes recepit, Iudæos rursum erectos, sibiq; falso iusticiæ titulo plaudentes, fretos sabbatis, lotionibus, circũcisione, atq; his consimilibus obseruatiunculis, fidei iugũ dedignantes recipere, reiecit, Christũ abne gantes.

Verbũ enĩ cõsummãs.

Quod gẽtes quæ non se/ ctabantur iu sticiam.

Quare? q̃a nõ ex fide.

gantes, & autorē uitæ morti tradētes: quod ipsum euē turū olim præscius uaticinatus est Esaias, uidelicet ut Christus, quem lex seruatorem promiserat, illis ob incredulitatem fieret occasio ruinæ, atque idem lapis, qui pijs erat futurus solido tutoq; præsidio, istis uerteretur in perniciem, dum in illum malunt impingere reluctantes, quàm in eo conquiescere credentes. Sic enim apud Prophetam loquitur deus Christi pater: Ecce pono in Sion lapidem in quem impingant, & saxum in quod incurrant. Cæterum quisquis crediderit in eum, non erubescet, sua frustratus fiducia.

CAPVT DECIMVM.

FRatres, hæc ingenti cum animi dolore loquor, propterea quod illis ex animo bene uolo, si queam pereuntibus succurrere. Nunc, quod unū possum, in quotidianis precibus meis, quibus deum sollicitare soleo, precor ut resipiscant aliquando, neque semper in hac cæcitate perdurent. Non possum excusare illorum incredulitatē, sed tamē aliquid utcunq; prætexi potest illorū peccato. Non sunt omnino à deo alieni, ueluti gentes, quo magis optarim, ut quod aliqua ex parte cœperūt habere, perficiatur: & cuius umbram aliquandiu circuntulerunt, eius nunc assequantur ueritatem. Quamuis enim ad summam impietatem prolapsi, dominum omnis gloriæ fontem crucifixerunt: tamen hoc illis tribuo, nec inficias eo, ducūtur aliquo studio zeloque dei, sed absq; iudicio. Non omnino errant

rant in affectu pietatis, ſed uehementer errant in delectu. Præſtabat qualecunq; religionis habere ſtudium, quàm nullum omnino habere, & merebantur, ut habentibus apponeretur aliquid, niſi ſic pertinaciter inhærerent rudimentis pietatis, ut ueram pietatem reijciant, ſic premerent & urgerent umbras ac ſimulacra ueritatis, ut ipſum ueritatis fontem aſpernentur. Etenim dum legem Moſaicam ſædulo quidem, ſed tamen inſcite tuentur ac retinēt, prorſus à tota lege excidunt cum eo pugnantes, cuius gratia lex erat inſtituta. Nam ſabbatum, circunciſio, diſcrimina ciborū, fuga cadauerum, ieiunia, feſti dies, hoc conſilio fuerant ad tempus inſtituta, ut his ceu rudimentis ad ueram iuſticiam præluderent, & ab humana quadam iuſticia proficerent ad iuſticiam dei ſummam atque perfectam. Non conuenit autem, amore ſtudióq; eius quod alterius melioris rei gratia fuerat adhibitum, aſpernari ac reijcere id, cuius unius cauſa cætera omnia adhibebantur. At Iudæi cum publicata iam dei iuſticia, debuerint humanā relinquere iuſticiam, præpoſtere faciunt, ſic priſtinam illam & iam peſtiferam, etiam non modo ſuperuacaneā iuſticiam defendentes, ac propugnantes, ut dei iuſticiam nolint agnoſcere, ac ſuis freti ceremonijs, repugnent Euangelio Chriſti, cui per fidem ſubmitti oportuit, ſi uere iuſti uellent eſſe. Oportet enim imaginari ceu geminam iuſticiam, alteram cuius autor fuerit Moſes, alteram cuius

Sed nō ſecū dum ſcient.

Ignorantes enim iuſticiam dei

Finis enĩ legis Christ⁹.

Omni credenti.

ius autor sit Christus. Illa constat ceremonijs, altera constat fide & obedientia. Ac prior illa ceu rudimentum est & initiũ posterioris, perinde ut truncus initium est aliquod futuræ statuæ, aut sanguinis coagulum, futuri animãtis. Stultissimũ autem sit, ubi ad id quod perfectum est, perueneris, rudimentis inhærere. Sed totius Mosaicæ legis per se rudis, & inualidæ, perfectio Christus est, ad cõsequendam ueram iustitiam, non per circuncisonem, sed per fidem. Atq; hic aditus ad iusticiam non Iudæis solum patet, sed cuicũque credenti. Vtriusq; iusticiæ imaginem Moses ipse depinxit. Nam temporariam illam iusticiam, quæ in ceremonijs ad certũ modo tempus seruãdis sita erat, describit in Leuitico, dicens: Custodite leges meas, atque iudicia: quæ qui fecerit homo, uiuet in eis. Porrò ueram & perennem iusticiam, quam uia fidei [illegible] uæ consequimur per Christum, describit libro Deuteronomij, cum ait: Ne dixeris in corde tuo, Quis ascẽdit in cœlum? Nam id est Christum è cœlo detrahere, Aut ne quis dicat, quis descendit in abyssum terræ? nam id fuerit Christum à mortuis reuocare. Neuter horum credere uidetur, cum experimentum flagitet. At qui syncere credit, huic certius persuasum est, q̃ ut ullum præterea desideret documentum, Christum & olim descendisse de cœlo, & nunc sedere in cœlis, ad dexteram patris, etiam si rursus utrunque non exhibeat oculis. Item Christum descendisse ad inferos, & ab

& ab inferis reuersum, reuixisse, licet nihil horum iteret sensibus humanis. Hæc semel esse facta sat est. Superest ut ijs qui uiderunt credamus. Atque id non è longinquo petendum est. Viderunt hæc Iudæi et nō crediderunt. Audierunt qui non uiderunt, & crediderunt. Nec id tacet scriptura, quæ mox subijcit, prope est quod dicimus, nimirum in ore tuo, et in corde tuo. Quis iste sermo est, de quo loquitur scriptura? Nimirum sermo euangelij, quod nos huius iusticiæ præcones prædicamus, præsentē adfert salutem. Tu tantum animū per fidem accommoda. Quomodo autem est in ore? quomodo in corde? Si ore tuo confitearis & agnoscas dominum Iesum, atque idem ex animo uereque credideris, quod deus eum resuscitarit à mortuis, ut nos cum illo à uitijs rediuiui, posthac innocenter uiuamus, saluus eris. Nam corde quidē creditur, quæ ianua est ad iusticiam. Cæterū quoniā gloriam debemus Christo, non satis est animo tenere fidem, nisi quoties res postulat, & ore cōfitearis eum, ad perfectam salutem consequendam. Videtis summā huius negocij nō à ceremonijs pendere, sed à fide. Quod & Esaias testatur cum ait de Christo: Quicunque crediderit in eum, non pudefiet. Cum ait, quicunque, nónne tollit omne discrimen Iudæi & Græci? Cum ait, crediderit, non autem ait circuncisus fuerit, aut simile quippiam, nónne legis antiquat ceremonias? [illegible] Ea ex æquo communis

Prope est uerbum in ore tuo.

Corde creditur ad iustitiam.

nis omniũ esse potest. Ac deus is est, qui non tantum dominus sit Iudæorũ, sed ex æquo omniũ, cuius beneficentia non sit tam angustis circumscribẽda terminis, ut ad solos Hebræos porrecta, mox exhauriatur, imò immensa est illius bonitas exuberans atq; exundans, non in unam aut alteram gentem, sed in omnes cuiuscunq; nationis populos, modo syncera fiducia numinis opem ipsius implorent. Affirmat hoc ipsum propheta Micheas: Omnis, inquiens, quicunq; inuocauerit nomen domini, saluus erit. Nullum hominũ genus excipit sermo propheticus. Quisquis fidenti animo inuocauerit, salutẽ cõsequetur, siue Iudæus, siue Græcus, siue Barbarus. Atq; è diuerso quicunq; non inuocauerit, peribit. Nullus autem inuocat eum, aut opem implorat ab eo, cui nõ fidit. Sed qui fident ei, de quo nihil audierint? Rursum quomodo audiẽt, nisi sit qui prædicet ignotum? Qui prædicabunt autem apostoli, nisi missi sint ab eo, cuius est Euangelium? de quibus idem meminit Esaias, cum inquit. Quàm decori pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona? Auditis quid iubeantur prædicare Christi præcones, non circuncisionem & sabbatismos, sed pacem, quæ nos mutua charitate in Christo conglutinet, & ea bona quæ semp bona sint, quia suapte natura bona sunt. Cũ igitur nihil sit prætermissum ab eo qui mor taleis omnes ad salutem inuitat, nulliq; gentium non sit predicatum Euangelium, non omnes tamẽ credũt

Nam idẽ dominus oĩm.

Annunciantium bona

Euange

euangelio. Atque ita futurum, idem prædixit Esaias, ita loquens sub apostolorum persona. Domine quis credidit sermonibus nostris? Siquidē & inter gentes perpauci credunt euangelio, si cum ijs qui nō credūt, cōferantur. Colligamus igitur rerum, quas diximus, summam. Si inuocatio affert salutē, nec inuocat qui diffidit, nimirum fides in primis exigitur, non circūcisio. Porrò fides concipitur in animo, non per experimenta, sed per apostolorum prædicationem, hoc est non per oculos concipitur, sed per aures, per quas in animum obedientem transfunditur euangelium Christi. Cū igitur iam per uniuersum orbē eluxerit euangelij fulgor, & innotuerit Christi nomen, quid sibi uult, quod tam pauci Iudæorum credunt? An habent quo se excusent, quod de Christo nihil audierūt? Imò iam impletum cernimus, quod prædixerat Dauid. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Ergo cum olim tot prophetarum oraculis sit Christus promissus, cum nunc palàm in omni natione, per apostolos testes idoneos prædicatus, num Iudæi prætexere possunt, quod Christum nesciant? Imò uiderūt lucem, sed malicia excæcauit oculos eorum. Audierunt euangeliū, sed liuor obsepsit aureis illorum. Malunt enim gentibus ad salutem uocatis inuidere, quàm fidem illorum imitari. Atque hoc etiam utrūque, uidelicet Iudæos reiecturos esse sermonem euan

Ergo fides ex auditu.

Nunqd israel nō cognouit.

nem euangelij, & gentes recepturas, à Mose simul & ab Esaia prædictū est, quorū prior Moses libro Deuteronomij in cantico, sic facit loquentem dominum, offensum incredulitate Iudæorum. *Ego uos ad æmulandum prouocabo per gentem contemptissimā, quæ hactenus præ uobis non sit habita pro gente, & cum ipsi uideamini uobis sapere, irritabo uos per gentem uestro iudicio stultam ac brutam, quo magis uos stimulet animi liuor. Ac Mosen sequutus Esaias, nihilq; ueritus testatur aperte, deo gratiorem fuisse gentium obedientiam, quàm Iudæorum pertinaciam. Sic enim ait sub persona Christi, inuentus sum à non quærentibus me, palàm apparui his, qui de me non interrogabant. Tam magnificum fidei testimonium præbet gentibus. Cæterum aduersus Israeliticum populum, quē magis oportebat amplecti fidem euangelicam, quid continenter subiecit idem Esaias? Toto, inquit, die expandi manus meas ad populum incredulum. Misi prophetas, eos trucidarunt, ipse tot miraculis æditis illos prouocaui, pro gratia dixerunt, dæmonium habet, & præsidijs Beelzebub principis dæmoniorum facit ista. Humilitatem despexerunt, Virtutem impie sunt interpretati.*

Esaias autē audet ac dicit.

CAPVT VNDECIMVM.

SEd quorsum hæc quæ diximus, tendunt? An huc ut doceam gentes ob fidem adoptatas à deo, cum

ante

ante ab illo essent alienæ, contrà populũ prius à deo selectum, nunc ob incredulitatem prorsus esse reiectum? Nequaquam, nam minime consentaneum est, deo nunc prorsus reiectum esse populum, quem hacte nus ut selectum ac peculiariter suum, libenter agnouit. Etenim si gentem totam repulisset deus, ipse non prædicarem Christum, quandoquidem genere uerus sum Israelita, oriundus ex stirpe Abrahæ, pertinens ad tribum Beniamiticam. Cumq; ipse non recto legis studio prius persequerer pios, adscitus sum ad munus euangelicum. Certe non fugit uos quod legitur libro Regum tercio, ubi Helias ꝓpheta deum alloquitur, querens & incusans Iudæos impietatis. Domine, inquit, prophetas tuos occiderunt, altaria tua subuerterunt, atq; ego relictus sum solus, & insidiantur uitæ meæ. Post tam impiam incredulitatem, merito uidebatur deus prorsus abiecturus gentem, ceu deploratam. Sed tamen quid diuinitus responsum est Heliæ? Reliqua feci mihi septem milia uirorũ, qui nõ curuauerunt genua coram idolo Baal. Quod igitur tum accidit, ut non in totũ deus abijceret populũ, sed ex tot impijs, aliquem numerũ sibi faceret reliquum, idem nunc usu uenit. Neque enim deus uniuersam Iudæorũ gentem passus est alienari. Neq; reliquum omne mortalium genus passus est suis immori uitijs, Licet ex utroque numero pauci credant, præ his qui credere recusant. Sed tamen aliquot deus sua benigniate seruauit

uauit, non quod generis sint Iudaici, non quod Moy-si legem seruarint, sed quod hos deus elegerit è multis, quibus suam munificentiam & gratiam imparti-ret. Id *si munificentiæ est, non meriti, iam non imputetur factis.* Nam *quod factis rependitur, merces est, non munificentia.* Quod *ultro defertur immerentibus, id demum est beneficium.* Quod *si supputantur operum merita, iam beneficium desinit esse beneficium, & in præmij uocabulum abit.* Quid *igitur euenit?* Nempe *quod* Israeliticus *populus legis fiducia quærebat, ob incredulitatem non est consequutus, ij solum consequuti sunt, qui non ad circuncisionem, sed ad electionem pertinent. Cæteris uero nihil profuit circuncisio, aut legis obseruatio, sed malicia sunt excæcati, ut nec uisis tot prodigijs, fidem habuerint, oculis corporeis cernentes* Christum *tam diu expectatum, oculis animi non uidentes.* Atque *id quoq; futurum prædixerat* Esaias, *quod nunc factum uidemus, ac dolemus.* Etenim *quia spiritum illum sanctũ ac lenem* Christi *reiecerunt, idcirco deus immisit illis spiritum asperum ac spinosum, & intractabilem, ut quod oculis cernunt, tamẽ perinde negent, quasi nõ uideant: quod auribus audiunt, tamen non magis eos moueat, quàm si non audiant.* Tales *olim erant prophetis, tales fuerunt ipsi* Christo, *tales & in hunc usque diem sunt euangelij præconibus.* Vidit *hæc &* Dauid *oculis propheticis, ac dignum tanta pertinacia*

tinacia aduersus cœleste numen, exitium imminere uaticinatur. Mensa, inquit, illorum uertatur illis in laqueum, in captionem, & in ruinam, atque in pœnam factis debitam, obscurentur oculi eorum, ne uideant, & dorsa eorum semper incurua. Quandoquidem ijs quæ apposita sunt, frui noluerunt, quæque oculis & auribus exhibita sunt, auersati sunt, nec curarunt, ut erectis in cœlũ oculis, agnoscerent conditoris erga se benignitatem, sed humili legis literæ affixi, fastidiunt sublimia, aspernantur æterna, temporarijs rebus addicti. Circunferunt Moysi *libros, nec eos intelligunt. Legunt prophetas, & ab ijs promissum negant. Sed quorsum hæc, inquiet aliquis? Excæcati sunt, capti sunt, incuruati sunt, obsurduerũt. Sed num ita lapsi sunt, ut prorsus conciderint, nulla resurgendi spe reliqua? Bona uerba. Imò lapsus hic ad tempus incidit, & uobis feliciter incidit, quandoquidem illorum lapsus occasio fuit, ut uos ad salutem asciscere mini, ut uicissim* Iudæi *gentium exemplo, uel in fine mũdi ad pietatis ueræ studium perpellantur, & sicut illorum à* Christo *defectio gentibus ad* Christum *ueniendi uiam aperuit, ita uestra fides* Iudæos *extimulet aliquando uel æmulatione quadam ad credendũ. Quod si lapsus illorum per occasionem sic profuit, ut* Iudæorũ *defectio non solum nihil attulerit dispendij, sed fides in multo plures sit propagata, dum paucis deficientibus, ad omnes deriuatum est euangeliũ,*

Nũquid sic offenderunt ut caderent.

& unius gentis iactura, tot nationes lucrifecit Christo, quanto magis ditabitur mundus, cum uestra pietate prouocata, iam & ea natio cæteris adiūgetur? Vos appello gentes, ut meos, quatenus sum gentium Apostolus, licet genere Iudæus. Quamuis uestra causa nihil non faciam, tamen magis etiam adnitar illustrare munus Apostolicum mihi commissum, & quàm plurimos uestrum ad Christi societatem pellicere, pellectos Christo dignos exhibere, si quâ fieri possit, ut hac ratione prouocem gentem meam, meam quidem affinitate generis, licet fide alienam, ad æmulandum pietatē uestram, uel inuidia quapiam ac liuore, ut est zelotypum genus, atq; ita si cunctos non queam adducere, saltem aliquot ex illis seruem. Etenim scio uos hoc ipsum optare, quod opto. Nam si Iudæorum reiectio reliquum mundum per occasionem recōciliauit deo, quod dum illi excidunt à gratia, gentes ad gratiam admissæ sunt, hoc est, si malum illorū bene cessit mūdo, quanto plus boni fuerit, si qui nūc alieni sunt, per fidem assumantur uelut è mortuis rediuiui, ut impleto fidelium numero, nihil iam supersit, nisi corporum resurrectio? Neq; enim de uniuersa gente desperandum est ob quorundam impietatem. Si gentes à religione alienæ deo uocante, ad ueram religionē adduci potuerunt, quid uetat ex ea gente ad fidem reuocari, quæ pios habuerit autores ac principes? Imò magis est consentaneum, ut ex pijs nascantur pij, quod exordium

Vobis eī dico gentibus.

Si enī amissio eorū reconciliatio est mundi.

Quod si delibatio sancta est.

exordium ferè sapiant,quæcunq; hinc proficiscũtur. Si fermentum sanctum est,oportet & totam massam haberi sanctam,quæ fermento imbuta est. Et si radix arboris sancta est, par est & ramos è radice profectos,esse sanctos.Iudæi generis ac stirpis autorẽ habẽt Abraham,cuius fides deo probata est. Quid uetet posteros autoris sui fidem referre? Quod si non faciunt, desinunt esse illius nepotes,non secus ac ramus desinit radicis ali succo,si defringatur. Quod si fieri uidemus,ut rami defringantur è sua natiua arbore,in qua primum nati sunt,quanto minus mirum sit, si defringi contingat in alienam insitos arborem? Proinde si uides Iudæos è sancta radice ueræ oliuæ natos ceu natiuos ramos, defractos, reuulsosq; ob incredulitatem à sua stirpe, sic ut nihil illis prosit radix:te contra cum ex oleastri radice prodieris,non natura, sed arte ac uoluntate dei insitum oliuæ, & inter illius ramos accitum cooptatúmque: sic ut exemptus ab infrugifera stirpe, iam consors, & particeps sis factus radicis alienæ, cumq; rami nõnulli in ea nati arbore recisi exarescant,te alieno succo lætum ac frugiferum esse,caue ne ob id tibi stulte placeas, ac ramos recisos fastidias. Quod si efferris animo,si insolescas, si intumescis,memineris, qđ radix te portat,nõ tu radicem. Caue ne qua huiusmodi cogitatio tibi ueniat in mentẽ, ut apud te dicas, fracti sunt rami natiui ut ego insererer. Non in tuam gratiam fracti sunt,sed
tamen

tamen consequutũ est, ut tu insערereris. Recte tamen dicis, quod fracti sunt, cum è radice sint nati. Vide uero quamobrem fracti sint, nimirum ob incredulitatem iacent illi & calcantur, tu stas in arbore fulciente fide. Noli gaudere malis alienis, quin potius illorum infelicitas te doceat modestiam, ex illorum calamitate disce, quid tibi sit metuendum, si similiter peccaueris. Etenim si uides, deum naturalibus ramis non pepercisse, nec illis quicquam profuisse, quod ex sanctis patribus oriundi, ad populum deo peculiarem pertineant, periculum est, ne tibi quoq; par sururus non sit, si illum arrrogantia & ingratitudine alienaris. Ab illorum casu disce, quid uites. Tua felicitas nõ tibi cristas addat, sed diuinæ in te bonitatis admoneat. Est quod tibi gratuleris, est unde deo gratias agas, non est quod insultes abiectis. Illi iure excisi sunt, tu præter meritum insitus. Vtrunq; in deo perpende, bonitatem & seueritatẽ, quarum altera te gratitudinẽ doceat, altera superbiam ac supercilium dedoceat. Seueritatis exemplum proditũ est in Iudæos, qui à pristino statu prolapsi sunt in hanc cæcitatem, ut Christum tot seculis expectatum, contumelijs insectentur. Benignitatis exemplum in te ipso expertus es, qui gratis ascitus sis ad tam eximiæ felicitatis consortium, quæ nec generi prophano, nec uitæ impiæ debebatur. Semel gratuito tibi condonata sunt admissa uitæ pristinæ, semel fauore numinis cooptatus es in

Vide ergo bonitatẽ & seueritatem.

numerum filiorum, ſed ita cooptatus es, ut qui citra tuũ meritum aſcitus es, tuapte culpa poſſis excidere. Auferet ab ingrato deus, quod gratis largitus eſt, niſi beneficiũ agnoueris, niſi munere diuino recte utaris. Ingratitudo tua perdet, qđ bonitas illius donauit. Arrogantia perdet, quod obedientia lucrifecit. Quod ni caueris, rurſum excideris ab olea, in quam inſitus es. Itidem & Iudæi, ſi mutarint id, quod illos alienat à deo, nimirum incredulitatẽ, denuo inſerentur, unde reſecti ſunt. Et eò reponet fides, unde deiecit incredulitas. Nam ſi tu ex prophanis natus ꝓphanus, ceu deſectus ex oleaſtro, præter naturam inſitus es oleæ, quãto citius fiet, ut Iudæi ex pijs parentibus orti, redeant ad ſui generis indolẽ, & rurſus inſerantur natiuæ oleæ, unde deſecti fuerant? Aperiam uobis fratres arcanum quiddam, quod fortaſſe ſilentio tegendum erat, niſi ueſtra referret me loqui, uidelicet ne uobis arroganter placeatis, quod Iudæis prælati uideamini. Incidit hæc cæcitas in gentem Iudaicam, ſed nec in uniuerſam, nec in perpetuum. Complures & hinc agnoſcunt Chriſtum, & cæteri tantiſper in ſua cæcitate perſiſtent, donec gentium numerus fuerit expletus, quibus nunc Iudæorum lapſus aditum aperuit. Verum ubi uiderint uniuerſum orbem florere profeſſione fidei Chriſtianæ, ſuum illum Meſſyam fruſtra expectari, urbẽ, templum, ſacra, gentẽ diſſipatam ac ſparſam, incipient receptis oculis tandem errorẽ ſuũ agnoſcere, & intelligent

Nolo ei uos ignorare fratres myſteriũ hoc.

gent Christum uerum esse Messyam. Atque ita totus Israëliticus populus ad salutem restituetur, quamuis nũc ex parte degenerarit. Tum enim uere dignus erit hoc cognomine, cum Christum deum ac dei filium oculis fidei cernere cœperit. Quod quo magis credatis, prædictum est hoc quoque ab Esaia propheta. Vtrunque prædictum est, fore ut deciderent, fore ut resipiscant, alterum uidemus euenisse, atq; ipsa res fidem arrogat uaticinio: alterum expectamus simili fide eucnturum. Sic autem habet uaticinium: Veniet ex Sion, qui eripiet & auertet impietatem ab Iacob, & hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum. Pepigit olim deus fœdus cum hac gente: id semel sancitum, non sinet prorsus irritum fieri quorundam culpa, qui se præbent promissis indignos. Non deerũt tamen aliqui, qui totius generis personam sustineant. Neque enim sic exciderunt à gratia dei ut reconciliari non queant. Plerique qui Christi nõ recipiunt euangelium, literæ legis adhærentes, sunt inimici dei: idq; (ne quid insultetis) uobis in bonum cessit: quandoquidem euangelium illis reijcientibus, citius ad uos delatum est. Cæterum quatenus ex sanctis prognati sunt, & ad gentem pertinent, quam deus sibi ex omnibus unam ut peculiarem delegit, horum commendatione chari sunt, proinde facilius in gratiam recipientur, si resipuerint, quod horum patribus deus promiserit id quod nos prædicamus. Neq; enim sic pollicetur se daturum

Secũdũ euãgeliũ quidẽ inimici.

Charissimi propter patres.

turum deus, aut sic adoptat, ut post pœnitudine tactus, mutet sententiam hominum more. Prorsum immutabilis est, in quem ut non cadit errare, ita non cadit pœnitere. Meminerit ille sui promissi, simulatque isti reijcere desierint. Vices rerum omnium sunt, lapsis non oportet insultare, præsertim si tibi bono fuit, resipiscentibus est gratulandum. Nam quemadmodum uos aliquando fuistis id quod nunc sunt pleriq; Iudæi, hoc est, increduli deo: neque tamen uos ideo destituit in æternum, quando nunc misericordia eius factum est, ut illis fidem reijcientibus, uos in fidei consortium sitis recepti: ita & hos nunc uicissim deus passus est ad tempus à fidei cōsortio esse alienos, dum uobis datur aditus ad fidem, ut & ipsi postea resipiscentes, uocante deo, unà uobiscum misericordiam consequantur, ut neutri alteris exprobrent, sed utrique alteris gratulentur, parem experti misericordiam. Sic enim deus ineffabili consilio dispensat ac temperat res humanas, ut nullum sit genus hominum non obnoxium peccato, non quod ille cuiquam sit autor peccandi, sed quod ad tempus sinat homines suo uitio prolabi, ut agnito errore, sentiant sese non suo merito, sed gratuita dei misericordia seruatos esse, ne possint insolescere. Atque interim dum hæc agit, adeo nemini malum immittit, ut etiam aliena mala, sua bonitate mire uertat in bonum nostrum. Sed altius fortassis ingredimur adytum huius arcani, quàm par est homini apud

Sine pœnitē tia enim sūt dona.

Cōclusit enī deus omnia.

ni apud homines eloqui. Stupor oboritur contemplan ti ineffabilem diuini consilij rationem, & cum expli care nequeam, exclamare libet. O profunditatem exu berantissimæ sapientiæ diuinæ, ut nullis humanis men tibus illius iudicia deprehendi aut percipi possunt, ut consiliorũ rationes nullus creatus intellectus peruesti gat? Quis enim cognouit unquam mentẽ domini, aut quis illi fuit in consilio? Aut quis illum prior officio prouocauit, ut quod ab illo profectum sit, præmium uideri possit, operæ debitum? Sic ille consulit hominũ saluti, ratione quidem nobis inscrutabili, sed ut melio re nõ possit fieri. Sic uult suũ beneficium à nobis sen tiri, ut inde nobis nihil possimus uindicare. Quando quidẽ si quid est mali, id nostris uitijs imputare licet. Ceterum quicquid est bonorum, ex ipso proficiscũtur omnia, uelut è fonte, per ipsum conferuntur uelut au torem, & in ipso sunt, uelut in tutore, custodeq; mu nerum suorum, ut nullam hinc laudis portionẽ homo sibi possit arrogare, cum ad illum pertineat & ini tium & medium & finis, cui uni ob id debetur ho nor, laus & gloria in omne æuum, unde nephas est ho mini sibi quicquam asserere.

O altitudo diuitiarum.

Ex ipso & p ipsum & in ipso.

CAPVT DVODECIMVM.

Ergo posteaquàm uobis dei munere cõtigit, ut à pristina superstitione sitis ad ueram trãslati religionem, ut ab onere Mosaicæ legis sitis liberi, obse cro & obtestor uos fratres per misericordiam dei, cui

summam

summam uestræ felicitatis debetis, ut posthac immo-
letis illi uictimas ista professione dignas, non hircos
aut oues, bouesue, quæ ut pura deliguntur animalia,
& rebus diuinis apta, quemadmodũ mos est ethnicis
ac Iudæis. Hactenus indulsisse sat est crassis istiusmo
di sacris, posthac longe alios ritus, alium cultum, ali-
as uictimas deus à uobis requirit, nimirum ut offera-
tis illi uestra ipsorum corpora, non mutilandis mem-
bris, sed subigendis malis affectibus, hoc est, non mor-
tuas pecudes, sed uiuentẽ hostiam, uere puram ac san
ctam, deo gratam et acceptam, sacrificium rationale,
uictimã animi, non brutæ pecudis. Dum lex durabat
carnalis, patiebatũ sibi corporeas ĩmolari pecudes, Po
stea ꝙ lex cœpit esse spiritualis, spiritualibus illi uicti
mis litandũ est. Pro uitulo immola superbiæ affectũ:
pro ariete irã efferuescentẽ iugula: pro hirco, exure
libidinem: pro columbis & turturibus, lasciuas ac lu-
bricas animi cogitationes deo sacrifica. Hæc demum
sunt Christianis digna sacra, hæ Christo gratæ uicti-
mæ. Deus est animus, & animi donarijs conciliatur.
Nec ceremonijs, sed affectibus puris coli postulat.
Pro præputio, ab animo supuacaneos & indecoros
affectus reseca. Sabbatismus tibi sit, mens à tumultu
perturbationum uacans. Christus semetipsum obtulit
pro nobis, par est, ut ipsi nosmet illi uicissim immole-
mus. Atq; ita fiet, ut quemadmodũ exempti estis ab
hoc seculo, professione insiti cœlo, ita uita & affecti

Vt exhibeatis corpora uestra.

Et nolite cõfirmari huic seculo.

bus à pristina uita dissideatis, sed uelut in nouos homines, hoc est cœlestes trāsformemini quoad licet, si nondum corporum immortalitate, certe nouatis animi affectibus, ut posthac non ea uobis arrideant, quæ uulgo prophano, & rebus caducis addicto, probantur, sed nihil affectetis, nisi quod deo probatum sit, neq; ducamini præscriptis hominum, sed à nutu uolūtateq; diuina pendeant omnia uestra studia simul & actiones, qui nihil uult crassum & imperfectum, sed quod uere bonum sit, quod acceptum, quod ad cultū diuinum, legitimū sit & idoneum. Mos est apud mundi cultores, ut felicior fastidiat infeliciorem, ut infelicior inuideat feliciori. Ego uero præcipio uestrū unicuiq;, quicunq; sit ille, siue potens, siue plebeius & humilis, modo iam sit insitus gregi Christiano, & à mundi consortio exemptus, ne per animi fastum plus sibi tribuat quàm par est, sed sobrio modestoq; sit animo: primum, ne quis plus arroget sibi quàm habeat, deinde ut meminerit, hoc ipsum quod habet, sibi non per operum, sed per fidei cōmendationem esse donatum à deo, & in hoc donatū, non ut inde sibi placeat, sed ut in cōmunem conferat utilitatem. Varie autem deus suas dotes partitur, ne quis aut fastidiat alium, aut unum se sibi sufficere putet. Sed singulorū dotes fraterna charitas faciet omniū cōmunes. Neq; enim cōuenit, ut minus in nobis ualeat Christi gratia, q̄ in animanti ualeat uis naturæ. Quæ societas est membrorū

Vt probetis quæ sit uoluntas dei.

Et unicuiq; sicut deus diuisit mensuram.

brorũ inter ipsa in corpore animãtis, ea est societas singulorũ inter ipsos, qui ex uarijs sectis & gentibus in Christi consortiũ sunt cooptati. Nam quẽadmodũ corpus hoc uisibile, licet sit unũ & idem, tamẽ ex multis mẽbris compactũ est. Porrò nõ omniũ mẽbrorum idem est officiũ. Alio munere fungũtur oculi, alio pedes, alio uenter ac manus, et tamẽ oculus nõ sibi uni, sed toti prospicit corpori. Venter non sibi tantũ, sed omnibus mẽbris concoqt. Iam quod sunt officia singulorum membrorum in corpore, hoc sunt uariæ dotes, alijs atque alijs nostrum uarie distributæ. Quemadmodum igitur membra præstabiliora, uelut oculi, nõ fastidunt humiliora, sed officio suo succurrunt omnibus, alioqui totũ corpus collaberetur, Ita suam quisque dotem siue præclara contigit, siue mediocris, pro sua portione conferre studeat in totius corporis commodum, postea quàm semel insiti Christi capiti ceu conflati sumus in unum corpus spirituale. Nec aliud est Christianus Christiano, quàm membro membrũ eiusdem corporis. Sed tamẽ ut dixi, uariæ sunt singulorum hominũ dotes, non iuxta nostra merita, sed iuxta munificentiam dei, quæ partitur singulis, ut uidetur expedire. Ne quis igitur eo quod contigit dono efferatur, sed sobrius ac modestus utatur in bonũ omnium: siue contigit prophetiæ dos in explicandis arcanis literis, iuxta modum fidei, quàm solum respicit deus, non cætera merita, citra superciliũ, suum bonũ

 cæteris

cæteris cõmunicet: ſiue contigit facultas opera ſua iu uandi fratrem, modeſte ſuo fungatur officio: ſiue cui obtigit doctrinæ dos, ne faſtidiat indoctos, ſed citra fa ſtum eruditionem ſuam alijs impartiat: ſiue cui datum eſt, ut ex diuinis literis poſſit ad pietatem ac mo res honeſtos inflãmare dicendo, utatur ſua dote mode ſte: ſiue cui contigerũt facultates, unde ſuppeditet egẽ tibus, & largiatur ijs quibus opus eſt, hac ſuccurrat cæteris, non ad gloriam, non ſpe rediture cum fœnore gratiæ, ſed ſimplici pectore: ſiue cui cura delegata eſt cæterorũ, ut unus præſit alijs, eaq; in re ualet, non illum honos reddat elatiorem, ſed cura cõmiſſa ſollici tum, neq; ſibi gerat munus delegatum, ſed ijs, quorũ curam in ſe ſuſcepit: ſiue quis miſeris & calamitoſis ſuccurrit, abſit triſticia, quæ premat eum qui ſubleuatur, & beneficiũ uelut exprobret, ſed hilaritate gratiam officij conduplicet, ut quicqd facitis, uelut ex alieno & exanimo facere uideamini. Huiuſmodi malis corrupta ſunt ferè prophanorũ hominũ officia, etiã ſi quid benigne facere uideantur. A uobis abſit omnis fucus, ſed ſit mutua inter uos charitas, quæ ſimulandi ac diſſimulãdi iuxta ſit ignara, quæ ſingula cuiuſque officia deo cõmendabit, ne quid ex ueſtris cupiditatibus metiamini, quod prophanum hominum uulgus facit, ſed ſola uirtute, aut turpitudine, abhorrentes ab omni malo, adhærentes rebus honeſtis. Et quoniam fratres eſtis, quotidie cõmunem patrem implorantes

Dilectio ſine ſimulatione.

Odientes malum.

rantes

rantes, & ad cõmunem hæreditatem destinati, sitis fraterna charitate erga uos inuicem propensi ac benigni. Inter mundanos de præcellentia dignitatis certamen est, uobis diuersum sit certamen, dum alius alium conatur sibi præferre. Nemo per ociũ sibi uiuat, sed pro se quisq; studeat suo fungi officio, neq; somniculosi ac desides, uelutiq; carnis infirmitate uideamini languidi, sed alacres ac feruentes spiritu. Carnales esse desijstis, spirituales esse cœpistis. Torpere carnis est, agilis quædam ac uiuida res est spiritus. Ne reluctemini malis, sed tempori seruite, rebus præsentibus uosmetipsos accommodantes, & si quid inciderit incõmodorum, uel declinantes, si liceat commode, uel tolerantes: non mœsti interim, quod est diffidentium, sed in rebus asperis spe futuri præmij gaudentes & alacres. Quod si impiorum improbitas grauius affligat, ne parate defensionem, ne moliamini uindictam, ne cõfugiatis ad humana præsidia, sed assiduis & improbis precibus cœleste auxilium imploretis. Si quid opus erit cæteris Christianis, is cui suppetit, imparti at nõ grauatim ac inamœne quasi stipem egenti porrigat, sed quasi suum censum cum illis cõmunem esse ducat. Eamq; benignitatem exercete non solum inter uos, uerum etiam in absentes. In eos uero qui se peregre ad uos conferunt, hospitales sitis, ne aut turpiter egeant, aut ad ethnicos cogantur indecore diuertere. Atq; ut oportet manus habere benignas, ita linguam

Tẽpori seruientes.

In tribulatiõne patiẽtes

Necessitatibus sanctorum cõmunicantes.

 conuenit

conuenit habere innoxiam. Eos qui uos odio Christi perſequuntur & affligunt, adeo non oportet ulciſci, ut nec male precandum ſit. Bene precemini & illis, bene precemini, inquam, ut reſipiſcant, tantum abſit, ut quenquam deuoueatis. Quibus re non poteſtis benefacere, tamē bene optandum eſt. Sit inter uos uera amicitia, quæ læta pariter ac triſtia faciat cōmunia, ut iungatis tum gaudia, tum mœrorē ac lachrymas. Concors animus, & communis affectus uos in omnibus ſociet, ſiue quid læti obtigit, ſiue quid aduerſi incidit. Ne ſitis elatis animis ac faſtidioſis erga uos inuicem, ſed qui maior eſt, humilibus & inferioribus ſe ſe inclinet & accommodet. Ne uos uobis ipſis placeatis, ut ſuo quiſq; iudicio ſibi magnus ſit & admirandus. Non enim facile cedit cuiquam, qui ſic affectus eſt. Quod ſi quis forte læſit, ne conuicium conuicio, ne iniuriam iniuria retalietis. Licet hoc apud Iudæos & ethnicos iuſtum habeatur, apud Chriſtum impium eſt, malū malo conduplicare, & quod in alio damnas conſulto imitari. Vos benefactis certate, & ita certate, ut non ſolum teſte cōſcientia, deo placeant, quæ facitis, uerum etiam ut omnibus hominibus probentur, neu quem offendant infirmum ſpecie mali. Et uſque adeo abſit omnis uita, non tantum ab omni crimine, uerum etiam ab omni ſuſpicione, quoad fieri poteſt criminis, ut nec mali queant eam calumniari. Id fiet ſi quantū in uobis eſt ſitum, pacem habeatis, non modo

Benedicite & nolite.

Idipſum inuicem ſentientes.

Non alta ſapientes.

do cum Christianis, uerum etiam cum his qui à Christo sunt alieni. Pax autem constare non potest, si suum quisque dolorem perget ulcisci. Ethnicorũ ac Iudæorum est ultio, uos iniuria lacessiti, ne poscite uindictam, quin potius cedite iræ, quæ melius euanescet tua lenitate, quàm si mutua talione magis ac magis irrites. Si lenitate uicisti furentem, lucrũ est. Sin pergit ille furere, non deerit cui det pœnas. Tu illum suo relinquito iudici, qui ius ulciscendi nobis adimit, ac sibi seruat, ita loquens in Deuteronomio: Mea est uindicta, ego rependam, dicit dominus. Imò tu adeo ne lædas læsus, ut & pro maleficio reponas beneficium, & si forte esuriat inimicus tuus, cibo illum subleua, si sitierit, potum porrige. Vix ullum est ingenium tam barbarum, tam efferum, tam immite, quin officijs possit deliniri, quando hac uia mansuescunt & feræ: hac expugna hostem. Expertus tantam lenitatem, tantam pietatem tuam, fortassis resipiscet, pudebit, pigebit, pœnitebit feritatis, iamque ceu uictus tua charitate inflammabitur ad redamandum. Hac uia finiri possunt simultates, cum mutua malorum retaliatione propagentur in immensum. Benefactis certare pulchrum, uincere pulcherrimum. Malefactis certare turpissimum est. Verum hoc fatentur & Ethnici. Vestra peculiaris laus erit, si malefacta benefactis superetis, si iracundiam lenitate, si maledicentiam benedicentia, si iniuriam officio superetis. Cauendũ est

autem ne qui malus est, tuam bonitatẽ expugnet sua malicia, & incipias tui dissimilis esse, & iam illum imitari. Quin potius tua bonitas, illius expugnet feritatem, ut uictus in tuas parteis rapiatur.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

Quod si principum & magistratuum in uos coориatur ob Christiani nominis professionem persequutio, toleranda quidem est, nullo uestro uitio coorta. Cæterum non est irritanda, aut accersenda, de trectando illis, quod ceu suo iure postulant, & à nobis deo non offenso pendi potest. Ordine constat respublica, is prætextu religionis turbari non debet. Sũt cupiditates fœdæ, sunt uitia, in quibus cum cæteris nõ oportet congruere, sunt rursus in quibus ob tranquillitatem publici status oporteat etiam cum ethnicis cõuenire pro temporum ratione, ne uestro exemplo peiores fiant, quos expedit utcũq; metu coërceri. Totã enim rerum summã in tria genera diuidamus licebit: In ea quæ uere cœlestia sunt, quæ tanq̃ Christo peculiaria, sunt ubiq; rebus omĩbus anteponẽda: In ea quæ prorsus sunt huius mũdi, ueluti cupiditates ac uitia. Hæc uobis sunt omnibus modis fugienda: In medium quoddam genus, quod per se neq; bonum, neq; malũ, sed necessariũ tamen pro totius reipublicæ statu, concordiaq; tuenda. Nolim autẽ per uos turbari, etiam si quã iusticiæ umbrã aut speciem mũdus hic habet,

modo

modo ne pugnet palàm cum Christi iusticia. Ferenda persequutio, ferendum & mundanū imperiū, etiamsi sit aliquanto iniquius, ne cum uos persequuntur, iusto titulo facere uideantur, si publicas leges ab omnibus receptas, soli reieceritis, quas Christus, ut non sanxit, ita nec reprobauit, sed uelut ignorauit, nimirū aliud agens. Quisquis igitur est hominum, pareat publicis legibus, obtemperet magistratibus, qui qualencūq; dei gerunt imaginem, & in malis puniendis, utcunq; dei negocium agunt. Atq; hactenus sanè potestas illorum à deo proficiscitur. Proinde qui principi aut magistratui etiam impio & ethnico, suo fungenti officio resistit: is non resistit homini fungenti, sed deo, à quo proficiscitur omnis autoritas. Sicut enim umbra legis Mosaicæ fuit à deo, nec licuit antehac contemnere, sic & legalis iusticia à deo proficiscitur, ut & huic pro tempore conueniat aliquid tribuere. Vt enim deus in suo corpore uoluit esse membrorum ordinem, de quo modo diximus, ita in uniuersa republica, quæ malis ac bonis constat, uoluit esse ordinem quendam. Atq; ipse ordo per se bonum quoddam est, etiam si quis abutatur magistratu. Proinde qui perturbant hūc ordinem, deo autori repugnant, & qui repugnant deo, merito pœnas luent. Quod si nolis esse legibus aut magistratibus obnoxius, ne putes te id assequi posse cōtumacia sed innocentia potius. Nihil enim illi iure possunt, nisi in eos qui cōmittunt quod non licet. Tu rectè uiuito,

& lex nihil ad te,nec est quod metuas magistratum. Imò præmium est & honos per illos suo fungentibus officio.Itaq; sicut magistratus dei minister est puniendis flagitijs,sic & eiusdem minister quodammodo uidetur,dum recte factis habet honorē. Proinde plusq̃ liber est à legibus, qui recte agit. Cæterū si quid cōmiseris supplicio dignū, tua culpa factū est, ut tibi iam formidandus sit magistratus:siquidem in hunc usum gladium gestat,ut nocētes puniat,atq; hac quoq; parte diuinæ subseruit iusticiæ, quæ in malis puniendis & malorum abutitur ministerio. Proinde quando publicus rerum status non potest consistere,nisi magistratibus sua deferatur autoritas,ob communem reipublicæ necessitatē, & uos illis obtemperate:non tantum ob id, ne contumacia prouocati, probabili causa in uos sæuire uideantur,non uelut in Christianos,sed uelut in seditiosos,sed etiam ob conscientiam:quæ,licet nullum immineat ab illis suppliciū, dictat non esse perturbandum, quod deus ordinatum esse uoluit. Et quoniam hac in parte publicum gerunt negocium: quod autem publicum est, ad omnes pertinet:propterea uelut officij præmium uectigal ac tributum illis penditis,qui licet impij sint,tamen quia publicam administrant iusticiam, & deus iusticia est,dei ministri sunt: & illius quodammodo uices gerūt, dum in hoc incumbunt,quod illis publica autoritate mandatum est. Itaque si quid uetant isti, quod per se nephas est patrare,

Non solum propter irā uerūetiā ob conscientiā.

patrare, parete: quos oportebat etiam nullo timore proposito, quod rectum est sequi. Sin imperant impia, deo parendũ est potius, quàm hominibus. Quod si quid ueluti suo iure exigunt, cuius iactura non adducit pietatis dispendium, non tanti est ut illos ea gratia in uos irritetis, soluite omnibus, quicquid exigunt ceu debitum. Ipse Christus nulli prorsus obnoxius soluit Cæsari uectigal: non quod deberet, sed ne quid illos offenderet. Ne committite, ut à uobis suo iure fraudati uideantur. Si quis tributum exigit, pendite tributum: si quis uectigal postulat, soluite uectigal. Si quis reuerentiam efflagitat, qua negata, putet contemptam autoritatem suam, huic deferte publicam reuerentiam. Si quis honorem ob dignitatis publicæ functionem sibi deferri uelit, huic honorem solennem impendite. Si cum laude funguntur suo magistratu, deo penditur honos: sin secus, tribuitur hoc publicæ tranquillitati. Ne quid fiat reliquum quod istorum quisquam à uobis exigat, satisfacite necessitati publicæ. Cæterum inter uos nullum sit ius aut debitum, nisi mutuæ charitatis. Ea non moratur exactorem officij, sed ultro præuenit monitorem. Illis si penderis quod exigunt, desinis debere. Charitas etiam si satisfaciat alijs, sibi ipsa nunquam satisfacit, semper officia cumulãs officijs. Hãc igitur in primis amplectamini, quæ leges omnes compendio complectitur. Quisquis enim syncera Christianaque charitate proximũ diligit, is summam impleuit.

Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem.

Qui enĩ diligit proximum legem impleuit.

mam habet totius legis Mosaicæ: si charitas absit, nullæ leges quamlibet multæ, sufficiunt: si adsit, non alijs est opus legibus: quando hæc una dictat efficacius, quicquid innumeris legum præscriptis iubetur. Vetat lex Mosaica, ne quis adulterium committat, ne quis occidat, ne quis furtum faciat, ne quis falsum testimonium dicat, ne quis rem affectet alienam, ne quis ad usuram fœneret, & si qua sunt id genus alia. Atqui horum omniũ summa, breui charitatis præcepto comprehenditur, quo dictum est: Diliges proximum tuum sicut temetipsum. Charitas prodest, quoad potest omnibus, etiam malis, nocet nemini. Quorsum igitur attinet singulatim uetare, ne lædas his aut illis modis, cũ huius natura sit, neminem omnino lædere? An occidet qui diligit? an stuprabit alienã uxorẽ, cui alter æque charus est, atq; ipse est sibi? an furto cõpilabit eum, quẽ paratus est & suis opibus adiuuare? an calũnioso testimonio opprimet, quẽ suo quoq; periculo seruatũ uelit? an fœnori daturus est, q cũ sibi putet omnia esse cõmunia? an illi damnũ optabit, cui precatur eadem quæ sibi? an ulla ratione nocere aut contristare poterit, pro quo sciat Christum esse mortuum? Itaq; quod dixeram, summa legum omnium est charitas. Per hanc compendio discitur, quid fugiendum, quid sequendum. Ad huius igitur studium ipsa quoq; temporis adhortatur ratio, uidelicet ut à pristinæ uitæ somno ac tenebris resipiscentes expergiscamur. Nox

Et hoc scientes tẽpus, qa hora est.

præbere

præbere uidetur peccandi licentiam, quod uacet pudore. Cæterum etiam qui noctu lasciuiunt & ineptiunt, tamen simulatq; illuxit, uel pudore componūt sese ad hominum aspectus, ac uelut alij facti, prodeunt in publicum, pro temulentis sobrij, pro libidinosis casti, pro iurgiosis moderati, pro oscitantibus alacres. Rapienda igitur temporis opportunitas, qua si recte utamur propius abest nostra salus, quàm tum cum lege Mosaica freti, proxime abesse putabamus. Nox nostra pro cessit uitæ pristinæ, imminet dies ille, qui reteget etiā occultissima. Respondeamus diei nostro, abijciamus mores, actusq; nocturnos, & quorum nos in luce pudeat. Si sole exoriente decentioribus uestibus tegimus corpus, ne quid offendat oculos hominum, multo magis euangelij luce iam exoriente, mentem uirtutum ornemus amictu, qui luce dignus sit, nec reformidet oculos dei. Posthac ita uitam omnem componamus, ut appareat nos, abiectis pristinæ uitæ tenebris, clara in luce ambulare, & deo conspicuos & angelis & hominibus, nō luxui indulgentes in comessationibus aut temulentis compotationibus, non spurcæ Veneri libidiniq; seruientes, non per contentionem ac liuorem mutuum turpiter inter nos cōcertantes, quibus omnibus obnoxij fuistis, dum errantes in pristinæ uitæ tenebris uersaremini. Indecore tali cultu uestitur anima. Nunc posteaquàm per baptismum Christo estis insiti, hunc ipsum induite. Eluceat in omni uita, quem

Quàm cum credidimus.

sitis

sitis professi. Exprimite quem imbibistis, ille sobrietas, ille castitas, ille pax est, ille charitas est, istiusmodi amictus decet hanc euangelij lucem. Quibus hacte nus usi estis ad uoluptatem, posthac utamini ad corporis necessitatem: & quibus antehac turpiter indultum est cupiditatum arbitrio, de cætero per sobrietatem eatenus adhibeantur, quatenus naturæ usus postulat. Corpus sic alendum est, ut ualeat ac uiuat, non ut lasciuiat. Cibus ac potus sitim ac famem arceat, non libidinem inuitet ac nutriat.

Et carnis curã ne feceritis in desideriis.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

Infirmũ aũt in fide suscipite.

Porrò quanquam in harum rerũ usu nullum est discrimen aut delectus apud eos qui plene Christi fidem sunt assequuti, modo his (ut diximus) ad necessitatem utantur, non ad uoluptatem: tamen si quis erit inter uos, fortassis Iudæus genere, qui ob diutinã superioris instituti, uitæq; consuetudinẽ sit adhuc superstitiosior, nec adhuc sic in eo fides adoleuerit, ut omnem pristinæ legis obseruationem excludat, is non est statim reijciendus contemptu, sed humanitate facilitateq; magis alliciendus ac fouendus, donec & ille proficiat, fideiq; robur accipiat. Id cõmodius fiet beneuolentia, quàm contentiosis disputationibus. Siquidem in eiusmodi nõ conuenit protinus in malam partem interpretari, quod citra uitium fieri potest. Quo pax & concordia undiq; constet inter uos, quædam dissimulanda sunt, quædam ferenda, quædã benignius interpretanda,

Nõ in disceptationibus.

interpretanda, magnam uim habet ad mutuam uitæ societatem hæc cõmoditas candorq́;. Nunquam pax cohærebit inter multos, nisi in nonnullis alius alij ui- cissim concesserit, ut sunt hominum uariæ sententiæ. Nã qui uacat omni superstitione, putat sibi phas esse, citra delectũ ullum quouis uesci genere ciborũ, quip- pe nihil hic aliud spectans, quàm naturæ necessitatẽ. Rursum qui infirmior est adhuc ac superstitiosior, ue- scitur holeribus, ne incidat in aliquod piscium aut cæ- terorum animantium genus, quod uel interdictum sit iuxta Iudaicum institutum, uel simulacris immolatũ. Hæc uobis non debent esse tanti, ut ob ea scindatur fra- terna concordia. Is qui firmior est, & uescitur qui- buslibet, ita fruatur sua firmitate, ut tamen infirmio- rem, qui uesci metuit, nõ spernat. Ac rursus qui animi sui infirmitati obsequens, abstinet à certis ciborum generibus, ne damnet ac iudicet sine delectu uescentẽ, quicquid appositum fuerit. Quin potius firmus ferat infirmum, sic interpretans, Error est ex longa pristi- næ uitæ consuetudine relictus, subito reuelli nõ potest, paulatim elabetur: & crescẽte uera pietate, euanescet superstitio. Item superstitiosulus ille, cum uescentem uidet quibusuis cibis, sic secum cogitet, Mea nihil re- fert quid agat, & cõsentaneum est, bono animo fieri, Quandoquidem dominus illum sibi adiunxit, suumq́; fecit, cuius arbitrio uiuit, cuiq; peccat uni, si quid peccat in istiusmodi, quæ per se mala non sunt. Quod si crimen

Alius enim credit se mã ducare o- mnia.

si crimen est arrogantiæ, fastidire superstitionem infirmi, & simpliciter errantem, quanto intolerabilioris erit arrogantiæ, si qui fide est infirmior, iudicet ac damnet meliorem se, iuxta uulgarem imperitorum regulam, qui iniustum putant quicquid ipsi non faciũt. Nónne huic merito dicetur, Tu quis es qui iudicas ac damnas seruum alienum? Vnus est omnium dominus Christus Iesus: illi stat, si firmus est fide: illi cadit, si quid peccat, ut tu suspicaris. Non enim ob ista cadet, imò stabilietur ut persistat in suæ fidei robore. Si quidem dominus illius abunde potens est & idoneus, qui seruum suum fulciat, ne quid uacillet. Quod de ciborum delectu dictum est, idem de sabbatorum ac neomeniarum obseruatione accipiendum est. Nam qui infirmus est, ac imperfectæ fidei, is discernit inter diem & diem, quasi sit alius sacer, alius prophanus, & in hoc nephas sit uesci cibis, aut opus facere, quod in alio phas sit. Cõtra qui firmus est, solidæq́; fidei, nullo delectu habet omneis dies: uniuersum uitæ tẽpus existimans pietatis officijs sacrũ esse, ac dedicatum. Ob ista ne scindatur inter uos concordia Christiana, sed suo quisq; animo fruatur, nõ damnata alterius sententia, præsertim cum utrunq; uacet crimine, & in utroque constet hoc, quod est ueræ pietatis caput. Qui sapit & sentit apud se, quẽuis diem ex æquo sacrum ac sanctum esse, domino suo sapit, nec tua refert, quàm ille sapiat. Item qui credit, inter diem & diem interesse nonnihil

Vnusquisq; autem in suo sensu abundet.

nonnihil, si errat, domino suo errat, ad te nõ pertinet. Item qui citra delectũ quibuslibet uescitur cibis, domino suo uescitur. Siquidẽ gratias agit deo, cuius beneficio uescitur, & cuius benignitas in usum hominũ cõdidit omnia. Rursum qui ob infirmitatẽ animi à certis cibis abstinet, domino suo abstinet: nec tua refert, præsertim cum holeribus suis uescẽs, æque atq; tu gratias agat cõmuni domino. Quod si is probat & acceptum habet illius gratiarũ actionẽ, cur tu de eo pronuncias? Causa diuersa est, res eadem, animus idem, & idem dominus. Hic gratias agit pro libertate uescendi quibus uelit, quod euangelica lex animos discernat, non cibos: ille pro fructu continentiæ, dum occasione infirmitatis fugit crapulam, & intra tẽperantiæ cancellos cohercetur. In huiusmodi pares sumus omnes, neq; quisquam pro sua sententia tuenda debet digladiari cum fratre, satis est, si dominus approbat, ad quem pertinet earum rerum iudicium, quæ uel incertæ sunt, uel pro temporũ ratione ferendæ. Nullum est ius Christiano in Christianum, nisi ut alter alteri prosit. Neq; sibi uiuit quisq̃, cum omnes simus illius, qui nos asseruit à uitijs ad pietatẽ, à morte ad uitam. Itaq; nemo sibi neq; uiuit, neque moritur, non magis quàm seruus alieni iuris, in quem hero potestas est, & uitæ & necis. Quod si seruus uiuit, non suo nec alieni, sed domini sui cõmodo aut incõmodo uiuit: Sin moritur, domini compẽdio aut dispendio moritur, ut

impudēter facturus sit, qui cōseruus de cōserui negocijs sese admisceat, si modo domio fiat satis. At nullū mancipiū inter mortaleis tam heri sui est, q̄ nos sum⁹ christi, qui nos nō argēto aut auro, sed suopte sanguine emit. Siue igitur cadimus, illi cadimus: siue stamus illi stamus: siue uiuimus, illi uiuimus: siue morimur, illi morimur. Alia mancipia fortassis desinunt esse domini, postea quàm mortua sunt. Nos siue uiuimus, siue morimur, domini sumus, cui uiuunt omnia. Christus ius habet non solum in uiuos, sed etiam in mortuos, qui & uitam suam & mortem suam nobis seruandis impendit. Siquidem idem mortuus est, mea causa factus homo, atq; idem à morte reuixit, ut pariter & morientium & uiuentium esset dominus. Si uiuimus pietati, illi debemus. Si mortui sumus uitijs, illi debemus. Ille dominus est, ille iudex est. Cur seruus in seruum sibi ius uindicat, quod domini peculiare est? Tu uero qui superstitiosulus es, qua fronte iudicas fratrem tuum, te firmiorē, quia libere uescitur, aut quouis die ex æquo utitur? Aut tu peritior, quare spernis ac fastidis fratrem tuum infirmiorem, perinde quasi dominus illius sis, ac non magis conseruus? Cur aut hic, aut ille domini uicem usurpat, & iudicij diē præuertit? Non est alius ab alio iudicādus. Vnus ille qui omnium est duminus, pronunciabit de omnibus. Nam apud tribunal Christi aliquando sistendi sumus oēs, illius uoce uel damnandi uel absoluendi, qui perspicit inti

In hoc enim Christ⁹ mortuus est, & resurrexit.

Omnes enī stabimus ante tribunal.

intimos ac retrusissimos animorũ secessus. Interim ne sibi conseruus in conseruũ dominatũ usurpet. Quandoquidem hoc honoris uni sibi seruatũ esse uoluit, ut ipse testatur apud prophetã Esaiam: Viuo ego, inquiens, mihi curuabitur omne genu, & omnis lingua cõfitebitur deo. Hoc interim pro sua quisq; uirili studeat agere, quo pacto apud hunc iudicem pro se rationẽ reddat, nec alius alium iudicet in malũ. Quod si quid hic iudicandum est, interea hoc magis est iudicandũ, ac statuendũ, qua ratione fieri possit ut alius alij uicissim auxilio simus, neq; cuiq̃ aut demus malũ: aut occasionẽ mali, quoad licet præbeamus. Erigamus uacillantem, non deijciamus: & linum fumigans excitemus, non extinguamus. Dignitatis ratio poscebat, ut imperitior obtemperaret peritiori, sed charitatis est Christianæ, ut peritior aliquoties cedat & obsecundet imperitiori, non ut assentiatur erranti, sed quo uel corrigat, uel certe ne grauius offendat. Nã ut de me loquar exẽpli gratia, Moses olim quosdã cibos designauit impuros, quos ille suo more cõmunes uocat, ceu prophanos, quibus uesci nephas erat, quosdam mundos, quibus uesci phas erat. Nunc scio ac persuasissimum habeo Christi afflatu, qui carnalem legis partem prorsus abolitam uult, quod nihil suapte natura impurũ, nec ullus sit omnino ciborum delectus. Quod si quid impurum est, id ei duntaxat impurum est, qui tale putat esse, hoc est, infirmo & su-

Itaq; unusquisque nostrũ pro se rationẽ reddet.

Scio & cõfido in domino Iesu.

Si autē propter cibum frater tuus.

perstitioso impurum est: firmo uereq; Christiano nihil est impurum, sed omnia pura puris. Et tamen ab eo quod per se impurum non est, fortassis abstinere præstat aliquoties, non quod ita discernat lex Mosaica, sed quod ita dictet fraterna charitas, quæ peculiaris est Christianorū. Etenim si ob cibum corporis tui læditur, aut mœrore afficitur animus fratris tui, quē oportebat tibi æque charum esse, atque ipse es tibi, ui deris tibi uiuere, nec satis meminisse mutuæ charitatis, si lapsum & offensam infirmi fastidis ac negligis, cum re leuicula possis mederi. Quid enim magni, si paulisper & à licitis abstineas, quo periclitanti proximo succurras? Ne tibi tam uilis sit frater, licet infirmior, licet imperitior, ut cibi tui causa sinas eum perire, pro quo seruando mortuus est Christus. Si tanti fuit domino, qualis qualis est, non est tibi ob rem leuis momenti negligendus. Ne uero satis esse putes, si rectum sit quod tu facis, quin illud etiam curandum, ut quod per se rectum est, non sit obnoxiū suspicioni criminis, et quod tibi bonum est, uertatur in malum alienum: si uiderint homines inter uos de cibo potúque aut de similibus rebus exigui momenti esse contentiones. Nam quemadmodum seculo futuro in regno dei non erit esca neque potus, quæ nunc mortalitatis nostræ subsidia sunt [illegible]

Non ergo blasphemetur bonū nostrum.

Illa potius nobis meditanda sunt, quæ nobiscum transferri queāt in uitam illam cœlestem. Quæ sunt autem illa? nimirum iusticia, pax, & gaudium, quæ non cōferuntur ciborum obseruatione, sed spiritu sancto. Disceptatio de cibis parit iram ac dissidium, parit dolorem, parit offensam & querimonias. Spiritus sanctus parit pro dissidio pacem, pro tristicia gaudium, pro offensa et iniuria officium. Vt enim iusticiæ est, nemini uelle nocere, ita pacis est, cum nemine contendere, & charitatis est, neminem mœrore afficere. Hæc spiritualia sunt, in his quisquis Christo seruit, is simul & deo placet, ea sectans, quæ sunt illi gratissima: & hominibus pbatur, dum obsequio uitat omnē mali suspicionem, aut occasionem. Carni seruiunt, qui de cibis ac diebus inter se digladiantur. Spiritu Christo seruiunt, qui non sua tuentur, sed alijs per charitatem obsecundant, et omnibus fiunt omnia, quo omnes lucrifaciant, & omnibus sese attemperant, ut omnibus placeant. Nos igitur qui spirituales sumus, omissis istiusmodi disceptationibus, ea sectemur, quæ ad pacem faciunt, quæ concordiam alunt, quæ mutuum amorem nutriunt, deniq; quibus meliores reddamur, mutuoq; iuuemur officio, nō quibus offendatur quispiam. Hoc est nostræ professionis caput. Tu qui firmior es, ne cōmittas, ut ob cibum humanū perdatur opus dei. Tibi potius pereat cibus, quàm ut per occasionem cibi tui pereat id, quod deus morte filij sui redemit

Sed iusticia & pax.

Non ꝓpter escā destruere opus dei

demit

demit. Hominis negocium est cibus, dei negocium charitas, cum alterutrum periclitatur, illud potius cedat, quod leuius est. Non quod in ipsis cibis sit ullum uitium, aut alius purus sit, alius impurus iuxta Iudæos, aut qđ per se culpa sit, cibo quo uelis uesci, sed tamē per occasionem fit culpa, nō quod uesceris, sed quod uescendo fratrem offendis infirmum, atq; ita cibus natura purus ob neglectum proximi periculum, fit impurus. Quod nobis adeo negligendum non est, ut præstabilius sit, uel in totum abstinere à carnibus, & hoc lerius uesci, & in totum a uino temperare, quàm ut uescens aut bibens, fratri tuo sis occasio ruinæ. Neque uero mihi dixeris: Cur ille metuit, ubi nihil est opus? Me non reprehendit mea conscientia, quid mihi cum aliena infirmitate? An uis ut mea relicta sententia in illius sententiā pedibus eam, & incipiam delige re ciborum genera? nequaq̄. Non istuc postulo, ut illius infirmitatem imiteris, sed ut obsecundes pro tempore, hac spe, ut & ille proficiat. Probo tuam fiduciam, qua negligis ciborum discrimina, uerum istam cæla ac tege, si quando conspexeris eius occasione periclitari fratrem. Satis tibi sit interim, si fortitudinem animi tui nouit & approbat deus. Ea tamē tanti, per dissimulanda est, dum uitas offendiculum proximi, tuam firmitatem ad illius infirmitatem inclinans atque accōmodans. Atq; illud etiam uidendū, ut quod ciborum delectum negligere te prædicas, animi firmitas sit.

Bonū est mihi non manducare carnem.

Tu fidem quā habes, penes temet ipsum habe. Coram deo.

Beatus qui non iudicat semetipsum

tas sit, non uoluptatis, aut luxus prætextus, neu cum alterum cõtemnis ac repræhendis quod ceu superstitiosus à cibis abstineat, ipse tecum hæsites, & oratione firmus sis, potius quàm fide. Beatus est is qui tantum fidei robur obtinet: ut in eo quod probat ac defendit apud alios, non sentiat intus reclamantem conscientiam, taciteq; in sinu pectoris damnantem, quod palàm approbat. Quisquis enim hæsitat, putans non licere uesci, is iudice cõsciẽtia damnatus est. Quare damnatus est? Quia quod facit non facit ob robur fidei, animiq; cõstantiam sibi bene conscij, sed conscientia refragante. Quicqd autẽ non proficiscitur à fide, cum uitio cõiunctum est. Siquidẽ cum rem per se nõ malam, hæsitans mala sit nec ne, faciat tamen, declarat sese & rem per se malam facturum, si inciderit. Etenim uera pietas refugit ab omnibus, quæ mali uel speciem habent. Qui malicia peccat, meretur obiurgari: & si se præbeat inemendabilẽ, uitãdus est etiã. Cæterũ quoties error ex infirmitate nascitur, doceri moneriq; meretur: qui errore tenetur, fastidiri, aut rideri non meretur.

CAP. XV.

QVod si nos firmiores sumus, ut sumus, adeo ut monitore non sit opus: tamẽ cauendũ, nedum alterius leuiculũ errorẽ insectamur superstitiõis, ipsi in grauiorẽ culpã incidamus arrogãtiæ: quin potius quo sumus firmmiores, hoc magis æquũ est aliorũ ferre infirmitatẽ. Vt enim qui natu grandiores sunt, aut

corporis robore ualidiores, nõ ideo ꝓtrudunt aut pro culcãt natu minores, aut uiribus ĩpares, quasi in hoc robur acceperint, ut q̃bus poßint noceãt: ſed quo ma gis præcellũt corporis firmitate, hoc turpius ſibi du cũt, lædere inualidã ætatẽ, aut ob ſeniũ uiribus defe ctam: ita nos quo magis ualemus animi iudicio do ctrinaq́;, hoc magis oportet noſmetipſos imbecillita ti alienæ attẽperare potius, q̃ dum noſtra ſciẽtia inſo leſcimus, nobis q́; placemus, fratris imbecillitatẽ exa ſperare malimus, q̃ uel ferre, uel mederi. Ne quis igi tur ſua dote ſibi placeat, uelut eam ad faſtum accepe rit: ſed hoc potius agat, ut ſui cõtemptor, proximo mo rem gerens illi placeat: haud quidẽ obſequẽs ad quid uis, ſed in hoc, ut illi proſit, ac meliorẽ reddat. Atque hanc ſanandi erroris alieni uiam, Chriſtus ipſe nobis aperuit, qui cum fons eſſet omniũ uirtutũ, non tamẽ his uſus eſt ad gloriã ſuam, ueluti ſibi placẽs, ſed quo ſubueniret errantibus & infirmis: non ſolum negle xit ſuam quam promerebatur gloriam, uerum etiam probris affici ſuſtinuit, quemadmodũ & Dauid eius afflatus ſpiritu, futurũ prædixit pſalmo ſexageſimo: Improperia eorũ, qui tibi improperabant, inciderũt in me. Scriptũ eſt autem hoc in pſalmis: non tantum ut ſciamus, ſed ut imitemur quoq;, atq; ex illius exem plo diſcamus, qua lenitate ſit proximus ſuſtinẽdus ac fouendus, donec in Chriſto grandeſcat, & puer atq; imbecillis eſſe deſinat. Quemadmodum igitur ille ſe deiecit

Quecunq; autem ſcri pta ſunt

deiecit ad humilitatem nostram, ut nos paulatim ad suam sublimitatem proueheret: ita conuenit ab illo petere exemplum proximi ad ueram pietatem pelliciendi, atq; id exemplum nobis in sacris literis, uelut in tabula depictum, iugiter oportet habere præ oculis: ut quemadmodum ille non uulgari mundi huius uia, sed tolerantia sua redemit ac seruauit nos, & per humilitatem prouectus est ad ueram gloriam: ita & nos per lenitatem, qua toleramus infirmiores, & subsidia diuinorum uoluminũ, ad exemplar Christi prouocantium, confidamus & nos assequuturos præmiũ quod manet eos, qui illius uestigijs ingrediũtur. Summa professionis uestræ pax est. Itaq; precor deum, autorem patientiæ, quiq; nos per arcanas literas ad tolerantiam adhortatur, sine cuius auxilio nihil omnino possumus, ut uobis largiri dignetur, ut unus idemq; sit omnium uestrum animus, summoq; consensu iungamini, ad exemplũ Christi Iesu, qui nihil nobis æque commendauit ac mutuũ amorem, mutuamq; concordiam. Atq; ita sane illustrabimus gloriam dei, qui est pater Christi Iesu: si quod ille docuit & exhibuit erga nos, inuicem inter nos exhibeamus, atq; ita intelligent homines uos esse uere Christi discipulos, si quemadmodum uno ore deum prædicatis: ita mutuo consensu declaretis, uos animo eodem copulari. Quapropter ne sit ullum dissidium inter gentes ab idolis uocatas ad Christum, & Iudæos ab umbra pietatis ad ueram

Deus autem patiẽtiæ & solatij.

religionem ascitos, quin potius mutuis obsequijs inui cem suscipite: ac porrectis uicissim dextris promoue te: quemadmodum Christus suscepit uos, nec uobis im putauit pristinæ uitæ cõmissa, sed fraterna charitate complexus est ad illustrandam inter homines gloriam dei patris, ut & per uos inuicem præstantes, quod ille præstitit in omnes, illustretur gloria eius. Christus au tem utriq; hominũ generi inseruiuit, Iudæis quidem, ut declararet deum patrem ueracem, qui præstaret ea posteris, quæ maioribus fuerat pollicitus per ora cula prophetarum, ut sibi gratulentur, quibus contige rit earum rerum ueritatem accipere, quæ lex Moysi typis & umbris præfigurarit: Gentibus autem, qui bus nihil erat promissum, ut præter meritum ac præ ter omnem spem, sola dei misericordia ad communem salutem admissæ, diuinam prædicent bonitatem. Illi gaudeant, quod diu expectata tandem assequuti sunt, hæ quod non expectatis potiuntur. Atque id ita fore, iam olim destinatum erat consilio diuino. Sic enim loquitur ipse Christus apud Psalmographum: Pro pterea celebrabo gloriam tuam inter gentes, & no mini tuo laudis hymnum canam. Rursus in Cantic co Deuteronomij: Lætamini gentes unà cum popu lo ipsius. Et iterum Psalmo centesimo decimosexto: Laudate eum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi. Idem prædixit Esaias: Et erit in die illa ra dix Iesse, & qui exorietur ad gubernandas gentes,

Honorifice, tis deum & patrem.

Dico autem Iesum Chri stum mini strum.

in ipso

in ipso gentes spem habebunt. Porrò deus, qui uobis hanc spem fecit oraculis prophetarum: nunc præstet affatim, quod olim se facturum ostendit, ut secluso mœrore dissidióque, impleat uos omni gaudio concordiáque, idq; per fidem, ut spes uestra, quam de deo concepistis, indies augescat fiducia bonæ puræq; conscientiæ, corroborante uos spiritu sancto. Hæc uero loquor, non quod diffidam de uestra uirtute. Persuasum enim habeo de uobis, quod ipsi uestra sponte summa charitate præditi estis, summa præditi scientia, ut etiam citra me monitorem, possitis uos inuicem super his rebus admonere. Sed tamen familiarius ac liberius aliqua ex parte scripsi uobis, non uel ut ignaros docens, uel ut inuitis imperans, sed ueluti commonefaciens, quid factu sit optimum, ut id quod intelligitis esse faciendum, & iam uestra sponte facitis, meo hortatu cumulatius faciatis, hac quidem in parte meo fungens officio, mihi, licet indigno, per dei gratiam delegato, & obsequens uoluntati CHRISTI IESV, cuius negocium ago, studens pro uiribus, ut illustrando dei euangelio inter uos gentes puram illi uictimam offeram. Opinor autem illi sacrificium longe gratissimum futurum, si uos illi obtulero dignos ipso, uelut hostiam non carnalibus ceremonijs, sed spiritu sancto purgatam ac sanctam, qui unicus est autor ueræ sanctimoniæ. Quod quidem cum uideam, me in nonnullis assequutũ, est quod

Certus sum autem fratres mei.

Propter gratiam quæ data est mihi.

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu. optimo iure gloriari possim, nō memetipsum iactans apud homines, sed apud deum gaudens de felici prædicationis meæ successu, quam mihi tamen, aut meæ industriæ non imputo, sed Christo Iesu, cuius & uices ago, cuiusq; præsidio prædicationis munere fungor. Non enim sustinet animus meus aliena gesta cōmemorare, ne uidear alienorum factorum laudem mihi uindicare, tantum ea cōmemorabo, quæ meo ipsius ministerio effecit Christus, nimirum ut gentes antehac impiæ & simulacrorum cultui deditæ, iam pareant & obediant euangelio, commotæ partim uerbis ac factis meis, partim magnitudine uiq; signorum ac prodigiorum, quæ per me sunt ædita, ad confirmandam doctrinæ meæ fidem, ædita uero non mea uirtute aut uiribus, sed autore spiritu dei, cuius ego tantum organum sum ac minister. Ergo dum super successu meæ prædicationis glorior, Christi gloriam prædico, non meam. Atq; hac quidem ratione merito glorior, qui laudem officij mei sic deo tribuo, ut hominum tamen nulli concedam. Non enim uulgari more prædicaui euangeliū, sed hactenus in his regionibus prædicaui, ubi Christi nomen nondum erat auditum, eamq; laudem ambij apud deum, quo latius iacerentur fundamenta Christianæ religionis, & illius ditionis pomeria lōgius proferrentur, nec uisum est fundamentis ab alijs apostolis iactis supstruere, q̄d ut difficilius esset religiōis exordia parere, quàm semel parta tueri atque augere, ita

Non enī audeo aliquid loqui.

In uerbo & factis.

magis

magis iudicabam ad euangelij negocium pertinere. maxime quod intelligerem, ita iam olim prædictum oraculo sanctissimi uatis Esaiæ: Quibus nihil fuerat annunciatum de eo, uidebunt, & qui nõ audierant de eo, intelligent. Atq; *hoc proferendæ fidei Christianæ studium magnopere me distrinxit, adeo ut non licuerit hactenus uos inuisere, licet iam pridẽ cupidissimo, sed subinde conantẽ isthuc proficisci, remorata sunt negocia.* Nunc *uero posteaquàm peragrata* Achaia & Macedonia, *nullum in hisce regionibus uideo locũ superesse uacuũ, in quo non iecerim fundamẽta* Christianæ *religionis, & annis iam cõpluribus stimulor cupiditate uisendi uestri, dabitur (spero) occasio satisfaciendi desiderio meo, ut cum in* Hispaniam *proficiscar, isthac iter faciens, uos in transitu uisam, deinde uobis deducentibus eò pergam, quò institueram, at nõ prius quàm aliquot dies apud uos cõmoratus, uestri consuetudine, aliqua saltem ex parte, desiderium meũ expleuero.* Id *breui futurũ arbitror, uolente* Christo. Cæterum *in præsentia destinatum est iter* Hierosolymam, *quo* Christianis Iudæis *illic agentibus exhibeam beneficium* Macedonum & Achaicorum *mibi commissum. Sic enim illis uisum est, ut aliquanta pecunia promiscue collecta, ab ijs qui sponte conferrent, subleuarent egestatem quorũdam* Hierosolymis *agentiũ, religione quidem opulentorum, cæterum facultatibus tenuium.* Nullus *eos ut facerent coëgit: sed ita uisum*

Placuit eni illis.

est

est illis, ac mea sententia recte uisum est, quandoquidē illis obligati sunt, acceptæ primum ab illis religionis nomine. Proinde cum Hierosolymitani *Christi doctrinam gentibus priores impartierint, par est, ut hi uicissim de pecunijs suis aliquid illis impartiant, ut rem omniū preciosissimam re uilissima utcūq; pensent.* Illi *communicarunt gratis, quod ad animæ salutem pertinet, hi sponte ac uolentes communicant, quod ad corporis necessitates attinet.* Hac *igitur in re simulatque meo fuero perfunctus officio, & hoc quicquid est cōpendij, quibus est destinatum, tradidero (tradam autē tum ipse tum obsignatam pecuniam, ne uel per alios dolo fraudetur aliquid, uel ipse possim cuiquam uenire in suspicionem, quasi nonnihil inde arroserim, cum gratis alienū agam negocium) istac iter facturus proficiscar in Hispaniam.* Et *quanquam propero Hispanis euangelium prædicaturus, tamen haud pœnitebit huius moræ dispendijq;, nihil enim addubito, quin ubi uenero ad uos, ita uenturus sim; & tales uos offensurus, ut aduentus meus ad amplissimam Christi laudem pertineat, simul & uobis, pro uestra pietate studijs alacribus nos excipientibus, & nobis auxilio dei, per omnia uestris uotis respondentibus.* Interim *obsecro uos fratres per communem dominum nostrum* Iesum Christum, *perq; synceram charitatem, quam ex illius hausimus spiritu, ut quoniam præsentibus præsens nōdum frui possum, certe pijs uotis ac precibus ad dominum*

num effusis, me in tantis rerum difficultatibus labo- rantem ac periclitantem adiuuetis, quo eius ope libe rer ab incredulis, quos habet Iudæa: & euangelio Christi rebellibus, ne quid illorum malicia minuatur no stræ prædicationis fructus, utq; meum hoc in redden- da pecunia officium, quo functurus sum Hierosoly- mis, nullo interpellante sit gratũ & acceptum sanctis, ut rebus his ex sentẽtia peractis, simul & meus aduẽ tus uobis lætus sit, ita uolẽte deo, & ipse post exantla tos agones aliquantisper refociller apud uos. Sed ut unde cœpi, finiam exhortationem meam, precor ut deus syncerae pacis concordiæq; parens, autor & tu- tor, semper apud uos maneat, qui ut longe refugit ac resilit ab elatis ac discordibus, ita mutuo cõsensu con ciliatur ac retinetur.

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

CAeterum his literis cõmendo uobis hinc ad uos profectam sororẽ nostram Phœbam, cui has de- di perferendas literas, quæ modis omnibus inseruiuit & suppeditauit congregationi credentium apud Cen chreenses, rogans ut illam sic excipiatis ac tractetis, ut decet à sanctis excipi mulierem optime de sanctis meritam, utq; illi adsitis, in quocũq; negocio uestrum desiderabit officium. Par est enim, ut illi adsitis, quan doquidem ipsa frequenter adfuit cũ alijs sanctis com pluribus, tũ mihi etiam ipsi. Salutate meis uerbis Pri scam, & huius maritum Aquilam Pontici generis Iu-

dæum, qui mihi ob Iudæorũ insidias periclitanti, sunt opitulati, ne prædicatio Christi impediretur studio malorum, adeo ut pro tuenda uita mea ipsi subierint uitæ discrimen, ceu meũ caput suo capite redempturi, ob quæ merita non ego solus illis ago gratias, uerum etiam mecũ agũt omnes ecclesiæ gentiũ, partim quod similiter de cæteris mereantur, partim quod mei seruati beneficium ad omnes existiment pertinere. Nec hos tantum salutate, sed uniuersam etiam illorũ familiam. Salutate Epænetum, ob laudatissimos mores suo dignum nomine, atq; hoc etiam nomine mihi præcipue charum, quod hunc Achaiæ primitias merito dicere liceat, ut quem primum omnium apud Achiuos Christo lucrifecerim. Salutem dicite Mariæ, quæ non citra periculum ac molestiam, multum officiorũ in me contulit. Saluere iubete Andronicũ ac Iuniam, ut sanguinis cognatione, ita & captiuitatis societate mihi aliquãdo iunctos, qui sunt inter apostolos insignes, & in numero lxxij. eminẽtes ornamẽtis ueræ religionis, qui & meipsum hoc dignitatis titulo præcedunt, qđ priores me, Christo sint initiati. Etenĩ si iure deferimus honorẽ, qui priores nati sunt à parẽtibus, quanto rectius deferetur ijs qui prius renati sunt in Christo? Salutate Ampliam, qui raræ pietatis cõmendatione, cũ primis charus est animo meo. Salutate Vrbanũ socium & adiutorem laborũ meorum in negocijs euangelij Christi, & huius consortem Stachyn, mihi magnopere charum.

Et ante me fuerunt in Christo Iesu.

rum. Salutate Apellem multis afflictionibus pro Christo tolerandis exploratũ ſpectatũq; & probatũ. Salutate quotquot ad Ariſtobuli familiam pertinent. Salutate Herodionẽ cognatũ meũ. Salutate domeſticos Narciſſi, præſertim eos, qui iam in Chriſto renati ſunt. Salutate Tryphænam & Tryphoſam, quæ ſuo ſtudio curaq; iuuant rem euangelicam. Salutate Perſidem unice mihi dilectam, ut quæ multum ſudoris impenderit iuuando Chriſti euangelio. Salutate Rufum pietate ac religione eximium, ſimulq; matrem illius, quam mihi cum illo cõmunem eſſe duco. Salutate Aſyncritum, Phlegontem, Hermen, Patroban, Herman, cæteroſq;, qui illis coniuncti ſunt fratres. Salutate Plilologum, & illius coniugem, Iuliam, Nereum ac ſororem eius, & Olympam, cæteroſq; ſanctos omnes, qui in illorum uiuunt contubernio. Salutate uos inuicem oſculo Chriſtianis digno, quod & caſtũ ſit, & ſimulatione careat, ſed ueræ cõcordiæ nõ mendax ſit argumentum. Salutant uos omnes eccleſiæ Chriſti, quarum omnium ego noui propenſiſſimum erga uos ſtudium. Illud autẽ rogo uos fratres, ut obſeruetis eos, qui diſſidia & offendicula ſerunt inter uos, conantes uos in aliud doctrinæ genus inducere, præter id quod iam accepiſtis, ac ſtudentes Iudaiſmum cum Chriſtianiſmo miſcere. Iſtos agnoſcite, ut agnitos uitetis. Nec erit omnino difficile agnoſcere. Non enim ſyncere quod rectum eſt docent, nec pure Chriſti negocium agunt,

Matrẽ eius, & meam.

ſed

upedijs

ſed ſuo uentri, ſuisq; compendijs ſeruiunt, dum blandis ſermonibus, & ſuauibus magis quàm ſalutaribus dictis ſeducunt animos ſimplicium, quibus facile imponunt ſimulatæ pietatis prætextu. Nam ueſtra quidem obedientia paſſim eſt diuulgata, quo ſanè nomine de uobis gaudeo. Primus enim ad pietatem gradus eſt obtemperare. Sed etiam atque etiam circunſpiciendum cui obedias. Simplicitas laudanda eſt, ſed tamen quoniam ſuſpicionem neſcit, ſæpe obnoxia eſt impoſturæ. Proinde uolo uos ita ſimplices eſſe, ne cui noccatis, aut ne quem circũueniatis: ut tamen ſapientes & oculati ſitis ad ea ſectanda, quæ bona ſunt, & declinanda, quæ pietatis ſynceritatem uitiant. Nõ me clàm eſt, eſſe multos, qui aduerſantur euangelio Chriſti, per quos Satanas conatur ſalutem mortaliũ impedire. Alij perſequutionibus impetũt, alij falſo religionis prætextu, à Chriſto alienant, & ad Moſen pelliciunt. Vos modo perſeuerate, non defuturus eſt ueſtris conatibus deus, quo propugnatore, nihil eſt quod formidetis. Is enim ut potentior, cõteret comminuetq; Satanam oppugnatorem, ac uictum proſtratumq; pedibus ueſtris, ſua uirtute ſubijciet, idq; breui. Fauor domini noſtri Ieſu Chriſti uobis omnibus ſemper aſpiret. Salutant uos Timotheus Derbenſis in euangelij prædicandi munere collega meus, cumq; hoc Lucius & Iaſon Theſſalonicẽſis, & Soſipater Pyrrhi filius Beroënſis cognati mei. Saluto uos ego nomine Tertius,

Deus autem pacis conterat Satanã.

tius, qui Paulo hanc dictanti epistolam, studio pietatis scriptoris operam commodo. Salutat uos Caius, unus inter paucos, quibus administraui baptismum, apud quem nunc diuersor: nec ego solum, uerumetiam uniuersa congregatio credentium, cui ille benignum prebet hospitẽ, cum est opus. Salutat uos Erastus Corinthiorum urbis quæstor ærarius, preterea Quartus frater. Fauor domini nostri Iesu Christi uobis omnibus semp adsit, quæ mea uota, rata firmaq; faxit deus. Ei uero, qui & ĩtra nostrã operam potest uos confirmare ac stabilire in isto uitæ instituto, quod iuxta meũ euangelium, quo Iesum Christum prædico, accepistis, per quod nõ lex Mosaica prorsus est abrogata, sed arcanum, quod pluribus retro seculis cælatum est, nunc iuxta prophetarum priscorum oracula profertur & aperitur euangelio coruscante, idq; ordinatione iussuq; dei, qui nobis prædiandi munus, & efferendi secreti negocium delegauit, ut prouulgato iam apud omnes arcano religionis euangelicæ, per quam abrogatur omnis dæmonum cultus ac cessant Mosaicæ legis ceremoniæ, omnes per fidem obediant, seseq; deo submittant, qui solus uere sapiens est, gratias agimus per Iesum Christum, cui gloria in omne æuum. Amen.

Qui scripsi epistolam in domino.

Amẽ, appendix.

PARAPHRASIS IN EPISTOLAM PAVLI AD ROMANOS, FINIS.

M.DXX

PARAPHRASIS IN DUAS EPISTOLAS DIUI PAULI AD CORINTHIOS

PARA-
PHRASIS IN DV
as epistolas diui Pau
li ad Corinthios
per Erasmum
Roteroda
mum.

Auctorem damna
tum.

CONTENTA.

gelua in locū diffusus expatiatur? Rursum, alicubi se condit, ac diuerso loco subito emicat. Tum ut sinuosus ille Maeandris, nunc has, nunc illas lambit ripas, aliquoties procul digressus, reciprocato sinu in sese redit. Quo magis admiror quosdā, qui cum uix primoribus labris gustarint rudimenta grāmatices, ac omnino sciant quid sit dicere, tamen Pauli linguā intelligere, rem facilem, ac pene puerilem existimant. Quibus nos praestiterimus, aliorum erit iudicium. Ambrosiū et Theophylactū Bulgariēsem episcopum potissimū sequuti sumus, quorū hic [illegible] recentior [illegible] uetustorum interpretū Graecorū cōmentarios legit, qui nobis interciderunt. Et tamen hos duos sic habui in consilio, ut semper id amplexus sim, quod ab [illegible] uideretur. Fidei meae Paulum ipsum testem facio. Video praefationem [illegible] lōgiorem, ero habeo quo hanc culpam deprecer, [illegible] hic [illegible] uel [illegible] praesertim tēpestate, [illegible] me facit aliquāto loquaciorem. [illegible] incolumem [illegible] nobis, [illegible] doctissime [illegible] princeps ac dominus noster Christus Iesus. Anno M. D. XIX.

Non. Februarij. Louanij.

IN EPISTOLAM AD CORINthios priorem argumentũ per Erasmũ Rot.

CORINTHVS Achaiæ metropolis olĩ erat ob portuũ cõmoditatem (est enim Isthmos) emporiũ totius Asiæ, tum celeberrimũ, tum opulentissimũ. Ferè fit autẽ, ut eiusmodi ciuitatũ mores multo sint corruptissimi, quod undiq; ex omni natione, non tam mores q̃ uitia solent importari, & magnam uitæ licentiã negociatorum genus sibi uindicat. Proinde Corinthij, tametsi prædicatione Pauli iam pridem euangelicam doctrinã accepissent, tamẽ adhuc ingenij uitæq; prioris uestigia nõnulla ac reliquiæ manebant, adeo ut periculũ esset, ne per philosophos crucis prædicationẽ, ut humilẽ & indoctã fastidientes, & pseudapostolos ad Iudaismũ inuitantes à Christi synceritate alienarẽtur. Vsq; adeo ardua res est, ab ijs in qbus natus sis, & quibus diu assueueris, in alium hominẽ transformari. Quin diuus Hieronymus in præfatione secũdi libri cõmentariorũ, quos scripsit in epistolã ad Galatas, testatur, sua etiamnũ ætate apud Achaicos horũ, quæ Paulus Corinthijs obijcit, extitisse reliquias, cum hodie satis esse putemus, aquula modo tingi, ut subito fias Christianus. Paulus igitur sciens, non minoris esse

esse uirtutis parta tueri, q̄ parasse, filios suos, quos magno studio Christo genuerat (nam sesquiannum apud illos egerat) pari studio ad Christum reuocat, & in euangelica doctrina confirmat, nunc apostolica seuiens autoritate, corripiens, obiurgans, ac minitans deniq; nunc paterno affectu blandiens, atq; exhortans, & necessariæ reprehensionis acrimoniam laudis admixtu leniens, & sapientū medicorū exemplo, amarū absinthij pharmacū prælito melle cōdulcans, ac singulis malis opportuna admouēs remedia. Primum opulentiæ comes solet esse tumor, ac ferocitas. Et inter feroces plerunq; factiōes oriuntur, dum nullus alteri uult cedere, & se quisq; potiorem ducit. Ad hæc opes comitatur luxus, & gulæ studium. Luxus libidinem comitem trahit. Porrò negociatorum peculiaris est auaricia. Neq; uero solū tumebāt opibus, uerum etiam Græcanicæ philosophiæ supercilio, sine qua cæteros ut barbaros despiciebant. Tumoris erat, quod ex dignitate apostolorū, à quo quisque fuerat baptizat⁹, efferrēt sese. Hinc illæ dissidiorū uoces, ego Apollo, ego Cephæ, ego Pauli. Præterea quod ne in conuenticulis quidem solennibus satis inter eos cōueniret, cum in donis spiritualibus sibi quisque placeret, & dum in eodem dono sibi nollent inuicem cedere, tumultus & confusio nasceretur, adeo ut in publico conuentu mulieres etiam loquerentur, ac docerēt. Porrò luxus simul & tumoris erat, quod

quoties ad sacrosanctam cœnam conuenirent, quam Paulus dominicam uocat, in qua maxime cõueniebat præstare Christianã concordiã, diuites non expectatis tenuioribus cibũ caperẽt, & usq; ad temulentiam sese ingurgitarẽt, esurientibus cæteris: ut iam non solũ dissidiũ illic esset, & intẽperantia, uerũ etiam indecora quædã inæqualitas, quã dominica cœna nesciebat. Iam partim tumoris, partim philosophiæ uitiũ erat, quod Paulum quidã illorũ ut tenuẽ atq; humilẽ, dein de ineloquentẽ & imperitũ fastidirẽt. Propriũ uero philosophiæ fuit, quod resurrectionẽ mortuorũ, fidei nostræ basim, in dubiũ uocarent. Luxus erat, qđ promiscue uescerentur ijs, quæ tum simulacris dæmonum immolabantur, non uitato offendiculo infirmorũ. Libidinis erat, quæ nusq̃ gentiũ regnabat impunitius, quàm Corinthi, qđ præter alia repertus sit inter eos, qui patris uxorẽ, hoc est, nouercã suam stupro cõtaminarit, nec huius autorem flagitij è suo cõtubernio ꝓfligarint: quodq; cũ alijs flagitiosis Christianis cõmerciũ habuerint, uelut illorũ uitijs fauẽtes. Huc pertinet, quod præter decorum, & uiri essent comati, & mulieres non uererẽtur nudo capite conspici in cœtu ecclesiastico, uelut ipso corporis habitu mores effœminatos, ac delicias præ se ferẽtes. Auariciæ erat, quod nõ de fama, neq; de capite, sed de re pecuniaria inter sese lites agitarẽt, eò gliscente pecuniæ studio, ut Christiani rerũ eiusmodi cõtemptũ professi, apud ethnicos

& impios iudices litigarent, magno dedecore Christiani nominis, & adeo nō negligerēt potius pecuniolæ iacturam, ut ipsi ultrò alios in huiusmodi negocijs circū uenirent. Postremo de matrimonio inter sese dissentiebant: iam tum asseuerantibus quibusdam Christianis, in totum à coniugio temperandum, cum uiderent apostolos ab uxoribus suis abstinere. Morbos ostendens Corinthiorū, non omniū, sed quorundam, qui ne gregem uniuersum contagio inficerent, Paulus his remedijs occurrit. Primo loco præfatus fiduciam suam, de futura illorū cōstantia in euangelio Christi, seuerius obiurgat ac docet, ne per contentionē humanam in hominibus glorientur, sed per concordiam ex æquo glorientur in Christo, cui uni accepta ferenda sunt omnia, obiter indicans fontem eiusmodi dissidiorum, animi tumorem esse.

Primo de à supercilio mūdanæ philosophiæ ad crucis humilitatē reuocat, quæ licet ostentationē non habeat, uim tamen & energiam habet. Indicat & autores huius mali pseudapostolos, qui post Pauli abitū sese ingerebant, declarans se rectum iecisse fundamentum, cauendum ne illi superstruerent, quod paulo post esset demoliendū, hoc est, ne quid discerent Corinthij, quod mox esset dediscendum.

Deinde ceu pater cū filijs expostulat, quod huc proue cti sint magnitudinis, ut iam autorē suū uelut humilē cōtemnant, nihil non perpetientē euangelij gratia, cui

ob idipsum magis etiam fauere cōueniebat. Hortatur aūt filios, ne degenerēt à patre, neu ultro se pædagogis in seruitutē dedant. Atq; hæc quidē potissimū agit capite primo, secundo, tertio, & quarto. Porrò quarti finis ad quinti initiū mihi uidetur pertinere. De incesto præcipit, & publico cōsilio decernit, uitandam hominis consuetudinē, partim quo pudore correctus resipiscat, partim ne huius contactu cæteri inficiantur. Admonet autē nō hunc modo uitandū, uerūetiam omnes, qui falso titulo Christiani, manifestis flagitijs essent infames. Nam ethnicos flagitiosos nō ita oportere uitari, uel quod nostra nō referat, quales illi sint, uel quod passim essent flagitiosi, ut omnes uitādi fuerint ei, qui flagitiosos uellet effugere. Hæc agit capite quinto. Tercio de litibus admonet, si quid huiusmodi quæstionum inter ipsos natum esset, quod ipsum tamē inter Christianos fœdum uideretur, ob pecuniam, quæ nobis debeat esse uilissima, cōtendere, ne res eò procedat, ut ethnicā iudices adeantur, sed ipsi per arbitros quoscūq; rem inter se transigant. Idq; agit cap. sexto, cuius magna pars ad septimū ptinet, mea quidē sentētia, nimirū ab eo loco, quo de matrimonio tractaturus, inter cætera uitia, scortationē, adulteriū, & masculam Venerē damnat, idq; prosequitur sub initium proximi capitis: Nescitis quod membra uestra templa sunt Christi?

Quarto loco præcipit de matrimonio, de uiduitate, de impari cōnubio, de diuortijs, de uirginitate, [illegible] admonens

Totoq; hoc sermone ita hortatur ad cœlibatū & continentiā, ut tamē cōiugij remediū nō adimat ijs quibus opus est. Hoc agitur cap. septimo.

Quinto docet carnes immolatas simulacris, re nihil differre à cæteris carnibus, & tamē ab his abstinendū, si periculū sit, ne quis ethnicus aut Christianus infirmior, ex eo qđ uesceris, existimet te simulacrorū assentiri culturæ. Ab his & huiusmodi uitijs ueterū exemplo deterret. Idq; agit cap. octauo, ac rursus cap nono. Nā in medio expatiatur in cōmendationē sui, tacite se præferēs cæteris apostolis, etiā summis, q solus omniū Corinthijs gratis impartierit doctrinā euangelicam.

Sexto docet quid oporteat obseruari in cōuentu publico Christianorum, ne uiri sint comati, ne mulieres nudo capillitio, tum in dominico cōuiuio seruetur cōmunitas & æqualitas: neq; enim illic agi negociū uentris, qđ domi rectius agatur, sed mysticis epulis repræsentari cœnam dominicam. Præterea monet, ne quis ob dotē spiritualem sibi placeat, sed suam quisq; dotē in cōmune conferat cōmodum, exēplo membrorū corporis: exhortans, ut reliquis quidē donis, quæ contigerunt, recte utantur, præcipue tamen enitantur ad charitatem, sine qua reliqua adeo nihil cōducant, ut officiant etiam. Porrò cū charitati primas tribuerit, proximas tribuit prophetiæ, sic enim uocat enarrationem arcanæ scripturæ. In hac admonet uitandū esse tumultum

tum & cõfusionẽ:Id fore,si uicissim & pauci dicant, mulieribus interim silere iussis,adeo ut nec discendi gratia rogare liceat in cœtu. Hæc agit cap. undecimo, duodecimo,decimotercio, & decimoquarto.

Septimo loco uarijs argumentis astruit resurrectionem mortuorũ,declarans qualis & quibus modis sit ea futura. Atq; id quidem cap. decimoquinto.

Postremo cap. familiaria quædam subijcit de collatione pecuniæ in subsidia pauperũ,de suo ad Corinthios reditu. Postremo Timotheũ & alios aliquot illis commendat. Diuus Ambrosius putat hanc non esse primam epistolam, quam Paulus scripserit Corinthijs, hanc opinor coniecturam sequutus,quod cap. quinto: Scripsi,inquit, uobis in epistola:quasi prius alteris literis super hac re ad illos scripserit,etiamsi Græci interpretes dissentiunt. Hanc missam putant per Timotheum,cuius semel atq; iterũ facit mẽtionem, simulq; per Stephanam,Fortunatũ,& Achaicum, quos illis cõmendat. Rursus alij putant ab Epheso missam,quod in calce scribat:Permanebo autẽ Ephesi usq; ad pentecosten. Alij è Philippis,nam hanc inscriptionẽ habẽt Græcorum codices. Nec mihi coniectare licet,quid sequuti sint,qui ita senserunt, nisi colligunt ex itinere scriptam,ob ea quæ scribit Paulus: Veniam aũt cum Macedoniã pertransiero, nam Macedoniã pertransibo. Ac mox:Nolo enim uos modo in transitu uidere.

ARGVMENTI FINIS.

PARAPHRASIS IN EPI/ſtolam Pauli ad Corinthios priorem per Eraſmum Roterodamum.

PAVLVS non pſeuda/
poſtolus, nec uſurpator
apoſtolici muneris, qua
les apud uos ſunt qui-
dam, ſed aſcitus ad hāc
functionem, ut Chriſti
legatus eſſem, non lega/
tus hominum: aſcitus autem non meo merito,
ſed tantum, quia ſic uiſum eſt benigniſſimo
deo patri, ut meo miniſterio, filij gloria diffū
deretur, ne quid forte uos huius apoſtoli pœ/
niteat, aut alios deſideretis. Paulus igitur ille
uobis nō ignotus, ſimulq; mecū religione fra
ter, muneris ſocietate collega Soſthenes, epi/
ſtolam hanc ſcribimus, nō factionibus ac diſſi
dio decertantibus, ſed eccleſiæ congregationi,
quam

quam dei, cuius iussu fungor hac legatione, bonitas unanimi concordia mutuaq;, sicuti Christianis dignũ est, charitate conglutinauit Corinthi, nouam ac cœlestem urbem in ueteri condens, & ex humano populo cœlestem substituens, uidelicet repurgatum à pristinis uitijs & cupiditatibus, fastu diuitiarum, supercilio philosophiæ, reliquisq; morbis, unde solent inter mortales pullulare dissidia ac digladiationes, à quibus oportet longissime abesse, quos idem deus, idem asser tor Christus, idem baptismus, eadem religio, idem præmium, tot modis connectit & copulat. Pristinæ uitæ uitia semel gratis abstulit Christus, ut posthac innocentiam restitutam, sanctè uiuendo, tueamini. Non enim uestro merito uobis ea parata est, neq; enim eam debetis, uel opulentiæ, uel philosophiæ, uel obseruationi legis Mosaicæ, sed Christo Iesu, qui uos semel expurgatos suo sanguine uocauit ad iugem ac perpetuam uitæ integritatem ac sanctimoniam. Neq; uero sermo hic ad uos solos pertinet, pertinet ad omnes, quicunq; ubilibet terrarum profitentur nomen domini nostri Iesu Christi, & suis opibus diffisi, ab huius pendent præsidio, siue apud Iudæos, siue apud gentes. Eadem est omnium ecclesia, idem contubernium, uni Christo debent ex æquo cuncti, quod à uitiorũ fœdissimo seruitio manumissi sunt, & ad sanctimoniæ professionẽ delecti. Nec locus, nec genus discernit euangelij causam, Christus ex æquo communis est omnium, æque gratuitum

Ecclesiæ Corinthi.

Sanctificatis in Christo Iesu.

Sanctificatis in Christo.

Inuocant nomen D. Ie. Christ.

gratuitum est, quicquid ab illo cōfertur in quoscunq;. Proinde tum illis, tum uobis communem opto gratiam atque concordiam, quorum utrunque non alius præstabit, quàm is cui debetis omnia, deus pater, à quo ceu fonte omnis nostra felicitas proficiscitur, ac dominus noster Iesus Christus, per quem unum is uoluit esse collata omnia. Gratia tuebitur innocentiam, hanc comitatur concordia. Illa uos à peccatis asser tos, deo conciliat, hæc uos uobis inuicem conciliat. Per illam ita sentitur beneficium, ut autor non ignoretur: per hanc declaratur, quod non titulo tenus modo, uerumetiam ipsa re Christianismum sitis amplexi. Per illam cœlestis beneficentiæ participes estis, per hanc quod diuinitus accepistis, pro modulo uestro uicissim alij in alios transfunditis. Est per diuinam munificentiam, de quo uobis grataler, atque illi gratias agam. Est rursus quod in uobis desiderem, quodq; cor rectum malim. Sunt inter uos qui professioni suæ respōdeant, sunt in quibus pristinæ uitæ reliquias uestigiaq; agnoscas. Nam ut uestra commoda pro meis duco, ita si quid secus est, mea referre puto. Proinde non cesso gratias agere deo meo, uestro nomine, quod huius bonitate, sic exuberarit in uobis Christi munificentia, ut qui antehac opes terrenas, fluxas ac temporarias uenabamini, nūc cœlestibus, nec unquam perituris opibus Christi beneficio sitis locupletati, quæ solæ uere beatos reddunt. Nullum est enim uel sermonis,

Gratia & pax.

Gratias ago deo.

In omnibus diuites facti estis.

nis, uel scientiæ donum, quod non sitis ampliter assequuti. Dudum inanis philosophiæ supercilio tumebatis, nunc pro falsa ueram amplexi sapientiam, colitis modestiam. Quondam humana eloquentia freti uobis placebatis, nunc cœlitus afflatis linguis, cælestia loquimini. Atque in eo quod optimum esse cognostis, constanter perstitistis, *unde & euangelij ueritas, &* Christi fides per uos facta est illustrior confirmatiorq;, dum ipsa re declaratum est omnibus, quod in uobis gestum est, non esse gestum humanis auspicijs, sed autore deo, qui suis dotibus additis nostram prædicationem comprobauit. Quamuis enim nec Petrum nec Iacobum uidistis, quos quidam uel solos, uel præcipuos apostolos esse putant, tamen *nihil est earum rerum quibus deus solet apostolorum ministeriũ comprobare, in quo uideamini cæteris inferiores*, ut satis liqueat, licet diuersus sit minister, autorem eundem esse, cum idem effectus consequatur. Iam ut ista ceu pignora immortalitatis futuræ tenetis, ita ex his quæ cernitis, fidem eorum colligentes quæ non cernitis, *expectatis diem illum* quo Christus, qui nunc in membris suis adhuc laborare uidetur, palàm aperiat maiestatem suam, segregans impios à pijs, & omnem afflictionem à suis depellens. Huius diei desiderio toleratis incommoda, huius metus continet uos in officio. Siquidem, ut perperam damnent, aut absoluant homines, certe dies ille certis calculis,

Sicut testimoniũ Christi confirmatum est.

Vt nihil desit in ulla g.

Expectantibus reuelationem.

lis, aut æternis supplicijs addicturus est, aut immortalitati destinaturus. Nec est quod diffidatis. Quē olim estis habituri iudicem, nunc habetis opitulatorem. Huius muneris est, quod ab erroribus pristinæ uitæ sitis ad innocētiam restituti: eiusdem munere continget, ut quemadmodum cœpistis piam puramq; uitam agere, ita perseueretis esse moribus inculpatis, ne quid reperiat in uobis dies ille formidabilis domini nostri Iesu Christi, quod atrum calculum mereatur. Id ita fore cōfido, nō meis, aut uestris præsidijs, sed dei bonitate fretus, qui neminem sua spe destituit, neq; quicquam non præstat, quod pollicetur. Is cum gratuito fauore suo uos asciuerit, et adoptarit in consortium unici filij sui domini nostri Iesu Christi, fauebit & in hoc adnitētibus, ut in adoptionis honore perseueretis, nec excidatis ab hæreditate, cuius iam arrabonem tenetis.

Qui & cōfirmabit uos

Hactenus dictum est, de quibus uobis gratuler, & in quibus cupiam uos uestri similes esse, & in quibus uos usq; progredi uelim. Nūc accipite, qd in quibusdam uestrum desiderem, quidq; mutatū oporteat, & in quo magnopere uelim, ut uestri dissimiles sitis. Nō est opus ut doceam, quid deceat professionem uestrā, quod ipsi non ignoratis. Tantū obtestor fratres charissimi per nomen domini nostri Iesu Christi, quod optimo iure sacrosanctum est omnibus illi semel initiatis, ne uestra cōcordia fœdis dissidijs scindatur, sed

Obsecro autem.

animis pariter ac linguis cōsentiatis, ut uere sitis unū corpus, membris omnibus inter se cohærentibus, integrum. Mundana sapientia dogmatis, & placitis uarijs discinditur, & hinc familiarū æterna certamina. Christianæ philosophiæ eadem apud omnes sunt dogmata, neq; nouit istos sectarum & opinionū humanarum riuulos. Vnus est omniū præceptor & autor. Proinde par est, ut quemadmodū animorum consensu iunguntur huic initiati philosophiæ, ita temperent à uerbis, quæ dissidium sonent. Intus dissentire impiū est, uerbis pugnare fœdum. Ac ne me putetis hæc uana suspicione colligere, delata sunt ad me per eos, quorum pietas & integritas fidē meretur. Nostis Chloen religione spectatam fœminam: nostis huius, suæ patronæ nō dissimiles, familiares. Ab ijs dum & uestris fauent cōmodis, & meis curis auxiliantur, accepi, inter uos esse cōtentiones, ceu factionibus quibusdā inter se decertantibus. Quid enim aliud sonant ista uerba, quæ passim inter uos audiuntur? dum (exempli gratia) hic dicit: Ego sum Pauli: ille rursus, ego Apollo: alius, ego sum Cephe: alius, ego sum Christi. Quid? an non hæc factionum & sectarum sunt nomina? Sic ex his qui stultam huius mundi sapientiam se ctantur, alius Pythagorā, alius Platonem, alius Aristotelem, alius Zenonem, alius alium atq; alium autorem iactat, & pro suo quisq; cum altero belligeratur. Nobis unicus est autor, eadem placita, & unde ista nominum uarietas? Num sectus est Christus?

Eodem sensu, eadē sententia.

Nō est plus satis tribuē dum etiam apostolis, nūc horū uicarijs quid satis?

à seipso dissidens? Cur ubius professionis gloriã, quæ tota uni illi debetur, partimur in homines, ex ministris autores facientes? Cui debetis innocentiã? nónne ei qui lauit uos suo sanguine? Cur igitur aliud nomen prætexitur, quàm eius cuius est beneficium? An Paulus pro uobis crucifixus est? ut ita loquar docendi gratia. Si soli Christo debetis hoc beneficium oẽs, & ex æquo debetis, quandoquidẽ pariter mortuus est pro omnibus. cur diuersorũ hominũ titulos uobis asciscitis, uelut illis tribuentes, quod uni Christo acceptũ ferri oportuit? Per baptismum inserimur Christo, et huius nomine baptizamur, unde uis omnis baptismi proficiscitur. Qui uero conuenit Pauli uos dici potius quàm Christi, cum non Pauli nomine, sed Christi nomine sitis baptizati? Si per hãc occasionem gloria quæ deo debetur, hominũ nominibus uindicatur, gratias ago deo, quod neminẽ uestrum baptizarim, præter Crispum & Caium, qui ni fallor, nihil hinc arrogant sibi gloriæ, & me ministrũ agnoscunt, Christũ autorem. Quod si complures baptizassem, fieri poterat, ut existerent, qui se pro Christianis Paulinos appellari uellent. Verum interim succurrit, quod Stephanæ familiam baptizarim. Præterea nõ satis cõmemini, si quẽ alium baptizarim. Magis eorum memini, quæ magis ad rem pertinent. Minimũ est in baptismo, quod ab homine cõfertur. Solẽnia uerba quiuis proferre potest. Volentem ac promptum aqua tingere,

Aut in noĩe Pauli bapt.

Præclarius docere quã baptizare.

tum procliue est, tum tutum. Verum efficaci sermone à uitijs, quibus diutissime iam assueuit, à patrijs ritibus & institutis, in longe diuersam & religionem, & uitam hominem traducere, idq; non sine magno capitis tui periculo, id uero munus est apostolico uiro dignum. Hinc erat iustior gloriandi causa, si fas esset nobis quicquam uindicare. Non quod improbē baptismum, sed quod potiora præferam, præsertim cum hoc potissimū mihi sit delegatū. Nec enim Christus ideo destinauit mihi hanc legationem apud gentes, ut baptismi minister essem, sed ut meo præconio nominis illius gloriam illustrarem apud omnes, & q̄ plurimos per euāgelicam doctrinam illi adiungerē. Etiam si ne hic quidem est, quod humano more glorier. Neq; enim id fieri uoluit humanæ sapientiæ facundiæue præsidijs, quibus nihil huiusmodi præstari poterat, incomposito simpliciq; sermone rem tam arduam geri uoluit, ut tota laus facti deo transscribatur. cui placuit per contemptam & ignominiosam Christi crucem innouare mūdum uniuersum. Humilis & abiecta res uidetur Christi crux, sed hæc hūilitas uincit omnem huius mundi celsitudinem. Stulta quæpiā & indocta res uidetur, sermo rudis & incōditus, quo Christū prædicamus, cruci affixum, & in cruce mortuum. Sed quibus tandem ita uidetur? Nimirum ijs, qui pristinis excæcati uitijs, nō audiunt intus sermonem euāgelicum, & ideo pereunt, eo reiecto unde poterat

Non enī mi sit me domi nus baptizare.

Verbū quidem crucis.

terat salus obtingere. Cæterũ ij, qui salutem æternam hinc consequuntur, profecto sentiunt non esse rem imbecillam, sed omnibus humanis præsidijs efficaciorẽ, ac prorsus à deo profectam. Ei uisum est noua hac minimeq; uulgari ratione mundum uniuersum instaurare, quod olim se facturũ per Esaiam prophetam promiserat, apud quem ita loquitur: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiã prudentiũ refellam. An nõ præstitit quod est pollicitus? Nónne uidemus innouari mũdum? nónne uidemus homines pristinæ religioni, pristinæ philosophiæ diffisos, Christi crucẽ amplecti? nónne iam intelligunt impium esse, quod antea pietas habebatur, & stultissimum esse, quod prius sapiẽs uidebatur? Vbi interim sapiens, legis scientia tumens? ubi scriba, legis interpretatione superbus? ubi philosophus, qui scrutatur arcana naturæ, & opificis oblitus res conditas admiratur? Magnum quiddam pollicebantur omnes, uerum & falsi sunt, & fefellerunt. Iusticiam & felicitatem promittebant, infelices interim ipsi, & uitijs operti. Passus est illos deus (sic merebatur illorum arrogantia) per cæcitatem ire præcipites in omne dedecoris genus, ut illos sibi ostenderet, ac resipiscentes tandem intelligerent inanem esse sapientiæ professionem & inefficacem. An non igitur deus huius mundi sapientiam stultam esse declarauit? Declararat & antea suam sapientiã per hoc pulcherrimum spectaculũ mundi, summa ratio-

Esaiæ.xix.

Nã quia in sapiẽtia dei

ne conditi, ut ex operis admiratione raperētur in amorem opificis. At ea res ipsorū uitio cessit in diuersum. Res conditas admirati ueneratiq; sunt, autorem uelut incognitum contempserunt, itaq; uixerunt quasi deus aut faueret uitijs, aut quod condidisset non idē moderaretur. Proinde rem eandem diuersa uia aggressus est. Visum est, ut quibus sapientia declarata per res conditas, cessisset in deterius, hos restitueret per prædicationem rei, quæ mortalibus stulta & humilis uideretur, ut qui philosophantes, muta saxa pro dijs colebant, iam credentes salutem ueram assequerētur per crucem Christi, iamq; diffisi præsidijs humanæ philosophiæ, per fidem diuinæ fiderent bonitati. Nec enim spes erat salutis, nisi fuisset intellectū, unde salutem sperare oportuisset. In primis igitur erat auferenda cunctis fiducia sui, non solum Iudæis, uerum etiam gentibus. Etenim ut Iudæi prodigia postulant, ac maiorum suorum miraculis sese iactitant, ita Græci sectantur eruditionem, ac philosophiæ cognitionē, ab hac sibi pollicentes felicitatē & gloriam. Vtrosq; sua fefellit opinio. Nam & Iudæi fiducia legis, exciderunt à Christo, & philosophi sapientiæ persuasione turgidi, non recipiūt humilem in speciem prædicationem crucis. At nos neq; Mosi cum deo colloquia, nec angelos hospitio exceptos Abrahæ, nec solē stare iussum, nec huiusmodi quicquā prædicamus, unde Iudæi cristas tollunt: neq; rursus orbium motus aut syderū

Perniciosa fiducia sui.

uires, aut fulminũ causas prædicamus, quarũ rerum cognitio Græcis addit superciliũ. Quid igitur? rem prima fronte stultam & humilẽ prædicamus, uidelicet Christum crucifixũ, cuius humilitas Iudæis ruinæ fuit occasio, qui Ionæ prodigiũ admirantur, Christi tanto maioris Iona facta calũniantur: Græcis uero, qui rationibus humanis uestigant oĩa, stultũ uidetur uirginẽ cœlitus cõcepisse fœtum, sub homine latuisse deum, morte uitam esse restitutã, reuixisse qui semel esset mortuus. Ita Christus utrisq; uidetur aspernabilis, sed his duntaxat, qui suis adhuc præsidijs malefidunt. Cæterũ ij, quos diuinus afflatus ad fidẽ uocauit, iamq; transformati sunt per euãgelij prædicationem, siue Iudæi, siue Græci, sentiũt humilem illum Christũ crucifixum dei uirtutem esse, ac dei sapientiã, ut iam nec prodigia desiderent Iudæi, qui maiora reperiunt in Christo: nec sapientiã Græci, semel reperto omnis sapientiæ fonte Christo. Deiecit se deus à sua sublimitate ad nostram humiltatem: descendit à sua sapiẽtia ad nostram stulticiã, & tamen quod in illo stultum est uisum, præcellit uniuersam mundi sapientiam: & quod in illo uisum est imbecille, ualidius fuit omnib⁹ humanis uiribus. Quid abiectius quàm inter maleficos, ut maleficum tolli in crucem? Atqui hoc pacto mortẽ, nulli non inuictam, solus deuicit. Quid simplicius aut popularius Euangelica doctrina? Hæc orbẽ totum innouauit, quod antehac nulla philosophorũ

Ipsis uero uocatis.

Quod stultum est dei, sapiẽtius est hominibus.

professio ualuit efficere, ne quid huius laudis huma- nis præsidiis ascriberetur: id erat futurum, si opum, aut eruditionis adminiculis, per potentes, ac sapiētiæ professione celebres res administrata fuisset. Nunc cum per idiotas & piscatores expugnatum sit huma- næ sapientiæ fastigium, totius huius negocij gloriam intelligimus uni debere deo, cuius occulta uis contra- rijs rebus, contraria præstitit. Nec in Christo tantum aut apostolis locū habet quod dico, idem apparet in uestro grege, quos deus ad hanc gratiam uocauit. Vi- detis ipsi fratres, quàm pauci sint inter uos humana eruditione præditi, q̄ non multi potentes iuxta uul- garem æstimationē, quàm pauci maiorum imagini- bus clari. Per humiles orta est euangelij gloria: per humiles dilatatur, ut uersis rerum uicibus, humilitas expugnet altitudinem, simplicitas coarguat humanā astutiam. Ac proinde quæ rudia indoctaq́; uidentur apud mundum, ea potissimum delegit deus, quo ma- gis pudeat humanæ sapientiæ professores, friuoli co- natus: quæq́; iuxta uulgarem hominū æstimationem uidentur imbecilla, ea potissimum elegit, quo magis irrideat istos, qui factionibus ac opibus, aut tyranni- de, aut alia quauis facultate sibi potentes uidentur. Quæq́; iuxta mundum humilia sunt cōtemptaq́;, imò quæ pro nihilo ducuntur: hæc præcipue delegit, ut an tiquaret ea, quæ plurimū habere momēti uidebantur: ne quid haberet mortalitas, aut sensus humanus, quo sibi

Et ea quæ non sunt.

sibi fidat apud iudicē deū. Nam apud homines inanis est gloriatio. Inter diuina & humana nulla est comparatio. Vos autem quamuis mundi huius iudicio uiles estis, minimiq; precij, tamen dei patris beneficio ueram ac summam dignitatē estis assequuti, qui uos asciuit in cōsortiū filij sui, per quē alia ratione largitus est uobis omnia, quæ mundi celsitudo falso pollicebatur. Per hūc cōtigit salutaris ac uera sapientia, ut philosophia nō sit opus. Per hunc cōtigit innocentia, ut nihil iam sit quod Mosaicæ legis opem desideretis. Per hunc accessit uitæ sanctimonia, ne quis hanc suis asscribat meritis. Per hunc contigit libertas, ut cuius sanguine redempti sumus à uitiorū tyrannide. Breuiter felicitatis summam uni Christo debemus, & autori patri, quo planè fiat quod scripsit Hieremias: Ne sibi pla at sapiens ob sapientiam suam, ne fidat potens uiribus suis, ne efferatur diues opū fiducia, nam hæc nō præstant felicitatem. Verum si quis uelit uere gloriari, glorietur hoc nomine, quod deum agnouerit, omniū uerorū bonorū autorem ac fontem, at ita glorietur, ne quam huius negocij portionē mundi præsidijs arroget.

Ex ipso aūt estis uos.

Qui gloriatur, in d. g.

CAPVT SECVNDVM.

VIderint igitur, quid uobis præstent, quos pudet humilitatis Christi, sed legis opum ac sapiētiæ titulo sese iactāt apud uos: Ego certe nō his præsidijs uos ad Christum conuerti. Etenim cum primum uenirem ad uos, arcanam & reconditam euangelij sapientiam

Et ego cum uenissem.

tiam uobis traditurus, nõ ueni, admirandæ cuiuſpiam eloquẽtiæ uiribus instructus, aut eximia quadam philoſophiæ cognitione ſuſpiciẽdus, quod hominũ genus ſciebam apud uos plurimi fieri. Adeo nihil horũ quæ mundo præclara uidebantur, profeſſus ſum, ut non aliud exiſtimauerim inter uos ſcire me, quàm Ieſum Chriſtum, & hunc ſanè crucifixum. Quod in illo eſt humillimum, inde ſum euangelij prædicationem auſpicatus. Ea quanquam in uobis efficax fuit, tamen hinc nihil mihi laudis arrogaui, ſic uiuens apud uos, nõ ut potens quiſpiam, ſed ut imbecillis ac tenuis, non ut regnum affectans, ſed ut inſidijs impiorum, ac periculis omnibus obnoxius. Potentiũ uires tolerantia uicimus. Porrò qualis erat uitæ habitus, talis & oratio. Quẽadmodũ illa nullis hominũ præſidijs, ſed ſolius dei præſectu, munita erat aduerſus improborum uiolentiam, ita ſermo meus nequaquam instructus erat rhetorum ornamentis, aut philoſophorum argumẽtis, qui declararet quantum ipſe pollerem, uel eloquentia, uel eruditione, ſed tamẽ efficax fuit ad transfigurandos uos, non oſtentatione doctrinæ, ſed ſpiritu ac uirtute dei, qui afflatu miraculisq́; noſtro, licet incõdito ſermoni uim addebat, ne quis hoc, quod à ſuperioris uitæ tenebris, ad euangelij lucem eſtis tranſlati, re tam incredibili penitus perſuaſa, exiſtimet uos humanæ doctrinæ, aut eloquẽtiæ debere, quam nobis nõ uindicamus, ſed potentiæ diuinæ, per quam ſermo noſter efficacior fuit,

Et ego in infirmitate.

Non in perſuaſibilibus.

Vt fides ueſtra non ſit in ſapientia hominum.

fuit, quàm philosophorum oratio, quamlibet arguta aut composita. Porrò, qui stulticiam docere uidemur apud incredulos, Christi crucem prædicantes, iidem apud eos, qui plene credunt, eximiam quandam sapientiam prædicare uidemur: sed hanc longe diuersam ab ea, quæ mūdi huius causas, humanis rationibus frustra scrutatur, nec humanam qua se iactant ac uenditant, qui uulgo summates habentur, quorum autoritas unà cum ipsa sapientia per Christum abrogatur, & antiquatur, prodita illorum stulticia, sed loquimur diuinam sapientiam, non præ se ferentem quod intus non habet, sed occultis uiribus potentem & efficacem, Fastum non habet, nec quibuslibet est obuia. Arcana est, & arcanis afflatibus sentitur, ab iis dūtaxat, quos deus dignatur huius arcani participes facere. Eam, licet hisce demum temporibus prodita est, tamen deus ante omnia tempora, æterno suo consilio parauerat suis, ut quemadmodum elatus mundus hactenus stulte iactat humanam sapientiam: ita posthac habeant humiles longe præstantiorem sapientiam, quam sibi gratulentur. Hæc simplicibus ac puris animis delectatur, & ob id nemo principum huius æui eam est assequutus, nec Pilatus, nec Annas aut Caiphas, nec pharisæi, nec ipsi dæmones. Alioqui si cognouissent futurum, ut quamlibet humilis aut stulta crux Christi suo fulgore mundi gloriam obscuraret, & quamlibet imbecillis mortis ac peccati tyrannidem expugnaret, nunquam illum

Sapientiam aūt loqmur inter pfect.

In mysterio.

In gloriam nostram.

Nemo principum huius seculi.

illum principem ac fontem omnis gloriæ, crucí affixiſſent. Quamlibet eruditos in cognitione rerũ uiſibiliũ, quãlibet turgidos ſcientia legis, tamẽ hoc arcanũ illos fefellit, ſolis ijs communicandum, quos animi modeſtia deo conciliaſſet. Id enim fore prædixerat Eſaias, declarans hanc de qua loquimur, ſapientiam ſecreto mentibus inſpirari. Quæ, inquit, nec conſpecta ſunt unquam humanis oculis, nec humanis auribus audita, nec unquã cuiuſquam hominis cogitatione concepta ſunt, ea parauit deus ijs, à quibus ſyncere diligitur, qui fide philoſophantur, non ratiocinationibus. Non meruerunt hoc elati principes, nec tumidi philoſophi. Nobis uelut amicis arcanum hoc patefecit deus, non per humanam doctrinam, ſed per afflatũ occultum ſui ſpiritus. Is quoniam diuinus eſt, & à deo profectus, etiam abditiſſima retruſiſſimaq́; dei ſecreta rimatur, quò non ptingit humana curioſitas. Faciẽ hominũ cuiuis promptum eſt cernere. Cæterũ quid lateat in intimis animi receſſibus, nemo mortalium perſpicit: Id ſolus nouit ipſe ſpiritus & animus hominis ſibi conſcius. Ita res conditas contemplantur ac inueſtigant complures. Cæterũ quæ ſunt abſtruſa in mente conſilioq́; diuino, nemo nouit niſi ſpiritus æternus, qui deo intimus eſt, & ob id illi conſcius omnium. Homo impartit homini cogitationes arcanas tacito ſuſurro. Deus impartit pijs ſuum conſilium per ſpiritum, non hominis, qui præter humanas res nihil adferre poteſt, ſed dei. Qualis eſt ſpiritus,

Nobis autẽ reuelauit deus.

Quis enim ſcit hominũ quæ ſunt hominis.

spiritus, talia docet. Habet & mundus hic spiritum suum, eo qui corripiuntur, mundana tum sapiunt, tum amant. At nobis diuini spiritus afflatus cœlestia sugge rit, ut intelligamus, quantum bonorum deus nobis lar gitus sit per Christi crucē. Atq; hæc est philosophia, quam ut à spiritu Christi hausimus, ita uicissim tra dimus pijs ac simplicibus, nō uerbis arte compositis, quemadmodum tradunt philosophiæ professores id quod profitentur, sed uerbis incōditis quidem, uerum spiritualem doctrinam tradentibus. Conuenit enim ut quoniam magnopere diuersum est sapientiæ genus, diuersa sit & tradendi ratio. Humana quæ sunt, hu mano more traduntur. Quæ cœlestia ac spiritualia, no uo modo tradenda erant, nec id sanè quibuslibet, sed ijs duntaxat, qui hausto Christi spiritu, iā habiles sunt doctrinæ spirituali, quippe spirituales & ipsi. Audi tor enim spiritualis, spirituali philosophiæ congruit. Nam crassus & animalis homo, qui rerum uisibilium scientia tumet, & humanis affectibus ducitur, non reci pit ea quæ sunt spiritus diuini, pro stulticia ducens ac deridens quicquid ab ijs quæ sapit, diuersum est. Non enim credit nisi quod uel experimento compertum ha bet, uel humanis rationibus approbatum, nec animad uertit, quod hæc philosophia, quæ docet Christū è uir gine natum, uerum deum fuisse, pariter & uerum ho minem, moriendo deuicisse mortē, à morte reuixisse, Idem præstaturum in membris suis, quod in se præsti tit,

Sed ī doctrī na spiritus.

Spiritualib⁹ spiritualia cōparantes.

tit, per afflictiones iter esse ad ueram felicitatem, per mortes perueniri ad immortalitatem, non comprehenditur humana ratiocinatione, sed afflatu spiritus. Ne mihi huc adferas ingeniũ uafrum & acuũ. simplicem ac puram fidem adferas. Hoc organũ idoneũ est artificio spiritus, quod se totum illi præbeat fingendũ formandumq;. Cæterum qui spiritualis est, nihil nõ diiudicat, temporias res negligens, æternis inhians, nec ipse tamen à quoquam carnaliũ diiudicari potest, quos fugit hæc cœlestis & arcana sapientia. Nam quæ hic traduntur, ex intimis diuinæ mentis arcanis deprompta sunt, non ex humanis ratiocinationibus. Quis autem mortalis nouit mentem immortalis dei? ut illi possit esse in consilio, tanquam arcanorum cõscius? Noua ratione diuina mens uoluit asserere suos, quæ falleret omnẽ hominis curiositatem. Nos autem ideo mentem Christi tenemus, quia spiritum illius hausimus.

Non potest scire quia spiritualiter

CAPVT TERTIVM.

Sunt huius philosophiæ rudimenta, sunt profectus, est fastigium. Ad cuiusq; captum accommodandus est sermo. Proinde cum primum uos adirem, non potui uobis summa tradere, tanquam plene spiritualibus, sed deieci sermonem meũ ad uestram imbecillitatem. Apud rudes rudi sermone sum usus: crassis crassius sum loquutus, ac uelut apud infantes balbutij. Habet enim & fides profectus suos. Vos igitur cum adhuc infantes uiderem in philosophia Christi, doctri

Et ego fratres non potui uobis.

næ crassioris ceu lacte uos alui, non solido cibo doctrinæ perfectioris, non quod nos non potuerimus uobis tradere maiora, sed quod uos ob carnalē affectum, ac pristinæ uitæ caliginem nondum essetis capaces altioris doctrinæ. Ac ne nunc quidem estis omnes. Sunt enī inter uos, qui licet per baptismū Christo dederint nomina, tamen nondum exuerunt omneis affectus humanos. Qui tales sunt, hactenus certe carnales sunt, non spirituales. Quid uerbis opus? aut cur id uerear de uobis pronunciare, cū ipsa res clamitet? Ex effectu uis rei cognoscitur. Cum Christi spiritus gignat concordiam: contra, liuor, contentiones, ac dissidia, non nisi ex humanis affectibus oriantur, nónne hæc inter uos comperta, coarguunt uos adhuc affines crassis & humanis affectibus? Vnde alioqui uoces istæ inter uos audiuntur, quæ dissidium sonant, nisi à mente corrupta? Cum autor ac princeps cōmunis sit omnium, tamen alius apud uos dicit: Ego sum Paulinus: rursum alius, ego sum Apollonius: nam his titulis inter sese decertant humanæ philosophiæ discipuli: Ego sum Aristotelicus, ego Platonicus, ego Stoicus, ego Epicureus. Non quod ex meo aut Apollonis nomine, huiusmodi quicquam sit natū, sed his nominibus abuti uolui, quo rei indignitatē euidentius perspiciatis. Etenim si indignū est, ut gloriam & autoritatem, quæ Christo debetur, transferatis in nos, qui ueri simus apostoli, neque quicquam uobis tradidimus, nisi quod

Cum enī in uobis sint.

quod hauserimus è spiritu Christi, quis ferat, si ascitis hominum qualiuncunq;, fortasse pseudapostolorum cognominibus, salutis ac religionis autoritatem, uni Christo debitam, homũculis tribuatis? Veluti si Frangilius quispiam, aut Benotius, aut Augulius, aut Carmilius, aut alius quocũq; nomine, nam sint hæc exempli gratia dicta, cõmentus sit aliquod humanum uitæ institutum, an protinus horum cognomentis elati, fœdum certamẽ inter uos suscipietis, & obliterato Christi nomine, ueræ religionis, cuius unicus autor est Christus, facietis homines autores? Quid superest, nisi ut quemadmodũ cognominibus fictitijs, ita cultu quoq; ac uictu, totóq; uitæ genere dissidium animorũ & declaretis, & alatis? ut quẽadmodum satellites satraparum, alij colore flauo, alij rubro, alij tessellatim uariegato, alij alijs id genus notis testantur uarios præfectos, quibus seruiant: Ita uos sic hominibus addicti, quasi ab illis libertatẽ ac uitam acceperitis, cognomentis illorum gloriemini, quasi parum gloriosum sit, dici Christianos. An pudet huius cognominis? An non satis est hunc uitæ innocentia profiteri? Dissecatis id quod est unum, & Christi gloriam in homunculos distrahitis. Quales illi sint, nõdum eloquor. Sint Apollo, sint Pauli, ut summates apostoli sint, qđ aliud sunt, quàm ministri Christi, cui creditis? Autores non sunt, & negociũ alienum administrant suo periculo. Atq; hanc ipsam administrandi facultatem Christo debent.

Ministri eius.

Hoc

Hoc autore cōmuni, alijs alij partibus funguntur, ut cuiq; delegatū est à deo. Ego, uerbi gratia, primū consevi plantulam, iactis euangelicæ doctrinæ fundamentis: Apollo rigauit, pijsq; monitis fouit, quod à nobis cœptū est. Ceterū quod adolescit arbuscula, quod auctā diuitem fœtuum prouētum effundit, id deo tribuēdum est, non nobis. Siquidem frustra laboret qui plātat, frustra qui rigat, nisi cœlum afflet uim suam occultam, sed hoc magis efficacē. Quæ si destituat agricolam, neq; qui plantat quicquā agit, neq; qui rigat: sin fauerit, totus prouentus cœlo deoq; debetur. Nam quod ad hanc laudem attinet, & qui plantat, & qui rigat, pari conditione sunt, cum uterq; iuxta alienum agat negocium, officij præmiū accepturus, nō a uobis, sed à deo, cuius operæ sumus. Nos uelut operarij conducti in dei opere laboramus: uos illius estis fundus, quē illi colimus, non nobis: uos ædificium, quod illi surgit, non nobis. Operam illi debemus, dispiciat quisq; quā illi præstet operam: si fidelem ac synceram, accepturus est honestum præmium: sin secus, aut luserit operam, aut mercedem se dignam retulerit. Ego (ut exēpli gratia sic loquar) ut doctus architectus ieci fundamentū ædificio, non meis uiribus, sed eius ope qui delegarat hoc officij. Alius atq; alius fundamētis per me iactis superstruit. Sed etiam atq; etiā uideat quisque quid superstruat. Nam fundamentū quod à nobis positum est, mutari non potest. Succedant nobis quo

cunq; nomine prædicatores, nisi Christũ Iesum prædicant, & eum crucifixum, audiendi non sunt. Quod si fundamentũ probant, superest ut structuram inducant tali fundamento dignam. Cœleste ac spirituale fundamentũ est, non cõuenit huic structura carnalis ac terrenæ doctrinæ. Vt hominũ iudicium fallat inanis ac fucata structura, dei iudiciũ nõ effugiet. Huic igitur fundamento si quis superstruat eximia solidáque, uelut aurum, argentum, lapides preciosos: aut contra si quis addat friuola uiliáque, ueluti ligna, fœnum, ac stipulam, uentus ipse declarabit, quã quisq; operã cõmodarit. Dicam crassius, quo magis intelligatis. Ego Christum uobis scopum proposui, si quis huius exemplo doceat, innocenter uiuendum, bene merendum & de inimicis, non fidendum opibus, aspernandos honores, uoluptates fœdas ut pestem execrandas, omnia ad Christi referre gloriam, præter imortalitatem nullum sperare præmium recte factorum, mortem etiam optandam, si pro Christo sit obeũda: is structurã addit Christo, fundamẽto dignam: sin humanas addit constitutiũculas, de cultu, de uictu, de frigidis ceremonijs, deq; similibus rebus, quas homĩes cõminisci solent non in rem Christi, sed in suam ipsorũ gloriam, aut etiam in quæstum, ut orsi à tam nobili fundamẽto degenerent in superstitiosos pro pijs, iam lignum, fœnum ac stipulam induxit. Sed uniuscuiusq; opus, cum propius admotũ fuerit ad lucem ueritatis

Manifestus erit.
Dies.n. domini reuelabit.

&

& regulam euangelicam, palàm arguetur qualis sit. Si doctrina quæ accessit, reddat uos inuictos ad oẽs humanos affectus, palàm est efficacem esse: sin reddit imbecilles ad ferenda incõmoda, si irritabiles, si morosos, si contentiosos, si obtrectatores, si fucatos, hinc satis liquet adulterinam fuisse doctrinam. Quibus dies dictus est apud iudicem hominẽ, frequenter elabuntur. Sed exacta sunt dei iudicia, perinde quasi rem explores igni. Rebus trãquillis fortasse nõ apparet inutilis substructio. Cæterũ simulatq; ingruerint persequutionũ procellæ, aut irritamenta cupiditatũ, tum labascentes, re declaratis, ex ceremonijs, aut humanis dogmatis, non hauriri spiritum, quo qui præditi sunt, hæc omnia pro Christo, uel cum gaudio tolerant. Hic est ignis, qui cuiusq; opus quale sit probaturus est. Proinde si in hoc incendio perdurarit, quod hic aut ille superstruxit, nihil hinc laudis sibi uindicabit apud homines, sed à deo cui laborauit, mercedem deportabit: sin exustum fuerit huius aut illius opus, operarius operæ suæ iacturã fecerit, præmioq; frustrabitur, etiam si ipse fuerit incolumis, sed sic uti qui ex incendio nudi subducunt sese, neq; quicquam superest, nisi ut nouis impẽdijs superstruat, quod fundamento respondeat. Primum & optimum erat ijs, qui Christo fuissent initiati, nihil tradere, nisi Christo dignum. Id si factum non est, utrisq; cõduplicatus est labor, & his qui docuerunt dedocenda, & his qui didicerũt

Ignis probabit.

Detrimẽtũ patietur.

didicerũt dediſcenda. Spes tamẽ eſt ſalutis quàmdiu manſerit fundamentũ Chriſtus. Qui cõuenit turpi uitæ cum iſta profeſſione? [illegible] His rebus qui uos ſua doctrina inficiunt, dignas deo pœnas dabunt. An non meminiſtis uos eſſe templum deo conſecratũ, quod diuinus ille ſpiritus inhabitator ſanctificat? Quod ſi afficitur ſupplicio, qui templũ ab homine dicatum prophanat, an nõ hunc perditurus eſt deus, qui ſuum templũ cõſpurcarit? Cum deus ſpiritu ſuo templũ hoc ſemel purum ſanctumq; reddiderit, adnitendũ ut à nobis purum ſanctũq; ſeruetur: Innocẽtia, ac moribus Chriſto dignis ſeruatur: ambitione, libidine, diſſidio, & his ſimilibus affectibus, ac morbis prophanatur cõſpurcaturq;. Vos igitur cũ ſitis templũ dei, è uiuis ſaxis cõſtructũ, in deum impius eſt, qui mores aut affectus, aut doctrinã Chriſto indignam in cœtum ueſtrũ inuehit. Neminẽ fallit Chriſtus, ſi quis huic innitatur. At uideat quiſq;, ne præſidijs hũanis male fretus, fallat ſeipſum. Nihil eſt quod felicitatẽ ueſtram à philoſophiæ, aut legis præſidijs expectetis. Neq; quiſꝗ̃ hoc ſe ſe cæteris anteponat, quod humana doctrina polleat. Imò qui ſibi uidetur eſſe ſapiens iuxta mundanã æſtimationem, ſapienter ſtulteſcat, ut uere fiat ſapiens. Deſinat eſſe ſtultæ ſapientiæ turgidus profeſſor, & idoneus erit, qui ſit ſapientiſſimæ ſtulticiæ diſcipulus. Etenim ut opes huius mundi non reddũt uere diuitẽ,

Neſcitis quòd templũ dei eſtis.

Nemo ſe ſeducat.

ut honores mundi non efficiunt uere clarum, ut uoluptates mundi non faciunt uere felicem: ita ſapientia mundi huius non reddit uere ſapientē apud deum, cuius iudiciū nemo fallit, etiam ſi apud homines ſapientiæ titulum ſibi uindicet. Irridet deus huiuſmodi ſapientiam, dum eam declarat adeo non eſſe ſalutiferam ut officiat etiam ad ſalutem parandā, dum elatos, ac feroces, & ob hoc indociles reddit. Prædictū eſt autem hoc iam olim in libro, qui de patientia Iob conſcriptus eſt, cum ait de deo loquens: Qui compræhendit ſapientes per ſuam ipſorum aſtutiam. Ac rurſus in pſalmo. lxiij. Dominus nouit cogitationes hominū, qui ſibi ſapiētes uidentur, quod uanæ ſint & inefficaces ad præſtandū, quod pollicentur. Cum hoc negocium ſalutis noſtræ totum diuinū ſit, non eſt quod homines ſibi quicq̄ hinc uindicent: nec eſt cur ullā gloriæ portionē homini uelut autori tribuatis, cum tota debeatur deo. Iam cum unū ſitis corpus, mutua charitate cōpactum, non eſt quod aliud alius ſibi peculiariter uindicet, cum in cōmune ſint ueſtra omnia. Siue quid ualet Paulus, aut Apollos, aut Cephas, beneficio dei in ueſtrū cōmodum ex æquo ualent: ſiue quid obſtrepit mundus, in ueſtrum cedit bonum: ſiue nobis obtingit uita, uobis doctrina cōfirmandis uiuimus: ſiue mors ingeritur, uobis exemplo roborandis morimur: ſiue occurrunt præſentia, neglectim utendū eſt momentarijs: ſiue futura, ad hæc magno animo cōni

Iob. 5.

Siue mūdus

tendū

tendum, quæ licet non cernatis oculis corporis, tamẽ oculis fidei cernitis. Facessant igitur partium ac factionum uocabula, cum per unicũ autorem omnia ex æquo uestra sint, etiam si ipsi uestri non estis, ut ius uestri in hominẽ traducatis, sed Iesu Christi, cui nos pariter ac uosipsos debetis. Porrò Christũ deo debetis omniũ summo autori, qui per illum omnia nobis largiri uoluit.

Vos autem Christi.

CAPVT QVARTVM.

Sic nos existimet hõ.

HVius igitur nomine glorietur, qui uere uelit gloriari. Nos uero sic æstimet homo, non ut autores aut dominos, sed ut æstimari par est, qui ceu ministri Christi negocium agunt, quiq; rem ab alio creditam dispensant, mysteria non hominum, sed dei. Cum igitur in confesso sit, quod omnes quales quales sunt, rem administrent, summã quidem, sed alienam, quod ad horũ æstimationẽ attinet, nihil aliud interim spectetur in his, nisi ut quod à deo creditũ est, bona fide dispenset aliquis, non aliò spectans, quàm ad Christi gloriam. Qui pro diuinis humana docent, qui uestra obedientia ad quæstum ac fastum abutuntur, qui sub euangelij prætextu rem suam agunt, qui sub umbra gloriæ Christi tyrannidem affectant, malæ fidei dispensatores sunt, & quãuis imponant humano iudicio, deum non fallunt, cui probari summũ est. Nõ mihi pro minimo est, si uestro tantũ iudicio prober, aut improber: imo si quocunq; iudicio humano. Tantum

Vt fidelis quis inueniatur.

tum enim abest, ut homines de hominis consciẽtia recte iudicare possint, ut nec de meipso ausim pronunciare, an laudem merear apud deum, nec ne. Ipse quidem pro uiribus adnisus sum, ut officio delegato satisfacerem, nec ullius fraudis mihi sum conscius, at non hinc ausim mihi uindicare iusticiæ laudem. Siquidem fieri potest, ut imprudens, siue excedens, siue deficiẽs fecerim aliquid secus quàm oportuit. Id cum soli deo sit cognitũ, hunc unũ habeo iudicem officij mei. Huic igitur, cuius oculis perspicua sunt omnia, iudicium omne de occultis deferamus, pronunciaturo de singulis, cum ipsi tempestiuũ uidebitur. Proinde uobis cauendum est, ne serui sententiã domini anticipetis, iudicantes ante tempus: nec enim tempus est de his pronunciandi, donec aduenerit dominus, iudicaturus & cœlestia & terrestria, & subterranea. Is tum in lucẽ proferet, quicquid nunc in tenebris abditum est, & oculis omniũ conspicuum reddet, quod nunc in sinuosis humani cordis recessibus occultatũ fallit hominũ cõscientias. Tunc ab eo, cuius certa sunt iudicia, pro meritis contingent præmia. Qui syncere functus erit officio, laudem æternam feret à deo, etiam si parum commendatus fuit hominibus: qui secus, pudefiet, ac pœnas dabit, condemnante deo, quamlibet apud homines in precio habitus. Cæterum ne quid erretis, hactenus sermonem in me atq; Apollô transtuli, non quod nos simus huiusmodi factionum occasio (nam neq;

Itaq; nolite ante tempus iudicare.

Et tũc laus erit unicuique.

Hæc autem fratres trãsfiguraui.

nos

nos uindicamus nobis quicquã, neq; quisquam apud uos se Paulinum, aut Apollonium iactat) sed intelligens inter uos esse uaria partium studia, ne quem irritarem, malui rem fictis nominibus proponere, ut lecta in cõmune epistola, se quisque tacitus agnoscat. Idq; uestra causa factũ est, ut nostris nominibus res odiosa tractaretur, quo citra ullũ tumultũ disceretis, quàm indecore glorientur quidam pseudapostolorũ cognominibus, alios præ se despicientes, impieq; tribuentes hominibus, quod est dei, nec ob aliud attollentes sui quisq; apostoli dignitatẽ, nisi ut ipsi interim præstantiores habeãtur, non minus stulte de se iudicantes, quàm de illis iudicant, quorum titulis efferuntur. Fortasse ferri poterant hæc, si stulta tantum essent: nunc cum hinc perniciosa nascantur dissidia, non potest dissimulari. Neq; enim plus tribuendũ est uiris apostolicis, quàm, ut modo dixi, alienæ rei dispensatoribus tribuere par est: neque cuiquam huius, aut illius nomine gloriandũ, cum hoc ipsum etiam quod per illos adfertur, deo debeatur. Hæc cum mecum perpendo, non possum non admirari, unde inter uos ambitio fœdissima, uel apostolorum stulte sibi uindicantium, quod est Christi, uel discipulorũ qui malunt de homine ministro, quàm de autore deo gloriari. Apello te quisquis es, qui ob fucatam gloriam eius, à quo baptismũ, rem facilem accepisti, tibi uel places, uel displices: Quis est istius discriminis autor, ut hic minus, ille plus acce

Quis te discernit.

pisse

pisse uideatur? Si quis in aureo, aut gemmeo labro baptizetur satrapis susceptoribus, idq; per apostolum, aut si hoc parum est, per summum apostolum, qui toto strepitu, regum opulentiam superet: quis ausit pronunciare, huic plus esse collatum, quàm si per Petri piscatoris, ac meum coriarij ministrum aliquem in alueo ficulno baptizatus esset? Rursus appello te quisquis es, qui stultissimum hunc errorem insereris animos simplicium, aut certe abuteris errore, quem castigatum oportuit, quid tandem est istuc, unde tollis cristas? Tua tradis an aliena? si tua, teipsum prædicas, nõ Iesum Christum: sin aliena, qua fronte uindicas à deo acceptum, quasi à te profectum esset? Si credis tuum esse, quod diuini muneris est, quid te cæcius? sin intelligis, & tamen hinc te iactas ac uenditas, perinde quasi tuum esset, quid te impudentius? Ab humili fundamento quò magnitudinis uenistis ô Corinthij? Nos famelici, tenues, & egentes apud uos, adeo ut coriis consuendis nobis diurnum uictum parauerimus: nos humiles & indignis modis afflicti, Christum uobis pure prædicauimus. Nunc eò uenistis, ut nobis fastiditis, per alios apostolos, & saturitate tam sitis feroces, & opulentia turgidi, & regno seditiosi? Et tantam rerũ amplitudinẽ possidetis, nobis, qui difficillimã istius negocij portionẽ exhausimus, exclusis? an magnũ aliquid assequuti sitis, uos uideritis. Optarim certe uos uere regnũ Christo dignum adeptos esse. Ingereremus

Quid autem habes quod nõ accepisti.

Iã saturati estis.

Et utinã regnetis.

nosmet in aliquam portionem istius regni, ut qui rudi menta iecerimus, simulq; uobiscum regnaremus. Nec enim arbitror uos usqueadeo futuros inciuiles, ut à quibus felicitatis uestræ nata fuissent exordia, hos prorsus à consortio felicitatis excluderetis. Nisi prorsus hac infelicitate nati sumus, ut cum alij doctrina nõ syncera, tantam gloriam sibi comparent, nos præter contemptum, famem, infamiam, carcerem, plagas, capitis discrimina, nihil præmij reportemus. Si præmijs humanis pensandum erat officium apostolicum, arbitror præcipua deberi nobis, qui tantis periculis Christum primi uobis inseuimus. At si recte regnant apud uos, qui optimo fundamento per nos iacto qualiacunq; superstruxerint, opinor irato deo nos solos infelices esse. Illis opes & sapiẽtiæ titulus autoritatẽ, ac tyrannidem apud uos conciliat, nos opinor omniũ postremos Christus ad apostolicum munus acciuit, ut supplicijs ac mortibus obijceret, similes ijs, qui ob maleficia sua bestijs obijciũtur, quo plebi spectaculo sint. In quod prætorium non sumus pertracti? Quis est carcer, non conscius afflictionis nostræ? Quod forum est, in quo non simus publico ludibrio affecti, adeo ut spectaculo fuerimus, non solum huic mundo, qui Christum damnat, non solum hominibus, qui terrena sapiunt, uerũetiam ipsis dæmonibus, qui nostris malis oblectantur? O rerum uices, in diuersum uersas. Nos ceu stulti despiciamur ob Christum, quod hunc crucifixum

Puto n. qđ deus nos apostolos.

Spectaculũ facti sumus mundo.

Nos stulti p pter Christũ

& humilem prædicauerimus. Vos ut ſapientes ſuſtuli ſtis animos fiducia Chriſti. Nos ut imbecilles deieci mus nos ob Chriſti gloriam. Vos ut potentes inſoleſcã tis. Nos contempti & obſcuri, uos inſignes & clari. Ad nos præter laborẽ & moleſtiã nihil rediјt. Totus fructus penes uos eſt. Quid enim acceſſit nobis præmij pro tot periculis ac malis? Ad hunc uſque diem adeo non regnamus ſicut quidam apoſtolorũ nomine ſeſe uenditantes, ut ſæpe deſit, quod edamus, ſæpe quod bibamus, ſæpe quo ueſtiamur, tantum abeſt ut opes colligerimus ex euangelio. Quin & colaphus ſubinde cædimur, tantum abeſt, ut honorem lucrifecerimus. Adhuc incertis uagamur ſedibus, quod quidem extremæ tenuitatis eſt, nec ædiculas eſſe ꝓprias, in quibus hoc commodius feras pauperiem, quod tectius. Adeo non expilamus quenquam, ut opificio manuario nobis uictum paremus. Adeo non aucupamur humanam laudem, ut deuouentibus nos bene precemur: ut pro conuicijs quibus afficimur aſſidue, benedicta rependamus. Adeo non opprimimus quenquam, ut perſequutorum ſæuitiam taciti perpetiamur. Quid multis opus eſt? Alij gloria potiuntur apud uos, nos ueſtri cauſa in hunc uſq; diẽ ut reiectamenta habemur huius mundi, quibus nihil eſſe poſſit abiectius aut conculcatius. Si iuxta morem quorũdam, meos labores, mea pericula, mea officia uobis imputare uellẽ, nõnne foret expoſtulandi iuſtiſſima ratio? Nunc nõ hæc ſcribo, uelut alienatus hæc ſcribo.

Non ut confundam uos hæc ſcribo.

natus à uobis ob ingratitudinem, quo uos afficiam pudore: quin potius ut amantissimus pater, filios charissimos admoneo, non mea causa, sed uestra. Nam si res uobis in bonum cederet, meo malo, meũ incommodum pro nihilo ducerem, gratularer uobis, quorum cõmodis & me ipsum non dubitem impendere. Nunc cum uideam uos per nouos apostolos in peius delabi, cogit me pietas erga uos, ut uos admoneam periculi, quod ego meum esse duco. Non est uobis hic animus aspernandus Corinthij, uere germaneq́; paternus. Immensum discrimen est inter pædagogum & patrem: ille pro tempore sæuitiam exercet in ætatem innocentem, & mercedis gratia aut mali metu facit officium, si tamẽ facit: at pater ob insitam penitus à natura pietatem, uel suo malo, filiorum commodis consulit. Vt contingant uobis uel decem pædagogorum milia, certe paucos in his experiemini patres. Cur autem nõ appellem me patrem, uos filios? cum primus omniũ uobis prædicarim euangelium, cum per me sitis renati Christo. Nonne ego quodammodo uos genui? Quæ mater tantum laboris in nixu patitur, quantum ego passus, dum uos Christo parturirem? Proinde si patrem hunc agnoscatis, si uere filij estis, obsecro per pietatem mutuam, patrem uita ac moribus exprimatis. Cur è nobis prognati, aliorum similes uideri mauultis? Ista quæ ad me deferuntur de uobis, unde sint, uos uideritis, certe à me non hausistis. Quod si quid exci

Nã si decẽ milia pædagogorum.

Imitatores estote mei.

dit uobis nostri, quando mihi nōdum uenire licet, mitto ad uos Timotheum, uelut alterum me, nimirum filium haudquaquam degenerem, sed dei beneficio fidelem, qui ut primum per me, Christum imbibit, ita à paternis uestigijs nusquam discedit. Is uobis in memoriā reuocabit institutum uitæ meæ, quod ad exemplum Iesu Christi & sequor & trado, non uobis tantum, sed cuiuis conciliabulo Christum profitenti. Quemadmodum is cōmunis est omnium autor, ita debet omnibus eadem esse uiuendi ratio. Qui germanus est filius, is ex animo, non mali metu, suo fungitur officio. At sunt inter uos, qui ob absentiam meam, excusso pudore, sic insolenter se gerant, quasi nūquam sim rediturus. Sed fallentur isti, nam propediem adero, si dominus permiserit. Actum re ipsa experiar, non quantum sermone polleant isti, qui tam insolenter efferunt sese, sed quantum factis. Neque enim in magnificis dictis sita est euangelij uis, quæ cuiuis in promptu sunt, sed in ui, ac uirtute cœlesti, quæ malorum tolerantia, quæ concordia, quæ totius uitæ innocentia, quæ miraculis declaratur. Vultis ad uos ueniam? Veniam equidem. Cæterū uos uideritis, ut me, sicuti par est, excipiatis. Vobis in manu est efficere, ut uel austerus, ac terribilis ueniam, uel lenis ac mansuetus. Est mihi autoritas à Christo tradita, uirga suppliciorum cohercendi premendiq; rebelles & intractabiles: uerum ego malim hac non uti. Malim huiusmodi moribus esse uos, ut ceu

Vbiq; in omni ecclesia

Nō n. in sermone.

In uirga ueniam ad uos an in charitate.

pius,

pius, propitius ac mitis pater, aut gratuler innocētiæ uestræ, aut si quid fuerit leuium erratorum, molli paternaq; castigatione emendetur.

CAPVT QVINTVM.

Omnino talis auditur inter uos.

VErum illud & notius est, quàm ut negari possit: & grauius, quàm ut ferri debeat: & perniciosius, quàm ut differri expediat, quod inter uos, quos ut templum deo sacrum decebat omnis puritas, fœdus rumor est libidinis, & huiusmodi libidinis, ut eius infamia nec apud ethnicos, & à Christo alienos comperiatur, uidelicet ut aliquis nouercam suam uxoris loco habeat. Quanto cum probro putatis Christiani nominis, iam huiusmodi flagitia publicus rumor de uobis spargit? Et uos interim perinde quasi tantum uestræ professionis dedecus nihil ad uos pertineret, uobisipsis placetis, inani sapientiæ persuasione turgidi: cum magis conueniret, publico luctu testari, uobis turpissimum admissum uehementer improbari, profligato è contubernio uestro tanti sceleris autore, primum ne fauere turpibus admissis uideamini, si ceu familiarem ac contubernalem agnoscatis, eum qui nondum declarauit se pœnitere flagitij: Deinde ne pestis exitialis, semel admissa latius serpat apud uos. Postremo ut autor nepharij sceleris, si uitetur à uobis, uelut omnium publico iudicio damnatus, pudore tactus resipiscat, donec certa pœnitudinis signa declarent

declarent hominem idoneum, qui in sanctorum consortium recipiatur. Id à uobis illico factum oportuit, ubi fœdus rumor hominem (nam adhuc parco nomini) reum ageret nefandi criminis. Hoc ipse facturus eram, si præsens apud uos fuissem. Nunc absens (licet non totus absim, nam ut absum corpore, ita spiritus autoritate præsens sum) absens igitur, sed perinde quasi sim præsens fero sententiam, quam uos quoque sequi debetis ut publico cœtu, frequentiq; conuentu decernatis (ne quis hoc autoritatis sibi priuatim uindicet) quem oportet nullo humano affectu conuenire, sed nihil aliud spectantem, quàm gloriam domini nostri Iesu Christi, in quo simul adero spiritu duntaxat, ut dixi: nec deerit autoritas domini nostri Iesu Christi, cuius nomine conuenietis, qui nostram sententiam sua potentia reddet efficacem, ut qui scelus hoc tam turpiter admisit, eiectus à uestro contubernio tradatur Satanæ, quo iuxta carnem affligatur, pudefactus humano iudicio, ut spiritus & animus sit incolumis apud iudicem Iesum Christum omnia iudicaturum, non hæc tantum, aut hunc tantum. Expedit interim hoc & isti, ut exactum illud ac seuerum dei iudicium anteuertat, & temporaria castigatione maceretur potius, quàm æternis supplicijs addicatur. Nostrum est medelam parare potius, quàm pœnam: sic enim agendum cum nocente, ut sit qui possit emendari.

Ego quidem absens corpore.

emendari. Nec enim hominem è medio tollimus, sed extincto peccato seruamus hominem. Hac pœna debet esse contenta Christiana mansuetudo. Lapidare Iudæorū est, mederi Christianorum. At nihil horum uobis curæ fuit, neq; uos cōmune dedecus, neq; uos commune periculum cōmouit, perinde quasi re bene gesta uosmet efferentes. Multum interest inter gloriationē mundanorum, & gloriationem Christianorum. Ista gloria uobis dedecori est, nec dedecori solum, uerum etiam periculosa. Esto, inquitis, unus est qui peccauit, quid hoc ad totam congregationem? An ignoratis quod ingentem farinæ conspersæ uim, paululum fermenti afficit, & acidam reddit? Fermentum est quod è corrupta massa superest. Si quid igitur ueteris uitæ residet in uobis, diuersum à simplicitate Christi, fermentum est, prorsus à uobis expurgandum, ut per uitæ nouitatem sitis noua conspersio, nec in uniuersa massa quicquam pristinæ maliciæ sit admixtum. Sicut enim Christus uos à peccatis semel immunes reddidit, ita uobis danda est opera, ne rursus irrepat in uos aliquod superioris uitæ contagium, & innocentiæ Christianæ uitiet synceritatem. Amat deus, qui hoc carent fermento. An non id olim typis mysticis adumbratum est? Hebræi cū emensi mare, liberati fuissent ab Aegyptia seruitute, iussi sunt quotannis in huius rei symbolum ac monumentum, stato tempore, mactato agno anniculo, septem diebus uesci panibus, nullo fermento corruptis,

Nō est bona gloriatio.

Pascha nostrum immolatus ē Christus.

corruptis, quemadmodũ fecerant iam fugam adornã tes ex Aegypto: Interea farinam puram secũ efferũt, fermentum omne relinquunt Aegyptijs. Neq; dignus habetur qui uescatur agno paschali, nisi qui septem diebus fermentũ non attigerit: Imo piaculum habeba tur, quicq̃ usquam fermenti reperiri in domibus Hebræorũ. Vmbras rerum habebant illi, nos uerum pha se tenemus, agnũ omnis maculæ nescium. Is est Christus Iesus ꝓ nobis à teterrima mortis ac uitiorũ tyrã nide liberandis, in crucis ara ĩmolatus. Non temere est imolatus. Semel Aegyptũ euasimus, superest ut iu giter hoc festum celebremus, haud quaquã gaudẽtes atq; attollẽtes nos ijs rebus, quibus olim capiebamur, cum adhuc haberet nos fœda simul ac dura seruitus, hoc est, non fermento legis Mosaicæ, nõ fermento ue teris maliciæ ac uersutiæ, sed libis ac panibus nullo fer mento uitiatis, id est, moribus innoxijs, simplicibus, synceris, nulloq; fuco simulatis. At ne quid erretis, quod paulo ante iusserim a uobis uitari consuetudinem infami libidine contaminatorũ, non hoc sentio, quod postulem, ut uniuersos huius regionis impudicos deuitetis, nec cum ullo consuetudinem agatis, qui auariciæ rapacitatisue infamia laboret, aut simulacrorũ cultui dedit⁹ sit: qđ si conemini, tota Græcia uobis sit relinquenda, cũ istiusmodi nusq̃ nõ occurrãt: quanq̃ id quoq; cupiam, si liceat. Nunc qđ fieri nõ potest, non exigo, illud exigo, ut si quis titulo Christianus

Scripsi uobis in epistola.

Nũc autem scripsi uobis.

nus

Nūc autem scripsi uobis.

nus, palàm huiusmodi uitijs infectus sit, quæ plurimum absunt ab instituto Christiano, puta scortatione aut auaricia, aut simulacrorum cultu, aut maledicentiæ morbo, aut temulentia, aut rapacitate, adeo uitetis hominis familiaritatem, ut ne cibū quidem cū illo capere dignemini, donec resipiscat. Id uestra plurimū refert, ut uester cœtus purus sit & incorruptus. Quales sint alij uiderint ipsi. Illorum uitia nec uos inficiunt, nec cædunt in probrum Christiani nominis.

Quid enim mihi de ijs.

Ergo qui tales sunt, non oportet sinere impunitos, si modo crimen in propatulo est, id satis est mihi. Quorsum enim attinet, ut de his quoq; iudicem, qui ut sunt à Christo alieni, ita non pertinent ad nos? Nónne domi quisq; suæ censorem ac iudicem agit, nec sua referre putat quid agatur in ædibus alienis? Si quid domi suæ commissum est, id existimat ad totius familiæ rē pertinere. Proinde satis est nobis, si Christiani de Christianis iudicemus. Qui sunt alieni à professione Christiani nominis, hos diuino iudicio relinquimus. Quod si nemo sinit domi suæ scelerosum ac pestilentem, ita uos quoq; tanti facinoris autorem è uestro cōtubernio profligate, hoc & illius refert & uestra, & ad Christiani nominis dignitatem pertinet. Nam & ille pudore correptus ad se redibit, & uos periculum contagij simul ac suspicionem à uobis propelletis & intelligent omnes hæc non probari Christo, qui uitæ docuit ac præstitit innocentiam. Pestilens quidem

fermentũ hactenus ostendi seditiosæ contentionis ac fœdæ libidĩs, penitus à uobis reijciẽdũ. CA. VI.

Sed alias quoq; cõperio in uobis pristinæ uitæ reliquias, quæ fermentũ auariciæ sapiũt. Vt uestra nõ interest de ijs qui ab ecclesiæ consortio sunt alieni, ferre sententiam, ita uehementer indecorum est Christianos à non Christianis iudicari. Primum illud admiror, quo pacto quis Christum professus, si quid extiterit controuersiæ de re pecuniaria possit animũ inducere, ut nõ uereatur ad iudicẽ prouocare, & quod grauius est, ad iudicẽ impium potius quàm Christianum. An æquum iudicabit, qui tota uitæ professione iniquus est? An nõ uidetis quàm præposterũ sit, ut mũdus, cuius impietas ex sanctorum fide uitáq; sit olim dãnanda, nunc ceu iustior ac melior, de sanctis ferat sententiam, & illorum lites dirimat? Quod si tanta res uobis cõmittetur, ut per uos totius mundi, hoc est omnium impiorũ uita damnetur, an parum idonei uobis uidemini, qui de rebus friuolis ac leuissimis iudicetis? Sed causas uestras ad impios iudices defertis, quasi aut plus sapiãt illi quàm uos, aut penes illos plus sit æquitatis, q̃ penes uos. An ignoratis, quod non homines solum mũdo deditos, uerum etiã angelos ipsos huius mũdi tyrãnos, olim iudicaturi sitis? Ne magnũ uideatur si causas infimas de rebus, quæ ad uitæ corporalis usum pertinẽt, inter uos finitatis. Vestra credulitas illorum incredulitatẽ, uestra pietas illorũ

Audet aliqs uestrum habens negocium.

Apud iniquos & nõ apud sãctos

impietatem, uestra innocētia illorum impuritatem cō demnabit, atq; hodie condemnat, si uitam Christo dignam egeritis. Et obliti dignitatis uestræ, eos iudices facitis rerum uestrarum, de quorum omnium capite per uos pronunciabitur? Quod si tam estis contentiosi, si tam amantes rerum fluxarū, quarū contemptū profitemini, ut super his non solum dissideatis inter uos, sed ita dissideatis, ut omnino iudices sint adeundi uel ad quoslibet, quantūuis in uestro contubernio cōtemptos & humiles causas istiusmodi deferatis. Non hoc dico quod ita fieri uelim, sed ita loquor, ut uos uestri pudeat, cum apud ethnicos iudices decertatis. Si respondetis professioni uestræ, qui inter uos abiectissimus est, præstantior est ijs, qui apud impios summi habentur. Usqueadeo ne uos ipsos cōtemnitis? Adeo nullus est inter uos, qui tātum sapiat, ut de rebus tam leuibus arbiter sedeat, & inter duos Christianos litem finiat? inter quos (quoniā fraterna charitate ac rerum omnium cōmunione cōglutinantur) oportebat facillime cōuenire. Nunc adeo non conuenit, ut Christianus cum Christiano contendat iudicio, idq; quod est fœdius, apud hos qui à Christo sunt alieni, quasi possint illi ad legum humanarū regulam, quod iustum est pronunciare, uos ad euangelicam regulam nō idem possitis. Videte quot modis hic peccetis. Primum hoc ipsum uobis turpe est, quod istiusmodi controuersiolas nō ipsi īter uos cōponatis, citráq; tumul

tum

Si in uobis iudicabitur.

Secularia igitur iu. i. h.

Inter fratrē

Iam quidē omnino deli ctum est.

tum aut contentionem ullam transigatis, sed eò perti nacia uentum est, ut dum neutra pars alteri uel cedit, uel concedit aliquid, apud publicos iudices teste po= pulo res sit agenda. Non carebat uitio si hæc ageren tur apud iudices ecclesiasticos. Nunc quàm fœdũ est spectaculum, apud iudices impios decertare de rebus nihili. Nostra religio pax est, ac per Christum in unũ corpus insiti, plusquã germani facti sumus. Ad hæc rerum istarum uilium, pro quibus hic mundus depu gnat, neglectus nos reddit Christianos. At cũ pro his ipsis tam acriter contenditis, ut non pudeat Christia num in ius trahere Christianum, & apud impium iu dicem reum agere, quid creditis in mentem uenire ijs, qui conspiciunt? An non sic apud se cogitabunt? Vbi inter istos Christianus pudor? ubi fraterna charitas? ubi rerum omnium communitas? ubi pax quam sem per habent in ore? ubi pecuniæ contemptus? ubi leni tas illa euãgelica, qua iubentur & tunicam ultro re linquere, si quis pallium ademerit? Ecce quantula de re, quàm turpiter digladiantur, non solum nobiscum uerum & inter ipsos. Qui fit ò Corinthij ut adhuc tanti uobis sit pecunia, ut huius gratia tantum dede cus in Christianũ nomen asciscatis? Respõdebit ali quis, nisi meum ius persequor, non absuturus sum ab iniuria, nisi quod meum est uindico, futurus sum in damno. At etiam atq; etiam uidete, ne dum leuem ia cturam timetis rei pecuniariæ, graue damnũ faciatis

Frater cum fratre.

Quare non magis frau dẽ patimini.

innocentiæ,bonæq; famæ.Præstabat nõ euincere rẽ q̃ hãc ansam præbere incredulis,obtrectãdi Christo.Satius erat leuem iniuriolam negligere, quàm dum sic persequeris,animum ulciscendi cupidũ profiteri.Iam uero tantũ abest,ut Christiana mansuetudine damnũ aut iniuriã impune feratis ab alijs,ut ipsi ultro alios afficiatis iniuria, ultro fraudetis ac circumueniatis alios,nõ incredulos tantũ,uerum etiã religionis consortio germanos.An non ista pristinæ uitæ fermentũ sapiũt? An nõ ista longissime dissonãt & à doctrina nostra,& à professione uestra? Quisqs Christũ profitetur, innocentiã profitetur,& his factis promissũ est regnũ cœlorũ. Nec enim satis est tinctos esse liquore, non satis est insitos esse Christo,nisi tota uita Christi doctrinæ respondeat. Ideo à mundo exempti, cooptati estis in corpus Christi,ut posthac integritati uitæ Christo capiti respõdeatis. An illud uos fugit, quod iniuste uiuentes,quãlibet baptizati, excludendi sint ab hæreditate regni cœlestis? Ne quis sibi ĩponat, etiã atq; etiam dico,edicoq; uobis. Neq; scortatores, neq; simulacrorũ cultores,neq; adulteri,neq; molles, qui uelut euirati ꝓdigiosæ libidini obseruiũt neq; qui masculis mulierũ uice abutũtur,neq; fures,neq; auari neq; ebriosi,neq; maledici,neq; q ꝑ uim inuadũt aliena,cõsortes erunt regni dei. Nihil proderit nouus titulus,si uita ueteribus uitijs sit inquinata,imò Christus his uertitur in occasionem grauioris damnationis.

Sed uos iniuriam facitis.

Et hoc fratribus.

Atque

Atque hæc quidẽ dedecora quæ modo cõmemoraui, quondam in uos cõpetebant, antequã essetis per Christũ renati. Nõ exprobro quod fuistis, modo ne eõdem reuoluamini. Abluti estis à pristinis commissis, gratis abluti fuistis, cauete ne rursus inquinemini. Neq; solum ablutis suo sanguine restituit innocentiã, uerũ etiam ultro sanctimoniã cõtulit & iusticiã, idq; nõ præsidio legis aut meritorũ uestrorum, sed per Iesum Christum, cuius nomine baptizati estis, perq; spiritũ dei nostri, cuius arcano afflatu efficacia sunt ecclesiastica sacramenta. Quo magis adnitendum ne tantum beneficium quod gratis cõtigit, uestro uitio perdatis simul & ingrati erga autorem, & in uos ipsos pessime consulentes. In ijs quæ sunt necessitatis naturæ, mihi licita sunt omnia. Nullus enim me uetat uti eodem iure, quo cæteri utuntur Apostoli. Sed fortassis non semper expedit uobis, ut utar meo iure. Qui uestro cibo uiuunt, qui uos expilant, uelut empti uestra munificentia, non audent libere uos admonere turpitudinis uestræ, ne offensi cõmodum aliò conferatis. Mihi quoque ius erat grauare uos sumptu, ius erat accipere mercedem operæ impensæ, præsertim cum plus laborarim, quàm alius quisquam. Non mihi deerat potestas hæc agendi, sed nolui committere, ut utens hac potestate, redigerer sub alienam potestatem, & cuiquàm uestrum deuinctus uiderer, quo magis uobis liqueret, & si quid doceam, me uestrum, nõ meum agere negocium

Et hæc fuistis quidã.

Abluti sanctificati.

Omnia mihi licent.

Sed ego sub nullius.

re negocium, & si quid obiurgem uos patienter audi re debere. Nec enim facile offendit libertas admonentis, qui nullo nomine sit obstrictus ei, quem corripit. Alioqui non ita magni refert, cuius utare cibo cum omnino cibo sit opus. Escæ uentri destinatæ sunt, uenter uicissim escis dicatus est: age seruiatur interim p tẽpore necessitati. Nam breui futurum est, ut & uentrem & escas aboleat deus, hoc est, ut neq; uenter nos fame torqueat, neq; ullus sit escarũ usus. Cæterum ut necessitati parendum est nobis, qui Christo sumus initiati, quod habemus cum ethnicis commune: ita uitiorum nulla debet esse communio. De cibis nihil ueto, uescatur quisq; quibus uelit, fœdam libidinem interdico. Neq; enim ut uẽter escis dedicatus est, ita corpus dicatũ est spurcæ libidini. Imò corpus nostrũ domino Iesu cõsecratũ est, & ille uicissim nobis adglutinatus est. Sic enim illi uisum est, ut nobis mẽbrorũ, illo capitis uice fugente, mysticum corpus pariter constituamus. Hæc conglutinatio temporaria nõ est. Mors soluit uescendi necessitatẽ, at nõ dirimit coniũctionẽ cũ Christo. Nã quẽadmodũ deus pater dominũ Iesũ, caput nostrũ, suscitauit à morte: ita nos quoq; illius mẽbra unà cũ illo suscitabit, simulq; cũ illo donabit immortalitate. Potẽs enim est ille & idoneus, q hoc præstet, etiã si qbusdã incredibile uideatur. Igitur ut anĩa nostra nõ erit particeps illius ĩmortalitatis, nisi fuerit eã hic p iugis integritatis studiũ meditata, ita cor

Et hunc & bas destr.

Per uirtutẽ suam.

pus resuscitatum, non erit particeps illius gloriæ, nisi hic à peste uitiorum fuerit immune. Quàm uero prodigiosum spectaculum, si membra capiti innocentissimo dissimillima uideantur? An non uenit uobis in mentem, quod, ut diximus, corpora uestra membra sunt Christi? Quid igitur? Eóne dementiæ ueniā, ut cū hæc sciam, cū summa cōtumelia capitis, tollam mēbrū Christi, & ex eo faciam membrū scorti? Id quidem auertat deus. Et tamen quid aliud agit, qui cum scorto rem habet? An uos illud fugit quod est clarissimum, eum qui adglutinatur scorto, idem corpus cum eo fieri? Sic enī legimus in Genesi de marito & uxore: E duobus fiet una caro, idēq; corpus. Nā ut in licito matrimonio honestus cōsensus è duobus animis unū reddit, corporū legitima cōmixtio è duobus unū efficit, ita in nefario coitu quisq; fit idē cū eo cui se turpiter admiscet. Quod si fœdum habetur, si corpus suum uxor, fraudato marito, cum adultero misceat, ita nefarium est, corpus semel Christo consecratum, putido scorto miscere. Nam qui domino Iesu adglutinatur, ob corporis & capitis cōmunionem unus cum illo spiritus redditur, cui cum purissimus sit, pessime conuenit cum spurca libidine, quæ mētis usum adimit homini, ac uelut in brutam pecudem transformat. Proinde summo studio fugite nefariam libidinem. Cætera ferè scelera quæ patrant impij, licet nascantur ex corpore, tamen cum alieni corporis iniuria coniuncta uidentur, nec totum

An nescitis.

Omne enim peccatum.

ut uidetur, hominem conspurcant. Cæterum qui libidine peccat, in suũ ipsius corpus contumeliosus est, quod turpi admixtu polluit atq; contaminat. Nec enim adulter adulteram conspurcat, nisi simul conspurcato corre proprio, sine quo flagitium non admittitur. Homicida qui iaculo configit hominem, intacto suo corpore lædit alienum, & una duntaxat sui parte pollui uidetur. Libido totum conspurcat hominem, quod uulgus etiam intelligere uidetur, cum à coitu solet uti balneis, quo sordes è commixtu corporum contractas, abluat. Facinus est, in corpus alienum esse iniurium. At dementiæ simillimum uidetur, proprium corpus ignominia afficere. Ne putetis leuem esse culpam libidinis, etiamsi corpus potissimum conspurcaret. Et corpori suus habendus est honos, quod animæ immortalis est domicilium, quod ablutum sacro liquore, iam ipsum quoq; sic deo consecratum est, ut templum sit spiritus sancti, quem hausistis in baptismo: quoq; Christo conglutinamini, nunquam ab eo diuellendi. Quod si uestri contumelia uos nihil commouet, certe moueat, quod istud cum graui iniuria Christi committitur. Semel in ius illius toti cessistis, in cuius corpus estis cooptati. Ille uos à morte redemptos suos effecit, ut posthac uestri iuris non sitis. Ius emptici corporis penes emptorem est: id qui alienat, aut qui secus tractat, quàm ex arbitrio domini, iniurius est in eum, cui debet seipsum. Neque uero uili uos emit Christus, qui

An nescitis qui.

pretiosum

preciosum sanguinē suum uobis asserendis impendit. Proinde quando toti deo dicati estis, ne uelitis in huius contumeliam polluere corpora uestra, uerum ut animorum innocentia, ita corporum integritate numen inhabitans in uobis circunferatis, & apud homines illustretis. Vtrunq; illius est, utrunq; castum praestate, ne ob uestra dedecora, apud impios male audiat Christus, cuius nomine censemini. Nam quemadmodum dominorum claritas ad seruos quoque pertinet, ita seruorū turpitudo dominis gignit infamiam. Proinde deus licet nec gloria clarior, nec ignominia potest obscurior reddi, tamen apud homines quodammodo & infamatur malefactis suorum, & cohonestatur integritate morū, ac sanctimonia uitae, dum ex horum uita apud uulgus aestimatur.

Glorificate & port.

CAPVT SEPTIMVM.

NEque uero haec dixerim, quod existimē quouis coitu cōtaminari corpus, quēadmodū quidam uobis persuadere conantur, quo sibi, ut hypocritae, concilient apud uos opinionē sanctimoniae. Est & castus quidam ac legitimus usus cōiugij, sed omnibus ex aequo uitādus est illegitimus coitus. Legitimo matrimonio catenus cuique utendum, aut non utendum, quatenus ad euangelij negocium expedit, aut officit. Proinde ad quaestiones, de quibus me per literas consuluistis, paucis respondebo quid faciendū ijs, qui iam matrimonio sunt irretiti, rursum quid ijs qui in coelibatu

De quibus autē scripsistis mihi.

batu degunt ac uiduis:Item quid ijs, qui matrimonio molesto, aut etiam impari sunt impliciti : postremo quid uirginibus elocandis, aut non elocandis. Primum igitur, ut nũc est temporũ status, multis de causis commodum erat in totum ab uxorũ cõmercio temperare quo magis liberum esset, euangelico negocio, bonæq; menti uacare. Nam quamuis honesta res est matrimonium, tamen curis mundanis quamlibet nolentem inuoluit hominem, & quantum his additur studij, tantũ rebus sacris decidit ur. Deinde huius usus habet crassum quiddam, quod totum hominem ad tempus absorbet, atq; ipsum sibi aliquanto minus hominẽ restituit. Video quid maxime sit optandum, sed quod opto, non ausim exigere, ne parum feliciter quod est optimum affectantes, per occasionem in deteriora prolabamini. Noui quàm sit indomitus ac uiolentus hic affectus: nec me fugit, quàm in hunc sitis peculiariter propensi. Tutius igitur arbitror, ut sua cuiq; sit uxor & suus cuiq; maritus, ut mutuo officio uterq; alterius intemperantiæ medeatur. Nam hac quidem in parte æquũ ius est utrisq;, licet alicubi potior sit autoritas mariti. Siquidem nec maritus hactenus sui corporis dominus est, ut quod ad usum coniugalem attinet, eius copia fraudet uxorem, & alteri copiam faciat. Vicissim ius uxorij corporis penes maritum est, quod ad usum matrimonij pertinet, nõ penes uxorem, quæ sui copiam nec marito negare debet, nec alteri facere.

Bonum erat homini.

Mulier sui corporis.

cere. Mutuum est debitum, & utrinq; bona fide, cum res poscit, præstandum. Reddat igitur maritus, quod ex lege coniugij debet, uxori. Reddat uxor, quod ex iure matrimonij debet marito. Cæteris in rebus fortaßis imperium & autoritas penes maritum est, hic mutuum obsequium ex æquo debetur. Id negare poscenti, fraus est. Neque enim is solum fraudator est, qui pecuniam debitam non reddit, uerumetiam qui debitum detrectat officium. Neuter igitur studio castitatis fraudet alterum, nisi si quid inter uos conuenerit, utrinque aßentientes, ut ad tempus à congreßu temperetis, quo magis defecatis animis uacetis precibus sacris, ac cœlestium rerum meditationi, quod corporum ille complexus nonnihil hebetare soleat animi uigorem. Ergo aut neuter, aut uterq; contineat, sed ex pacto, nec ob quamlibet causam, sed studio rerum cœlestium, neq; nimium diu, sed ad tempus aliquod, ac mox ad pristinam consuetudinem redeatis, non quod non intelligam optimum esse, si quis iugiter uacet pietati, sed quod periculum uideam, ne Satanas, qui nusquam nõ uigilat in uestram perniciem, uos ad libidinem procliues, per hanc occasionem pelliceat ad deteriora. Malo quod imperfectius est, modo sit tutum, quàm id quod præclarius est, sed cum magni mali periculo coniunctũ. Cæterũ non hæc loquor, quo quenquam cogam uxorem ducere, aut uetẽ amplecti iugem castitatem, si tanto proposito iustũ adsit robur,

Nolite fraudare inuicẽ.

Hoc autem dico secundum indul.

& in

& in matrimonio mutuus intercedat consensus: sed conscius imbecillitatis uestræ, consulo uestris periculis. Alioqui, si liceat, cupiam omneis mei similes esse, ut aut prorsus liberi sint à uinculis coniugalibus, aut uxores sororum habeant loco, puriq; cum puris, casti cum castis degant. Verum quod Christus non exegit à suis, non ausim à uobis exigere. Beatos pronunciat ille, qui se castrassent propter regnum dei, non reijcit, qui iure coniugij caste moderateq; uterentur. Eximia quædam res est perpetua castitas, ob Christi negocium suscepta. Sed honesta res est & legitimum connubium, cuius autor est ipse deus. Verum ingens est corporum atq; animorũ uarietas, nec pares sunt dotes omnibus à deo datæ. Fortassis supra uires hominis sit, in totum à coitu temperare. Felices quibus hoc robur à deo contigit, sed amauit ille uarietatem hanc in suo populo, ut alij alijs dotibus præminerent, atq; ista rerum uarictas ad totius harmoniam ac decorum mire faceret. Proinde neq; damnet quisquam alienum statum, neq; sui pœniteat quenquam, sed quisque pro sua uirili, dono quod accepit à deo, respondeat: Est castum coniugium, est impura uirginitas. Habetis meũ cõsilium de ducendis ac habendis uxoribus. Nunc ad digamiæ quæstionem accipite. Sunt enim, ut audio, qui licet non adimant uobis ius coniugij, tamen nolint iterari matrimonium, simulatq; mors alterius alterum liberarit. His de rebus ita sentio: Si quis à morte coniugis

Sed unusquisq; proprium do.

Dico autem non nuptis.

iugis cælebs est, aut si qua ab obitu mariti uidua est, si uires adsunt ad perpetuam continentiam, præclarũ fuerit, si nec ille repetat uxorem, nec illa maritum, sed suam uterq; libertatem rebus diuinis consecret. Quod optimum iudicaui, id ipse sum amplexus, ne quid me remoretur ab euangelij negocio, quod mihi sic cordi est, ut eius studio facile contemnam uoluptatem uxoriam. Quod si sciam omnibus eandem esse mentẽ, non dubitem omnes ad exemplum mei uocare. Hic igitur, quoniam dispares sunt corporum atque animorum habitus, idem consilium omnibus dari non potest, sed suas quisq; uires consulat oportet, & ad quod uitæ genus natura maxime sit appositus, id amplectatur. Qui semel experti coniugiũ, sentiũt sese adhuc impares esse uiolentis libidinis stimulis, repetant potius coniugiũ, ut legitimo coitu suæ medeantur incõtinẽtiæ, q̃ in cœlibatu grauiter pruriẽte libidinis affectu, grauioris flagitij piculis affines esse uelint. Hic igitur nec cogo ad matrimoniũ, nec ucto matrimoniũ, sed quid expediat, ex suo cuiq; animo perpendendum relinquo. Nihil enĩ habeo, quod à domino præscriptũ uobis tradam. Quanquam illud à Iesu Christo præceptum non dubitem à uobis exigere. Qui carent coniugio, ijs liberum est, ut dixi, pro suo iudicio uel amplecti, uel non amplecti coniugiũ, modo nõ aliò spectent, quàm ad Christũ. Verũ ubi semel coijt matrimoniũ, nolim id fieri, qđ passim fit apud Iudæos & ethnicos,

Si permanserint sicut ego.

Melius ẽ nubere quàm.

His aũt qui matrimonio

ut quibuslibet de cauſis dirimatur coniugium. Vetuit enim dominus, ne uir uxorem reijciat ob mediocres offenſas, licet hoc indulſerit Iudæis olim Moſes, non quod hoc rectum eſſe iudicaret, ſed quod metueret, ne homines natura uindices & obſtinati, atrociora diuortio cõmitterent. Vnam cauſam excepit dominus, ſi uxor cum alio rem haberet, ſiue quod tum exciderit à iure coniugij, quæ uni pacta ſui copiam, ſe alteri cõmunicauit, ſiue quod iniquum uideatur à quoquam exigere, ut cum ea domum, lectum, focum, ac menſam habeat cõmunem, quæ prodita cõiugij fide, qua nihil eſt ſanctius, turpi adultero ſeſe admiſceat. Adeo Chriſtus ſocietatem hanc firmam & indiuulſam eſſe uoluit. Proinde niſi quid huiuſmodi interceſſerit, nec uxor diuertat à marito, nec maritus uxorem eijciat. Quod ſi oborto diſſidio contingat uxorem à uiro diuertere, ne ſibi ſpem reditus intercludat, abſtineat ab iterando coniugio, intactam fortaſſe maritus iam placatior recipiet. Corruptam quis recipiet? Quod ſi nec tantiſper temperat mulier, ut à coitu ſe contineat, det operam ut cum marito redeat in gratiam. Id ſi non impetrat, meminerit cuicunq; ſeſe adiunxerit, nomine coniugiũ fore, re adulteriũ. Iam ad ea quæ de impari matrimonio interrogatis, non habeo qđ ex autoritate domini reſpondeam, ſed eſt quod pro mea ſententia uelut utilius ſuadeam. Adeo res eſt odioſa diuortiũ, ut nec ob religionẽ diuerſam dirimi uelim ſemel initum

Aut uiro ſuo reconci.

Si quis frater uxorem.

tum matrimonium. Si contigerit ut mulier Christiana iuncta sit marito nondum professo Christum, atque is licet alienus à Christi mysterijs, non tamen adeo in fensus est, ut ob diuersam religionem putet eam repudiandam, si me audiet, non relinquet maritum. Rursus si obtigerit, ut uir Christo initiatus coniunctus sit uxori, quæ à Christo sit aliena (quãdo nõ cõuenit quẽ ꝗ ad suscipiendã religionẽ cõpelli) nec ea quærat diuortium offensa diuersa religione, meo consilio non eijciat illã. Nec enim est, quod horreat Christianus aut Christiana, ne admixtu hominis à Christo alieni labem sibi cõtrahat. Licet impura sit alterius religio tamen legitimũ ac purum est cõiugium, qd' illos, licet aliâs impares, ex æquo copulat. Non inficit deterioris impietas alterius pietatẽ, quin illud potius præponderat, quod melius est & efficacius. Itaq; maritus quãuis religione prophanus, tamen per Christianæ consortium quod ad coniugij negociũ attinet, sanctus redditur. Itẽ uxor nõdũ initiata Christo, cõgressu mariti Christiani quodãmodo sancta purãq; redditur ob legitimũ usum matrimonij. Quod ni esset, liberi uestri cõmunes uelut ex incesto coitu nati, ꝓphani ĩpuriq; haberẽtur. At nũc cõstat eos legitimos ac puros esse, tanꝗ ex legitimo cõgressu progenitos. Siquidẽ uxor baptizata, cũ rem habet cum uiro nondũ baptizato, nõ admiscetur ethnico, sed obsequitur marito, nec amat impiũ, sed tolerat futurum pium. Hãc

Sanctifica-tus est enĩ.

spem de se præbet, qui licet ipse nondum profiteatur Christum, tamen in uxore nõ horret dei cultum. Nec enim totus ethnicus est, & aliqua ex parte Christianus est, qui æquo animo conuiuit uxori, quæ Christi nomen profitetur: qui crucis signum communi lectulo præfixum uidet æquis oculis. Nulli tam ægre cohærent, quàm quos diuersa separat religio. Hæc igitur spes retinere debet in cõuictu eã, quæ prior Christum amplexa est. Quod si diuortium oriatur ab eo, qui nondum credidit, isq; odio Christi repudiat uxorem, quando iam spes non est illius mutandi, nõ est cur amplius cum impio cohæreat. (Excidit à iure matrimonij, qui deum horret autorem matrimonij) Neque enim Christo dicatum hactenus obstringit matrimonij fides, ut impium maritum assidue iurgantem Christoq; conuiciantem ferre cogatur. Vtatur igitur diuortij libertate, quam ille dedit, ac tranquille Christo seruiat. Nec enĩ ideo uocauit nos deus ad euãgelicam uitam, ut in iurgijs, sed ut in concordia paceq; uiuamus. Proinde si non conuenit inter impares, & diuortium postulat incredulus, non hæreat inuito uxor Christiana: sin conuenit, spe mutandi mariti maneat uxor, ac uicissim spe mutandæ uxoris maneat maritus. Etenim qui scire potes uxor, an domesticis alloquijs, an modestia suauitateq; morum, an affectu coniugali his effectura ut resipiscat maritus, tecumq; seruetur? Aut qui scire possis marite, an his rationibus

Nõ enĩ seruituti. s. e.

rationibus sis uxorem seruaturus, & lucrifacturus Christo? Quod si cōtingit, an nō ingēs est lucrū? Si non succedit, tamē approbabit deus bonā mente tuam quæ id studuerit. Sed interim dum incertū est succesurū sit nec ne, bona spe cohæreat cōiugiū, nec mutet diuersa religio uitæ statū. Nec enim baptismus uindicat uxorē à iure mariti, si is eo legitime utatur: nec seruū à iure domini, si is quatenus fas est, eo utatur. Vt cuiq; sua sors obtigit à deo, in ea Christo seruiat. In quo quenq; statu depræhēderit euāgelij doctrina, in eo perseueret. Religionis nouitas ueterē abolet uitā, nō abrogat ueterē statū, quod cū quouis cōditiōis genere cōueniat Christianismo, qui nequaquam ob id inductus est, ut turbet publicū rerū humanarū statū, sed ut in omni statu sancte pieq; uiuatur. Hæc est mea sententia, quam non uobis solum, uerumetiam omnibus ecclesijs propono. Nec grauabimini sequi quod omnes amplectuntur. Itaq; si dei uocantis afflatus depræhenderit te cōiugatum, nō est, cur ideo rescindas matrimonium: si circuncisum, non est, cur pigeat te tuæ sortis, & præputium uelis accersere. Nihil enim officit præputium nouæ religioni. Rursus si alienū à circuncisione, non est, cur optes circuncidi. Nam quātum attinet ad nouatam religionem, nihil refert, circuncisus sis, an incircūcisus. Illud ex æquo refert utriusq;, ut posthac non iuxta cupiditates carnales, sed iuxta iussa dei, cui iam initiatus est, uitam agat.

Nisi unicuique sicut.

Et sic in omnibus ecclesijs

Sed obseruatio mandat.dei.

Seruus uocatus es non sit tibi curæ.

Qui enim in domino uo.

Satis est uitam mutari,statum nihil necesse est, quod id absq; rerum perturbatione fieri nõ queat. Quod de matrimonio, deq; circuncisione dictum est, idem sentiendum de seruitute. Quos euangelica doctrina deprehendit obnoxios seruituti, æquo animo ferant sortem suam,nec ideo se putent manumissos à iure dominorum, quod à tyrannide uitiorũ sint manumissi. Rursus qui ingenuus uocatus est ad Christum,nõ est quod mutatum uelit statum suum,ac semet in seruitutem conijciat. Quin potius illud agendum, ut si detur occasio,libertatem arripiat,ac mutet seruitutem. Si dominus odio Christi reijcit seruum,non est, cur nouum quærat herum. Nec est cur sibi displiceat, quod domino careat, cum Christum habeat patronum, ex seruo factus huius libertus. Ediuerso,qui ingenuus natus,per baptismum renatus est,non est, quod sibi uel displiceat,uel placeat conditionis nomine, cum is per baptismum factus sit seruus Christi,ut rerum uicibus permutatis,libertas contigerit seruo,seruitus accesserit ingenuo,quo moderatius uterque suam sortem ferat. Sunt enim hæc ex eorum genere,ad quæ Christus ueluti conniuet. Arripiatur ansa commodior,si grauat seruitus,hoc nomine te consolare,quod licet dominus qualecunque ius habeat in corpus,tamen animus exemptus à uitijs,Christo manumissus est. Si quid erigit animum ingenuitas,cogita te emptum à Christo, nec emptum precio mediocri. Habes dominum modis omnibus

omnibus obſeruandum, ne tibi putes eſſe liberum ex affectuum tuorum arbitrio uiuere. Et qui debet ſeruitutem homini, catenus manumiſſus eſt per Chriſtum: ut ſi quid impium iubeat dominus, Chriſto potius auſcultet nouo patrono, quàm ueteri domino, qui abuſu ius ſuum perdidit. Aequum erat, ut quos Chriſtus precio ſui ſanguinis aſſeruiſſet in libertatẽ, non pre merẽtur hominis dominio. Faueo libertati ſi contingat. Nam Chriſti ſeruitus uera ingenuitas eſt. Impio ſeruire Chriſtianum, uidetur indignũ. Et cõueniebat, ut domino Chriſtiano ſerui abeant in nomen & affectũ fratrum ac filiorum ob cõmunẽ dominum, à quo communi precio redempti ſunt utriq;. Verũ ne prætextu religionis Chriſtianæ turbetur ordo reip. ſuam quiſq; ſortẽ ferat, & in eo perduret: ſed ita perduret, ut interea meminerit, dei iuſſa hominũ imperatis antepone͂da. Parete dominis, ſed approbãte deo, cui plus debetis, ut à quo pluris ſitis redẽpti, q̃ ab iſtis empti. Quæ de ſeruitute ac libertate dicta ſunt, quadãtenus locũ habẽt in matrimonio & cœlibatu. Nã qui matrimonij iugo ſemet implicuit, quo dammodo ſeruus eſt. At qui cœlebs uiuit, huic liberius uiuẽdi poteſtas eſt. Sẽper igitur id qđ cõmodius eſt oportet ſequi, ſi licebat. Nec enim uſq; adeo libertas eſt affectanda, ut huius ſtudio in grauioris periculi ſcopulum impingamus. Itaq; de hoc quod quæritis, an Chriſtiani filias uirgines elocare debeant, an ueluti Chriſto ſacras, in perpe

De uirgini.

tua uirginitate tenere domi, quo liberius ei seruiant, licet non habeã domini præceptum, ex quo uobis certo respondeam, habeo tamẽ consilium, quo suadeam quod mihi uidetur optimum. Nec opinor uobis aspernandum meum consilium, quando mihi quoq; delegata est autoritas apostolica: mihi quoq; licet immerenti, contulit diuina bonitas, ut ex eius animo dem fidele ac salubre consilium, non spectans, quid in rem meã sit, sed quid uobis expediat. Arbitror igitur ob libertatem optandum esse, ut uirgo nulli sese addicat nisi Christo, non quod negem sanctam & honestam rẽ esse coniugiũ, sed quod ob affinitates, ob curam educandorum liberorum, multum afflictionum ac sollicitudinum secum trahat. Hanc necessitatem, ac ueluti seruitutem effugit, qui abstinet à coniugio. Præstat igitur libertatem amplecti, si sit uel integrũ uel tutum. Integrum non est his, qui sese iam matrimonij uinculis implicuerunt. Tutum non est ijs, qui sibi non temperant. Proinde si iam alligatus es uxori, ne Christi prætextu quæras diuortium. Si contigit tibi libertas, noli affectare matrimonij capistrum. Quod si diffisus tuis uiribus duxisti uxorem, non est quod te pœniteat, nihil enim sceleris admissum est. Rem curis obnoxiam, sed legitimam suscepisti. Nec ideo Christo deterior eris, quod uxorẽ habeas, sed afflictior, & curis mũdanis magis obnoxius. Quin etiã si uirgo malit esse materfamilias, nõ peccat si uiro legitime nupserit

Tanquã misericordiã consecutus.

Tribulationem carnis habebũt huiusmodi.

nupserit. Nihil ē incōmodi,nisi qđ ob curas rei familiaris minus liberū erit assidere sacræ lectiōi,ac precibus,aut alijs officijs pietatis. Itaq; dū utrūque uobis liberū facio,duplici nomine uobis parco. Qui pōt carere cōiugio,huius libertati cōsulo:q nō potest,huius periculo succurro. Laudo cœlibatū ut feliciorem, probo matrimoniū ut tutius. Igitur hac de re qd quisque statuat ipse uiderit. Neq; cōpello quenq̃,neq; ueto,duntaxat in his quæ dominus nec exegit,nec interdixit, illud à uobis ꝑmiscue exigā fratres, quādo tēpus hoc angustū est, quod immineat dies ille supremus,pro uiribus ad ea properandū est, quæ nos in eū diē præparēt reiectis ijs quæ nos eò festinātes remorātur. Incertus ē dies ille,sed certū est nō ꝓcul abesse. Hūc qui cogitet semp instare,rebus fluxis ac momētarijs leuißime tāgetur,siue qd molestū obuenerit, siue quid expetendū obtigerit. Nā ultimus ille dies adimet nobis utrūq; Adimet & mors,si forte diē illum præuenerit. Quorsum igitur attinet in ijs quæ mox peritura sunt anxie distorqueri,aut magnopere gestire,cum res æternitatis agatur? Habeant uxores qui uelint,sed habeāt neglectim,perinde quasi non habeant:ita leuius affliget matrimonij seruitus, & leuius remorabitur coniugij uoluptas. Quos fortuna rebus aduersis premit,sic plorēt,quasi nō plorēt. Quibus arridet fortuna huius mūdi,sic gaudeāt,quasi nō gaudeāt. Qui mercātur,sic mercētur,quasi rē emptā nō poßideāt,

Ego aūt uobis parco.

Hoc itaque dico frat.

Qui habent uxores tāq̃ nō habētes.

utpote mox auferendã, & uelis nolis aliò demigraturã. Et quos casus aut necessitas inuoluit mũdanis negocijs, sic utãtur, quasi nõ utãtur. Sit harũ rerũ postrema cura, prima cœlestiũ, si solã esse nõ licet. Vmbras modo bonorum ac malorũ mundus hic habet, in quibus neq; solidum est quicq̃, neq; diuturnum, quibus hærere toto animo, non est eorum qui contendunt ad immortalitatem. Hæc ideo loquor, quod cupiam uos quàm minimũ distineri curis mũdanis, atq; hoc uitæ genus potissimũ amplecti, quod uos quàm minimum inuoluat prophanis negocijs. Hac in parte potior est cœlibis, quàm coniugati conditio. Siquidẽ qui cœlebs est, non distrahitur in diuersas curas, quomodo socero, socrui, quomodo cæteris affinibus, quomodo uxori ac liberis satisfaciat, unde uictũ familæ indies crescenti suppeditet, unde dotem euincat, sed totus uacat Christo, summã uotorũ adeptus, si illi uni placeat. Cõtra qui duxit uxorẽ, ut ex parte domino uacet, tamẽ aliquã sui partem debet uxori, ac rebus uxorijs. Itidem accidit in muliere. Vxor quoniã sui iuris tota nõ est, non potest tota uacare Christo, sed in diuersas curas dissecta dimidiata seruit Christo, dimidiata matrimonio. Rursus uirgo aut mulier alioq cœlebs, unũ illud curat, ut Christo spõso placeat, cui nõ aliter placet, quàm si se totam castã & incorruptã seruet, non corpore solum, uerum etiã animo. At quæ nupta est, necesse habet ut se Christo mundoq; partiatur, ita satagens

Præterit enim figura.

Vt sit sancta cor. &.

tagens placere Christo, ut marito, cui debet obsequiũ, non displiceat. Totus autem hic sermo meus, quo cœlibatum effero, ne quis aliorsum uertat, huc tendit, non quo uobis libertatem adimam contrahendi, aut non contrahendi matrimonij: aut necessitate adigam in aliquod uitæ genus, quod cuiusquam animo non sedeat: sed amico consilio uestris consulo commodis, ut cum sciatis utriusq; ius esse uobis, ad id potius uergatis, quod præter decus honesti, libertatis quoq; cõmodum habet adiunctum, per quam cœlibi licet perpetuo studio cultuq; sic adhærere domino Iesu Christo, ut nullis terrenis sollicitudinibus unquã ab eo diuellatur. Illud expendat quisq; secum, an quod honorificum ac liberum uidet, idem sibi iudicet esse tutum, aut etiam ex animi sententia. Nam qui metuit, ne quid dedecoris aut infamiæ sibi contrahat, si filiam uirginem, iam uiro maturam, nec abhorrentem à nuptijs, ultra iustum tempus domi clausam teneat, atq; ita res suadet ut nubat, nihil obsto, quo minus faciat quod uidebitur facto opus. Quamuis enim matrimonium cum seruitutis & sollicitudinis incõmodis coniunctum diximus, tamen cum peccato non est coniunctum. Legitima res est & honesta, quibusdam etiam necessaria. Proinde palàm ac mature iungat filiam uirginem marito, ne furtim turpiter faciat, quod in coniugio abest à probro. Verum si quis intelligens sibi liberum esse uirginem elocare, aut non elocare, nec ulla ad utrumuis adigi necessitate,

Porrò hoc ad utilitatẽ uestram.

Sine impedimento dominũ obsecrandi.

Si quis turpe se uid.

Nam qui statuit in cor.

cessitate, tamen ex animi sui sententia statuit ac decre uit seruare domi uirginem, quæ non optet nuptias, re cte facit. Etenim ut non est tutum nupturientem à ma trimonio arcere, ita pium non est, à castitatis studio uo toq; labefactare puellarem animum. Itaq; qui metu pe riculi nuptum dat uolentem nubere, recte facit: at qui perpetuæ castitatis appetentem non impellit ad nu ptias, sed honesto uoto puellæ obsequitur: rectius facit. Nam præter honestatem, & hoc lucrifacit commodi; quod uacabit uirgini, totã & indiuulsam uacare spon so suo Christo. Nec enim in alium usum captanda est cœlibatus libertas. Apud deum longe pulchrius est, in matrimonio quod necessarijs curis subduci potest, cõ secrare diuino cultui, quàm uirginitatis prætextu ad luxum, aut iners ocium, uitæq; licentiam abuti. Tan tum igitur abest, ut uirgini primas nuptias negem, ut ne uiduæ quidem ius adimam iterandi coniugij, cum secundis nuptijs nec mundus habeat honorem. Quid cuiq; expediat, non est meum singulatim præscribere. Hac parte suum quisq; animum in consilium adhi beat. Quid citra delictum fieri possit, ostendo. Virgi ni licet nubere, quia sui iuris est. Semel nuptæ, non idẽ ius est: iam enim desijt sui iuris esse, sed marito sese astrinxit fœdere coniugij, donec ille uixerit. Sola mors dirimit hanc necessitudinem. Quisquis enim init matrimonium, hoc init animo, ut sit indiuulsa co pula. Quod si diem suum obierit maritus, redit uxori superstiti

Mulier alli gata est leg.

superstiti postliminio sua libertas, ut si placeant ite/ratæ nuptiæ, nubat cuicunq; uelit, modo sit Christia/num coniugium, hoc est, nec turpitudinis gratia affe/ctatum, & cum eiusdem religionis uiro contractum. Attamē ut fateor non esse obnoxiam pccato, quæ con/cessas iterat nuptias, ita feliciorem arbitror, quæ stu/dio uacandi Christo, tuetur redditam libertatem. Id igitur nō præcipio quidem ut necessariū, sed consulo ut commodius. Hominis consilium audis, sed non ab/horrens à mente Christi, qui multa per se nonnulla per suos tradit. Huius cum & apostolus sim, & ni fallor, spiritum hauserim, ut apostoli cæteri, non est quod meum consilium leue pondus apud uos habeat.

In domino.

Beatior autem erit.

Puto autem quod & ego

CAPVT OCTAVVM.

AD matrimonij quæstiones satis responsum ar/bitror, ne posthac super hisce rebus diuer/sis opinionibus inter uos digladiemini. Nunc quo/niam hoc quoque uerti in quæstionem intelligo, fas ne sit Christiano uesci carnibus pecudis idolis im/molatæ, quas ethnici pro sacris habent, etiam super hac re meam accipite sententiam. Sunt inter uos, qui quod intelligunt simulacrum nihil aliud quàm li/gnum aut æs, aut saxum esse, proinde carnes huic immolatas, re uera nihil à cæteris differre carni/bus, nec animum hominis ullo cibi genere pollui posse, male freti sua scientia, passim nullóque delectu

sese

ſeſe ingurgitant carnibus immolaticijs, bene quidem iudicantes de re, ſed parum memores Chriſtianæ charitatis, quæ ſolet offendiculum omne uitare, ac ſemet accõmodare infirmioribus, donec paulatim ad meliora proficiant. Quid autem magni eſt, ſi intellegant ſimulacra nihil habere numinis? Quis iſtud Chriſtianus non intelligit? quod intelligunt & inter ethnicos paulo cordatiores? At ſæpenumero cõſultius eſt ſequi quod dictat charitas, quàm quod dictat ſcientia. Scientia frequenter officit, ut quæ tumorem ac ſupercilium adferat. At charitas ubiq; prodeſſe ſtudet, lædit neminem. Quanquam magna ſcientiæ pars abeſſe uidetur ijs, qui neſciunt quatenus ſit utendum ſcientia. Id præſcribit charitas, è proximi commodo metiens omnia. Hanc igitur in conſilium aduocet oportet, qui uere ſcientia præditus uideri uelit. At qui charitatis expers, inani ſcientiæ perſuaſione tumet, tantum abeſt à ſciẽtia, ut nec illud etiam ſit aſſequutus, ut ſciat quatenus oporteat uti ſcientia. Quiſquis apud deum ſapiens eſt, is uere ſapit. Etenim qui ſibi placet, ſuæq; ſtudet gloriæ, neglecto fratris periculo, huius ſcientiam non approbat deus. Cæterum qui deum uere diligit, & proximum diligat neceſſe eſt. Hunc igitur ut ſuũ diſcipulum agnoſcat deus, quippe qui, quemadmodum ille ſuam ſublimitatem accõmodauit ſeruandis hominibus, ita ſuam ſcientiam ſubijcit ac ſeruire cogit cõmodo proximi. Igitur ut ad id quod inſtitutum erat recurrat

Omnes ſciẽtiam hab.

Nondum cogno. quem.

Hic cogni⁹ eſt ab eo.

currat sermo. Nouimus pleriq;, quod simulacrũ, licet adoretur ab ethnicis, perinde quasi numen habeat, re uera tamen nihil aliud sit quàm lignum, aut saxum: neque plus habeat diuinitatis, quàm quiuis arboris truncus indolatus, aut quoduis rude saxum: atq; ideo carnibus huic immolatis, nihilo plus inesse uel boni, uel mali, quàm ijs quæ in macello ueneũt. Nam quod sculptum uidetis saxum ad hominis aut alterius animantis imaginem, cum unus sit deus, isq; simulacro careat (nec enim effingi potest) quid est quod simulacrum repræsentat, nisi dæmonia, quibus infelices pro deo sacrificant? Istos igitur polluunt huiusmodi cibi, quos ut uere sacros capiunt, cum sint prophani: Christianum non polluunt, qui non uescitur ut sacris, sed ut à deo concessis ad sedandam famem. Necessitatis causa uescitur, non religionis, irridens apud se ridiculam ethnicorum deorum turbam, ac certus nullum alium esse deum, præter unum, cui sacra sunt omnia. Nam ut sint alij qui uocentur dij, siue in cœlo, quos illi cœlites uocant, siue in terra, quos inferos illi dicũt, qđ genus sanè sunt dij multi, ac domini multi, nomine dũtaxat sunt dij ac domini, & ijs dũtaxat tales sunt, qui eos per errorẽ crassissimũ tales credũt, & in deos ac dominos adoptarunt. Nobis tamẽ Christianis nõ est nisi unicus deus, nimirum pater ille Iesu, conditor & autor uniuersi, à quo uno nobis proficiscũtur omnia, cuiq; soli addicti, pio cultu placere studemus. Vnus

Nihil est idolum.

Nam & si sunt qui uocantur dij.

item

Pater ex quo omnia. item dominus Iesus Christus, per quem unum omnia nobis contulit pater, & cuius unius beneficio deum uerum agnoscimus, ut iam cum falsis ac prophanis ethnicorum dijs, nihil omnino commercij sit nobis, neque pluris æstimari debeant, quàm si omnino non sint. Itaque quisquis robore Christiano contemnit simulacrum, & simulacris immolatum, rectè quidem sentit, & rectè uesceretur immolaticijs carnibus, perinde ut quibuslibet, si quod uerissimum est, ex æquo persuasum aut perspectum esset omnibus. Nullus enī offenderetur. Nunc accumbunt in conuiuio, quibus ex maiorum institutis à prima puericia persuasum, ac penitus infixum est, simulacrum rem esse sacram, & quicunq; accumbunt in epulis huiusmodi superstitionis esse consortes: neque credunt ista tantopere posse contemni, quæ ipsi tantopere reuerentur ac metuunt. Hi quod tu iudicio bonaq; fide facis, sic interpretabuntur, apud se loquentes: Non est tam execrabilis idolorum cultus, quandoquidem à sacris nostris non abhorrent Christiani. Accumbit aut astat fortassis & Christianus aliquis, qui licet Christo sit initiatus, tamen nondum robore fidei perfectus est, sed ex ueteris instituti contagio, quod à maioribus imbibit ex diutina publicaq; consuetudine relictis uestigijs laborat, atque immolaticijs carnibus non sine religione uescitur, nonnihil sperans aut timens, ne dæmon ille, quisquis est, aut prosit aliqua, aut officiat. Quid enim mirum,

Sed non in omnibus est scientia.

Cum sit infirma.

rum, si hoc accidat Græcorum aliquibus, quod uidemus plerisque Iudæorum accidere. Arduum est, penitus ac radicitus ex animis hominum reuellere, quod illic primæ ætatis institutio, quod publicus usus, quod diutina consuetudo fixit. [illegible] fit ple[illegible] Chri[illegible]. Habet ut natura, sic & religio gradus suos. Itaque quemadmodum ætate robustiores, natura magistra ferimus ac fouemus imbecilles, ita exẽplo CHRISTI, qui prouectiores sunt in fide, debent infirmioribus obsequi nonnunquam, donec progressu temporis, robur iustum colligant. Verum ut hodie sunt apud Hebræos Christum professi, qui tamen ob haustam à proauis religionem, non possint istiusmodi contemnere, quamuis id palàm & sacri uates futurum prædixerint, & Christus ipse fieri iusserit, ita fuerunt apud Græcos, primum elucescente euangelio, quin & hodie sunt, qui licet CHRISTUM agnoscant, tamen nondum penitus expulerint ex animo patriæ religionis horrorem, atque ita uescuntur carnibus uictimæ simulacris immolatæ, non quatenus habiles sunt ad medendum latranti stomacho, sed quatenus sacræ sunt, huic aut illi dæmoni dicatæ. Hic cum te, quem existimat doctrina, iudicióque præcellere, uiderit cum ethnicis in sacris epulis accumbentem, suspicans te non alio animo uesci, quàm uescatur ipse, offenditur exemplo tuo, ac perperam imitatur factum, cuius animum ac iudicium non perspicit.

Si enim quis uiderit.

Igitur

Igitur qui paulo ante uacillabat, ac leuiter erat superstitiosus, per occasionem redditur superstitiosior. Non hæc dico, quod probem huius uel superstitionem, uel suspicionem. Etenim infirmitatem non collaudandam aut alendam, sed ad tempus alicubi ferendam, ac fouendam docet Christiana charitas. Nec enim arbitror ubilibet obsequū dandum infirmorum cupiditatibus. Quid enim hoc aliud esset, quàm superstitionē in immensum alere, & sic obsequi infirmis, ut ipse desinas esse firmus? Docendus est infirmus ille, monendus est, arguendus est, qui cum debuerit infirmior auscultare firmiori, tamen apud se iudicat ac damnat meliorem se: & cum conuenerit ex illius exemplo fidei robur colligere, confirmat animi sui morbum. Cumq; magis oportuerit ad illius perfectionem eniti, cogit illum ad alienam infirmitatem descendere. Verum si nōdum capax est qui monetur, Christianæ pietatis arbitror, ut qui firmior est, obsequatur aliquantisper imbecilli, sed profecturo. Præsertim in huiusmodi negocio, in quo duo peculiaria sunt expendenda, primum superstitionis affectus, quem haustum unà cū lacte longi temporis consuetudo cōfirmauit, rem esse penè inexpugnabilem: ad hæc nullum periculum formidabilius idololatriæ periculo. Sed infirmorū causam aliâs agemus. Interim quoniam in hanc partem uideo frequentius peccari inter uos, illud potius agendum, ut arrogantē, & charitatis expertem scientiam retundamus.

[illegible] Esca non [illegible] cõm.n.d. [illegible] Verum in alijs non perinde magnum periculum est: hic ubi summum est, dandum est aliquid infirmitati quorundam. Siue uescaris ijs, quæ sunt immolata simulacris, nihilo fueris sanctior, siue non uescaris, nihilo fueris impurior. Verum illud interim cauendum, ne ista quibuslibet uescendi potestate sic utamini, ut infirmis præbeatis occasionẽ ruinæ. Quid ni id futurũ sit, si quis hac superstitione nonnihil adhuc infectus conspexerit te, qui iudicio doctrinaq; uideris antecellere, unà cũ cæteris, qui sacrificarunt simulacro, in cõmunibus epulis accumbentẽ, ac licet dissimili animo, tamen nõ dissimili specie uescentem? Nonne huius animus suapte sponte propensus ad pristinã superstitionem, exẽplo

Neq; enim si manducauerimus.

q tuo

tuo fulcietur, & incitabitur ad idololatriã, ut qbus tu bona firmaq; fide uesceris, ac trãquilla cõsciẽtia, hic insyncera conscientia uescatur? Quid tum postea inquies? uidelicet periculũ est, ne per occasionẽ tuæ firmitatis pereat frater infirmus, quãlibet infirmus, sed tamen frater, hoc est Christianus, quem adeo non cõtempsit ipse Christus, ut pro eo seruando non grauatus sit mori. Christus pro infirmis suam uitam uilẽ habuit, & tibi fratris tui salus adeo pro nihilo est, ut ob uilissimum cibum negligas illius periculum, præsertim cũ non desit, quo citra fratris offendiculũ possis explere uentris necessitatẽ? Ac ne leue putetis crimen peccare in hominem, quoties ad istũ modũ offenditis infirmos, exẽplo suspecto uulnerantes illorũ imbecillem conscientiam, & Christũ ipsum offenditis. Quantũuis pusilli sunt, quantũuis imbecilli, agnoscit tamẽ hos Christus ut sua mẽbra, ĩ his sese lædi putat, quod his impensum est officij, patitur imputari sibi. Nec abs re tantopere monuit, cauendũ ab offendiculo pusillorũ. Nemo me magis intelligit in cibis nullã esse portionẽ uel pietatis, uel impietatis, sed tamen si sensero periculũ fore, ne frater adhuc superstitiosior per occasionẽ pertrahatur ad ὰscendum his, quibus irrequieta cõscientia uescitur, citius per omnẽ uitam in totũ ab esu carniũ abstinuero, quàm cõmittam, ut mea causa periclitetur Christi membrũ. Non polluit uescentis firmã conscientiã cibus immolatus simulacro:

Et peribit ĩfirm⁹ ĩ tua.

In Christũ peccatis.

Qua ppter si esca scãd.

cro: fateor, sed sic uescentem polluit fraterni periculi neglectus, quē æquæ diligere iubemur, atq; nos ipsos.

CAPVT NONVM.

NON est igitur quod quisquā queratur adimi sibi ius rei concessæ. Nō semper spectandum quid liceat, sed quid expediat, neq; protinus faciēdum quod possit defendi, sed illud potius sequendum, quod suaserit Christiana charitas, quæ non studet suis cōmodis, sed alienis. Alioqui quàm multæ res sunt in quibus meo iure nō sum usus. Nō mihi deerat iudicium, intelligebā quid mihi liceret, sed potius fuit, quid uobis expediret. Permulta feci, quæ sciebam ad pietatē nihil habere momēti, quo placarē eos, quos nolebam alienari à Christo. Permulta nō feci, quæ mihi facere licuisset, nisi diuersum suasisset uestra utilitas. Quid enim? An non sum apostolus: quemadmodum cæteri, qui hoc titulo gloriātur? Nōnne iussu Christi missus sum ad gētes? Quod si æque sum apostolus atq; alij, qui minus mihi ius est Apostolicæ potestatis? An non & mihi datū est uidere dominū nostrum Iesum Christum si cui magnum, ut est, uidetur, quod alijs à resurrectione sit cōspectus? Quod si ex ijs quæ præstiterūt ac rebus præclare gestis æstimātur apostoli, quid est quod uel hic in me desideretur? An nō facinus est apostolicū, Corinthum olim sic addictam mundanis cupiditatibus, Christo lucrifacere? Atqui hoc facinus opitulante domino per me designatum est. An Iudæis sim

Non sum liber.

apoſtolus, ipſi uiderint, qui Chriſtũ cum Moſe ſtudet cõmiſcere. Certe uobis apoſtolus ſum, qui meo ſuaſu Chriſto creditis, qui ſenſiſtis uim diuinam adeſſe meo ſermoni. Vos igitur meũ opus eſtis, ſi facta requiruntur. Licet quicquid hic laudis eſt, Chriſto debetur, nõ mihi. Nõnne uos eſtis diploma meũ, per quod docere poſſim, ad Chriſti gloriã mihi delegatã apoſtolicam functionẽ? Ita ſoleo reſpõdere ijs, qui rogitãt, quo argumento me declarem apoſtolum. Si per me factũ eſt in uobis, quicquid uſquam per ſummos apoſtolos effectum eſt in alijs, qui minus ſum apoſtolus quàm illi? Quod ſi par eſt mihi cum illis apoſtolicæ functionis uel autoritas, uel fructus, quid uetet quo minus pari cũ illis iure utar, & æqualis aut fortaſſis ſuperior in laboribus, æqualis ſim & in præmijs? An ſolis nobis ius nõ erat edẽdi bibẽdiq; ſumptu eorũ, quibus euãgelium prædicamus? An ſolis nobis fas non eſt, Chriſtianas matronas circũducere, quæ de ſuo nobis, quæ uitæ ſunt neceſſaria ſuppeditẽt, quod faciũt apoſtoli, non quilibet, ſed apoſtolorũ ſummates, fratres domini qui uocãtur Iacobus & Ioannes, qñ ipſe etiã Cephas cuius prima eſt inter apoſtolos exiſtimatio. An uni mihi & Barnabæ, quia nõ idẽ facimus quod illi, nõ uidetur idẽ eſſe ius in ocio uiuẽdi, & alieno ſumptu prædicandi euãgelium? Opes ex euãgelio adeo nõ uenamur, ut qđ alioq iuſtiſſimũ erat, ne ſimplicẽ quidẽ ac frugalẽ uictum gratis acceperimus. Quis unquã in bello

Et ſi alijs nõ ſum apo.

bello suis militat stipendijs? Quis colit uineam, ut nõ edat de prouentu uineæ? Quis pascit gregem, non interim edens de lacte gregis? In omni officio sumptus ab eo suppeditatur, cui datur opa. Quid? an hæc humanis dntaxat argumentis asfero? Nõne quod naturæ ratio dictat, idem & sacra lex iubet? Siquidẽ Mosaica lex uetat, ne quis obliget os boui, cũ ad triturã circũducitur, quod iniquũ sit nõ inde suppetere pabulum in quo laboratur. Sed dixerit aliquis: Quid istuc ad apostolos? An probabile est deum hac lege bubus tantum cautum ac prospectum uoluisse? an potius aliquid altioris sententiæ latet, quod ad nos pertineat? Adeo deus non uult operariũ fraudari suo uictu ut ne bubus quidem id fieri uoluerit. Proinde nõ tam boum ꝙ nostra causa scriptum est hoc, ut quisquis laboriosam agricolationẽ exercet in segete domini, non fraudetur spe præmij sui, & qui trituram exercet in area domini, præter spẽ æterni præmij præsentis etiã mercedis solatio laborem leniat. Neq; uero magnum esse putetis, si nos, cũ uobis cõtulerimus ea quæ ad uitam attinent immortalẽ, uicissim à uobis accipiamus, quod ad huius uitæ necessitatẽ pertinet, & cũ uobis spiritualia seminauerimus, uestra carnalia recipiamus. Non habet cur imputet suũ beneficiũ, qui preciosissimis uilissimas cõmutat. Non sumus uobis obnoxij, si uictũ à uobis oblatum recipiamus, sed uos ingrati, si uictũ negaueritis ijs qui uestris cõmo

Quis militat s.s.

Nũquid secundum hominem hæc dico.

dis desudant. Quod si hoc iure apud uos usi sunt, & utũtur apostoli qualescũq; (nihil enĩ interim de his pronũcio) quãto iustius nos, qui & omniũ primi, & omniũ maxime uobis laborauimus, hoc iure potera/mus uti? & tamen sciẽtes ac prudẽtes nõ sumus usi iu re nostro, nõ quin liceret, aut quia nobis aliũde suppe teret, quin potius in graui rei familiaris inopia nihil nõ pertulimus, ne quid existeret, quod euãgelicæ do/ ctrinæ profectũ interrũperet. Alioqui nisi magis spe/ ctassemus uestrã salutẽ, quã nostrũ emolumentum, sciebamus uobis notissimũ esse, quod ut apud Græcos qui sacrorũ ministri sunt, é sacrificio uictũ habẽt, ita apud Iudæos qui assistũt altari, participes sunt alta= ris. Neq; secus ordinauit dominus Iesus, uidelicet ut q prædicant ac docent euãgeliũ, his ex euãgelio uictus suppeditetur. Nam simplici uictu contentus esse debet etiam is, qui in euãgelico negocio fidelem nauat ope ram. Absit enim ut quisq̃ ex ea re coaceruet diuiti/ as, quæ docet diuitiarum contemptũ. Videtis quot no minibus, quot argumentis mihi licuerit facere, quod cæteri faciũt, & tamẽ nihil horũ me cõmouit, ut à uo bis quicquam acciperẽ. Nec est animus id unquam in posterũ facere, ne quis arbitretur in hoc tantũ argu/ mentorũ à nobis adductũ esse, quo, quod antehac non feci, posthac excusatius faciam. Adeo me non pœnitet huius animi, ut citius emoriar fame, quàm cõmittam ut quisquã hãc mihi adimat gloriã, quã semel ample

Sed non su/ mus us. h. p.

Non autem scripsi hæc, ut ita fiant in me.

xus mordicus tuebor. Neq; enim mœrēs hæc perfero, quin potius uoluptati est, & gloriæ mihi duco, quod gratis prædicē euāgeliū, quādo sic expedire uideo ue stræ saluti, ut & uos meo exēplo nōnūquam & à lici tis tēperetis, ubi postularit aliorum utilitas. Etenim si more cæterorū euangelium prædicem, nō est quod glo rier. Iniūxit dominus hoc officiū, cui parere, uelim nō lim, oportet. Nihil igitur laudis est, si delegato fungar officio, sed cōtra, paratū suppliciū, si cessarim in euā gelij prædicatione. Si uolens & iniussus prædicaue rim euāgelium, erit à deo præmium prōptæ uolūtati: si inuitus, tamē peragendū quod delegatū est. Cōcredi tum est euangeliū, nō ut apud me conditum seruem, sed ut gentibus impartiā. Si cōmunico, rē domini, nō meā cōmunico: sin minus, domino facio iniuriā, cuius talentū, quod ille uolebat usuris crescere, sterile apud me detineam. Sed dixeris, si pœna manet nō fungentē officio suo, nec præmium est fungenti, quid igitur est ò Paule, unde tu gloriaris? Videlicet, hinc laus debe tur, si quis ultra quàm iussus est, præstet officiū. Præ cepit dominus euāgelium prædicare, at non præcipit ut gratis nostroq; cibo prædicaretur: imò ius fecit, ut ederemus ac biberemus de ijs quæ offerrēt ij, quib⁹ euāgelium traderemus. Quod igitur ille licitum esse uoluit, ipse mihi nolui licere. Nec usus sum potestate cōcessa, quod intelligerem magis in rem uestram, & in rē euangelij esse gratis uobis impertiri doctrinam

Necessitas enim mihi incumb.

euangelicã, quo maior eſſet uos admonendi libertas: planeq; perſpicuũ eſſet, me nõ facere quod quidã faciunt, qui ad quæſtũ docent, ſuũ agentes negociũ, non Ieſu Chriſti. Iam quẽadmodum hic iure meo non ſum uſus, ita alibi me ſubieci, uelut aſtrictus ad ea, ad quæ nõ eram obligatus. Etenim cũ neq; gentiũ legibus ſim obnoxius, & per euãgelij grati ã à lege Moſaica liberatus, tamen ultro uelut obſtrictus omnibus obſeruio, quo plures lucrifaciã domino meo. Itaq; Iudæis memet accõmodaui nonnunq̃ ſuſcepto uoto, raſóq; capite: item circunciſo Timotheo, perinde quaſi uere Iudæus eſſem, cum ſcirẽ abrogatam eſſe legẽ Moſaicã: ut quibus nondũ eximi poterat patriæ legis ſuperſtitio, eos obſequio meo blande pellicerem ad Chriſtum, aut certe ne grauiter offenſos alienarem à Chriſto. Apud hos igitur, qui ſe legi putabãt obnoxios, ſic me geſſi, quaſi forẽ & ipſe obnoxius. Rurſus apud alios, qui liberi ſunt & immunes à lege Moſaica, ſic geſſi me nonnunq̃, quaſi & ipſe nulla lege tenerer, cũ prorſus apud deũ non caream lege, ſed obnoxius ſim legi Chriſti, quam ego longe præfero Moſaicæ. Et tamen iuxta ſpeciem ad horũ captũ & affectum memet accõmodaui, uelut apud Athenienſes nõ protinus odioſe uociferãs in deos illorũ, quos magna ſuperſtitione colebant, ſed ex aræ inſcriptione captans occaſionem inſinuandi Chriſtũ, de quo primũ ſic temperaui ſermonem, ut eximium quendam hominem fuiſſe docerẽ, ac uelut

Nam cũ liber eſſem.

[illegible] Quin ex ipsorum etiam autoribus adduxi testimonia, nihil non faciens, quo possem illos ad Christum allicere. At nihil horum mea causa feci, nihil uitio leuitatis, sed studio dilatandi euangelij. Poteram uti firmitate mea, meiq; similis esse, sed malui, quod mihi quidem erat inutilius. Caeterum magis expediebat euãgelio, ut memet ad alienam infirmitatem attemperarem, perinde quasi simili tenerer imbecillitate, quo lucrifacerem infirmos. Quid multis? Apud quosuis in quamuis speciem me uerti, ut nusquam non seruarem aliquos, in omnium animos irrepens obsequio. Non est hoc obsequium blandientis, quo uos captant quidam: at sit sanè, si quicquam à uobis praemij uel coepi, uel captaui. Euangelij negociũ ago, non meũ, domini lucrum uenor, non meũ. Ab hoc uno praemium expecto, si rem ex illius sententia gessero. Insigne praemium non contingit nisi insigni uirtuti. Huc enitendum in euangelico stadio, ut non solum officio functi uideamur, uerumetiam palmam gloriamq; feramus. An nõ uidetis, in uulgaribus stadijs, in quibus proposito praemio, cursu certatur, certamen esse multorum, sed uni tamen decerni praemium, qui primus omnium metam attigerit? Ne sit igitur uobis satis, utcũq; uestro fungi officio, ac poenam effugere. Ad summa pro uiribus enitendum est, atq; ita curren

Omnia aũt facio p. e.

Nescitis qđ hi qui.i.st.

 dum

dum in euangelico stadio, ut laudem apud agonothe/tam deum assequamini. Huius gratia nihil non & ferendum, & faciendũ. Multa toleranda, licet dura, modo conducant ad hoc præmium: à multis temperandũ, licet aliâs licitis, si palmam remorentur. Ad metam properanti, quicquid obstat uitandum est. Turpe est, si nos segnius pro tanto brabeo certamus, quàm uulgus hominum pro uili præmio. Nam quisquis certat in popularibus istis certaminibus, à cibis, à uoluptatibus, alijsq; multis rebus per se suauibus, se continet, quod ad uictoriam sint inutiles: multa tolerat, licet insuauia, molestiam omnem negligens, modo contingat palma, quam unam spectat. Quod si isti nihil non tum faciunt tum patiuntur, quo ridiculum plebis applausum, quo laudem ab homine, quo uile præmiolum auferant, quanto magis par est eadem facere nos, quo plausum ab angelis, laudem à deo, & æternum immortalitatis præmium consequamur? Tanta res cum agatur, an cibus interim uilissimus, aut simile quicquam nos ab instituto cursu remorabitur? Ipsi uideritis, quo modo geratis uos in hoc pulcherrimo certamine. Ego certe curro nõ segniter, ut solent ij, qui ad nullam certam metam properant. Sic pugilem ago, non quemadmodum solent, qui per lusum pugnis aërem feriunt, sed modis omnibus ueris incommodis subigo corpus meum, sic assuefaciens, ut domitum obsequatur spiritui, utq; quoties postularit euangelij negocium, & facile

Ego sic curro.

cile temperet à licitis:neq; grauate ferat, si quid est molestum:ne mihi ueniat usu, quod quibusdam accidit, ut cũ præconio meo alios ad hoc certamen euocarim, ipse nihil laudis in eodẽ assequar. Cumq; alijs ad laudis studium stimulos addiderim, ipse discedam illaudatus. Certissima spe præmiorum certo, neq; quicquam alios doceo sermone, quod ipse uita non præstem.

Ipse reprobus efficiar.

CAPVT DECIMVM.

AC totus hic sermo meus huc tendit, ne nobis sufficere putemus ad salutis brabeum obtinendũ, quod per baptismũ cooptati sumus in familiam Christi, quod huius beneficio, exempti à uitiorum tyrannide, libertati simus restituti, nisi posthac ab omni turpium cupiditatum commercio fuerimus immunes. Baptismus communis est omnium, at præmium non erit omnium commune. Proinde nolim hoc uos latere fratres, quod in nostris proditum est libris: Maiores nostros, cum Pharaonis tyrannidem duce Mose fugerent, omnes ex æquo nubis diuinitus obtentæ protectu fuisse defensos ab æstu solis, omnes æque per discissas maris undas pedibus iter fecisse, ac ferè quicqd donorũ in nos collatum est per Christũ, id in illis quodammodo præcessisse. Nos autore Christo baptismus eximit à uitiorum tyrannide: illi dum ductu Mosi, tecti nube, mare, quod ad ictũ Mosaicæ uirgæ dissilijt, transeunt, suo quodam modo baptizati sunt, nostrum baptismũ adumbrantes. Nos quotquot baptismo pur-

Nolo enim uos ignorare f.

gati

gati sumus, ex æquo sacrosancti corporis cibo uesci-
mur, de calice mystico bibimus omnes. Similiter &
illi manna cœlitus demissum edebant omnes. De latice,
quem ictu uirgæ Moses elicuit è saxo, æque bibebant
omnes. Neq; tamen hæc uulgari more, aut fortuito ge
sta sunt, Christus hæc in illis tum præludebat, quæ no-
bis palàm ac uere præstitit. A Christo manna illud
depluebat. Christi uis, quæ nusquam suis non adest,
siccum ac sterile saxum aquæ fœcundũ reddidit. Chri
stus erat, qui suos tantis beneficijs, tantoq; honore di-
gnabatur. Honos & beneficium erat omnium commu
ne, sed non omnes eò, quò destinatũ erat, peruenerunt.
Nihil profuit effugisse Aegyptum, si Aegyptum secũ
extulerant. Nihil profuit ueterem exuisse seruitutem,
si postea suis cupiditatibus turpius quàm Pharaoni
seruiebãt. Imò hoc magis illos oderat deus, quod prio
ribus erratis etiam ingratitudinis crimẽ addidissent.
Itaq; uarijs malis afflicti uindice deo, prostrati sunt
in deserto, nunc incendio, nunc gladio, nunc lue, nunc
serpentium incursu. Sed quemadmodum illorum fuga
nostrum baptismũ abumbrat, ita illorum supplicium
nobis exemplo est, ne baptismo freti, uitam agamus
baptismo indignam, ut nec per luxum, noxiarum car-
nium desiderio, animo redeamus in Aegyptum, quem-
admodũ illi magno suo malo fecerũt, fastidito mãna.
Neq; per stultitiã atq; intemperantiã ad idolorũ cul-
tum relabamur, aut relapsi uideamur, qđ illis accidit,
cum

Consequẽte eos pet.

Cõcupiscen- tes malorũ.

cum uitulū fusilem neglecto deo, coleret ritu prophanarū gentiū. Sic enim scriptū est in Exodi uolumine: Mactatis uictimis, sedit populus ad edendum & bibendum, ac saturi surrexerunt ad ludendum. At mox ultore deo cæsa sunt xxiij. milia. Neq; rursus turpiter commisceamur scortis impiorum, quemadmodum illi cum Moabitarum scortis sese miscuerunt. Sed irritato deo conciderunt uno die xxiiij. hominū milia. Neq; diffidentes, per impatiētiam tentemus Christum, sicut quidam illorū eum tentauerunt, impio murmure prouocantes ad iram, & immissis igneis serpentibus extincti sunt. Neq; obmurmuremus Christo, Christiq; ministris, quemadmodum quidam illorū deo ac Moysi obmurmurarunt, inita conspiratione, duce & autore Chore, quo tempore perierunt xiiij. hominū milia, exceptis his, quos terra dehiscens absorbuerat uiuos. Atq; hæc quidem acciderūt priscis illis, quorum memoria prodita est per annales maiorum. Verū quicquid illis accidit, non temere accidit, sed magis ad exhibendum exemplar, quid nobis sequendum sit, aut fugiendum, qui in hanc ultimam ætatem mūdi incidimus. Illi, quoniam ad luxum, ad idololatriam, ad turpes lusus, ad scortationem, adq; alios morbos, quos hauserant ex Aegyptiorum contubernio, redibant, exciderunt à gratia dei: nec profuit exemptos fuisse, quia non responderunt dei beneficijs. Quin hodie nullum hominum genus longius reiectum est à deo, quàm Iudæorum.

Hæc autem omnia in fi. c. i.

dæorũ. Nobis quo pluribus dei beneficijs ad innocentiam prouocati sumus, hoc magis est metuendum, ne grauissimas pœnas demus Christo, si per baptismum semel elapsi ab Aegypto, sub titulo Christi, mores obtineamus Aegypto, non Christo dignos. Proinde ne quis sua firmitate male fretus contemnat infirmos, aut baptismo fretus, sibi promittat salutem, nisi uitam adiungat baptismo dignam. Sibi placebant & illi, quod è tot exempti periculis, deo peculiariter curæ essent, & tamen hoc grauius in illos animaduersum est, quod semoti à prophanis gentibus, in illorum tamen mores recidissent. Nemo sibi tuto fidit. Imò qui stat, huic maxime cauendum ne cadat. Tutissimum autem semper ad meliora progredi, nec ulli gradui fidere. Multa incidunt arte satanæ, quæ nos alienent à Christo. Neque uero sum usus his horrendis exemplis, quod simile periculum uobis metuam. Peccatum est hactenus à uobis, & nonnihil à puritate Christiana deflexistis, sed adhuc humanum ac sanabile malum uideo. Imò confido futurum, ut deus nõ patiatur uos eò prolabi, ut sitis prorsus inferiores malis uos sollicitantibus: uerumetiam si patietur incidere malorum quippiam, sic temperabit euentum, ut possitis sufferre. Fortasse sunt inter uos, qui nos ob tenuitatem negligunt, & alijs apostolis ob strepitum & blandiloquentiam magis fauent, sed nondum peruentum est ad seditionem Choræ. Sunt qui nimium licen

ter

Qui stat uideat n.c.

Tẽtatio uos non apprehend.

ter intersunt sacris epulis impiorum, sed nondum cō prolapsi mores, ut ipsi simulacris immoletis, uerum in confinio periculum est. Quapropter filij charissimi, modis omnibus resilite à cultu simulacrorum. Quisquis cum illis uescitur, ut maxime firmus sit animo, tamen speciem de se præbet, quasi consentientis illorum superstitioni. Nō est quod uobis hæc multis uerbis persuadeam, cum ipsi pro uestra prudentia rem probe teneatis. Vos ipsi iudicate, num uerum sit quod dico. Quid commercij tam sacris epulis nostris cum illorum prophanis sacris? Videtur agnoscere communem religionem, qui communibus cibis uescitur. Nonne poculum illud sacrum quod nos in memoriam mortis Christi, cum actione gratiarum sumimus, & consecramus, consortium arguit, quod pariter sanguine Christi sumus redempti? Rursus sacer ille panis, quem exemplo iussuq; Christi partimur inter nos, arguit fœdus, ac societatem summam inter nos, uelut ijsdem Christi sacramentis initiatos? Panis ex innumeris granis sic conflatus est, ut discerni non possint. Corpus sic ex diuersis membris constat, ut inter omnia sit societas inseparabilis. Nos igitur cum eiusdem panis participes simus omnes, declaramus nos quamlibet multi simus numero, tamē animorum consensu unum panem, & unum esse corpus. Ita qui prophanarum epularum participes sunt, uidentur agnoscere societatē superstitionis. Videte, an non idem

Fugite ab idolorum cultura.

Vos ipsi iudicate quod dico.

Videte Israel s.c.

idem habeatur apud istos, qui iuxta Mosi legem adhuc uictimas immolant. Non admittunt ad immolatæ pecudis esum, nisi Iudaicæ religionis consortes, & qui uescuntur sacris, sacrificijs item illorum assentiri uidentur. Quorsum hæc, inquiet aliquis, an negas Paule, quod paulo ante confirmasti, simulacrũ nihil esse, & quod simulacro sit immolatum, nihil esse? Haud nego, uerum illud dico, uictimas quas immolant gentes, dæmonijs immolant, non deo. In rebus ipsis nihil est discriminis, animus discrimen facit. Illi dæmones pro dijs habent, & horũ numen statuis inesse putant. Itaq; qui cum illis immolaticijs uescitur, erroris impij socius esse uidetur. Nolim autem uos semel deo consecratos, fieri consortes dæmoniorũ. Qui pietatem profitetur, abnegat impios cultus. Non competit in eũdem diuersa religio. Nec potestis simul bibere de sacrosancto poculo Christi, & execrabili poculo dæmoniorũ. Nec potestis mensæ dominicæ participes esse, simulq; mensæ dæmoniacæ, si res agatur cum animi consensu. Nihil conuenit inter Christum & impios dæmones, utrisq; seruiri simul non potest, nisi cum insigni contumelia Christi. Num hunc igitur data opera prouocamus, cum hostibus illius inito cõsortio? Nulla atrocior contumelia. Num illo fortiores sumus, ut irritati domini nõ metuamus ultionem? Absit ut quisquam uestrũ hoc sit animo. Sed idololatria res est usq; adeo execrabilis, ut oporteat nos non solum ab ipso crimine,

uerũ etiam

uerumetiam à suspicione criminis longissime abesse. Hæc persuasio ferme infixa est animis omniũ, religionis esse consortium ijs qui simul uescuntur immolaticijs. Res uitio caret, sed ex opinione nascitur offendiculũ, quod hic certe si aliàs usquã uitandũ est. Quod ad cibos attinet, nihil mihi non licet, at non quiduis expedit proximo, cuius gratia nonnunquam & à licitis suum est temperandum est. Nihil mihi non licet, at nõ quiduis conducit alijs ad pietatem. At Christiana charitas dictat, ne quis suis commodis priuatim seruiat, sed potius commodis alienis. Vtatur quisq; suo iure: sed si id cum fratris periculo futurum sit, magis perpẽdat, quid illi expediat, quàm qđ ipsi liceat. Alioqui quicquid uendi solet in macello promiscue edite, nihil interrogantes immolaticium sit an secus, idq; propter conscientiam. Vitandum enim est offendiculum, si incidat, non accersendum. Nihil huiusmodi rerum per se impurum est, propterea quod omnia domini sunt. Neq; potest impurum esse, quod ab illo conditum est in usus hominum, sicuti testatur & psalmograhus: Domini, inquit, est terra, simulq; quicquid usquam terra continetur. Ab animis oritur impuritas, non à cibis. Itaque si quis à Christo alienus ad cœnam uocat, & alioqui uisum est ire, quicquid in mensa uobis apponitur, edite, nihil dijudicantes, aut interrogãtes, immolaticia sint néc ne quæ apponuntur, ne quid offendatis conscientiam. Porrò si quis uobis ultro dixerit,

Nemo quod suum est quærat.

hoc simulacris immolatum est, ne uescamini, nõ uestra causa, sed eius qui admonuit immolaticiũ esse, ne quid offendatis conscientiam, conscientiam inquã nõ tuã, quæ syncera est ac firma, sed illius alterius, qui sentire uidetur, non esse fas Christianis uesci carnibus immolaticijs. Et periculum est, ne huic uel amici dæmonũ, uel lurcones uideamini: atq; ita secum cogitet: Quantumuis abominantur deos nostros Christiani, tamen nõ abhorrent ab immolaticijs carnibus. Huius igitur conscientiæ consulendum est, & consuli potest non magno negocio. Errat ille, sed cedendum ad tempus errori, quem non possis tollere. Christus in his summam libertatem nobis esse uoluit qui nullũ cibi genus aut indixit, aut interdixit. Cur igitur mea libertas iudicatur ab aliena conscientia? Cur quod recte fieri potest, rapitur in sinistrã suspicionem? Quod si ego uescor his quæ dei benignitas in usum uitæ nobis indulsit, cur ob id maledictis afficior ab homine, pro cuius usu gratias ago deo, non dæmonibus? Hac igitur lege uescemini, aut nõ uescemini, ut siue biberitis, siue ederitis, siue quid aliud feceritis, omnia referatis ad gloriam dei. Ac uitam omnem sic pro temporum atq; hominum habitu attemperetis, ne quid sit, quo iure possint offendi, uel Iudæus, uel ethnicus, uel Christianus: idq; meo exemplo, qui me per omnia accõmodo omnibus, uescens, non uescens, accipiens, non accipiens, Iudaissans, non Iudaissans: hæc quæ uel recte fieri,

cte fieri, uel recte possunt omitti, pro re nata, nõ ad meã ipsius utilitatẽ temperãs, sed ad utilitatẽ multorũ, quos meo uenor obsequio, nõ ut prædæ sint mihi, sed ut ad salutẽ alliciantur.

CAP XI.

Neque pigeat uos apostoli uestri sequi exemplum, cũ id nõ tam meũ sit quàm Iesu Christi. Is sese per omnia nobis infirmis accõmodauit, quo nos patri lucrifaceret. Hunc ego sequor dominũ ac præceptorem, uos patrem filij, apostolũ discipuli sequamini. Atq; hactenus de carnium esu, deq; uitandis impiorũ sacris, satis dissertũ arbitror. Nunc quid in uestris conuentibus sit obseruãdum, aut uitandum attingam, ne quid hic quoq; uel indecore, uel per cõtentionem aut luxum geratur. In primis collaudo uos fratres, quod in cæteris per omnia mei memores, teneatis quæ præscripseram, quæq; uobis instituerãt obseruanda in solenni conuentu. Illud addam, quod tamen leuius est, & pro tempore, locoq; secus fieri potest. Sed tamen interim nolim uos lateat, quod ut omnis uiri caput Christus est, & omnis uxoris caput est maritus, ita Christi caput est deus. Vir licet imperet uxori, tamen Christum agnoscit dominum, Christus ipse patris autoritatẽ agnoscit in omnibus: cui quisq; subiectus est, eius gloriæ seruiat oportet. priuatim agatis, ut cuiq; uidebitur expedire. Cæterum uir quicunq; in publico cœtu precatur, aut uaticinatur operto capite, dedecorat, caput suũ tegẽs ceu

Imitatores mei estote.

ſeruile, cũ præter Chriſtum nõ agnoſcat dominũ, in cuius gloriã æquum eſt illi nudari caput, nõ ſolum amoto pileo, uerũetiam deraſa coma. Siquidem & coma operimentũ corporis eſt uerius quàm pars. Contra mulier, ſi in ſolenni conuẽtu precetur, aut uaticinetur capite retecto, dehoneſtat caput ſuũ, qđ priuatim in gratiã mariti fortaſſis aperiẽdum erat non in publico conuẽtu, ubi Chriſto ſeruitur, nõ maritis. Siquidẽ qđ uiro eſt tõderi aut radi, id eſt mulieri flammeũ abijcere. Quod ſi decorũ eſt mulieri exẽplo uiri, uelũ capitis abijcere, eadẽ opera, iuxa uirilẽ morem, tõdeatur etiã, aut radatur, ut caluo capite palàm precetur aut uaticinetur. Quod ſi omniũ conſenſu ridiculũ ac fœdũ ſit futurum, operto capite teſtetur ſe uiro ſubditã eſſe. At nõ idẽ deceat uirũ, qui dei gerit imaginẽ, ſic mulieri præfectus, queadmodũ Chriſtus eccleſiæ: & per hũc illuſtratur gloria dei, quæ tegi non debet. Ex aduerſo, mulier ut ſubiecta eſt uiro, ita ad huius gloriã colitur, in quẽ ſit cõtumelioſa, ſi palàm renudato capite, ſimul & impudẽtiã ſuã teſtetur, & ceu libera, uiri præfecturã abneget. Honoratur Chriſtus, ſi uir palàm ac retectus illi ſeruiat, illiusq; gloriam prædicet. Honoratur uir, ſi uxor pudore, ſilẽtio cultuq; uerecũdo, modeſtiã ſimul & obediẽtiã præ ſe ferat. Dixerit hic aliquis: Quo iure mulier cogitur ſubdi uiro, non contra? Quoniam cum primum deus conderet genus humanum, nõ uir ex muliere prodijt, ſed

Quoniam imago & glo. d. e.

ſed contra mulier ex uiro. Primũ Adam cõditus eſt è limo, mẽs diuino afflatu indita, mox è latere ſubducta eſt Aeua, ceu uiri portio quædam. Ad hæc uir non eſt conditus mulieris gratia, ſed contra mulier in uiri ſolatium eſt addita. Par eſt autẽ ut penes eum ſit autoritas, qui & prior eſt conditus, & deo dũtaxat conditus eſt, nõ mulieri. Hoc igitur iuris cũ ipſa naturæ primordia dederint uiro, debet mulier ſuã ſortem agnoſcere, nec obſequio ſolũ, uerũetiam cultu, mariti ſui dominiũ teſtari. Vt autẽ raſus uertex libertatẽ arguit, ita capitis uelamẽ ſeruitutis eſt inſigne. Quod ſi mulier eò uenit impudẽtiæ, ut teſtes hominum oculos non uereatur, ſaltem ob angelos teſtes, qui ueſtris conuentibus interſunt, caput operiat. Hactenus agnoſcit mulier, quid ſe deceat. Non quod hanc debeat maritus habere uilem, eo quod iuſſa ſit parere, aut uxor ſibi diſplicere, quod uiro ſubdita ſit. Nam quãtum ad religionis conſortium attinet, utriq; pares ſunt. Sæpe maritus uxoris indiget officio, ſæpe uxor mariti. Ad hæc olim ex uiro mulier ꝓdita eſt, nunc nec abſq; uiro gignit mulier, neque uir abſq; muliere pater fieri poteſt. Nec tamen eſt quod his rebus ſibi quiſquã placeat, aut diſpliceat, cum omnia ſint ad deũ autorem referẽda, qui ſic temperat ordinẽ uniuerſi. Sed ut redeã ad id qđ cœperam. Si uobis tot argumentis nondum perſuadeo, quàm ſit indecorum mulierem in propatulo nudato capite precari, uel ex ſuo quiſque

Nõ eni uir ex muliere.

Propter angelos.

uerũ tamen neq; uir ſ.

Vos ipſi iudicate.

ſenſu animoq́; rem expēdat. Nullus enim tā ſtupidus eſt opinor, qui naturæ iudiciū amiſerit. An ne natura quidē ipſa docet uos, uiro probro uerti, ſi fœminarū more comatus ſit? contra, mulieri decus accedere ſi comata ſit, quod huic à natura capillitium denſius ac copioſius quàm uiro datū ſit, ne uſq; deeſſet capitis uelū, quæ uiro ſubiecta eſt? Oſtendi quid mihi magis decorū eſſe uideatur. Qđ ſi uidebitur qſpiā apud uos contētioſius ſuper hac re tueri ſuā ſententiam, faciat arbitratu ſuo, modo ſciat neq; nobis hūc eſſe morē, neq; cæteris eccleſijs dei. An decorū ſit, uos & ab apoſtoli ueſtri inſtitutis exemploq́; & à reliquarum cōgregationū cōſuetudine diſſidere, ipſi uideritis. Minus erat mali futurū, ſi in hiſce rebus utcunq; concordaretis. Verū illud à uobis non dubitē exigere, quod pridē à me traditū, diſplicet non obſeruari. Quod in cæteris īſtitutionū mearū memineritis, probo: qđ hic ubi maxime cōueniebat idem facere nō memineritis, nō probo. Inſtituerā ut conueniretis ſine tumultu, ſine luxu, ſine cōtentione, ſumma æquabilitate, quæ uel in primis alit cōcordiam, & ſic ageretur inter omnes ut ſuā quiſq; domū rediret melior. Nūc eò mores prolapſi ſunt, ut præſtiterit non cōuenire, quàm ad iſtū modū cōuenire, idq́; multis de cauſis, neq; enim una ī parte peccatur. Ac primū quidem cum ſolēniter conuenitis, audio inter uos eſſe diſſidiū, quod fœdius eſt profecto, quàm ut credere libeat, & tamen aliqua ex parte

Si quis dut uidetur contē.

Præcipio nō laudans.

parte credo, ut uestra sunt ingenia. Vitari non poterat, quin orirētur inter uos eiusmodi dissidia. Atque ex re mala illud boni capitur, qđ hinc magis illucescit, qui uere probi sint, dū hi, cæteris indecore tumultuantibus, & ingurgitātibus sese, modeste sobrieq; iuxta præscriptū apostolorū, ac ueterē ecclesiæ morem agitāt sacra conuiuia, quibus ultimā illam Christi cū discipulis suis cœnam repræsentamus, memores initi nobiscum fœderis, & ad exemplū mutuæ in nos concordiæ. At nunc irrepsit apud uos mos indecorus, ut quoties conuenitis, non uideatur agi cœna dominica, qualem ille cū suis egit, sed tumultuosum aliquod & inæquale conuiuium, quod per luxum, & gulæ intēperantiam nō expectatis cæteris, suam quisq; cœnam occupat. Itaq; fit, ut hic tenuis esuriat, uel quia nō habet quod edat, uel quia nō in tempore uenit: ille diues cœnæ occupator satur sit, & ebrius, ac mysticū illud conuiuiū duplici nomine dehonestetur, & quod per fastum diuitum pauperes fastidiuntur, quos nō fastidijt Christus, & quod cœna domini crapula luxúque polluitur. Hic unanimitatis Christianæ mysterium agitur, nō uentris aut gulæ negociū, quod non in publico cœtu, sed priuatim in ædibus curatū oportuit. Si libebat explere aluum, an desunt uobis domus, in quibus seorsim hoc agatis? An publicam Christianorū cōgregationem contemnitis, ut hac teste gulæ seruiatis, uelut hoc interim data opera agētes, ut uobis publice

Oportet hæreses esse.

blice luxum & apparatum ostentãtibus, pudefiãt ie nues, qui quod offerant, nõ habent? Quid hic dicã Corinthijs? laudem uos? optarim quidē id uestro merito posse: & in alijs sanè laudo, hac in re nõ possum laudare. Mores isti nimium dissonãt ab illa cœna dominica, ad cuius exēplũ oportet inter uos agitari sacra conuiuia. Demiror qui ritus istos in uos inuexerint: nã ipse ut apostolus accepi à domino, quod & tradidi uobis, nimirũ quod dominus noster Iesus sub eã noctem qua per discipulum ꝓditus est, & captus, accepit panem, & gratijs actis deo, fregit panem, ac dixit: Sumite, edite, hoc est meum corpus, quod pro uobis frãgitur omnibus impartiendũ. Hoc quod me facere uidetis, posthac & uos faciatis in memoriã mei. Videtis hic cum præceptore suo simul omnes accumbere, mensam ac cibum esse communem omnibus, ne Iudam quidem proditorem à consortio mensæ semotum, panem eũdē in omnes ex æquo distributũ. Dominus sic egit cũ suis discipulis, & uos despicitis fratres & eiusdem religionis consortes? Ad eundem modum, post distributum panem, & poculum sumpsit in manus, cœna iam peracta, dicēs: Hoc poculũ, nouum est testamentũ per meũ sanguinē: ex hoc quoties bibetis, in memoriã mei facite. Hic igitur de eodē poculo bibebant omnes, & inter uos diuites ebrij sunt, pauperes sitiunt. Christus hoc conuiuiũ mortis suæ commemorationē, & æterni fœderis symbolũ esse uoluit, cũ

An confunditis eos qui nõ habent.

nunc

nunc per luxum ac dissensionem apud uos celebretur. Mysticus est panis, cuius ex æquo participes esse debent omnes. Sacrosanctum est poculum ad omnes æque pertinens, haudquaquam paratum ad placandam corporis sitim, sed ad arcanæ rei repræsentationem, ne uobis ueniat in obliuionem, quo precio sitis à pristinæ uitæ uitijs redēpti. Proinde quoties ad edendum hunc panem, aut bibendum ex hoc poculo conuenitis, non uentris negocium agitis, sed mortem domini Iesu mystico ritu repræsentatis: cuius iugis memoria uos in officio contineat, donec ipse rursus aduenerit iudicaturus orbem. Itaq; quisquis ederit panem hunc, aut biberit de poculo domini secus quàm illo dignum est, graui crimini se reddit obnoxium, qui corpus & sanguinem domini secus tractarit quàm ipse tractari iusserit. Siquidem res omnium maxime mystica, pure ac reuerenter erat tractanda: uerum ne id accidat, se quisq; prius examinet atq; exploret. Itaque sibi bene conscius edat de pane illo, & de poculo bibat. Parum bene sibi conscius abstineat potius, ac domi gulæ suæ sacrificet. Licet enim res sit salutifera, corpus & sanguis domini, tamen quisquis edit aut bibit indigne, huic uertitur in pestem atq; exitium: propterea quod irreuerenter & illoto animo tantū adierit mysterium, non satis perpendens, quanto cum tremore sumendum sit corpus domini: dabunt hi pœnas prophanati mysterij, simulatq; Christus aduenerit.

Donec ueniat.

Inter uos multi inf. Quanquam & interim quosdam urget pœna commissi: nam hinc est quod tam multi reperiuntur inter uos ualetudinarij, malisq; febribus ac languoribus obnoxij, quin & pereunt ante diem multi. Sunt hæc exordia quædam, ac minæ futuri iudicij. Quod si nos ipsi dijudicaremus ante sumendum, haudquaquam sic iudicaremur à domino. Sed præstat interim hic iudicari, quàm in illo die condemnari. Nam cum leuibus malis affligimur iudice domino, non extinguimur, sed plagis emendamur, ne post in æternum cum mundo damnemur, ne quis stulte sibi blandiatur, si indigne tractans hoc mysterium, uegeto uiuacíq; sit corpore. Proinde fratres mei, cum ad has epulas conuenitis, quo sit ad exemplum Christi cõuiuium æquabile, uos inuicem expectate. Quod si quis tam auidus est cibi, ut dilationem non ferat, domi comedat, non in mystico publicoq; conuiuio, ne quod ad uestram salutem est institutum, uertatur in oaasionem damnationis. Atq; hæc de re iam satis dictũ est. De cæteris quæ ad hanc rem pertinent, ipse præscribam ubi uenero.

CAPUT DUODECIMUM.

De spiritualibus autem. IAm ut de donis spiritus sancti nonnihil dicam, quando nec in his satis inter uos conuenit, uolo uos meminisse fratres, quod aliquando pagani fuistis: ac tum quidẽ pro superstitione, simulacrorũ in morẽ quocũq; ducebamini, illuc ibatis: Tunc errorem habebatis ducem, nũc Christi spiritum. Superest, ut quemadmodum

admodum tum impiam religionem moribus ac ritibus impijs æquiparastis, ita nunc ueræ sanctæq; religioni pijs moribus respondeatis: ut quicquid inter uos geritur, sic geratur, ut appareat afflatu diuini spiritus geri. Quicquid in gloriam Christi dicitur aut canitur, ex illius spiritu profectum est. Proinde nolim uos illud fugiat, quod nemo afflatus spiritu dei patris, execratur Iesum huius filium. Neq; quisquam potest ex animo Iesum uocare dominum, nisi per afflatum sancti spiritus. Quicquid igitur in uobis est boni, id huius beneficentiæ debetis, & huius gloriæ conuenit impendi. Verum licet sit idem omnium spiritus, tamen uaria sunt eius dona, quæ pro suo arbitratu alijs alia partitur afflatu suo. Et horum functiones uarie distributæ sunt, cum idem sit omnium dominus, cuius munera dispẽsantur. Quin & effectus, uis q; spiritus aliter in alijs agit ac uiget: cum interim unus sit deus omnium communis, à quo uis & actus proficiscitur omnium quæ in singulis hoc aut illo modo geruntur. Vni igitur autori deo debentur omnia dona, siue mediocria, siue eximia, nec est quod hinc se quisquam efferat. Alieni muneris est, quod habet, & quicquid contigit afflatu spiritus, in cõmunem utilitatem collatum est, nõ ad priuatũ fastum. Nam huic quidẽ per spiritũ dei contigit, ut sapienti sermone det fida, corda taq; consilia. Rursus illi contigit eiusdẽ beneficio spiritus, ut cognitione rerum ac disciplinarũ adiuuet commodum

Dicit anathema Iesũ.

Sermo scientiæ.

modum reipublicæ. Huic eiusdem afflatu spiritus contigit fiduciæ robur, quæ uel montes loco dimouet. Illi per eundem contingit uis medendi morbis. Est cui data sit insignis potestas ædendi miracula. Est cui contigit prophetiæ dos, ad explicanda quæ uel futura sunt, uel alioquin abstrusa. Est alius cui datum est, ut sagaci iudicio discernat afflatus hominum, utrum à deo profecti sint, an secus. Rursus alius sortitus est hanc dotem, ut idem uarijs linguis loquatur, quæ res non mediocriter conducit ad cognitionem sacrorum uoluminũ: alius, ut uel per afflatum, uel arcanarũ literarũ peritiam interpretetur & explanet, quod illi loquuti sunt. Non enim quisquis linguam tenet, idem tenet sensum arcanũ sermonis. Nihil est quod hic sibi quisq; uel placeat, cum sint aliena quæ habet, uel displiceat, quando distributio pendet ab arbitrio spiritus sancti, qui dotes has omnes, quãuis uarias, & alias in alijs, unus & idem opifex partitur cuiq;, ut ipsi uisum fuerit, sed sic, ut ob mutuam inter uos charitatem, singulorum dotes sint omnium cõmunes: & ad harmoniam ac decorum faciat uarietas, nõ ad dissidium. Nam qui minus fiat in corpore Christi mystico, quod in corpore naturali fieri uidemus? Quemadmodum enim cuiusq; corpus cum sit unum, tamẽ ex diuersis membris compactum est, sed sic, ut idem spiritus uitæ munus impartiet membris omnibus, quæ cum multa uariaq; singulatim sint, tamẽ simul omnia unum corpus sunt:

Discretio spirituũ.

Genera linguarum.

prophetiæ.

sic

sic esse uoluit Christus in suo corpore. Quandoquidē ex æquo participes baptismi, per eundem & omnibus communem spiritum in idem corpus compacti sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui siue liberi. Et eundem spiritum hausimus omnes, licet aliter in alijs uim suam exerat. Neq; corpus unico membro cōstat, sed multis quamlibet diuersis. Iam si pes deijciens sese dicat, non sum manus, nihil mihi cum reliquo corpore, num ideo non est pars corporis? Et si dicat auricula, deplorans sortem suam, non sum oculus, aliena sum à reliquo corpore: num ideo non sit pars corporis? Situs aut usus diuersus non uergit in contumeliam membri, quando hæc ipsa uarietas ad totius corporis incolumitatem pertinet. Et quicquid cuiq; membro datum est muneris, id toti corpori iuuando datum est. Præclara corporis pars est oculus, sed si totum corpus sit oculus, ubi erunt aures? Rursum si totum corpus sit auricula, ubi erit nasus? Hoc perspiciens deus, diuersis membris compegit corpus, ac membro cuiq; suum locum, suumq́; munus attribuit, non ex merito membrorum, sed ex ipsius arbitratu. Quod si quæ nunc multa ac diuersa sunt membra, redigerentur in unum membrum, puta nasum aut oculum, ubi corporis harmonia? Nunc non ita res habet: sed cum membra singulatim inter se differant, tamē ob consortium eiusdem animæ nihil aliud sunt quàm unum corpus, ut nullum membrū à cæteris membris fastidiri possit,

quamuis

quamuis humile. Neq; enim poteſt oculus,ceu pars corporis excellentior,ac uelut organum animi familiarius,dicere manui,ceu membro craſſiori, non eſt mihi opus tuo præſidio. Neq; rurſum caput,licet regia ſit animi,dicere poteſt pedibus uelut extremis, nihil moror ueſtrum officium. Tantum abeſt,ut ullum corporis membrum deſpiciatur,ut contra potius quæ uidentur membra corporis imbecilliora,his ut neceſſarijs præcipuam curam impēdamus:& quæ iuxta uulgi æſtimationē minus habentur honeſta, his honorem addimus uberiorem,quæq; parum decora uidentur, his plus decoris adiungimus, uelut penſantes officio, quod aliâs diminutum uidetur,nec ignari uniuſcuiusli bet probro totum corpus dehoneſtari. Nam quæ per ſe decus habent in nobis,non egent aſciticijs ornâmentis,ueluti facies,aut manus,cū pudenda noſtri ueſtitus ornatu tegantur. Hoc conſilio cōditor deus mira quadam harmonia diuerſarū partium corpus omne temperauit ac miſcuit:ut cui uidebatur aliquid honeſtatis deeſſe (etiamſi natura nulla corporis pars eſt inhoneſta) huic ex officio plus honoris adderetur, ne uidelicet diſſidium orirетur membrorum inter ipſa, cum nullius uſus non ſit neceſſarius,ſed ut omnia pari ſollicitudine,mutuis officijs ſeſe uiciſſim tueantur, ne per diſſidium (dum quodq; ſibi priuatim fauet) collapſo corpore,pereant omnia. Quin potius ſi quid commodi,aut incommodi, huic aut illi membro obtigerit, omnia

omnia putant ad se pertinere. Siue quid affligitur unum membrum, simul affliguntur omnia membra: siue quid honoris contigit uni cuipiam membro, sibi gratulantur omnia membra. Num saltem hoc exemplo desinetis inter uos contendere, quos arctius in unum compegit Christi baptismus, quàm corporis membra compegit idem halitus? Qui fit, ut plus possit natura quàm gratia? Nónne uos estis corpus Christi, aut certe pars aliqua membrorum illius: quæ sic in suo corpore digessit, quod est ecclesia, ut suũ cuiq; locum, suum cuiq; munus attribuerit. Ac primo quidem loco collocauit apostolos, qui dispensatores euangelicæ gratiæ, CHRISTI uicibus funguntur. Proximo prophetas, qui uel aperiant futura, uel explicent occulta. Tertio doctores, qui literis ac disciplinis præditi, quod habent, in communem usum conferant. Quarto loco potestate præditos ad coërcendum uim dæmonum, & CHRISTI nomen miraculis illustrandum. Quinto, qui ualent tollendis morbis. Secundum hos, alios qui possint autoritate consilióque subuenire afflictis, qui prudentia præpolleant ad multitudinem in officio retinendam. Postremo qui linguarum peritia possint esse usui cæteris. Hæc uarietas uos ad mutuam concordiam non hortatur modo, sed etiam compellit, dum aliorum alij uicissim opem desideratis. Num omnes apostoli? num omnes prophetæ? num omnes doctores? num omnes potestate præditi?

Et si quid patitur unum.

Membra de membro.

diti? num omnibus adest medendi uis? num omnes uarijs linguis loquuntur? num omnes interpretandi donum habent? minime, sed sua cuique dos contigit. Nemo fastidiendus est, sed tamen omnibus enitendum, ut ad ea quæ in his præcipua sunt, admitti mereantur, ac semper ad meliora proficiant. Neque enim hac lege sua cuique dos assignata est, ut spes adempta sit meliorum. Dona sunt spiritus, ne quid nobis hinc arrogemus, sed is ad dandum, nostro conatu nostrisq; precibus solet euocari. Præclara dona sunt quæ commemoraui, sed quæ possint in parum pios competere. Verum aperiam quod his omnibus sit excellentius, & quò cum primis sit enitendum, quando sine eo nec ista quicquam ualent quæ diximus, quæq; uos ceu sola sectamini.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

PRæclarum est linguis loqui, quo nomine uos uobis præcipue placetis. Sed quamuis linguis omnibus loquar non solum hominum, uerumetiam angelorum, ut sic dicam exaggerandæ rei gratia, nõ adsit autem studium benemerendi de proximo, ac dei donum in cõmunem usum conferendi, non minus inutilis sim futurus, quàm æs inani strepitu discindẽs aërem, aut cymbalum inutili tinnitu feriens aures. Quod si hoc quoq; præclarius quiddam obtigerit, puta donũ prophetiæ, per quam arcanos sensus omnes diuinæ scripturæ teneam (si cuiquam tamẽ hoc mortalium obtigit,

git, ut unus teneat omnia) si accesserit omnium disciplinarum absoluta cognitio, postremo si tantum fidei robur accesserit ut huius præsidio mõtes quoque loco dimoueam, desit autem charitas, frustra adsunt illa quæ nulli prosunt. Si tanta mihi adsit dos opitulationis, ut quicquid mihi rerum est, id totum alendis egenis insumam, imò si pro subleuandis oppressis corpus omnibus periculis obijciam, uel usq; ad incendium, desit autem, si fieri potest, charitas, hoc est, animus uel gratis benemerẽdi sitiẽs, nihil fructus ex meis dotibus refero. Hæc una commonstrat, quatenus utendum est dotibus, quas frustra teneas, si nescias uti. Cæteras dotes uitiat ambitio, uitiat liuor, uitiat dissidium, à quibus omnibus malis plurimum abest charitas. Cæteræ dotes suam quæque habent utilitatem peculiarem. Charitas nec uitiari potest, & usu sui latissime patet. Charitas leni animo est ad tolerandas iniurias, eadem ad uitæ consuetudinem commoda comisq; est. Charitas nescit cuiꝙ inuidere, quæ sua quoque bona trãsfundit in alios: non est procax, quæ obsecundat omnibus: non inflatur, quæ se cuiuis submittit: nihil sibi putat indecorum, modo prosit, non studet suis priuatis commodis, non irritatur iniuria, & adeo non retaliat acceptam iniuriam, ut ne cogitet quidem de ulciscendo, & tantum abest ab iniquitate ut nec alienam ferat iniusticiam, sed magis gaudet moribus synceris ac simplicibus, nihil non suffert iu-

Nõ est ambitiosa.

Nõ cogitat malum.

uandi studio, quamlibet durum, nihil non credit, tantum abest ut de quoquã perperam suspicetur, non facile desperat de quoquam, sed omnes infatigabili sptolerat, & meliorum expectatione pertinacissime perdurat. Quid multis? nusquam cessat charitas. Quocunque profeceris, charitas ubiq; comitatur ceu perpetuum donum, ac per omnem Christianorum uitam diffusum: siue continget aboleri prophetiam, siue linguæ cessabunt, siue scientia antiquabitur, accessione maioris profectus: nam quod hactenus ex his tenemus imperfectum est, nec ad plenum cognouimus, nec ad plenum per prophetiam tenemus mysteria. Itaq; cum contigerit id quod perfectum est, quodam modo abolebitur, quod nunc dimidiatũ est. Habet suos gradus Christiana religio, habet suas ætates & ætatum accessus quemadmodum natura. Cũ essem puer, ut puer loquebar, ut puer erã affectus, ut puer cogitabam. Cæterum ubi factus sum uir, reieci puerilia, iam animum appellens ad meliora, donec paulatim ad summa prouehar: quod si non contingit in hac uita, tamen hic meditandũ est quo cõtingat in futura. Quantulũ enim est, quod nunc per has dotes cernimus, nec id admodum perspicue, sed uelut in fidei speculo, imagines tantum rerum cœlestium intuemur, & ex scripturis ceu per inuolucrũ ænigmatis dei mentem conijcimus. Verũ ubi contigerit perfectio, res ipsas corãm cõtẽplabimur. Nũc aliqua modo ex parte cogno

Charitas nunquã excidit.

Videmus nũc per speculum.

ſco, tūc præſens præſentē deū cognoſcā, ſicut ab ipſo cognitus ſum. Nā ab illo cognoſci diligi eſt, & quo quiſq; illi charior eſt, hoc plenius ac propius illius ineffabili noticia fruetur, ſed interea licet reliquæ dotes uelut inutiles ceſſaturæ ſint, ſatis iam confirmata fide, cui propagandæ ac ſtabiliendæ ſeruiūt illæ, tamē interea manet fides, ſpes, & charitas. Fides, qua procul cernimus immortalitatē futurā: ſpes, qua confidimus nos illius fore participes: charitas, qua dcum ſic de nobis meritū redamamus, & huius gratia ꝓximū. Hæc tria cæteras dotes omnes antecellunt, ſed tamen in his ipſis primas tenet charitas, cui fidē etiam & ſpem debemus, aut certe ſine qua nec illæ ſunt ad ſalutem efficaces.

Sicut & cognitus ſum.

CAP. XIIII.

AT hæc nō eò tēdunt, quæ tam magnifice prædicamus de charitatis præminētia, quod reliquæ dotes negligendæ ſint, aut faſtidiendæ, ſed ita ſectemini charitatē, ut nihilo ſecius iterim probetis ac ſuſpiciatis genera linguarū, aut interpretationem ſermonis, ad id tamē qđ utilius eſt magis enitētes, uidelicet ut prophetetis, myſticū ſenſum ad ſalutē auditorū explanātes. Etenim q lingua tantū loquitur, nō hominibus loquitur, quibus nihil adfert ſua uoce, ſed deo loquitur, quem uerbis nō intellectis laudat. Nā quod ad cæteros attinet, quid refert utrū taceat, an loquens nō intelligatur? Velut afflatus ſpiritu loquitur arcana quæ ut ipſe intelligat ſecū, certe nemini communicat: &

Sectamini charitatem.

Spiritus autem loquitur myſte.

cat: & ut profit, nō prodeſt niſi ſibi uni. Contra qui prophetæ fungitur munere, non deo loquitur ſolum uerumetiam hominibus loquitur, non ſimplicem illis adferens utilitatē, quippe qui ſimul & malos inuitat ad uitam meliorem, & ſegnes extimulat ad uigilantiam, & puſillanimes erigit ac ſolatur. Videte quantum inter donum & donū intereſt. Qui loquitur lingua, ſibi priuatim uni prodeſt: at qui per prophetiæ donum enarrat ſcripturæ myſteria, toti prodeſt congregationi. Porrò bonū quo latius patet, hoc eſt præſtabilius: itaq; repetam quod modo dixeram: Ne faſtidiatis donū linguarū, per ſe magnū eſt, & à ſpiritu ſancto contingit. Volo uos omnes, ſi uidetur, loqui linguis, potius tamen optarim uos in altero quod præſtantius eſt, præcellere. Maior enī eſt qui prophetam agit, quàm qui linguis loquitur uerba ſacra, ſed nulli intellecta ſonās: niſi forte qui prius linguis locutus eſt mox quid dixerit interpretetur, quo ſaltē aliquis fructus redeat ad populum. Sunt enim qui nec ipſi ſatis intelligunt, quod linguæ plectro ſonant. Cæterum ex uerbis intellectis aliquid fructus utcūq; capi poterit, alioqui fingite me nunc primum ueniſſe ad uos, nec aliud quàm linguis loqui, quid utilitatis ſim uobis allaturus, niſi ſic loquar, ut mox aperiam uobis arcanum per apocalypſis donum: aut per ſcientiæ donum erudite diſſeram de iis, quæ ad cognitionem fidei pertinent, aut per prophetiæ donum aperiā ſenſus retruſos,

Ad ædif. & exhort. & conſol.

Vt eccleſia ædificationem accipiat.

ſos, aut per doctrinæ donum edisſeram aliquid, quod ad bonos mores pertinet. Quin & quæ animæ ſunt expertia, ſiue tibia ſit, ſiue cithara, cum non in aliud parata ſint quàm ut ſonent, tamē niſi certos ac diſtinctos ſonos dederint, qui certis harmonijs ac modulis teſtentur aut cantionis argumentū, aut affectum quò uocat cantio, hoc eſt, ſi tantū ſonent, quid fructus aut uoluptatis accipiet auditor, cum non dignoſcat quale ſit, quod cithara tibiáue canitur, lætum an lugubre? Iam ſi tuba uocem incertam dederit, non ipſo cantu diſtinguens, utrum prælium iniri iubeat, an receptui canat, quid referet tuba clangere, cum miles non intelligat quò uocetur? Itidem & uos, niſi linguis loquentes uocē ædideritis, certi quiddam repræſentantem auditoribus, ſine fructu loquemini, quando nō ualet intelligi quod dicitur. Itaq; loquentiū uox non penetrabit in animos audientium, ſed aërem tantum feriet inani ſtrepitu uerborū. Tam multa uidelicet ſunt linguarū genera in mūdo, quorū ſua cuiq; uox eſt, ea quidem ab omnibus percipi poteſt: uerum ſi nihil accedat uoci, fruſtra uterq; alteri loquemur. Etenī cū uterq; rectè ſonet ſuam linguam, tamen cū neuter alterum intelligat, fit ut & ego qui Græce loquor, barbarus ſim Afro, & mihi uiciſſim ille ſit barbarus Africe neſcičti. Proinde uos quoq; Corinthij, quādo ueſtra ſpōte ſectamini, magniq; facitis dotes, quæ uocis habent miraculū, meo hortatu dabitis operam maio-

Quoniā æ / mula ē ſpir.

ribus ,quo ſitis uſui congregationi toti .Itaq; cui con tigit donum linguarum , precibus à deo flagitet,ut ac cedat donum interpretandi . Alioqui ſi precer lingua populo ignota, puta apud Græcos Perſica , imò ſi (quod quidā ſolent ,qui cantionem quam edidicerūt, peregrina lingua gaudent ſonare , quam nec ipſi qui ſonant , intelligunt) ſermonem ſonem , non minus mihi quàm alijs ignotum. Spiritus quidem & halitus meus ædit uerba precātia , cæterū animus meus fru / ctus eſt expers,cū & mihi uel nihil, uel minimū pro ſim,& alijs etiam moleſtus ſim , non ſolum inutilis. Quid igitur mihi faciendum eſt ? Precabor uoce,cum locus poſtulabit, ſed hoc non contentus ,precabor & mente animoq;. Canam laudes dei uocis organis , ſed hoc non contentus,canam & animo:addita linguæ pe ritia . Alioqui ſi tu laudes dei decātas ſermone omni/ bus ignoto,qui plebis uice fungitur,quomodo ſucci = net ſolitū illud Amen , ad finitam gratiarum actionē tuam? Nam huius uocis accentu confirmatur id quod precibus aut hymnis eſt dictū. Scitis enim hāc fabulā agi uarijs perſonis. Qui docti ſunt,præcinūt:plebs in docta promiſcuaq; cōprobans quod dictū eſt,uelut o/ mnium uoce acclamat, Amen . Quis autem acclama/ bit,ſi neſciat quid dicas ? Sanctum eſt quod tu pro / nuncias,& tibi bono eſt,uerū interim populus nihilo fit melior,qui in hoc cōuenit,ut ex eruditorum ſermo ne domū melior redeat,atq; hoc diſcat i publico,quo/ modo

modo priuatim sit uiuendum. Porrò ne quis me suspicetur ut linguarum imperitū, parum fauere dono linguarum, sicuti uulgo quisq; miratur, & extollit, in quibus ipse ualet, diuersa contēnit & eleuat: gratias habeo deo, quod hoc dono uos omnes superē, qui hoc præcipue uobis placetis. Nullum enim sermonis genus apud uos est quod ego nō & sonē, & intelligam. Itaq; non liuore, sed iudicio donū interpretationis antepono dono linguarum, quo priuatim magis uti conuenit, quàm in solenni conuentu. Nam in ecclesia cœtuq; sanctorum malim quamlibet paucula uerba sic loqui, ut ipse meam intelligens uocē, efficiam ut à cæteris quoq; intelligar, q̄ decē milia uerborū ita sonare, ut nullus intelligat cæterorū, ac fortassis ne ipse quidem. Proinde fratres quādo, ut dictū est, pietas habet uelut ætates & accessus suos, date operam ut relictis inferioribus donis, ad maiora proficiatis, ne perpetuo pueri uideamini. Sunt dotes, quæ congruūt primum initiatis Christo, sunt quæ decēt iam prouectiores. Volo uos perpetuo pueros esse, quod ad morum simplicitatē atq; innocentiam pertinet, at animi dotibus uelim uos usq; proficere, donec ad summū perueniatis. Neq; enī iam uobis satis est, si nulli nocueritis: enitendum est, ut iam adulti & prodesse ualeatis omnibus. Puerorum est quamlibet exigua demirari atq; his sibi magnifice placere. Sed adfert illis hoc ætas, ut mox negligant quæ prius iactabāt, cōtendētes ad maiora.

Gratias ago deo.

Volo quinq; uerba loqui ī sensu.

Fratres nolite pueri effici sens.

ad maiora. Habet Christiana fides & rudiméta sua, in quibus turpe sit consenescere. Id ita esse testatus est olim & ipse deus, ita loquens apud Esaiam prophetam: Varijs linguis ac diuersis labijs loquar populo huic, ac ne sic quidem audient me. Itaq; linguarũ donum faciebat ad ecclesiæ rudis primordia, ut hoc miraculo cõmouerentur increduli, cũ his qui credũt sit ociosum. At contra, prophetiæ donum non solum incredulis prodest in hoc ut resipiscant, uetũetiam credentibus, ut indies reddantur firmiores, ac seipsis meliores. Itaq; perspicuum esse debet, quàm parum utilitatis habeat linguarũ usus, cum aliquoties officiat etiam, & offendat. Nã facite mihi iam totam cõgregationẽ cõuenisse, simulq; oẽs uarijs, sed ignotis linguis sonẽt, alius Hebraica, alius Africa, alius Asiatica: atq; intrent interim in cœtũ uestrũ alij Christiani linguarum imperiti, aut etiam increduli linguarũ itẽ imperiti, nónne cum audierint confusissimum diuersarũ uocũ strepitũ, nihil omnium intelligẽtes, dicturi sunt, qđ mente capti lymphatiq; sic ineptiatis? Cõtra, si per prophetiæ donum alius doceat, alius admoneat, alius exhortetur, alius consoletur, & interim superueniat in cœtũ uestrũ hospes quispiam imperitus, aut etiam incredulus qui & intelligit sermonẽ uestrũ & uicissim intelligitur, nõne dũ ueram pietatem agnoscit in uobis, dãnat apud se suam superstitionem suosq; mores impios detestatur, collatos ad uestrã pietatem

tatem, totusq; ſibi oſtenditur, dum audit à uobis ueræ religionis diſciplinam, à qua uidet ſeſe hactenus plurimum abfuiſſe, ſibiq; conſcius eſt eorum uitiorum, quæ ſermo ueſter execratur? Denique fit, ut ille mutatus in alium uirum, ac ſui pœnitens, pronus in terram procumbat, agnoſcens, palamq; teſtificans, quod uere ſpiritu dei ſitis afflati, non more phanaticorum, qui dæmoniaco furore correpti, uoces effundunt, nec ab ipſis, nec ab alijs intellectas, ſonũ edentes ſine mente. Quid igitur faciendum eſt fratres? Quoties in publicum cœtum conuenitis, ſuam quiſq; dotem ſecum adferat: alius habet canticum myſticum, quo lubet canere deum: alius doctrinam habet, qua poſſit ad inſtituendam uitam erudire: alius reuelationem habet, ut eruat abſtruſa reconditaq; in ſacris literis: alius linguæ dono præditus eſt. Nihil horum faſtidiatur, ſed omnia conferantur ad publicam utilitatem in cœtu publico, uerum ita, ne quis exiſtat tumultus, aut confuſio. Detur & linguarum dono præditis ſuus locus, ſed ita, ut bini duntaxat loquantur in ſingulis conciliabulis, aut ut plurimum terni: neq; id tamen ſimul, ſed per uices: neq; rurſus ſoli loquantur, ſed adſit, qui quod ab illis dictum eſt, interpretetur populo. Vnus interpres duobus aut tribus linguæ dono præditis ſufficerit, quod neceſſe nõ ſit, multum uerborum ſonari linguis. Quod ſi deſit interpres linguarum peritus, non eſt quod in cœtu loquatur, qui præter linguarum

Omnia ad ædifi. fiant.

donū nihil habet, utatur suo dono, sed priuatim, ubi si bi canat ac deo: In cœtu publicū negociū agitur. Ad eundem modum prophetæ non omnes, sed bini, aut ter ni loquantur, idq; uicissim, sed adsint, quibus adest do num dignoscendi prophetarum afflatus, ueri sint néc ne, qui reijciant, si quid dictum est Christi spiritu indignum. Quod si unoquopiam loquente, is qui huic assidet, interloqui cœperit, uelut afflatus deo, ne sit uo cum tumultus, prior conticescat. Iam enim apparet al teri patefactum, quod prior quærebat, quandoquidem afflatus interpellauit. Quod si fiat, nihil uetat, quo mi nus omnes prophetetis, modo uicissim id fiat, & alter alteri loquendi uices concedat, quo maior doctrinæ fructus ad omnes pertineat, in medium adferentibus singulis, quod inspirarit deus, & uberiore consolatio ne reficiantur omnes, dum singuli conferunt in com mune, quod Christi spiritus inspirarit. Nec est quod excusetis, afflatos numine sui iuris non esse, quod in lymphatis uidemus accidere. Longe secus est de afflatu Christi, qui sic addit impetum mentis, ut nihilo secius in tua sis potestate, siue res sermonem poscet, siue si lentiū. Sanus est hic afflatus, nec aliud quàm piæ men tis impetus ad ea quæ uidentur ad dei gloriam facere. Is hoc magis seruire debet tranquillitati publicæ, & hoc longius abesse à contentione, quod à deo profici scatur, qui pacis est autor, non tumultus aut dissidij. Id cum obseruetur in omnibus conuenticulis sancto rum,

Et spiritus prophetarū prop. sub.

Non n. dissensionis est deus.

rum, par est ut itidem in uestris conciliabulis: si sancta uideri uultis, seruetur, ne quid à cæteris uideamini discrepare ritibus, à quibus non dissidetis professione religionis. Atque hac ipsa de causa sileant uestræ mulieres in solenni conuentu, ne (ut est sexus affinis lo-quacitatis uitio) tumultus indecorus oriatur. Neque enim illis permissum est, ut in publico concionentur, uelut autores rerum: sed præceptum est, ut uiris subditæ sint: Sic enim in Genesi deus mulieri loquitur: A uiro pendebis, & ille tibi dominabitur. Hanc igitur legem agnoscant nõ solum tectis capitibus, uerũetiam silentio, quo maxime decoratur ille sexus. Dixerit aliquis, usqueadeo linguam adimis mulieribus, ut nec discendi gratia sciscitandiq; fas sit loqui? Prorsus adimo in publico, cæterum si quid erit, quod non satis intelligant, cupiantq; discere, domi maritos suos interrogent. Ita fiet, ut nec doctrina fraudentur, nec quicquã indecore geratur. Nam prorsus indecorum spectaculum est, uidere mulierem in publico cœtu sanctorum loqui, cum id etiam in prophanis concionibus ethnicorum fœdum habeatur. Quid est ut uos grauemini seruare ritum, à cæteris omnibus obseruatũ Corinthij? An à uobis primum profectum est euangelium, ut cæteri cogendi sint ad uestrum morem? An ad uos solos peruenit euangelium? Quod si nec primi Christi religionem tenetis, nec soli, cur piget ad aliorum ritus uos attemperare? Si quis apud uos uidetur esse propheta,

Mulieres in ecclesijs taceant.

Gen. iij.

pheta, aut alioqui spiritualibus præditus dotibus, agnoscat, quæ scribo uobis, nō mea esse præcepta, sed domini. Quod si quis per contentionem sic agit quasi ignoret, & hæc uelut humana iussa contemnit, ignoret suo periculo. Decertare non est meum, satis est admonuisse. Igitur ut hūc sermonem finiam fratres, huc enitamini, ut contingat prophetiæ donum, quod longe præclarius est, sed sic, ut interim non prohibeantur lo qui linguis, quibus aliud donum non contigit, modo queadmodū præscripsi, cuncta fiant & cū decoro, & ordine, ne quid turpitudinis aut tumultus exoriatur.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

Notum aūt uobis facio.

IAm quoniam audio fratres de resurrectione mortuorum à nonnullis uestrum ambigi, quibus humana philosophia, etiamnū tumidis, hoc persuaderi nondum potest, non est quod noui quicquam uos doceam: tantum in memoriam reuoco uobis euangelium, quod uobis primum tradidi, quodq; semel estis amplexi, & in quo hactenus perseuceratis, cuiusq; præsidio salutem adipiscimini, ut simul & mihi superuacaneum sit denuo tradere, quod semel recte traditum est, nec uobis honestum, si per inconstantiam ab eo desciscere tis, quod semel estis amplexi, præsertim cum experiamini nostrum euangelium uobis ad salutem efficax esse. Atqui præcipua pars euangelicæ doctrinæ est, credere resurrectionem mortuorum. Qua de re non oportet ambigere, nisi, quod absit, frustra credidistis.

Per quod & saluamini.

Quorsum

Quorsum enim attinebat euangeliū amplecti, si quod est huius rei caput, negatis mortuos olim reuicturos? Huius in primis meminisse uos oportebat, quod uobis in primis tradidi sermone, nunc literis repeto, quodq; uos semel accepistis, nimirum illud, quod dominus Iesus Christus mortuus sit, suaq; morte nos à peccatis liberarit, pro nobis dependēs, quod ipsi commiseramus, quod ita futurum multis ante seculis scriptura dixerat, ut tanquam ouis ad lanienam duceretur, ut suo liuore nostris malis mederetur, ut de ligno crucis regnaret, ac diaboli tyrannidem frangeret. Ad hæc quod non solum uere mortuus sit, uerumetiam sepultus, ac tercio die reuixerit, quod & ipsum fore iam olim prædictum fuerat prophetarum oraculis, quo magis credatis factum, quod per sacros uiros deus fore promiserat. Nam ita loquitur Osee: Post biduum & tercio die resurgemus & uiuemus in conspectu eius. Rursus Dauid ita loquitur: Non derelinques animam meam apud inferos. Ad hæc, quo certius crederetis, docui uos, quomodo rediuiuus multis se conspiciendum præbuerit, primū Cephæ, deinde duodecim illis, & quod posthæc uisus sit plus quàm quingentis fratribus simul congregatis. Quorum pleriq; uiuūt in hunc usq; diem: si quis addubitet de fide narrationis: aliquot diem supremum obierunt. Sub hæc cōspectus est Iacobo, qui frater domini dictus, primus apud Hierosolymos episcopi dignitate functus est.

Esa.liij. Osee.vi. Psal.xv.

Deinde

Deinde conspectus est discipulis ~~apostolis~~ omnibus, non tantum illis duodecim, à quibus primum ortum apostoli cognomen in plures deriuatũ est. Post omnes autem & mihi conspectus est, uelut apostolo abortiuo, qui post maturos partus tandem uelut imperfectus fœtus, eiectus sum uerius quàm natus. Non queror, quod postremus omnium uiderim. Magnum est, quod uidere meruerim. Nam ego sum infimus apostolorum, nec satis dignus, qui dicar apostolus, propterea quod persequutus sum ecclesiam dei, quam apostoli cõstituunt. Indignus igitur eram, qui uel postremus in ordinem apostolicum allegerer, sed gratuita dei bonitas me, licet immerentem, hoc honore dignata est, ut quicquid sum, illius sit muneris, nõ meriti mei. Neq; passus sum illius in me beneficentiam ociosam aut sterilem esse: quin potius licet postremus sim ordine tẽporũ, tamen in functione muneris euangelici nõ gessi me in postremis, sed plus laborum exhausi, quàm quisquam alius apostolorum: ne quis hoc nomine mihi minus tribuat autoritatis, quod ultimus sim apostolorũ. Quanquam hoc ipsum quod laboraui, non mihi uindico, sed beneficentiæ diuinæ ascribo, cuius præsidio factum est, quicquid gestum est. Igitur ut ad rem redeam, siue illis potior est autoritas in euangelico negocio, siue mihi, certe consentientes idem prædicamus omnes, & quod nos magno consensu prædicamus, id uos ueluti certum, & indubitatum credidistis. Nos nostri dissimiles

Siue enĩ ego siue illi.

miles non sumus, superest ut uos uestri similes sitis, non iam in dubium reuocantes, de quibus semel statuistis. Quod si omnium apostolorum testimonio prædicatum est, & prædicatur, quod Christus princeps & autor resurrectionis, à morte reuixerit: qua fronte quidam inter uos dicunt, quod nulla sit resurrectio mortuorum? Quod si nulla est, consequitur ne Christum quidem ipsum resurrexisse. Quorsum enim attinebat ducem, & caput nostrũ resurgere, nisi ut præuius membrorum suorum resurrectionem appararet, uiamq́; nobis omnibus aperiret? Quod si Christus nõ resurrexit, inanis uidelicet est prædicatio nostra, inanis est & credulitas ac fiducia uestra. Si uobis persuasum est Christum reuixisse, certum sit oportet & nos reuicturos, quibus ad uitam reuocandis ille reuixit. Alioqui futurum est, ut non solum utriq; luserimus operam nos prædicando, uos credendo, uerum etiam iniurij comperiamur in deum: de quo non recte testati sumus, quod Christum excitarit à morte, cum illum non excitarit. Non excitauit autem, si cæteri mortui non reuiuiscunt. Aut utrunq; credendum est, aut utrũq; negandum, cum eadem sit capitis ac membrorum resurrectio. Si mortui non resurgunt, quorum gratia resurrecturus erat Christus, ne Christus quidem resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, frustra credidistis illum resurrexisse: frustra credidistis uos per fiduciam in illum factos immunes à pec-

catis,

catis. Estis igitur adhuc pristinis obnoxij peccatis. Nihil actum est baptismo, quo mystice per Christum interim à peccatis reuiuiscimus. Quin etiam ij, qui cum hac fiducia mortui sunt: atque hac spe suas ceruices carnificum securibus præbuerunt, prorsus interierūt, si nulla spes est reuiuiscentiæ. Quod si tota spes nostra, quam de Christo concepimus, non porrigitur ultra terminum uitæ præsentis: non solum non sumus felices, uerumetiam calamitosiores cæteris, qui à Christo sunt alieni. Siquidem illi uitæ præsentis commodis utcunq; fruuntur, nos & hic affligimur ob Christi nomē, & post hanc uitam nihil nanciscemur præmij, si non toti reuiuiscemus. Sed auertat deus, ut quisquā tam absurde credat in suū ipsius malum. Imò si Christum resurrexisse creditis, quod nemo pius non credit, necessario consequitur & nos resurrecturos. Siquidem in illo cœpta est resurrectio, quæ perficietur in nobis: & ut ille totus reuixit recepto corpore, ita nos toti reuiuiscemus. Caput non diuelletur à membris. Ille ceu princeps ac dux primus reuixit, ueluti primitiæ quædam omnium: qui cum resurrectionis spe moriuntur: ille resurrectionē auspicatus est, alij sequuti sunt comites dominicæ resurrectionis, & nos olim sequemur. Neq; enim dubitandum, quin in omnibus suis membris præstaturus sit, quod in seipso, quodq; iam in compluribus sanctis præstitit. Oportet enim imaginari duo corpora, unū morti obnoxium, quod pendet à capite

Si in hac uita tantum.

à capite Adam: alterum immortalitati destinatum, quod pendet à capite Christo. Quẽadmodũ igitur olim mors per unum hominem peccantem irrepsit, ac uelut à capite sparsa per membra, in cæteros omnes grassatur: ita per unum hominem ab omni prorsus peccato immunem, inuecta est resurrectio mortuorum. Siquidem ob unius Adæ commissum omnes ab illo profecti, sumus obnoxij morti: ob unius Christi innocentiam omnes immortalitati restituẽtur, qui meruerint esse in illius corpore. Reuiuiscent omnes, sed suo quisq; ordine, princeps omniũ Christus: deinde q Christo adhærent ceu mẽbra capiti, quorum aliquam multi iam egressi è monumentis, unà cum Christo resurrexerunt, cæteri reuiuiscent in extremo illius aduentu. Iámque peracta totius corporis resurrectione, nihil superererit, nisi finis humanarũ uicissitudinum. Id non ante futurum, quàm cum penitus abolita mortis tyrannide, Christus uictor regnum tranquillum ac pacatum tradet deo patri, cui debellatis hostibus suam ditionem asserit: cumq; prorsus à toto corpore suo depulerit, & in nihilum redegerit omnem aduersariorum potestatem, principatum ac uim. Siquidẽ tamdiu necesse est filium hoc asserendi deo patri regni negocium agere, donec uniuersos hostes suos internicione deuictos, substrauerit pedibus suis, ne qua sit usquam rebellio, aut metus malorũ. Per peccatum regnat mors, per mortẽ regnat satanas. Peccato extin

 cto desinet

Nouissima autē inimica destruetur mors.

cto desinet regnare mors. Id quanquam interea molimur pro uiribus, tamē ad plenū non prius continget, quàm extrema resurrectio uim omnem mortalitatis aboleuerit, uelut extremo iam hoste cōfecto, qui pertinacissime rebellabat. Siquidē ita decreuit pater, omnia sub ijcienda sub pedes filij, quemadmodū scriptum est in psalmis, Omnia subiecisti sub pedes eius. Atqui cum dicit, fore ut omnia subijciantur pedibus filij, non sic accipiendum est, quasi patre excluso, filius solus regno sit potiturus, imò idem est filij patrisq; regnum. Per filium pater regnum hoc nouū ac peculiare, quo deuictis cupiditatibus, nulla est aduersus diuinam uoluntatem rebellio, sibi asserit: quod ita habet commune cum filio, ut penes ipsum maneat autoritas, utpote à quo profectū est filio regni consortiū: quod ita plenū ac perfectum est filio, ut nihil interim decedat patri, cum sit eadem utriusq; uoluntas. Ergo cū acciderit ut filio subiecta sint omnia, tunc & ipse filius totum, hoc est, cū corpore sese subiecturus est patri, quo autore factum est, ut omnia cesserint in filij ditionem, ut posthac nec in mēbris sit quod à Christo dissideat, & filius totus cum patre consentiat, à quo ceu summo principio pendebunt uniuersa, & huic uelut autori, feretur ab omnibus acceptum quicquid usquam praeclare gestū est. Haec cū uobis olim tradiderim, uosq; receperitis, quid est quod rursus quidam ambigūt, nū reuicturi sint mortui? Cuius si nulla spes est, nihil egerint

Alioqui q̄d facient qui aptizan.

rint isti quidam : qui licet superstitiose magis quàm pie, uice mortuorū baptismū accipiunt, metuentes, ne non inter iustos resurgat, qui sine baptismo decessit. Id ne fiat, subornant aliquem, qui mortui loco respondeat se credere, ac baptismum cupere. Fidem probo, factum non probo. Nam ut ridiculum est existimare, mortuo succurri baptismo alieno, ita recte credūt resurrectionem futuram. Neq; enim metuerent mortuo, si crederent eum non reuicturum. Quin & ipsi nos stulte facimus, ob Christi doctrinam quotidie de uita periclitantes, si post grauissimas afflictiones nō sequetur præmium. Neq; periclitamur modo, uerumetiam in singulos dies quodammodo morimur : nouis subinde periculis expositi, neq; simplici morte defungimur. Quod dico non mentior, ita mihi semper gloriari liceat hac gloriatione, quam habeo per Christum Iesum dominum nostrum, in cuius gloriam cedunt mala, quæ perpetimur. Quod apud Ephesios tantum malorum perpessus sum ob euangelium Christi, ut mihi fuerit cum bestijs depugnandum, morti addictissimo, quid fructus fuerit, aut quod præmium si mortui non reuiuiscunt? Quæ dementia sit, ultro tot malis immergi, si mox à morte nihil referat, quomodo uixeris? Si tota spes hominis morte finitur, quid superest, nisi ut, quod apud Esaiam dicunt impij, diffisi de promissis futuræ uitæ, ac felicitatis summam huius uitæ commodis metientes : Edamus et bibamus,

Propter uest. glor.

cras enim morimur. Quod ex hac uita rapuerimus id demum nostrum est: à morte nihil sumus. Huiusmodi fortasse cantilenas uobis occinunt uel philosophi uel pseudapostoli. Sed cauete, ne uos suis fabulis in periculosum errorē illiciant, semper memores, quod uere dictum est à comico uestrate: Mores bonos colloquia corrumpunt mala. Ex ocio luxuq; uitæ nascitur ista diffidentia, dum sibi male conscij, nolunt esse resurrectionem: tanta uitiorum caligine tenētur quidam in diem uiuentes. At uos per iusticiæ studiū non uoluptatum expergiscamini, neq; in tantum diffidentiæ malum prolabamini cum cæteris. Sūt enim inter uos, qui licet humanæ sapientiæ supercilio tumeant, tamen quæ præcipua sapientiæ pars est, ea carent deum ignorantes: cuius ui non credunt mortuos in uitam restitui posse, cum sit omnipotens. Hæc dico nō infensus uobis, sed ut pudore correcti, posthac non auscultetis istis, qui tam stulta, tamq; impia uobis persuadere conantur.

Menander. Euigilate iuste.

Iam cum certum sit futuram resurrectionem, rogabit aliquis curiosior, quomodo futura sit, aut cuiusmodi corpore sint resurrecturi: quandoquidē hæc corpora uertuntur in fauillam, aut terram, aut aliud uilius. Stulte q mireris semel id posse præstare deum in resuscitādis corporibus, qđ quotidie natura facit in eliciēdo semine: Tu semē aridū ac mortuū conijcis in terram, ibi rursus putrefactū interisse uidetur atque

Sed dicit aliquis.

que ita demum exiliens è terra, ueluti renaſcitur ac reuiuiſcit, nec aliter reuiuiſcit, niſi mortuũ ac ſepultũ fuerit. Ac longe alia ſpecie renaſcitur ſemen, quàm conditũ fuerit in ſcrobe. Puſillũ, uile, nigrũ ac ſiccum granulum infoditur humo, id in limo putrefactum, uelut reuiuiſcens erũpit in teneram herbã, mox culmi, deinde ariſtæ. At nihil horum apparebat in granulo illo minuto, quod terræ credidiſti. Sua cuiq; ſemini uis ineſt, ea ſe ꝓfert, ubi rurſus emerſerit, ut iã aliud omnino uideatur, cũ idem cõſpicias, ſed renatũ in meliorem ſpeciẽ. Ex quantulo grano, quantam arborem enatam uides? Quod ſtirpis robur, quæ radicis ambages, ꝗ̃ late ſparſi rami, quæ põpa frõdiũ, quæ florum amœnitas, quæ fœtuũ ubertas? Nihil horũ erat, cũ tu uile ac minutũ illud granũ inſepelires humo. Et tamẽ hæc omnia audebas ſperare, naturæ uiribus fretus, et nõ audes idẽ à deo ſperare, fretus illius omnipotẽtia? Granũ eſt quod ſeminas, non arbor, & tamẽ deus ex citato corpus addit, quale uiſum eſt ipſi, qui ſingulis ſeminum generibus peculiarem uim penitus indidit, ut cum renaſcantur omnia: nõ tamẽ eadem ſpecie renaſcantur. Qđ idẽ fit in animãtiũ genere. Suũ cuiq; ſemen eſt, neq; quoduis animal è quouis ſemine prouenit. Et quanꝗ̃ illud eſt oĩm cõmune, quod copus habent carneũ, tamẽ nõ parũ intereſt inter carnem & carnẽ. Siquidẽ alia eſt hominũ caro, alia pecudũ, alia piſcium, alia uolucrũ. Itẽ in his quæ carẽt anima, licet

Deus autem dat illi corpus.

omnia corpora dicantur, tamẽ alia species est corporibus cœlestibus, alia terrestribus, puta saxis, aut aquæ, terræue. Quin ut alia gloria est, ac dignitas est corporũ cœlestium, alia terrestriũ, ita inter ipsa corpora cœlestia discrimen est. Primũ non est eadẽ gloria lunæ quæ solis, nec cæterarum stellarũ quæ lunæ. Deniq; et ipsæ inter se stellæ differunt claritate. Nec enim omnes æquant luciferi radios. Itidem in resurrectione suo cum corpore reuiuiscent omnes, sed dispari dignitate: nimirũ pro cuiusq; sorte, proq; uitæ meritis. Nam alia specie reuiuiscent impij, alia pij. Rursum inter pios, prout quisq; se gessit in uita, ita noua ti corporis honore præminebit. Omnibus tamen longe felicius restituetur corpus, q̃ in morte deposuerint. Quod in natura est semen humo cõdere, hoc est in resurrectionis causa sepelire cadauer. Quod est illic enasci, hoc hic reuiuiscere. Vt illic longe præclarius est quod nascitur, q̃ quod erat creditum terræ, ita hic licet idem, tamẽ longe dissimile corpus excitatur. Conditum est humo ceu seminis granum, corpus putrefactioni obnoxium, at idem reuiuiscet, nulli prorsus obnoxium corruptioni. Contemptũ ac uile corpus humo conditur, at reuiuiscet idem multa præfulgens gloria. Sepelitur corpus, etiã cum uiueret imbecille, sed resurget immẽsis præditũ uiribus. Sepelitur corpus, quod ut uiueret, tamen crassum erat ac pigrum, & ob id sæpe oneri moderatori animo. Sed resurget

Seminatur in corrup.

corpus

corpus non animale iam, sed spirituale, quod nusq̃ in mora sit animo, quocunq; tulerit illius impetus. Nam est hæc quoq; corporũ differentia, cum aliud sit animale, quod cibis eget ac somno, qđ labore fatigatur, qđ morbis afficitur, qđ ætate contabescit, qđ crassis aut uitiatis organis suis frequenter impedit animi conatũ, quod ob insitos affectus sæpe sollicitat ad uitia, cui cum inhæret & obsequitur animus ipse, uelut in corpus uertitur, è mente degenerans in carnem: aliud spirituale, quod hic paulatim à sensibus & affectibus corporeis defecatum, mox per resurrectionem renascens, quodãmodo transfiguratũ est in animũ, cui se se studio pietatis accõmodauerat: ut quemadmodũ noster animus obtemperans diuino spiritui, rapitur ac quadantenus transformatur in illum, ita corpus nostrum obsequens animo repurgetur & exuat crassitudinem suam, extenuatũ in tale corpus, ut menti simillimum sit. Corpus hoc crassum ac terreũ accepimus à principe nostri generis Adam illo priore, qui ut de limo fictus erat, ita terrenis affectibus fuit obnoxius. Verũ est alter Adam posterior, nõ natiuitatis, sed reuiuiscentiæ princeps, qui ut cœlestem habet originẽ, ita fuit ab omni contagio terrenarũ cupiditatũ imunis. Ita legimᵒ et in Genesi: Cõditus est primᵒ A dã, ut animæ beneficio uiueret. Sed ita ut aĩa, uelut illigata corpori crasso, nihil ageret nisi per organa corporis. Sed post hunc datus est posterior Adã, qui ut è spiri-

Factus est primus Adam.

tu sancto cōceptus est, ita suis uitam impartiret, non crassam hanc, & plerisq; in rebus cōmunem cum pecudibus sed uitā spiritualē ac diuinam. Itaq; per Christū modis omnibus in melius renascimur. Qđ tempore prius est id & re crassius est iuxta naturæ quoque ordinē. Animale corpus nūc gestamus, olim fruituri spirituali. Quēadmodū crassior ille generis nostri parēs præcessit, successit Christus autor nouæ generationis. Qualis fuit parens ille luteus, tales sunt & huius posteri, nēpe terrenis addicti cupiditatibus. Rursum qualis fuit Adam ille cœlestis, tales sunt in hūc renati quibus cœlestia cordi sunt. Nam quod olim perfecte continget, hic iam meditandū est. Quēadmodū ante baptismum, primi parentis ingenium improbis moribus expressimus, ita per baptismū renati Christo cœlestem autorem uita cœlesti referemus. Quod ni fecerimus, nec hic pertinebimus ad corpus Christi, nec tū resurrectionis gloria fruemur. In dei regnū cooptati sumus: uerum illud dico fratres, quod caro & sanguis, hoc est, hoīes primæ generationis nō possunt ad hæreditatem regni dei peruenire. Neq; uita corrupta uitijs immortalitatis hæreditate fruetur. En rē arcanam uobis apio, ne qđ uos lateat de modo resurgēdi. Non oēs morituri sumus: nā fortasse dies ille nostrū aliquot uiuos deprehendet. Sed tamen oēs ad immortalitatis gloriā immutabimur, qui hic pietatis studio quodammodo meditamur immortalitatē, abstinentes

Sed nō prius quod spirituale est.

Ecce mysterium uobis dico.

à peccati contagio. Ea immutatio non continget paulatim, quemadmodum in rebus naturalibus fieri uidemus, sed in momento punctóque temporis ad cantum extremæ tubæ. Clanget enim tuba, ad cuius uocem qui tum mortui fuerint, reuiuiscent iam immortales. Et nos, quos uiuos reperiet ille dies, subito immutati, iam aliter uiuemus, uidelicet ad eorum morem qui reuixerint. Oportet enim, ut priusquam regno cœlesti plene potiamur, prorsus exuamus omnia quæ terram sapiunt, & corpus quod nunc habemus corruptioni obnoxium reddatur incorruptibile, & quod nunc habemus mortale, reddatur immortale. Id ubi contigerit, tunc re præstabitur, quod Osee propheta futurum præsagiens, dicit exultans aduersus mortem internitione deletam: Absorpta est mors per uictoriam. Vbi nunc tuus ô mors aculeus? ubi tua uictoria tartare? Porrò mortis aculeus est peccatum. Robur autem peccati lex, quæ per occasionem irritat peccandi libidinē. Lege sublata languet peccati uis: sublato peccato, cessat mortis potentia, exempto uidelicet aculeo, quo nos ferire solet. Tam uiolentis hostibus prorsum impares eramus, si nostris præsidijs res fuisset gerenda, sed tamen est habenda deo gratia, qui fecit ut nobis si uelimus, in manu sit tam inclyta uictoria per Iesum Christum dominum nostrum, qui sua morte pro nobis mortem expugnauit, quiq; nostra commissa in sese recepit expianda. Proinde fratres mei charissimi,

Osee. 13.
1. Io. 5.
Deo autem gratias qui.
1. Ioan. 5.

quando certum est futuram resurrectionem, quando certum est tantam felicitatem per eam præstari, quæ tamen non cōtinget, nisi qui hic per innocentiam & peccati fugam cœlestem uitam meditati fuerint, ne uacilletis in eo quod semel credidistis, neque sinatis uos malorum colloquijs à recta sententia dimoueri, quin potius detis operam, ut in his, quæ uos deo conciliant, in dies proficientes, semper uobis ipsis meliores possitis euadere, præparantes uosmetipsos ad futuram resurrectionē. Nec pigeat ullius laboris, cū certum habeatis, quod opitulante Christo, pro temporarijs molestijs æterna gaudia sitis assequuturi.

Stabiles esto te & immobiles.

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

De collectis autem.

CAeterum quod attinet ad subleuandos benignitate uestra sanctos, qui degunt Hierosolymis, quemadmodum præscripsi Galatis, ut in eum usum pecunia colligeretur, si qui sponte sua conferre uellent, itidem fiat apud uos, ut hac quoq; in parte cum cæteris ecclesijs congruatis. Primo die sabbati, hoc est, die dominico, quisq; uestrum apud se reponat ac recondat, quantuluncunq; cuiq; uisum fuerit. Hoc ideo moneo, quo magis in promptu sit, quod quisq; largiri decreuerit, ne cum uenero, tum deniq; sit corradenda pecunia. Cæterum ubi uenero ad uos, quoscunq; uos delegeritis ad hoc negocij, hos cum meis literis mittam Hierosolymam, ut perferant uestram munificentiam. Quod si uidebitur operæprecium ut ipse proficiscar illuc,

Per unam sabbati.

illuc, illi mecum proficiscentur, ne quis suspicari queat, ulla ex parte me meum negocium agere. Sum autem inuisurus uos, ubi per Macedoniam iter fecero, nam illos obiter duntaxat interuisam. Apud uos autem aliquandiu commorabor, haud scio an totam hyemem exacturus, ut sub proximum uer, uobis deducentibus, proficiscar, quocūq; negocium euangelij uocabit: alioqui nunc uos adissem, sed nolui uos obiter atque in transcursu uidere. Nam spero futurum, ut mihi liceat dies compluscùlos apud uos commorari, si modo dominus Iesus permiserit. Interea commorabor Ephesi usq; ad quinquagesimum diem. Res moræ nonnihil postulat, quod cum illic mihi sit aperta ianua ingēs, & ampla spes illustrandi euangelij, tamen multi sunt qui aduersentur. Quod si interim contigerit Timotheum adire uos, uidete ne quid illi obtingat ab elatis ac diuitibus quibusdam periculi. Iuuenis est, sed meus est collega, & in euangelico munere syncere litereq; uersatur ut ego. Proinde ne quis illum despiciat, quod ætate sit iunior, quin potius ut apostolum & collegam meum indemnem & illæsum dimittite, & officij gratia prosequamini abeuntem, ut ad me ueniat. Nam illum expecto unà cum cæteris fratribus, eius comitibus. Porrò quod postulaueratis, ut Apollos potius isthuc mitteretur, per me quidem non stetit, quo minus iuerit. Nam uehementer hortatus sum, ut adiret uos cum aliquot fratribus, sed frustra.

Nam

Nam ob certas causas non erat ullo pacto animus nūc adire uos, uenturus tamen est simulatq; uacabit. Vigilate aduersus insidias male suadentium. Persistite in fide semel suscepta, infracto animo sitis aduersus ea quæ obsistunt euangelio, sitis robusti ualidiq;. Quicquid autem apud uos geritur, non per contentionem, sed per charitatem geratur. Obsecro uos fratres, sed quid opus precibus? Ipsi nostis familiam Stephanæ, dignam, quam obseruetis, uel quod has ceu primitias ex Achaia Christo lucrifecerim, uel quod sese totos dediderint sanctis officio subleuandis. Par est igitur, ut uos quoque uicissim talibus honorem habeatis, nec his solum, uerumetiam quicunque nobiscum adiuuat rem euangelicam, nostriq; laboris particeps est. Gratum fuit, quod Stephanam, Fortunatum, & Achaicum huc miseritis. Siquidem hi suppleuerunt officio suo, uenientes omnium nomine, quod adhuc desiderabam uestri. Nam refocillarunt spiritum meum, imò uestrum, quippe qui non aliud spectat quàm uestrum commodum, nec alia re magis exhilaratur, quam uestris profectibus. Tales igitur agnoscite, peculiari quodam honore illos prosequentes. Salutant uos congregationes Asiaticæ. Multam salutem ex affectu pietatis optant uobis Aquila & Priscilla, reliquaq; congregatio Christianorum, quam habent domi suæ. Salutant uos omnes, qui hic Christi nomen profitentur. Sitis & uos mutua inter uos beneuolentia coniuncti,

uosq;

uosq; inuicem ſalutate ſancto puróque oſculo, ueræ concordiæ ſymbolo. Saluto uos Paulus, atq; id meapte manu ſubſcripſi, pariter teſtatus & meum erga uos affectum, & hanc epiſtolam non eſſe ſubditiciam. Si quis non diligit dominum Ieſum, anathema ſit, Mara natha, quandoquidem auerſatur eum, à quo ſolo poterat conſequi ſalutem, & ueniſſe negat, quem conſtat ueniſſe, magno bono credentium, ſed magno malo incredulorum. Adſit uobis fauor ac beneficentia domini Ieſu Chriſti. Precor ut quẽadmodum ego uos Chriſtiano affectu diligo, ita uos inuicem ſyncere diligatis ea charitate, qua uos conglutinauit Chriſtus Ieſus. Amen.

PARAPHRASEOS IN PRIOrem Pauli apoſtoli epiſtolam ad Corinthios, per Eraſmum Roterodamum, finis.

IN POSTERIOREM AD CORINthios epistolam, argumentũ per Erasmũ. Roterod.

Rimũ reddit causas Corinthijs, quare nõ reuiserit illos, quẽadmodũ pollicitus est epistola superiore, prius quædam præfatus de suis afflictionibus, quas ob euangeliũ Christi perpetiebatur, ostendẽs in tantis malis deũ sibi fuisse solatio. Mox recõciliat Corinthijs eum, quẽ superiore epistola iusserat tradi satanæ, ut amanter reciperent castigatũ, quem peccantẽ eiecerant. Hæc fermè cap. primo ac secundo. Deinde prædicat studiũ suum in euangelio prædicando, obiter taxans ac notans cæteros pseudapostolos, qui suo seruiẽtes quæstui, suæ studẽtes gloriæ, nusq̃ nõ pelliciebant ad legẽ Mosaicam, quam Christo sic conabantur admiscere, quasi huius accessione non esset spes salutis. Itaq; umbris legis Mosaicæ præfert euangelij lucem: subinde adhortans illos nõ ad ceremonias legis, sed ad conscientiam uitamq; Christo dignam: testans interim, qua synceritate prædicauerit euangeliũ Christi, quantumq; malorũ eius gratia perpessus sit spe præmij cœlestis. Ad hæc indicat, quibus in rebus sita sit potissimum Christiana pietas. Hæc tractantur in calce

In calce capitis secundi, capite tercio, quarto, quinto, & principio sexti. Nam reliqua huius capitis parte, simulq; initio proximi hortatur illos, ut agnoscentes dignitatem & sanctitatem suæ professionis, modis omnibus abstineant ab inquinamentis ethnicorum, cum quibus nihil esset illis commune.

Quarto loco lenit superioris reprehēsionis acerbitatem, collaudans illorū obedientiā, qđ epistolæ suæ, licet obiurgatriā, p oīa paruissent, gratulaturq; qđ is mœror tēporarius summū gaudiū utrisq; pepererit, uelut cū ex amaro pharmaco cōsequitur gratissima sanitas.

Quinto loco cū exemplo Macedonū, tum uarijs argumentis, ac scripturarū testimonijs prouocat, ut pro sua quisq; facultate, proq; animi propensione conferat aliqd in subsidiū sanctorū, qui Hierosolymis agebāt, memor hoc sibi mādatū à Petro, ad hoc negocij misso Tito cum altero collega, ut pleriq; putant, Luca, quos cōmendat Corinthijs. Hæc agit capite octauo & nono.

Sexto, quos ante taxauit oblique, palàm insectatur pseudapostolos, q fastu ac supercilio dignitatē ac maiestatē apostolicam præ se ferebant, Paulum in contemptum uocantes uelut humilem, ut qui cerdoniam exercuerit, uelut imperitum & infantem, ad hæc toties cæsum ac uexatū iniurijs. Aduersus hos autoritatē suam asserit apud Corinthios, testans nuſq̄ sibi deesse autoritatē ac potestatē apostolicā, sed qua nolit uti grauandis alijs queādmodū cæteri, sed tantū ad cōmodū suorum

rũ & Christi gloriam. Deinde præfatus ueniã stultitiæ, qđ de se gloriosius quædam dicere cogeretur, primũ æquat se summis apl'is, deinde præfert etiam, idq; multis nominibus, uel qđ latius sparserit euangelij doctrinã, uel qđ unus gratuito eã tradiderit, neq; p se, neq; per suos grauãs Achaicos, uel qđ plura perpessus sit euangelij causa, quàm illorũ quisq;, ea sibi gloriæ uertens, ob quæ quibusdam uidebatur cõtemptior. Porrò sermonis imperitiã agnoscẽs modestiæ causa, rerũ scientiam sibi uindicat, ne quid uel hic desiderent. Postremo quoniam pseudapostoli fictis angelorũ uisionibus sese uenditabant apud simplices, Paulus ueram & insignem adducit uisionem, se raptum in tercium usque cœlum, atq; illic edoctum, quæ captum hominum excedant. Hæc ferè cap. decimo, undecimo, & duodecimo.

Septimo, ne p pseudapostolos relaberentur in pristina uitia, testatur sibi in animo esse inuisere illos, cũ autoritate interminans, ne tales eos offendat, ut sui dissimilis esse cogatur, aut ne sicut epistola sæuire coactus est, ita præsens quoq; sæuire cogatur, qđ antehac non fecerit, cum suo iure potuisset. Hæc agit in calce capitis duodecimi, & capite decimotercio. Græcorum inscriptiones testantur hanc epistolam missam è Philippis per Titum & Lucam. Cæterum argumenta quæ nullo autore, sed commoda breuitate habentur in latinis codicibus, testantur per eosdem missam è Troade, nam huius loci meminit capite secundo.

Paraphrasis

PARA=PHRASIS IN Epistolam Pauli ad Corinthios posteriorem, per Erasmum Roterodamum.

PAVLVS legatione fungens nomine Christi Iesu ex autoritate dei patris, simulq; Timotheus frater consortio religionis, collega communione officij: gregi Christiano, qui degit Corinthi, neq; Corinthi solum, uerũ etiam omnibus sanctis, qui Christo seruiũt per totam Achaiam, cuius metropolis est Corinthus: Precamur uobis gratiam & pacem, concordiamq; largiente domino Iesu Christo, & huius patre deo, quem cum illo cõmunem habemus patrem. Verbis bene ominatis prædi-

Benedictus deus.

candus est, ac laudibus uehendus deus, et idem pater domini nostri Iesu Christi, qui fons est & autor omnis beneficētiæ, ac deus non formidabilis pijs, sed à quo proficiscitur omnis nostra cōsolatio, qui nō cessat refocillare ac subleuare nos apostolos, quicqd undecunq; nobis inciderit afflictionis: idq; facit non nobis tantū cōsulens, ne fracti malis deficiamus, uerum etiam uobis omnibus, qui ut nostris malis pro mutua charitate discruciamini, ita nobis refectis, solatiū & ipsi capitis, nostroq; exemplo spe diuinæ refectionis, fortiter perduratis in afflictionibus tolerandis, confidentes deum nec uobis afflictis defuturū, quē uidetis nobis oppressis ac penè extinctis præsidio fuisse, qui pro modo malorū, quibus premimur, temperat cōsolationē suam. Non piget afflictionū, quas ob Christū, et exēplo Christi perpetimur. Is quo grauiora passus est, hoc maiore solatio fruitur. Et nos, quo grauius afflicti sumus huius causa, hoc eodē opitulante maiore solatio refecit deus malis exēptos, ut uos in uobis idē speretis, quod in nobis factum cernitis. Proinde siue quid affligimur rebus aduersis, id facit ad animandos uos, uestræq; saluti conducit, ut nostro exēplo confirmati, fortiter feratis asperrima quæq;, quorū tolerantia, licet amara sit, tamen est salutifera. Siue recreamur depulsa malorū procella, rursus & hoc facit de us, quo nobis subleuatis uestros reficiat animos, ne præ dolore deficiatis, sed uicissitudine malorū ac so-

Vt possim⁹ & ipsi consolari.

Pro uestra exhorta. & salute.

latij possitis & ipsi perpeti, quæ nos perpetimur. Qđ quidem ita fore confidimus, ut quemadmodū participes estis afflictionum nostrarū, ita sitis & solatij nostri participes, & quemadmodū nobis diuexatis indoluistis antehac, ita ereptis gratulemini, quando conuenit inter amicos bonorū pariter ac malorū esse societatē. Magis autē gratulabimini, si plene cognoueritis, quanto malorū turbine perculsi fuerimus in Asia. Nam illic mirū in modū pressi sumus afflictionū pondere, prorsusq; grauiore q̄ pro uiribus nostris. Nam eò uētum erat, ut de uita quoq; desperaremus, nimirū impares ferendis tot tantisq; malis. Tantaq; persequutionū erat uiolentia, ut non solū alij diffiderent nos posse subsistere, uerum etiam ipse noster animus diffidens suis uiribus, nihil nisi mortem præ oculis haberet, neq; quicq̄ præsagiret, nisi supremū exitium Huc nos deduci passus est deus, ne quid fideremus nostris uiribus, sed ipsius præsidio, qđ tū maxime solet esse præsto, cum maxīe nos humana præsidia destituunt, qui cū uult, non solū eximit à mortis periculo, uerumetiam extinctos ad uitam reuocat. Quantū ad me pertinebat, iam mortuus, iam extinctus eram, uerum ab hac morte me deus eripuit, & nunc etiam eripit, de quo cōfidimus, quod & in posterū sit erepturus, maxime si uestræ preces accesserint, quæ mihi dei fauorē concilient, ut quemadmodū multorū uotis & in multorum commodum seruamur, ita multifa-

Non.n. uolumus uos ignorare.

Qui suscitat mortuos

riam per multos agantur gratiæ deo pro nobis serua tis, quasi beneficium dei, quo mihi contigit incolumẽ esse, non in unum me (qui seruor) sed in omnes, quorum bono seruor, collatũ uideatur. Alioqui quantum attinet ad me domi habeo, quod me uel in medijs afflictionibus soletur, atq; etiam ad gloriationem usq; erigat exhilaretq;, nimirũ hic animus sibi testis ac conscius, quod non quemadmodũ faciũt quidã apud uos, per ostentationẽ humanæ doctrinæ quæstũ uenantes, sed per simplicitatẽ ac synceritatẽ deo dignam uersati simus in euangelico negocio, cum in omni Græcia, tum præcipue apud uos, quorũ gratia cum tanta per pessi simus, nihil unq̃ tamen mercedis à uobis uel expectauimus, uel cepimus; ne cui daretur ansa suspicãdi, quod ad nostrũ quæstũ uos captaremus. Hæc non arroganter à me dicuntur, sed uere. Non hæc uane de nobis iactamus, ipsi fecistis periculũ. Neq; enim nos unq̃ aliusmodi cõperistis, quàm quales fuisse nos testamur his literis, quas legitis: nec alios nos facimus in epistola uerbis, quàm quales nos apud uos præstitimus factis. Quin etiam spero fore, ut quales nos hactenus ex parte cõperistis, tales semper experturi sitis, ut merito possimus utriq; de alteris gloriari, si ut ego uobis præstiti syncerum apostolum, ita uos tanq̃ grati docilesq; filij parentis ac doctoris officijs animoq; respondeatis. Iactent interim alij sese apud homines, qui me uelut hominẽ reiectum & afflictum aspernãtur

Nã gloria nostra hæc est.

Non.n. alia scribimus uobis.

In die domini nostri.

ſpernãtur.Certe cum uenerit dominus, nec ullus erit fuco locus,ibi de uobis gloriabor, quos Christo lucri fecerim,et uos uiciſſim de me,qui nihil uobis tradide rim,niſi qđ Chriſto dignũ eſſet. Hæc fiducia mei ani*mi ſibi bene conſcij ſimulq́; ſpes de ueſtro ꝑfectu con cepta,in cauſa fuit,ut in animo fuerit antehac inuiſe re uos,quo uos duplici gaudio afficerẽ,primũ ob epi ſtolam,deinde ob præſentiã.* Statuerã *enim ut in* Ma*cedoniã proficiſcens,uos obiter inuiſerẽ, ac rurſus ẽ* Macedonia *reuerſus ad uos me reciperẽ,id qđ proxi mis literis pollicebar, atq; ita deducẽtibus uobis pro ficiſcerer in* Iudæam. *At illud interim ueniet in men tem alicui,cũ hæc ſtatuiſſem in animo,num per incõ ſtantiã mutauerim ſententiã,aut humano cõſilio non præſtẽ,pđ præſtare uoluerim,utcũq; pro re nata mu tatis decretis:* Nequaꝙ,*imò conſulto non obtẽperaui cupiditati meæ,quod intelligerẽ magis eſſe in rem ue ſtram,ut dilato reditu meo caſtigarẽtur quidã, quos impuros uidere nolui:ſemper in hoc mei ſimilis et cõ ſtans,qđ ubiq; ſeruio ueſtris cõmodis, ut hac in par te nuſꝙ uacillem,ſed ſemper præſtem, qđ ueſtra ſua ſerit utilitas:ſemper fugiã quod intellexero uobis in utile fore.*Non *qđ in nobis ſitum arbitrer,ut quicqđ decreuerimus expedire,idem præſtemus .* Sed *nõ fal lit deus,cuius præſidio factũ eſt,ut ſermo noſter quo uobis illius euangeliũ prædicauimus , non uacillarit, ſed ſemper ſui ſimilis fuerit.* Neq; *enĩ humana uobis*

Vt *ſit apud me, eſt, eſt, non,non.*

Est & non.

Quotquot n. pmiss. d.

prædicauimus, sed rem solidam, efficacem, & immutabilem cōstanter eodemq; tenore uobis tradidimus, ego, Syluanus ac Timotheus, uidelicet filium dei Iesum Christum, cuius nomen non fuit inefficax apud uos, sed potens & efficax fuit, non nostro præsidio, sed ipsius beneficio. Hactenus experti dotes sancti spiritus tenetis arrabonem, nec fallent quæ in posterum promissa sunt. Etenim quæcunq; sunt promissa, per illum fidelia sunt, & per ipsum indubitata sunt, cui debetur hæc gloria. Neque enim nostra promissa sunt, quæ uobis proposuimus. Autor est deus, nos tantū ministri sumus ac nuncij. In illius gloriam cedit, si quod illius nomine prædicamus, uerum comperitur & efficax. Porrò quod nos Christum constanter prædicauimus, quodq; uos in suscepta Christi religione perstatis, dei muneris est, qui quo magis ipsius promissis fideremus, & arcanis dotibus suis unxit nos, ac mentibus nostris sigillum quoddam impressit, quin & spiritum suum indidit cordibus nostris, uelut arrabonē ac pignus in posterum promissæ felicitatis. Itaque ne quis tribuat inconstantiæ, quod huc usq; distulerim reditum meum ad uos, deum animi mei testem facio: quod hactenus non ueni Corinthum, non factum est odio uestri, sed benigno potius animo, ne si prius uenissem, cogerer sæuire in quosdam, qui nondū resipuerant, quos tamē interim emendatū iri cōfidebam. Malui me uobis aliquanto serius reddere, modo meus ad

uentus

uentus mihi simul ac uobis esset iucundior, quem tristem ac nubilum esse nolebam. Neq; uero hæc minaciter atque imperiosius dicta uideantur, sed emendandi uestri gratia. Non dominamur, nisi ijs qui peccarunt. Itaq; fidei nomine nullum habemus in uos dominium, in qua perseueratis, sed est in uita, quod in uobis correctum uolebam. Adeo uero non comminamur istis, quo nostram in uos autoritatem ostentemus, ut potius hac uia uestro gaudio consulamus, quod nolebam ob quorundã impuros mores, meamq; necessariam seueritatem ullo mœrore contaminari.

Non q̄d dominamur fidei uestræ.

CAPVT SECVNDVM.

Imò quoniã uos superioribus literis necessario in mœrorē conieceram, damnato incesto, uisum est mihi non cōmittere, ut aduētus quoq; meus nouū mœrorē adferret mihi pariter ac uobis. Optarim uobis semp esse uoluptati, mœrori nunquã, si per uos liceat. At si quando prouocatus admissis quorundam cogor, dũ emendo paucos, omnibus mœrorem inijcere, mœrens ipse, qs erit qui me rursus exhilaret, nisi quē ego mœrore affecero? Id fiet si cōspexero correptionis amaritudine sanatũ, uosq; sanato gratulātes, quēadmodũ antea mœroris eratis participes. Atq; hac eadem de causa scripsi uobis hanc epistolã, priusq̄ uenirem, ne si uenero ad uos, dolorem capiã ex his, ex quibus par erat me uoluptatē ac solatiũ capere, præsertĩ cũ uos sic erga me cōfidam affectos esse, ut siue mœream ob

Statui autē hoc ipsum apud me.

emendationẽ quorundã, mœror meus ſit omnibus uobis mecũ cõmunis, ſiue gaudeã ob caſtigatos aliquos, gaudiũ meũ ſit uobis item omibus cõmune. Nihil mi hi triſtius, q̃ ſi uidero in uobis, quæ ueſtra profeſſione ſunt indigna. Nihil lætius, q̃ ſi cõſpexero nihil eſſe in uobis, quod uituperari poſſit. Proinde ſupra modũ perculſus tanti flagitij probro, quod inter uos cõpertum eſt, has ſcripſi literas nõ ſine graui cruciatu animi, & anxietate cordis, nec abſq; multis lachrymis, non quo uos cõtriſtemini, ſed ut intelligatis affectum & amorem meum erga uos, qui quo propenſior eſt, atq; uberior in uos, hoc grauius diſcrucior, ſi q̃d turpitudinis in uobis extiterit. Quod ſi q̃s mœroris cauſam dedit, non me tantum contriſtauit, ſed aliqua ex parte duntaxat, cum mecũ uos omnes contriſtauerit. Sed ſatis ſupplicij eſt iſti homini (neq; enim prodo nomẽ, et facinoris non libet meminiſſe, cuius pœnitet autorẽ) quod ſic palàm in conſpectu omnium correptus eſt, ac uitatus ab omnibus. Datũ eſt hoc illi ſanãdo, cæteriſq; deterrẽdis. Nũc ſupereſt, ne quid à uobis adijciatur mœroris afflicto, quin potius qui peccantẽ horruiſtis, ijdem pœnitẽti cõdonate, mœrentẽ conſolamini, ne qua fiat, ut is immodico dolore abſorbeatur. Quapropter obſecro uos, ut quoniã illũ charitate, nõ odio cõdemnaſtis, nec in aliud condẽnaſtis, q̃ ut reſipiſceret ac ſeruaretur, efficite, ut hic quoq; experiatur efficacem in ſe ueſtram charitatẽ, ut alacriter & amanter

Non me cõtriſtauit ſed ex parte.

amanter recipiatis correctum, quem mœrentes eieci-stis. Nam hoc quoq; fuit in causa, ut hasce literas uobis scriberem, quo uidelicet experirer, an meis iussis in omnibus obtemperetis. Obtemperastis, condemnantes quē condemnari iusseram. Obtemperabitis, & in gratiam recipientes, cui uolo uos esse reconciliatos, ut ubiq; nostra uoluntas consentiat. Cui uos condonatis aliquid, eidem condono & ego, ratus mihi satis factū, si uobis uidero satis factum. Nam & ipse si quid cui condonaui, uestra causa condonaui, teste & approbante Iesu Christo, ne per desperationem aliquem è nostris sibi satanas usurpet, nobis ademptum. Nec enim ignoramus illius animum, qui non solum per uoluptates, uerumetiam per mœrorem insidiatur nobis, illic ad flagitia pellicens, hic in desperationis barathrum præcipitans. Cæterum ubi uenissem Troadem prædicaturus illic euangelium Christi, & ostenderetur, fauente deo, fructus copiosi spes, male discruciatus sum animo, quod, ut sperabam, non repererim illic Titum fratrem & collegam meum, cuius auxilio mihi fuisset opus ad sustinendum negocij pondus. Itaq; dimissis illis abij in Macedoniam nō sine graui periculo. Sed gratias ago deo, qui Christiani nominis triumphum semper per nos circunfert, & illustriorem reddit, indies latius coruscante euangelij gloria, quiq; nusquam locorum nō spargit sui noticiam nostro præconio, ueluti thymiamatis suaue olentis uice nobis utens. Nā euan-

Vt nō circū-ueniamur à satana.

gelij gloriam ubiq; gentium prædicantes, quid aliud quàm Christi spargimus fragrantiam, per se quidem gratam, ac salutarem omnibus, sed multis ipsorum uitio exitiabilem? salutarem ijs, qui credētes euangelio, salutem consequūtur: mortiferam ijs, qui reijcientes, mortis damnationem sibi conduplicant, pristinus flagitijs, ingratitudinis ac pertinaciæ crimen addentes. Ad id præstandum, quotus quisq; est idoneus? Qui hoc uelit fungi munere, nihil aliud spectet oportet, quàm Christi gloriam. At sunt qui ad ambitionem aut quæstum docentes euangelium, non tam Christi spargunt odores, quàm suos & sibi proficiūt, nō Christo, à quorum moribus nos longe abhorremus. Neq; enī nostris compendijs seruientes, humana doctrina uitiamus sermonē dei, sed syncero pectore tanq̄ ex deo, non ex nobis profectum tradimus, idq; deo ipso teste, in gloriam Iesu Christi.

In his q̄ salui fiunt.

CAPVT TERCIVM.

Incipimus iterum nosmetipsos cōmend.

SEd uereor, ne cui uideamur hæc rursum apud uos iactare, quo uobis simus & alijs cōmendatiores. Quid opus cōmendatione, cum res ipsa cōmendet hominem? An nobis opus est commendatitijs epistolis, quas circūferunt pseudapostoli, uel ab alijs impetratas ad uos, uel à uobis ad alios? Nihil moramur epistolas huiusmodi. Epistola uiua, qua satis nos cōmendari putamus, uos estis Corinthij, cordibus nostris inscripta, quo facilius ubiq; mecum circūfero. Ea passim & intelligitur & legitur ab omnibus hominibus, ut iam

alijs epiſtolis nõ ſit opus, quando per ueſtram pietatẽ ſatis teſtatum eſt omnibus, quales fuerimus apoſtoli, & de ueſtro in nos animo ſic confidimus, ut officio cõmendati per nos ipſos, non egeamus hominum commendaticijs literis, dum ſynceritate fidei, uitaq; euangelica declaratis, quod ſitis epiſtola Chriſti ab illo quidem ſcripta, ſed noſtro miniſterio, ſcripta uero non atramento, quales ſunt quas ſcribunt homines humana docentes, ſed ſcripta ſpiritu dei uiuẽtis, neq; rurſus inſcripta tabulis ſaxeis, quemadmodum inſcribuntur leges humanæ, ſed tabulis cordis carneis. Animi ueſtri, quibus euangelicam doctrinam impreſſimus, nobis membranæ uice fuerũt, lingua calami, ſed Chriſtus ipſe dictauit per ſuũ ſpiritũ, quod ſcriberemus. Cæterũ quo præſtantior eſt euangelica doctrina quàm lex Moſaica, hoc potior eſt noſtra quàm illius opera. Nõ hoc tantum facinus arrogamus nobis, ſed tamẽ quod uerũ eſt loquimur, teſte deo, qui per Chriſtum noſtro miniſterio peregit quod dicimus. Alioqui qui nos ſumus, ut noſtris uiribus uel cogitare quicquã eiuſmodi poſſimus, ne dicam efficere? Sed ſi quid ualuimus, aut ualemus, dei beneficio ualuimus ac ualemus, qui ut nobis adeſt laborantibus, ita munus hoc diſpenſandi noui teſtamẽti nobis delegauit, ut uobis impartiremus nõ uetus teſtamentũ quod craſſum eſt, & in literã ſitũ, cuius adminiſtratio Moſi credita eſt, ſed nouũ quod ſpirituale eſt ac cœleſte, in affectibus ſitum, non ceremonijs.

Fiduciã aũt talem habemus.

ceremonijs. Non eſt diuerſus autor qui delegauit,ſed diuerſa functio eſt, ac longe præſtantior apoſtolica. Nam litera quæ Moſi credita eſt,præſcriptis legibus ad mortem adigit,dum & per occaſionem irritat peccandi libidinem,& peccantem capitis ſupplicio punit. Contra ſpiritus,qui per euangelicam doctrinam confertur,condonatis omnibus ſuperioris uitæ commiſſis mortem meritis uitam offert. Quod ſi lex illa prior, quæ literis inſculpta ſaxo,mortem adferebat præuaricatori,gratiam nō conferebat,tantū maieſtatis habuit & gloriæ, ut cū iterum deferret tabulas Moſes, Hebræi nō poſſent intueri uultū eius ob dignitatē ac maieſtatem,quæ tamen erat aliquando peritura, cur non potius euangelicæ functioni ſua dignitas erit ac maieſtas, qua per fidem & ſpiritus benignitatem æterna ſalus confertur? Si tantus honos fuit legi,quæ damnare potuit,ſeruare non potuit,longe plus honoris meretur euangelium, per cuius prædicationem non ſolum aboletur peccatum,uerūetiam iuſticia confertur. Quibus in rebus tantum eſt diſcriminis,ut ſi quis propius conferre uelit, quod per ſe magnificū fuit,nihil omnino dignitatis habere uideatur, uelut obſcuratum eminenti gloria dignitatis euangelicæ. Etenim ſi lex,quæ ad certum modo tempus data eſt,mox antiquanda,tantum habuit apud homines dignitatis,multo plus dignitatis habet euangelica lex, quæ ut omnibus datur, ita nunquam eſt abroganda. Siquidem nouum teſtamentum,

Litera occidit.

Nam ſi miniſtratio damnation.

tum,

tum, quo uetus antiquatur, æternũ dicitur à Christo, quẽadmodum docui superiore epistola. Huius rei certissima persuasione freti, non utimur inuolucris, sed libere ac palàm euangelij lucem ingerimus, confisi & eam esse gloriam huius legis, ut cælari nõ debeat, & uos esse ea firmitate puritateq; mentis, ut intueri possitis. Proinde non facimus, quod à Mose factum legitur, qui cum post priores tabulas diffractas secundas inferret, uelo faciem texit, ne in hanc oculos defigerent Israëlitæ, néue illic hærerent perpetuo, cũ uel hoc argumento significaretur eis abolendam illius legis gloriam, quæ ne tum quidem fulgebat gloria, cum ferretur: nam frustra gloriosum est, quod cernere non licet. Hic typus illius populi crassitudinẽ depingebat, qui uidens non uidebat, & audiens non audiebat, ut quod in Mosi facie gerebatur, id in illorum mentibus uerissime gereretur, quas uelut hebetudinis uelo obtectas, habebant excæcatas. Quin & hodie manet huic genti uetus illa cæcitas, ut cum legis libros legant, tamen non intelligant, & illum studio legis pertinaciter reijciant, cuius aduẽtu lex ipsa sese testatur antiquandam. Sic igitur cum legunt uetus testamentum, ut nouum in eo promissum nolint amplecti, nónne manet illis etiamnum uelum illud Mosaicũ, nec eo per fidem amoto perspiciunt, quod per Christum antiquatur inuolucrum illius legis? Mosen suum adhuc mordicus tenent, cum uenerit quem Moses audiri iussit. Hunc legunt

Habentes igitur talem spem.

Sed obtusi sunt sensus eorum.

gunt in synagogis suis, sed crassa legũt, nihil spectan tes nisi corporalia, cum lex sit spiritualis, si quis perspicaces adferat oculos. Obstat nimirum illis in hunc usq; diem uelum quod cordibus illorũ oppansum est, id tollitur per fidem euangelicam. Verum ubi & illi relicta crassitudine mentis, & amplexi cõmunem fidem, sese conuerterint ad dominum, tum auferetur uelum, quo cernant ea, quæ non cernũtur, nisi purgatissimis oculis fidei. Moses corporalis erat & crassus: at dominus Iesus spiritus est, non ea docens quæ corporeis cernantur oculis, sed inuisibilia, quæ per fidẽ credantur. Mosaica lex, quoniam metu suppliciorum cõtinebat in officio, seruilis erat, & uelum seruitutis est indicium. At ubi spiritus domini Iesu, qui secretos addit stimulos, ut iniussi quoq; feramur ad officia pietatis, ibi libertas est. Nullus ad fidem cõpellitur. At qui uere credidit, ultro uitat turpitudinem, & innocentiam amplectitur, ac longe plus præstat uolens impetu charitatis, quàm à Iudæis potuerit extundi pœnarum metu. Cæcutiunt igitur illi, qui fidei carent oculis, nos retecta facie, per synceram fidem, domini gloriam intuemur, cuius fulgorem dum speculi ritu excipimus, quodammodo transformamur in eandem imaginem, in alios transfundẽtes fulgorem à domino acceptum. Quemadmodũ olim Mosi facies ex colloquio dei ceu speculũ ex obiectu solis reluxit, ita noster animus secretis incrementis indies magis ac magis afficitur,

Domin⁹ aũt spiritus est.

tur, ac proficit à gloria in gloriam ob familiaritatem dominici spiritus, agentis iam nunc inuisibiliter in nobis, quod olim palàm perficietur.

CAPVT QVARTVM.

Proinde cum misericordia dei nos tam inclytæ felicitatis præcones ac ministros esse uoluerit, delegata functione apostolica, non segniter quod mandatum est, obimus, sed ut uere gloriosam rem prædicamus, ita reiecimus inuolucra, quæ dedecori congruũt, non gloriæ, non per astutiæ fucos uitam agentes, neq; per humanæ doctrinæ uafriciem insyncere tractantes sermonem dei, sed propalàm ac libere, citraq; fucum omnem omnibus patefacientes ueritatem nudam, nullo uelatam nubilo, ita nos gerentes in hoc officio, ut ipsa uita citra humanam commendationem nos commendet apud omnes homines, testes & conscios synceritatis nostræ, nec apud homines modo, qui falli possunt, uerumetiam apud deum, qui nihil non perspicit. Elucescit itaq; per nos euangelij ueritas, nulli non conspicua. Quod si sint adhuc quibus non patet, & ideo non confert salutem, ipsorum uitio fit, non euangelij, neq; nostro. Siquidem quemadmodum de Israëlitis dictum est, ita hi quoq; uelum habent cordis oculis impositum, ne quæ per se clarissima sunt, cernant, ac uelut in medio sole caligent. Nam secum adferunt oculos impuros, & mundanis cupiditatibus uitiatos, quibus satanas huius seculi deus (nam deum illum sibi faciunt,

Ideo habentes hanc administrat.

Ad omnem cõscientiam hominũ co.

Deus huius seculi.

faciunt, qui huic magis auscultant quàm deo uero) excæcauit mentes incredulorum, obtectis illorum oculis, ne possit illic illucescere lumen ueritatis euangelicæ, per quam declaratur gloria maiestasq́;, nō Mosi, sed Christi, qui est imago dei patris, ut per filium æqualem, & patrem liceat cognoscere. Neq; enim iuxta quorundam morem nosipsos prædicamus, ad nostrum quæstum aut gloriam tradentes euangelium, sed prædicamus Iesum Christum dominum nostrum, huius dogmata tradimus, non nostra, huic ceu domino laboramus, quicquid laboramus, nobis adeo nihil arrogantes, ut nos fateamur uestros esse seruos, ministrantes uobis in euangelio non metu uestri, aut spe compendij, sed propter Iesum, cuius amore, cum simus liberi, nosmet omnibus ueluti seruos subijcimus. Laborauimus & ipsi quondam eadem cæcitate, qua laborant adhuc quidam. Nec ipsi nobis lucem hanc peperimus, sed deus, cuius iussu primum condita est lux, à quo proficiscitur omne lumen, discussis animi nostri tenebris, iussit illic emicare lumen ueritatis: quin ipse potius ut est æterna lux, illuxit cordi nostro, quo per nos deinde latius apud omnes elucesceret ipsius maiestas, innotescens per euangelij prædicationē, quo dominum Iesum prædicamus, in cuius facie clarissime refulget imago, gloriaq́; patris. Sed interim tanta res in animis duntaxat geritur, cum iuxta corporis speciem abiecti miseriq́; uideamur, & thesaurum tam

præciosum circũferimus in fictilibus uasculis, hoc ē, in corpusculis, afflictioni contumeliæq; obnoxijs, sic deo uisum est, nec temere uisum est. Nam illud cauit, ne forte beneficij magnitudine ac miraculorum, quæ per nos geruntur, elati, nobis aliquid hinc uindicaremus, sed conscij nostræ imbecillitatis, intelligeremus eminētem illam potentiam quæ data est apostolis, nō esse nostrarum uirium, sed solius dei, dum ipsi quotidie per nostram imbecillitatem malis affligimur, sed dei præsidio in perferendis malis perduramus inuicti, dum modis omnibus premimur quidem aduersis rebus, at non anxij reddimur: redigimur ad egestatē, at nō destituimur in egestate: persequutionē patimur, at nō in persequutione deserimur: deijcimur et cōculcamur, at sic, ut tamen non pereamus, & hac in parte pro uirili dominū Iesum quē prædicamus, imitantes. Is semel mortuus est pro omnibus, nos quotidie mortis periculis expositi, ueluti mortem illius in corpore nostro circūferimus, uitam hanc uobis impendentes, ut quemadmodū morientes pro uobis, Iesu mortem imitamur: ita uita quoq; Iesu, qua mortuus reuixit, declaretur in nostro corpore, siue dum per illum eripimur à morte, siue dum contempta corporis uita, palàm testamur & asserimus corporum resurrectionem. Neq; enim tam uilis esset nobis uita corporis, si crederemus semel extinctum, nunquā reuicturum. Fit itaq; nouo modo, ut uita Christi immortalis per afflictionem

In omnibus tribulationē pati.

 ctionem

ctionē corporis nostri, morti obnoxij, uobis fiat testatior, ac mortis quidē impetus in nostrū impingit caput. Cæterum uitæ fructus, qui nascitur ex morte nostra, ad uos redit, quorū gratia nos his malis exponimus. Nec tamē ob id nos pœnitet euangelij. Siquidem cum donum fidei, qua futurā immortalitatē speratis, quod per nos animis uestris infusum est, idem habeamus et ipsi, fit, ut quemadmodū David in psalmo mystico testatur, se ideo loqui, qd' crediderit, ita nos nostra fiducia freti, non dubitemus cum capitis periculo prædicare ueritatē euangelicā, certi nimirū, quod qui suscitauit à morte dominū Iesum, nos quoq; pro illo mortuos per illū suscitaturus sit, simulq; uobiscū exhibiturus in communi resurrectionis gloria, quos hic copulat fides cōmunis. Sed siue affligimur, siue liberamur ab afflictione, oīa uestra causa fiunt, quo latius apud uos spargatur euāgelij ueritas: & quo plures resipiscāt, hoc plures agant gratias, nō nobis, sed deo, ad cuius gloriā pertinet ut fides, quā oībus cōmunem esse uoluit, q̄ latissime propagetur. Hac spe, atq; hoc animo freti, nullis malis delassamur, imò potius inualescimus, haud ignari, quod licet exterior nostri pars, corpus quotidianis laboribus paulatim conficiatur, tamen animus interior ac melior nostri pars, indies deficiente corpore, uegetior fiat, ac ualentior, ueluti malis ipsis repubescens, ac futuram immortalitatem præsentiens. Siquidē corporis afflictio, quam

Habētes au tem eundem spiritum.

Omnia propter uos.

euangelij gratia suscipimus, leuis est, ac momentaria. Sed hæc leuis afflictio, non leue pondus, imò pondus ineffabile gloriæ parit in nobis, dũ ob leuem afflictionem pro Christo susceptã, summa felicitate digni reddimur, & tẽporaria mors pro Christo obita, parit nobis præmiũ immortalitatis æternæ, cuius spe fulti, corporis uitam pro nihilo ducimus, haud spectantes ista, quæ uidentur oculis corporeis, sed ea quæ non uidentur nisi oculis fidei. Nam quæ hic cernũtur, præterꝗ quod nec uera sunt bona, nec uera sunt mala, quod genus sunt lucrum, honos, uoluptas, uita, damnum, ignominia, cruciatus, mors, nec diuturna sunt, cum ea quæ cernuntur oculis fidei, sint ut uera, ita & æterna.

CAPUT QUINTUN.

Hac nimirum fiducia, uitam quoq; uilem habemus, certo scientes, quod etiam si contingat in terris animam exeuti ex huius corpusculi domicilio, (quod tabernaculũ dixerim uerius ꝗ domiciliũ, ut in quo non liceat cõmorari diutius, quãuis absit qui exigat) paratã esse domũ aliam in cœlis, unde nunꝗ simus eijciendi. Hæc domus quoniam lutea est, & ab homine cõdita, uelimus nolimus indies collabitur, ut nemo demoliatur, non aliter atq; cernimus ædificia, quæ manibus hoim cõstruuntur, uetustate corrumpi. Qđ ab hoibus conditũ est, non potest esse diuturnũ, qđ à deo restitutũ est, iamq; cœleste factũ, nõ sentit tẽporis iniuriã. Nam ex hoc corpusculo adeo nõ horremus

Scimus enim quoniã si.

Aedificationem ex deo.

mus emigrare, ut hic interim suspiremus, optātes exonerari sarcina mortalis corporis quo grauatur in terris animus aliò gestiēs euolare, & glorificati corporis domicilio tegi, quod nobis redditur è cœlo commutatum, si tamen hoc exuti corpore, non omnino nudi reperiamur, sed ex bonæ uitæ fiducia, spe immortalitatis amicti. Siquidē interim ingemiscimus, hoc onerati corpore, tot malis obnoxio, non quod per se felix sit, hinc emigrare, sed qđ optemus hoc corpus in melius restitui, proq; mortalitate dari immortalitatem, per resurrectionem, ut non expoliati corpore, qđ ad tempus posuimus, sed melius uestiti uideamur eodem, quod pro caduco recipiemus æternum. Nec est quod diffidamus quālibet incredibile uidetur, ut pro mortali corpore resurgat immortale, nullis obnoxiū iniurijs. Deus est qui nos in hoc ipsum parauit, ut immortalitatis gloria fruamur: atq; idem interim pignoris, & arrabonis uice spiritū suum nobis impartijt, qui spem futuri præsenti confirmet afflatu. Ita quicquid inciderit tempestatum semper animo fidenti sumus, non ignari, quod quàmdiu domi sumus in hoc corporis habitaculo, peregrinamur, ac diuulsi sumus à deo, cui nos propius iungit exitus, non quod interim deus non adsit nobis, sed quod nōdum clare cernatur, quēadmodum tunc conspicietur. Nam interea conspicitur utcunq; per fidem, sed uelut è longinquo, tunc cominus, ut est, uidebitur non per inuolucrum. Confidimus

Qui autem efficit nos in hoc ipsū.

mus igitur, etiam si uelit nos deus in corpore diutius affligi, facile feremus spe futuri præmij, quicquid obtigerit, sed tamen optabilius nobis est, si contingat ex hoc domicilio demigrare, ut diuulsi à corpore, deo cominus iungamur. Quapropter enitimur, ut siue cogamur perdurare in hoc domicilio, siue quod optamus, contingat emigrare, hoc est, siue uiuentes, siue morientes, deo probemur. Neq; enim sperare potest immortalitatis præmiū, nisi qui deo gratus hinc decesserit, ne quis existimet ad id sibi sufficere baptismū absq; pijs factis. Siquidem impij suo malo recipiunt corpora, quibus hic non ad gloriam dei, sed ad suas cupiditates sunt abusi. Pro meritis uitæ continget cuiq; suū præmium. Ea nondū in propatulo sunt, sed tamē oportebit nos omnes palàm sisti ad tribunal Christi, ubi nihil erit opertum, quo quisq; messem metat, prout sementem fecit in corpore, & recepto corpore tale ferat præmium, qualia erant quæ gessit in corpore, siue bona, siue mala. Itaq; semper horrendum illum diem præ oculis habentes, damus operam, ut undiq; placeamus & hominibus, & deo. Nam ut hominibus imponamus falsa specie pietatis, deo tamen conspicui sumus, qui mentiū intima perspicit, homines non item. Quanquā confido me sic egisse uobiscum, ut synceritatem nostram apud uos cognitam ac perspectam habeatis. Nam hac gloria cōtenti sumus. Non enim rursus ob id efferimus officium nostrum, quo pluris fiamus

Audē. autē.

Omēs enim manifestari oportet.

Spero autē & in consc. u.

mus à uobis, aut cõmodi quicq̃ à uobis uenemur: sed quoniam alios uideo gloriantes, quod ab eximijs apostolis sint instituti, damus uobis occasionē, ut de nobis item uobis gratulari possitis aduersus eos, qui uos hoc nomine deijciunt, quod apostolū abiectum & humilem nacti sitis, qui licet non uiderimus dominū in mortali corpore, sicut uiderunt alij, tamē immortalē uidimus, & ab hoc munus apostolicū accepimus, quē admodū cæteri, nec minus præstitimus huius auxilio quàm cæteri. Hæc uestra causa commemoro, quo fit quod respondeatis, qui non contenti conscientia recte factorū, ex fastu ac supercilio gloriam humanā captant, cum animus sibi male sit cõscius. Nihil nostra causa loquimur: siue magna de nobis ipsis prædicantes, uidemur insanire, deo insanimus, ad cuius gloriā prædicamus quæ per illum gessimus: siue mediocria de nobis loquentes, sani uidemur, uobis sani sumus, ad quorum imbecillitatem sermonē nostrum attemperamus. Non per iactantiā æquamus nos cæteris apostolis, sed Christi charitas nos cõpellit, ut palàm eloquamur quod ad illius gloriam facit. Nam in illius laudem cedit, non nostrā, si quid egregie per nos quidē gestum est, sed illius munere, quo magis testatum sit oĩbus, mortē illius non infrugiferā fuisse, cū omnibus ex æquo prosit, ut per nos etiā uim suam exerat, non solum per eos qui Christū in corpore uiderūt, aut quibus est cū illo carnalis affinitas. Quin illud magis apud

Et nõ in corde.

pud

pud nos perpẽdimus, quod si Christus unus pro omnibus ex æquo mortuus est, omnes æque morti fuerint obnoxij necessum est, quos sua morte uoluit à morte redimere. Atq; ideo mortuus est pro omnibus, ut oẽs ex æquo sibi haberet astrictos: utq; qui illius beneficio uiuunt per illum renati, non amplius sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, ac pro ipsis reuixit. Ex hisce rebus æstimandi sumus, non ex carnis propinquitate. Quin & ipsi, licet de genere Israelitico gloriari possimus, tamẽ postea quàm Christo sumus initiati, neminem nouimus secundum carnem. Hos cognatos ducimus, qui fidei consortio nobis copulantur. Proinde quisquis per baptismum insitus est Christo, ponat ueteres affectus, non cogitet, hic Iudæus est, ille Græcus: hic seruus, ille liber, sed meminerit unũquenq; renatum in nouum hominẽ, iam è carnali factum spiritualem. Vetera præterierunt, & ecce per Christum repente innouata sunt omnia. Sed quicqd nobis per hunc collatum est, id à patre profectum est, qui nos sibi reconciliauit deuicto peccato, per filium suum Iesum Christum, atq; huius recõciliationis prædicationẽ nobis idem cõmisit pater, ut quemadmodũ filius pro patre legatione functus est apud hoĩes, ita nos pro Christo legatione fungamur. Siquidem cùm Christus uersaretur inter mortales mortalis, licet homo simplex uideretur, tamen deus pater erat in illo, per eius ministerium sibi mundum reconcilians, & instan

Quoniã si unus pro oĩbus mortuus est.

Omnia aũt ex deo.

instaurans in nouitatẽ, per quẽ olim condiderat mundum: tantaq; clementia recepit homines in gratiam, ut non solum non ulcisceretur uitæ prioris admissa, sed ne imputaret quidẽ cuiquã, quod ante baptismum gessisset, perinde quasi iam non esset idem homo, qui prius. Hanc reconciliationis gratiam per filium conferre uoluit, per nos prædicari. Hac igitur ab eo commissa legatione fungentes uice Christi, tanq̃ deo uos exhortante per nos, obsecramus nomine Christi, ut omissis pristinis uitijs reconciliemini deo. Nam is ut semel nos à peccatis eximeret, filiũ suum, cũ sit ipsa iusticia, uertit in peccatũ, ut carne, quæ in nobis peccato est obnoxia, cinctus, fieret hostia pro nostris sceleribus expiandis, ut facinorosus inter facinorosos cruci affixus, quo nos, qui nihil aliud quàm peccatũ eramus, per illum cõmutaret in iusticiam, non nostram, neq; legis, sed dei, cuius clementia condonata sunt admissa, ut posthac nos insitos Christo pro iustis haberet, qui illum pro nobis habuit pro peccatore.

Nõ reputãs illis delicta.

Pro uobis peccatũ fecit.

CAPVT SEXTVM.

Adiuuantes autẽ exhortamur.

CVpit hoc Christus, cupit hoc deus, ut ipsius beneficiũ sit in uobis efficax. Proinde nostra opera simul & dei uoluntatẽ exequẽtes, & uestræ saluti consulẽtes, obtestamur uos, ne cõmittatis, ut semel gratis à peccatis exempti, in pristinã uitam relabẽtes, in uanum receperitis gratiam dei. Nunc licet sarcire, si quid labimur, at idẽ non semp̃ licebit. Sic enim loquitur

tur deus apud Esaiam prophetam: In tempore accepta bili exaudiui te, & in die salutis succurri tibi. En adest nũc tempus illud à deo promissum, placabile, quo deus non auersatur peccatorem ex animo resipiscentem: en adest dies ille, quo pie uiuendo salutem assequi liceat. Sequetur formidabilis ille dies, quo frustra quæretur reconciliatio. Nos igitur studẽtes in hac parte nostro fungi officio, damus operam, ne qua in re cuiquam si mus offendiculo, ne nostro uitio uituperetur euangeliũ Christi, cuius ministri sumus. Vituperaretur autẽ si sic uiueremus, ut quod alios docemus, ipsi non credere uideremur, sed modis omnibus ipsa re nosipsos commendamus, ut dignum est ijs, qui dei gerunt nego cium, non suum. Quibus autem argumentis nos commendamus? non fastu, non opibus, non quæstu, nõ præ scribendis ceremonijs, ut faciunt quidam, sed ijsdem rebus, quibus se cõmendauit Christus, nimirum multa patientia, quotidianis afflictionibus, necessitatibus, anxietatibus, plagis ferendis, carceribus, tolerandis sedi tionibus, ieiunijs, puritate uitæ, uere apostolica sciẽtia, mansuetudine, suauitate, spiritu sancto, charitate syncera minimeq; fucata, sermone ueraci, nihil nõ auden tes, haud quidem præsidijs humanis, sed potentia dei: non armis & opibus mundi, sed hinc atq; hinc septi armis iusticiæ: à dextris, ut recta conscientia fultos nõ efferant res secundæ: à sinistris, ne consternent aduer sæ. Hac freti, per omnia penetramus ad peragendum

Nemini dan tes ullam offens.

In multa pa tientia.

euangelij negocium, per gloriam & ignominiam, per cõuicia & laudes: pro impostoribus habiti, cũ simus ueraces: pro ignotis habiti, cum simus noti: similes morientibus, cũ ecce uiuamus: quasi correpti, cum nõ occidamur: quasi dolentes, cum semper gaudeamus: quasi pauperes, cũ multos locupletemus: quasi nihil habentes, cũ per Christum omnia possideamus: plusq́; suppeditet charitas, quàm patrimonium, si nostro iure uelimus uti. Sed quò me rapit sermonis calor? Non mihi tempero, quin effundam quicquid est in animo. Os nostrum apertũ est erga uos ô Corinthij, cor nostrũ dilatatum est. Tantũ fiduciæ concepi de uobis, sic audeo de uobis gloriari. Non me pœnitet sortis meæ, ne uos pœniteat uestræ. Si uos meo uoletis animo responderе, est cur de uobis glorier, est cur uobis de me gratulemini. Non est quod mea causa sitis angusti animi. Si quid angustæ mentis in uobis est, ex uestris affectibus nascitur. Ego uestræ salutis gratia nihil nõ tum facio, tum patior, uos nõ perinde respondetis amori mutuo: ego spe resurrectionis nihil nõ fero infracto pectore. Vos cũ idem maneat præmiũ (ut filijs loquor) animi magnitudine patri respondeatis. Audete contemnere mundũ hunc, audete fidere bonis uestris. Angusti animi est, rebus præsentibus esse contentũ. Angusti pectoris est, nihil ambire, præter has mox perituras bonorũ umbras. Christus uobis abunde diues est, abunde gloriosus, abunde potens, abunde felix: is unus uobis sufficiat,

Os nostrum patet ad uos

Nõ angusti animi in uobis.

Dilatemini & uos.

ciat, hunc amplectamini toto pectore. Agnoscite magnitudinē uestram, agnoscite felicitatē, uosq; maiores ducite, quàm ut cū incredulis habeatis cōmercium. Plus est inter uos discriminis, quàm ut eodē iugo copulari possitis. Nam quod omnino consortium iusticiæ cū iniusticia? aut quæ cōmunio luci cum tenebris? aut quæ concordia Christo cum Belial? Diuersa numina, diuersa religio, diuersi mores, diuersa spes. Quid conuenit templo dei cum prophanis simulacris? Nam uos estis templum dei uiuentis, quemadmodū in mysticis literis ipse testatur deus: Inhabitabo in illis, & in illis inambulabo, & ero illorum deus, & ipsi uicissim erunt populus mihi dicatus, ac peculiaris. Quapropter si Iudæi horrent ethnicum uelut impurum ac prophanū, atq; eius fugitant contagiū: uos qui deo uiuo uere consecrati estis, exite de medio prophanorum, segregate uos ab illorum cōmercio, quemadmodum per Esaiam hortatur dominus: Cū sancti, inquit, sitis, quod pollutū est ne tetigeritis. Impij mores uere polluti sunt, & periculosum habent contagiū: quorum cōmercio cauete ne uestra puritas inquinetur. Nō in loco, sed in affectibus est fuga quam suadeo. Quod si feceritis, tum uos agnoscam, ac recipiam sanctus sanctos: tum me patrem sentietis, ego uos ut filios amplectar: Dicit dominus omnipotens: ne quid diffidatis autori promissorum.

CAPVT SEPTIMVM.

Has ergo habentes promissi. demus

PRoinde charissimi freti promissis huiusmodi dei

demus operam, ut promissis digni uideamur. Purgemus nosipsos ab omni spurcitie, non corporis solū, uerumetiam animi, quo simul & apud homines innocenter uiuamus, & deo bonam mentem approbemus, plenamq; ac perfectam sanctimoniā nobis paremus in aduentum Christi, continente nos interim in officio timore dei, qui pro factis cuiq; præmium reponet. Ego totos uos toto complector animo, tanta est amplitudo charitatis erga uos. Vos uicissim me in uestros animos, ut sumus, recipite: quandoquidem alios recipitis, qui cū minus uos diligant, tamen onerant uos sumptibus ac fastu, grauant uos ceremonijs. Nos neminē læsimus, neminem adulterina doctrina corrupimus, à nemine quicquam extorsimus. Nō hæc loquor, quo uos damnem ac reijciam, sed quo reddam meliores. Siquidem ex superiore sermone meo satis perspicuum est, quod toto pectore uos complector, & indiuulsa charitate prosequor, paratus & commori uobis, & cōuiuere. Nihil nō audeo apud uos, tanta est de uobis fiducia: est quod uehemēter glorier de uobis, quos per omnia morigeros reperi. Non dubitaui libere corripere delinquētes: sed ubi uos emendatos uideo, tanto expletus sum solatio: tam exuberanti gaudio perfusus sum, ut in omnibus meis afflictionibus absterserit animi molestiam: dum uolupe etiam est pro talibus pati, nam alioqui uarijs malorum procellis iactati sumus. Etenim cū uenissemus in Macedoniam, nulla data est relaxatio

Capite nos.

Non ad condemnationē uestram.

relaxatio à laboribus corpori nostro, sed undiq; premebamur. Foris bellũ mouebant hostes euangelij. Intus periculum discruciabat, ne quos subuerteret astutia pseudapostolorũ. Ab illis cædebamur, his interim metuebamus, ne nostris malis consternati, diffiderent. Sed deus qui reficit humiles & afflictos, refecit ac refocillauit nos per aduentũ Titi, non solum quod aduenerit, quem maxime cupiebamus nobis adesse, uerum etiam quod lætus & alacris à uobis redierit. Eam uoluptatem à uobis haustam in me refudit, cum mihi referret, quantũ uos haberet desiderium mei, cum exponeret mihi lachrymas uestras, quod offensus nondum uenissem: cum narraret, quo studio mea iussa exequeremini, adeo ut his cognitis per Titum, plus ceperim uoluptatis ex obsequio uestro, uestriq; correctione, quàm mœroris ex cõmissis ceperam. Inuitus contristo uos, uerum quando bene cessit: non me pœnitet quod superioribus literis uos ad mœrorẽ adegerim, etiamsi quid antea pœnituit. Siquidem tristis illa mihi pariter ac uobis epistola, quamuis uos ad tempus mœrore affecit, tamen nunc mihi uoluptati est, non quod per nos sitis affecti mœrore, sed quod hic mœror uos adduxerit ad pœnitentiam. Habet hic mundus suũ mœrorem, sed noxium & infrugiferum, cum homines ob iacturam pecuniarum, aut uoluptatum amissionem, aut ob iram aut inuidiam animo discruciãtur. Habet & pietas suũ mœrorem, sed frugiferũ ac salutarem, quo sic

estis

Vt in nullo detrimẽtum pat.

estis affecti,ut bonæ mentis lucrum feceritis:tantum abest,ut ullũ ex me senseritis detrimentũ.Nam qui ob hoc mœret,quod deũ offenderit,correctæ mentis præbet argumentũ:atq; ita dolor adducit ad pœnitudinẽ, ut nõ sinat hominẽ in pristina cõmissa relabi. Contra mœror,qui ex mũdanis cupiditatibus nascitur,exitiũ adfert,noxius corpori,pariter atq; animo. An nõ hoc ipsa declarat res. Siquidẽ hic ipse mœror,quo secundum deũ fuistis affecti, quantũ in uobis studium excitauit? Quid dico studiũ?imò satisfactionẽ,qua uos apud me purgastis,testati uobis nõ probari turpe cõmissum, imò indignationẽ,qua sic sæuistis in flagitiosum,ut mihi fueritis ad lenitatẽ ac moderationẽ reuocandi,imò timorem,quasi periculum unius esset omniũ cõmune, imò desiderium illico corrigẽdi, quod erat admissum, imò zelum & ardorẽ imitandi nos in profliganda turpitudine,imò uindictam deniq;, quod illico pœnas dederit,qui peccarat. Nam modis omnibus declarastis uos esse puros, & immunes in hoc negocio. Proinde tametsi scripsi uobis super hac re, tanquam ad omnes pertineret,non scripsi tantum eius gratia, qui peccatũ cõmiserat,aut eius in quẽ admissum erat,sed ob id potius,quo uobis esset perspicuũ,quanta me teneat cura uestri,teste deo,qui tantopere fuerim sollicitus,ne serperet inter uos ista mali lues, & unius aut alterius peccatum totum corpus contaminaret,ac uicissim innotesceret,quo studio sitis erga me,cuius uoluntati tam

alacribus

alacribus animis parueritis. Ea res cum uobis cesserit in solatium, ut qui gaudeatis esse correctos, quos oportuit, gaudeo & ipse ob gaudiū uestrum. Sed hanc nobis uoluptatē auxit gaudium Titi, qui me cōmendante sic acceptus est apud uos, ut ab omnibus recreatus sit illius animus, cum uideret autoritatem meam tantum habere ponderis apud uos. Vnde fit, ut si quid apud illum gloriatus sum de probitate uestra, deq; obedientia, non fuerim pudefactus. Nam hoc periculo sese exponit, qui cōmendat aliquem. Illum uobis, uos illi commendaram: utrunq; bene cessit. Nam ut uos Titum comperistis per omnia qualem uobis eum prædicaram, ita quæcunq; de uobis iactaram apud illum, uera comperit ille. Itaq; nec apud uos, nec apud hunc pudet me uanitatis. Is cum & antehac diligeret uos, tamen nunc expertus officium uestrum, ex intimis uisceribus uehementius etiam erga uos affectus est, dum reputat ac recolit suo cum animo, quanta cum alacritate uos omnes parueritis uoluntati nostræ, quam ille detulit, quantaq; cum reuerentia ac timore uenientem exceperitis. Gaudeo sanè uos mihi compertos tales, ut nihil sit in quo nō debeam posthac de uobis confidere. Neque quicquam in posterum uerebor à uobis exigere.

CAPVT OCTAVVM.

Igitur ut hac quoq; parte respondeatis & animo nostro, & reliquarū ecclesiarū pietati, certiores

Notum aūt faciā⁹ uobis

uos facio, quemadmodum adfuerit mihi deus in eccle sijs Macedoniæ. Nam promptis ac propensis animis receperunt euangeliũ, & adeo non sunt deiecti meis, Silæq; afflictionibus, ipsi nobiscum afflicti, ut fiducia euangelij cum ingenti gaudio pertulerint omnia. Deniq; hoc uberius gauisi sunt nobis ereptis, quo grauiora passi sumus. Hi cũ sint tenues, extremæq; paupertatis, tamen erat tanta animorum promptitudo, ut ex inanibus etiam scrinijs quicquid supererat, depromerent in subsidia pauperũ. Vnde factum est, ut quo pauperiores redderẽtur & exhaustiores pia benignitate, hoc magis ac magis ditescerent promptissimi pectoris candore ac simplicitate. Siquidẽ adeo non comperimus eos difficiles ad hanc largitionem, ut uere testis illis esse possim, quod non solum pro uiribus, uerũ etiam supra uires cõferre uoluerint, animo superante facultates, adeo ut cum nos ueriti, ne post immodicam liberalitatem, egestas suaderet illis pœnitudinem, recusaremus accipere, quod ultro offerebant, multa cum obtestatione rogarint nos, sineremus & ipsos in huius laudis uenire consortium, ut de facultatibus suis nõnihil impartientes sanctorum inopiæ, uicissim illorum pietatis fierent participes: non solũ respondentes expectationi nostræ, uerũetiam spem omnem uincentes, qui nõ tantũ obtulerint sua, uerũetiam semetipsos ultro dederint, primũ deo, deinde nobis quoq;, deo uolente, cuius afflatu mouebantur, ut nobis tam alacriter obtemperarent.

Et non sicut speraumus.

obtemperarent. Quorum animus adeo me delectauit, ut hortaremur Titum, ut quemadmodũ ipsius horta tu cœpissetis hanc in sanctos munificentiã, ita quod cœptum esset in uobis consummaret, quo magis etiã illi sitis deuincti, per quem hanc quoq; pietatis laudẽ fueritis consequuti, ne quid hac in parte sitis inferio- res cæteris. Imò quemadmodũ in cæteris dotibus ex- cellitis dono fidei, dono linguarũ, dono scientiæ, dono diligentiæ in administrando, dono charitatis, quã er- ga nos declarastis: ita hac etiã in dote sitis eximij, nõ quod id exigam à uobis, sed ideo Macedonũ prompti tudinem cõmemoro, quo uos illorum exemplo prouo cati, ultro declaretis charitatis uestræ synceritatem, hac quoq; parte dominũ Iesum Christũ pro uiribus æmulantes, qui cum esset diues, & omniũ dominus, ta men quo nobis prodesset, ultro pauperem se fecit ho- mo factus, dissimulata potẽtia, quo uos illius pauper tate ditesceretis, ueluti permutatione rerũ facta, qua humanitatis nostræ paupertate in se recepta, diuini- tatis suæ diuitias nobis impartiret. Ita quemadmodũ superioribus literis cœlibatum à uobis non exegi, sed uestris consulens cõmodis, suasi, ita & in hac re con sulo, non impero: & ob id consulo, quod existimẽ in uestrum compendiũ cessurum, præsertim, cum quod nunc suadeo, uos ipsi citra meum suasum, non solum facere cœperitis, uerum etiam ultro uelle. Nunc igi- tur superest, ut quod ultro cœpistis facere, perficia- tis

Charitatis ingeniũ bo- num cõpro- bans.

Non solum facere, sed & uelle.

tis, ut quemadmodũ iam pridem animũ istum sponte susceptistis, ita Macedonũ exemplo perficiatis, non supra uires, quod ab illis factum est, sed pro facultate cuiusq;. Non est acceptum beneficium quod cõfertur ab inuito. Cæterũ cum ultro suppetit animi promptitudo, satis est, si iuxta modum facultatũ temperetur largitio. Nec enim exigitur, ut dones quod nõ habes. Neq; uero sic est exercenda benignitas, ut quibus donatur, suauiter & in ocio uiuant, qui donant ad inopiam redigantur. Verum ut æquabilis quædam fiat inter uos cõmutatio, uidelicet ut interim ex opibus, quibus uos abundatis, succuratur illorum egestati, ac uicissim illorum fides ac pietas, qua superãt illi, penset, si quid est in uobis diminutũ, itaq; fiat, ut utrisq; communicantibus alteris, neutris desit aliquid, sed sit æquabilitas. Quemadmodum legimus olim accidisse maioribus nostris in colligendo manna, ut cui multũ esset collectum, apud hunc tamen nihilo plus superesset quàm apud eum qui paulum collegisset. Sic enim scriptũ est in Exodi libro: Qui multum habebat, huic nihil superfuit, & qui paululum habebat, huic nihil defuit: pro tempore possidentur ista, ut his uelut in diem uiuamus. Ne quis subductis in longum rationibus æstimet, quid sibi supersit. Alioqui futurũ est, ut nemo sibi putet superesse, quod cuiquã impartiat. Huic interim deest, tibi superest. Quod superest, impartiendũ pro præsenti necessitate. Si quid euenerit

Ex eo quod habetis.

ut tibi

at tibi quoq; desit in posterum, simili benignitatis uicissitudine subleuaberis. Porrò gratiam habeo deo, cuius instinctu res hæc Tito quoq; sit cordi, perinde atq; mihi, qui cum esset suapte sponte propensus, facile accepit exhortationẽ nostram, imò non meo hortatu, sed suapte uolũtate ad uos uenit, licet meis hortatibus alacrior. Misimus autẽ cum hoc fratrem illum, cuius fides & integritas per omnes ecclesias in euangelij negocio spectata est, & adeo spectata est, ut ab ecclesijs delectus sit comes & collega peregrinationis nostræ, quo nobis sit adiutor in colligẽda pecuniæ quam uestra largitur benignitas ad ipsius domini gloriam, cuius instinctu res agitur ad declarandã oĩbus animi uestri promptitudinẽ. Refert autem, integros spectatæq; probitatis uiros ad hoc adhiberi negociũ, ne qua suspicio suboriatur infirmis, néue tantam pecuniarum uim, quam ultro uestra benignitas donat, nõ alijs modo, sed nobis quoq; colligere uideamur, cũ hinc præter officium colligendi ac perferendi, nihil nobis uindicemus. Neq; enim fugit nos, uulgo maxime obnoxiam esse suspicioni rapacitatis pecuniã, præsertim ingentem, nec ulla re citius corrumpi mentes hominum. Addidimus his duobus uobis spectatissimis & tertium fratrem quendam nostrum, quem tametsi uobis non perinde cognitus est, tamen ipsi sæpenumero sumus in multis experti diligentem ac fidum, sed in hoc negocio, quàm in cæteris diligentiorem, ut plane

Gratias an tem ago deo

nè confidam uos non dubitaturos, his pecuniam etiam quantamlibet credere, siue Titum spectetis, qui collega meus est, quiq; particeps est laborum meorũ, quos uestra causa suscipio: siue cæteros huic adiunctos, qui præterꝙ quod fratres nostri sunt suffragijs ecclesiarum in hoc munus delecti sunt, per quos sic illustratum est euangelium, ut merito non apostoli solum, sed & gloria Christi dici possint. Cum his igitur sic agetis, ut nunc potissimum declaretis, quanta charitate nos prosequamini, quamq; nõ sine causa de uobis apud illos gloriati simus. Porrò quod officij cõtuleritis in hos, in omnes ecclesias contuleritis, quorum nomine ueniunt legati.

CAPVT NONVM.

Nam de ministerio qđ fit ĩ sanctos

Nihil enim est opus ut in eo sumam operã, quo uos extimulem scriptis meis ad munificentiã collocãdam in sanctos, cum mihi sit adeo cognita perspectaq; animi uestri prõptitudo, ut non dubitem hãc iactare uel apud Macedones, intantũ ut uestro exemplo plerisq; prouocatis, nõ Corinthus modo, uerum omnis fermè Achaia ad eandem munificentiã prompta sit ac propensa. Quanꝙ autem perspectum haberemus animũ uestrum, tamẽ hos fratres nostros præmittere uisum est, ne quà forte fiat, ut uane de uobis uidear apud alios gloriatus, hac quidẽ in parte, nam hactenus in cæteris meæ de uobis prædicationi respõdistis. In hoc autẽ præmisimus, ut quemadmodũ ante

scripsimus

ſcripſimus uobis, mature colligatur pecunia, & in promptu ſit, quod uiſum fuerit donare, ne quo pacto fiat, ut ſi mecum uenerint Macedones, apud quos de uobis gloriatus ſum, uosq́; repererint imparatos, nos erubeſcamus, tanquã uane de uobis gloriati, ut ne dicam, ne uos erubeſcatis, qui hac in parte fueritis ueſtri diſſimiles, cum in cæteris dotibus excellatis. Hac de cauſa uiſum eſt operæpreciũ rogare fratres hos, ut priuſq̃ uos adeã, iſtuc irent, præparaturi iam ante deſtinatam ac promiſſam à uobis contributionem, quo magis ſit in promptu, quam Græce loquentes, non abs re uocamus benedictionem, quod non grauate, neq; cum murmure & dandum ſit beneficium, & accipiendum, ſed uerbis bene ominantibus, alioqui uidebitur extorſio, non collatio. Sponte tribuat qui uelit, & quantũ quiſq; uelit. Tantũ illud admonemus, quo quiſq; largius contulerit, hoc eſt copioſius præmium reportaturus. Qui parce facit ſementem, parce item meſſurus eſt: & qui ſeminat alacriter beneq́; ominans, pari modo meſſurus eſt quod ſeminauit, nõ uelut ex iuſſu noſtro, ſed prout quiſq; ſponte deſtinauit in animo ſuo. Largius enim ac libentius dat, qui ſpõte dat. Malignius donat, qui cũ mœrore ueluti coactus donat: atqui hilarem datorem amat deus. Siquidẽ apud illum non fungitur officio ſuo, qui coactus ſuo fungitur officio. Nec eſt quod metuatis, ne uobis beneficium iſtud pereat. Siquidem deus, qui quicquid

Hoc autẽ dico qui parce ſe.

Vt in oĩbus ſp oẽm ſufficientiã habentes.

ipſius amore confertur in ſanctos, ſibi patitur imputari, abunde potens eſt efficere, ut etiam ſi nihil ab hominibus ad uos redeat gratiæ, tamen cum fœnore uestrum ad uos redeat beneficium, ſi dederit, ut uobis et ſemper ſuppetat pecunia, quantũ ad uſum uitæ ſatis eſt, & inſuper exuberetis ac diteſcatis omnibus pietatis officijs. Siquidẽ bona pietatis ac iuſticiæ pars eſt munificentia, qua ſanctorũ inopiæ ſubuenitur. Quẽadmodũ teſtatur & pſalmographus: Diſperſit, dedit pauperibus, & ob hoc iuſticia eius manet in ſeculũ ſeculi. Comprecor autem, ut is qui ſuggerit ſemen facienti ſementẽ, & panem in cibum ſuppeditat, quiq; ſortem largitus eſt, unde nunc ſuccurritis inopiæ ſanctorum: ſemper ſufficiat facultates ueſtras, quo ſubinde poſſitis illis ſuccurrere, atque ita multiplicet ſementem ueſtram, ſimulq; augeat prouentũ ueſtræ iuſticiæ, ut in omni uirtutũ genere locupletemini, ſemperq; proficiatis in omnem animi ſimplicitatem, atq; candorem, & indies uliores habeatis pecunias, quæ dum erogantur non in quoslibet, ſed in ſanctos, fit ut ueſtra liberalitas redundet in gloriã dei, dum ueſtra munificentia refecti pij, per nos gratias agunt deo, ut mihi quoq; nõnihil hinc præmij uindicem, qui negocium procurem. Siquidem huius miniſterij functione non hoc ſolum aſſequimur, quod ueſtra largitate refocillatur egeſtas hominũ piorum, uerumetiam quo copioſior eſt ueſtra beneficẽtia, hoc à pluribus agun

Per multas gratiarum actiones.

tur

tur gratiæ deo, qui pietatē uestram experti pro ista benignitate uestra, laudibus efferunt deum, quod intelligant uos tanto consensu obedire monitis euāgelicis, quibus obtemperantes, libenter & alacriter imparti mini facultates uestras, non his solum, quorum negocium agimus in præsentia, uerū omnibus cæteris. Siquidem ubiq; subueniendum est egentibus. Fit deniq;, ut in suis precibus, quas grati deo pro uobis offerūt, optent uidere uos, ut quorum eximia liberalitate reficiuntur, eorum eximiam pietatem corām aspiciant, quam uobis à deo collatam, ex muneris magnitudine perspiciunt. Sed in primis habendæ sunt gratiæ deo de hoc munere inenarrabili, quo & uobis istam mentem inspirat, ut donetis et illis, ut uestris beneficijs nō ad ocium, aut luxū, sed ad laudandū deū prouocētur.

CAPVT DECIMVM.

Verū ut his omissis, ad alia ueniamus, obtestor uos, non quiuis apostolus, sed ille ipse uobis abunde spectatus Paulus, qui uestræ salutis causa tantum malorum & passus sum & patior: obtestor autem per lenitatem ac humanitatē Iesu Christi, ad cuius exemplū ipse memet apud uos deijcio: sic me gerens iuxta speciem, quasi sim humilis quispiam: & abiectus, non præ me ferens dignitatem & autoritatem apostolicā, quā pseudapostoli putant in fastu sitam: & tamē (ut isti calumniantur) cum absum, audacibus ac sæuis epistolis uos territo, uestra fretus obediē

Ipse autem ego Paulus.

 tia

tia. Sic cõponite uitam ueſtram, ne cũ uenero, cogar uti rurſus eadẽ cõfidentia, qua uideor uſus in quoſdã pſeudapoſtolos, qui me è ſuo metientes animo, iudicãt iuxta carnales affectus uerſari uobiſcum, quaſi præſens uobis blandiar, ſeu captans uos, ſeu metuẽs: idem abſens in literis me iactitem, ac nihil non audeam. Quicquid ago, ueſtræ ſalutis & euangelij cauſa ago nõ humano affectu. Nam licet hac mortali carne circundati ſimus, tamẽ nõ militamus auſpicijs, ductuq; carnis, ſed ſpiritus deiq; præſidijs. Quantũuis humiles, & imbecilli uobis uidemur, tamẽ inermes non ſumus, nec robur nobis deeſt ad cohercẽdos hoſtes euãgelij. Sed arma noſtræ militiæ quæ ſpiritualis eſt, nõ ſunt hũano more, ferro, aut chalybe ualida, ſed dei afflatu ualida ſunt ad demoliendũ quicqd aduerſus illũ munitũ uidetur. His demolimur ac ſubuertimus calli da cõſilia, & omnẽ impiorũ celſitudinẽ, quæ ſeſe erigit, & extollit humanæ ſapientiæ præſidijs aduerſus ſcientiã dei, quã per euangeliũ profitemur, neq; deijcimus modo, ſed & ſubigimus, & captiuam ducimus omnẽ humanã cogitationẽ, ut poſthac obediat Chriſto, cui prius rebellis erat. Quod ſi quis obſtinate rebellet, habem⁹ & uindictã in promptu aduerſus oẽm inobedientiã, qua ueſtra cauſa nondũ uſi ſumus, ne ſæuientes in eos qui uobis admixti ſunt: & quibus adhuc aliqua ex parte fauent nõnulli, arbitrãtes eos præclaros apoſtolos eſſe, tranquillitatem publicam turbem

In carne .n. ambulantes non ſ.

bem, fortassis usurus in posterum, ubi sensero uestram obedientiam eò profecisse perfectionis, ut æquis animis laturi uideamini tales à uestro contubernio semoueri, quemadmodũ fecistis in uindicando incesto. Spiritualis est dignitas ac potestas apostolica, non corporalis. An uos adhuc ex ijs, quæ uidentur, apostolũ æstimatis, quemadmodũ uulgus ex ambitu strepituq; fortunæ, aut satellitio principem æstimat? Nihil interim dicam de pseudapostolis, illud in genere dicã: Si quisquam hoc nomine sibi fidit, quod Christi sit, uel quod hunc mortalem uiderit, uel quod huic sanguinis propinquitate iunctus sit, illud item apud se perpendat, qđ quẽadmodũ ipse est Christi, ita nos quoq; Christi sumus, & hac in parte pares sumus, nec illi est, quo sibi placens, nos despiciat. Neq; enim carnis cõmercium nos Christo coniunctiores reddit, sed spiritus. Nihil aliud interim, quàm æquo me cæteris apostolis. Quod si uel amplius etiam aliquid mihi uindicem, glorians de potestate mea, imò non mea, sed à domino tradita, uerum in hoc tradita, ut prosim uobis, nõ ut noceam, nõ opinor, pudefiam, quasi uane magis quàm uere sim gloriatus. Verum de potestatis magnitudine silebo, ne cui uidear territare uos minacibus epistolis. Sic enim ait quispiam, quẽ honoris causa nondum nomino: Paulus epistolas mittit arrogantes, ac potentes. Cæterum cum adest ipse, iam sui dissimilis, & corpore uidetur imbecilli, quod nihil præ se ferat maiestatis, & oratio

Quæ secundum faciem sunt uidete.

Nã etsi amplius aliqđ gloriatus fuero.

cõtemptibilis non refert eam autoritatem, qua tonant ac fulminant epistolæ. Quisquis hoc nomine nostram autoritatem despicit, illud sibi persuadeat uelim, quod qualis est absentis sermo noster in epistolis, quem isti grauem aiunt, talis est & præsentis uis atq; autoritas, si uisum fuerit ea uti. Verbis ostentare, quod re præstare non possim, aliorum est, non meum. Non enim possumus animum inducere, ut nosmetipsos con ijciamus in numerum istorum, aut etiam cum talibus nosipsos conferamus, qui se non factis, sed fucis, ac magniloquentia commendant, non intelligentes interim, quod ipsi sese non suis meritis, sed ignaui ignauorum collatione metiũtur, nec aliter magnos sese declarant, nisi suis laudibus attollendis, & deprimendis aliorum meritis. Absit autem, ut nos ad istorum exemplum in immensum gloriemur. Siquidem ad istum modum gloriandi nullus fuerit neq; modus, neq; finis, si quisq; tantus haberi uelit, quantum se facit arrogantia. Nos nosmet nostro metimur pede, non alienam gloriam nobis usurpantes, sed ad mensuram ac modum eorum, quæ dei præsidijs gessimus ipsi. Quantũ ab illo donatum est, tantum nobis uindicamus, nec ultra modum hanc dilatamus gloriam nostram. Neq; uero mediocriter imperatoris nostri ditionem propagauimus, qui usq; ad uos etiam pertigerimus, non ultro profecti, sed à deo missi. Satis ingens hoc gloriandi argumentum, non quocunque modo peruenisse ad uos: sed ita peruenisse,

Non n. audemus nos inserere.

Mensuram pertingendi usq; uos.

uenisse, ut uobis prædicauerimus euangelium Christi, ut iam non sit nobis necesse uerbis amplificare laudes nostras, quasi re uera non pertigerimus usque ad uos, alioqui non admodū expugnabiles. Nec enim inuisimus iam persuasos, quod faciunt pseudapostoli, sed ipsi primi persuasimus. Neque sine fine nos iactamus de alienis laboribus, laudem alienorum gestorum in nos uerbis transmouentes, quod quidem ignaui duces factitant, arcis aliena uirtute captæ laudem sibi uindicantes. Quin speramus futurum, ut indies magis ac magis gliscente & augescente fide, per uos maiorem laudem consequamur, iuxta metam nobis à deo præscriptam, ut in alijs quoque regionibus, quæ sunt ultra uos, prædicemus euangelium Christi, ac longius etiam quàm hactenus fecerimus, proferamus Christi uexilla, non alieno Marte atque auspicijs rem gerentes, ut in rem paratam ingerentes nos, alienis laboribus partam laudem nobis arrogemus, imò tantum abest, ut ex alienis factis iactemus nos, ut nec meorum gestorum gloriam mihi asscribam. Sed quisquis gloriatur, non suo, sed Christi nomine glorietur oportet, cuius negocium agit. Neque enim qui sui buccinator semet ingerit, uere probatus est, sed qui delectus à deo, tanquam idoneus bona fide mandato fungitur officio, is demum uere spectatus ac probatus est.

Caput

CAPVT VNDECIMVM.

Vtinam sustineretis modicum.

NOn mihi tempero, quin aliquid magnificentius de me prædicem, quamuis non ignorem argumentum esse stulticiæ, iactare seipsum, sed utinam feratis me paulisper ineptientem, imò nõ dubito, quin laturi sitis. Huc enim stulticiæ me cogit non arrogantia, non studium alicuius emolumenti, sed ingens quidam & impatiẽs erga uos amor, atq; ut ita dixerim, zelotypia. Nam planè zelotypus sum erga uos, nihil non metuens uobis, quos tenere diligo. Diligo autem non humano affectu, sed charitate diuina: nec mihi zelotypus sum, sed Christo. Nam huic uelut unico sponso, uos ceu castam & incorruptam uirginẽ copulaui, à quo nunquam diuellamini. Mihi nihil arrogo uestri. Ille sponsus est, ego pronubi modo functus sum officio. Castam ac puram sponsam illi tradidi, sed metuo ne quã fiat, ut quemadmodũ olim serpentis uersutia simplicem Aeuæ mentẽ corrupit uitiata puritate, in quã fuerat condita, ita per pseudapostolorũ astutiam uestra quoq; simplicitas corrumpatur, ac degeneretis ab illa puritate, qua hactenus estis usi erga spõsum Christum Iesum, qui purus, puris uobis per nos traditus est.

Aemulor enim uos dei æmulatiõe.

Nã si is qui uenit.

Etenim si nouus iste apostolus, qui in nostros labores irrepsit, alium Iesum prædicaret, quem nos uobis nõ prædicauerimus: aut si per illũ alium spiritum acciperetis, quem per nos non acceperitis: aut aliud traderet euangelium, quod per nos non sit traditum, merito

ferretis

ferretis illum iactantem sese, ac nobis anteponentem: ut qui contulisset, quod à nobis conferri non quiuerit. Nunc si nihil ab istis adfertur, quod à nobis non sit abunde traditum: quid est quod nobis quodammodo fastiditis, illorum perferatis insolentiam? Sint apostoli quamlibet magni, certe quod ad euangelij fructum atti net, non arbitror me uel præcipuis apostolorū primoribus ulla in re fuisse inferiorē. Sint isti sermone comptiores, certe scientia nō illis concesserim. Nihil opus orationis lenocinio, cum res adsit. Venditent illi sese uerborū phaleris, nos omnibus officijs declarauimus animū erga uos, & uim apostolicam, neq; quicquam passi sumus in nobis desiderari. Nisi forte hoc uos offendit, quo maxime debuerat uobis animus noster cōmendari: quod non istorū more fastu meo uos presserim, sed memetipsum apud uos humiliarim, ac deiecerim, haudquaquam subdole, sed ut uos per meam humilitatem exaltaremini in fide: aut quod ad istorum exemplum non onerarim uos sumptu, sed gratuito, meoq; cibo uobis prædicauerim euangelium dei, adeo parcens uobis, ut cum premerer inopia, maluerim alias ecclesias deprædari, quo uobis absq; uestris impendijs inseruirem, ne tum quidē cuiquam onerosus, cum apud uos agerem, idq; cū urgeret egestas. Nam egestatem meam suppleuerunt tum ij, qui uenerant à Macedonia. Quin non hac in re solum, uerūetiam in omnibus caui, & cauturus sum, ne cui sim grauis.

Non

Non hæc loquor arroganter, sic mihi semper adsit Christi ueritas, ut in regionibus totius Achaiæ, non solum Corinthi, hæc mea gloriatio euangelij gratis prædicati nõ interrumpetur. Quamobrem autẽ hoc facio? An odio uestri munificentiam quoq; uestram aspernor? Deus nouit hoc non esse in causa: uerum quod facio, quodq; in posterũ facturus sum, ideo facio, quo præripiam occasionem calumniandi me ijs, qui captant occasionem: ut isti cum sint opulenti, simulantes palàm se recusare munera, cum clanculum accipiant: in hoc quoq; cuius falsam laudem sibi uenantur, comperiantur nihilo præstantiores nobis, qui nec inopia pressi, quicquam à quoquam accipiamus, non committentes ut isti uel hac simulata fucatáq; specie pietatis nos superent. Nam isti quidem non ex animo, sed ad suum quæstum ac fastum prædicant euangelium, & cũ à Christo missi nõ sint, neq; Christi negociũ agant, tamen falso sibi uindicant apostolici cognominis honorem, simulantq; sese conductos in uineam domini, opera sua rem illius agere, cum officiant eius negocio, ad sui uentris agant negocium, sub euangelicæ doctrinæ prætextu sua quædam infulcientes dogmata, uelut faciunt ij, qui lætale uenenum, quo magis fallant, admiscent exquisitissimo uino, sumpta interim apostolorum persona, quo magis etiam imponant simplicibus animis autoritatis prætextu, magniq; nominis umbra, histriones uerius quàm apostoli. Est autem

Operarij subdoli.

tem hoc perniciosissimum imposturæ genus, fuco pie tatis, impietatis uenenum inserere. Christum autorem prætexunt, cum satanæ rem agant. Neque mirum, si discipuli suum exprimunt magistrum. Nam & ipse satanas tenebrosus, non alia arte uehementius nocere solet mortalibus, quàm si dissimulata sua specie, sese præstigio transfiguret in angelum lucidum. Qui uere ministri Christi sunt, nihil per fucum agunt, dominum suum referentes. Nihil autem nouum, si satanæ ministri personam alienam sibi sumunt, ut cum iniusticiæ seruiant, tamen iusticiæ ministri uideantur: sceleratissimi proditores, qui mentientes amicum hostem agunt. Nõdum in hos exerceo meum ius, sed illos suæ maliciæ relinquo. Cæterum non effugient pœnam, siquidem malorum operum malus erit finis. Rursus à uobis petenda mihi uenia est, ut de me quoq; nõnihil uere prædicẽ, ne quis hoc stulticiæ meæ tribuat, quod mearũ laudum ipse sim buccinator. Quod si non impetro, uel stulticiæ meæ, si uidetur, concedite, ut cum isti apud uos tam multa de se prædicent, mihi quoque fas sit uel paululum quiddam de meipso gloriari. Nam [illegible] speciem.

Iterum dico ne quis putet me.

[illegible]

In hac su. gloria.

[illegible] Vos interim hanc nostram ineptiam boni consuletis: siquidẽ cum sitis ipsi sapientes, non grauate fertis alienam stulticiam. Aequũ est aũt, ut inter tam multos assidue gloriantes me quoq; paulisper feratis, præsertim cum gloriatio mea uos non sit grauatura quemadmodũ illorum. Ab illis enim suffertis, si quis in seruitutem adigat, cum Christus uoluerit uos esse liberos, si quis sumptibus exedat, atq; exhauriat uos, cum nos gratis apostolum egerimus, si quis accipiendis xenijs ac muneribus facultates uestras attenuet: si quis fastu turgidus tyrannidẽ in uos exerceat, & adeo, ut quod est extremæ contumeliæ, palma uos cædat in faciem, quod si non faciunt, certe sic tractant alijs modis, ut non leuior sit contumelia. Hæc cum illi faciant, uobis magni uidentur apostoli: ex huiusmodi rebus eos æstimantibus, de quibus & uulgo stultum habetur iactare sese. Perinde quasi nos non potuerimus iisdem titulis abuti, ad premẽdos uos autoritate, nisi maluissemus uestræ saluti, quàm nostro dominio consulere. Quid enim iactant isti, aũt in quo sibi placent (ut interim stultorum more loquar) in quo non possim me illis æquare? Magnũ uideri uolunt,

Secundum ignobilitatem dico.

Quasi nos fuerim⁹ infirmi in.

sunt, quod Hebræi sint, perinde quasi apud deũ quicquàm referat, qua gente sis oriũdus, & tamen si quid est Hebræum esse natum, Hebræus sum & ego: Israelitæ sunt, sum & ego: posteri sunt Abrahæ, sum ego. Nam huiusmodi titulis inanibus sese uenditant, in quibus ipsis tamẽ illis pares sumus, si libeat gloriari. Cæterum in ijs, quæ uere faciunt ad gloriã apostolicã, etiàm præcellimus istos. Ministri Christi sunt isti, demus esse, sed magis ego sum, ut stulte loquar, sed uere. Id ita esse non declaraui fastu, non capiendis muneribus, non iactanda gentis origine, sed his argumentis, quæ uere testentur pectus apostolicũ. Plus laborũ mihi exhaustum est quàm istis, longe grauius exercitus sum plagis, sæpius in carcerem coniectus sum, frequẽtius capitis adij periculũ. Quod si uultis & nominatim recenseri quædam. A Iudæis quinquies cæsus, quadragenas plagas una minus accepi, ter lictorum uirgis cæsus sũ, semel lapidatus sum, ter naufragiũ feci, totam noctem ac diem exegi in profundo mari, cum summa uitæ desperatione. Quid autem pergam enumerare singulatim? cum frequenter euangelij gratia periclitatus sim, non solum in nauigatione, uerum etiam in terrestribus itineribus crebro uersatus in periculis fluminũ, periculis latrociniorũ, periculis ex persequutione Iudæorum, periculis ex uiolentia gentiũ, periculis in ciuitate obortis, periculis in deserto, periculis in mari, cum parum abesset quin à nautis truci

 daremur,

daremur, periculis ab ijs qui falso nomine Christiani, euangelio nostro resistebant. Vt ne cōmemorem interim assiduos labores, ac molestias euangelij gratia susceptas, crebras uigilias, famem ac sitim sæpenumero toleratam, crebras inedias, frigoris ac nuditatis toleratam molestiam. Sed quæ hactenus recēsui, ad corporis dūtaxat afflictionem pertinent. At interim non leuius affligebar animo quem undiq; quotidie premit urgetq́; solicitudo, quā pro tot ecclesijs gero, quæ mihi usq; adeo cordi sunt, ut quicquid illis acciderit, mihi putem accidisse. Cuius enim malis nō indolesco perinde ut meis? Quis infirmatur, cuius malo non egrescam & ipse? Quis læditur, cuius offendiculo non & ipse discrucier animo? Si gloriandum est, de his potius gloriabor, quæ meam imbecillitatē, quàm quæ magnitudinem arguunt. Iactent alij, quod per euangelij cōmendationem habeātur in precio, quod ditescant, quod sub prætextu Christi regnent. Ipse pulchrius arbitror iactare quod Christi gratia deiectus fuerim, et afflictus. Deus ac pater domini nostri Iesu Christi nouit me nihil mentiri. Cum essem Damasci, is quem Areta rex Herodis socer ei genti præfecerat, excubias disposuerat in Damascenorū ciuitate, modis omnibus hoc agens, ut in Iudæorū gratiam me cōprehenderet, ac ueluti tumultus autorē occideret. Quid facerem? Didiceram à domino præceptum, ut alicubi persequutionum sæuitiā declinaremus. Dictabat animus non/

dum

dum adesse tempus obeundi martyrij, sed magis prædicandi latius euangelij: uerum urgebat undiq; tyrannus, nec aliud effugium nisi quod sportulæ inclusus, per fenestrā è mœnibus fune demissus sum: atq; hoc pacto sum elapsus è præfecti manibus.

CAPVT DVODECIMVM.

Si gloriari oportet.

HActenus ea recensui, quæ me calamitosum & erumnosum fuisse testantur, quæq; iuxta iudicium humanū magis contemptū reddunt, quàm gloriosum. Cæterum an & alia commemorare debeam, nondū statui: de quibus tamen alij falso se iactitant. Gloriandū est, an non? Sed nusquā expedit gloriari, præsertim cum sermonis tenor nos deduxerit ad uisiones ac reuelationes domini Iesu, quas cum isti multas confingant, & insolenter iactitent, ego coactus & inuitus (ne uidear uel hic illis inferior) unam duntaxat recenseo, non ad meam, sed ad dei gloriam. Noui quendam, qui ante annos quatuordecim raptus sit, in corpore an extra corpus, nescio, deus scit, sed tamē raptus est in tertium usque cœlum, hinc rursum in paradisum est raptus, & utrobique audiuit uerba quædam ineffabilia, quæ non sit fas mortali eloqui. Huiusmodi hominis nomine gloriabor, cui tanta felicitas contigerit dei beneficio. De me nihil interim gloriabor, nisi cōmemorandis ijs, quæ me afflictū & abiectū arguunt. Alioqui si uoluero hac etiā in parte prædicare de meipso, quando nec uane quicq̄, nec ad

 ostenta

ostentationem mei dicturus sum, non possim stulticiæ cõdemnari, etiã si stulticiæ nomen agnoui. Sed tamẽ ab his recẽsendis mihi tempero uestra causa, nõ mea, ne quis mihi plus tribuat, meq; maius aliquid suspicetur esse, quàm me mea facta, meaq; testatur oratio. Quanquã nec mihi fortasse satis tutum fuerit de his gloriari, quæ nos magnos faciũt, & affines arrogantiæ periculo. Proinde ne plus satis efferar sublimitate reuelationũ, aut ne plus habeam apud homĩes quàm expedit haberi, permissu propitij numinis additus est stimulus & afflictio corporis, quæ & me mei cõmonefaciat, & apud omnes me mortalem arguat, cõmunibus obnoxiũ malis. Additus est autem affligendo mihi, qui Christi rem ago, nũcius ac minister satanæ, qui meo obstrepat euãgelio, meq; sæuissimis persequutionibus diuexet, perinde quasi colaphos impingat in caput meum, deijciens ac deprimens me, ne supra modũ extollar. Quæ res cum mihi uehemẽter esset molesta, ter rogaui dominũ, ut ab hac afflictione me liberaret, uerum is mihi magis consulens, quàm egomet mihi, respondit ad hunc modum: Paule, contentus esto mea in te beneficentia, nec ultra quicq̃ efflagites. Quod afflictionibus tunderis, simul & ad meã gloriã illustrandam pertinet, dum meo præsidio tutus uinci non potes quãtislibet procellis, & ad tuam salutem, qui quo magis affligeris corporis malis, hoc magis ditescis animi bonis. Ita fit ut imbecillitas perficiat uirtutem, & infirmi

Ne magnitudo.

Virtus ĩ infirmitate perficitur.

infirmitas absoluat potentiam. Hoc responsi cum acce perim à domino, posthac nulla de re libentius gloria⸗ bor, quàm de afflictionibus, quibus imbecillus uideor potius quàm magnus, in quibus etiam si quid magnitu dinis aut sublimitatis apparet, id totum in dei gloriam cedit, ut qui propter Christum infirmus uideor, per illum uidear potens ac robustus. Quamobrem mihi po tissimum placeo, ac plaudo ob afflictiones, ob contu⸗ melias, ob egestates, ob persequutiones, ob anxietates pro Christo susceptas. Etenim cum hoc modo maxime destitutus sum, ac meis diffidens opibus, tum uere po⸗ tens sum Christi præsidijs. Sed quò me rapit sermonis impetus? Video me planè reuolutum in manifestam stulticiam gloriando, sed uos estis in causa, qui me huc adegeritis. Siquidem quando quicquid ualui, uestro bono ualui, uestræ partes erant, prædicare de me, quæ nũc indecore cogor de meipso prædicare. Non arro⸗ go mihi laudem officij, quod non præstiterim, quod si præstiti quantum alius quisquam, cur alij nobis ante⸗ ponuntur? Tenuis sum, humilis sum, afflictus sum, ac deiectus, infans sum, nihil horum recuso neque re⸗ fello, hæc ad me pertinent, si quid habent incommodi. Cæterum quamlibet nihili sum, tamen quod ad uos attinet, nulla in re sensistis me inferiorem cæteris apo stolis, non dicam gregarijs, sed ne summatibus qui⸗ dem. Non iacto quod non sitis experti, nam ueris ar⸗ gumentis docui me esse apostolum, uobis testibus.

Factus sum insipiẽs uos.

Primum ac præcipuum argumentum apostolici pectoris est, euangelij gratia nihil non libenter perpeti: hac certe nota prestiti apostolum. Neq; defuerunt illa, quibus ad tempus ob incredulitatem quorundam deus fidem arrogat sermoni nostro, quod genus sunt ostenta, prodigia, factaq; potentia. Alioqui proferte si quid habetis, in quo fueritis inferiores cæteris ecclesijs, aut quid ulli ecclesiæ per magnos illos apostolos collatum est, quod per me uobis non sit collatum. Nihil est quod in me desideretis, nisi hoc unum desideratis, quod ad apostolorum aliorum exemplum nõ onerarim uos sumptibus, qua re si læsi uos, ob hoc quod non læsi, condonate mihi hanc iniuriam, etiam si non pœnitet huius animi. Iã bis apud uos fui, neq; cuiquã fui grauis: & ecce est animus tercio uos inuisere, nec tamen cuiquam fuero onerosus, nihilo magis quàm antehac fuerim. Non temere hoc facio, nõdum enim causam seriam adfero, sed quacunq; causa facio, uestris inseruio cõmodis, ac uerum ago patrem. Non enim debent filij congerere diuitias parentibus, sed cõtra, parentes filijs. Habet hoc parentum adfectus, ut non solum opes suas, haud citra sudorem quæsitas, uerumetiam seipsos impendant liberis. Tantum igitur abest, ut quicquam à uobis extorqueam, ut non mea solum libentissime paratus sim uobis impendere, uerum etiam meipsum insuper, si id postulet salus animarum uestrarũ. Mihi satis est: quod hæc pater præsto

Ecce tercio hoc paratus sum.

Licet plus uos diligẽs.

sto liberis, etiam si non sim nescius, idem mihi usu ue-nire in uobis, quod uulgo solet parentibus in liberis, ut cum impensissime uos diligam, nõ perinde diligar à uobis, posthabitus ijs, qui nõ æque uobis bene uolũt atq; ego. Sed esto, ipse uos non grauaui, metuens inui diam, uerum uafer & astutus, dolo uos cepi, per sub-ornatos agens, quod per me puduit facere. Nã id for tassis cauillabitur quispiam, ex aliorũ moribus me æsti mans. Agedum, an per quenquam eorum, qui meo no mine uenerunt ad uos, extorsi quicquam à uobis? Ro-gaui Titum ut adiret uos, huic collegam addidi, fra-trem illũ ecclesijs omnibus spectatũ. Num quid à uo bis extorsit Titus? An nõ eadem fuit nobis mens? An nõ ijsdẽ uestigijs ingressi sumus? Nõ enim recuso, quo minus imputetur mihi, quicquid gestum est ab ijs, quos ad uos legaui. Rursum arbitramini, quod hæc loquen tes, causam nostram agamus: imò quicquid loquimur, siue deijcientes nos, siue extollentes, siue uobiscũ expo stulantes, in uestrũ cõmodum loquimur charissimi. Te stis est deus, qui nouit animũ nostrũ: testis est & Chri stus, cuius negociũ agimus. Nihil non tento, nullũ non moueo lapidem: in omnia me uerto, quo uos planè cor rectos reddam. Nihil est quod mihi metuã ab istis per-sonatis apostolis: sed uereor, ne quo pacto fiat, ut si cõ tigerit uenire ad uos, nõ reperiã uos quales uelim, & ipse uicissim reperiar uobis, qualẽ nolitis. Mihi in uo-tis est, ut uos undiq; purgatos cõspiciã, uobis ut me læ

tũ ac lenẽ aspiciatis. At metuo, ne si pergatis auscultare qbusdã: reperiam inter uos cõtentiones, æmulationes, iras, concertationes, obtrectationes, susurros, tumores, seditiones, ac rursus si uenero, fiat: ut quem oportebat integritate uestra festiuũ & alacrem conspiciã, satis hactenus uestris flagitijs contristatum, denuo me deijciat apud uos dominus, proq; triumpho cogar luctum sumere multorum nomine: qui iam pridem peccatis sunt cõtaminati, nec adhuc resipuerũt, ut pœniteat immunditiæ, libidinis, & lasciuiæ, quàm patrarunt.

CAPVT DECIMVMTERCIVM.

Hic erit tercius meus ad uos aduentus, In hunc se quisq; præparet. Neq; enim amplius conniuebo, sed iuxta ius strictum atq; exactum res agetur. Quisquis delatus fuerit, is duorum aut trium hominum testimonio uel absoluetur, uel damnabitur. Iam ante uos monui, iterum admoneo. Quod secundo meo aduentu præsens dicebam, id nunc absens scribo, non solum ijs qui iam tum peccauerant, uerumetiam omnibus, qui delicto fuerint obnoxij. si comperero inemendatos, cum bis iam admonuerim, non parcam, quemadmodum antehac feci. Alioqui quid uobis uultis? An uestro malo quæritis experiri, utrum quæ loquor, ex me ipso loquar, an ex Christi spiritu, per me uobis loquentis, an hunc quoq; uelut imbecillum contemnitis? Is erga uos non fuit imbecillis, etiam si olim talis fuit Iudæis, ac Pilato. Imò potentem se declarauit apud

uos,

uos,ad cuius nomen uidiſtis reuiuiſcere mortuos,fugere dæmones, ſanari ægrotos. Nam quamuis olim ex naturæ quam ſuſceperat imbecillitate cruci uoluerit affigi: tamen non debet ea gratia uelut imbecillis haberi. Ex infirmitate ſuſcepti corporis mortuus eſt, ſed uiuit ex uirtute dei patris. Itidem & nos apoſtoli Chriſti,præceptoris ueſtigia ſequentes,licet increduli lis ſimus infirmi,dum ab illis cædimur,conijcimur in carcerem,conuicijs afficimur:tamē ex uirtute dei cū illo potentes erimus erga uos,ſi ueſtra pertinacia uicerit noſtram manſuetudinē. Ne uelitis experimentū noſtri quærere,ipſi magis ueſtri ſumite experimentū, utrum in fidei dono perſiſtatis, an hinc excideritis. Ipſi uos inter uos explorate. Senſiſtis ædendis prodigijs, ſenſiſtis ex donis tam uarijs, ne in uobis quidem Chriſtum imbecillem fuiſſe. Ea uis ſi uos deſtituit,argumentum eſt fidem in uobis relanguiſſe,aut Chriſtū moribus ueſtris offenſum,à uobis alienatum eſſe. An ipſi uobis eſtis ignoti,& de me uultis experimentum capere,cum ipſi non intelligatis in uobis eſſe Chriſtū. Eſt enim, ſi fidei uigor in uobis manet,niſi forte fide utcunq; incolumi,uita impura meruiſtis à Chriſto reijci. Vtcunq; de uobis eſt,ſpero uos ipſa re compertu ros, quod nos nō ſimus reprobi. Viget in me fides, & per hanc ualebit in me Chriſtus ad caſtigādos qui nolunt ſua ſponte reſipiſcere. Quid autem dixi, ſpero? imò contra magis opto,deumq; precor,ut illius beneficio

ficio fiat, ne uestris cõmissis cogar meam declarare potentiam: non quod metuamus, ne si fuerit utendum potestate, deprehẽdamur imbecilles: quemadmodum quidam de me iactitant: sed illud optamus potius, ut uos honestate uitæ probati sitis, nos habeamur ueluti reprobi. Etenim *si uos in fide, morumq; sanctimonia perstiteritis, nihil erit quod meam potestatem in uos exerceam.* Neq; *recuso uideri imbecillis, ad istum sane modum, si ideo iudicer parum ualere, quod uos exercendæ potestatis nõ dederitis occasionẽ.* Nihil *enim possumus aduersus ueritatem, sed quicquid possumus pro ueritate possumus.* Non *sumus potentes aduersus innocentiam, sed aduersus admissa potentes sumus.* Quod *si nihil erit in uobis animaduersione dignum, nos uelut exarmaueritis, uosq; potentes innocentia declarabitis, mihi uelut imbecilli adempta sæuiendi potestate.* Pergent *obtrectatores isti mihi calumniã imbecillitatis impingere, cauillantes me nõ potuisse meo uitio, quod ob uestram integritatẽ non potui.* Sed *mihi uoluptati est, quoties cum ad istum modum uos ualidi fueritis, nos infirmi iudicamur, imò non solũ gaudemus, si id contingat, uerumetiam optamus ardẽtissimis uotis, ut mihi uideatur aliquid deesse, modo uos sitis consũmati.* Hac *de causa putaui uos seuerius per literas admonendos, ne cum uenero, præsens cogar esse seuerus.* Malo *minis emendari uos, quàm me puniendi potestatem in uos exercere, quam dedit mihi dominus*

Gaudemus enim cũ nos īfirmi sum⁹

minus in bonum ueſtrum, non in malum. Aduerſus in nocentes nihil poſſum, ſed ueſtra refert non eſſe impunitos, qui flagitijs cœtum ueſtrum contaminant. Meo ſum functus officio: ſupereſt, ut ueſtro fungamini. Date operam, ut ſublatis dolorũ cauſis, pure gaudeatis: utq; ſemper ad meliora proficientes, perfecti reddamini, ſarcientes ea, quæ ueſtram lædunt integritatem: utq; peracta caſtigatione malorum, ſolatiũ ex emendatione capiatis. Eſtote concordes, nec diuerſis opinionibus inter uos decertate. Sit inter uos pax, ac mutua charitas. Quod ſi feceritis, deus charitatis ac pacis autor, aderit uobis fauens, ac propicius. Salutate uos inuicem oſculo ſancto: nõ iuxta uulgi morem, ſed ex animo. Salutãt uos qui hic ſunt ſancti omnes. Fauor domini noſtri Ieſu Chriſti, ac dilectio dei patris, & cõmunio ſancti ſpiritus adſit uobis omibus: ut agnoſcentes filij beneficium, patris erga uos charitatem: qui ſic dilexit uos, ut unicum filium uobis impenderit, ac bonitatem ſpiritus ſancti, per quem nobis ſemper impartit ſuas dotes, ad huius indiuidui ternionis exemplum uiuatis & ipſi concordes, ac puri perfectiq;.

PARAPHRASEOS IN EPISTOLAM
Pauli ad Corinthios poſteriorem per
Eraſmum Roterodamũ,
FINIS.

Clariſſimo

M.D.XX

PARAPHRASIS IN EPISTOLAM PAULI, AD GALATAS PER ERASMUM ROTERODAMŪ.

PARA-
PHRASIS IN EPI
stolam Pauli, ad Ga-
latas per Era-
smum
Roterodamū.

Auctorem damnatum.

CONTENTA.

CLARISSIMO COMITI ANTONIO DE *Marca Erasmus Roterodamus* S. D.

Vm iam admolitus manũ Paraphrasi in epistolã Pauli ad Galatas, identidem animo circũspicerem, cui laborem eum dedicarẽ, quandoquidẽ hic mos à priscis usq; seculis, in hæc nostra tẽpora perdurauit, cõmodũ allata est tuæ celsitudinis epistola, modis omnibus præ se ferẽs animũ erectum, excelsum, ac planè talibus stẽmatis dignũ, ingenium ardens, ac sublimi illi philosophiæ natum, quæ nos ad cœlestiũ rerum cõtemplationẽ auocans, rerũ harũ humiliũ, quas abiectũ uulgus admiratur, cõtemptum adducit. Ea quidẽ res mihi nõ perinde mira fuit atq; grata, præsertim reputãti patris tui Roberti dotes, uiri in bellicæ rei laudibus uel cũ Scipionibus ac Pyrrhis conferendi: tum generosissimæ matris indolem, quæ sic optimũ fratrẽ principẽ Simaicũ expressit, ut minus esset germana ꝓpinquitate sanguinis, ꝙ æmulatione uirtutũ: postremo præsulẽ modis oĩbus incõparabilem, episcopũ ac principẽ Leodiẽsem patruũ tuũ, cui proximã Paraphrasim dicauimus. An nõ pudebit posthac sacerdotes, ac monachos etiã per luxũ, per ociũ, per aleam, cæterasq; sordidas uolupta

 tes

tes ætatē traducere, eū tu ista nobilitate, isto fortunæ fastigio, isto ætatis flore, quippe natus annos fermē quatuor & uiginti, nihil antiquius, nihil suauius, nihil honorificētius ducas, q̄ in liberalibus literis, q̄ in honestissimis disciplinis uersantē, priscos illos ac laudatissimos principes referre. Macte animi iuuenis, perge talibus studijs per se clarissimo generi tuo lucē ac decus adiūgere, perge cæteris bene natis iuuenibus ad honesta studia calcar addere, quorū aliquot iam uidemus huc suapte sptōe ꝑpensos: Tuæ nobilitati satis erat futurū opinor, si epistolā epistola repensassem, nunc & libellū habes epistolæ comitē, quē tibi nō cōmendabo, sed tamē omibus per te cōmendatū esse cupio. Argumentū est ab hisce temporibus alienius, nisi qd' hinc ratiocinari licet, quatenus fieri possit, ut uir sapiens aliquādo citra uitiū laudet seipsum, quatenꝰ humanæ tribuendū autoritati, quantulū tribuendū ceremonijs, quātaq; hinc pernicies ueræ pietatis, si quis huiusmodi fidat præsidijs. In hac epistola nodus est, antehac haud scio an à quoq; ueterū satis explicatus, ex quo nata est nobilis illa inter Hieronymū & Augustinū cōflictatio de mendacio. Nos eam difficultatem magis ostendimus nondū satis explicatā, q̄ explicauimus. Res digna nimirum, in qua tu mentis istiꝰ ūigorem ac neruos exerceas. Vale generosissime iuuenis. Hoc amicicię nostræ felicissimū auspiciū esse ducam, si sensero libellum hunc & læta fronte abs te acceptum & alacri studio perlectum.

ARGVMENTVM IN EPI/stolam ad Galatas per Erasmum Roterodamum.

GAlatæ Græci sunt, sed ex Gallis oriundi, unde iuxta diuum Hierony/mum, originis ingenium ingenij tarditate referebant. Quandoquidē & Hilarius Gallus ipse in hymnorū carmine Gallos indociles uocat. Et Paulus illos obiurgans, ἀνοήτους appellat, ad quorum ingeniū, suum attemperans sermonem, acerbius illos castigat quàm ullos in cæteris epistolis, & reprehendit magis quàm docet, ut quibus ratio suadere non poterat, reuocaret autoritas. Agit in hac epistola, quod nusquam non agit, ut à legis Mosaicæ seruitute inuitet ad euangelij gratiam. Quod idem agit in epistola ad Romanos: nam utrisq; idē error acciderat, sed diuersa ratione. Nam Romani primū in Iudaismum inducti, postea resipuerunt. Galatæ rectè ab apostolo instituti, pseudapostolorum opera in Iudaismū retracti fuerant. Quod Romani perperam instituti sunt, simplicitatis erat: quod mox admoniti resipuerunt, prudentiæ. ~~Contra quod Galatæ Christum complexi sunt, facilitatis erat, quod~~ protinus in Iudaismū relapsi, leuitatis atq; stulticiæ. ad hos igitur subierant pseudapostoli, uelut à Petro & Iacobo, summatibus apostolis missi, & Pauli autorita

toritatem calumnijs eleuabant, negantes illi fidem habendam, qui sibi non constaret, nunc legis utens cere/monijs, susceptis uotis rasoq; capite & circunciso Timotheo, nunc cum ethnicis legem negligens, ac damnans: potius audiendos qui apud Petrum & Iacobum uersati fuissent, quique dominũ Iesum uidissent, cum Paulus nec uidisset Christum, & discipulorum duntaxat discipulus esset, nõ Christi. Proinde Paulus uehementi & acri oratione (neq; enim est ulla epi/stola concitatior) salubriq; austeritate, & clementi sæuitia, simul & Galatarum errori medetur, & suam asserit autoritatem & pseudapostolorum fraudulentiam aperit, in ipso statim epistolæ limine testatus sese uel summis apostolis parem, aut etiam superiorẽ in hoc, quod euangelij prædicãdi autoritatem à Christo iam immortali cœlitus accepisset, atq; hoc autore fretum in Arabia, & Damasci aliquãdiu prædicasse Christum, priusq̃ cum quoquã apostolorum contulisset, deinde Hierosolymis uidisse quidem Petrum ac Iacobum diebus perpaucis, neq; quicquam tamen ab illis adiutum esse, sub hæc in Syria & Cilicia quatuordecim annis Christi præconem egisse, donec ad/monitus diuinitus Hierosolymam reuersus unà cum Barnaba ac Tito, cum primarijs apostolis contulit euangelium suum, non quod de tot annorum prædicatione iam uenisset in dubium, sed ut ex eorum com=

probatione, quorum summa erat apud omnes autoritas, magis confirmarentur cæteri, sed ita contulisse cum Petro, ut ab illo nihil accesserit quod ad euangelij rem attineret, & adeo non fuisse se cõpulsum à Petro; ut gentibus legis onus imponeret, ut Antiochiæ Petrum cibis cõmunibus uescẽtem, ubi se metu superuenientium Iudæorum, è conuiuio subduceret, palàm in os reprehenderit, docens ex fide contingere salutem euangelicam, non ex obseruatione legis iam antiquatæ. Id ueluti Petro dici ceptum latius prosequitur uersus ad Galatas, demonstrans legem Mosaicam ad tempus modo fuisse datam, & ad unum Christum illa spectasse omnia. In illa fuisse carnem, in euãgelio spiritum: In illa umbras, in euangelio lucem: In illa imagines, in euangelio ueritatem: In illa seruitutem, in euangelio libertatem. Dementiæ uero esse gustatis potioribus, ultro recidere ad deteriora. Hæc agit capite primo, secundo, tertio, & quarto. Deinde grauiter interminatus eis, ne circuncisione recepta turpiter se dedant in seruitutem legis, ostendit Christianam libertatem non esse peccandi licentiam, ~~sed ultro omnia sanctiorum officiorum pietatis, quæ charitate dictante, non lege iubente, præstantur.~~ Postremo hortatur ad Christianam concordiam, ad subleuandos infirmiores, aut lapsos, ad benemerendum de ijs, qui nos fidem edocuerunt. Huiusmodi factis, quoniã

 spiritus

ſpiritus ſunt, æterna deberi præmia, cum ceremonijs temporarijs temporaria ſit gloria, obiter in odium uocans pſeudapoſtolos, qui non ob aliud ſtudebant circuncidi Galatas, niſi ut ſuper hoc gloriarētur, uelut autores huius facinoris. Cui morbo affines ſunt, qui hodie nouos cultus, & prodigioſe inſignes repe-riunt, ut dicatur, hoc hominū genus ille inſtituit. Hāc epiſtolam, ut apparet, Paulus quo ſingularem erga Galatas affectum teſtaretur, totam ſua manu ſcripſit, cum in alijs ſoleat dūtaxat ſubſcribere. Noſtra argumenta ſcriptam teſtātur à ciuitate Epheſo: Græcorū inſcriptiones, ab urbe Roma.

Argumenti finis.

IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI ad Galatas Paraphrasis per Erasmum Roterodamum.

PAVLVS apostolus, & apostolus non quilibet, ne quis me ut inferioris notæ apostolū contemnat, aut aliorum apostolorū autoritate premat. Neq; enim hæc functio mihi ab hominibus delegata est, quemadmodum alijs quibusdam, qui cum apostolorum discipuli sint, pro eximijs apostolis sese gerunt, aut qui redemptis hominum fauoribus in apostolicum munus ingerunt sese. Neque per ullum hominem

 quamlibet

quamlibet præminentem mandata est euangelij prædi candi autoritas, sed per ipsum Iesum Christum dei filium, qui me non humanis suffragijs euangelij præconem esse iussit, sed suapte uoce iam immortalis cælitus euocauit ad hoc negocij, nimirum ex sententia & autoritate dei patris, qui filiũ Iesum excitauit à mortuis. Neq; ideo uiuere desijt, quod à nobis uidere desierit. Imò si merito pro magnis apostolis habentur, quos ille mortalis adhuc inter homines, hominem agens designauit: certe non inferior habendus uideor, quem è cœlis non ut homo iam, sed ut deus ad apostolicum munus obeundum exciuit. Siquidem in hoc parsum etiam primarijs apostolis, quod ab eodem Iesu Christo sum institutus, illud prærogatiuæ mihi iure possim asserere, quod illos adhuc nostri corporis iniurijs obnoxius delegerit, me seorsum unum seuocarit, posteaquàm omnem humanæ conditionis imbecillitatem exuisset. Paulus igitur ille ego apostolus, & talis apostolus scribo uobis hanc epistolam, quicũq; per omnẽ Galatiam in Christi doctrinam conspirastis: nec ego solus, ne forsitan unius leuis sit autoritas, sed quotquot hic sunt (est autem immensus numerus) qui mecum unanimes Christi nomen profitentur, & relicta Mosi lege, fidem ac doctrinam euangelicam amplectuntur: optamus uobis omnibus primum gratiam, deinde pacem & cõcordiam: gratiam, quæ præstet ut semel gratis exẽpti pristinis peccatis, posthac innocen tem

Et qui mecum sunt.

Gratia & pax.

tem ac puram agatis uitam: concordiam, ne quid dissentiatis à reliquis ecclesijs, aut etiam à uobis ipsis, quorum utrunq; nobis sperandum est, nõ à Mosc, aut ab ullo mortali, sed ab ipso deo patre, unde uelut à fonte nostra salus omnis proficiscitur, & ab huius filio domino nostro Iesu Christo, per quem ille nobis omnia largiri uoluit: cui cõuenit acceptum ferri, quicquid malorum effugimus, & quicquid bonorum sumus consequuti. Neq; enim circũcisio Mosaica cuiquam restituit innocentiam. Sed ipse Christus ultro semetipsum in mortem obtulit, quo nostra commissa dependeret, ut sic per euangelij gratiam præstaret, quod obseruatio legis Mosaicæ præstare non poterat: ut huius unius beneficio liberati à uitijs, ac noxijs cupiditatibus, quibus hic mundus obnoxius est, posthac nec turpitudini, nec humanis ceremonijs seruiamus. Ita uisum est deo, patriq; nostrõ, à quo primũ conditi, nunc posteaquàm uitio nostro in ius alienum relapsi fueramus, denuo sumus asserti ac ueluti renati, quo dammodo cœlestes è terrenis facti, è carnalibus redditi spirituales. Huic igitur, à quo nobis felicitatis nostræ summa proficiscitur, sit honos & gloria, nõ temporaria, quemadmodum contigit Mosaicæ legi, sed nullis unquam seculis intermoritura. Amen. Id cum sit à me nuper uobis prædicatum, cumq; uos semel amplexi sitis, demiror quid acciderit, ut à tam benigno patre desciscatis, & desciscatis tam cito, alienati ab eo, qui

A deo.

Qui dedit semetipsum.

Miror q̄ tam cito.

qui condonatis gratuito cōmissis omnibus, uocauit & inuitauit uos ad æternam salutem, non per opera legalia, sed per gratiam ac beneficentiam gratuitam Iesu Christi, ac subito in seruitutem legis Mosaicæ uelut in aliud euangelium conuersi, cū nullum omnino sit euangelium præter id, quod à nobis est prædicatum. Vnde tanta inconstantia? unde ista leuitas, ut gratis datam libertatem ultronea seruitute uelitis commutare? Vestrum ingenium incusare non libet, magis arbitror imputandum pseudapostolis quibusdam, qui Mosi præcones uerius quàm Christi imponunt simplicitati uestræ, uosq; magnificis summorum apostolorum titulis perturbant, metum ac terrorem incutientes animis uestris, quasi sine circūcisionis adminiculo non possitis salutem consequi, non tam renouantes priscæ legis ceremonias, quas iam antiquatas atq; abolitas esse oportuit, quàm hoc prætextu subuertentes euangeliū Christi. Quod cū per fidē ac uitæ pietatē perfectam salutē polliceatur omnibus, quicunq; uoluerint illud amplecti: uanū ac fallax habebitur, si (quod isti docere conantur) non patet aditus ad æternam salutem, nisi iuxta Mosaicum ritum amputetur præputij pellicula. Absit ut ullius hominis autoritas uos ab euangelij synceritate dimoueat. Et adeo uos non commoueant Petri aut Iacobi, Ioannisq; quantumuis magna uocabula, quibus abutūtur quidam ad illaqueandos uos legis oneribus, ut etiam si quis angelus è cœlo uobis prædicarit euangelium

Nisi sūt ali qui.q.u.

Sed licet uobis an.

gelium diuersum ab eo quod à nobis prædicatum est, non solum non audiatur, uerumetiam execrabilis & abominandus habeatur uobis. Quod dixi, ne quis per iracūdiam animiq; impotentiam mihi putet excidisse, etiam atq; etiam repeto, quisquis ille fuerit, siue angelus, siue quantumuis inclytus apostolus, qui uobis prædicauerit diuersum ab eo, quod à nobis accepistis, execrabilis & abominandus habeatur. Nullius enim hominis, imò ne angeli quidem autoritas apud nos ualere debet, quoties de rectitudine fidei agitur. Qui prædicat euangelium Christi, dei negocium agit, non hominis. Cur igitur uerear illius hominis autoritatem? A deo, non ab homine mihi cōmissum est euangelium. Id utrum quæso sic tractare debeo, ut hominibus satis faciam, an deo, quem unum autorem ac dominū agnosco? Iudæi quodam affectu humano student omnibus obtrudere ritus suos, quo uidelicet ipsi pluris fiant, hoc prætextu, ut quisq; præclara uideri cupit, in quibus ipse fuerit institutus. Proinde quidam horum gratiam captantes, circuncisionem suadent, prædicant sabbata ac ciborum delectus, perinde quasi rem eximiam tradant, cum ista tradunt. Sed absit ut ego eousq; placere studeam Iudæis, humana magis quàm diuina sectantibus, ut patiar euangelij synceritatem admixtu Iudaismi uitiari. Olim addictus Iudaismo genti meæ placebam: modis omnibus persequens, qui Christi nomen profiterentur. Sed dum hominibus placeo, deo

Sicut prædixim⁹ uobis.

Non enim hominibus.

deo displiceo, qui Mosen antiquari, Christum filium suum illustrari uoluit. Quamdiu legi seruiebam, Mosi præscripta seruare curæ fuit, & laudē ab hominibus persequebar, nunc aliò me uocauit deus, cui soli probari cupio. Quod si posthac etiam eandem laudem captarem ab hominibus, Christi seruus esse desinerem. Nam qui seruus huius uideri possim, si plus tribuam hominū studijs, quàm eius præceptis: si magis metuam offendere Iudæos, quàm deū Christi patrem, & euangelij autorem? Posteaquàm semel addixi me Christo, nunquam seruiui Mosi ceremonijs, quas ob Christi lucem antiquatas sciebam. Quanquam enim semel atq; iterū ad sedandum tumultum quosdam ritus patrios apud Iudæos agens obseruaui, nunquam tamen in his ullum salutis præsidium constitui, sed ideo memet ad tempus accommodaui meorum affectibus, quo plures Christo lucrifacerem. Cæterum ubi conspicio meum obsequium ab istis aliò detorqueri, ac rem eò uenisse, ut non uereantur legis obseruandæ sarcinam ceu necessariam imponere his quoque, quos à legis onere liberos reperit euangelium, palàm ac libere reclamandum Mosaicis ritibus, & aperte detestandū, quod in Christi damnum cedit. Nec me deterrebit ullius apostoli quamlibet insignis autoritas, fretum autore Christo, cuius præscriptum per omnia discrimina sequor. Porrò quo magis intelligatis me non temere desciuisse à Mosaicis ritibus, tantaq; fiducia nunc prædicare libertatem

An quæro hominibus placere.

Notū enim uobis fac.

libertatem euangelicam, nolim uos latere fratres, euangelium quod uobis tradidimus, non esse autoritatis humanæ, ut ad cuiusquam hominis uoluntatem debeat immutari, uelut ab homine profectum. Qui uobis prædicant circuncisionem, unde suum sumpserint euangelium, ipsi uiderint. Meum certe euangelium nec ab homine sum mutuatus, nec ab homine sum edoctus, ut cogar uel ab autore pendere, uel alicuius interpretationem spectare. Christus ipse mihi dignatus est aperire ueteris abolitæ, nouæq; legis inductæ mysterium, ne quis me putet uel temere mutatum, uel à parum graui autore sumpsisse euangelium quod prædico. Christus sic homo est, ut mortalis non sit, nec mortalium affectibus obnoxius. Sic homo est, ut idem sit deus: huius arcana uis & afflatus me subito mutauit in alium uirum, alioqui addictior eram legi Mosaicæ, cuius uenerationem ac religionem à maioribus imbiberam, quàm ut ulla persuasione humana potuerim ab ea distrahi, nisi numen aliquod afflasset animum meum. Quod narro, non arbitror obscurum esse, nam opinor id uobis fama cognitum, quo studio me gesserim olim in Iudaismo amore legis, intantum abhorrens ab euangelio Christi, cuius arcanum nondum acceperam, ut nouam congregationem, quæ tum in euangelicam doctrinam afflatu dei colligi cœperat, modis omnibus insectarer, ac prorsus hostili animo depopularer, existimans me

Reuelaret filium suum.

Audistis enim

me rem egregiam deoq; gratissimam facere, dum inscius aduersus deum gero bellum. Et sanè succedebat res, nam in Iudaismo, quẽ tum solum sanctum ac pium esse iudicabam, tantum laudis assequutus sum inter meos, ut plerosq; meæ ætatis antecellerem, hoc habitus religiosior, quo pertinacius hærebam institutis à maioribus traditis. Iudicio siquidem errabam, non affectu, studioq; legis autori legis repugnabam. Atque id quidem deus arcano quodam suo consilio passus est ad tempus, uidelicet quo mox è tanto legis propugnatore, repente mutatus in euangelij præconem, plures exemplo meo pertraherem ad Christum. Proinde simulatq; uisum est deo, qui me iam olim à matris utero destinarat, ac selegerat in hoc negocium, declarare suam in me uoluntatem, meq; nihil tale promerentẽ, sua gratuita bonitate uocauit ad hoc muneris, ut per me uelut organum, notum redderet filium suum Iesum, Iudæis adhuc perpaucis, gentium penè nulli cognitum. Inter quas potissimum me uoluit euangelij præconem esse, quid me fecisse creditis? Num hæsi maiorum institutis? num contatus sum aggredi delegatum munus? num diffisus sum oraculo CHRISTI? num cum meæ gentis apostolis ullis contuli meum euangelium, aut quenquam omnino mortalem consulturus adij? num Hierosolymam profectus sum, ut eorum autoritate, qui quoniam me priores ad apostolicam dignitatem uocati sunt, plurimi fiunt, meum fulciretur

Et profic.

Non acquieui carni & sanguini.

ciretur euangelium? Minime. Neq; enim existimabã hominis autoritate comprobandũ, quod ipsius Christi iussu delegatum esset. Quin protinus ubi cognoui errorem meum, ubi mandatũ accepi cœlitus, nihil moratus, profectus sum in Arabiam: nihil ueritus Christi nomen adhuc uel obscurum, uel inuisum, etiam feris ac barbaris nationibus ingerere, nec minore studio prædicare gratiam euangelij, quàm antea Mosaicam legem prædicaram. Rursus Arabia relicta, Damascum reuersus sum, ubi mox à baptismo cœperam Christi nomẽ profiteri. Deinde peracto triennio, ueni Hierosolymã Petri uisendi gratia, potius q̃ cũ illo conferendi. Cõmoratus sum autẽ apud illum dies nõ plus quindecim, quod is inter apostolos primas tenere uideretur. Neq; quenq̃ aliorum apostolorũ studui uisere, præter Iacobũ cognomento Iustum, qui ob insignem uitæ sanctimoniam frater domini dictus est: nam is ecclesiæ Hierosolymitanæ primus omniũ episcopus est datus. Tantum abest, ut euangelio meo diffisus, ad humana præsidia confugerim. Nihil horum fingere me, testis est ipse deus, cuius iussu negocium euangelij prædicandi suscepi. Post hæc contuli me in regiones Syriæ Ciliciæq;, nusq̃ non profitens nomen Christi. Nam in his quoque regionibus cœperant aliquot Iudæorũ greges conspirare in Christi doctrinã: uerum his de facie quidem parũ eram notus, licet ipse natus Iudæus, tantũ illud rumore cognouerant me es-

se illũ, qui repente mutatus nutu diuino, ex persequutore Christianæ fidei, nunc factus essem præco Christianæ fidei, quam pridem pro uiribus oppugnatam, nunc capitis periculo defenderem. Quamobrem duplici nomine deo mutationis huius autori gratabantur, & quod graui persequutionis molestia liberati essent, & quod ꝓfessionis suæ talem essent nacti propugnatorem.

CAPVT SECVNDVM.

Deĩde post annos quatuordecim.

CAeterũ ubi iam per annos quatuordecim gentibus potissimũ euangelij doctrinam prædicassem, rursum me recepi Hierosolymam, comitibus Barnaba ac Tito, quos huius rei testes esse uolebã. Id autem feci, non iam officij gratia, quemadmodũ prius, sed iussus oraculo diuino, quo magis liqueret Iudæis, non iam è circuncisione petendam salutem, sed ab euangelica fide, postea quam uiderent tam multos è gentibus absq; circũcisionis præsidio uocatos ad communem salutem. Cum his igitur contuli meum euangelium, quod hactenus autore Christo prædico inter ethnicos, sed præcipue cum ijs, qui plurimũ apud Iudæos pollebant autoritate, ne quisꝙ eorum qui credebant adhuc legem Mosaicam cum euangelio Christi miscẽdam esse, iactitaret me in euangelico stadio, uel hactenus frustra cucurrisse, uel nunc etiam currere, quod absq; mentione circũcisionis per fidei donum illis essem pollicitus eandem salutem, quam nos circuncisi

cuncisi Christo freti speramus. Tantum enim abest, ut circũcisionis onus gentibus duxerimus imponendum, ut ne Titus quidẽ cũ & Hierosolymis, & inter Iudæos circũcisionem mordicus tenentes uersaretur, à Iudæorum primoribus apostolis compulsus sit circuncidi, propterea quod Græcus esset, non Iudæus. Quo minus uobis id est faciendum in uestra Galatia, compellentibus huc pseudapostolis. Qui inter apostolos primas tenebant, non exegerunt à nobis, ut Græcum circuncideremus, nimirum id agentes, ut seruitus legis paulatim antiquaretur, et euangelij cõstabiliretur libertas. Verũ irrepserãt in cœtũ nostrũ quidã falso nomine Christiani, cũ id urgeant, quod Christus uoluit obsolescere. Insidiose uero sese insinuarãt ut explorarent libertatem nostram, quàm nobis peperit euangelium Christi, cui inuidebant, id agentes, ut nos in seruitutem legis per circuncisionem retraherent. Ab his potius, quoniam instabant odiose, compellẽdi uidebamur, ne quid tumultus existeret. Quãquam ne his quidem eousq; cessimus, ut illis uel ad tẽpus obsequentes, Titum circũcideremus, idq; fecimus uestra causa, ne si quod in Tito factum esset necessitate, uos citra necessitatem imitantes, ab euangelij ueritate excideretis, in Iudaismũ prolapsi. Quod si quidam, quorum est præcipua autoritas, aliquãdo circũcisionem à quibusdam uel exegerunt, uel permiserũt, recte ne id fecerint, an secus mea non refert, mihi

Sed ꝓpter subintroductos falsos.

Quibus neque ad horam cessimus.

 satis

Quales aliquando fuerint.

ſatis eſt, quod uetere ſententia relicta, nunc mecũ ſentiunt. Apud homines perſonæ ualet opinio apud deum ſola ueri ratio eſt. Sint illi me præcellentiores autoritate, certe quod ad euangelij ſynceritatē attinet, adeo nihil mihi contulerunt, ut à me potius illis aliquid acceſſerit. Etenim ubi cõmunicato cum illis euangelio meo, perſpexiſſent mihi æque à Chriſto commiſſum euangelij prædicandi munus inter gentes, atq; Petro delegatum erat inter Iudæos, meamq; prædicationem non minus efficacem fuiſſe citra circũciſionis adminiculũ, quàm Petri fuerat adhibita circũciſione, cũq; nobis referentibus parem euangelij gratiã mihi quoque collatam cognouiſſent Petrus, Iacobus & Ioannes, nam ij uidebantur apud illos eſſe columnæ, tantũ abeſt, ut damnarint euangeliũ noſtrum, ut potius datis dextris mecum, & cum Barnaba fœdus ac societatem inierint, ut idem euangeliũ concordibus animis, in ſua quiſq; portione prædicaremus, nos inter gentes, illi inter Iudæos. Neq; nobis iniunxerunt, ut quenquam è gentibus ad circũciſionem uocaremus. Tantum rogauerunt, ut inter gentes prædicantes euangelium, pauperum qui Hieroſolymis agebant, memores eſſemus, ſi qui quid in horum ſubſidium conferre uellent. Qua quidem in re, quoniam non abhorrebat ab euangelica doctrina, ſtudioſe paruimus illorũ mandatis, haud quaq̃ pariturі, ſi de circuncidendis Græcis nobis mandaſſent. Neq; enim æquum eſt, ut tantum

apud

apud nos ualeat cuiusq; mortalis autoritas, ut in illius gratiam parum recte consulamus euangelico negocio. Etenim quemadmodũ initio res ita ferebat, ut ijs, qui ex Iudaismo sese cõuertissent ad professionẽ euãgelicam, quoniã à maiorum institutis, quorũ religionem à pueris imbiberãt, prsus auocari nõ poterãt, nõ nihil indulgeretur ad tempus, ne per hanc occasionẽ complures alienarentur à Christo: Ita conandũ erat, ut aliquando desinerẽt monitis nostris edocti, hac uti indulgẽtia, præsertim cum longe plus periculi, quàm lucri uideretur allatura. Siquidẽ perquam exiguus est numerus eorum, qui ex Iudæis euangelij fidem amplexi sunt, præ his quos ex gentibus Christo lucrifecimus. Atq; ex his in posterũ quoq; multo uberior spes arridet, cum gentium tot nationes latissime pateant, Iudæorum genus angustis admodũ finibus circũsepiatur. Horum maxima pars sic abhorrebat à circũcisione, ut citius Christum aspernaturi fuerint, quàm legis odiosæ iugum subituri. Quin & illud periculi est, ne si diu passimq; hac utantur indulgentia, fiat ut beneficiũ salutis gratuitũ, quod deus suæ bonitati, nostræq; fidei uoluit acceptũ ferri, uideatur magna ex parte deberi legis ceremonijs. Quas si conspexerint à primarijs apostolis obseruari, interpretabũtur, qui superstitiosiores sunt, absq; his non satis esse fidem euangelicam ad consequendam salutem. Nam factum uident omnes, animũ non uident. Et est ferè in peiorẽ

partem suspicax mortaliũ animus. Ita quod illi fecerint pro tẽpore, morem gerẽtes quorundã inuincibili superstitioni, contráq; animi sui sententiã, id alij iudicabunt religione, non obsequio factum. Tolerata est ad tempus Iudæorũ excusabilis infirmitas, à qua paulatim oportebat illos proficere. Cæterum nullo modo permittendũ est, ut à gentibus exigatur, quod in Iudæis pro tempore toleratum est. Iudæos primũ excusabat à maioribus hausta persuasio, diuturnus usus, cuius uis naturã æquat, autor deus, aliáq; permulta, quorum nihil gentibus patrocinari poterit, si Christũ cum Mose miscuerint. At gentium mihi peculiaris cura delegata est, quemadmodũ Petro Iudæorum. Cõuenit autem, ut utriq; sua prouincia potissimũ cordi sit. Qua quidẽ in re, nullius autoritati cessurus sum: adeo ut cũ Petrus uenisset Antiochiã, quanq̃ uiderẽ huius inter apostolos primã esse autoritatẽ, tamẽ non ueritus sum palã & in os obsistere, pluris habẽs euãgelij negocium, quàm illius dignitatem. Neq; dubitaui metum illius ac uacillationem coram omnibus reprehẽdere, cum ipsa res uel hoc nomine reprehensibilis esset, quod in grauem multorũ perniciem uergeret secus interpretantiũ quàm ille sentiret, uidelicet quasi superstitione motus id faceret, non studio consulendi Iudæorũ infirmitati. Etenim cum prius accumbens in cõuiuio quorundã, qui ex gentibus accesserãt euangelicæ professioni, promiscuis cibis unà cũ illis uescerετur

Cum autem uenisset Cephas.

retur, mox ubi superuenissent aliquot ex Iudæis à Iacobo missi, subducebat sese à cõuiuio, dissimulans sese communi cum illis usum mensa, uidelicet metuens, ne quid offenderet animos eorum, quos adhuc superstitiosiores esse suspicabatur, q̃ ut in totum ciborũ delectum possent cõtemnere, parumq; pium esse ducerẽt, Iudæum cum ethnicis habere mensæ quoq; cõmunionem. Ea Petri simulatio, quamuis ab animo pio proficiscebatur, tamẽ incõsultior erat, & in manifestam perniciem multorũ uergebat, adeo ut non solum Iudæi cæteri, qui nobiscum accũbebant, assentirẽtur simulanti Petro, uerũ et Barnabas quoq; collega meus motus autoritate Petri, se etiam unà cum Petro subduceret è conuiuio. Quorũ simulationem non dubitabam, quin cæteri ferè omnes fuerint imitaturi, ni acri manifestaq; obiurgatione fuisset itum obuiam. Itaq; cum uiderẽ, quod nunc gentibus, nunc Iudæis sese accõmodantes, ueluti claudicarent, neq; satis rectè, aut constanter ingrederẽtur ad euangelij ueritatem, quæ iam sic eluxerat, ut tempus esset eam libera fronte, constanterq; profiteri, legis ceremonias antiquatas esse, neq; quicquam conferre ad salutem euãgelicam, ut omniũ periculo mederer, restiti Petro coràm omnibus, ut castigato capite, cæteri ad illius exemplum resipiscerent, ubi conspexissent illum obtemperantem admonitioni nostræ. Restiti autem his uerbis: Quid agis Petre? quo consilio te subducis? Cur dum tuis in

Et simulationi eius cõsenserunt.

Quod non rectè ambularent.

consulto metuis, hos meos in perniciosam inducis superstitionem? Etenim si tu cum natura Iudæus sis, et tamen contempta gentis tuæ superstitione, gentiũ more uiuis, nihil impurum ducens, quod deo non sit impurum: Cumq́; id et antehac feceris cum centurione Cornelio, ac modo nobiscum, cur nunc tui dissimilis, parumq́; cõstans subducis te è conuiuio, perinde quasi quod antehac ciborum delectum ac gentium commercium neglexeris, nõ certo consilio iudicioq́; feceris, sed humana facilitate, nec sentis exemplum istud tuum eò tendere, ut non solum Iudæi in sua superstitione confirmentur, quam abolitam oportuit, uerum etiam ex gẽtibus adiuncti Christo, tuo qui primus es inter apostolos, exemplo cogantur Iudaicis onerari ceremonijs, à quibus Christus eos liberos esse uoluit: nec hos modo, quos euangelij gratia liberos reperit, uerũ etiam Iudæos ipsos, quos obnoxios reperit. Nos qui nõ sumus ex gentibus orti, quas omnes Iudæi pro peccatoribus & impuris ducũt, quosq́; idololatras reperit euãgelij prædicatio, sed genere sumus Iudæi nati sub lege, cui recte pro tempore seruiuimus: ~~tamen edocti, quod per [illegible] legis obseruationem non contingat, cuiquã homini uera iustitia, sed potius per fidem [illegible] salutem speramus nobis ex Christi gratia beneficentia~~, diffisi legi maiorum ad Christi fidem cõfugimus, cuius præsidio nobis ueram iusticiam, quæ nos nõ hominibus cõmendet, sed deo, pollicemur, quã

legis

legis obseruatio, uelut inefficax præstare non potuit. Et post hæc gentibus autores erimus, ut Christo diffisi, ad legis præsidia confugiant, cum habeamus ipsa re compertum, neminem omnino mortalium legis beneficio ueram cōsequi posse iustitiam: Alioqui quid erat opus ad euangelij fidem transire? quod si semel amplexi fidem euangelicam, nihilo secius comperimus nos adhuc peccato obnoxios, ut rursus alio remedio sit opus, id quod nobis usu uenit in lege Mosaica, ac frustrati spe, cogamur ad legem semel relictam denuo refugere, quid dicemus? an quod Christus quem autorem perfectæ iustitiæ credidimus, potius iniustitiæ fomes sit, qui non solum non auferat iniustitiam pristinam, uerumetiam per occasionem addat iniustitiæ cumulo, & adeo non conferat speratam salutem, ut grauiorem insuper adducat cōdemnationem, quandoquidem huius fiducia legem reliquimus? ad quam si cogimur redire, uidemur uitio reliquisse, atq; huius mali Christus uidetur occasionem dedisse. Sed absit ut quisquam ita sentiat, existimetq; euangelicæ gratiæ quicquam deesse, quod à Mosi lege sit petendū ad consequendam salutem. Etenim posteaquam euangelij legem amplexi sumus, rursus ad Mosi legem recurrere defectio quædam est à Christo & euangelij contumelia, imò quisquis Iudæus, aut proselytus id facit, declarat sese Mosaicæ quoq; legis transgressorem. Nam si ea pertinebat ad consequendam salutem, cur reliquit? si non

Nunquid Christus peccati minister est?

Præuaricatorē me constituo.

si non pertinebat, cur repetit? Si demolitus ædificium rursus ab ijsdem fundamentis erigo, quod destruxeram, nónne uitium meum ipse prodo, qui instaurem, quod non recte sim demolitus? Nihil est igitur causæ, cur semel amplexi fidē euangelicam, per quam Christi benignitas perfectam, & iusticiam, & salutem nobis conferri uoluit, ad crassæ legis præsidia respiciamus, cui iam desiuimus esse obnoxij. Nam quēadmodum mors alterius coniugum superstitem liberat à iure matrimonij, ita mihi Iudæo cum lege negociū erat, donec durāte iure mutuo & mihi uiuebat lex, & ego legi. Verum simulatq; per Christi mortem, ac sacrum lauacrum addictus sum legi fidei, quæ spiritualis est, quodammodo mortuus sum legi crassæ, nec ita mortuus illi, ut desierim uiuere, sed ut felicius cœperim uiuere. Antehac uiuebam Mosi, nunc uiuo deo. Deus enī spiritus est. Quemadmodum Christus antea uixit mortalis, corpus nostris malis obnoxium circunferens, Is mortuus carni, mortuus hominibus, nūc uiuit deo patri, liber ab omnibus mortalitatis iniurijs. At ego per baptismū unà cum Christo sum crucifixus, unà cū illo mortuus rebus hisce crassioribus, quæ carnē potius quàm spiritū sapiunt, adeo nō teneor, ut illis sim mortuus. Neq; eni uiuo ego ille quōdā crassus & carnalis, & humanis cupiditatib⁹ obnoxius. Mortuus est Saulus ille legis ꝓpugnator & euāgelij persequutor: atq; hausto Christi spiritu, melius uiuo: Imò nō uiuo ipse, q

Per legem legi mortuus sum.

ex

ex me quidē nihil aliud quàm carnalis sum, sed uiuit in me Christus cuius spiritus omnia mea suo arbitratu moderatur. Porrò quod nõdum prorsus ab omni mortalitatis contagio sum immunis, sed adhuc corpus hoc circunfero, nõnihil obnoxium humanis affectibus, ac mortalitatis iniurijs, quodammodo tamē uiuo uitam immortalem, certa spe conceptam, idq; fretus promissore filio dei, cuius gratuita beneficentia mihi contigit donum fidei, per fidem iusticia, per iusticiam continget immortalitas, nõ ex obseruatione crassæ legis, sed ex inaudita charitate Christi, qui suapte sponte nihil promeritum dilexit, adeo ut pro meis peccatis crucis supplicium dependerit, pro mea salute semetipsum in exitium dederit. Gratuitum est totum quod ille largitus est. Voluit ille nos salutem nostram suæ debere benignitati, non legis obseruationi. Vltro defert ille beneficium hoc omnibus. Aufert peccata, largitur innocentiam. Nónne sim ingratissimus, imò nónne contumeliosus in Christum, si quod offert, reijciam? An non reijcit autem, qui post baptismũ acceptum ad legis præsidia respectat, quasi mors Christi non sat efficax sit ad abolenda peccata mundi totius, & omnibus conferendam salutem æternam? Etenim si per innocentiam contingit immortalitas, unde nobis quæso speramus utrunq;? à fiducia legis, an ex beneficentia Christi? si ex huius beneficentia, cur adhuc à lege pendemus? si ex legis obseruatione, Christus frustra mortuus

Quod autē nunc uiuo in car.

Non abijcio gratiam.

tuus sit necesse est: quandoquidem id cuius gratia mori uoluit, per illius mortem non assequimur.

CAPVT TERCIVM.

O insensati Galatæ.

VVlgo male auditis stulticiæ, facilitatisq; nomine, sed hac in re ô uere stulti Galatæ, quibus res usqueadeo absurda persuaderi potuerit, ut cum Iudæos ab onere legis liberarit euangelij fides, uos liberi nati, ultro dedatis uos in seruitutem? Quicquid est hic mali, non totum uobis imputo, uestram credulitatem facilitatemq; accuso, sed magis accuso quorundam maliciam, qui uestros animos huc duxerunt, quos utinam sequi maluissetis, quàm pestilens aliorum consilium. Quis fuit ille, qui uestræ inuidens felicitati, qua hactenus fruebamini per libertatem euangelicam, fascino uos læsit, ac pristinam mentem Christo dignam excantans, istam incantauit demētiam, ut ueluti Christo diffisi, ad frigidæ legis præsidia confugiatis? ubi nunc illa præclara fiducia, qua per mortem Christi sperabatis perfectam iusticiam ac salutem absq; legis auxilijs? Quorū animis sic erat impressus Iesus Christus, unicus autor totius salutis, sic illū cernebatis oculis fidei, per crucem suam patri reconciliantem mundum uniuersum, quasi aut depictus fuisset conspectibus uestris, aut uobis testibus res acta fuisset, quæ acta est Hierosolymis. Plus uos uidistis q̄ Iudæi, qui pendentem in cruce conspicati sunt, & abnegarunt. Inter uos uere crucifixus erat, qui ex illius morte sperabatis æternam

Quis uos fascinauit.

Ante quorū oculos Iesus Christus.

æternam salutem. Ad æneum serpentem in stipite præfixum uertebatis oculos, à quo solo sperabatis remedium peccatorum omnium. Nunc subito mutati, quonam auertitis oculos uestros? Si quid adhuc sanæ mentis superest, uel illud perpẽdite, quod in promptu est, quodq; uel cæco possit esse perspicuum, ne subtilibus ac longe repetitis argumentis uobiscum agam. Meministis uos nuper ad prædicationem euangelij per baptismum, & manuũ nostrarum impositionem concepisse spiritum Christi. Non erat inanis persuasio. Linguarum, prophetiæ, sanationum, cæterarumq; dotium miracula docuerunt rem esse uirtutis diuinæ, non humani præstigij. Hunc autem spiritum unde tandem accepistis, ex circuncisione Mosaica, an ex eo quod per me credidistis euangelio Christi? Alienis à lege Mosaica Christus tamen efficacem spiritum suũ ob fidem uobis impartiuit, certum arrabonem promissæ fælicitatis. Cur nunc aliũde speratis salutem, quàm unde pignus salutis habetis tam euidens? Si circuncisionem uobis prædicaui, & huius fiducia uobis contigit spiritus cœlestis, nihil obsto, quo minus aliquam salutis portionem acceptam feratis legi Mosaicæ: sin nihil præter Iesum Christum à me didicistis, & in hunc unum conie-cta fiducia, easdem doteis in uobis experti fuistis, quas per baptismum accipiunt Iudæi: quid est causæ cur uobis putetis Iudaismum grauem & inutilem accersendum in cõtumeliam Christi? Cordatorũ est, ab utcũq;

Hoc solum à uobis uolo discere.

cœptis ad meliora proficere: uos contra à tam præclaris orsis ad deteriora relabimini. Iudæi sub legis crassæ seruitute nati, relictis maiorum ceremonijs, ad spiritualem euangelij doctrinam se conferunt. Vos contra, cum ab euangelio uestram professionem sitis auspicati, in Iudaismum degeneratis. Illi ex Iudæis fiunt Christiani, uos cupitis è Christianis fieri Iudæi? Si lex Mosaica confert salutem, quid opus erat dare nomina Christo? Cur nunc relinquitis eum, cuius gratia tantum afflictionum estis passi ab ijs, quibus inuisum est Christi nomen? Desciscit enim à Christo, quisquis ex circuncisione sibi promittit salutem. Ergó ne committetis, ut tantum malorum ob Christi professionem frustra passi uideamini? Sed absit ut frustra pertuleritis ista. Errastis hactenus iudicio, nō affectu: alieno impulsu uacillastis, non uestra malicia. Mature resipiscetis, nec patiemini pristinæ fidei uestræ perire fructum. Deus igitur qui impartit uobis spiritum suum, qui miraculorum argumentis declarat uim suam per uos, utrum id facit cōciliatus uobis obseruatione legis Mosaicæ, an potius ex eo quod nobis Christum prædicantibus credidistis? Si proselytos qui cooptantur in Iudaismum ubi circuncisi sunt, comitatur ea uis signorum quæ uos comitatur, est cur legem putetis expetendam: sin hæc solam euangelicam fidem comitatur, cur aliunde speratis finem, quàm unde uidetis ortum initium? Princeps circuncisionis & autor est Abraham,

Si tamen sine causa.

ham, huius filios se gloriantur esse Iudæi, qui ad illius exemplum circunciduntur. At ne is quidem ueræ iusticiæ laudem consequutus est ex circuncisione, uerum ex fide habita promittenti deo, cum nondum esset circuncisus. Neque enim legimus in Genesi, circuncisus est Abraham, & iustus factus est, sed, credidit Abraham deo, & id imputatum est illi ad iusticiam. Itaque quod posteris Abrahæ promissum est olim, non pertinet ad istos, qui præter circuncisionem nihil habent Abrahæ, sed qui tanquam germani filij, fidem parentis referunt, credentes euangelio. Porro qui circuncisione tumidi, filios Abrahæ iactitant sese, frustra gloriantur, cum nothi sint, non legitimi filij Abrahæ. Nam apud deum hi demum sunt filij Abrahæ, qui ad illius exemplum toto pectore credunt, fiduntq; deo, nobis per euangelium loquenti quocunq; genere ducant originem. Siquidē hæc propinquitas non sanguinis affinitate, sed æmulatione mentis censetur. Animaduertite uero, q̄ id quod nūc dico, iam olim scriptura præsenserit ac significarit, uidelicet iusticiam omnibus sperandam ex fide, non paucis ex circuncisione. Quod hodie uobis prædicatū est per euangeliū, id tot retro seculis deus promiserat Abrahæ dicens: Omnes gentes laudē ac benedictionē cōsequētur in te. At fieri nō potuit, ut omnes gētes ex Abraham nascerētur, & tamē omnibus per illum promittitur benedictio, tanq̄ illius posteris, non utiq; ob sanguinis propinquitatem, sed

Sicut scriptum est, Abraham credidit deo.

sed ob æmulationem fidei: Siquidem filiorũ est expri mere parentem. Proinde qui diffisi legis ceremonijs fi dunt euangelicis promissis, hi tanquã ueri filij Abra/ hæ cum parente fideli, benedictionem illi promissam consequuntur, exclusis ijs, qui circũcisionis fidunt præ sidio, ceu nothis & adulterinis, ad quos magis perti/ net execratio quàm benedictio. Etenim quicunq; pen/ dent ex obseruatione legis Mosaicæ, obnoxij sunt exe crationi. Ipsi Iudæi non possunt inficias ire, quando constat ita scriptum in libro Deuteronomij: Execrabi lis sit quisquis non perstiterit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ac præstiterit ea quæ lege iubentur. Non promittitur iusticia seruanti legem, at denũciatur execratio nõ seruanti. Quis autẽ est, qui totam legem præstare possit, quæ cum uetando irritet peccandi libi dinem, non conferat tamen robur ad uincendam ani/ mi cupiditatem. Deniq; ut maxime totam præstet ali/ quis, fortassis hic iustus habebitur apud homines, apud deum non item, apud quem si nemo iusticiæ lau dem meretur per legis obseruationem, palàm est ni/ mirum esse uerum quod scripsit Abacuc propheta, Iustum ex fide uiuere. Si quidem ut peccatum mortis est seminarium, ita uitæ fons est innocẽtia. Lex autem non nititur fide, sed obseruatione præscriptarum ce/ remoniarum: eas qui seruarit, uitam quidem asseque tur, at non æternam uitam, quam pollicetur fides. Qualis est iusticia quam præstat lex, talis est uita.

Apud

Apud homines iustus est qui legis præscripta nõ uiolat, apud homines uiuit tutus à supplicio: at apud deũ nec iustus erit, nec uiuus, nisi fidat euangelij ꝓmissis. Solus omniũ Christus execrationi non fuit obnoxius, qui totus innocens legi nihil debebat. Nos eramus obnoxij, ac per hoc execrabiles: uerum ille nos obnoxios execrationi liberauit, noxiam uertens in innocentiam, & execrationem in benedictionem. Tantũ abest, ut uos uoluerit ad legis seruitutem pertrahi. Quomodo autem liberauit? Nimirũ nostris admissis debitũ supplicium ipse dependit innocens, & execrationem quæ nos tenebat obnoxios, in se trãstulit, ipse alioqui liber, & benedictionis particeps. An nõ in se transtulit, qui pro nobis inter nocentes, ut nocens ignominiosum crucis suppliciũ nobis redimendis subijt? Sic enĩ legimus in libro Deuteromij: Execrabilis est quisquis pendet in ligno. Cur autem id fieri uoluit deus? nimirũ ut sublata execratione benedictio succederet, quõdam Abrahæ promissa. Succederet autem non solum Iudæis, uerum etiam gentibus: non per legis beneficiũ quam Christus abolitam esse uoluit, sed per benignitatem Iesu Christi, cuius morte reconciliati deo & à crassæ legis onere liberi per fidem assequamur benedictionem euangelicam Abrahæ posteris promissam, non iuxta carnem, sed iuxta spiritum. Tuto fidamus deo, non enim frustrabitur quenq̃. Quod pollicitus est præstabit. Id quo magis intelligatis adducam hu-

*manum exemplũ. Nam cum inter deum & homines nulla sit comparatio, tamẽ hominis testamentũ ubi semel est comprobatũ ac ratum, nemo rescindit, aut addit aliquid præter uoluntatẽ testatoris. Quo magis oportet esse rata pacta, promissaq́; dei. Is Abrahæ pollicitus est benedictionem, quæ cõtingeret omnibus gentibus per illius semen. Semen dixit scriptura, non semina, ne per Mosen, aut Dauid, aut alios promissum expectaremus, sed unicum illud semen designauit, ac uerum semen Abrahæ patris æterni, Iesum Christum in quem nos insiti per baptismum, & spiritus cõmunionem, eadẽ per illum expectamus, quæ illi iam præstitit deus. Sed ut propositum conferamus exemplum quod deus semel pactus est Abrahæ, antequã lex esset lata, idq; pactum ratum esse uoluit, non potest irritum facere lex succedens promisso. Atqui id fieret, si benedictionis hæreditas Abrahæ posteris promissa, deberetur ex legis obseruatione, cum in pacto nulla sit legis cõditio. Nam qui potuit esse, cum lex ipsa nondum esset? Alioqui fingite legem non successisse, nihilo secus præstitisset Abrahæ posteris deus, quod illi pactus fuerat. Quod si huius felicitatis hæreditas debetur ex promisso, & promissum ante legem, nullam habet admixtam legis obseruandæ conditionem, cur ab eo secludimus alienos à lege, sed non alienos à fide. Nam si legis beneficio contingit hæreditas, uidetur irritum reddi pactum dei, quod præsta*re

Hoc autem dico, testamentũ confirmatum.

re nolit, nisi conditio legis accesserit. Perinde qua/si quispiam cum homine pactus se daturum illi filiã suam uxorem, contractu rite peracto, post neget se daturum, nisi is uicissim sororem suam ipsi locet, cum pacti tempore soror illi nondum esset nata, nec in pacto fuisset ulla mentio mutui coniugij. Gratuitũ erat dei promissum, solaq; fidei conditione ratũ erat, eam quisquis præstat, promissi ius habet. At dixerit quis/piam: si hinc erat speranda salus, quo consilio postea deus addidit legem inutilem? Non prorsus inutilem, nam tametsi non conferat innocentiam, tamen coer/cet peccandi licẽtiam, dum malas cupiditates ceremo nijs ceu cancellis quibusdam cohibet. Nec data fuis/set ea lex, nisi compulisset hominũ effrenis malicia, nec tamen in hoc data est, ut quoslibet in æternum ob stringeret, sed ad tempus à deo præfinitum, typis inte rim delinians Christum, supplicijs deterrens à peccã do, & promissis inuitans ad innocentiæ studium: in hunc usum instituta lataq; per angelos autore deo, do nec euolutis seculis ueniret semen illud unicũ, per qđ deus Abrahæ promiserat salutem omnibus legitimis Abrahæ filijs. Sic autem lata est per angelos, ut toti/us legis potestas esset penes Christum, qui sic medius intercessit inter Mosaicam legem & euangelij gra/tiam, ut illius esset finis huius initiũ. Sic medius inter ponens se inter deum & homines, ut ipse naturam in se utranque complecteretur, utranque alteri con/

Quid igi/tur lex.

 ciliatu

ciliaturus. Atqui conciliator qui intercedit, inter plures intercedat oportet. Nemo enim secum ipse dissidet. Deus autem unus est, qui cum dissidium erat humano generi. Proinde tertio quopiam erat opus, qui naturæ utriusq; particeps utranq; inter sese reconciliaret, deum placans sua morte, & homies sua doctrina ad uerum dei cultum pelliciẽs. Num igitur lex pugnat cum promissis dei? nequaq̃. Nec enim succedẽs irrita reddidit promissa dei, sed homines in expectatione promissorũ continuit, quo magis capaces essent euangelicæ gratiæ. Nec ideo nunc cessat lex, quod aduersaretur promissis diuinis, sed quod æquũ esset umbras cedere ueris, & rem inefficacẽ efficaci. Nam si lex eiusmodi data fuisset quæ uere uitam largiri posset, tamen nec erat futurũ cur abrogaretur, nec opus fuisset euangelij præsidio, cũ ex lege uere contingeret homini iusticia. Satis igitur fuisset huic fidere, quicunq; salutẽ ambirẽt æternã. Nunc ne suis operibus freti negligerẽt Christi gratiam, in hoc data lex est, quæ præscriberet, quid agendũ, quid uitandũ, ut oẽs intelligerent sese peccatis obnoxios, dum quod per legem didicerũt esse nefariũ, non uitant tamen, nimirũ uicti suis prauis cupiditatibus, atq; ita morbũ agnoscẽtes suum, auidius amplecterẽtur oblatũ euangelicæ gratiæ remediũ. Nam ante præscriptũ legis impune peccabant, cum licere uidebatur quod libebat, & habebant quod admissis suis prætexerent. At lex sic eos

Si.n. lex data esset.

Sed cõclusit scriptura.

con

constrinxit, ut non possent elabi, quin faterētur se cō meruisse pœnā: quando negari non poterat, honestū esse, quod lex præscriberet. Hoc consilio cum deus nobis nostri fiduciam ademisset, ac malum nostrū nobis posuisset ob oculos, declaratum est promissum illud, quod pollicitus est deus Abrahæ, quodq; soli Iudæi, ueluti sibi peculiariter ꝓmissum expectabāt, tanq̃ soli Abrahæ filij, ad omnes pertinere, quoscūq; fiducia erga deum reddidisset ueros Abrahæ filios, nō ex merito legis obseruatæ, sed ex eo qđ syncero pectore crederent euangelio, per mortē Iesu Christi & innocentiam omnibus contingere, & uitam ac salutem. Et ad hanc quoq; rem pro tempore seruiebat lex Mosaica, quæ Iudæos partim minis suppliciorū, partim expectatione promissorum, partim adumbratione uenturi Christi, ceu uallo septos coërcebat, ne prorsum in omnem impietatem dilapsos, neq; dignos, neq; capaces euangelicæ gratiæ Christus aduenieus offenderet. Ex legis igitur promissis utcunq; somniabant euangelij mysteriū. Huius igitur custodia tantisper fulciebantur, donec aperiretur quod lex adumbrasset per inuolucra, iamq; uigilantes clara luce cernerēt exhiberi, quod ante ceu per somniū expectassent. Lex igitur nō præstabat iusticiam perfectam, sed rudi populo ceu pædagogus erat addita, ut quos honesti ratio nondum poterat in officio continere, eos supplicij metus arceret à magnis flagitijs, atq; ita paulatim proficientes

Vt ꝓmissio ex fide Iesu.

Sub lege custodiebātur

cientes ad Christum perducerētur, à quo solo ueram expectarent iusticiam, pristinis diffisi ceremonijs. Pædagogus autem non sic additur pueris ut semper adsit, sed tantisper donec adulti iam suapte sponte ferantur ad honesta, nec opus habeant ut metu mali coherceantur à flagitijs, sed patris hortatu sponte uolētesque rapiuntur ad ea quæ sunt honesta, uicissim imperantes pædagogo, cuius austeritatem ad tempus salubrem pertulerant. Quemadmodū igitur pater, tametsi liberos habet unice charos, tamen cogit ad tempus seruire pædagogo, cui mox sint dominaturi, ita deus populum suum rudem adhuc & crassum legis austeritate cohercuit, donec concepta fide euangelica iam sibi redditi desinerēt esse sub iure pædagogi, sed tanq̄ ingenui filij sub benignissimi parentis clementia liberè uiuerent. Neq; uero solos Iudæos deus pro filijs suis ducebat, quanq̄ his solis datus est pædagogus, imò quicunq; per fidem euangelicam inseruntur corpori Iesu Christi eiusq; spiritum hauriunt, hi reddūtur filij dei, posteaquam idem cum illo facti sunt. Quod si id per quod Christo iungimur, cōmune est omnium, qui minus deus omnes ex æquo filios agnoscet? Per baptismum non per circūcisionem hausistis spiritum Christi. Quotquot igitur baptizati estis, in Christi cōsortium transistis, hac parte nihilo inferiores Iudæis, qui circūcisionis priuilegio sese uenditant. Cæteris in rebus, quæ ab hominū indulgentia pendent conditionis

Omnes.n.filij dei.

Quicūq; in Christo baptizati estis

tionis, ac personarum discrimē habetur, hoc suum beneficium deus, ut gratuitū esse uoluit, ita uoluit omnibus esse cōmune. Per baptismum renascimur, ac subito uelut in aliam creaturam transformamur. Nec imputatur cuiquam quod ad hoc donum pertinet, quid fuerit ante baptismum, Iudæus an Græcus, seruus an ingenuus, masculus an fœmina. Omnes per baptismū transistis in Christi corpus ex æquo participes huius doni, uelut à capite in omnia mēbra dimanantis. Quòd si Christus est illud semē Abrahæ, per quod deus pollicitus est omnibus gentibus benedictionem, uos quoq; Christo insiti, posteritas Abrahæ sitis oportet. Si posteri Abrahæ, igitur uelut hæredes in ius promissi uenitis. Si nomen filij datur per Christi consortium, & in hoc omnes ex æquo recipiūtur per fidem ac baptismum, hæreditas ad omnes ex æquo pertineat necesse est.

CAPVT QVARTVM.

Ius iam olim quidem debebatur ex promisso, sed nūc demum in illud admittimur, quod ut ante diximus, quemadmodum iuxta leges humanas, hæres q̃diu minor est, non exercet ius suum. Imò nihil differt à seruo, cum natus sit dominus omnium, sed metu cohibetur, sed alieno arbitrio ducitur sub tutoribus et actoribus agens, usq; ad ætatē adultam quā legis aut patris uoluntas præscripserit. Itidem & nos olim, cū

nondũ essemus capaces huius doni, qđ animos planè cœlestes requirit, nec mentes nostræ iustum etiamdũ robur collegissent, puerorum in morem crassioribus quibusdã legibus continebamur, accõmodis uidelicet imbecillitati nostræ, qui nondũ cœlestem illã doctrinam saperemus, sed his tantũ cõmoueremur, quæ corporeis oculis cerni possent, quod genus sunt ista, quæ constant elemẽtis huius mundi crassioris, ueluti dierum discrimina, delectus ciborũ, cultus differentia, pecudũ uictimæ, nota corporis. His omnibus ad tẽpus paruimus seruorũ ritu, donec maiorũ nondũ eramus capaces. Verum simulatq; impuberes esse desijmus, postea quàm ad ætatem adultam uenire contigit, exacto temporis modo, quod pater æternus arcano suo cõsilio præstituerat nobis, non passus est nos deus amplius seruire præceptis crassioribus, sed in hoc misit deus non Mosen, aut prophetam, sed unicum filium suum Iesum Christum. Misit autem non per somniũ, aut uisum, sed hominẽ ex muliere nasci uoluit, nostræ naturæ malis obnoxiũ, quo præsens nostris calamitatibus mederetur, quem & circuncidi, reliquamq; legis seruitutem pati uoluit, ut Iudæos quos legi reperit obnoxios, ã legis onere redimeret, ne quisquã postea ueluti impubes, tanquam sub actoribus seruiret, sed omnes in libertatem filiorum asciceremur. Nam seruitus pugnat cum filij uocabulo. Atque ut certo argumento doceret diuina bonitas, nos in libertatem

filiorum

filiorum esse assertos, amoto suppliciorum metu, spiritum unici filij sui infudit intimis cordibus nostris, qui nobis certissimus testis est, quod simus filij dei. Siquidem aliud spirat, aliud clamitat spiritus seruilis, aliud filiorum affectus. Ille deprecatur iram domini, hic ingenti fiducia clamitat, Abba, pater. Nec dubitamus quin deus agnoscat pietatis & charitatis, non metus appellationem. Quod si secus esset, neq; Christus suos appellaret fratres, neq; docuisset ut communem deum patris uocabulo compellaremus: Pater noster, qui es in cœlis. Proinde cuicunq; deus filij sui spiritum impartit, is iam non seruus est, sed filius. Quod si filius est per Christũ, per eundem & hæres sit oportet. Quisquis enim adoptat alterum in nomen filij, is in ius hæreditatis ascifcit. ~~Sed quemadmodum Iudæi~~ Sed tunc qui
~~[illegible] religione uel superstitione magis~~ dem uesatis.
~~[illegible] prorsus ab omni religione [illegible]~~
~~[illegible]~~ uos quondam cum deum uerum ignorare tis, ex maiorum instituto coluistis dæmones: qui cum dij credantur, re non sunt dij, quod propior uideatur ueræ religioni, qui falsa religione tenetur, quàm qui prorsus credens nullum esse numen, nullo religionis affectu tangitur. Iudæis non imputatur, quod pro ratione temporis maiorum institutis seruierint, à quibus tum ad uerum pietatis studium sese contulerunt, postea quàm meliora sunt edocti. Nec uobis imputatur cultus simulacrorum, quæ rati numen habere per er-

 rorem

Imò cogniti stis à deo.

rorem adorastis, postequàm per euangelicam doctrinam uerum deum cognouistis, imò ut melius dicam, posteaquàm ab eo cogniti estis. Neq; enim ille à uobis repertus est, sed ipse uos ad se pertraxit afflatu, quemadmodum quod illum nunc ut & patrem diligitis, non aliunde est, nisi quod ille prior dilexit uos. Errori pristino facile ignotum est, uerum inexpiabile flagitium sit, post cognitam ueritatem, ultro ad pristinum errorem relabi. Iudæi cognito uero cultu pietatis, à suis desciscunt ceremonijs: uos ab idolorum cultu reuocati, ac per euangelium ueram edocti pietatem, accepto cœlesti spiritu, rursus ad Iudaicam seruitutem uosmet præcipites datis, ut cum liberi sitis, tamē ultro seruire cupiatis elementis huius mundi, quæ nec uim habent ad conferendam iusticiam, nec efficacia sunt ad salutem. An non eò relabimini, dum Iudaica superstitione obseruatis dies, menses, & annos, aliasq; temporum differentias, perinde quasi sabbatismi, neomeniæ, dies festi, aliaq; tempora, in quibus Iudæi certa quædam exercent, aut à certis rebus ceu nefastis abstinent, quicquam conferant ad ueram salutem, cum omnia tempora libera sint Christianis ad cultum pietatis. Si uere Christo fiditis, unde ista superstitio? Si non fiditis, uereor ne frustra tantum laboris susceperim in uobis instituendis. Siquidem excidistis à Christo, si Iudaismum admiscetis. Ne cōmittatis ut & ego meam operam luserim, qui per uarias afflictiones uobis

bis euangelium tradidi, & uos tantum malorum frustra pro Christo passi sitis. Quin potius tales sitis, qualem me uidetis esse, neglecta legis obseruatione soli Christo fidentem. Quandoquidem & ipse quōdam fui, quales uos nūc estis, arbitrans eximiam quandam esse pietatem, circuncidi, seruare sabbata, delectum ciborum, pecudum uictimas, quarum rerum zelo tum persequebar ecclesiam dei, quæ omnia nunc ut inutilia negligo, Fratres, quod hæc uehementius uobiscum expostulo, uestrum, mihi credite, non meum ago negocium. Ipse poteram recti conscientia contentus esse. Non ideo uobis infensus sum, quod me affeceritis iniuria. Vestri me miseret, si à cœptis tam præclaris degeneretis. Facite ut sitis constantes, semperq; ad meliora proficite, potius quàm ad deteriora relabamini. Ego me (primum prædicans uobis euangelium Iesu Christi) ad uestram imbecillitatem deieci, uos uicissim nunc ad meam firmitatem assurgite, nolite præclaram illam fidei uestræ gloriam amittere. Nostis enim quod pridem cum uobis traderem euangelium, nihil magnificum præ me tulerim, sed humilis & abiecti homunculi speciem gesserim, uidebatis hominē tenuem, obnoxium malis, multis inuisum ob Christi nomen, multis afflictionibus diuexatum, ad hæc simplici rudiq; sermone, nihil prædicaui uobis quàm Iesum Christum crucifixum, & tum tanta erat promptitudo fidei uestræ, ut hisce rebus nihil offensi non reieceritis, neq;

Estote sicut ego, quia & ego sicut uos.

Nihil me læsistis.

Per infirmitatem carnis.

spreueritis

ſpreueritis euangelium noſtrum, cum ex his immorta litatē pollicceremur. Imò ſummo ſtudio, ſummoq́; cum honore excepiſtis me, non ut Paulum, ſed ut angelum dei, imò ut ipſum Ieſum Chriſtum, propterea quod in telligeretis nō humanam eſſe doctrinam, quam ad uos adferebam, ſed diuinam, neq; me meum ipſius agere negocium, ſed Ieſu Chriſti. Deum igitur in me, Chri ſtum in me uenerati eſtis. Hæc docent, fidem ueſtram ſpectatiſſimam aliquando fuiſſe, quæ tam prompta fuerit, quæ tam conſtans, ut nullis meis malis, nulla ſpecie humilitatis potuerit langueſcere. Gratulabar uobis iſto nomine, beatos iudicabam, me felicem ducebam, qui tales haberem diſcipulos. Quod ſi pœnitet uos cœptorum, ubi ueſtra illa felicitas, ubi mea? cum & ego mihi de uobis, & uos uobis de me gratulabamini. Nam illud uere de uobis teſtari debeo, tanta erat animi ueſtri erga me propenſio, ut uel oculos ueſtros erutos daturi fueritis, ſi res ita tuliſſet. Vnde nunc à nobis alienati, nouos apoſtolos uobis aſciſcitis, à quibus Iudaiſmum diſcatis? Illi fucis ac blandiloquentia uos illectant, ſibiq́; conciliant, non ea prædicantes, quæ ueſtræ ſaluti conducant, ſed quæ ad ipſorum quæ ſtum ac faſtum faciãt. Ergò ne ob id factus ſum uobis inimicus, quod ſimpliciter ac uere monuerim, quæ uidebam ad ueſtram ſalutem pertinere? Equidem uideo Galatæ quid agatur, ambiunt uos quidam, ac ueluti mihi inuidentes uos captant, at non ſyncero animo. non

Vbi eſt ergo beatitudo ueſtra.

Aemulãtur uos nõ bene

non enim hæc faciunt quo uobis consulant, sed ut uos ab euangelij libertate seclusos retrahant in Iudaismū, cui ipsi sunt obnoxij. Quærunt enim alios sui similes reddere, quo uideantur ipsi rem præclaram ac mirificam sectari pariter ac docere. Ne putetis quiduis in quouis æmulandum esse, uerum quod rectum est decet æmulari, idq; constanter, non modo cum præsens sum apud uos, uerumetiam cum absum. Vidistis me legis ceremonias negligere, nihil prædicare præter Christum, æmulabamini præsentem. Si id rectum erat, cur nunc absente me uultis alios æmulari in ijs, quæ recta non sunt? Vtinam liceret uobis oculos in pectus meum inserere, cerneretis nimirum, quanto cum animi dolore scribam hæc. Filioli mei, semel uos genui Christo, non sine multo nixu ac molestia, nunc desciscentes à Christo denuo parturio, donec plene formetur in uobis. Semen bonum ieceram, unde pure Christianos nasci conueniebat, sed nescio quo fascino degeneratis in Iudæos, & in aliam formam transitis. Christus cœlestis est, spiritualis est: uos terreni ac carnales esse tenditis? Sed affectum animi mei non satis exprimit epistola. Vtinam nūc liceat apud uos esse, ut quod literis utcūq; significo, possim uiua uoce uobis aperire. Nonnihil adderet uultus, nonnihil lachrymæ, nonnihil ipse uocis ardor. In omnia me mutarem, quo uos reuocarem ad Christum: nunc blandiens, nunc obtestans, nunc obiurgans. Orationem melius ad uarieta-

Aemulami ni in bono semper.

Vellē autem esse.

tes

tes animorum & ad rem præsentem accommodarem. Experirer omnes remediorum uias, donec omnes ad sanitatem reuocassem. Nunc cum uideam uos partim ad Iudaismum relapsos, partim huius periculo proximos esse, partim, uti spero, constantes in eo, quod à nobis didicistis, in uarias curas metusq; mihi distrahitur animus, neq; satis consilij est, qualibus literis tanto malo queam mederi. Iam ut eos peculiariter appellem, quibus omnino cordi est, in legis seruitutem reuolui, quæso ut mihi respondeatis. Si lex Mosi placet, cur non huius autoritatem sequimini? si parum creditis euangelio. Siquidem ipsa quoq; lex Mosi uult eos qui cooptantur in societatē Christi, liberos esse à seruitute legis. Accipitis legem, & non audistis legem, aut si audistis, non intelligitis. Scriptum est enim in libro Geneseos: Abrahæ, qui princeps ac pater credentium fuit, duos fuisse filios, quorum maiorem, uidelicet Ismaëlem, sustulit ex ancilla Agar, minorem Isaac, ex uxore legitima Sara. Verum is qui natus est ex ancilla, iuxta morem hominū communē natus est, nec quicquam aliud erat quàm filius Abrahæ, quemadmodum sunt Iudæi, à Christo alieni. Is uero qui natus est ex uxore libera, præter communem ordinem naturæ, ex effœta matre, ex uetulo patre, iuxta diuinum promissum natus est, & quibus ætas & corporis imbecillitas heredis desperationem ingerebant, his promissio diuina certam fiduciam prolis addidit. Itaq; prior ille natu-

Confundor in uobis.

ræ

ræ debebatur, hic fidei. Neq; uero fabula hæc præter gestæ rei narrationem nihil habet retrusioris mysterij. Nam huiusmodi fermè est lex Mosaica, ut quemadmodum in homine, sub crasso corporis operculo latet animus corporis moderator, ita sub historia penitus quiddam ac sublimius tegatur. Scrutemur igitur, quid nobis significent per allegoriam, duæ matres, quid duo filij. Nimirum duæ matres adumbrant duo testamenta, quorum alterum ædidit populum seruituti legis obnoxium, alterum populum per fidem liberum ab onere legis. Siquidem Sina mons est in Arabia, quæ Chaldæorum lingua, Agar ancillæ nomen refert, confinis monti Sion, in quo sita est ciuitas, cui quondam erat nomen Iebus, nunc Hierusalem dicitur. Porrò qui montem accolunt Agar, & hodiernis temporibus seruitutem seruiunt ueluti gentis autorem conditione referentes. Cæterum Hierosolyma, quæ cessit posteris Isaac, nescit seruitutem. Ea ciuitas quoniam in edito sita est, cœlestem illam patriam, in cuius municipium asciti sumus, adumbrat. Ea mater est non solum Iudæorum, sed omnium nostrum qui CHRISTO credidimus. Lex Mosaica terrena est, lex euangelica cœlestis, nimirum è cœlis profecta. Vt corpus seruit animo, ita quod crassum est, seruile est: quod spirituale, cum libertate coniunctum est. Lex Mosaica prior suum ædidit fœtum, lex euangelica, tametsi serius enixa est, tamen

Quæ sunt per allegoriam dicta.

Allegoria.

quanto

quanto copiosiorem sobolem genuit deo? Illa dũtaxat unicam gentem produxit, nec eandem admodum numerosam. Hæc totius orbis nationes cõplectitur. Atq; id ne fortuito quis putet accidisse, iam olim fore prædixit Esaias, qui prophetico spiritu prospiciens gentium multitudinem ad euangelium Christi, undiq; conuolantem, exultat hisce uerbis: Lætare sterilis, quæ non paris. Erumpe in gaudij uocem, & clama quæ nõ parturis. Nam longe plures tui filij, quæ orba & effœta uidebaris, quàm eius quæ uirum habet, ac miram posteritatis spem de se pollicebatur. Perpaucos Iudaismus olim cõmendauit deo, plurimos autẽ fides euangelij deo conciliat, ac sine fine conciliatura est. Videtis duas matres, uidetis duos filios, duarum gentium autores. Qui legem Mosaicam adhuc mordicus tenẽt, ad Ismaëlem ex ancilla natum pertinent. Nos uero, qui relicta legis fiducia, per fidem synceram ab uno Christo pendemus, ad Isaac pertinemus, qui ex libera non secundum carnem natus est, sed iuxta dei promissum. Nec enim ideo recipimur ad salutem euangelicam, quod sub lege nati sumus, sed quod deus olim promiserit salutem omnibus, qui per fidem accederent in consortium filij sui Iesu Christi. Quin hac quoq; parte pulchre congruit allegoria, quod utraq; posteritas sapit originem suam. Siquidem quemadmodum olim Ismaël natu grandior, qui iuxta carnem modo fuit filius Abrahæ, tenerum adhuc Isaac persequebatur, ex

Sed quomõ tũc is qui secundũ carnẽ natus fuerat

promiſſo dei natum, iam tunc inter colludẽdum plus ſibi uindicans quàm æquũ erat. Ita noſtris quoq; temporibus, qui carnali legi hærent, inuiſos habent eos, qui ſpiritualem euangelij legem amplectuntur, ijsque præire conantur, quaſi uindicantes ſibi ius primogenitorũ, quod uni debebatur Chriſto, ac uetuſtatis prærogatiua, matris ingenuæ filios in ſeruitutem cõmunem pellicere conantur, uidelicet quo ipſi ſerui maiores, minoribus quodãmodo dominentur. At nõ probat mater ingenua cõmercium hoc. Non uult miſceri diſſimiliter natos. Clamat enim protinus indignata, quemadmodũ refert ſcriptura: Eijce ancillam & filium eius: nec enim patiar ut hæres ſit filius ancillæ cum filio meo Iſaac. Nimium hæret ſynagoga ijs qui crediderunt euangelio. Nimium urgent Iudæi Chriſtianos, quorum inuident libertati. Si mater non uult ſponte diſcedere, pellatur potius quàm cõmercio ſeruili filium corrumpat meum. Iſaac promiſſa eſt ac debetur æternæ ſalutis hæreditas. Agar efferat ſi uelit ſecum hydriam inſipidæ legis, quã deamat. Meus Iſaac efficacem euangelicæ doctrinæ ſuccum bibens feliciter adoleſcit uſq; donec euadat in uirum perfectum. Proinde fratres mei, ſinite ut Iudæi, quibus nimiũ pertinaciter placet lex ſeruilis, ſuam ſibi habeãt ſeruitutem, nec à matris ingenio degenerent. Nos qui & ipſi fuimus aliquãdo ſeruituti legis obnoxij, & tanquam filij Agar ancillæ, perſequuti ſumus ingenuos eccle

sic filios, nunc exempti sumus à seruitute pristina, et cooptati in ius filiorum Saræ. Hãc libertatẽ Christo ferimus acceptã, cui per fidem sumus insiti, sic ut in cõmune ius hæreditatis promissæ uenerimus. In eam libertatẽ, in quã nos Christus suo precio ueluti pòstliminio restituit, uos uocauit per euangelium.

CAPVT QVINTVM.

State & nolite iterum.

Nihil superest, nisi ut in eo quod semel estis assequuti, persistatis. Nam quæ dementia sit, à libertate, quæ uobis gratuito contigit Christi beneficio ultro in seruitutis iugum inserere colla uestra. Nos experti seruitutis molestiã, gratulamur nobis, qbus tandem cõtigerit libertas: uos libertatẽ pertesi, ultro seruitutẽ affectatis? Fortassis sic uobis ipsis blãdimini: Nõ desciscimus à Christo, sed legẽ cũ Christo copulamus, quo certior sit salutis expectatio. Christus totũ hoc beneficium, ut omnibus esse uoluit comune, ita sibi soli acceptum ferri uoluit, non patitur in hoc negocio consortium. Atq; ut in intelligatis quanto periculo meditemini Iudaismum: En ego uobis non ignotus Paulus gentium apostolus, & apostolus institutus ab ipso Christo, palàm edico uobis: si circuncidamini, Christus nihil uobis ꝓfuturus est. Etenim si uere creditis ab hoc perfectam salutẽ omnibus præstari posse, cur accersitis circuncisionem? Sin diffiditis, nondum agnoscitis beneficium Christi, cuius participes esse non possunt, qui diffidũt: nam soli fidei datur, nõ

Testificor autem rursus omni homini.

seruitis. Aut planè Iudæi sitis oportet, abdicato Christo, aut planè Christiani sitis oportet, reiecto Iudaismo. Non fert ille claudicātes utroq; pede, non uult uinum nouum infusum utribus ueteribus: nō uult uetus infusum nouis utribus. Non fert assutum pannū nouū uestimento ueteri: non fert uesti nouæ ueterē pannum admixtum. Si leuis esset seruitus, fortasse negligi poterat: si grande præmiū esset seruitutis, poterat conditionis onus mercedis magnitudine pensari. Nūc præterq̄ quod onus est molestissimū, adeo nihil est lucri, ut damnū maximū sit capiendū. Neq; uero uobis ipsi blandiētes uos ipsos fallatis. Non illigabimus nos uniuersæ legis sarcinæ, tantum aspergemus aliquid ex lege, ne prorsus simus alieni, recipietur circūcisio duntaxat, uictimæ pecudum, cæteraq; id genus non recipientur. Ego contra ne quid inscientes erretis, clara uoce testor omnibus hominibus, quisquis se circunciderit, siue Iudæus sit, siue secus, obnoxium se facit obseruandæ toti legi. Quemadmodum enim per baptismum toti dedicamur Christo, ita qui circūciditur, totus dedicatur legi. Nam hac ueluti tessera in genus Iudaicum cooptatur. Liberum est ex lege quædam decerpere, ijs qui circuncisi non sunt. Cæterum circuncisos tota lex habet obligatos. Cui circuncisio placet, huic & uictimæ, & sabbata, & neomeniæ, & lotiones, & ciborum delectus, & stata ieiunia, aliáque id genus placeant oportet, tantum onus ultro accersere

Testificor autē omni circum.

Vniuersæ legis faciendæ.

ſere,nōne manifeſtariæ cuiuſdam dementiæ eſt, præ-ſertim hac mercede, ut ob moleſtiſſimam & inuti-lem ſeruitutem, à Chriſto libertatis ac ſalutis uni-co autore deſciſcatis? Etenim ut ſæpe iam dixi, ſi ue-ram iuſticiā expectatis à legis præſidio, quæ per ope-ris fiduciam promittit qualencunq; iuſticiam, nimi-rum alieni facti eſtis à conſortio Chriſti, qui ſuum do-num gratiæ eſſe uoluit non meriti. Quod ſi diſceditis à Chriſti contubernio, ne lex quidem uobis erit uſui, imò perniciem adferet. Etenim ſi quem uſum habebat ante lucem euangelicam, eum totum amiſit euulgato iam euangelij myſterio. Si lex apud uos ualet, Chri-ſtus eſt antiquatus. Si ualet Chriſtus, lex antiquata ſit oportet. Cum legem dico, craſſam illam atq; carna-lem Moſaicæ legis partē intelligo, quam ſolam mor-dicus tenent Iudæi, ex obſeruatiunculis ad corpus per-tinentibus ſibi pollicentes perfectam iuſticiam, exiſti-mantes quod pecudum ſanguis aſperſus, expiet ani-mum à peccatis, aut aquæ lauacrum mentium ſordes abſtergat, aut cibus purus, aut impurus animum ex-purget, aut inquinet. ~~Nos cōtra spiritualem legis portionem amplexi non ex huiusmodi rerum corporalium superstitiosa obseruatione promissam iustitiam expectamus, sed hoc ipso quod per euangelium credimus, uere innocentiam, ac tamē salutem per Christi mentem nobis gratis donari.~~ Nihil autem refert, utrū cir-cunciſus uenias ad Chriſtum, an incircūciſus, quādo

Euacuati eſtis chriſto

totum

totum hoc negociũ non ab obseruatione legis, sed à fi de pendet, cui licet desint opera legis Mosaicæ nõ est tamen ociosa, uerũ occultos impetus addit ad omnia pietatis officia, non ex præscripto legis, sed ex charitate quæ nullius iussu, suapte sponte, multo plus præstat, q̃ ulla lex possit extundere uel minis, uell supplicijs. ~~Hæc cum adsit, quorsum opus legis præscri~~ ~~[illegible], ut quid conducit legis obseruatio?~~

Nos autem spiritu ex fide.

Currebatis bene.

Bene currebatis in euangelij stadio, ad æternæ felicitatis brauiũ rectà properantes. Quis impediuit cursum uestrum? Cur quod semel placuit non probatis cõstanter? Cur uestro decreto resciſſo in alienam sententiam pedibus itis? Cauete ne cuiusq̃ hominis autoritas tantũ ualeat apud uos, ut ab instituto cursu cessetis. Semel credidistis ueritati, turpissimũ est nũc ad umbras deflectere. Quod ego docui uos, autore deo docui. Cæterum qui uobis diuersa persuadere conantur, qui fidei uestræ cursum interpellãtes, ex transuerso auocant ad Iudaismũ, non sequuntur autorem deũ, (qui uos ad gratiam uocauit per fidem, non ad Iudaismũ per circũcisionem) sed humanas cupiditates, suo quæstui, suæ gloriæ, suæq; tyrannidi seruientes. Etiam atque etiam cauendum ab istorum oratione. Pauci sunt, sed hi pauci ni uitentur, periculum est, ne totam multitudinem inficiant, ac totius uestræ congregationis uitient synceritatem, quemadmodũ uidetis à paululo fermẽti, totam conspersionem acidam reddi cui

 fuerit

fuerit admixtũ, paulatim acorem suum per omnẽ farinam antea syncerã diffundens. Quantulacunq; portio Iudaismi, si cum euãgelio misceatur, totius fidei uestræ synceritatem uitiabit. Sed quandoquidem hactenus alieno impulsu cœpistis uacillare, certam spem de uobis concipio, quod in pristina sententia perseuerabitis, partim quidem fretus animis uestris pridem mihi perspectis & exploratis, sed multo maxime auxilio Christi. Is dedit, ut alacriter inciperetis. Idem dabit ut fortiter perseueretis. Cæterum quisquis est ille, qui uestræ fidei tranquillitatẽ puritatemq́; noua doctrina perturbat, non effugiet iudiciũ dei, q̃uis fefellerit homines. In præsentia certis de causis nec prodo qui sit, nec in illum sæuio, deo tamen cui non est ignotus, quiq; nullius autoritate cõmouetur pœnas dabit, quem læsit potius q̃ me. Neq; uero uos moueat, si quidam iactitãt, me quoq; nõ abhorrere à legis obseruatione, qui sæpenumero Iudæus factus sim Iudæis, do Timotheũ circũciderim. Cõpulsus id feci, atq; identidem reclamans, illiq; tum tẽpori cessi, quo neq; periculi multũ adhuc uidebatur imminere, si fecissem, & grauis tumultus, ni fecissem. Nunc diuersa tẽporis ratio diuersum consilium postulat. Postremo aliud est pati circuncisionem, aliud prædicare circũcisionem. Passus sum ut Timotheus circũcideretur, nunq̃ docui oportere circũcidi. Ita frequẽter cũ Iudæis agens à uetitis lege cibis abstinui, nunq̃ præscripsi cuiq̃ ciborũ

Ego cõfido in uobis.

Qui autem conturbat

Ego autem fratres.

borũ delectũ. Imó cõtra docui nihil referre, q̃bus cibis uescaris modo sobrie cum actione gratiarũ. Erat tempus cum nonnihil dandũ esset inuincibili persuasioni Iudæorum, nunc quando satis eluxit euangeliũ, & pertinacib⁹ animis hoc agunt Iudæi, ut gentes etiã in suam pertrahãt superstitionẽ, neq; rectum est, neque tutũ uacillare, sed libera fronte prædicandũ est, cessasse legem Mosaicam, amplectendam omnibus libertatem euangelicam. Nam si uerum est, quod isti dictitant me circũcisionis autorem ac præconem esse, q̃d igitur est, cur me Iudæi tam obstinatis odijs in hodiernũ usq; diem persequuntur? Nam hinc omne gentis odium in me, quod sic prædicem euangelium Christi, ut doceam cessare legem Moysi. Illi putant se pluris habendos apud omnes, si Iudaici ritus admiscerentur Christo. Nunc discruciantur inuidia, quod omnibus per fidem ad eam gratiam admissis, ipsi circũcferunt inutilem circũcisionem. Atq; hæc præcipua causa, cur iam pridem obstinatis animis mihi perniciem struant, quod per Christi crucem omnibus pollicear perfectam salutẽ absq; circũcisionis præsidio. Quod si circũcisionẽ adhuc prædico, quemadmodũ quidam calumniantur, cur non cessant me Iudæi persequi, cũ sublata sit causa, cuius gratia fuerã illis inuisus? Mihi credite Galatæ, semper eadem fuit, & futura est mea prædicatio. Videte ut uestra fides itidem sit eadem. Tantum enim abest, ut assentiar istis, qui circumci

Ergo euacuatum est.

cuncisionem docent, ut si non queant à sua lege distra bi, distrahātur penitus ab euangelij consortio, potius quàm uos labefactent, & à recto statu sua persuasio ne dimoueant. Si tam pertinaciter placet istis circun cisio, faxit deus ut non solum circuncidantur, uerum etiam prorsus abcidantur, ut affatim habeant quod amant. Præstat illos perire solos, quàm alios tam mul tos in ruinam secum trahere. Fruantur sua pudenda seruitute, si ita collubitū est ipsis. Vos fratres non in seruitutem, sed in libertatem estis uocati per euange lium. Neq; quicq̄ aliud restat, nisi ut caueatis, ne li bertatem acceptam per Christi spiritum, per occasi onem accommodetis ad carnis cupiditates. Nam ita sublata est seruitus legis, ut in huius uicē successerit charitas euangelica, quæ plus impetrat à uolentibus, quàm lex exculpebat ab inuitis. Nec tamen domina tus aut seruitus est inter amantes, inter quos mutuū est obsequium. Lex non præcipit, ut pro capite amici tuum caput opponas: ut tuum defraudans geniū, fra tris inopiæ subuenias: ut firmus infirmo, doctus indo cto, melior deteriori obsecundes: & tamen hoc impe rat charitas, quæ sic ubique dictat, quid sit agendum, ut ultro facias quod dictauerit. Porrò quod lex tot præscriptis, tot minis non efficit, id compendio sola præstat charitas, totius legis uim ac summam in sese complectens. Siquidem quicquid uerbosissima lex in numeris præceptis conatur efficere, id totum unico

Vtinam & abcidatur.

Oīs. n. lex.

bre

breuiq; sermone completur, nimirum hoc, quem legi-mus in Leuitico: Diliges proximum tuum sicut teip-sum. Proinde si mutua charitate cõglutinabimini in-ter uos, mutuis officijs omnes fulciemini, mutuis obse quijs adiuuabimini. Rursum si quod inter carnales fi eri solet, mutuis odijs inter uos dissidentes, non solum non subleuatis alij alios, uerum etiam obtrectationi-bus mordetis inuicem, nec mordetis modo atque ar-rodetis, uerum etiam quod immanium est ferarum, de uoratis, quod quidem in uobis est: etiam atque etiam metuendum est uobis, ne beluarum ritu uos inuicem laniantes, ad earundem exemplum mutuis uulneribus conficiamini. Huc prolabuntur qui euangelicæ cha-ritatis expertes hærent legi carnali, dum omnia suis cõmodis metiuntur, cum contra Christiana charitas alienis seruiat cõmodis. Horũ autem quæ dicta sunt, huc tendit summa, ut posteaquàm exempti estis à ser uitute legis Mosaicæ, quæ carnalis est, iuxta spiritua-lem euangelicæ charitatis legem uitam agatis. Id fiet, si nec ceremonijs Iudaicis metiemini iusticiam, & à carnis cupiditatibus tẽperaueritis. Non desieritis esse legi obnoxij si perseueretis esse obnoxij cupiditatibus. Proinde date operam, ut iuxta spiritus ductum uitam agatis: id si feceritis, abstinebitis ab his factis, ad quæ sollicitant carnis cupiditates. Etenim quemadmodum in uno homine corpus est crassum ac graue, animus cœlestis & imortalis, ut in eadem lege crassum quid-

dam est, quam dicimus literam: atq; è diuerso cœleste quiddã, quod spiritũ appellamus. Ita in eodem hominis animo uis quædam inest ad honesta uocans. Rursus altera huic diuersa, cognataq; corpori ac literæ, quæ nos ad diuersam uitam incitet. Inter has res perpetuum bellum est, dum caro spiritui, spiritus carni aduersatur. Caro coerceri potest, prorsus opprimi nõ potest, quin nitatur aduersus spiritum. Quæ si uincat, fit aliquoties, ut cum iuxta spiritum expetat ea quæ sunt pietatis, tamen superatus à carne faciat ea, quæ nouit esse fugienda. Quod si spiritus Christi uos impellit uolentes ad ea quæ sunt honesta piaq;, nihil iuris in uos habet lex Mosaica. Ac res quidem inuisibilis est spiritus, res inuisibilis caro, de qua loquimur in præsentia. Neque tamen difficile est colligere, carnis arbitrio seruiat aliquis, an spiritus ductum sequatur. Cuiusmodi sũt fontes, eiusmodi sunt ea quæ proficiscuntur à fontibus. Vita, mores, factáque hominis testantur habitum animi. Ac ne de dubijs, aut occultis in præsentia loquamur: Hæc sunt quæ palàm declarent hominem adhuc carni seruire, etiam si baptismum adeptus sit, ac legis seruitutẽ effugerit: adulterium, scortatio, immundicia, lasciuia, simulacrorũ cultus, ueneficium, simultates, lis, æmulationes, iræ, cõtentiones, factiones, inuidiæ, ebrietates, cõmessationes, His quisqs obnoxius est, quamlibet sit baptizatus, tamen

Manifesta autẽ sunt.

men nondū uere liber eſt, ſed cupiditatum malarum ſeruus eſt. Nec eſt quod uobis ob baptiſmum, aut ædita miracula blandiamini. Olim præſens uos monui, ac nunc rurſus per epiſtolam denuncio, quicunq; talia patrant, ſecludentur ab hæreditate regni cœleſtis. Contra, qui uere liberi ſunt, & ſpiritus arbitrio ducuntur, huiuſmodi fructibus dignoſcuntur. Siquidem adſunt comites, charitas, gaudiū, pax, animi lenitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, temperantia. Hæc qui ſuapte ſponte præſtant, nihil opus eſt admouere legis ſtimulos: nam hos ipſorum innocentia liberos reddit à lege. Porrò qui uere Chriſti ſunt, ut ſpirituales decet, carnē ſuam crucifixerūt cum ſuis uitijs & concupiſcentijs. Siquidem per baptiſmum Chriſto cōmorimur, ſimulq; cum eo ſepelimur. Non conuenit medios inter carnem & ſpiritum fluctuare. Si corpori uitam impartit ſpiritus, æquum eſt ut ſpiritus regatur arbitrio. Si nos uitam accepimus à ſpiritu Chriſti, non à lege, iuxta ſpiritus eiuſdem inſtinctum uiuamus. Si uere hauſimus Chriſti ſpiritum, huius fructus ædamus, ac procul abſimus à carnis opibus. Ne ſimus inanis gloriæ cupidi, huius gratia nos inuicem prouocantes ad certamen, nobis inuicem inuidentes. Siquidem hæc uitia frequēter obrepunt etiam ijs qui pietatis ſtudium profitētur, cum tamē ſint præcipua peſtis ueræ pietatis.

CAPVT

CAPVT SEXTVM.

Fratres, & si præoccupatus fuerit homo.

Ostendi fratres, quò sit omnibus enitendũ, quicunq; semel Christo dedere nomen. Et tamen quãdo baptismus non aufert nobis ut homines simus, si quis fuerit per humanam infirmitatem in culpam aliquam prolapsus, uestræ partes erunt, qui spiritu robusti, non cessistis cupiditati carnis, ut hominẽ huiusmodi blande leniterq; restituatis, erigẽtes ut resurgat, non sæuis dictis proculcantes ut desperet. Hypocritarũ est huiusmodi supercilium ac sæuitia: Christi spiritus, quoniam cupit omnes saluos fieri, mansuetudine pellicit ad resipiscendũ. Ac sæpe flectit & humiliat lenis fraternaq; correptio, quos prorsus alienat iurgatrix austeritas. Lex Mosaica sic coercet peccatum, ut tollat peccatorem. Christiana charitas medetur uitijs, non extinguit hominem. Quo melior es, hoc clementius accommoda te fraternæ infirmitati. Ad id si te parum hortatur exemplum Christi, qui suos lenissime pertulit, donec resipiscerent, saltem illud te adhortetur, quod intelligis fieri posse, ut in te recidant uices. Accidit huic humanum quiddam, memineris & te hominem esse. Huius lapsus te doceat, non tibi fidere, non efferre cristas. Sic age cum lapso, quo modo tecum agi cupias, si quid simile tibi uenisset usu. Et homini potest usu uenire quicquid humanum est. Qui uacillarunt impellentibus pseudapostolis, non sunt per sæuitiam alienandi, sed per charitatem reuocandi

reuocandi ad pristinam firmitatem. Nam fieri potest, ut illi uicissim iam robusti, uestræ subueniant imbecillitati. Qui laborat sub onere, subleuandus est, non deijciendus. Quare si uicissim aliorum alij baiulabitis onera, tum uere præstabitis legem charitatis, quæ peculiariter Christi lex est. Is cum nec peccatis esset obnoxius, nec affinis esset peccandi periculo, tamen nostras iniquitates ipse portauit, ac benignitate sua sanauit, non cõdemnauit austeritate. Nemo sibi placeat tanquam iustus, & hac fiducia despiciat fratrem aliquo delicto præuentum. Nam hoc ipsum argumentum est falsæ iusticiæ, sibi iustum uideri. Proinde si quis sibi uidetur esse aliquid, cum nihil sit, ipse sibi imponit. Nec enim ideo quisquam iustus est, quod alteri lapso se præferat. Nec ideo contaminabitur alieno cõmisso, si se demittat, ut lapsum erigat. Nec ideo bonus est, quod se conferat deteriori. E suis quisque factis æstimandus est. Neminẽ tamen oportet suis factis fidere: sed explorandum, num quod recte facere uidetur, sit huiusmodi, ut probari deo possit. Quod si te nõ remordet animus tuus, ne glorieris ob alienam imbecillitatem, sed ob tuam firmitatem & glorieris apud te, tibi gratulans de dono diuino, ne uero iactites apud alios, aut eos despicias, qui tuum robur non assequuntur. Succurre si potes, si non potes, suo illum iudici relinquito. Nec delictum illius, tuum diminuet præmium: nec tu pro alieno commisso plecteris, sed apud deum iudicem

iudicem sua cuiq; sarcina tollenda erit. Cæterũ quam diu sumus in hoc seculo, mutuis officijs nos inuicem fulcire debemus. Atq; ut eorũ qui præcellunt dotibus partes sunt, doctrina, consolatione, atque exhortatione, fratris imbecillitati succurrere, ita quibus subuenitur, meminerint se non ingratos præbere de se bene meritis. Ita fiet, ut sit inter uos omniũ bonorum communio, si qui doctrina ualent euangelica, erudiant, erigant, fulciantq; rudes, atque hi uicissim de suis facultatibus impartiant doctoribus ac monitoribus suis, ut officiorum fiat commutatio. Videant autem qui docent, ut digna Christo sint quæ tradunt, & Christi spiritum sapiant, alioqui præstat non assentiri doctori. Porrò qui perperam tradita doctrina euangelica, præmium accipit ab eo quem instituit, hominem quidem fallit, imò seipsum fallit, cæterum deum nõ fallit. Quare moneo ut syncere doceatis, nam deus non irridetur. Sed cuiusmodi sementem fecerit homo, huiusmodi quoq; messem facturus est. Qui carnalem tradiderit doctrinam, pro carnali semente fructum demetet periturum. Qui uero spiritualem impartierit doctrinam, ex spirituali cœlestiq; doctrina mercedem assimilem referet, uitam æternam. Itaq; perpetuum studium sit nobis, bene mereri de omnibus: nec unquam cessemus à benefaciendo, siue gratos nanciscamur, siue ingratos: siue respondeat præmium ab hominibus, siue non respondeat. Nam suo tempore fructus contingel

Cõmunicet autem.

Bonum aũt facientes.

continget à deo nunquam interiturus, proq; temporarijs officijs merces reponetur æterna. Non semper erit sementis tempus, ueniet dies, cum neq; nostris benefactis, nec alienis subleuabimur. Quàm diu uersamur in hoc mundo, licet deum benefactis demereri, licet alijs opitulari, in die iudicij nec benefactis locus erit, nec benemerendi de quoquam facultas erit. Proinde dum tempus habemus, utamur tempore benemereri studentes, cum de omnibus, tum uero præcipue de ijs, quibus cum nobis religionis ac fidei contubernium est. Iudæus non agnoscit nisi suos: Christianus ad exemplum Christi, de nemine nō cupit benemereri.

Videte quàlibus literis scripsi uob.

Videtis Galatæ, quantopere mihi res cordi sit, qui tam prolixam epistolam uobis meapte manu scripserim. Agnoscitis notulas digitorum meorum. Non est quod suspicemini subditiciam epistolam, tota mea est, mei pectoris apud uos index. Facite ut hæc plus ponderis apud uos habeat, quàm pseudapostolorum oratio. Etenim qui sunt huius animi, ut prius habeant hominibus morem gerere, quàm deo, hi pertrahunt uos ad circuncisionem, ne simul & gentibus inuisi sitis ob Christum, & Iudæos habeatis infensos ob præputium. Iudæi sunt, & suæ gentis odia metuunt, si Christum absq; præputio profiteantur, ueluti legem abolentes. Hi magis uerentur homines quàm deum, magisq; uenantur gloriam apud homines quàm apud deum. Metuunt ne syncera professio crucis Christi,

Neq; eni q circuncid.

persecutionē

persequutionem aduersus ipsos excitet eorum quibus Christi nomen est inuisum, ne parum gloriosi docto= res habeantur, si præter crucifixum nihil doceant. Neque enim simplici legis studio faciunt ista, quemad modum ego quondam errans amore patriæ legis, sæ/ uiebam in gregem Christi: quando ne ipsi quidem Iudæi legem seruant, tametsi circuncisi sunt à maiori bus. Sed abutuntur uestra simplicitate, uobis impo/ nentes onus circuncisionis, ut se de uobis iactitent apud suos, quod ipsis autoribus ac magistris Iudai= smum receperitis. Hac arte placare conantur inui/ diam suorũ indigne ferentium, per euangelium Chri sti, legem aboleri. Ego nec Iudæorum inuidia deter/ reor, nec gentium insectatione, quo minus syncere prædicem euangelium Christi. Absit autem ut alia quapiam de re glorier, quàm de cruce domini mei Ie su Christi. Scio crucem huius probrosam esse apud gentes, inuisam apud Iudæos, in hac una tamen mihi satis est omnem gloriam meam ponere, quem ne tan/ tulum quidem iam tangit mundi gloria, utpote cui per baptismum in Christi corpus insito, mundus mor/ tuus est, & ego uicissim mundo, nec malis illius terri tor, nec commodis titillor, nec odium metuo, nec plau sum moror, nec ignominiam formido, nec gloriam affecto. Christus mihi pro omnibus & aduersus omnia satis est. Ad huius professionem nihil refert circuncisus uenias ex Iudaismo, an incircuncisus ex gentibus.

Mihi uero absit gloria/ ri nisi.

gentibus. Quisquis enim in illius corpus per fidem cooptatur, ita repente transit in alium hominem, ut noua fiat creatura, eoq; renasci dicitur. Facessant igitur humana discrimina. Quisquis Christum profitetur, tantum hoc meminerit, quod Christianus est. Hæc esto regula immobilis, hanc quicunque sequuti fuerint, his pacem imprecor, ac misericordiam imprecor, conuenit enim his idem precari, quod Dauid precatur Israëlitis, cum ait in Psalmis: Pax super Israhel. Verum duo sunt Israhelitarum genera. Sunt Israhelitæ secundum homines, sunt Israhelitæ iuxta deum. Non protinus uerus est Israhelita, quisquis præputium habet amputatum, sed qui mentem habet circuncisam, qui per fidem deo fortis est. His igitur Israhelitis, quorum de numero & uos estis, opto pacem ac misericordiam. Valeant autem falso nomine Israhelitæ, qui pertinacibus odijs decertant aduersus euangelium Christi. Me certe nunquam dimouebunt ab hac sententia. Quod prædicaui, semper sum prædicaturus. Quare super hac re nemo posthac mihi facessat negocium. Tantum enim abest, ut ab euangelica ueritate probris ullis, aut afflictionibus queam diuelli, ut ignominiam ob Christum inustam mihi, ut carceres, ut uirgas, ut uincula & lapidationes, cæteráque mala, quæ pro Christi nomine perpessus sum, ceu notas domini mei Iesu Christi, mecum ubique circunferam in corpore meo, ueluti trophæa quædam

Sed noua creatura.

Et sup Israhel dei.

dam

dam ostentans, ac gloriæ mihi ducens, quod qua licet imitari, merear Christi crucem, quam prædico. Fauor ac beneuolentia domini nostri Iesu Christi semper adsit spiritui uestro fratres, ut illius præsidio persistatis in euangelij synceritate. Quod uotum ut ratum sit, faxit ille, cuius afflatu hæc scribo.

Amen.

PARAPHRASEOS IN EPISTOlam Pauli apostoli ad Galatas, FINIS.

M D XX

PARA-
PHRASES ERA-

ſmi Roterodami in ali
quot Pauli apo-
ſtoli epi-
ſtolas,
Quarum catalo
gum in ſequenti pagellæ
reperies.

ELENCHVS HVIVS OPVSCVLI.

[illegible]

In epistolam

IN EPISTOLAM PAVLI APO- stoli ad Ephesios argumentum per Erasmum Roterodamum.

νεωκόρος.

πολύμαστος.

EPHESVS metropolis quõdam erat Asiæ minoris, ciuitas superstitiose dedita cultui dæmonũ, & præcipue Dianæ, unde & in Actis Dianæ neocoros dicitur, non illius uenatricis, cui Poëtæ sagittas & arma tribuunt, sed multimammiæ, quam Græci polymaston appellant, quam uolebant omnium animantium esse nutricem, ut indicauit Hieronymus. Nam de templo Ephesiæ Dianæ, toto orbe celebratissimo, passim etiam ethnici meminere scriptores. Hos curiosarum artium tenebat studium. Vnde legimus, ad prædicationem apostolorũ magicos libros ab eis comportatos igni traditos fuisse, & supputato precio, compertum fuisse quinquagies mille nummûm argenti, sicuti refertur in Actis capite decimonono. Vt igitur à tantis erroribus illos abduceret, triennium apud illos egit, nihil interim non faciens, quod ad illorum salutem faciebat, magno studio reclamantibus & obstrepentibus multis, sicut ipse testatur alicubi,

alicubi:ubi & bestijs obiectus est,quemadmodum ipse testatur in secunda ad Corinthios epistola. At discedens Timotheum apud eos remanere iussit. Abundabat autem ea ciuitas,ut curiosis & magiæ deditis, ita doctissimis uiris. Vnde Paulus,ut ad omnium mores & ingenia sese attemperat,de dæmonibus ac spiritibus crebro meminit, bonorum ac malorum differentiam indicans. Ad hæc retrusa quædam aperit. Nec enim est ulla epistola quæ tam abditos habeat sensus, ut ob hanc potissimum Petrus scripsisse uideatur:sicut & charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit uobis,sicut in omnibus epistolis loquens in eis de his,in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant,sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem. Hos igitur,quoniam in fide perstiterant,hortatur ut pergant, & ad perfectionem proficiant,commonefaciens cuiusmodi fuerint,cum uitijs addicti seruirent impijs spiritibus, & quales nunc facti sint,insiti Christo,docẽs interim euangelij gratiam consilio diuino, licet Iudæis promissam, in gentes quoq; recte propagatam, & huius muneris se ministrum à deo constitutum. Quoniam autem scripsit è carcere,hortatur ne deijciantur animo, ob ipsius afflictiones, uerum eas potius sibi gloriæ ducant. Hæc agit capite primo,& secundo. In cæteris tribus uitæ formam illis præscribit, demonstrans quid sequendum,

dum, quid fugiendum, quæ officia maritorum in uxores, uxorum in maritos, quæ parentum in liberos, liberorum in parentes, quæ dominorum in seruos, seruorum in dominos. Scripta est epistola ab urbe Roma per Tychicum diaconū, cuius meminit in calce, fidelem ministrum eum uocans. Ambrosius addit, scriptam è carcere, cum Hierosolymis Romam deductus, sub fideiussore degeret extra castra in suo conducto.

ARGVMENTI FINIS.

PARA-PHRASIS IN EPISTOLAM Pauli apoſtoli ad Epheſios, per Eraſmum Roterodamum.

PAVLVS legatus nō Moſi, aut ullius hominis, ſed Ieſu Chriſti, cuius ago negocium, lagatus autē non meapte occupatione, aut hominū delegatione, ſed autoritate iuſſuq; dei patris, qui me per filium ſuum iuſſit euangelicæ doctrinæ inter gentes eſſe præconē, hanc epiſtolam ſcribo omnibus qui uiuunt Epheſi, & ita uiuunt, ut & ab huius mūdi uitijs ac ſordibus ſeſe tueri ſtudeant immunes: & ſyncero pectore credūt euangelio Ieſu Chriſti, nō aliunde ſperantes

rantes

rantes innocentiæ ſanctimoniæq; præmium, quàm un de ſumpſerunt exemplum, nec ab alio præſtolantes fe licitatis ſuæ ſummam, quàm unde profectum eſt exor dium. Interim opto uobis, non quæ ſolent ij qui felicita tem ſuam huius mundi præſidijs metiuntur, ſed opto, ut deus autor bonorum omnium, quem iam patrem etiam noſtrum appellare poſſumus, non ſolum quod ab eo conditi ſumus, uerum multo magis, quod inſiti corpori Chriſti, cooptati ſumus in ius filiorum, indies augeat in uobis ſuam beneficentiam, qua gratis uos à priſtinæ uitæ commiſſis aſſertos, ex impijs fecit inno centiæ iuſticiæq; cultores, ueſtramq; concordiam tuea tur, ut inter uos ſitis unanimes, & ſemel deo reconci liati, caueatis ne iterandis peccatis, rumpatur initum cum illo fœdus, idq; per Ieſum Chriſtum illius filium, per quem & qui cum nobis largitur omnia, què me rito dominum noſtrum poſthac appellabimus, poſtea quàm precio ſacroſancti ſanguinis illius, aſſertos à diaboli tyrannide, ſibi nos uindicauit, & ab illius ſer uitute emancipatos in ſuum ius aſciuit. Felix ſeruitus qua conglutinamur Chriſto. Neq; caſu contigit hoc nobis, neq; merito noſtro. Sed omni genere laudis fe rendus nobis eſt deus, & idem pater domini noſtri Ie ſu Chriſti, qui gratuito fauore, omnem benignitatem in nos effudit, non ſolum impartiens nobis hæc quæ ad huius uitæ uſum, quæq; ad corporis præſidia perti nent, uerumetiam eas dotes, quæ ad animi ſalutem & ad uitam

Gratia uobis & pax

Pax.

Et domino Ieſu.

Benedictus deus, & p.

ad uitam faciunt immortalem, quæ nos manet in cœlis, idq; per CHRISTVM, *per quem nobis aperuit aditum ad superos. Ne uero quærat aliquis, unde hic tantus fauor, unde tam inaudita beneficentia? Sic illi us bonitati æterno consilio decretũ erat, etiam anteq̃ orbis conditi fundamẽta iacerentur. Iam tum delegerat nos, ut per filium suum, per quem & cõdidit, & gubernat & restituit uniuersa, abolitis pristinæ uitæ uitijs, efficeremur sancti & inculpati non solum apud hoĩes, sed etiã apud ipsũ deũ, qui ex occultis animi affectibus æstimat hominẽ, idq; non metu Mosaicæ legis, cuius seueritas ad hoc reperta est inefficax, sed euangelica charitate, quæ plus impetrat à uolentibus, quàm lex extũdebat à coactis. Non est autẽ perfectum officium, quod à seruis extorquet metus mali, aut ira domini, sed qđ à filijs ĩpetrat ultronea charitas pietasq;. Id nostris uiribus præstari nõ poterat, nisi ille æterno suo decreto sibi nos adoptasset in uicẽ & ius filiorum, idq; per Iesum Christum, cui sic nos conglutinauit per fidem & charitatem, ut illius membra facti, simus unum cum illo, per cuius consortium consequimur, quod nostris meritis non debebatur, nõ est quod hinc nobis tribuamus. Sic illi placuit, qui natura bonus est, quo gratuitam suam in nos beneficentiam redderet orbi magis illustrem ac dilucidã. Nos quod ad nostras uires attinebat, nihil aliud esse poteramus, quàm inimici dei, serui reprobi, sed ille per eũ*

Sic ut elegit nos.

In cõspectu eius.

In charitate

Prædestinans nos in adoptationem &c.

In laudẽ gloriæ gratiæ suæ.

quem ineffabiliter diligit, nos sibi recōciliauit, & ex odio dignis seruis, filios fecit gratos & charos. Quā diu sceleribus obnoxij mēbra eramus diaboli, non poteramus nec amare deum, nec ab illo diligi. Cæterum ubi charissimus illius filius, sacrosancti sanguinis sui precio nos redemit à seruitute uitiorū, sibiq; ceu mēbra conglutinauit, non potest non amare pater, quos filij sui consortes esse uoluit. Inæstimabile beneficium, sed sic uoluit opulenta largitas optimi dei, quæ cum nusquā non promit sese, tum uero in nos peculiariter etiā exuberauit, dum æternæ uolūtatis suæ arcanum, tot iam seculis orbi cælatū, nūc nobis tanq̃ propici pater filijs suis aperit, cuius cognitio summa sapientia, summaq; prudentia est, longe præstantior ea, qua hactenus cæteris mortalibus antecelluistis, humanarum disciplinarum eximie periti. Arcana naturæ peruestigat humanū ingenium, nec tamen protinus beatos reddunt peruestigata. Hoc arcanum nulla mentis humanæ ratio poterat assequi, ni deus ipse nobis aperuisset, & cognitum ad ueram felicitatem adducit. Quod si quis roget, cur hoc tamdiu cœlatum, nūc demum aperiat, nihil habeo quod respōdeam, nisi quod sic uisum fuerit illius optimæ menti, quæ nihil potest uelle, nisi quod optimum est, cum sit ipsa bonitas. Quod nobis nunc nouum est, apud illum nouum non est. Quod nunc misso filio patefecit orbi, hoc ab æterno decretū erat patri & filio, uerum id certo, & ine-

Per sanguinem eius.

Secundū diuitias gratiæ.

In omni sapientia.

Secundū beneplacitum eius.

narrabili consilio secretum & abditum esse uoluit, donec impleretur tempus ab ipso præfinitum, huic ar cano mortalibus aperiendo, quo iam abolitis superio rum temporũ dispẽdijs, per quæ felicitas frustra quæ rebatur, alijs per obseruationem legis Mosaicæ, alijs per studium philosophiæ, alijs per superstitiosam re ligionem cultumq; dæmonum. Summa cunctorũ quæ ad ueram innocentiã, uerãq; beatitudinem pertinẽt conferretur in unum Christum, extra quem nihil iam esset cuiquã expetendũ, cum ab hoc unico fonte peti posset, quicquid bonorum uel cœlum habet uel terra. Hunc enim pater deus caput omnium esse uoluit, ab hoc uno uoluit oẽs pendere, ab hoc sperari, quicquid uere sit expetendũ, huic acceptum ferri, quicquid no bis sua benignitate largitur. Per quem & nobis conti git tanta felicitas, ut in sortem & hæreditatẽ immor talitatis adoptaremur, nõ ex nostris meritis, sed quo niam ad id olim destinati fuerimus decreto illius, cu ius arbitratu, cuiusq; ui gerũtur, ac temperãtur uni uersa consilio nobis inscrutabili iuxta uoluntatẽ illi us, qui cum sit optimus ac sapientissimus, non potest uelle, nisi quæ sint et optima, et sapiẽtissima. Sic autẽ illi uisum est, ut nullis nostris meritis, sed gratuita il lius benignitate uocaremur ad hanc hæreditatẽ Chri stiq; consortiũ, nos qui moniti prophetarũ uaticinijs quodãmodo spem nostrã fixeramus in Christo nobis ꝑmisso, etiã anteq̃ illucesceret euangelij ueritas, quo

Recapitula re omnia.

Vt simus in laudem.

beneficiũ hoc non aſcriberetur obſeruatæ legi Moſai cæ,ſed tota laus redundaret in gloriã bonitatis diui/ næ,cui ſic uiſum eſt,ut hæc per filium ſuũ nobis gratis largiretur. Neq; uero ſoli nos Iudæi uocati ſumus ad ꝓmiſſum Christi cõſortium, qui diffiſi Moſaicæ legis umbris,ueritatẽ euangelicã ſumus amplexi, unde ue/ ram ſperamus ſalutẽ,etiam citra legis præſidia,quin & uos licet incircũciſi,tamẽ poſtea ꝙ eidem credidi/ ſtis euangelio,ad idem conſortium eſtis adoptati. Ne/ que enim circũciſioni debemus, qđ ad immortalita/ tis ſpem recipimur,ſed credulitati,quæ ſi uobis eſt cũ Iudæis cõmunis,quid eſt cur à beneficentia dei ſitis a/ lieni? Amputata præputij pellicula,ſignũ eſt,quo Iu dæum ab ethnico dignoſcas. At euangelij ſignum lati/ us patet,neq; corpori imprimitur,ſed animo. Hoc ex æquo obſignantur oẽs, cuius cuius nationis fuerint, qui doctrinã euangelicam amplectentes credunt illius promiſſis. Rogabit quiſpiã,quodnam hoc ſignaculũ, quod Christianos diſcernat ab impijs? Nimirũ ſpiri/ tus ſanctus, & affectus non ſeruilis, ſed qualis eſſe ſo let in pijs filijs,qui hoc agit in nobis, ut toto pectore fidamus euangelij promiſſis,etiam ſi hic nondum ap pareant. Siquidem hæreditas, in quam ſumus inſiti, non tota præstabitur,niſi cum erit corporum reſurre ctio,ſed interim tamen ſpiritum ſuum nobis impartit ceu pignus et arrabonem promiſſæ hæreditatis. Hoc ſigno certi ſumus,nos à deo pro filijs haberi,neq; du

In quo & nos.

Salutis no/ ſtræ.

Qui eſt pi= gnus.

biuns

bium est quin is sibi uindicaturus sit suos, quos filij sui morte redemerit. Cupit enim diuina benignitas quàm plurimos lucrifacere. Cupit suam magnificentiam quàm maxime notam & illustrem esse mortalium generi, quæ quo latius patuerit, hoc à pluribus prædicabitur. Olim Iudæi peculiariter erãt curæ deo, qđ hos ex Aegyptiorũ seruitute liberasset. Sed parũ erat in una gente celebrari dei bonitatẽ, uult ab omnibus prædicari, cum omnes à peccatorũ seruitute gratis redemerit, itaque existimat ad suam gloriam pertinere, si non Iudæi tantum, sed omnes totius orbis nationes per fidem euangelicam participes fiant salutis. Has ob res nihil equidem moror in uobis circũcisionem, cum uideam manifesta indicia salutis euangelicæ, primum, quia fiduciam uestram collocastis in domino Iesu, deinde charitatem uere Christianam declaratis erga sanctos omnes, Christi membra. Proinde non desino gratias agere pro uobis. Facit enim hoc euangelica pietas, ut alienis bonis, non secus atq; nostris gratulemur, semperq; uestri mentionem facio in precibus meis, quibus quotidie deum interpello, pro prouehẽdo euãgelij negocio, ut is qui ex æquo deus est omnium gentium, atq; etiam Iesu CHRIRTI, iuxta naturam humanam, unde & CHRISTVS habet ut sit deus, cui tanquam autori, fontiq; bonorũ omnium totius gloriæ summa debetur, magis ac magis impartiat uobis arrabonem, de quo dixi, spiritũ suum,

In laudem gloriæ ipsi

Propterea & ego audiens, &c.

Det uobis spiritum sapientiæ.

qui mentibus uestris inspiret cœlestem hanc sapientiam, & huius arcani cognitionem, ut agnoscatis eum, qui largitor est unicus salutis, eúmque interim quodãmodo cernatis oculis non quidem corporeis, sed cordis ac mentis, fidei luce perspicacibus, quibus ea quoque cernuntur quæ futura sunt, quæq; crassis oculis cerni non possunt, quo scire possitis, id quod nulla humana docet philosophia, quàm felix sit hæreditas, ad cuius spem ille uos adsciuit, quantaq; dignitas huius opulentissimæ hæreditatis, quam accepturi sunt sancti, quantaq; sit amplitudo, quámque eximia magnitudo potentiæ illius, quam & nunc declarat in nobis, quæ ui quadam occulta & ineffabili, sic à uetere instituto trãsformauit nos, ut cæteris omnibus spretis, illi soli fidamus, cõtemptisq; his quæ uidemus, ea speremus ab illo quæ non uidemus, & ante palàm declarauit in capite nostro CHRISTO, quem potentia sua è mortuis reuocauit ad uitam immortalem, tantumq; habuit honoris, ut eum collocaret sibi ad dexteram in regno cœlesti, prælatum omni reliquo principatui, potestati, uirtuti ac dominationi: aut si quod aliud est dignitatis potentiæue nomen quod dici possit, his etiam quæ dixi magnificentius, siue in hoc seculo, siue in futuro, ut præsideat non solum rebus omnibus corporeis, ac terrenis, uerum etiam spiritualibus, ac cœlestibus. Adeo citra omnem exceptionem, omnia subiecit pedibus illius. Atq; quo certiorem nobis faceret

Operatus ẽ in Christo Iesu suscitans eum.

ceret ſpem, nos quoq; uenturos ad huius gloriæ conſortium, eūdem ſic uniuerſis rebus prælatum, uoluit eſſe caput toti gregi credentium, qui ſic Chriſto cohæret, ut capiti totum corpus connectitur, nec alterū ab altero poteſt diuelli. Porrò capitis gloria membris item cæteris cōmunis eſt, quibus ſic præſidet caput, ut ſua bona tranſfundat in ſingula. Nec corpus abſolutum eſt, niſi caput accedat, & capiti uidetur aliqd deſiderandum, niſi corpus omnibus membris conſummatum acceſſerit, in quæ ſingula ſic ſuas dotes tranſfundit Chriſtus, ut idem impleat omnia. Iamq; totus & integer uiuat, ac regnet adglutinatis ſibi membris omnibus.

Et ipſum dedit caput.

CAPVT SECVNDVM.

Et uos cum eſſetis mortui delictis.

ATque illud mihi uidete quomodo pater, quod in CHRISTO completum eſt, ac poſt in uobis complendum, iam nunc in uobis quodāmodo præſtare cœperit. Chriſtus mortuus eſt, & reuixit, nunquam poſthac moriturus. Non erat ille quidem obnoxius peccato, ſed tamen ob corpus aſſumptum mortalitati erat obnoxius. Porrò ut peccatum mors quædam eſt animi, æternæ mortis præludium, ſic innocentia uita quædam eſt animi, æternæ uitæ primordium.

Vitæ autem huius princeps eſt deus, ſpiritum ſuum nobis impartiens. Mortis autor eſt diabolus, habens & ipſe ſuum ſpiritum, quo afflati rapiuntur ad huius mundi cōmoda, nimirum diffiſi promiſſis æterne

næ uitæ. Christus mortuus est ob nostra cõmissa, & reuixit, ut nobis fidem faceret immortalitatis futuræ. Ad huius interim imaginem, uos quoq; per baptismũ insiti Christo, mortui estis peccatis, ac uitijs uestris, in qbus dum male uiueretis, uere fuistis mortui, nihil amantes, nisi mortiferas bonorũ umbras, quibus hic mundus ad tempus imponit ijs, qui carent spiritu dei, sed aguntur spiritu satanæ, cui nunc interim tyrannis est permissa in hunc aërem inferiorem. Huius inquam spiritus, & ipse uim quandam suam exerit, in his qui diffisi promissis euangelicis, summam felicitatis collocant in rebus uisibilibus, ac fluxis, nec audiũt deum patrem ad ueram felicitatem inuitantẽ, malentes impio, crudeliq; seruire domino, cui quondam seruistis, at non uos tantum, uerum nos etiam omnes. Quanquam enim lex nos arceret à cultu simulacrorum, tamen omnis uita erat contaminata cupiditatibus noxijs rerum corporalium, quarum arbitrio uiuebamus, facientes non ea quæ dictabat spiritus ille cœlestis, sed quæ nostra mens turpibus affectibus dedita nobis dictabat. Quibus rebus fiebat, ut quemadmodum qui CHRISTO per fidem adglutinantur, pertinent ad hæreditatem, filijs obedientibus promissam, ita nos uelut ĩmorigeri filij, ad diuersam hæreditatem pertineremus, nimirum eius consortes, cui nos iunxeramus. Ea est mors æterna, quæ debetur impijs. Huic igitur eramus & nos addicti, quemadmodum

In filijs diffidentiæ.

dum cæteri, quod quidem ad nos attinebat. Nostra sponte nosmet illi addixeramus, nec erat uiriū nostrarum explicari ab ea seruitute longe miserrima. Mortem nostram audistis, exitium audistis, sed unde uita, unde salus? haudquaquam ex nostris meritis, nec ex legis Mosaicæ beneficio. Vnde igitur? nimirū ex gratuita largitate dei patris, cuius tam opulenta est benignitas, tantaq; pietas erga genus humanum, ut non solum non animaduerterit in nos, sicut eramus commeriti, uerumetiam cum essemus mortui propter peccata nostra, unà cum Christo reuocarit nos ad uitam (nō erat, inquam, hoc meriti nostri, gratuitū est quod donat) neq; tantum reuocauit ad uitam cum filio, uerumetiam reuexit nos ab his humilibus rebus ad cœlestia, atq; ibi nos collocauit per Christum Iesum, per quem habemus cōmuniter, quicquid habet ille caput nostrū, ac nunc spe possidemus, quicquid mox sumus re ipsa possessuri. Idq; ita uisum est illi, quo tempore resurrectionis, cum apparebunt illius promissa, declaret cumulatissimam beneficentiam suam, quam pro sua gratuita benignitate uoluit effundere in nos, non ob benefacta nostra, sed ob merita Christi Iesu. Sæpius enim iterandum est, quod oportet altissime infixum esse uestris pectoribus. Gratuitum est inquam, quod ab exitio, quo tenebamini, salutem estis consequuti, ne uos occupet quorundam Iudæorum error, qui seruandis Mosaicæ legis præscriptis, sibi promittunt salutem.

Et eramus natura filij iræ.

Deus autem quiduis est.

Vt ostenderet in seculis superuenientibus.

Gratia enī estis saluati.

tem. Vos fidei debetis uestram salutẽ qua credidistis euangelio, atq; eam ipsam non est quod uobis arroge tis. Prior ille dilexit uos, & attractis dedit, ut ipsum redamaretis. Idem gratis fidei donum infudit, per quam depulsa caligine, cerneretis ueritatis euangelicæ lucem. Illius igitur munificẽtiæ totum est asscribendũ, nec est quod quisquam hinc tanquã de suo glorietur.

Dei eni donum est.

Quod conditi sumus, deo debemus. Rursum quod per fidem ac baptismum renati sumus, ac ueluti rursus alia ratione conditi, semoti à consortio parentis Adæ peccatoris, & insiti Christo: innocentiæ principi, ut posthac huius ope atq; exemplo uacemus officijs ueræ pietatis, positoq; uetere homine, nouum hominem nouis actionibus præstemus, adeoq; nostri dissimiles simus, ut merito neget quis eosdem esse. Nam ideo nobis deus per euangalicam doctrinam ostendit præmiũ immortalitatis, ut ad eam innocentia uitæ, rectéq; factis enitamur. Nec enim ociosa res est fides euangelica, sed comitem habet indiuiduam charitatem, quæ plus officiorum impetrat ab ultroneis, quàm ulla præscripta legis extundere queant à coactis. Non uobis imponitur iugum legis Mosaicæ, sufficit una lex Christianæ charitatis ad omnem officiorum functionem.

Ipsius enim sumus factura.

Quæ præpa rauit deus.

Nec Iudæi suæ legi debent hanc salutem, sed uos tamẽ hoc magis debetis diuinæ beneficentiæ, quo longius abfuistis à cultu dei, ueráq; religione. Proinde quo magis intelligatis, quantum debeatis largitati diuinæ, quod

Propter qđ memores.

quod nūc tales sitis, meminisse debetis, quales aliquando fueritis. Eratis enim aliquando gentes, certe iuxta corporalem generis distinctionem, quas Iudæorū natio, carnali & quæ manu fit, circuncisione glorians, ignominioso uocabulo præputiatos appellat, pro prophanis & abominandis ducens, & existimans hanc felicitatem, etiam olim prophetarum oraculis promissam, ad se peculiariter pertinere, nec intelligens eos demum apud deum immundos haberi, qui mentem habeant incircuncisam. Sed eratis uos id temporis, corporibus simul atq; animis incircuncisis, hoc Iudæis abiectiores ac deploratiores, quod Christū uobis nec sperabatis, utpote prorsus alieni à iure cōsortioq; gentis Iudaicæ, cui peculiariter ille uidebatur esse promissus, extorres à pactis dei, quibus ille pollicitus fuerat, cum Abrahæ gentis autori diceret: Per semen tuū benedicentur omnes gentes. Nec uidebatur ulla spes reliqua seruandi uestri, cum dæmonū cultores in hoc mundo uerum deum ignoraretis, cum illi deum suum appellarent, & ille uicissim eos suū populum diceret. At simulatq; effulsit euangelij ueritas, rerū uices inuertit Christus, efficiens ut uos, qui quondam uidebamini nihil ad deū pertinere, nunc sitis illi coniunctissimi non per circuncisionem præputij, sed per sanguinem Iesu Christi, cuius precio liberi à peccatis uitæ pristinæ, deo patri fuistis recōciliati. Antea dissidium erat uobis cum Iudæis, dissidium cum deo: at Christus autor

Vos qui eratis gentes.

Spem nō habentes.

Nūc autē in Christo Iesu

Ipse enĩ est pax nostra. *autor pacis & concordiæ, sustulit omne discrimen circuncisi & incircuncisi, sustulit Mosaicæ legis ceremonias, ueluti maceriam quandam gentiũ ac Iudæorum concordiam dirimentem, ut iam duæ gentes prius inter se disiunctissimæ coirent, & coalescerent in unum abolita uetere simultate.* Nam ante Christum *gentes à Iudæorum obseruatiunculis, ueluti superstitiosis uehemēter abhorrebant, & Iudæi his adeo sibi placebant, ut horum expertes execrarentur.* Christus *igitur miro consilio legem inuisam in præscriptis ceremoniarum carnalium sitam aboleuit & antiquauit, ut nec Iudæos alienaret, nec gentes eius onere premeret.* Ipse

In carne sua. *enim cũ esset deus, & idem homo iuxta carnem legis præscripta seruauit, & tamē testatus est salutē, quam iuxta spiritũ adferebat, ad gentes nõ minus quàm ad* Iudæos *ptinere, ut iam nec præputiũ sit abominandũ in uobis, nec in illis gloriosa circuncisio.* Sed *abolita gentis utriusq; uetustate è duabus unam conderet nouam, quæ in unum nouũ hominem* Christum *coalescere, seruatorem utrisq; ex æquo cõmunem.* Et *quēadmodum* Iudæos *ac gentes inter se conciliarat, ita simul utrosq; deo reconciliauit, ne quid usquam esset, quod pacem dirimeret, sed cœlestia pariter ac terrena, uelut in unum corpus coagmentarentur.*

In uno corpore. Mors Christi *quam ille pro nostris peccatis depēdit, nos deo iunxit,*

Faciēs pacē *qui cum nemo pacem habet, qui peccatis est obnoxius.* Ea *quoniam ex æquo impensa est & gentibus, &* Iudæis,

dæis, non est cur alteris alteri se præferant, præsertim cũ pignus etiam, & arrabo sacri spiritus, de quo paulo ante diximus, sit utrisq; citra discrimen cõmuniter datus. Iamq; factum uidemus, quod olim Esaias afflatus futurum esse prædixit. Christus enim non Iudæis tantum obtulit euangelicam doctrinam, quibus hæc beatitudo uidebatur peculiariter esse promissa, quiq; iam suo quodam modo dei ueri cultores erant, uerum etiam uobis, qui procul aberatis, & à cognatione Iudaicæ gentis, & à ueri dei cultu, docens per mortem suam utrunq; gregem ouium in unũ ouile coiturum, & unicum pastorem agniturũ. Is nobis aperuit aditum ad patrem, prius iratum nostris commissis, nec alius aperuit aditum Iudæis, quàm qui gentibus, sed eidem omnes debemus, quod audemus utriq; iam ad patrem propitium accedere, nimirum freti cõmuni spiritu, qui nostris animis hanc ex æquo inspirat fiduciam. Proinde ne quid uobis displiceatis, quod iuxta carnis propinquitatem non sitis oriundi ex stirpe Dauid, aut Abrahæ, aut quod immunes sitis à lege Mosaica, cum iuxta spiritum sitis ciues, consortesq; sanctorum, ad dei domum pertinentes, quæ non ex Iudæis tantum construitur, uerum ex omnibus, qui pure credunt euangelio. Huius fundamenta sunt apostoli euangelij præcones, & prophetæ qui iam olim suis uaticinijs ostenderunt, euangelij donum omnibus ex æquo fore commune. Huic fundamẽto uos quoq; innitimini. Porrò Iesus

Pacẽ uobis qui longe fuistis.

Ergo iã non estis peregrini.

rō Iesus Christus huius ædificij summus ille lapis est, qui in angulo additus, parietē utrunq; iungit & complectitur, cuius ui complexuq; tota structura credentium undecunq; coagmentata, indies augescit, ac surgit in templum spirituale, uere sanctum, nimirum ab ipso domino cōsecratum. Atq; huius sacræ structuræ uos quoq; pars estis, dum ueluti uiui lapides, iisdē fundamentis superstructi, & ab eodem lapide angulari comprehensi, puritate mentis ac spiritus, deo præstatis habitaculum sanctum, & ab omnibus inquinamentis uitiorum, & cupiditatum immune. Mosi templum non recipit nisi Iudæos, ad hoc omnes ex æquo pertinent, qui fidem euangelicam amplectuntur.

CAPVT TERCIVM.

Huius rei gratia ego Paulus.

ID quo firmius etiam credatis ascitote quod ego Paulus non ob aliam causam his uinculis oneratus sum, non enim ob maleficium, sed ob amorem domini Iesu Christi, cui, Iudæis indignantibus, uos gentes lucrē facere studeo: Si tamen audistis hanc prouinciam ab ipso Christo mihi delegatam, ut euangelicam salutē, quam antehac quidam ad solos Iudæos arbitrabantur pertinere, dispensarem quaqua uersum & inter gentes, quarum de numero uos estis. Hoc arcanum antea cælatum alijs apostolis, mihi potissimum Christus aperuit, quemadmodum & ante paucis cœpimus attingere, cum alijs nationibus scriberemus, ex quorū lectione poteritis cognoscere, mihi nō esse ignotum Christi

Sicut supra scripsi ī breui.

arcanum

arcanum consilium, qui cum Ananiæ prædixit fore, ut nomen suum circunferrem inter gentes, tum ipse mihi iussit, ut ipsius legatione functurus irem ad gentes procul semotas. Id prius uidebatur abominandum, ut impij & simulacrorum culturæ dediti, uocarentur ad euangelij consortium, licet deo sic decretum fuisset iam olim ante conditum terrarum orbem, & utcunq; prophetis per afflatũ patefactum, tamẽ haud perinde mortalium generi fuerat patefactum, quemadmodum nunc est per me, gentes absq; legis Mosaicæ præsidio per solam fidem euangelicam consequi salutem, adeo ut primores etiam apostolorum non ausi sint incircũcisos ad baptismum admittere. Nunc autem palàm factum est sanctis apostolis Christi, huiusq; prophetis afflatu sancti spiritus gentes sic per fidem esse conglutinatas Iudæis, ut & in eiusdem hæreditatis uenerint consortium, & in idem corpus coaluerint, gaudentes cõmuni capite Christo, ac per hoc simul omniũ promissorum participes sint facti, quæ manent eos qui fidem habẽt euangelio Christi, cuius euangelij prædicandi mihi delegata est autoritas, nec desum mandatæ prouinciæ usq; ad carceres & cõpedes, hactenus constanter laborans in euangelij negocio, non quod ipse meis uiribus par sim tam arduæ prouinciæ, sed is qui delegauit hoc munus, idem de suo addit opem suam. Qua fit ut meis præsidijs imbecillis & inualidus, illius beneficio fortis sim atq; intrepidus aduersus omnium

Cõcorporales & comparticipes.

malorum

malorum procellas. Non iacto meam dignitatem, fateor me minimũ esse sanctorum, sed tamen huic minimo, placuit diuinæ bonitati, concredere negocium longe maximum, ut inter gentes antehac prorsus ignaras, dei promulgem ac prædicem imperuestigabiles diuitias Christi, quas affatim offert omnibus, atq; quod antea latebat, in lucẽ proferam, nunc esse dispensandũ in omnes nationes euangelij beneficium, quod ante putabatur solis Iudæis esse delatum, licet ab æterno secus erat deo decretum, rerum uniuersarum & conditori & moderatori. Sed hoc diuinæ mentis suæ consilium hactenus arcanum esse uoluit, quod hisce temporibus adeo uoluit esse palàm, idq; per ecclesiam suam, in quam tantum spiritualium dotium effundit, ut multiplex illius sapiẽtia, quæ miris consilijs dispensat omnia, per mortem largiens uitam, per ignominiam adducens ad gloriam, per humilitatem illustrans dei maiestatem, quod olim nemo potuisset suspicari, nunc innotescat non solum orbi terrarum, uerumetiam principibus, ac primoribus angelicarum mentium, atq; etiam dæmonum, qui in cœlis summaq; aẽris parte uersantur, quæ tametsi suspicari poterant fore, ut genus humanũ aliquando redimeretur, tamen illud latebat, quibus rationibus id ab æternis seculis sapienta diuina facere decreuisset, id quod tum demum innotuit, posteaquàm filium suũ misit in terras, qui assumpto corpore humano, modis ineffabilibus sibi assereret, atq; adglutinaret ecclesiam.

Vt inotescēret nunc.

ſiam, cuius ipſe caput eſſet Ieſus CHRISTVS *domi-nus noſter, per quem ut contigit nobis innocentia, ni mirum abolitis peccatis noſtris, ita contigit fiducia, ut tanquam filij non uereamur ad patrem accedere, cuius irati uultum antea non fuiſſemus auſi obtueri.* Quid enim nõ audeamus freti tali capite, quod haud quaquã ſinit ullum membrorũ ſuorum perire, quantumuis hic interim affligamur. Hoc arcanum dei con ſilium, quoniam fortiter ubiq; prædico uehemẽter af fligor ab ijs, quibus id nondum perſuaderi poteſt. Sed obſecro uos, ne quid uos perturbent, aut deijciãt affli ctiones meæ, quas ueſtra cauſa patior. Nec eſt q̃d uos pudeat huius apoſtoli compedibus onuſti. Nam quẽ-admodum Chriſti crux noſtra eſt gloria, ita meæ cõ-pedes, quas non ob flagitia, ſed ob euangelij ſynceri-tatem geſto, uobis decori ſunt, nõ probro. Etenim quo plus malorum infracto animo ferimus ob euangeliũ Chriſti, hoc pleniorem fidem facimus, non eſſe uana Chriſti promiſſa, quorum ſpe fulti, nullis huius uitæ malis labefactamur. Neq; mihi ſolum glorioſum eſt ob euangelij negocium affligi, uerum omnibus etiam Chriſto initiatis, pulchrum fuerit autoris & capitis ſui exemplum ſequi. Atq; hac ſanè gratia, flexis geni bus ex intimo mentis affectu deprecor deum patrem noſtrum, ac patrem domini noſtri Ieſu Chriſti, à quo ceu ſummo capite pendet omnis cognatio ſpiritualis, qua conglutinantur ſiue angeli in cœlis, ſiue fideles

In quo habemus fiduciã et acceſſum

Propter q̃d peto, ne deſiciatis.

Ex quo oĩs paternitas.

in terris, & à quo uno ceu fonte proficiscitur, quicquid ad ueram felicitatem pertinet: ut quemadmodũ cœpit exuberãtem suam gloriam declarare in uobis, ita magis ac magis augeat suam erga uos munificentiam, ut qui per baptismum estis insiti Christo, quasique denuo nati, quotidianis auctibus robur ac uires colligatis, nõ iuxta corpus, sed iuxta mẽtem atq; animum, idq; semper augescente in nobis dono paterni spiritus, per quem fortes, & inuicti reddimur aduersus omnia terriculamenta persequutionum, eáque sit fidei uestræ firmitas, ut existimetis Christum nusquã uobis non adfuturum. Imò potius habitare in intimis cordibus uestris, idq; ob fiduciam, qua uos totos illi creditis. Nam ijs adest maxime, qui suis opibus diffisi toti ab ipsius auxilio pendent. Id fiet eo magis, si fidei euangelicæ iunxeritis charitatem euãgelicam, & sic adiunxeritis, ut ea penitus insideat animis uestris, ac radices agat, ut hoc stabili fundamento nixi fultique grandescatis spiritu uestro, deiq; immenso spiritui aliquo modo respondeatis, ut iam adulti eò proficiatis capacitatis, ut nõ solum cum Iudæis, uerum etiam cũ uniuersa multitudine sanctorum, quæ per fidem euangelicam adglutinatur in corpus Christi, possitis comprehẽdere, quàm in immensum se porrigat dei patris bonitas, quamq; non angustis finibus cohibeatur, altitudine ad angelos usque se proferẽs, profunditate ad inferos usq; penetrans, longitudine ac latitudine ad omnes

In charitate radicati.

Vt possitis comprehendere.

Latitudo et Longitudo.

omnes huius mundi plagas sese dilatans, simulq; possitis intelligere inæstimabilem Christi charitatem, erga genus mortalium, cuius cognitio præpollet omni sciētiæ humanæ, quantumuis excellenti. Atq; his dotibus sic augescatis, ut ceu robusta perfectaq; membra tam insigni capiti, tamq; sublimi patri respondeatis. Quemadmodū enim corporalis natiuitas habet ætatum gradus, habet auctus suos, habet & metā, quoad adolescere detur, ita & hæc spiritualis generatio habet suam infantiam, habet adolescentiam, habet & perfectæ iam & adultæ ætatis robur. Hæc inquā flexis genibus peto frequenter à patre deo, magna quidem illa, longeq; supra uires humanas, sed ab eo peto cuius est tanta potestas, ut nihil à nobis queat excogitari tam ingens, quin ille possit longe maiora tam bonus ac benignus, ut sua liberalitate non modo æquet uota nostra, uerum etiam spem superet. Neque enim hic quicquam nostris uel meritis, uel uiribus agitur. Nos nihil aliud sumus, quàm organum potentiæ diuinæ, quæ uim suam exerit in nobis. Huius igitur largitati transscribenda est omnis gloria quæ relucet in ecclesia per Christum Iesum, cuius cōmercio tantas dotes possidet, atq; huius gloriæ nullus erit finis, sed per omne æuum perseuerabit in æternum, quemadmodū & ecclesia Christi nullum finem est unq̄ habitura. Quod dixi certum est, & indubitatum.

Ei autē q potest super omnia.

Amen.

Caput.

CAPVT QVARTVM.

QVoniam igitur intelligitis, à quàm abiecta conditione, ad quantam dignitatem, à quanta desperatione, ad quàm eximia præmia uocati sitis, obtestor uos per has catenas, quibus non ob mea facinora, sed ob dei gloriam, & uestram salutem uinctus sum, ut quod superest, uestræ professioni, deiq; erga uos benignitati, morum innocentia respondeatis. Id fiet si professionis dignitas non reddet uos elatiores, ac ferociores, sed tota uitæ consuetudo præ se ferat in omnibus ueram animi modestiam, mãsuetudinem, ac lenitatem, neq; per fastum alius alium despiciat, sed per mutuam charitatem uos inuicem toleretis potius ad tempus, obsecũdantes alienæ infirmitati, quàm dũ suum quisq; ius mordicus tuetur, scindatur concordia & unanimitas, qua per uinculum pacis estis connexi conglutinatiq;. Nec enim cõuenit eos inter se dissidijs animorum distrahi, quibus tam multa sunt cõmunia, unum corpus estis omnes, ab uno pendetis capite, eundem Christi spiritũ hausistis omnes, quin & ad eandem hæreditatis spem ex æquo uocati estis oẽs. Vnus est omnium dominus Iesus Christus, eadem est omnibus fidei professio, unum omnium baptisma, quod ex morte Christi, æqualiter efficax est in omnes, qui credunt euangelio, siue præputiati sint, siue recutiti. Postremo unus est deus & pater omniũ, qui ueluti princeps et autor uniuersorũ sic præsidet nobis omnibus,

Vnitatẽ spiritus.

ut

ut interi spiritu suo, quo nos moderatur, fusus sit per omnes, semperq; nobis præsens & opitulans inhabitet in omnibus. Vnius igitur est quicquid in nobis est bonarum rerũ. Nec illud officere debet nostræ concordiæ, quod huius dotes, nec eædem, nec pares emineant in omnibus, nihilo magis profecto, quàm distrahi uidemus membrorũ inter ipsa consensum, quod nec ad usum eundem æque ualeant omnia, nec pariter sentiant capitis influxum. Imò hæc ipsa uarietas magis inuitare debet ad concordiam. Etenim dum nulli cuipiã membrorũ omnia sua præsidia constant ex sese, fit ut singula alterius egeant officio, nec sit quod aliud possit aliud cõtemnere. Cæterum hæc donorum partitio non à nobis, sed à dei pendet arbitrio, qui cuiq; sua beneficia dispensat largius aut parcius, utcunq; perspexerit expedire. Non est cur fastidiatur qui minus habet, nec est cur cristas tollat qui plus habet. Illud dispẽsantis est dei, hoc largientis, licet oĩa per Christũ, qui simul hæc largitur cum patre. Nimirũ hoc erat, quod olim diuini numinis afflatu prædixit psalmographus. Iam enim Christus debellatis inferis, ascendit rediuiuus in sublime regnum patris, secum adducens uictoriæ suæ trophæum captiuorũ gregem, è peccati diaboliq; tyrannide liberatum, atq; inde ex liberalitate patris per cœlestem spiritum dedit uaria donorum genera inter homines dispartiens, quemadmodum triũphantibus est solenne, missilia in popu

Vnicuiq; autẽ nostrũ

lum è sublimi spargere. E cœlo misit dona, & cœlestia misit. Porrò quod dicitur ascendisse, nónne consequitur eũ aliquando descendisse? Nec descensus est nisi è sublimi. Prior est descensus, posterior ascensus. Nam sublimitatem non meretur nisi humilitas suiq; deiectio. Porrò summam humiliationem summa consequitur sublimitas. Christus è summo cœlo, quo nihil esse potest sublimius, demisit sese usq; ad inferos, quibus nihil esse potest inferius. Atque ob id meruit, ut rursum subueheretur ultra cœlorum omniũ fastigia, ita nobis subducens corporis sui præsentiã, ut è sublimi cœlestibus donis impleret omnia, & alia quadam ratione iam nobis adesset efficacius, ꝙ adfuerat cum nobiscũ in terris uersaretur. Non deseruit suum corpus, sed ita partitus est singulis mẽbris suas dotes, ut in uniuerso nihil desideretur, licet alijs dotibus alia præpolleant. Quosdã enim uoluit esse præcipuos, uelut apostolos, principes, & autores euangelicæ prædicationis: quosdam uero prophetas, qui Mosaicæ legis inuolucra norint explicare: quosdam euangelistas, qui apostolorũ fungentes uicibus, obambulantes circumferant euangeliũ: quosdam rursus pastores, ac doctores, uelut episcopos, qui pabulo sacri sermonis, ac salubri uitæ exẽplo pascant Christi gregem, atq; item cæteros, alios alijs dotibus instruxit, ut ex his omnibus in unum collatis, cõsummaretur sanctorũ cœtus, sic instructus ad omnem officij functionem, & perfectum

Quod autẽ ascendit.

Ad consummationem sanctorum.

ctum Christi corpus omnibus sui membris coagmentatum, sic interim mutuis præsidijs foueatur, atq; interim membrũ ualidius imbecilliori morigeretur, & imbecillius ad robustiorum exemplũ enitatur, donec omnes tandem perueniamus ad par fidei robur, similiq; perfectione cognoscamus filiũ dei. Cuius auxilio sic grandescamus, secretis animorum auctibus, ut tandem euadamus in uirum perfectũ, ac iuxta modũ nostrum perfectissimo capiti respõdeamus, in quo nihil fuit nec imbecillitatis, nec erroris, nec uitij. Est ætas corporum quæ plenum robur addit mẽbris omnibus, & omnẽ puericiæ mollitudinẽ depellit. Est huic similis profectus in progressu pietatis, quò connitendũ est oĩbus, ne posthac simus quod olim fuimus, ritu puerorũ incertis opinionibus fluctuantes, nec ullis certis decretis de paranda felicitate nixi, sed ueri inanes, nunc in hanc, nũc in illam sententiã, quouis doctrinæ uento circunferamur, puerili simplicitate præbentes nosmet hoĩm quorũdã uersutiæ, calliditatiq;, nõ hoc agentiũ, ut nos Christum syncere doceant, sed ut nos callidis artibus adorti capiant illaqueatos imposturis suis, uel ratiocinatonibus philosophorũ uocantes in dubium, quæ per fidem oportet esse indubitata, uel pro ueritate euangelica, Mosaicæ legis umbras, nobis obtrudentes. Sed potius semel amplexi ueritatem euangelicam, huic iungamus synceram erga mortales oẽs charitatem, huc indefatigabili studio contendentes

In uirũ perfectum.

Vt nõ ultro simus p[illegible] li.

Veritatem autẽ facientes.

dentes, ut pariter & in cognitione ueri, & in charitatis officijs assidue proficientes efficiamus, ut omnia membra suo capiti respondeant. Caput autem nostrũ est Christus, qui & ipsa est ueritas, & sic dilexit nos ut semetipsum nobis seruandis impenderit. Huic mẽbra congruant oportet. Ab hoc enim uitalis ille spiritus defluit in totum corpus, è diuersis membris ordine sibi cohærentibus compactum & coagmentatum, per omnes artuum commissuras penetrans, quod non fieret, nisi mutua concordia partes corporis sibi iungerentur, ut eis spiritus à membro in membrum possit dimanare. Neque enim manus aut pes amputatus particeps esse possit uirtutis à summo capite proficiscentis. Verum dum omne corpus sibi conglutinatũ est, fit ut in singulis membris pro suo cuiusque captu atque ordine Christi spiritus uim suam exerat, dumque membra omnia mutua charitate, sibi uicissim student esse usui, totum co pus augescit, ualidumq; ac uegetum redditur, haud quaquam cessurum uentis opinionum falsarum, huc atque illuc sollicitantibus, ut à uero deflectat.

Secundum operationẽ in mensurã

Horum igitur omnium quæ tot inuolucris significare uolui, summa hæc est. Non solum moneo, uerum etiam obsecro & obtestor uos per dominum Iesum, cui debetis uestram salutẽ, ut postea quàm estis illi semel insiti, congruatis cum illo, non solum synceritate fidei & dogmatũ ueritate, uerũetiã integritate uitæ.

Hoc ergo dico & contestor.

Cum

Cum de numero gentium essetis, illorum gregi respondebatis: nunc alios factos, & in Christum renatos, alij decent mores. Gentes quoniam euangelij ueritatē non perceperunt, ducuntur uanis opinionibus, muta simulacra colentes pro deo, & huius mundi commodis temporarijs felicitatem metientes, atq; ideo mortua colunt, ac perituris rebus inhiant, quod ignorent ueram atq; æternam uitam, qui deus est. Atq; is quoniam cerni non potest, nisi purgatis oculis animi, idcirco ab illis non cernitur, qui cor habent malarum cupiditatum tenebris ac diffidentiæ nebulis obscuratum, imò potius excæcatum, suisq; uitijs relicti, tandem eò malorum uenerunt, ut ceu desperantes reditum ad meliorem frugem, & ad sensum infelicitatis suæ uelut obsurdefacti, præcipites abierint in omne probri genus insatiabili libidine patrandi, quicqd est impudicitiæ, etiam usq; ad eas species, quas turpe sit uel nominasse. Sed multum ab ijs dissidet euangelica doctrina, à qua didicistis non humanas & stultas opiniones, sed ipsum Christum, omnis innocentiæ fontem atq; exemplum, si tamen uere illum audistis intus loquentem, & uere per illius spiritum estis edocti, ut ipsi pro uiribus sedulo imitemini quæ uere fuerunt in Iesu, uidelicet ut quēadmodum ille nulli uitio fuit obnoxius, iamq; uictor mortis, fruitur immortalitatis gloria: Ita & uos in illum renati, exuatis ueterem hominem, primam illam originem malis ac mortiferis cupiditatibus referentē,

Sicut & gē tes.

Tenebris obscuratū.

Si tamen illum audistis

iamq; nouo homini Christo, per baptismũ insiti, renouemini & uos cum illo, non quidem iuxta corpus, sed iuxta mentem, in quam potissimũ agit spiritus Christi, ac deposita pristinæ uitæ uetustate, induatis nouũ hominem, qui spirituali quadam ratione conditus est nuper in uobis opificio diuino, conditus autẽ ceu per metamorphosin quandam, ut abolita iniusticia, succederet innocentia, & ablata immundicia cupiditatum humanarum, succederet sanctitas euangelicæ ueritatis. Hanc igitur ubiq; sectantes, nolite uobis inuicem mendaciorum fucis imponere: sed & apud se quisq; quod est uerum sentiat, & ueris agat cum proximo, memor omnes nos eiusdẽ corporis esse membra, ut nemo iam alteri nocere possit, nisi simul & sibiipsi noceat. Perfectum est ira non tangi, sed si ob imbecillitatem humanæ naturæ nõnullus iræ impetus perstringat animum, memores quid admoneat sacer ille Psalmographus: Sic iram erumpere gestientẽ cohibete, ut non exeat in conuicium, aut iniuriam, aut odium. Sit autem nõ solum innoxia, uerumetiam breuis ira uestra, quæ citius animos uestros relinquat, quàm sol terras. Ne cũ illa feruere desierit noctis aduentu, uos nihilo secius interim æstuetis iracundia. Sola concordia uos tutos reddat aduersus insultum diaboli, ea si scindetur odijs & offensis mutuis, aperietur hosti rima per quam erumpat in uestrum exitium. Aduersus unanimes imbecillis est, aduersus dissidentes potens. Huic locũ dabitis, si locum

Qui secundum deũ creatus est.

Irascimini & nolite peccare.

Sol non occidat.

si locus dabitur odio. Qui iuxta pristinū uitæ institutū furto cōpilabat alios, iam nō solū temperet ab alienis, uerumetiam ultro de suis impartiat. Quod si desit facultas, ne grauetur honestis laboribus manuū parare, unde subueniat egenti. Nec satis est manus habere continentes, nisi & lingua sit innoxia. Varijs modis solet esse pestilēs mala lingua, turpiloquio inficit, obtrectatione infamat, delatione iugulat, mendacio fallit ac peierat. Nullus itaq; sermo malus proficiscatur ex ore uestro. Mentis imago est oratio. Si mente pura estis, non conuenit exire sermonem impurum. Neq; satis est, ut innoxius sit hominis Christiani sermo, imò talis esse debet, ut in tempore & ad usum depromptus, fructum adferat audientibus. Quod si secus feceritis, non solum offendetis homines inutili, intempestiuo, aut noxio sermone, uerumetiam spiritum dei sanctum, habitatorem mentium Christianarum, per quem animi corporaq; uestra uelut obsignata sunt deo. Decet autem ut hoc signaculum incōfusum & illibatum exhibeatis in illo die, cum accipietis præmium innocentiæ uestræ, secreti à grege malorum. Fugatur uero & offenditur hic spiritus omni turpitudine, nec patitur cum ira, cum uindicta, cum turpiloquio cōmercium. Placidus, benignus ac beneficus est, quem si uere hausistis, procul facessat à moribus uestris omnis amarulentia, tumor, ac ferocitas. Iracundia, uociferatio, conuicium adeo facessat, ut nec in animo resideat ullum malicię

Omnis sermo malus.

Omnis amaritudo.

maliciæ fermentum, unde solent hæc pullulare mala. Quin potius sitis inter uos comes ac faciles, & ad mi serendum propensi, cõdonantes & ignoscentes uobis mutuo, si quid admissum erit per errorem & huma/nam imbecillitatem, ignoscẽtes inquam ob Christum, quando deus uobis per Christum condonauit semel omnia uestra commissa, atq; hac lege condonauit do/minus seruis suis, ut ipsius exemplo, conseruis uicis/sim ignosceremus. Nec enim alia ratione constare po test inter mortales concordia, nisi sese uicissim in hu/manis erratis ferant.

CAPVT QVINTVM.

Estote igitur imitatores dei.

PRoinde quando per spiritum sanctum estis filij dei, facite ut parentem sanctimonia uitæ refera/tis, quo digni sitis, quos ille perpetuo diligat. Sic autẽ obtinebit ille perpetuam erga uos charitatem, si uos mutuam inter uos charitatem obtinueritis. Quanta fuerit patris erga nos charitas, filius illius declarauit, qui sic impense dilexit nos, ut non solum gratis condo narit omnia peccata, uerumetiam seipsum exposuerit supplicio crucis, ut hoc sacrificio, uictimaq; fragran tiæ uere suauis, apud deum patrem placatus ille, ex of/fenso nobis redderetur propitius. Hanc charitatem si ut decet æmulabimur, nõ solum faciles erimus, si quid erit in nos admissum, uerumetiam pro salute proximi, si res ita ferat, non dubitabimus capitis adire discri/men. Iam uero quid attinet uos à fœdioribus illis, & crassioribus

crassioribus uitijs deterrere, quod genus sunt scortatio, & si quod est aliud turpitudinis genus. Item pecuniæ studium insatiabile, à quibus portentis intantum abesse oportet mores Christianos, ut indecorū sit hæc inter illos uel nominari. Sunt enim res quædam adeo execrabiles, ut purus & castus animus etiam à commemoratione abhorreat. Decet autem sanctos, ut non solū uita pura sit ab omni turpitudine, uerū sint & ore casto puroq;. Neq; satis esse putemus, si uita & oratio absit à turpitudine, nisi sermo noster abhorreat & à stultis ac friuolis fabulis, & ab inanibus iocis, ac salibus, quæ ut in alijs uel ferantur, uel etiā laudētur, certe Christianis nō cōgruūt, qbus ad cœlū properantibus, assidue bellum est cum uitijs, & bellum tam periculosum, ut ocium non sit similibus nugis risuiq; indulgere. Flendum potius, aut si exhilarandus est animus ob bonæ rei successum, hymnis quibus deo gratias agimus est exhilarandus. Neq; uero me clam est, esse philosophos qui doceant Veneris usum extra matrimonium non esse flagitium, quod humanis legibus non puniatur, Pecuniæ studium non esse scelus, quod huic malo nulla sit pœna. Verum uos illud scire uolo, quod quisquis scortator sit, aut alio genere libidinis inquinatus, aut auariciæ deditus, qui quoniam in re muta fiduciā, ac præcipuū suæ felicitatis præsidium collocat, non multum abest à cultu simulacrorū, non admittetur ad hæreditatē immortalis uitæ, quam suis promisit deus

cum

Fornicatio autē & oīs immūdicia,

Et turpitudo & stultiloquium.

Hoc autem scitote.

Quod est idolorum seruitus.

Christi & dei.

cum Christo cõmunem. Hæc pœna si uobis uidetur le uis, credite ijs, qui uobis persuadere conantur hæc esse leuia peccata. Ne sinite uobis imponi uanis ac friuolis istiusmodi sermonibus, magis auscultate doctrinæ euangelicæ. Siquidẽ propter huiusmodi uitia, etiamsi legibus humanis non puniuntur, tamẽ ultio diuina sæ uire solet in filios inobediẽtes, qui diffisi promissis pa ternis, in huiusmodi rebus felicitatis præsidia ponũt.

Nemo uos seducat.

Semel ab isto hominũ commercio uos semouistis, professi Christum, cauendũ igitur, ne uestra uita con gruat cum illorum uitijs, quorum professio dissidet ab illorum instituto. Hactenus erratum est ignorantiæ tenebris, eas omneis discussit exorta ueritas euangelij, & uos olim in noctẽ uersabamini, ac nocturna dede cora patrabatis. Nunc deus per euangelicam lucem illustrauit mentem uestram, ut quæ prius suauia uide bantur, nũc cernatis quàm sint execranda. Nox pudo rem non habet, tegitq; multa, quæ nullus auderet clara luce facere. Sic igitur uitam omnẽ componite, ut me mineritis uos in luce uiuere, semper conspicuos oculis dei. Frequẽter impingit, qui noctu facit iter: non enim cernit quid uitare debeat. Lux hunc habet fructum, quod indicat quid sequendum sit, quid fugiendum. Do cet enim ubiq; uitandam esse maliciam maledicentiũ, ac simulationem, proq; his sectandam bonitatem, iusti ciam, ac ueritatem, & in genere semper illud spectan dum, non quid arrideat hominibus, nõ quid suaue sit,

Nolite ergo comparticipes.

Vt filij lucis ambulate.

Quid sit beneplacitum deo.

aut expediat nobis, sed quid acceptum sit uoluntati diuinæ, ad cuius nutum omnis nostra moderanda est uita. Ille fons est lucis nostræ, cui semper adhærentes uacabitis frugiferis & honestis pietatis officijs, ac luce dignis, pudebitq; posthac habere cōmercium cum infrugiferis operibus tenebrarum. Tantum autem absit, ut in pristinas tenebras reuoluamini, ut uestra potius luce prodatis & arguatis ea dedecora, quæ illi in suis tenebris perpetrant. Nam quando deum non uerentur, quoties nox aut secretum ademit pudorem, quæ tum patrant eiusmodi sunt, ut fœdum sit etiam commemorare. Sed quamdiu nulla luce prodente peccant, licenter & impune peccant: at quoties admota luce produntur, tum incipit agnosci fœditas rei. Prodita uero uertuntur in melius, ac corriguntur, nocte uidelicet uersa in diem, & animi cæcitate depulsa. Quod si uestra uita lux fuerit, pudebit illos suæ turpitudinis uestra innocentia conspecta, atq; ita fiet, ut uestris castis ac sanctis moribus excitati expergefiant ad innocentiam, si uiderint in uobis emicare lumē Christi. Nimirum illud est, quod dicit oraculū: Expergiscere qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi Christus. Letalis est somnus, imò mors est, obrutum esse uoluptatibus huius mundi, nec attollere oculos ad æterna ueraq; bona. Nec aliter possunt expergisci, nec aliter reuiuiscere, nisi Christus mentibus illorū exortus, dispulerit crassissimas tenebras ignorantiæ. Vos autem Ephesij, qui

Magis autē & arguite.

Omne autē quod manifestatur lumen est.

Videte ergo quomodo caute. bus prælucet Christus sol noster, etiam atq; etiam circunspicite, quibus modis ambuletis, non iam uiuentes gentium more, quæ ob mentis cæcitatem non sapiunt quid sit honestum, sed uti decet eos, qui uere sapiunt

Redimentes tempus. euangelicam doctrinam, omniū rerum dispendio redimentes istam opportunitatē parandæ salutis, quæ hoc auidius est rapienda, quod graue sit hoc tempus, & undiq; multa ingruūt, quæ possint incautos parumq; prouidos à synceritate doctrinæ Christianæ depellere. Propterea uobis magis est obseruandum, ne per imprudentiam occasionē detis impijs, uel ut ipsi sæuiant in euangelium, uel ut uos auocēt à professione uestra.

Propterea nolite fieri imprudētes. Hæc est uestræ salutis summa, atq; hic prudentes sitis oportet, ad reliqua conniuentes, ac declarantes uos intelligere, quæ sit uoluntas domini: nam is cupit omnes ad euangelicam salutē adduci, si fieri possit. Hoc agentibus conueniet sobrietas: nam socors & incircunspecta est temulentia, neq; socors tantum, uerūetiam præceps ac temeraria.

Et nolite inebriari. Nolite igitur inebriari mero, quæ res ad luxum pertinet, non ad necessitatem, sed impleamini musto spiritus sancti. Hæc enim est felix ebrietas, quæ uos extimulet non ad lasciuas choreas, aut ineptas cantiunculas, quibus gentes dæmones suos inclamant, sed ad psalmos, ad hymnos, ad cantica spiritualia, q̄bus inter uos exultetis, cantetis, & psallatis domino, nō indecoris clamoribus, q̄ mos est temulētorū, sed intus in animis & cordibus uestris. Hæc est uoluptas,

ptas, hæc hilaritas, hæc comessatio digna Christianis, ne gẽtibus inuideant sua temulenta cõuiuia. Illorum temulenta gaudia mœror excipit, nõnunq̃ & corporis morbus. Vestra iugis est uoluptas. Quicquid enĩ uobis acciderit, seu lætũ, seu triste: lætum à propicio deo, triste à consulente uestræ saluti, semper oportet pro omnibus gratias agere, certos nihil accidere, qđ uobis nõ cedat in cumulũ felicitatis æternæ. Agendæ sunt autẽ gratiæ deo, qui cunctis est auctor bonorũ omniũ, sed idem Iesu Christo domino nostro & pater est, & deus, per quem nobis largitur omnia, qui cum sibi laudem omniũ uult esse cõmunem. Ille patri se subiecit. Nos item sibi subditos esse cõuenit, nõ qđ cõueniat Christiano Christianũ esse terrori, sed qui Christum ex æquo reuerentur, non grauantur sibi uicissim cedere, cum ille summus omnium, omnibus sese submiserit. Agnoscat inferior autoritatem superioris. At uicissim superior inferioris modulo semet accõmodet, quo magis queat prodesse. Nam qui inter Christianos præcellit honore, non in aliud præcellit, nisi ut uberius prosit. Vxores igitur agnoscãt maritorum suorũ autoritatẽ, eisq́; subditæ sint non aliter q̃ ecclesia subdita est domino. Nam quẽadmodũ Christus est caput ecclesiæ, ita maritus est caput suæ quisque uxoris. Sed quẽadmodũ caput sic dominatur corpori, ut ab hoc pendeat corporis salus, ita maritus sic prælatus est uxori, nõ ut in illã exerceat tyrannidẽ,

Grãs agentes semper,

Deo & patri.

Subiecti inuicem in timore Christi.

Mulieres uiris suis subditæ.

sed ut illius saluti consulat, nimirum prudentior, ac firmior. Nec ideo debet uxor aduersus maritum insurgere, quod ille se præbeat amandum magis, quàm formidandum. Imò hoc magis oportet esse subiectam in omnibus, quemadmodum ecclesia hoc magis se subiecit Christo, quo magis ille semet deiecit, pro salute sponsæ suæ. At uicissim mariti, ne uestra autoritate tyrannice abutamini in uxores uestras, sed eas magis ea charitate prosequamini, qua Christus prosequutus est, & prosequitur ecclesiam suam, quam adulteram ac rebellem adeo non repudiauit, ut seipsum pro illius salute redimenda, in mortem tradiderit, ex inquinata puram reddens ac sanctam, ex fœda atque immunda, speciosam ac puram: non exprobrans illi suam turpitudinem, sed abluens illam unda sui sanguinis, ac purgãs uitali lauacro inuocatiõe diuini nominis efficaci, quo suo beneficio sibi spõsam pararet gloriosam, nimirum ecclesiam, quæ iam nec maculã haberet, nec rugam, aut aliud quicquam eiusmodi, quod oculos sponsi posset offendere, sed undiq; pura foret, atq; inculpata. Simili affectu decet maritos esse erga uxores suas, ut nihil nõ faciant, quo reddãt illas Christo dignas, non aliter solliciti pro illarũ salute, quàm caput sollicitum est pro salute corporis. Siquidem uxor uiri corpus est. Morosa est uxor, impudica est, aut alijs uitijs obnoxia, ne perdas illam sæuitia, sed lenitate corrige, ac medere. Sic medere uitijs, ut uxorẽ interim

Viri diligite uxores uestras

In uerbo uitæ.

interim ames. Quid enim faceret caput, si conspiciat corpus suum habere morbi uitijúe nonnihil: utrum odisse inciperet, & auersari, an potius mederi si posset: ferre fouereq́;, si mederi non posset? Nónne uidetur absurdũ, si caput male uelit corpori suo? Quisquis uxorem suam amat, amat seipsum, nimirum partem sui. Quis unquã sic obsurduit ad naturæ sensum, ut corpus proprium habuerit exosum? Quis nõ magis, quale quale corpus nactus est, nutrit ac fouet illud quo melius reddat ac uegetius? Quod naturæ uis impetrat ab ethnicis, cur non multo magis hoc in nobis efficit Christiana charitas, quæ nos huc uocat exemplo Christi? Qui non est auersatus sponsam suam ecclesiam, licet antea fœdam, ac multis modis prostitutam, sed purgauit, sed expiauit, sed constabiliuit. Hoc igitur præstate mariti uxoribus uestris, quod in nos præstitit Christus, qui sumus membra corporis eius, quod est ecclesia, quemadmodũ uxor est corpus uiri, ex cuius carne & ossibus condita est, ut palàm esset, non oportere diuelli, quod idem esset & unum. Sic enim legim[9] in Genesi. Vxoris gratia citius relinquet homo patrem ac matrem, quàm deserat uxorẽ suam, cui sic adhærebit, ut è duobus fiat unum, corporum atque animorum summa coniunctione. Secundum deum nulli plus debemus, quàm parentibus, & tamen his præfertur uxor. Subest hic ineffabile quoddam, & ingens arcanum, quomodo quod in Adam

Nemo unq̃ carnem suã odio habuit

Et adhærebit uxori suæ.

& Eua sub typo gestum est, in Christo & in ecclesia mystice peragatur. Huius indiuiduã copulam quisqs scrutabitur, intelliget magnũ subesse mysteriũ. Nam quemadmodũ ipse cum patre unum erat, ita & suos omnes unum uoluit esse secum. Quod arcanum licet retrusius sit, q uàm ut in præsentia sit explicandũ, tamen in hoc sat est attulisse exemplũ, ut suam quisque uxorem non secus diligat, atq; seipsum diligit, memineritq; secum illam unum & idem esse, quẽadmodũ Christus adamauit ecclesiam suam, quam sibi intime adiunxit. Porrò uxoris partes erunt, uon solum redamare maritum, ut uitæ socium, uerum etiam reuereri, ut autoritate præminentem. Optime cohærebit concordia, si utrinq; constabunt officia.

Sacramentum hoc magnum est.

CAPVT SEXTVM.

AVtoritatem temperet charitas, ne qua exeat in tyrannidẽ, ac rursus infirmitatẽ cohibeat reuerentia, ne surgat in rebellionẽ. Nec enim cõsensus ac tranquillitas esse potest, ubi cõfusus fuerit ordo. In uxorem solus maritus habet imperiũ. Liberi debent utriusq; parentis autoritatẽ agnoscere. Ad hanc igitur regulam. Filij morigeri dictoq; audiẽtes sitis parentibus uestris, honesta præcipiẽtibus, Christiq; professione digna. Nam id simul & ipsa naturæ æquitas exigit, ut honorẽ deferamus ijs, qbus ortum uitæ debemus, & grati simus erga eos, quorũ beneficio sumus alti educatiq;, & lex dei dictat: Honorẽ, inquit habe-

Filij obedite parentibus uestris.

to patri tuo, et matri tuæ. Neq; sat habuit præcepisse, queĕadmodŭ in cæteris facit nŏ occides, nŏ furaberis, adiecit et præmiŭ, quo magis inuitaret ad officiŭ. Alioq quæ sunt honesta, et gratis prestanda sunt. Quod autĕ præmiŭ pollicetur? ut bene sit tibi, ut sis longæuus in terra. Siquidĕ indignus uidetur diu frui uita qui ingratus ac rebellis est aduersus eos, per quos uitæ munus accepit. Patres cŏtra ne abutamini uestra potestate, ac liberorŭ obediĕtia, existimătes uobis quiduis in illos licere. Filij sunt, non mancipia. Imperium leniat pietas. Cauendŭ est, ne senili morositate, aut sæuis imperijs, aut immoderata austeritate non sanctis, sed exacerbetis illorŭ animos. Si quid peccăt per ætatem, sic admonĕdi sunt, ut doceătur potius, ꝙ percellantur. Prima curarŭ esto, sic eos monitis, & institutione formare à teneris annis, sic illos inuitare pietatis exĕplis, ut appareat à Christianis parĕtibus iuxta Christi doctrinā educatos esse. Sic enim citius perducentur, ad bonam frugem, ꝙ minis aut sæuitia, si doceantur non cogantur tantŭ. Serui declarate uos ex euangelica professione redditos esse meliores, cŏmodioresq;. Et officiŭ quod alij præstant heris suis, qbus iuxta temporariā seruitutis conditionĕ obnoxij sunt, uos multo præstate cumulatius. Nec enĭ hoc uobis afferre debet baptismus, ut seruire desinatis, sed ut officiosius seruiatis, nec ut dominos fastidire uelitis, utpote professione iam fratres factos, sed hoc magis illos reue

Nolite ad iracundiam prouocare.

Serui obedite dominis.

reuereamini, metuatisq; offendere. neq; quod seruorum uulgus facit, metu præstetis officium, in animo male precantes, & insidiantes illis, sed simplici syncerόque corde sitis illis obsequentes, illud uobiscum reputantes, hoc officij uos præstare Christo, cuius uolũtati paretis, si forte illi non merentur obsequium. Ita fiet, ut dissimiles sitis uulgo seruorum, qui præsentibus dominis obsecundant mali metu, rursus ubi sperant fore clàm, ad ingenium redeunt. Hoc nimirum e st ad oculum seruire, non ex animo, hoc est, hominibus placere uelle, non Christo, cui nihil gratum est, quod fucatum aut coactum est. Vos uero, ut dignum est seruis Christi, in officijs erga dominos, ex animo bonáque fide morigeri sitis & officiosi, non quia cogit necessitas, sed quia sic placitum est uoluntati diuinæ, nec uos alienet ab officio, si morosos aut impios habetis domios. Expedit euãgelij negocio, ut his quoque sitis morigeri, modo ne ad impietatem uergat obsequium. Existimate uos Christo præstare, quod illis præstatis euangelij gratia, deoq; impendi, non hominibus, quod ob amorem dei impenditis hominibus. Quod si illos uestris obsequijs lucrifeceritis Christo, recte collocatum fuerit officium. Sin illi se ingratos præbuerint, tamen intelligite, nemini recte factorum suorum perire præmium. Id si non recipiet ab hominibus, certe à domino recipiet olim, non solum seruus sed etiam liber, si quid officij bono animo collocarit penes hominem ingratum. Porrò quemadmodũ decet

In simplicitate cordis.

Ad oculum seruientes.

Sicut domino nõ hominibus.

Hoc recipiet à domino

ut serui Christum professi cõmodiores se præbeāt heris suis: Sic æquũ est, ut domini Christiani mitius imperent suis mancipijs, talésq; se præbeant, ut amentur magis, quàm formidentur, ut seruis suis iam in fratrum consortium receptis, ex animo bene uelint, non præcipites ad minas ac uerbera, quemadmodum uulgus dominorum solet. Sentiant uos mitiores esse factos per euangeliũ, quo magis inuitentur et illi ad cõmunem professionem, si forte nondum professi sunt, memores ius herile temporarium quiddam esse, ac iuris humani, quod tamen interim per nos turbari non oportet, sed tamen apud deum non est personarum respectus, apud quem nullus ideo minoris fit, quod seruitutem seruiat, nec ideo pluris, quod ingenuus sit natus. Iuxta leges hominum domini ius habetis in seruos in terris, sed nihilo secius interim habetis communem dominum in cœlis, cuius uoluntas est, ut seruorũ saluti cõsulatis, per moderatum imperium, non ut eos prematis tyrãnide. Quæ hactenus monuimus, eò pertinent, ut & uitæ sanctimonia respondeatis capiti uestro Christo, & mutua concordia consentiatis inter uos. Nunc superest, ut quoniam impij uarijs machinis impetunt tranquillitatem uestram aduersus hos quoq; forti, infractoq; animo uosmet muniatis, haud quaquam freti uestris præsidijs, sed propugnatore domino Iesu, qui nõ destituet corpus suũ. Membra quidem imbecillia, sed ille potẽs ac robustus, qui nos tuẽ

Et uos domini eadem facite illis.

Illorum & uester dominus.

De cætero confortamini.

 dos

dos suscepit. Ab hoc igitur petite, quicqd spiritualiũ est armorũ, ut undiq; muniti possitis subsistere aduersus assultus diaboli. Neque enim nobis bellũ est cum hominibus, quorum iniurias oportet tolerantia uincere, uerum est nobis conflictatio cum impijs spiritibus inimicis & hostibus Christi, quorum hi qui nos impetunt, satellites sunt, & organa. Per hos é sublimi nos oppugnãt principes ac potestates dæmoniacæ, in mundi huius uitijs addictos, sibi tyrannidem occupãtes, & in hisce tenebris insidiantes ijs, qui lucem amant euangelicam. Aduersus hos, inquam, nobis colluctandũ est, non solum uiribus potentes, uerũ etiam spirituali uersutia instructos, atq; id etiam in cœlesti regione, quo & facilius nos impetant, & difficilius à nobis queant præhendi. Aduersus hoc genus hostium nihil prosunt arma humana, solis armis dei tutis esse licebit. Itaque semper facite quod strennui milites solent, quibus cum hoste periculoso res est, quoties ingruit cum aduersarijs conflictatio. Omni armorum genere uos munite, nihil non facite, quo cum ingruerit formidabile prælium, possitis tueri locum, fixiq; subsistere, in solida petra Christi. Qui cum homine conflicturi sunt, primum undiq; se tegunt, ne quá pateant telis hostium. Deinde parant quo feriant impetentem. Baltheo laminis contexto tegunt media corporis, utpote molliora. Thorace supiora cõmuniunt. Suras item ac pedes conuestiunt, caput operiunt galea

Ideo sumite omnia arma dei.

lea. Porrò clypeus ſiniſtra circumagitur ad omnem telorum aſſultum. Vobis igitur ſpirituali bello, cum ſceleratis ſpiritibus aſſidue conflictantibus, pro bal/theo ſit ueritas, quæ lumbos animi ueſtri præcingat, quo ſemper erecti ſtetis & immobiles, aduerſus o/mneis falſorũ bonorum ac dogmatum illecebras. Pro thorace uobis ſit innocẽtia, iuſticiaq́; quæ mentis præ cordia uirtutum omniũ ſquamis muniat. Pro ocreis, quibus ſuræ tegantur & pedes, ſit uobis purus affe/ctus, nihil appetens præter cœleſtia, nihil formidans præter turpitudinem, quò ſemper poſſitis eſſe parati ad tuendum euangelium, quod non tumultu, ſed tole/rantia tranquillitatéque defenditur. Vnde & pacis euangelium dicitur. Hoc qui prædicant, horum pedes ſpecioſos olim demiratus eſt propheta. Sed undiq; in promptu habendum eſt ſcutum fidei, qua nihil omni/no diffidamus promiſſis diuinis. Quicquid ingruerit terriculamentorum, hoc excipietur, quicquid ignitorum iaculorum uerſutus hoſtis in nos torſerit, nec ſi/net ullum ad animi uitalia penetrare. Quid enim uul neret animũ, mortis etiam contemptorem? Cui ſi ac/ceſſerit galea uigilantis animi, nihilq́; non proſpicien tis, nihil eſt quod ſaluti ueſtræ metuatis. Poſtremo dexteram ſemper obarmet gladius ille ſpiritualis, qui & prauas ab animis amputat cupiditates, ad intima cordis penetrans, & obſiſtentes euangelicæ ueritati refellit, falſitatem iugulans, ut uigeat ueritas. Is eſt ſer

 mo dei

mo dei constanti fidei uigore penetrabilis, non huma nis argutijs perstringens magis, quàm feriens. Dilu tus enim est humanus sermo, nimirum de rebus flu xis & inanibus disserens, sed efficax est sermo dei, nō nisi cœlestia sapiens, penetrans usq; ad artus animæ, ossiumq; ac medullarum intima perlustrans. Cum his hostibus bellum est Christianis, cum hominibus pax est, his armis sese tuentur ac uincunt, haud quidem suis uiribus, sed Christi imperatoris ope, cuius auspi cijs bellum hoc geritur. Ab hoc igitur semper & assi duis uotis flagitandum, hoc nocturnis ac diurnis pre cibus indefesse postulandum ex intimo mentis affectu, ut hic gladius spiritualis uincat in sanctis omnibus. Atq; etiam me quoq; uestris precationibus sublevare debetis, illud à deo petentes, ut ipse mihi sermonem suppeditet euangelicum, quoties dicendum erit, meiq; oris organo ad suam utatur gloriam, uestramq; salu tem, quo fortiter & intrepide propalem omnibus ar canam euangelij doctrinam, ad quam omnes ex æquo uocantur, nec obstent mihi qui modis omnibus obni tuntur, ne late propagetur euangelij gloria, pro quo legatione fungor, etiam catenis oneratus, nihil nō per petiens, quo fortiter obeam munus mihi delegatum, utq; hic animus mihi perseueret, & Christo fretus, li bere loquar, quemadmodum oportet me loqui. Non enim decet euangelij præconem ultro metu deterreri, quo minus peragat euangelij negocium. Porrò quod

Per omnem orationē & obsecratio nem.

In spiritu.

ad

ad rerum mearum statum attinet,utq; mecum agatur, omnia cognoscetis ex Tychico dilecto fratre,nec fratre tantum ob fidei germanitatem,uerũetiam in euangelij negocio, ministro & adiutore, quem huius rei gratia misi isthuc, ne nesciretis quo in statu simus, æque eius præsentia consolationis nonnihil caperetis, ne quid ob meas afflictiones animo consternemini. Sic enim uinctus sum,ut e carcere tamen triumphet euangelium Christi. Fratribus omnibus precor pacem, & charitatem mutuam cum syncera fide coniunctam. Ex fide nascitur charitas,& ab hac alitur concordia. Hunc igitur felicem ternionem largiatur uobis deus pater ac dominus noster Iesus Christus. Fauor ac beneficentia diuina semper adsit omnibus, qui syncero affectu, uitaq; incorrupta diligunt dominum Iesum Christum,spretis hisce rebus momentaneis,æterna cœlestiaq; sectantes. Quod meum uotum, precor ut ille ratum esse uelit.

In domino.

Amen.

PARAPHRASEOS IN EPISTOlam Pauli apostoli ad Ephesios,

FINIS.

In epistolam

IN EPISTOLAM PAVLI AD Philippenses argumentum per Erasmum Roterodamum.

PHILIPPENSES in prima Macedoniæ parte sunt, ut narratur in Actis cap. xvi. colonia oriunda ab urbe Philippis, dicta à Philippo conditore. Horum metropolis est Thessalonice. Qui quoniam in fide semel accepta perstiterant, non admissis pseudapostolis, quibus auscultarant Corinthij & Galatæ, merito ab apostolo collaudantur. Ad hos Paulus admonitu spiritus profectus, complures dies apud illos egit, non sine negocio. Nam hic flagris cæsus est Paulus, & cum Sila coniectus est in carcerem, quo tempore carceris custos cum tota familia baptizatus est. Hic erat & Lydia purpuraria, quæ prima cõuersa, Paulum excepit hospitio. Hic & milites cognito quod Romanus esset ciuis, ultro rogarunt, ut quò uellet abiret, & Christi nomen satis felicibus auspicijs inclaruit. Quin etiam cum Paulus Romæ ageret in uinculis, miserunt illi quæ ad uitæ necessitatem pertinebant per Epaphroditum, quod & ante fecerant,

fecerant, cum ageret Thessalonicæ, sicut in hac ipse testatur epistola. Collaudatos igitur eos adhortatur, ut perseuerent ac proficiant, ostendẽs gloriandum etiam in afflictionibus, quæ ad illustrandum Christi euangelium facerent. Se uero uel mortem adeo non horrere, ut optet etiam, si Christo uolente contingat. Deinde cum primis hortatur ad mutuam concordiam, quæ inter elatos esse non potest, & quo æquiore sint animo pollicetur Timotheum, atq; etiam ipsum breui ad illos rediturum, interim misso Epaphrodito, qui ex periculosissima ægrotatione conualuerat. Hæc agit duobus primis capitibus: nam in tercio confirmat animos illorum aduersus pseudapostolos, ad Iudaismum ubiq; sollicitantes, quos canes appellat, operarios iniquitatis, inimicos crucis Christi, & qui uentrem dei loco colerent, nusquam apertius in eos stomachatus. Quartum commendationibus & salutationibus occupat, nisi quod monita quædam obiter admiscet, & Philippensibus pro sua in se munificentia gratias agit. Scripsit ex urbe Roma per Epaphroditum, cum iterum esset in carcere: nam post primam defensionem, rursus in carcerem ductus est, cuius rei meminit ipse in epistola ad Timotheum.

ARGVMENTI FINIS.

PARAPHRASIS IN EPISTOLAM PAULI APOSTOLI AD PHILIPPENSES, PER ERASMUM ROTERODAMUM.

PAVLVS ac Timotheus, in euangelica functione collegæ ac serui Iesu Christi, toti cœtui sanctorum, Iesu Christi nomen integre pureq; profitentium, simulq; his, qui Christiano gregi præsident, ac ministrant Philippis, optamus uobis gratiam & pacem à deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Ego sanè quoties precibus deū interpello, id autem facio indesinenter, nunquam non facio uestri omnium mentionem, simul & gratias agens, & magnopere

pere gaudens uestro omnium nomine, quod hactenus ab initio uestræ professionis ad hunc usque diem me uestris officijs ac benignitate subleuando, uos ipsos consortes præstiteritis euangelio, precorq; assidue, ut istis uirtutibus magis ac magis abundetis, confidens fore, ut deus qui ista pietatis exordia uobis donauit, qd' cœpit in uobis, perficiat usq; ad illũ diem, quo aduenturus est Christus Iesus, præmiũ æternum repensurus recte factis. Par enim est, ut ita sentiam de uobis, fretus auxilio diuino, cum hactenus expertus sim cõstantem ac uere euangelicam erga me charitatem, ut facile sit ex optimis initijs finem optimum colligere. Quas ob res sic animus meus est affectus erga uos, ut in his etiam uinculis & apud Neronis tribunal, ubi mihi capitis reo dicenda fuit causa, reliquisq; afflictionibus, quibus non minuitur aut obscuratur, sed confirmatur & illustratur euangelij uigor, semper uos prosequutus sim singulari beneuolentia, quod huius gaudij, quo gaudeo, per meam calamitatem clarescere Christi præconium, uos omnes semper habuerim participes. Nouit enim deus ipse, quem nihil omnino latet, quanto tenear omnium uestri desiderio, non affectu quoquam humano, siue quod captem aliquid à uobis, siue quod blandiar uobis ob uestram in me benignitatẽ, sed affectu pure Christiano sic amo uos, nõ ob aliud, nisi quod uideo Iesum Christum à uobis constanter ac synceriter diligi. Gratulor uobis illius munera, precorq; ut ista

Confidens hoc ipsum.

Sicuti est mihi iustum.

Et hoc oro, ut charitas uestra.

ista uestra charitas magis ac magis exuberet, accedēte omni cognitione, omniq; intelligentia, ut sciatis in quos debeatis officia charitatis collocare. Charitas enī hoc præstat, ut uelitis benefacere. Prudentia demonstrat beneficentiæ materiam idoneam. Quicquid autē ob amorem Christi confertur, in euangelij præcones & prouectores rectissime collocatur, multo cum fœnore ad uos rediturum. Vtrunq; igitur ut in uobis semper augescat opto, quo probare possitis quid sit optimum factu, sitisq; puro affectu, præter Christum nihil spectantes, & euangeliam professionem sic ornantes integritate uitæ, ut nulli sitis offendiculo, sed omnes potius allectetis ad cultum dei, atq; ita perseueretis usq; ad diem aduētus Christi, ut tum appareatis diuites ac abundantes pijs operibus, quorum hic interim ueluti sementem facitis, tunc fructum uberrimum demessuri. Idq; beneficio Iesu Christi, nec ad uestram meamq; gloriam, sed ad gloriam laudemq; dei, ad quem ceu fontem omnium bonorum referenda sunt omnia.

In laudē & gloriā dei.

Porrò quo magis etiam sitis gaudij mei participes, scire uos uolo fratres, carcerem, compedes, tribunalia, cæterasq; calamitates, quæ mihi acciderunt ob euangelium Christi, adeo non offecisse propagandæ confirmandæq; doctrinæ euangelicæ, ut potius in profectum cesserint, & adeo non deterruisse credentes à suscepta professione, ut magis etiam confirmarint, roburq; & animū addiderint, nimirū intelligentibus indubitatum

Scire autem uos uolo fratres.

esse

esse quod prædico, cuius gratia non dubitem hæc perpeti, seseq́; meo exẽplo ad similia audenda prouocantibus. Nam id ferè solet usu uenire rebus honestis ac præclaris, ut quo magis premũtur et affliguntur, hoc magis inualescant emicentq́;, malorũ conatu in diuersum exeunte. Siquidẽ uincula mea dederunt occasionem, ut euangelij præconiũ non solũ ad paucos cosq́; plebeios, queãdmodũ antea, peruenerit, uerum etiam per omnem Neronis regiam perq́; urbem uniuersam inclaruerit, adeo ut cõplures ex fratribus, qui antea subtimide profitebantur euangelicã doctrinam, nunc domino Iesu negociũ hoc ita temperante, animati uinculis meis cœperint & ipsi meo exemplo sermonem euangelicũ liberius ac fortius, omni trepidatione posita, profiteri. Id quanq̃ ab omnibus factũ non est pari synceritate, quemadmodũ pari studio, tamẽ res per occasionẽ cessit in euangelij gloriam. Nam erant inter hos, qui hoc malicioso studio facerẽt, quo mihi cõflarent atrociorẽ inuidiam, ac Neronis animũ hoc acrius in nos exacerbarent, quo latius uideret hanc sectam propagari, quã per errorem ille iudicat imperio suo perniciosam, existimantes futurũ ut tanto celerius me tolleret è medio. Fortasse nõnulli meæ gloriæ inuidentes, quam ego tamen mihi non uindico, sed totam Christo resigno, conati sunt æmulatione meã laudem obscurare, si nostrum studiũ etiam uincere uiderentur. Rursus sunt in his, qui mecum prædicant

Quidã aũt et ꝓpter inuidiam.

Christũ bono ſynceroq; animo, licet imperfecto. Nam humano fauore mihi nolunt deeſſe quem amant, & ui dent ob hoc periclitari, quod conſtanter obeam mihi delegatum munus euangelij tuendi aduerſus impios. Quanq̃ & qui peſſimo animo prædicant, tamen auxerunt euangelij gloriam, Chriſtum enim annunciãt, ſed animo minime Chriſtiano, nec affectu ſimplici, ſed hoc agẽtes, ut capto uinctoq; addant afflictionem, ſi euangelium acrius defendendo nos in grauius odiũ pertraxerint. Ea res utcũq; cedet mihi, non magni retulerit, modo uerterit in gloriam Chriſti, cui ſic toto pectore faueo, ut gaudeam illum per omnem occaſionem omnibus innoteſcere. Ampliſſimam laudem merentur apud deum, qui eodem animo prædicant euangelium, quo ego prædico. Ferendi ſunt, qui priuato quodam amore noſtri, iuuant euangelij partes. Cæterum qui in odium mei prædicant Chriſtum, quod ſibi nocent doleo, quod mihi male moliuntur contemno, quod illorum peruerſa uoluntas cedit in gloriam euangelij gaudeo, modo uere doceant Chriſtum, licet animo inſyncero, neq; gaudeo ſolum in præſentia, uerum etiam in poſterum gauiſurus ſum, ſi pergant odio mei diuulgare Chriſti doctrinam. Non me mouet quod iſta moliuntur in perniciem meam, cum ſciam rem præſidio precũ ueſtrarũ, atque auxiliante & negocium hoc moderante ſpiritu Ieſu Chriſti mihi futurum ſaluti, ſiue moriar, ſiue uixero. Neq; enim me

Quid enim dum oĩ modo, ſiue per occaſionem

Sed & gaudebo.

me fallet mea de illo fiducia, qua mihi persuasissimũ habeo fore, ut in prædicatione euangelij, quod ille declarauit, nusquam sim destituendus, aut pudefaciendus, ut ullis afflictionibus cogar ceu uanũ retractare, uel obticescere, quod uerissimũ esse cognoui, quin potius quemadmodũ antehac afflictiones, quas iuxta corpus ab hominibus perpessus sum, cesserunt in lucrum euangelij, siue cum lapidarer, siue cum uirgis cæderer, siue cũ bestijs obijcerer, ita & hæc afflictio, qua de capite uitaq; periclitor, cessura est in laudem & gloriam Christi, seu uiuere continget, seu mori. Nam ut superiores afflictionum procellæ, licet corpusculum hoc afficerent, animum tamen nunquam ademerunt, aut cõstantiam prædicandi Christũ: ita neq; nunc hæc tempestas adimet. Si dabitur uiuere, fortiter tuebor euangelicam ueritatem, si continget mori, mors ipsa mea, quam ob euangelij negocium non inuitus suscipiam, illustrabit Christi gloriam. Vtrumcunq; continget, mihi in tuto est mea incolumitas. Et hanc mortem adeo non formido, ut magis optandam existimem, si sic expediat euangelio. Neque enim me tædet huius uitæ quamlibet afflictæ, cuius felicitatem omnem metior euangelij successu, neque mortem horreo, quæ mihi lucro futura sit, quæ me reddet præmio, tum demum uere uicturum. Quanquam & hæc interim uita corporalis non caret suo fructu, dum accumulandis pijs factis accumulatur & præmium

Mihi uiuere Christus est & mori lucrum.

mium immortalitatis,atq; interim nostro labore propagatur,ac confirmatur euangelium Christi. Huic in manu est,utrum me uiuere malit,an mori. Ego sic ad utrũq; paratus sum, ut utrum potius eligam ignorẽ. Est cur optem mortem. Est cur non recusem uiuere. Verum ubi meiipsius cõmodi ratione subducta meum animũ consulo,uideo mihi longe potius esse liberatũ ab huius uitæ erumnis, propius iungi Christo,& ad illam ineffabilem felicitatem mihi,cum in tertium cœlum raptus essem,utcunq; gustatam redire. Rursum ubi reputo,quid uestris expediat cõmodis, intelligo cõducere,imò necessariũ esse ut adhuc aliquãdiu uerser in hoc munere meo. Atq; hoc certum scio fore, ut maneam adhuc in hac uita, & ita maneam,ut uobis omnibus aliquãdo sim fruiturus,meiq; facturus copiam, quo simul & uos uberius proficiatis in fide, & ego copiosius de fidei uestræ gaudeã incremẽto,uosq; uicissim magis etiam de me gaudere possitis, posteaquã ad uos me recepero, denuò cõspicientes me præsidio Christi nõ modo non cessisse his malis: sed seruatum etiam uestris augendis cõmodis. Videtis quantã felicitatẽ meã uestro lucro posthabeã? Quis nõ tercij cœli cupidus, fastidiat huius uitæ curas? Quis non Paradisi superioris desiderio,gestiat ab his malis euolare? Quis non uerborum arcanorum memor, humana negligat alloquia? Quis non pro tot exitijs,tot periculis,tot mortibus eligat tranquillam immortalitatem

Tantum digne ĩ euãgelio Christi,

tem? Sed tantum apud me ualet fraterna charitas, ut aliorum profectum meo desiderio præponam. Quo magis erit uobis enitendũ, ut huic animo meo respondeatis. Id autẽ fiet, si curabitis, ut uestra uita digna uideatur euangelio Christi, ob quod hæc tanta perpetior ne hoc ipso fructu fruster, ob quem unum sustineo distrahi ab optatissimo cõsortio Christi. Proinde date operam, ut siue uos inuisero, tales reperiam, quales opto, siue quid obstiterit, quo minus reuisam uos, tamen absens audiam de uobis, quod quemadmodũ hactenus fecistis, persistatis uno spiritu, quem hausistis communem, eodemq; animo concordes, simulq; uestris officijs adiuuantes, decertantem aduersus impios euangelij fidem, nec ullo persequutionũ metu terreamini, quo minus fortiter ubiq; resistatis aduersarijs Christi, quorũ improbitas nihil aliud efficiet, nisi ut & ipsis pariat exitium, & uobis salutem, semper in maius gliscente euangelij gloria, & illorũ impijs conatibus in peius usq; prolabentibus. Pulcherrimum est pro Christo perpeti, gloriosum per hunc uincere aduersarios. Verum hinc nihil est quod nobis uindicemus. A deo uobis hoc donatum est, ut non solum prompte credideritis euangelio Christi, quod ego prædico, uerum etiam parati sitis pro illo pati, uidelicet meum exemplũ sequuti, neq; detrectetis pro euãgelij negocio certamen idem subire, quale & olim uidistis in me, tot modis afflicto, cum isthic agerem, & nunc audistis

Vt siue cum uenero.

Collaborantes fidei euãgelij.

Et hoc à deo.

dictis de me uincto, & capitis reo. Hæc casu nõ fiunt, sed à deo propicio donantur ijs duntaxat, quorum pietatẽ uult afflictionibus huius uitæ reddi spectatiorẽ.

CAPVT SECVNDVM.

Si qua ergo consolatio.

PRoinde si qua consolatio est inter illos mutua, qui in eundem Christum conspirarunt, si quod est solatium, quod habet fraterna charitas, quæ tristia pariter ac læta facit cõmunia, si quã uim habet Christi spiritus, omnibus uobis cõmunis, si qui sunt affectus, quibus in afflictionibus amicorum tanguntur homines, si quæ sunt cõmiserationes, quibus ipso naturæ sensu ingemiscimus, aut indolescimus malis eorum quos ex animo diligimus, quiq; nostra causa perpetiuntur, per hæc omnia uos obtestor ó Philippenses, ut hanc uoluptatem, quam ex uestro profectu concepi, mihi perficiatis.

Implete gaudium meum

Quicquid quocunque nomine mihi debetis, acceptum feram, si uos concordibus animis cõglutinemini, si mutua sit inter uos omnes charitas, si sitis unanimes, si consentientes. Non potest pax cõcordiaq; constare inter feroces, & elatos: Siquidem ferox ac tumidus animus parit contentionem, parit ambitionem, parit iracundiam. Atqui hæc charitatis fraternæ, mutuæq; beniuolentiæ præsentanea sunt uenena.

Nihil per cõtentionẽ.

Ne quid igitur inter uos Christi spiritu conglutinatos Christiq; philosophiam profitentes, geratur per cõtentionem, aut inanem gloriam, ut alius alium

prouocet ferocitate, nemo uelit alteri cedere, quibus ex rebus inter mundi discipulos oriuntur iurgia, rixæ, dissidia. Ne sint igitur nobis in consilio ira, aut ambitio, aut superbia, consultores pessimi, sed potius fraterna charitas, & huius comes, animi modestia, qua nemo se præferat alteri, sed quisq; alterũ se præstantiorem existimet, sibi nihil arrogans aliorum dotibus benigne candideq; fauens, neq; suum quisquam priuatum spectet cõmodum, quod ubi fiet, ibi publica concordia periclitatur. Sed quisq; per Christianã charitatem, quæ non quærit quæ sua sunt, suis commodis anteponat aliena. Neque uero cuiquam uestrum in mentem ueniat impia cogitatio, cur prudens ac sciens ultro cedam melior deteriori? Ne pudeat uos Iesu Christi exemplum sequi. Cur enim non conuenit uos, qui pares estis, & cõsortes, sic inter uos affectos esse, quemadmodum ille affectus fuit erga nos? Si ille sibi uindicauit primatum, si sua captauit cõmoda: sit & inter uos decora pro rebus hisce cõtentio. Atqui ille quum natura deus esset, atque ipsis factis se deum esse declararet, dum mortuos nutu reddit uitæ, dum uertit elementa rerum, dum dæmonibus imperat, dũ uerbo pellit morbos, tamen quo nobis perfectæ modestiæ pararet exemplum, non sibi per inanem gloriam uindicauit, ut haberetur æqualis deo, sed humiliauit, ac deiecit semetipsum apud homines, à patre expectans gloriam, ad quam demonstrauit aditum esse,

Hoc sentite in uobis, qđ & in Christo Iesu.

non per ambitionem, sed per humilitatem. Et adeo se deiecit, quum esset summus, ut non solum uelut homo uersatus sit inter homines dormituriens, sitiens, esuriens, pauper, reliquisq; nostræ conditionis iniurijs obnoxius, uerum etiam serui speciem in se susceperit, et serui nocentis, quum ipsa esset innocentia. Quid? An non mali serui est, capi, alligari, cædi flagris, conspui? Atqui non ad hoc tantum se se demisit, uerum etiam usq; ad supplicium mortis, ceu facinorosus descendit, ac mortem longe probrosissimam crucis. Sic uisum erat patri, ut illæ hæc pro nostris commissis dependeret, isq; uolens obedientem se præstitit per omnia, nihil detrectans, quod ad nostram salutem conduceret. Qui mundano sunt affectu, ambitione, contentione, cum aliorum iniuria grassantur ad falsam gloriam. At Christianus, qui ueram & æternam gloriam quærit, hac uia debet ad illam cõtendere, qua Christus ingressus est. Per falsam ignominiam iter est ad ueram gloriam, per momentaria dispendia aditus est ad immortalia compendia. Gloriam captare non oportet, sed promereri. Vultis audire, quid meruit humilitas Iesu Christi? Ille quidem non usurpauit sibi apud homines, ut quod esset exhiberet, sed deus pater euexit filium suum in summam sublimitatem, ac per humilitatem, & ignominiã crucis illustrato, largitus est nomen qđ excellit omnem humanã gloriam, nimirũ ut iam ad Iesu illius consputi & crucifixi nomen sese flectat

vi. 𝔍. lib. 14. cap. 15. de ciuit. dei. post pnci. Jnn' alia de inobẽdia pmi hõis ... ãcur obedientia (mqt) 2i hõis eo pdicabilior, q factus est obediẽs vsq; ad morte inobediã pmi hõis eo detestabilior, q factus est inobediẽs vsq; ad morte &c.

flectat ac submittat omne genu, nō solum quicquid est in terris, uerumetiam quicquid est uel apud inferos, uel apud superos in cœlis. Nec ulla sit usquam lingua, siue hominum, siue angelorum, siue dæmonū, quæ non confiteatur Iesum omnium rerum principem ac dominum, à dextris assidere deo patri, ut regni communis, gloriæq; omnis consortem : idq; in gloriam dei patris, à quo proficiscitur, & in quem redundat omnis filij gloria. Quæ mortaliū ambitio, quæ opes, quod regnum, quod studium humanum unquam talem cuiquam parauit gloriam apud omnes, qualem Christo sua parauit humilitas? Atq; hæc omnia nostra causa fecit, non sua. Nec enim ille meruit deijci, nec eguit illustrari: quo magis uobis est similis adhibenda modestia, sine qua non possitis esse incolumes. Proinde fratres mei dilecti, hac quoq; parte pergite uestri similes esse, ut quemadmodum ad exemplum Christi semper obedistis euangelio nostro, ita & in posterū faciatis, non solum cum erimus præsentes, sed multo magis nunc cum absumus, eam curam quam ipse præsens uobis impensurus essem, in uos ipsos transferentes. Agite negocium uestræ salutis, nō oscitantes, sed cū omni sollicitudine ac tremore, non ignari quanta de re certetur, & quibus cum hostibus uobis res sit. Non est dormitationi, aut securitati locus, sed rursus non est quod diffidatis. Vestrum erit pro uiribus adniti: deus autem est is, qui hoc agit in uobis, ut quod ad salutem

In gloriam dei patris.

Itaq; charissimi mei.

 pertinet,

pertinet, & uelitis & perficiatis, quod animi bona uoluntas uobis suggeſſit, ne neſciatis cui tribuendum ſit, ſi quid illa uobis ſucceſſerit. Curandū eſt uobis, ut ueſtris moribus commendetis euangelij doctrinam, ijs quoq;, qui ab illa ſunt alieni. Id futurum eſt, ſi conſpexerint uos eſſe ſumma concordia, pariq; fiducia, & quicquid agitis, id fieri ſine murmure, ſine diſceptationibus, quorum alterum eſt non ex animo facientium quod faciunt, alterum eſt diffidentium. Sed magis in omnibus ſynceri ſitis, ac moribus adeo puris & inculpatis, ut nemo iure de uobis queri poſſit, ut cūctis perſpicuum ſit, uos eſſe uere filios dei, non nothos aut adulterinos, ſed patrem cœleſtem cœleſti uita referentes, qui ſic interim uitam agatis in medio nationis aſperæ, tortuoſæ, & inſynceræ, ut nulla tamen ex parte ueſtra uitietur ſyceritas, quin potius inter horum tenebras, innocentia uitæ ſic luceatis, ueluti mundi luminaria quædam, oculis omnium expoſita. Vos enim eſtis illi de quibus in euangelio dixit Chriſtus: Eſtis lux mundi, qui ſuſtinetis uiuificum euangelij ſermonem, ipſis etiam moribus Chriſti doctrinam exprimentes, ut confidam uobis perſeuerantibus, me quoq; gloriaturum in aduentu Chriſti, me non fruſtra laboraſſe, nec inaniter in hoc euangelij ſtadio concurriſſe, qui tales diſcipulos Chriſto lucrifecerim. Et adeo me non pœnitet laborum meorū, per quos uos obtuli deo gratiſſimam uictimam, ut etiam ſi ipſe immoler ſuper hoſtiam

Omnia facite ſine murmurationibus.

Nā & ſi immolor ſuper ſacrificiū.

stiam sacrificiúmque fidei uestræ, & meo pariter & uestro omnium nomine sim gauisurus. Nam quemadmodum uideo meas afflictiones cessisse in profectum uestrum, ita scio mortem meam euangelio profecturam:atq; hac de causa mors quoq; mihi grata ueniet. Quod si decet uos in omnibus consortes esse gaudij mei,non debet mea mors uobis esse mœrori,quæ mihi est futura iucunda. Habetis quo nomine de meo statu debeatis gaudere:sed spero fore,fauente domino Iesu, ut uos breui per Timotheũ inuisam,quãdoquidẽ ipsi mihi uenire nondum licet. Hunc igitur uelut alterum me mittam,ut quemadmodum cognito statu meo nũc gaudetis,ita & ego gaudeam,per Timotheum huc reuersum cognito statu uestro. Nam hic mihi potissimum uisus est idoneus ad hanc legationem,cum nemo sit cæterorum qui in euangelij negocio sic æquet animum meum,quiq; in curandis uestris negocijs,fidem ac diligentiam Paulinam magis ex animo sit repræsentaturus,utpote quem merito pro filio germano habeam. Sunt quorum ministerio minore dispendio potuiram hic carere,sed nolui quenquam mittere,nisi probatæ integritatis:nam cæteri ferè uenantur huiusmodi legationes,non perinde ut alijs prosint,sed ut suis lucris consulant potius quàm Iesu Christi,à quo animo scitis me semper abhorruisse. Non arbitror opus ut eum uobis commendem, quippe iampridem uobis spectatum ipsa re,qui meminisse potestis, quomodo se

Tam unanimem.

Non quæ Iesu Christi.

do se

do se gesserit mecũ in euangelij negocio, meq; ceu patrem germanus filius per omnia retulerit. Hunc igitur ut spero mittam, simulatq; uidero quò se flectant res meæ. Quin & illud fore confido, propicio domino, ut & ipse propediem ad uos ueniam. Insuper autẽ & hoc sum arbitratus operæpreciũ, ut & Epaphroditus Timotheo comes iret ad uos, mihi quidẽ & frater & collega, & cõmilito, uobis autem apostolus, ut uobis & meo & uestro ipsorũ nomine debeat esse commendatus: deniq; qui uestram benignitatem, qua soletis necessitati meæ subuenire, ad me detulit. Is iampridem ingenti desiderio tenebatur uisendi uos, anxius animi, ne uos grauius discruciaret, quod audissetis ipsum ægrotasse periculose. Nec uanus fuit ille rumor, sic enĩ ægrotauit, ut de uita periclitaretur, morti uicinus: sed deus illum restituit, misertus famuli sui, imò non illius tantum, sed & mei, qui simul cum periclitante periclitabar, ne ad dolorem quem mihi morbus illius adferebat, accederet ex morte, tam fidi commilitonis desiderium. Quo magis mihi studio fuit illum ad uos mittere, primum ut eius conspectus uobis sit uoluptati, ubi uideritis illum reualuisse, fortasse famæ non perinde crediturì, deinde ut mihi quoq; dolor omnis abstergeatur ex animo, si sensero uos de illius ualetudine certo gaudere gaudio. Excipite igitur illum affectu Christiano cũ omni gaudio, nec hunc tantum, sed omnes huius similes habete in precio. Siquidem

In domino.

dem huc à uobis missus, adeo non ueritus est sæuitiam Neronis, quem sciebat infensum mihi, ut ob euangelium Christi eò periculi se demiserit, ut morti proximus fuerit, prius habēs profectum euangelicæ doctrinæ, quàm suam incolumitatem, quo pensaret id quod ob absentiam uestro erga me officio uidebatur deesse, ac per illum mihi quodammodo fieretis præsentes, qui & uestram munificentiam ad me pertulerit, & suis officijs inseruierit.

Tradēs animam suam.

CAPVT TERCIVM.

SVperest igitur fratres, ut cognitis his quæ hic fiunt, & reddito uobis Epaphrodito incolumi, læto sitis animo, ac neglectis afflictionibus, quibus mundus nos exercuit, gaudeatis, semper in melius prouehi negocium domini nostri Iesu Christi, cui non perinde metuo ab ethnicis, qui palàm impugnant euangeliū, atq; ab istis semichristianis, qui sic Christū prædicant, ut Iudaismum interim admisceant. Hac de re uos pro mea sollicitudine frequenter admonui, sed tamen non grauabor eadem inculcare literis, quo magis sitis in tuto. Nam aduersus istos, qui nusquam non insidiantur, uix unquam satis cautum est, pestilens, improbum, & impudens hominum genus. Inuident libertati uestræ, oblatrant doctrinæ syncera, mordēt alienam uitam, laborant in euangelico negocio, sed sic, ut corrumpant. Iactitant sese de pellicula præputij præcisa, cum mentem habeant incircuncisam. Cauete fratres ne uobis

De cætero fratres mei.

In domino.

Cauete canes.

bis imponant, obseruate canes huiusmodi, obseruate malos operarios, obseruate incircuncisos circūcisos, imò concisos uerius. Præter causam isti sese uenditant, corpore circunferentes fœdam suæ nobilitatis notam, cū animo sint impuro impioq;. Si gloriosa est circuncisio, nos uere sumus circuncisi, nos uere Iudæi, nos germani Abrahæ filij, qui deum colimus non pecudum sanguine, sed spiritu (sic enim ille coli gaudet) qui gloriamur non in pellicula corporis, non in Mose, sed in Christo Iesu, qui suo spiritu resecuit omnia uitia ab animis nostris, qui cordibus nostris notam pulcherrimam impressit, quo constet nos esse filios dei. Hæc demū est uera gloriosaq; circuncisio. Deus posthac non æstimat hominem ex habitu corporis: at isti neglecta mentis cura, totam fiduciam collocant in carne, in qua si gloriandum sit, ego sanè nec hac parte cuiquam istorum cessero: ne quid habeant quod causentur mihi uilem esse circuncisionē ob id, quia nō habeam. Si quis alius hoc nomine sibi placet, ego magis etiam mihi possim placere, nimirum legitime circuncisus octauo die iuxta legis præscriptum, Israhelita non insitione, sed genere: non proselytus, sed Iudæus ex Iudæis oriundus: nec è quauis tribu, uerum è præcipua, nempe Beniamin, unde & sacerdotes constituuntur, cum pleriq; se putent Israhelitas, quod è concubinis Israhelitarum ducant genus, Hebræus ex Hebræis iuxta genus, iuxta legis sectas Pharisæus, cui⁹ ordinis semper fuit prima dignitas. Quod si libeat quenq̄ ex

Quanq̄ & ego habeam cōfidentiam in carne.

semp iuncta fuit cū Iuda, vñ reges. Secūdū legē pharisæus, secūdū æmulationē &c.

huius legis studio atq; obseruatione æstimare, nec his in rebus habẽt, in quo se mihi præferant. Nam patriæ legis tantum me habebat studium, ut ob eam tuendam modis omnibus persequerer ecclesiam Christi: adeo tenax eorũ quæ lex præscribit, ut nihil esset in quo merito culpari possem ut præuaricator. Quod si qd ista præclarum haberent, iustius gloriari poteram, quàm isti qui se semideos uideri uolunt, quod præputio careant. Ac tum quidẽ temporis, quoniam nõdum eram edoctus Christum, pulchre mihi uidebar felix & nobilitate generis, & dignitate sectæ, & obseruatione legis: sed ubi per euangelium Christi didici, quibus in rebus sita sit uera iusticia, atque his typis & umbris Mosaicæ legis res longe præclariores denotari, mox quæ prius ut uehementer expetenda sectabar, abieci, reliquiq;, damnosum esse ducens, quicquid uel tantillum à Christi doctrina remoraretur, non quod legem damnem, si quis ut oportet utatur, sed quod tantum tribuam euangelio Iesu Christi domini mei, ut huius excellenti cognitioni non solum posthabeam legem Mosaicam carnalem qua gloriantur isti, uerumetiam quicquid usq; mundus hic præclarum habet aut suspiciendum pro dispẽdio mihi, sit. Hanc igitur simulatq; gustare cœpi, nullum est ullius rei lucrum, quantũuis præclaræ, quod non pro damno, imò quod non pro rudere ducam, aut si quid rudere contemptius: modo huius dispendio mihi liceat lucrifacere Christum fon-

Sed quæ mihi fuerunt lucra.

Verũtamen existimo oĩa detrimẽtum esse.

tem

tem bonorum omnium, quæ uere bona sunt. Pro nihi-
lo habeo meam iusticiam, cuius opinionem mihi uin-
dicabat apud homines Mosaicæ legis obseruatio: mo-
do mihi cõtingat uera iusticia, quam meam nõ possum
appellare, cum haudquaquam paretur nostris meri-
tis, sed gratis detur ijs, qui sibi diffisi, simpliciter fidunt
Christo. Nascitur & ex lege iusticia quædam, sed inef-
ficax ad præstandam salutem. Sed quæ datur à deo, sic
nostra non est, ut tamen nobis conferat ueram salutẽ,
si modo credentes euangelio, per fidem cognoscamus
Iesum Christum, cuius natiuitas mirabilior est quàm
ulla mortalis sapiẽtia possit intelligi, cuius resurrectio
nis uis maior est, quàm ut ullis humanis argumentis
queat persuaderi: sola fides hæc nobis persuadere po-
test, & adeo persuasit, ut spe promissorum fretus, gau
deam uenire in consortium afflictionũ illius, uicissim
pro illius euangelio uinctus ac moriens, quemadmodũ
ille ꝑ nobis cæsus est & crucifixus, si quo modo mihi
cõtingat, ut sicut mortẽ illius imitor, ita perueniam ad
resurrectionis gloriam, per illũ resuscitatus. Hæc cer
tissima spes me consolatur in his afflictionibus, quod
fidam Christi promissis, qui regni sui consortium pol
licitus est ijs, qui non detrectarint crucis consortium.
Neq; hæc dixerim uelut in me situm sit, ut tantũ asse-
quar præmium: nondum mihi peruentum est ad me-
tam cursus, nondum assequutus sum brabeum, nõdum
perfectum est certamen: sed tamẽ huc omnibus neruis
adnitor,

Non habens meã iusticiã

Quæ ex deo est iusticia in fide.

adnitor,ut quod sequor assequar.Neq; enim quomo/docunq; currenti cōtingit præmium,sed acriter, sed constanter adlaboranti.Bona spes est me appræhēsurum,quādo in hoc ipsum repræhensus sum à Christo atq; è medio cursu, quem olim male institueram aduersus illius ecclesiam,retractus,ut in euangelico stadio bene currens mererer brauium immortalitatis,ne uos præmij pmissi fiducia segnes reddat ac male securos.Fratres ipse nondū arbitror me assequutū, qđ ambio,quodq; spero. Maximū est quod sequor. Non temere quis assequtur. Scio ueracem esse Christū,sed humanæ naturæ fragilitas ac mutabilitas me nondū sinit esse securum.Proinde magna quidem spe, rebus oībus posthabitis,unum illud ago, ut in cursu euangelico uelut oblitus eorū quæ à tergo relicta sunt,toto nisu ferar in ea quæ restāt à fronte,neq; temere quóuis feror. Dispēdium enim facit,qui male currit. Sed rectà tendo ad metam euangelicam nobis præfixam, & ad præmium immortalitatis,ad quod deus agonotheta noster,è cœlis spectans conatum nostrū,nos uocat,opitulante Christo Iesu.Proinde qui legem admiscent euangelio, quid aliud quàm cursum nostrū student remorari? Quotquot igitur perfecti sumus, ita simus affecti,ut præter euangelicum scopum nihil nobis proponamus. Quod si qui sunt inter uos aliquanto infirmiores,qui patriam legem cui assueuerūt,non omnino possint cōtemnere,ferātur,donec & ipsi pro

Vnum autē quæ quidē retro sunt obliuiscens.

Quicunque igitur perfecti sumꝰ hoc sentiemus.

K ficiant

ficiant. Vobis reuelauit deus legis præsidijs nequaquam esse opus, fortasse futurum est ut illis quoq; reuelet idem. At interim sane cursum eum quem iam cœpimus, iuxta regulam præscriptã pergamus. Et in hoc certe simus concordes, ne patiamur nos ab instituto retrahi, sed pro sua quisq; uirili properemus ad præmium immortalitatis. Sunt qui rectum cursum nõ teneant, eos sequi tutum non sit. Me potius imitemini recta properantem ad euangelij brabea, & obseruate eos, quos uideritis ad nostrum exemplar incedere. Christus optimam formam nobis exhibuit, ad hanc me uidetis eodem conniti, quo peruenit ille. Non oẽs qui currunt in hoc stadio præmium consequũtur. Neque uobis tutum sit quosuis præcurrentes sequi. Sunt enim complures, de quibus & antea sæpenumero loquutus sum uobis, & nũc rursum cũ lachrymis dico, sic Christum prædicantes, ut interim inimici sint crucis Christi. Nolunt enim imitari uitam ac mortem illius, ut cum illo uiuant in æternum, sed ad quæstum & gloriã suam, pro uera pietate docent Iudaicas obseruatiunculas, circuncisionem, ciborum delectum, discrimina dierum, ut his alijs oneratis, ipsi interim regnent ac suauiter uiuant, perinde quasi post hanc uitam non expectent aliam. Sed ab horum moribus finis illorum nos deterreat. Nam quemadmodũ per infamiam humanam tendimus ad æternam gloriam, et per temporarias afflictiones connitimur ad immortalẽ

Verũ etiam ad quod peruenimus.

Quorum finis interitᵒ.

talẽ

talem felicitatem, ita illi per momentarias uoluptates asciscunt sibi sempiternum exitiũ, uentrem habentes loco dei, qui non poterit eis succurrere, & per fucatam apud homines gloriam, quàm collocant non in Christo, sed in rebus pudendis, festinant ad æternam ignominiam. Nam temporarium ac fucatum est, quicquid terrenum est: uerum atque æternum, quicquid cœleste. At isti nihil aliud curant, quam terrestria. In his gloriam, in his uoluptatem, in his opes suas collocant, multum aberrantes à scopo euangelico. Cæterũ nos qui Christum uere sequimur, licet corporibus detineamur in terris, tamen animis in cœlis uiuimus, illuc assidue suspirantes, quò præcessit caput nostrum, unde & per fidem expectamus dominum nostrum Iesum Christum, qui resuscitatis mortuis palàm exhibebit ea, quæ pollicetur interim, transformaturus hoc corpusculum humile, & omnibus iniurijs obnoxium, ac simile redditurus corpori suo glorioso, quo nimirum membra, quæ fuerunt hic afflictionum illius consortia, illic uocẽtur in cõsortium felicitatis. Nec istud uidebitur cuiquam incredibile, qui perpenderit uim illius, per quem res geretur. Nihil est enim quod ille præstare non possit, cui in manu est ubi libuerit, sibi subijcere omnia. Eam potentiam tum aperiet omnibus, quamuis interim sæpenumero dissimulet.

Nostra autem conuersatio in cœlis est.

CAPVT QVARTVM.

TAntarũ igitur rerum ſpe fulti, fratres mei dilecti, ac deſiderabiles, quorũ ſucceſſum gaudium meũ eſſe duco, quorũ uictoriã meam coronã eſſe in dico, quemadmodũ cœpiſtis ita perſiſtite, neq; ſinatis uos deflecti à Chriſto Ieſu. Iterũ atq; iterũ mihi dilecti fratres Enodiã obſecro, ac ſeparatim Syntychen obſecro, ut concordibus animis ſint in promouendo Chriſti euangelio. Quin & te rogo [illegible] [illegible], mecum in euangelij negocio conſentiens, ut iſtis mulieribus adſis, quæ participes fuere laborũ ac periculorũ meorũ in euangelio unà cum Clemẽte, ſimulq; cũ reliquis qui mihi fuerũt in euãgelio cooperarij. Quorũ nomina quid attinet à me referri, cum ſcripta ſint in libro uitæ, nunquã abolenda, ibi ſcripta ſunt omniũ nomina quicũq; ſuis officijs adiuuãt rem euangelicã, quorũ de numero eſtis & uos. Has ob res gaudete ſemper, etiam in medijs afflictionibus, iterum atq; iterũ iubeo uos læto eſſe animo, quantũuis ſæuiat in uos improborũ iniquitas, tamẽ ueſtra equitas ueſtraq; moderatio nota ſit, & ſpectata cunctis mortalibus, non ſolũ fratribus, uerũ etiam alienis à Chriſto, quo citius ueſtra bonitate prouocati, pelliciantur ad euangelij conſortiũ. Lenitas enim morũ conciliat, ac frangit etiam impios. Ne uelitis illos ulciſci, néue illis ſuas delicias inuideatis. Inſtat enim aduẽtus Chriſti, qui & uobis pro ſpretis huius mundi commodis

In domino.

Gaudete in domino ſemper.

modis largietur immortalitatem, & illi suæ dementiæ pœnas luent. Vos in diem uiuite, nulla de re solliciti, tantũ illud agentes, ut ille adueniens uos offendat paratos, ab illo pendete totis animis. Quod si qua re fuerit opus, ne fidite mundi præsidijs, sed deum assiduis precibus interpellate, illi uotis ardentibus significantes, si quid postulatis, illi gratias agentes, quicqd euenerit seu prosperũ, seu aduersum, certi fore, ut per illum & aduersa uobis reddantur prospera. Nouit ille quidẽ, etiam si nihil postuletis, qd uobis sit cõducibile, sed tamẽ amat huiusmodi legationibus appellari, amat pijs uotis sollicitari, ac uelut cogi. Sic enim fiet, ut pax qua cõciliati estis deo, res felicior, q̃ ut humana mens queat percipere, muniat corda uestra atque animos uestros aduersus omnia, quæ hic possint incidere formidanda. Quid enim metuat, qui se norit deo charũ esse per Christũ Iesum? Vt igitur harũ rerum, q̃bus uel blanditur, uel terret hic mũdus, cura uacuos uos uolo, ita totis animis aduigilandũ est, ut uirtutibus ditescatis, quæ uos deo cõmendent. Itaq; quæcunq; sunt uera, & à fuco abhorrentia, quæcunq; decora atq; honesta, dignaq; his, qui res humiles atque ineptas detestantur, quæcũq; iusta, quæcũq; pura sanctaq;, quæcunq; ad alendã concordiã accõmoda, quæcunq; bonam famam conciliant, si qua uirtus, si qua laus uirtutis comes, hæc uobis curæ & cordi sint, hæc uestris animis obuersentur, hæc inquã, atq; his simi-

Nihil solliciti sitis.

De cætero fratres.

lia, quæ pridē & didicistis, & accepistis à nobis, nec audistis tantū ex me, sed etiā uidistis in me. Nō enim docui uos, quod ipse nō præstiterim. Hæc eadē igitur nō solū memineritis, uerumetiā præstetis & ipsi nos imitantes. Hæc agētibus aderit deus autor pacis. Cui non conuenit, nisi cum uirtutū cultoribus. Porrò uoluptati nō mediocri fuit animo meo, quod solitus ille uestræ charitatis affectus erga me, iam aliquādiu intermissus, aliquādo reuiguit, ac ueluti refloruit. Imò nō fuit intermissus affectus, sed is quum esset sui similis, deerat uobis opportunitas mittēdi, quæ uolebatis.

Gauisus sū autē in domino.

Proinde gaudeo nō perinde cōmodo meo, ac uestra charitate, qua gaudeo uos deo dignos reddi. Neq; enī admodum me mouet meæ penuriæ uestra liberalitate subuentū esse. Nā harū rerū rudis nō sum aut insolēs. Imò multo iā usu, ad horū malorū patientiā occallui.

Didici in quibus sum sufficiens esse.

Didici præsēte fortuna, quæcūq; ea fuerit, cōtentus esse. Noui uel inter pauperculos humilis & pauper esse, noui et inter diuites excellere. Si deest, cōtraho me, si superest, effūdo in aliorū usus, & magnificū largitorē ago. Egestas tutior est, abundātia benignior. Ad omnē locū, ad omne tēpus, ad omnē occasionē memet accōmodare noui, sic ad utranq; fortunā factus & edoctus. Nec me corrūpit saturitas, si adsit rerū copia, nec me deijcit esuries, si desit quod edatur. Nec elatū reddit opulētia, si quid obuenerit supra necessitatē, nec exanimat inopia, si minus est quàm postulet

usus uitæ. Cur enim hæc moueant animũ meũ, qui cõ pedes & flagra cõtemno euangelij gratia? Nihil est horũ quod non perpetiar infracto animo, cõfirmante et corroborãte me Iesu Christo, cuius præsidio fortis sum, cum ex meipso sim nihil. Neq; uero hæc dixerim, quod uestram munificentiã habeam cõtemptui. Imò uehementer laudo pietatem uestram, qui uosmet inserueritis in societatẽ afflictionũ mearũ, præmiorũ quoq; participes apud deum futuri. Amplector spontaneam animi uestri promptitudinẽ. Nam ipse nõ soleo quicquã istorum officiorum à quoquã flagitare. Estis enim & ipsi testes Philippenses, quod cũ primũ in finitimis regionibus prædicarẽ euangeliũ Christi, & è Macedonia discederẽ, nullam ecclesiã mihi cõmunicasse: Certe quod attinet ad rationẽ dandi atq; accipiendi. Nec enim illi dedere quicq̃, nec ego studebam accipere. Vos soli ultro detulistis, non solum cũ apud uos agerem, uerũ etiam cum essem Thessalonicæ, semel atq; iterum misistis absenti, quæ putabatis mihi esse opus. Ditior erat Thessalonica, sed uobis anim⁹ erat benignior. Nõ illos incuso, sed uestro ꝑfectui gratulor, uestro lucro gaudeo potius quàm meo. Nam ingens lucrũ facit, quisquis ob euangeliũ Christi rem minuit temporariam, & alienas opes cum ueris & æternis opibus cõmutat. Ipse non requiro munus, sed requiro fructum, qui uobis accrescit ex ista munificẽtia ꝓmpta & ultronea. Paululũ decrescit rationibus

Omnia possum in eo q me cõfortat

Fructum abundantem.

tionibus uestris pecuniarijs, nõnihil acciditur censui domestico, sed plurimũ accedit rationibus cœlestium præmiorũ. Et tamẽ qđ ad me quoq; pertinet, non est quod doleatis parũ gratã fuisse uestram beneficẽtiã. Recepi oĩa, ac nunc uestra munificẽtia diues sum, ex pletus sum ijs, quæ mihi à uobis pertulit Epaphroditus adeo copiose misistis. Accepi autẽ nõ tanq̃ munus ab hoĩbus homini missum, sed tanquã hostiam deo gratissimam, cui nullus odor sacrificij gratior est, quàm spontaneũ officiũ euãgelicæ charitatis. Porrò quemadmodũ uos uestras fortunas atteritis, ne qđ mihi desit, ita deus meus uicissim suppleat uobis, quicqđ defecerit in hac uita. Quũ enim is opulẽtus sit, nõ sinit ut quicq̃ desit usibus uestris, qui ob eius euangeliũ pauperescitis. Hoc ad ipsius & Christi gloriã pertinet. Sit autẽ oĩs gloria deo patri nostro seculis æternis. Amen.

In ratione uestra.

Deus autẽ meus.

Salutate cunctos, qui iuxta Iesu Christi doctrinam, sanctimoniã uitæq; puritatem sectantur. Saluere uos iubent uicissim qui Romæ mecũ sunt Christũ profitentes. Nec hi solũ qui mecũ habẽt cõsuetudinẽ interiorẽ, uerũ etiam cũ cæteri oẽs, tũ præcipue qui ex Cæsaris familia Christi doctrinã amplexi sunt, nec tam sæui principis dominiq; metu à Christi pfessione deterriti. Fauor & benignitas domini nostri Iesu Christi semp adsit spiritui uestro. Amen.

FINIS.

In epistolã

IN EPISTOLAM PAVLI apostoli ad Colossenses, argumentum per Erasmum Roterodamum.

COLOSSENSES in Asia minore sunt, finitimi Laodicensibus. Hos nō uiderat apostolus: nam Archippi, siue quod addit Ambrosius, Epaphræ, quibus hoc delegatum erat, prædicatione conuersi sunt ad Christum. His uehementer imminebant pseudapostoli, conantes in dogma multo peruersissimum inducere, docentes, non esse filium dei salutis autorem, sed per angelos uiam patere ad patrem: Neq; enim uenisse filium dei in hunc mundum, neque uenturum, quum in ueteri testamento per angelos administrata sint omnia. Deinde Iudaismum & philosophiæ superstitionem cum Christi doctrina miscebant, obseruantes quædam legis instituta, & superstitiose obseruantes solem, lunam ac stellas, & elementa huius mundi, quibus docebant nos esse obnoxios. Hos igitur suæ professionis commonefacit, ostendens illos quicquid hactenus assequuti sunt, non angelis debere, sed Christo angelorum conditori, hunc

unum esse caput ecclesiæ, nec ab alio quoquam petendam salutem: atque interim autoritatem suam asserit. Diligenter autem monet, ne pseudapostolorum magniloquentia, confictis q; uisionibus angelorum sibi imponi paterentur, & uel in Iudaismum, uel in philosophicam superstitionem prolaberentur. Atque hæc agit duobus primis capitibus: in reliquis hortatur ad officia pietatis, nominatim præscribens, qualis uxor erga maritum: qualis debeat esse maritus in uxorem, qualis parens erga liberos, liberi erga parentes: serui erga dominos, domini erga seruos. Extrema pars salutationibus occupatur, nisi quod Archippum commonet officij sui. Scripsit autem è carcere ab Epheso per Tychicum, quod ipse palàm testatur in hac epistola. Nostra argumenta addunt Tychico collegam Onesimum, nec satis uideo quid sequuta. Græcorum inscriptiones ex urbe Roma missam testantur: hinc certe remisit Onesimum, quem illic in uinculis genuerat Christo.

ARGVMENTI FINIS.

In epistolam

IN EPISTOLAM PAULI APOSTOLI AD COLOSSENSES PARAPHRASIS PER ERASMUM ROTERODAMU.

PAULUS legatus Iesu Christi, idq; non ex institutione hominũ, sed ex uoluntate dei patris, simulq; Timotheus, qui mihi fratris est loco, ob perfectum in euangelio consensum, his qui Colossis agunt, fidentes Christo Iesu, & ad huius doctrinam uitæ sanctimoniam sectantes, nobis fratres professionis consortio: sit uobis gratia & pax à deo patre nostro, ut quemadmodum illi gratis estis reconciliati, ita mutuam inter uos concordiam semper alatis, sicuti decet fratres

fratres cõmuni patre gloriantes. Tametsi non contigit mihi uidere uos, tamen in precibus nostris, quibus assidue compellamus deum & patrem domini nostri Iesu Christi, simul etiã pro uobis & gratias agimus pro donis illius in uos collatis, & precamur ut suas dotes indies augeat, ac tueatur auctas, posteaquàm per Epaphram cognouimus fidem uestram, qua confidimus uos fore incolumes, nõ angelorum præsidio, sed gratuito beneficio Christi Iesu, per quem patri uisum est nobis omnia largiri. Nam & hunc Christum appellari uoluit, ut ex illo salutem haurirent omnes, & Iesum, ne aliunde quis speraret salutem. Neq; solum cognouimus fiduciam uestram erga illum, uerũetiam huius comitem charitatem, quam ad Christi exemplũ habetis erga sanctos, de quibus studetis bene mereri, nõ ulla spe redituri iterim ad uos cũ fœnore beneficij, sed spe immortalitatis, quam scitis uestræ pietati reconditam in cœlis. Sic eni uere persuasum est uobis per euangelium Christi, quod ita uerax est, ut licet ingentia polliceatur, & inaudita proferat, tamen quoniam autore deo nititur, mentiri non possit. Quod ut per uniuersum mundum, indies magis ac magis propagatur, ita ad uos quoq; peruenit, quotidie crescens & augescens, latius spargẽs sese, simulq; fructificans pijs operibus, quæ gignit ultro Christiana charitas, quod idem accidit in uobis, semper ad meliora proficientibus, ab eo die quo primũ audistis, & cognouistis uere

Spem quæ reposita ẽ uobis.

per

per gratuitam dei beneficentiam omnibus condonari peccata qui credunt euangelio, si recte credulitati copuletur syncera charitas. Sic enim didicistis ab Epaphra charissimo conseruo meo, bonæq; fidei apostolo, quippe qui syncere nostri uicibus functus est apud uos, sic administrans pro Iesu Christo functionem euangelicam, ut in omnibus integre sese gesserit. Sicut igitur per hunc uos docui, ita per eundem intelligimus uestram erga nos beneuolentiam, non uulgarem illam qua uulgo bene uolunt notis & amicis, sed spiritualem & euangelicam, qua diligimus omnes per quos illustratur & confirmatur euangelij gloria, etiam si corporeis oculis nunquam sint nobis conspecti. Nos itidem isti in nos animo respondentes, etiam non uisos amamus, ex eo statim die, quo de credulitate uestra, deq; charitate certiores facti sumus, assiduis precibus interpellantes deum pro uobis, ac uotis ardentibus flagitantes, ut sua munera quæ largiri cœpit, perficiat, atq; absoluat in uobis, quo & plenius agnoscatis illius uoluntatem, edocti non humana philosophia, aut superstitiosa quorundam hominum persuasione, sed sapientia prudentiaq; spirituali, cuius iam bonam portionem estis assequuti, in qua cupio uobis nihil deesse, quo perfecti sic omnem uitam agatis, ut digna deo uideatur, utq; illi per omnia placeatis, non permittentes ullum opus bonum, nam his rebus illi placetur. Siquidem credidisse euangelio rudimentum est salutis, absoluitur

Dilectionē uestram in spiritu.

Fructificantes & crescētes in sciētia dei. *soluitur autem ac perficitur pijs actionibus.* Neq; *satis est per euangelium didicisse, deum esse salutis autorem per Iesum Christum filium suum, nisi per hanc scientiam Christianæ charitatis officijs adolescatis ac fructificetis, usq; & usq; in melius proficientes, atq; in his constanter perseueretis, omni robore confirmati, ne qua uis aut procella persequutionis uos dimoueat à recto cursu, quam ad rem magnis sanè uiribus opus est: eas non est quod ipsi nobis ex nobis ipsis polliceamur.* Deus *illas suppeditet oportet, sic uti omnis gloria eorum, quæ per nos fortiter geruntur, ad illum redeat, cuius beneficio nobis præstatur, uti summa cum tolerantia, summaq; animi lenitate perferamus, quicquid interim nobis obstrepit ob euangelium Christi.*

Secundū potentiā claritatis eius.

Neq; *satis est ut in his fortes simus & intrepidi, quin potius decet ut alacriter etiam suscipiamus afflictiones, cum gaudio gratias agētes deo patri, qui uos hoc honore dignatus sit, ut cum antea fueritis simulacrorum ac dæmonū cultores, dignatus sit ascifcere in consortium Iudæorum, qui ob ueri dei cultum præ uobis erant sancti, & ad eandem hæreditatem admittere immortalitatis, cuius spe cōtemnendum est, quicquid hic uel territat, uel blanditur, utq; uobis qui prius in densissimis ignorantiæ tenebris uersabamini, lucem euangelicæ ueritatis impartierit, & qui prius fœdissimam simul & miserrimam seruitutem seruiebatis sub tyrannide diaboli, tenebrarū principis, inde uos exemptos transtulerit*

Sortis sanctorum.

transtulerit in regnũ filij sui, quo nihil habet charius, ut in illius corpus asciti, cum eodem haberetis regni consortium. In quo locus non est ijs, qui peccato sunt obnoxij, eoq; per filium dei data est libertas, per quẽ remissa nobis sunt peccata uitæ superioris. In huius igi tur ius cessistis, cuius beneficio fuistis restituti. Ac ui dete quàm fcelix cõmutatio. Prius ad diaboli corpus pertinebatis, nunc insiti estis corpori Christi, cuius tanta est dignitas, ut imago sit dei patris, qui lucem habitat inaccessam, nec à quoquã cerni potest, etiamsi per filium nobis utcunq; cernitur, ipsi ut simillimum, ita etiam æqualem. Neq; enim minus sapiens est, aut minus potens, aut minus bonus quàm pater. Neq; hæc illi nuper accesserunt, sed anteq̃ quicq̃ esset conditum, ille ab æterno fuit imago patris æterni non conditus, sed natus ab eo à quo sunt omnia, quiq; solus nullum habet principium. Is ex se genuit filium, ac per filium simulq; cum filio creauit & condidit uniuersa, quic quid usquam est rerum, siue in cœlis siue in terris, uisi bile pariter atq; inuisibile, nec angelis ipsis exceptis, etiam summatibus, siue thronos dicas, siue dominatio nes, siue principatus, siue potestates. Quæ sic præcel lunt cæteris rebus creatis omnibus, ut longe tamẽ sint infra dignitatem eius, cui uos estis adglutinati. Quod enim conditum est, inferius sit oportet suo conditore. At per Christum non solum condita sunt omnia, ue rũetiam ab eodem gubernantur & seruantur omnia,

Filij dilecti onis suæ.

Quæ est imago dei inuisibilis.

Et ipse est ante omnes.

hac quoq; in parte patri compare & consorte. Ipse uero nullo posterior est, sed præcedit omnia condita, quæ per eundem consistunt, peritura, ni penderent ab illo. Videtis quæ sit dignitas ac præminentia Christi, ne quis nimium tribuat angelis, ac ne maiestas illius uos deterreat, audite bonitatem eiusdem, ne putetis alium uobis quærendum esse, per quem aditum habeatis ad patrem. Sic enim est princeps omnium angelicarum mentium, ut idem nō dedignetur esse caput ecclesiæ, quam sibi sic adglutinauit, ut non aliter cum ipso cohæreat, quàm corpus annexum est capiti. Proinde nobis cōmune sit oportet, quicquid in capite præcessit. Primus ille resurrexit à morte, non ut solus frueretur immortalitate, sed ut nos sua membra ad immortalitatis consortium eueheret. Quod primitijs tribuitur, toti massæ cōmune sit oportet. Ille quidem princeps & autor resurrectionis, sed per illum resurrecturi sumus & nos, & quemadmodum primas tenet in rebus conditis, sic tamen, ut ipse conditus non sit, sic & in restitutione rerum conditarum primas tenet, ut sicut illi debemus quod nati sumus, ita eidē debeamus, quod ad salutem renati. Sic enim patri uisum est, ut in filiū transfunderet plenitudinem omnem diuinæ potestatis ac bonitatis, quæ sic in illo maneret, ut non esset opus quicquam unquam aliūde petere, cum nihil uelit aut possit pater, quod idem non uelit ac possit filius. Non est nostrū disquirere, cur ita uisum sit patri, cum certum

Et ipse est caput corporis ecclesiæ.

Primogenitus ex mortuis.

tum sit, optimum esse, quicquid ille decreuit. Sic in/quam illi uisum est, & ad nostram salutē, & ad suā gloriam cōducere, ut omnia sibi recōciliaret, non per angelos, sed p filium propriū, qui suo sanguine suppli cioq; crucis, pro nostris peccatis pœnas daret, ut abo litis peccatis quæ dirimebant concordiam & pacem cœlestium ac terrestrium, iam amicicia iungerentur omnia, siue quæ in cœlis sunt, siue quæ in terris, nimi/rum in unum Christum conspirantia. Quorum de nu mero uos quoq; estis, qui cum olim sic essetis alienati à deo, ut simulacra dæmonū pro illo coleretis, neq; so lum propria uoluntate dissideretis ab illo, uerum im pijs operibus hostes ageretis, tamen ille nunc uos nec expectantes, nec promerētes reconciliauit sibi, & ex hostibus fecit amicos ac filios, idq; nō angelorū mini/sterio, sed per corporalē mortem unigeniti sui, quem in hoc ipsum uoluit mortale corpus assumere. Et quo/niam pax non potest esse cum deo nocentibus, gratis condonauit omnia cōmissa uitæ superioris, ut exhibe/ret uos sanctos & irrepræhensibiles & inculpatos in conspectu suo. Quis enim uobis imputet priora de bita, si ipse sibi fert accepta? Id futurum est, si semel gratis admissi ad fidem euangelicā, semper in eo per/seueretis, quod estis professi, ac solido innixi fundamē to, sic uos præbeatis stabiles, ut nec per homines, nec per angelos dimoueamini à Christo, unde uobis spe/randa quæcunq; promittit euangelium, cui semel au/

Et cū uos es/setis aliquā/do alienati.

Si tamē per manetis in fide.

dito credidistis, quod neq; uobis modo prædicatũ est, sed prædicatũ est palàm omnibus orbis nationibus, quas cœli ambitus cõplectitur. Incõstantis est desciscere ab eo quod semel est probatũ. Impudentis est, pro uano habere, in cuius credulitatẽ consentit orbis uniuersus, postremo cuius ipse Paulus sim prædicator, haud quaq̃ relicturus legem patriã, & cũ euãgelio Christi cõmutaturus, ni compertũ haberem negociũ esse cœleste, & à deo profectũ. Nunc adeo mihi persuasum est, uerax esse euangeliũ, ut non solum me non pœniteat, aut pudeat, uerũ etiam gaudens patiar ac gloriæ mihi ducam flagra, carceres, cõpedes, quas nõ ꝑ meis facinoribus, sed pro uestra salute tolero, quos reclamantibus Iudæis, doceo non minus ad euangeliĩ beneficiũ pertinere, q̃ ipsos Iudæos. Cur enim nõ dicã me pro uestra salute pati, pro qua passus est Christus? Cur pigeat apostolum facere, quod non grauatus est facere princeps noster? Ille non solum in suo corpore passus est pro nobis, uerum etiam in nostro quodãmdo patitur, ueluti supplens per suos uicarios, quod in illius afflictionibus uideri poterat diminutũ, non quod illius mors per se non sufficiat, sed q̃d una sit afflictio capitis & membrorũ, principis & uicariorum, quæ quo copiosior est, hoc magis redundat in cumulum uestræ salutis. Imò non uestræ solum, sed totius corporis Christi, quod est ecclesia. Fũgor officio delegato, mihi mandata est ecclesiæ cura. Christus suas ui

Cuius fact⁹ sum ego Paulus.

Adimpleo ea quæ desunt pass. Chri.

Pro corpore eius q̃d est ecclesia.

as uices mihi delegauit, tradidit sui corporis custodiam, hac præcipue portione, quæ gẽtes respicit ad euãgelium recipiendas, ut opera mea suppleã, quod huic uidebatur deesse, euulgarẽq; quod plurimis retro seculis ac gentibus fuit absconsum, non Iudæis tantum, uerum etiam gentibus per fidem aditum patere ad salutem euangelicã. Id iam olim deo decretum fuerat, sed tamen orbi fuit hactenus cœlatũ, nunc mea prædicatione potissimum patefactum est ijs, qui pristina uita relicta, Christi doctrinam amplectuntur, quibus uisum est deo patefacere, quàm gloriosa sit illius in nos opulentia, cum euulgato quod ante latebat arcano, totus mundus intelligit gratuitam salutem, quam primum credebant solis Iudæis delatam, omniũ gentium esse cõmunem, nec requiri Mosaicæ legis obseruationẽ, sed fidem duntaxat, qua non dubitent de promissis euangelicis. Pro cunctis quibus stulte fidunt Iudæi Christus unus uobis satis est. Is si in uobis est, nõ est quod uos pœniteat spei uestræ, & firmæ satis, & gloriosæ per illum, qui quod pollicitus est, haud dubie præstabit ex sese. Hunc nos prædicamus, non Mosen, aut angelos, admonentes non Iudæos tantum, sed omme mortalium genus, ac docentes, neque omnino quicq̃ prætermittentes, quod ad euangelicam sapientiam pertinet. Nimirũ ut intelligant omnes homines perfectam salutem non alibi constituendam, quàm in Christo Iesu, siue circuncisi sint siue præputiati. Ad

Nunc autẽ manifestum est sanctis

Quem nos adnunciamus.

quod persuadendũ sic adnitor, ut non pigeat huius rei gratia tot me periculis ac malis obijcere grauioribus utiq;, ꝙ ut nostra imbecillitas perferre possit. Sed potens est ille, cuius instinctu atq; ope hæc per me geruntur, nostro sermoni fidem cõciliantibus (cum res postulat) etiam miraculis.

In uirtute.

CAPVT SECVNDVM.

Volo enim uos scire.

HAec mihi dicta sunt Colossenses, non quo me iactitem apud uos, sed quod cupiam uos scire quanta me teneat sollicitudo, quantumq; periculorũ adeam, non solum pro his, quibus ipse præsens tradidi doctrinam euangelicam, uerum etiam pro ijs, quibus de facie notus non sum, præcipue de uobis, ac Laodicensibus, quos tametsi corporeis oculis non conspexerim, animi tamen oculis contemplor assidue, gaudens de profectu, trepidans si quid periclitari sensero aut labascere uestram integritatẽ. Neq; perinde mea refert, ut hæc sciant qui me non uiderunt, atq; ipsorũ. Extimulantur enim mea sollicitudine, meisq; periculis & afflictionibus, ut magis consentiant & cohæreant euangelica charitate, membrorũ in morem inter se compacti & coagmentati, quoq; magis intelligãt, ac certius credant, opulẽtam dei patris beneficentiã, in omne mortaliũ genus, imò in omnia quæq; in cœlis, quæq; in terris, sese largiter effundentem, patefacto iam arcano per Iesum Christum, quod hactenus celatum erat, uidelicet extra unum hunc, nihil nobis

expeten

expetendũ humanæ ſapiẽtiæ ſiue quid promittũt huius mundi philoſophi,ſiue quid pollicẽtur Moſaicæ legis doctores,ſiue quid alij iactant ſeſe doctos ex angelorũ colloquijs,cũ in hoc recõditi ſint,et abſtruſi oẽs theſauri ſapientiæ, & cognitionis fructiferæ.Ex hoc fonte compendio licet haurire,quicquid ad ueram ſalutem pertinet. Atq; hæc quæ dicimus eò tendunt, ut etiam atq; etiã caueatis, ne quis humanis artibus inſtructus aduerſus euangelicæ doctrinæ ſimplicitatẽ, fucum uobis faciat,& imponat falſo ſermone, ſed in ſpecie probabili,ac ueriſimili.Solent enim huius mundi ſophiſtæ captiunculis quibuſdam,& argutijs rationum humanarũ animos ſimplicium illaqueare. Non me clam eſt eſſe quoſdã tales apud uos,inſidiãtes ſyncoritati fidei ueſtræ. Nam tametſi corpore abſum,nec uideo coràm quid apud uos agatur, animo tamen adſum,cum gaudio ſpectans ordinem ac ſtatum uitæ ueſtræ,ſimulq; contẽplans ſoliditatem ac robur fiduciæ ueſtræ,quam habetis in Chriſto Ieſu,cui ſemel uos totos dedidiſtis.Supereſt, ut in eo quod recte cœptũ eſt,perſeueretis ac proficiatis,& quemadmodum ſemel accepiſtis & credidiſtis Ieſum Chriſtum dominũ noſtrum , nobis eſſe ſummam bonorũ omniũ,fontem ac caput felicitatis noſtræ, ita uita omnis profeſſioni fideiq; reſpondeat,ut quemadmodũ ſemel illi eſtis inſiti per baptiſmũ,ita fixis in eo radicibus, robur colligatis. Et ſicut ſemel in uobis iactum eſt euangelicæ

Nemo uos decipiat in ſublimitate ſermonis.

Sicut ergo accepiſtis Chriſtum Ieſum.

doctrinæ solidū fundamentū, ita quæ tali fundamēto digna sint superstruatis. Ne uacillantes ad quemuis uentum nouæ doctrinæ, nunc huc nunc illuc nutetis, sed firmi & imobiles persistatis in eo quod semel didicistis, neq; persistatis tantū, sed indies magis ac magis exuberetis, ut indies augescēte fidei & religionis uestræ ꝑfectu, semper sit pro quo gratias agatis deo cui acceptum ferri oportet, quicquid recte geritur. Vigilant qui insidiantur synceritati uestræ, uobis cōtra uigilandum, ne capti magnifica quadam specie philosophiæ, seducamini à soliditate fidei ad inanes hominum commentatiunculas, ac præda fiatis hostibus: [illegible]

Ne quis uos decipiat ꝑ philosophiam.

[illegible]

Omnis plenitudo diuinitatis.

Siquidem in hunc non uelut in lacunam dotes aliquot deriuatæ sunt, sed in eo perseuerat atque inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter, ut hunc habentes non est quod umbras Mosaicæ legis aut humanæ philosophiæ præstigias sectemini. Huic igitur cum sitis semel insiti, & in unum corpus compacti, non est quod

Et sitis in illo cōpleti.

quod aliũde quicq̃ desideretis. Illi cum nihil desit, & sua uelit uobis esse cõmunia oĩa, uos quoq; per illum completi sitis oportet, siue sapientiã desideratis, siue potestatem. Siquidem hic ut est fons inexhaustus omnis sapientiæ, ita est caput omnis principatus ac potestatis. Nec est ulla potestas inter summos etiam angelos, quæ huic nõ submittat genua. Fortasse Iudæus ceu magnum quiddam uobis persuadere conatur, ut ad ipsius exemplum præputij pelliculam amputetis, perinde quasi deo nos commendet habitus corporis. Imò quicunq; Christum habent, habent & circuncisionis gloriam. Qui non habent, horum inutilis est circuncisio. Vmbram circuncisionis habent illi, res ipsa penes uos est. Cum enim Iudaica circuncisio significet crassas ac terrenas cupiditates resecandas ab animis, iam nihil nisi cœlestia spectaturis, illi prorsus sunt incircuncisi, qui torquentur habendi studio, qui uentri seruiunt, qui liuore macerantur, qui gloriam aucupantur apud homines, qui cœlestia præmia desperant. Vos contra uere estis circuncisi per Christum, non ea quidem circuncisione, quæ fit manibus, sed spirituali. Neq; enim particula modo carnalis hominis resecta est in uobis, sed totum corpus peccatis contaminatum, & carnalibus cupiditatibus detractum est uobis spirituali circuncisione Iesu Christi. Nam quemadmodum ille moriens, deposuit corpus morti obnoxium, & resurgens recepit corpus immortale.

In quo circuncisi estis

In expoliatione corpis.

mortale, ita uos per baptismum iuxta spiritum unà cum illo mortui estis, depositis omnibus peccatis uitæ pristinæ, nec mortui solum cum eo, uerum etiam simul cum illo sepulti. Atque ita deposito corpore, qđ erat peccatis obnoxium (peccatum autem animæ mors est) per Christum unà cum ipso resurrexistis à peccatis liberi, non per merita uestra, sed tantum quia pure creditis deum, qui sua uirtute resuscitauit Christum à mortuis, & hoc sua ui in uobis agere, ut per filij mortem gratis condonatis peccatis omnibus, post hoc cum illo uiuatis, nullis obnoxij peccatis, sed innocentiæ, iugi studio ad ueram immortalitatē properantes. Ergo patri deo debentur omnia quæ uobis largitur per filium. Non profuit Iudæis carere præputio, nec uobis obfuit præputium corporale. At mortiferum erat præputiū, quod addicti crassis & impiis cupiditatibus essetis obnoxij morti: Imò iuxta spiritum mortui carentes deo, qui uita est mentiū. Hoc inquā præputiū uobiscū erat nobis cōmune, quod ille suo spiritu amputauit, semel cōdonatis nobis omnibus peccatis nostris, & ita cōdonatis, ut nihil esset periculi, ne nobis in posterū imputarentur, propterea qđ uerbis conceptis in Mosaicæ legis obedientiam iurassemus, & ob hoc nō seruatæ legis reos nos agere posset aduersarius, uelut ex syngrapha obstrictos. Imò uetus illud chirographum, per quod nos urgebat diabolus, Christus antiquauit professione fidei euangelicæ,

In quo et resurrexistis.

Per fidem operationis.

Et uos cum mortui essetis,

gelicæ,per quam nõ imputantur ulli uitæ prioris com missa. Quicquid enim ex hoc chirographo poterat à nobis exigi,id ipse Christus dependit in cruce,in qua dilaceratum est chirographum, ac penitus sublatum est è medio. Nec est quod satanæ tyrannidem metua/ mus,postea quàm Christus in cruce sua morte mortis autorem deuicit,nos ereptos, uelut opima spolia,refe rens à deuictis ac triumphatis principatibus ac pote statibus dæmoniacis. Tunc enim illos libere palamq; uictos & exutos ostendit & hominibus & angelis, circunferens uelut in triumpho,& ostentans aduersa rios concisos fractosq;,non angelorum aut hominum præsidijs,sed sua ipsius uirtute:tam magnificum tro/ phæum suspendit in cruce,ut esset omnibus è sublimi conspicuum. Tantum ne relabimini in pristina pecca ta. Non est periculum ne quis uos condemnet ob ne/ glectas Mosaicæ legis ceremonias, uidelicet ob cibum aut potum mundum aut immũdum, ob discrimen diei festi aut profesti, ob nouilunium non obseruatum,ob ocia sabbatorũ uiolata. Siquidem hæ fuerunt umbræ quæ portenderẽt olim ac deliniarẽt ea quæ post essent uere exhibenda à Christo.Cæterum postea quàm cor/ pus ipsum tenemus,postea quàm ueritas nobis palàm illuxit,quid adhuc umbras metuimus? Qui Christo ca piti adhæret in cœlis agenti,non curat nisi cœlestia,re ctaq; tendit ad præmium immortalitatis.Cauete igitur ne quis uos ad terrena reuocans,præmiũ quod sectari

Nemo ergo uos iudicet.

Nemo uos seducat uo/ lens.

cœpistis, uobis interuertat, pro sublimibus docens humilia, pro uera Christi religione superstitiosum quendam angelorum cultum inducens, commenticijs quibusdam uisis sese iactitans apud simplices, elatus carnali affectu suo, quo gloriam uenetur apud homines, uelut ex oraculis angelorũ ea docens, quæ ex sese confinxerit, nec animosus ĩ eo, præ quo decet omnia quantumuis sublimia contemnere, sic fretus angelis, ut à Christo capite cœlesti desciscat, ex quo totum ecclesiæ corpus pendens ab eodem omni dote spirituali defluente in singula membra per cõmissuras artuum ac membrorum, alitur ac augescit usq; ad summam perfectionem spiritualem deo patre dignam, cui per Christum cõnectimur. Si Christus huic uisibili crasso mundo mortuus est & agit in cœlis, & si cum illo mortui estis iuxta uitæ studium elemẽtis mundi, nihil spectantes præter cœlestia, quorsum attinet obnoxios esse decretis humanis, præscribentibus non quæ Christum sapiant, sed elementa mundi, perinde quasi iam non sitis mortui talibus, sed adhuc uiuatis in mundo. Cur auditur Iudæus, hæc præscribens iuxta carnalem sensum Mosaicæ legis? Ne tetigeris hoc corpus, impurum est: Ne gustaris hũc cibũ, impurus est: ne cõtrectaris hanc rẽ, sacra est, nec phas est à prophano tangi. Quasi uobis nõ suffidat doctrina Christi, ita talibus præscriptis auscultatis iuxta cõstitutiones ac doctrinas hominũ, persuadentiũ in ciborũ delectu, in obseruatione dierũ, cæterisq;

Si mortui cum Christo.

Ne tetigeris.

... præscriptis sitam esse pietatem. Ci... ...stis non cõmendat nos deo, sed ad ne... ...ris adhibẽtur, ipsoq́; abusu cõsumũtur, ... in animis nostris. At qui hæc docẽt, præ se ...runt nescio quam falsam speciem sapientiæ apud stultos & imperitos, atq; hoc pluris fiunt, quo magis impleuerint animos hominum superstitione uitiosaq́; humilitate. Nam planè superstitio est, angelos æquare Christo. Praua humilitas est, per angelum sperare, quod ab ipso Christo petendum erat, aut certe per Christum à patre? [illegible]

Quæ sũt rationem quidem habentia sapiẽtiæ.

CAPVT TERCIVM.

HVmilia sunt ista, & indigna germanis Christi membris. Vos si uere mortui terrenis rebus, unà cum Christo surrexistis ad studium rerum sublimium & æternarum, contemptis istiusmodi rebus humilibus, sublimia quærite, cœloq́; digna, ubi caput uestrum Christus dexter assidet deo patri. Par est enim illuc tendere studia curasq́; membrorum, ubi iam uer-

Igitur si cõsurrexistis.

satur

satur caput, ubi & ipsa post cū suo capite regnatura sunt. Ibi quisq; uiuit, ubi amat. Huic mundo uidemini mortui, quibus nec arridet mundana felicitas, neq; curæ sunt ea quibus mundi cultores cōmouentur. Proinde non uiuitis hic apud homines, sed tamen cum Christo uiuitis apud deum, etiamsi interim uita uestra abscondita est iuxta iudicium mundi. Cæterū cum Christus rursus aduenerit, orbi declaraturus & suam & totius corporis sui gloriam, tunc & uos unà cum capite conspiciemini gloriæ consortes. Interim curandū, ut totum corpus sublimi cælestiq; capiti respondeat, cuius membra nisi penitus hic moriantur terrenis cupiditatibus non congruunt in cælis uiuenti cum Christo. Habet & diabolus suum corpus, quod alibi dixi corpus peccati. Huius membra sunt, scortatio, quæ mundi cultoribus etiam laudi datur, immunditia, mollicies, ac reliquaq; genera libidinis, fœdiora quàm ut uel nominari debeant: rerum noxiarum cupiditates, ut gloriæ, ut principatus, ut uindictæ: cumprimis autem pecuniæ, quod malum proxime accedit ad omnium sceleratissimam impietatem, cultum simulacrorum: His qui obnoxij sunt, non possunt esse consortes gloriæ Christi. Tantum enim abest, ut talibus inquinati possitis esse filij dei, ut ob hæc sæuierit etiam in suos filios Iudæos, tanquam immorigeros abdicans ac perdens. His malis quondam inquinata fuit & uestra uita, cum nondum per baptismum mortui cum Christo, uiuebatis malis cupiditatibus

Mortui enī estis & uita uestra.

Mortificate ergo mēbra uestra.

In quib⁹ & uos ambulastis.

cupiditatibus. Nunc per illum renatos, æquum est & uos omnia uitæ prioris abijcere, posteaquàm Christus nihil mortalitatis aut terrenum sibi fecerit reliquum. Neq; solum abijciẽda sunt illa enormia, de quibus modo diximus, uerumetiam hæc in quibus hominum uulgus sibi ignoscit, quod genus sunt ira, tumor, malicia, maledicentia, nec animus tantum purus sit ab hisce cupiditatibus, uerũetiam os purum sit ab omni turpiloquio. Christus ipsa est ueritas, non decet ut huius membra inter uos mentiamini. Ac ne singula persequar, posteaquàm Christum induistis, exuite totum ueterem hominem terrenum unà cum actibus & cupiditatibus suis, & induite nouum qui nescit senium, sed indies augescente in ipso cognitione dei, florescit ac subolescit in melius ac maius, ad imaginem Christi, qui ipse nouus homo, & in nobis condidit nouum hominem, extincto uetere. Quotquot enim in Christi corpus insiti sumus, adeo desijmus esse quod fuimus, quasi rursus alio modo conditi, ut hic nullum sit discrimẽ inter ethnicum & Iudæum, inter uerpum & præputiatum, inter barbarum aut Scytham, & Græcum aut Atheniensem, inter seruum & ingenuum. Ex his æstimantur homines apud mundum: apud deum nullus est harum respectus, sed Christus ex æquo communis omniũ, solus omnia suppeditat omnibus. Is seruo est libertas, pauperi diuitiæ, barbaro cultus, præputiato circuncisio. In summa, per hunc inter uos æquantur

Expoliantes uos ueterem hominem.

Induite uos ergo sicut electi dei.

tur omnia, ne quis alterum fastidiat. Proinde pro abiectis membris uestris Christo indignis, induite uos alia membra, diuersa ab illis turpibus, quæ supra recensuimus, sed pro illis induite, quæ doceant eos, quos deus selegit ad sanctimoniam, quósque sua dilectione dignatus est. Dicet quispiam, quænam sunt ista? nimirum quæ nos docuit, quæq; præstitit Christus, affectum misericordiæ, ut faciles sitis ad subleuandam alienam imbecillitatem, comitatem, ut tractabiles sitis ad cõmunem uitæ consuetudinem, animi modestiam, ne cui uos per arrogantiam præferatis: mansuetudinem, ne sæuiatis in errantes: patientiam animiq; lenitatem, ne præcipites sitis ad ultionem, sed sufferatis uos inuicem, ac mutuo uobis condonetis, si quid per humanam infirmitatem extiterit inter uos, ob quod aliquis possit alterum incusare. Aequum est ut uos ignoscatis uicissim peccantibus, cum Christus qui nemini nem lædit, omnia nostra peccata nobis condonauerit.

Sup omnia autē hæc.

Sed præ cæteris omnibus ornet animos uestros Christiana charitas, quæ adeo nulli nocet, ut nemini nõ studeat prodesse, iniuriam beneficio pensans. Hoc est perfectum illud & indissolubile uinculũ, quo Christi corpus cohæret, & conglutinantur inter se membra alioqui dilapsura. Charitatis comes erit cõcordia & pax, non illa quidem uulgaris, sed Christi glutino constans. Ea semper uincat ac superet in cordibus uestris, illa palmam ferat aduersus liuorem, superbiam, iram, & contentionem.

contentionem. Siquidem ad concordiam uocauit uos deus, & hoc consilio uos omnes sibi reconciliauit, & in unum corpus cooptauit, ut inter uos unanimes uiue retis, uelut unius corporis membra. Ne uero sitis in-grati, parumq; memores diuinæ erga uos clementiæ. Cum illo pax non erat futura nobis, nisi ultro nobis cõdonasset omnia flagitia nostra. Et huius oblitus fra ter aduersus fratrē bellum mouet ob leuem iniuriam? Ne decertetis inter uos de præcellentia philosophiæ mũdanæ. Sermo Christi qui docet ea quæ pertinēt ad ueram pietatem, habitet ac perseueret in uobis exube ranter, ut in hoc plurimũ sapiatis, adeo ut non solum ipsi scire possitis, quid sit Christo gratum, uerũetiam alius alium uicissim docere, si quis erret: commonefa-cere, si quis cessit: semper interim hilares spe futuræ beatitudinis, psalmis, & hymnis, & canticis spiritua-libus recinentes domino laudes, ac sua beneficia: re-cinentes autem non solum uoce corporea, sed potissi mum in corde uestro. Nam huiusmodi demum canti-lenis delectatur deus, [illegible] *Postremo, quicquid agitis, seu lo-quentes, seu facientes aliquid, sic agite, ut ad domini Iesu gloriam pertineat, illũ sapiat, illum sonet, illum spiret omnis uestra uita. Atque interea quicquid acci derit hæc agentibus, seu prosperum, seu aduersum id fuerit, ne quid uos uel deijciat, uel efferat, sed p omni bus gratias agite deo patri per filium, per quem ni-hil*

Et grati estote.

Verbũ Christi habitet in uobis.

Omne quod cunq; facitis

hil non uertit nobis in bonum. Vxores *subditæ estote maritis ueſtris, ſicut conuenit ijs qui Chriſtum profitentur, quos oportet in omnibus officijs eſſe cæteris perfectiores.* Contra *mariti, diligite uxores ueſtras, quas ita memineritis eſſe ſubditas, ne tamen ſitis aduerſus illas amarulenti.* Filij, *morigeros & obſequētes uos præbete parentibus ueſtris citra ullam exceptionem, etiamſi duriora præcipiant, modo ne impia.* Sic enim *placitum eſt Chriſto.* Contra *patres, ne abutamini ueſtra autoritate erga liberos, neq; ſic irritetis illos ſæuitia, ut animum deſpondeant.* Serui, *obedite per omnia dominis, quibus iuxta ius humanū debetis ſeruitutem, non iam ad oculum placere ſtudentes, quemadmodum ethnicorum mancipiorum uulgus ſolet, ſat habens ſi non offendat herum hominem: ſed ſimplici ſynceroq; pectore præſtantes officium, non hominis metu, ſed dei qui reſpicit quo faciatis animo.* Neque *perpendite, quid mereatur dominus, ſed quicquid obſequiorum illi, qualis qualis eſt, impenditis, ſic habete quaſi Chriſto impendatis, non hominibus, certi quod ab illo recipietis præmium hæreditatis æternæ, etiamſi ingratus herus nihil indulſerit peculij, nec uos agnoſcat inter liberos.* Siquidem *dum indignis dominis ob Chriſtum ſeruitis, Chriſto ſeruitis.* Nam *quemadmodum herus, ſi quid peccat in ſeruum, tametſi nō punitur apud homines, tamen haud erit impunitus apud deum, ita ſeruus qui recte ſe gerit, etiamſi nullum fert*

In domino.

præmium

præmium apud homines, qui seruis officio functis nõ arbitrantur quicquã deberi gratiæ, tamen non peribit illi sua merces apud deum, apud quem non est discrimen personarũ, sed mentium, nec est ratio conditionis, sed officij.

CAPVT QVARTVM.

Rursum domini, ne iure uestro, quod uobis leges humanæ dederunt, non synceritas naturæ, abutamini ad tyrannidem in seruos exercẽdam. Sed quod iustum est & æquum illis exhibete, suppeditantes illis quæ ad naturæ usum sunt necessaria, nec pro animi libidine alios in delitijs habentes, alios intolerabili seruitio prementes, non ignari, uos iam conseruos illis esse uerius quàm dominos, quum & ipsi cõmunem cum illis dominũ habeatis in cœlis, quem merito talem experiemini in uos, qualẽ uos præstiteritis in seruos. Atq; quo magis uobis contingat, ut mẽbra sitis Christi corpore digna, precationibus instate, nõ segnes aut onusti crapula, sed sobrij ac uigilantes, simul admiscẽtes gratiarũ actionem, ut non solũ à deo postuletis quæ cõducant ad salutem, uerum etiam pro quotidianis illius in uos beneficijs gratias agatis, quo cumulatius sit in uos beneficus, si memores & gratos uiderit. Atq; interim deprecabimini deum & pro nobis, ut dignetur amotis impedimentis omnibus, liberam reddere euangelij prædicationẽ, ut omniũ in animos subeat mysterium, quod nunc pater omnibus no-

tum esse uoluit de Christo, per quem sine legis admi- niculo salutem offert omnibus, ob cuius prædicationẽ ego uinctus sum his compedibus, ne quid obstet mihi, quo minus euulgem apud omnes euangelium Christi cupido, libere & intrepide, quemadmodũ ille me iussit euulgare. Cum his qui à Christi professione sunt alieni, prudenter est agendũ, ne quid appareat in moribus uestris, quod illos irritet ad persequutionis sæuitiam, aut alienet ab euangelio. Postq̃ enim nõ potestis effugere, quin cum ethnicis cõmercium habeatis, uitæq; cõmunis cõsuetudinẽ, experiãtur uos in omnibus cõmodiores & humaniores factos ex professione nouæ religionis, si quid sit eius generis, in quo possitis illis citra pietatis dispendium gratificari. Nunc hoc potissimũ agendum, ut omnes alliciantur ad euãgelicam professionẽ. Huius rei occasio non est ob friuolas cõtentiones perdenda, imò iactura rerum omnium redimenda. Cedite honorem, cedite pecuniam, remittite uindictam. Ingens lucrum existimate, si harũ rerum dispendio aucta fuerit res euangelica. Sermo uester apud illos non sit contumeliosus atque asper, sed humanitatis gratiam sapiat, cum prudentiæ sale coniunctam. Nam comis oratio citius flectit feroces animos, & prudentia docet, quid, quibus, & qua moderatione sit respondendũ. Aliter enim agendum cum principibus mundi, aliter cum mediocribus, aliter cũ humilibus, aliter cum mansuetis, aliter cum iracũdis,

Tempus redimentes.

aliter

aliter cum eruditis, aliter cum idiotis. Ad cuisq; habitum sic attemperandus est sermo, ut proficiat euangelio. Est ubi cedere præstet, quoties furiosis conuicijs reclamat, quem pares docere: aut dum insidiatur doctrinæ tuæ cui loqueris. De statu rerum mearum non scribo uobis, uerum de his omnibus certiores uos faciet Tychic⁹, qui has perfert, mihi frater dilectus ob professionē cōmunem, & idem fidus minister, & cōseruus in euangelij negocio, quem hac gratia misi isthuc, ut & per illum sciatis, quid agatur apud nos, & ego per eundem discam, quid agatur apud uos, ut & uestri animi refocillentur ex illius colloquio, & meus recreetur illius de uobis oratione. Tychico comitem addidi Onesimum, quem nolim ex pristina conditione, uitáue æstimetis, cū mihi nunc sit fidus ac dilectus frater, qui & illo nomine uobis debet esse commendatior, quod uestræ gentis sit ex præputio conuersus ad Christum. Hi duo uobis bona fide referent, quicquid hic rerum est apud nos, quod uestra refe rat scire. Salutat uos Aristarchus, qui tametsi Iudaicæ gentis sit, tamen ob fidei germanitatem uobis debet esse commendatus. Nam hunc habeo socium & consortem captiuitatis meæ pro euangelio Christi. Salutat et Marcus, Barnabæ uobis nō incogniti cōsobrinus, quem & aliâs commendauimus uobis, præcipientes, quod & nunc præcipimus, ut si uenerit ad uos, cum humanitate excipiatis illum. Salutat & Ie

In domion.

ſus cognomento Iuſtus. Sunt hi quidem diuerſæ gen-tis nimirum Iudaicæ, ſed tamen digni fauore ueſtro quod ſoli ſint ſocij laborum meorum ad prædicandũ regnũ dei, atq; in hiſce malis qbus affligor, mihi fue-re ſolatio. Salutas uos Epaphras, uobis non ſolum cõ muni Chriſti cultu, ſed gentis etiam cognatione con-iunctus, ſic ueſtris commodis ex animo fauens, ut an-xie ſollicitus non deſinat precari deum pro uobis, ut illius ope perſiſtatis in eo quod cœpiſtis: ſitiſq; non ſemichriſtiani, ſed perfecti cõſummatiq;, præſtandis omnibus quæ deo grata ſunt. Nam illud de eo teſtor, quod ingenti ſtudio afficitur erga uos, nec erga uos ſolum, uerum etiam erga finitimos uobis Laodicen-ſes, & Hieropolitanos. Salutat uos Lucas arte me-dicus mihi unice charus, cúmq; hoc Demas qui adhuc mecum agit. Salutate quum reliquos fratres omnes, qui ſunt Laodiceæ, tum præcipue Nymphã, ſimul do-meſticam eius uiri congregationẽ. Hæc epiſtola cum recitata fuerit apud uos, facite ut eadem & in Lao-dicenſium congregatione recitetur, ac uiciſſim uos le gatis epiſtolam, quæ Timotheo ſcripta fuit ex Laodi cenſium urbe, quo pluribus proſint. Archippo præfe-cto ueſtro meis uerbis hæc dicite: Vide quam prouin ciam ſuſceperis. Domini negocium eſt, quod tibi dele-gatum eſt, non hominis. Cura ut præſtes quod ſuſce-piſti, domino rationem redditurus. Quo firmior ſit apud uos huius epiſtolæ fides, rurſum ſalutem

aſſcri

aſſcribo uobis omnibus meapte manu, nempe Pauli, uobis non ignota. Memores eſtote uinculorum meorum, quæ ueſtra cauſa geſto, & ſic uiuite, ut horũ me non pœniteat. Fauor Ieſu ſemper adſit uobis.

Amen.

PARAPHRASEOS IN EPISTOLAM Pauli ad Coloſſenſes per Eraſmum Roterodamum,

FINIS.

IN EPISTOLAM AD THESSALONICENSES PRIOREM, ARgumentum per Eraſmum Roterodamum.

THeſſalonica Macedoniæ metropolis eſt, unde & regionis incolæ Theſſalonicenſes appellati. Hi in fide ſemel accepta tanta conſtantia perſtiterũt ut et Pauli exemplo, ciuium ſuorum perſequutiones infracto et alacri pertulerint animo, nec ullo pſeudapoſtolorũ ſuaſu quiuerint ab euangelica inſtitutione deflecti. Quod ueritus Paulus, quem

non latebat pseudapostolorũ improbitas, cum ipsi nõ liceret illos inuisere, misit Timotheum, ex quo reuerso cum didicisset illorum constantiam, collaudat eos, gratias agens deo. Atq; id quidem agit cap. i. et. ij. In cæteris duobus instituit eos in uarijs pietatis officijs, subindicans esse inter eos, qui nondum omnino puri essent ab omni libidine, nec deesse qui ocio dediti grauarent alios, item qui inquieti ipsi turbarent ecclesiæ tranquillitatem, quos corripi iubet. Præterea qui de resurrectione nondum satis confirmata essent opinione, cum defunctos ita lugerent, quasi perissent, ac nõ potius ad meliora demigrassent. Hos instituit atq; cõfirmat: Rursus alios disputasse de die aduentus domini, quasi is præsciri prædiciq; possit, cum incertus sit omnibus: Verum eum ait subitum, & præter omniũ expectationẽ adfuturum, quo magis simus ad omne momentum parati. Scripsit ab Athenis per Tychicum ministrum, iuxta Græcorũ inscriptionem: cui collegam addunt Onesimum nostra argumenta, quæ incerto autore leguntur in uulgatis exemplaribus.

FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES PRIOREM PARAPHRASIS PER ERASMŨ ROTERODAMUM.

PAVLVS & Syluanus ac Timotheus congregationi Thessalonicẽsium consentienti in deum patrẽ, & in dominũ nostrum Iesum Christum, à quibus contingat uobis gratia et pax. Vestro profectui, sicuti par est, gratulantes, semper agimus gratias deo, uestro omniũ nomine, uestri mentionem faciẽtes, quoties cum deo sacris precationibus colloquimur, quod nunq̃ nobis non ueniat in mentẽ, quantũ præstiteritis in

tuenda fidei uestræ professione, deinde quantum labo ris exhauseritis ob charitatē, quam habetis erga præ cones euangelij, ꝙ fortiter & constanter omnia per tuleritis, freti spe, & expectatione præmiorum, quæ dominus noster Iesus Christus ꝓmisit in uita futura ijs, qui ob nomen ipsius huius uitæ negligunt incom-moda. Non peribit uobis merces recte factorum, re-pendet is, qui spectauit quo animo feceritis, deus & pater noster. Scitis ipsi fratres dilecti, non humana persuasione uos esse mutatos, sed uoluntate diuina ad hæc selectos fuisse. Neq; enim sic prædicauimus uobis euangelium, ut præter uerba nihil adferemus uobis, imò dei potentia miraculis confirmauit sermonē no-strum. Datus est & spiritus sanctus, neq; quicquam omnino defuit, quod plenam faceret euangelicæ do-ctrinæ fidem, quandoquidem per nostrum euangeli-um consequuti estis, quicqd ad aliorum prædicationē cōsequuti sunt Iudæi. Atq; hic ꝙ pure, ꝙ submisse, ꝙ laboriose nos gesserimus apud uos, ipsi testes estis. Ni hil enim nō pertulimus quo uos Christo lucrifacere-mus. Neq; uos præbuistis degeneres discipulos, sed no strum exemplū estis imitati, imò non nostrū, sed do-mini Iesu, qui sic deiecit sese, sic perpessus est oïa, ut nos sibi lucrifaceret. Adeo enim nō respuistis euange-lium nostrū, ut huius gratia quamuis graues ac mul tas afflictiones pertuleritis, non modo fortiter, uerū etiam multo cum gaudio, quod animis uestris sug-

A deo electi onē uestrā.

Et in pleni-tudine mul-ta.

Nostri & domini.

gessit

gessit spiritus sanctus, quem accepistis ad nostram prædicationem, arrabonem interim futuræ felicitatis, cuius spe dulce est etiam, quicquid hic malorũ infligitur ob euangelium Christi. Tam insignis fuit fidei uestræ fortitudo, ut exemplo fueritis omnibus credentibus in reliqua Macedonia & Achaia. Intantum enim commouit omnium animos exemplum urbis metropolitanæ, ut euangelij fama, tubæ clangentis ritu, late personuerit, ardorem fidei uestræ quam habetis erga deũ diuulgans non solum in Macedonia atq; Achaia, uerum in cæteris quoque regionibus omnibus, ut iam nihil necesse sit à nobis prædicari pietatem uestram, Etenim si quando tentamus his de rebus narrare, ipsi potius ultro narrant nobis, prius docti celebri rumore, quàm nostra oratione, quomodo nos primum uos adierimus, doctrinam euangelicam prædicaturi, quantaq; promptitudine nos exceperitis contemptis periculis, quæ nostra causa uidebantur uobis imminere, quantaq; facilitate traducti sitis à maiorum superstitione, qua simulacra dæmonũ colebatis, ad cultum dei, ut posthac detestantes falsos ac mortuos deos, seruiretis deo uiuo ac uero, cuius promissis freti, pro nihilo ducitis huius uitæ commoda pariter atq; incommoda, expectantes ut filius eius Iesus, per quem nos asseruit in salutem, ac nobis futuræ uitæ præmia pollicitus est, rursum adueniat è cœlis, exhibiturus palàm orbi quæ promisit. Nam hunc in hoc excitauit ad ui-

Cum gaudio spiritus sancti.

Ipsi enim de uobis annunciant.

tam, ut & nos per illum reuiuisceremus, fruituri cum illo bonis immortalibus, qui hic pro illo mala huius mundi perpetimur. Nec erit nobis tum formidabilis huius aduentus, quos ipse suo sanguine purgatos à peccatis deo reconciliarit, & ab æterno supplicio liberarit, quod nostris commissis debebatur.

CAPUT SECUNDUM.

Nam & ipsi scitis fratres.

Quid autem attinet cõmemorare, cum ipsi non ignoretis, licet non accessimus ad uos cum fastu & supercilio, grandia quædam uerba trutinantes, aut magnificam aliquam philosophiam profitentes, tamen aditum nostrum non fuisse inefficacem. Imò cum & antea Philippis multa pertulissemus, quemadmodum ipsi nostis, multisq; essemus affecti contumelijs unà cum Sila ob Phytonem eiectum à puella quam tenebat, nihilosecius tamen freti auxilio dei nostri, non ueriti sumus & apud uos libere prædicare euangelium Christi, non sine graui discrimine. Quod si rem commenticiam & inanem uobis prædicassemus, nunquam eius causa capitis discrimen adissemus. Nam qui ex sese docent, quod à Christo non acceperunt & docent ad suum quæstum, hoc agentes ut alijs imponant suo lucro, his nec adest autoritas, & protinus se subducunt, ubi metuunt capitis aut rerum suarum discrimen. At doctrina ad quam uos inuitauimus, haud fuit commenticia, fucataq;, & ad imposturam instructa, neq; sub eius prætextu cœlauimus artes impuras,

quemad-

quemadmodum faciunt pseudapostoli, neq; dolo quicquam gessimus, aliud præ nobis ferentes, aliò spectantes, ac sub Christi titulo nostrum agentes negocium, eorum more qui se faciunt apostolos, sed quemadmodum deus per filium suum ad hoc munus nos delegit, ut syncere concreditum euangelium prædicaremus, ita prædicamus omnibus, non ut apud homines ineamus laudem aut gratiam, sed ut deo nostram functionem probemus, qui penitus inspicit corda nostra, atq; ex his quenq; æstimat. Neq; enim cuiquam sumus adulati, cuius rei uel ipsi testes estis, neq; sermonem euangelicum uestramq; credulitatem uertimus in quæstum nostrum. Testis est nobis huius animi deus ipse, neq; uenati sumus ex euangelio gloriam humanam, uel apud uos, uel apud ullos alios, cum potuerimus autoritate nostra supercilioq; uti, non minus quàm pseudapostoli, qui cum inania doceant & ad suum compendium, tamen honorem & obsequium à uobis exigunt. At nos memores quid deceat apostolos Christi, qui sese submisit nostræ salutis causa, non uindicauimus nobis fastum ac supercilium, sed placidos nos ac mites præstitimus inter uos, haud sæuientes uelut in discipulos, sed omni lenitate morigerantes imbecillitati uestræ, non aliter quàm si mater nutrix foueat teneram ætatem filiorum suorum, sic & nos affectu propensi in uos, ex animo cupiebamus impartire uobis nō solum euangelium dei, ueluti pabulum animarum uestrarum,

Sed facti sumus paruuli.

ſtrarum, uerumetiam propriam uitam impendere, nõ quod à uobis quicquam ſperaremus præmij, ſed quod uos ex animo charos haberemus, haud ſecus ac mater diligit filios ſuos. Non exprobramus officium, ſed teſta mur affectum. Nam ipſi meminiſtis fratres, ut ueſtra cauſa nullum laborem, nullum ſudorem fugerimus, ni hil aliud ſitientes aut captantes quàm ſalutẽ ueſtram, & adeo nihil mercedis uenantes à uobis, ut opera ma nuaria, nocturna, diurnaq; nobis pararemus uictũ, ne cuiꝙ ueſtrum eſſemus oneri. Pſeudapoſtoli ſuũ euan geliũ in uos ingerunt & extorquent quantũ poſſunt, nos uobis gratuito prædicauimus euangeliũ dei. Et uos mihi teſtes eſtis, & deus ipſe teſtis eſt, ꝙ ſancte, quàm iuſte, quàm inculpate geſſerimus noſmet erga uos, qui crediditis quod ipſa re cõpertum habetis, quàm ſynce ro affectu cuncta fecerimus, ut erga quenq; ueſtrum ſic fuerimus affecti, tanquam pater quiuis erga liberos ſuos, nunc obſecrantes uos, nunc conſolantes, nunc ob teſtantes, non ut nobis daretis quicquam, ſed ut uitam ageretis deo dignam, qui uos prius alienos ab omni pietate uocauit per fidem & afflictiones tempora rias in regnum ſuum, & gloriam immortalem. Bene habet, agnoſcitis beneficium dei, quapropter & nos illi gratias agimus indeſinẽter, qui ſic afflauit animos ueſtros, ut cũ nos humiles ueniſſemus ad uos, nulla di gnitatis ſpecie cõmendati, ſimulatq; audiſſetis à nobis euangelij doctrinam, nõ accepitis tanꝙ ſermonẽ, aut fabulam

Vos teſtes eſtis & de⁹.

fabulam humanam, sed tanquam sermonē ab ipso deo profectum, sicuti reuera erat. Nam ille uobis per nos loquebatur. Dilutus & inefficax est sermo humanus, sed efficax est sermo dei, qui simulatq; haustus est uobis, non fuit ociosus, sed exerere cœpit uim suam in nobis, ita ut satis appareret uos eundem cœpisse spiritum, qui mox imitari cœperitis reliquas ecclesias dei, quæ in Iudæa profitentur Christū Iesum. Quod Christus, quod nos, quod cæteri Iudæi, qui amplectuntur doctrinam euangelicam, passi sunt à suæ gentis hominibus, quibus inuisa est hæc doctrina, hoc & uos passi estis à contribulibus uestris. Nam ut hi dominum Iesum occiderunt, & ante hunc trucidarunt suos prophetas, impatientes ueritatis, ita & nos ueritatis euangelicæ præcones persequūtur tanta cæcitate mentis, ut & dei iram in se prouocēt, cuius uoluntati rebellant, & cunctis hominibus aduersentur, uelut hostes humani generis, uelut omnibus inuidentes salutē, per fidem oblatam, & cupientes omnes secum in exitium pertrahere. Neq; enim priuato quopiam odio sic nobis obsistunt, imò gentium omnium bono inuident, & ea gratia nobis obturbant, ne prædicemus euangelium gentibus, per quod seruari queant, quasi parum sit illos antehac trucidasse prophetas, mox à prophetis Christum, nisi nobis etiam afflictis & extinctis, absoluant cumulum facinorū suorum, & hunc ueluti colophonem imponant impietati suæ, nusquam sui dissimiles,
nec

Vt impleāt peccata sua semper.

nec unquam ab insania sua resipiscētes, quibus rebus adeo ꝓuocant in se diuinam iram, ut desperandi sint: quippe destinata malicia propellentes ab sese misericordiam dei, & euangeliū modis omnibus oppugnantes, cuius unius ope poterant ab exitio recipi. Cæterum quo magis amo uos ob alacritatem ac promptitudinem fidei uestre fratres, hoc mihi grauius fuit uestri desideriū, quod aliquantulum temporis à uobis distractio, non licuerit frui conspectu uestro, cuius mira nos habebat cupiditas, licet animo nunquam fuerimus à uobis diuulsi. Et tamen hoc non sat erat charitati in uos nostræ, nisi præsens præsentes aspicerem & corporeis oculis. Quapropter non mihi satis est uisum, aliquem ad uos mittere, aut per literas colloqui, sed ipse Paulus semel atq; iterum conatus sum adire uos, quo magis etiā confirmarē animos uestros, sed obstitit hæc conanti satanas, qui per impios Iudæos impediuit meam ad uos profectionem. Quid autem mirum, si tanto teneor uestri desiderio? Nam quid aliud est in hoc mūdo, quo mihi placeam, quo me iactē, quo fretus mihi promittam felicitatē? Omnia cōtemno præ euangelio Christi. Quænam igitur est spes nostra, aut qđ gaudium nostrum, aut quæ corona nostra, nónne inter cæteros quos ex gentibus lucrifeci Christo, uos quoq; estis? Si non apud mundum, certe apud dominum Iesum Christum. Vbi debellatis hostibus euangelij palàm agetur triumphus in aduentu illius, quæ tum tro

phæa,

phæa, quæ monumenta uictoriæ proferam in illa pompa, nisi uos uestriq; similes? interim harum rerum certa spe fruor. Vos igitur estis in hac uita seges ac materia gloriæ nostræ, uos gaudiū nostrum, si modo perseueratis in his quæ cœpistis.

CAPVT TERCIVM.

PRoinde cum iam impares essemus desiderio uestri, nec tamen daretur aditus ad uos, uisum est nobis, ut quod per nos ipsos facere non licuit, per mihi fidelissimum sodalem, ac uelut alterū me facerem, Nos igitur soli resedimus Athenis, atq; inde misimus Timotheum fratrem nostrum, ac spectatum dei ministrum, socium & adiutorem officij nostri, quo fungimur in euangelio Christi, malentes interim tam unici tamq; necessarij collegæ solatio carere, quàm committere ut usquam in prospiciendo rebus uestris cessasse uideremur. Misimus autem non nostra gratia, sed uestra potissimum causa, uidelicet ut confirmaret & consolaretur animos uestros, docens his afflictionibus, quibus hinc atque hinc pulsor, neque quicquam labefactari meum animū, & magis etiam prosperari gloriam euangelij, ne quis uestrum ob meas afflictiones quas auditis turbaretur. Neque enim uobis nouum uideri debet, si hæc accidunt euangelij præconibus, cum iam pridem sciretis in hoc ipsum delectum à deo, ut mei corporis afflictionibus illustrarem Christi nomen, præceptorem ac dominum hac in parte referens.

Propter qđ non sustinentes amplius.

referens. Etenim iam tum cum apud uos præsentes essemus, hoc ipsum prædicabamus fore, ut ob euangelium afflictionem pateremur. Quod tum prædixeram fore, iam fieri uidetis, quemadmodum & ante nostis factum. Mihi nihil inopinatum accidit, neq; uobis non prædictum, quo minus est causæ, cur animo labefacte mini. Ergo cum pro mea ingenti de uobis sollicitudine, qua tuta etiam timeo, nõ ferrem desiderium uestri: Timotheum, ut dictum est, misi ad hoc, ut per hunc quodammodo præsens cognoscerem fidei uestræ constantiam, & explorarem si quos ex uobis imbecilliores tentasset ille, qui nunquam non uigilat ad subuertendos bonos, & in his perisset mihi labor meus. Nuper autem cum Timotheus à uobis redisset ad nos, nobis lætum adferens nuncium, ac referens & fidei uestræ robur inconcussum, & charitatem pristinæ similem, quodq; disiunctio nostra non aboleuisset apud uos nostri memoriam, sed hanc apud uos iugem ac perpetuam esse, uosq; semper mutuo nostri uidendi desiderio teneri, quemadmodum nos habet desiderium uidendi uos: nihil est necessitatum aut malorum quibus premor, quod non æquo animo feram, posteaquàm cognoui uestram fidem esse in tuto, cui metuens, ipse mihi non metuebam. Ego mihi uideor incolumis, si uestra incolumis est fides. Nunc uiuimus, & ab omni discrimine uidemur erepti, si uos auxilio Christi IESV persistitis in eo quod cœpistis.

Quoniam nũc uiuim⁹.

Non piget horum malorum, si fructus respondet in uobis, quorum gratia hæc perpetior. Quod quoniam uideo fieri, ut indies latius euangeliũ crebrescat apud gentes, quas gratias tanto beneficio pares, deo possimus referre, cuius beneficio nobis contigerit, in hisce malis tam insigne gaudium, quod de uestro profectu gaudemus ex animo, teste deo nostro? cuius bonitati debetis, quod perstitistis, à quo nocturnis & diurnis precibus & illud maiorem in modum flagitemus, ut eiusdem beneficio liceat aliquando uestro conspectu frui. Præstat aliquid præsentia, quod nec literæ, nec nuncius quamlibet fidus præstare possit. Hac igitur gratia cupio uidere uos, ut si quid etiam desit euangelicæ disciplinæ, id suppleam ac sarciam. Cæterũ precor ut quando per impios homines non licet, ipse deus ac pater noster, & huius filius Iesus Christus dominus noster, submotis impedimẽtis, aperiat mihi uiam ad uos, simulq; uos dotibus suis sic interim augeat, ut magno gaudeo uos conspicere possim. Id erit si uos abũdantes & exuberãtes reddat mutua inter uos charitate, nec inter uos tantum, uerum erga cunctos homines, quemadmodũ & nos erga uos omnnes eximiam quadã habemus charitatẽ, uel mori parati pro uestra salute, atq; ita confirmet corda uestra, ut integritas uestra nulla ex parte culpari possit, nõ solũ apud homines, sed multo magis apud deum, & patrẽ quem nihil fallit, in aduentu domini nostri Iesu Christi

Et compleamus ea.

sti, cum in cõspectu sanctorũ omniũ palàm erit, non solum quid quisq; gesserit, uerum etiam quo quicque animo gesserit.

CAPVT QVARTVM.

QVod superest fratres rogamus uos, et exhortamur per dominũ Iesum, ut quando iam satis à nobis estis edocti, quomodo uos gerere debeatis, et quibus studijs placere deo, date operam, ut in eo qđ didicistis, nõ solum perseueretis, uerum etiam quotidianis profectibus uosipsos superetis. Nostis enim ac meministis quæ præcepta tradiderim, nõ meapte autoritate, sed domini nostri Iesu Christi, nihil istorũ præcepi, quæ uobis inculcant pseudapostoli, de legis Mosaicæ ceremonijs, de præcellẽtia uisisq; angelorũ, per quos sit aditus ad salutẽ, sed ea duntaxat quæ sciebã esse grata deo. Nã hæc est uolũtas dei, ut uos sanctos, et incõtaminatos præstetis, nec animo solũ casti sitis, sed & corpore, ut abstineatis à scortatione, qua corpora cõspurcantur. Corpora domicilia sunt animi, animus hospitium est dei. Vt igitur oportet animum esse purum, ob hospitem deum, ita decet corpus esse purum ob inhabitatorem animum. Proinde nouerit suo quisq; corpusculo, ceu uasculo fictili, hunc habere honorẽ, ut purum seruet & illibatũ, neq; sinat inquinari morbo turpium cupiditatũ ac libidinũ, quod adeo Christianis indignum est, ut nec gentium sit omnium, sed earum quæ non nouerunt deum, uerum existimant nullo ultore, cuiq; licere quicquid libet,

De cætero ergo frẽs,

Sicut et gẽtes quæ ignorant deum.

& ho

& honestum esse quicquid corpori dulce est. Congeminatur autē libidinis malum, si cum fratris iniuria copuletur, ueluti cum alienā uxorem usurpat aliquis. Ne quis igitur aut hic, aut alijs in rebus, sibi plus satis usurpando, fraudem faciat fratri suo, propterea quod deus nihil horum sinet inultum, & adeo nō proderit baptismus ista patrantibus, ut grauius etiā sint puniendi, quemadmodū & ante diximus uobis, ac testati sumus. Nec enim ideo deus nos auocauit ab instituto uitæ prioris, ut semel loti, rursus in easdem sordes reuolueremur, sed ut innocētiam semel gratis datam uitæ sanctimonia puritateque tueremur. Neque fœditate libidinum expellamus à nobis spiritum sanctum castitatis amatorem. Hæc inquam & testatus um, et rursum testor, non esse mea præcepta, sed dei. Proinde qui aspernatur, non hominem aspernatur admonentē, sed deum autorē aspernatur, qui ideo spiritū suum sanctum impartijt uobis, ut illius afflatu sanctimoniam amplecteremini. In hunc contumeliosus est, quisquis corpus suum turpi libidine polluit. Cæterum de charitate Christianorum erga Christianos, non arbitror necesse ut uos admoneam hisce literis. Nam ipsi ultro diuinitus docti estis per spiritū Christi quē hausistis, ut uos inuicem diligatis. Id enim re ipsa declaratis, Christiana charitate prosequentes cunctos fratres, non solum qui sunt Thessalonicæ, sed etiam qui in tota Macedonia. Non igitur hortabor, ut quod

Et ne q̄s supergrediatur in negocio.

De charitate autē fraternitatis.

facitis,ultro faciatis,sed ut qđ facitis admonitu spiritus,in hoc superetis uosipsos,semper in melius proficientes. Detis autem operam,ne per ociosos,et alienarum rerum curiosos turbetur uestra tranquillitas, sed suum quisq; agat negocium. Quod si cui non suppetant facultates manibus proprijs sibi paret,unde et sibi suppeditet & alijs egentibus impartiat, quemadmodum et ante præcepimus uobis, ut uos geratis cum decoro erga eos, qui sunt alieni à pfessione Christi, apud quos mendicare,aut ob inopiã impudentius agere,turpe sit uestræ professioni. Quin potius hoc suæ cuiq; manus præstent,ne qua re sit opus.Et facile suppetit illi,qui paruo contentus est. Porrò quod attinet ad resurrectionis mysterium, non patiar uos quicq̃ latere,ne impotenti dolore lugeatis eos, quasi perierint,qui freti promissis euangelij obdormierũt,ad exemplũ gentium, ideo lamentantiũ mortem suorũ qđ non sperent unq̃ reuicturos. At Christianorũ mors nihil aliud quàm somnus est, unde expergiscentur in aduentu Christi,longe iam felicius uicturi. Cur enim non speremus in membris fore quod factum scimus in capite? Nam si uere credimus, quod Iesus mortuus est nostro more, & reuixit ad immortalitatẽ,sic futurum credamus oportet,ut deus pater,qui resuscitauit Iesum,& eos qui Iesum professi, & illius promissis confisi obdormierunt,unà cum illo adducet rediuiuos in aduentu filij,ne capiti suo desint membra. Non referi

Nolum⁹ aũt uos ignorare fratres.

feri

ferimus uobis humanā fabulam, sed qđ ab ipso Christo didicimus, quod nos, quos aduentus domini residuos hic ac uiuos reperiet, non ante sistemur in conspectu Iesu, quàm hi qui mortui fuerint unà sistūtur. Dixerit quispiam, qui poterūt sisti, qui sepulti sunt? Ipse dominus Iesus per angeli uocem, diuina tuba de cœlo personātem, excitabit illos, adhortans, ut experrecti properēt, ac protinus qui obdormierāt hac spe, reuiuiscent, & exurgent e monumētis. Id ubi factum erit, nos qui resides ac uiui reperti fuerimus, in aduētu Christi unà cū illis rediuiuis, subito rapiemur per nubes, ut in aere domino occurram⁹, atq; inde nos secum auehet in cœlum, iugiter secū uicturos. His itaq; sermonibus uos inuicem consolemini, ne grauius uos discruciet mors piorū, dignior quam gaudijs & gratulationibus prosequamini, quàm lamentis.

CAPVT QVINTVM.

MOdum & ordinē resurrectionis habetis, quādo id scire uestra referebat. Cæterum tempora, temporūq; articulos, quādo sint hæc futura, nihil attinet uobis scribere, & adeo non cōducit, ut nec dominus tale quiddam à se flagitantibus discipulis uoluerit aperire. Siquidē ipsi planè nostis, & ante à nobis edocti, quod dies ille domini, non aliter obrepet orbi inexpectatus, quàm fur nocturnus obrepit dormientibus, ac tum potissimū opprimet oscitantes, quum minime expectabitur. Quum enim isti qui non credunt

De temporibus autem.

euangelio, in medijs delicijs dixerint, nihil est pericu-li, sed pacata tutaq; omnia, non ueniet dominus, tunc illis repente instabit exitium, quemadmodũ grauidã mulierẽ subitus dolor partus occupat ante diem expe-ctatum. Nec erit effugiũ prius oppressis, quàm sense-rint. Dies metuendus ijs, qui nunc excæcati uitijs suis nocturnã agunt uitam: uobis fratres non perinde me-tuendus, ne uos improuisus opprimat. Vos enim oẽs qui Christum sequimini non pertinetis ad regnũ tene-brarum, sed ad regnum lucis ac diei, præsertim si stu-dio pietatis nostræ professioni respondeamus, atq; ita uiuamus, ut appareat nos in luce uigilare, non in te-nebris stertere, Proinde si nolimus opprimi, ne dor-miamus, quemadmodũ faciunt cæteri, qui non norũt lucem Christi: Sed uigilemus ac sobrij simus, animo semp circũspectantes, ne quid per incogitantiã admit-tamus, quod oculos hominum ac dei offendat. Nam ut qui iuxta corpus dormiunt, nocte dormiũt, & qui ui-no temulẽti sunt, nocte sunt temulẽti: Ita qui oscitant ac dormitant in uitijs, in animi tenebris uersantur, & qui mũdi cupiditatibus, atq; illecebris ebrij sũt, in mẽ-tis caligine uersantur. At nos qbus illuxit euangelij di-es, sobrios ac uigilantes esse decet, semp accinctos ac paratos aduersus subitũ insultum hostis, semper in nostrum exitium uigilantis, munitos armis spiritua-libus. Nimirũ pro thorace fidem induti & charitatẽ, pro galea spem æternæ salutis. Nec est quod diffida-

Vos autem fratres non estis in tenebris.

Induti loricam fidei.

tis. Aderit uigilantibus deus ipse propugnator. Nec enim ideo uocauit nos ad euangelij doctrinã, ut secus q̃ illa cõmonstrat, uiuentes, iram nobis & ultionem dei cõduplicemus, sed ut illi parentes salutem consequamur, opitulante domino nostro Iesu Christo, qui ideo mortuus est pro nobis, ut siue contingat uiuere per pietatẽ, ac spem immortalitatis, cũ illo uiuamus, siue contingat mori, cum illo uiuamus immortales. Quod ut magis ac magis faciatis, mutuis hortatibus uos inuicem animate, ac uicissim alius alium excitate ad profectum, quẽadmodũ & uestra sponte facitis. Quin & illud rogamus uos fratres, ut rationem habeatis eorũ qui laborant inter uos, quiq; præsunt uobis in euangelica doctrina, quiq; admonent uos, quibus rebus oporteat placere Christo, ut cũ oporteat oĩbus deferre honorẽ, hos tamẽ præ cæteris habeatis in precio, referẽtes illis charitatẽ quã præstant uobis, tot laboribus ac periculis uestra causa subeũdis. Et si quãdo uos arguũt delinquẽtes, tamẽ habete pacẽ cũ illis. Neq; enim odio dignus est qui arguit, ut prosit. Quin uos quoq; p sua quisq; portione, ut illorũ partes adiuuetis ubsecro, Admonete eos qui suo uiuentes arbitrio turbant ordinem uestrum: Consolamini pusillanimes, subleuate imbecilles, estote lenes ac patientes erga omnes, non modo Christianos, uerũ etiam à Christo alienos. Cauete ne quis iniuriã iniuria repenset, ne quis maleficium maleficio retaliet. Nec enim

Vt noueritis eos q laborant.

imitari decet malos in re mala, & illorum similes fie ri. Imò magis adnitendum, ut bene faciatis omnibus, non solum Christiani Christianis, uerum etiam qui/ buscunq; promeritis, & non promeritis, certi non pe rire uobis officium fideiussore Christo. Quare quic/ quid uobis acciderit, incolumi pietate gaudete semp, indesinenter interpellate deū precibus uestris, in qua/ uis fortuna gratias agite. Sic enim placitū est deo, ut semp sit pro quo gratias agatis patri benefico in uos p Iesum Christū. Quin & illud cauendū uobis, ne ex diuersis dotibus dissidium aliquod oriatur inter uos. Contigit alicui donū linguarū ut spiritu psallat, quan quam infima dos est, nolite tamen extinguere, fouete potius ut proficiat ad meliora. Cōtigit alicui prophe/ tiæ donū, ut enarret sensum scripturæ mysticū, noli/ te reijcere quicquid dicitur. Illum ferte ut proficiat, hunc audite, sed cum iudicio, sic tamen ut ne dicenti molestius obstrepatur. Nemo sic suis dotibus faueat, ut cōtemnat alienas. Omnia probate, cæterū qđ quis/ que sibi iudicarit accōmodum id amplectatur. Quic quid boni speciem habet, non est aspernandū, cæterū à malis sic oportet abhorrere, ut ab ijs etiam abstinea tis quæ mali speciem præ se ferunt. Sed ad hæc omni/ bus conari studijs uestrum erit. Cæterum deus ipse pa cis autor, cui gratus est consensus & cōcentus totius hominis in rebus honestis, efficiat, ut toti sancti sitis, et illibati, ut anima spiritui, corpus animæ respōdeat, spūs

Quod bonū est tenete.

Ab omī spe/ cie mala.

ſpiritus ipſe reſpondeat deo, ne ſit in quo poſſitis culpari, utq; in hac ſanctimonia perſeueretis uſq; ad aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti. Non eſt quod diffidatis. Bonæ fidei eſt, qui uocauit uos ad hanc ſanctimoniam, & huius præmia, idem perficiet quod cœpit, præſtabit quod eſt pollicitus. Fratres, & noſtros conatus ueſtris precibus adiuuate. Salutate fratres oẽs oſculo, non quale ſalutatorum uulgus ex more porrigit, ſed ſancto, & Chriſtiana digno charitate. Obteſtor uos per dominum, ut recitetur hæc epiſtola omnibus ſanctis fratribus. Fauor & beneuolentia domini noſtri Ieſu Chriſti ſemper adſit uobis, Amen.

PARAPHRASEOS IN PRIOrem epiſtolam Pauli apoſtoli ad Theſſalonicenſes, FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES POSTERIORĒ ARGUMENTŪ PER ERASMUM ROTEROD.

Quoniam non contigit Paulo facultas reuisendi Thessalonicenses, per epistolam confirmat illorum animos, ut fortiter ferant illatas ob Christū afflictiones, nec ipsis defuturum præmiū, nec aduersarijs uindictam. Rursum de die aduentus domini, de quo nonnihil attigerat in epistola superiori, monet ne quid cōmouerētur quorūdam dictis, qui asseuerabant illum iam instare, tecte, sicuti putant, significans prius abolendū Romanum imperium, ac deinde uenturum Antichristum. Attentius etiam inculcat, cohercendos esse, qui ocio & curiositate sua turbarent quietem & ordinem publicum, & ad opus adigendos, cum ipse Paulus apud eos manibus suis laborarit. Scripsit Athenis per eosdem, per quos misit priorem epistolam, ut nostra docent argumenta.

ARGVMENTI FINIS.

Paraphrasis

PARAPHRASIS IN EPISTOLAM PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES POSTERIOREM, per Erasmum Rot.

PAULUS & Syluanus ac Timotheus cœtui credentiū qui Thessalonicæ cōspirati sunt, & consentiunt in deum patrem nostrum ac dominū Iesum Christū. Sēper gratias agere debemus deo pro sua magnifica in uos liberalitate magnificas, qui nō solū illius ope persistatis in ijs quæ cœpistis, uerūetiam indies magis ac magis exuberetis in fide, ac mutua inter uos charitate, in tantum ut iam non arbitrer necesse uos aliorum exemplis accendere ad

ſtudium pietatis, cum potius ipſi gloriemur de uobis apud alias eccleſias dei, ueſtro exemplo cæteros ad uirtutẽ inflammantes, cõmemorando patientiam ueſtram fideiq; conſtantiã in omnibus perſequutionibus ueſtris & afflictionibus quas ſuffertis, ut in uobis poſt hac declaretur iuſtum dei iudicium, dum uos hic pro ipſius nominis gloria uexatos admittet in conſortium regni ſui: contra, qui uos ipſius odio perſequuti ſunt, tradet ſupplicijs æternis. Siquidem erit hoc iuſticiæ diuinæ, utriſq; rependere præmiũ factis dignum ijs, qui affligunt innocentes, afflictionẽ & uobis, qui nobiſcũ affligimini, nobiſcum largiri refrigerium ac ſolatium in illo die, cum apparebunt euangelica promiſſa, palámq; ſeſe orbi oſtenderit è cœlo dominus Ieſus, non iam humilis, quẽadmodum apparuit aduentu primo, ſed ſtipatus angelico ſatellitio, ſicuti decet potentẽ principem, non iam mitis ac placidus ad ſanandos improbos, ſed armatus horrendo flammeoq; incendio, inflicturus ultionem ijs, qui hic noluerunt noſſe deum, nec obedierunt euangelio domini noſtri Ieſu Chriſti, ut experiantur iuſtum ac potentem, qui miſericordem ac mitem deſpexerunt, ac uel ſuis ſupplicijs docti, fateantur eſſe uera quæ prædicauit euangelium. Nam iſti quoniam impietatis ſuæ finem nullum fecerunt, pœnas luent in æternum, ubi conſpexerint diuinam illam domini faciem, ac maieſtatẽ fortitudinis illius, quẽ hic ut imbecillẽ ac humilẽ cõtempſerant. Primũ enim ue-

nerat

nerat ut seruaret omnes, tunc ueniet ut exhibeat se gloriosum non in seipso tantum, sed in omnibus etiã membris suis, quæ sunt homines pij, ut admirãdus appareat in omnibus, qui ipsius crediderunt euangelio. Nam tum palàm omnibus exhibebuntur in uobis ea, quæ nobis testimoniũ perhibentibus Christo credidistis, impijs aspernantibus ac diffidentibus, qui dies ut uobis sit prosper ac lætus non desiuimus dominũ precari pro uobis, ut quãdoquidẽ placuit illi uocare uos ad spem huius gloriæ, idem dignetur adesse uobis eò cõnitentibus, ut uita uestra cõgruat professioni, utq; quod pro sua bonitate cœpit in uobis, consummet ac perficiat, addatq; robur animis uestris, ut fortiter tolerandis afflictionibus impiorũ, declaretis quàm ualeat in uobis certa spes felicitatis æternæ, cuius gratia negligitis & uitam, ut quemadmodũ Cristus illustrauit patris gloriam morte sua, ac uicissim ab illo fuit illustratus resurrectione, ita nomen domini Iesu Christi glorificetur nunc uestra tolerantia, uosq; uicissim per illum glorificemini in die aduentus illius, non iuxta meritũ uestrum, sed iuxta beneficentiam dei nostri & domini Iesu Christi, sine quorũ ope uester conatus futurus erat inanis.

In quo etiã oramus sem per.

CAPVT SECVNDVM.

Rogamus autem uos fratres.

CAeterum illud uos oramus fratres per hunc aduẽtum, de quo modo diximus, domini nostri Iesu Christi, perq; consortiũ gloriæ, per quod membra

tunc

tunc aggregabimur capiti, ne cito dimoueamini à ue stra sententia, si proferetur aduentus illius, aut ne cõsternemini animis neq; per fictam prophetiam, neq; per asseuerationẽ probabilem, neq; per epistolam nostro nominẽ missam, quasi iam instet aduentus domini. Ne quis uobis imponat ullo modo. Nam dominus non est aduẽturus, nisi præcesserit defectio, & ni prius apparuerit homo ille scelerosus, filius perditus, ut Christo multũ dissimilis, ita illi aduersarius, quiq; effertur non solum supra filiũ dei, sed supra omne quicquid dicitur deus, aut numen religiose colendũ, adeo ut in tẽplo dei sedeat, ostẽtans seipsum ꝑ deo. An nõ meministis, quod cũ adhuc essem apud uos, hæc dixerim uobis? Et nunc scitis quid obstet, quo minus adueniat Christus, nimirum ut ille scelerosus, de quo dixi suo tempore palàm exerceat suam tyrannidem in sanctos. Nam nunc clanculum agit per illum uis impietatis, perq; homines impios diabolus sæuit in euangelij professores, nec ut ex me scitis quicquã in mora est, quo minus palàm aperiat sese Christi aduersarius, nisi ut interim quisq; quod tenet obtineat, donec illud regnũ, quo cætera cohercẽtur oĩa, tollatur de medio. Id ubi factũ erit, tunc sese proferet in apertũ iniquus ille, omni præstigiorũ & ĩposturarũ genere instructus in perniciẽ humani generis. Sed hunc diabolico afflatu tumultuantẽ dominus Iesus cõficiet potenti spiritu oris sui, ac falsa diuinitatis specie iactantẽ

Et nunc qd detineat scitis.

sese

ſeſe, prorſus obſcurabit & abolebit claritate aduētus ſui, non aliter quàm exorienti ſolis iubari cedunt ſpe ctra nocturna, & euanida rerū ſimulacra. Nam adue niet impoſtor ille ſatanæ ſpiritu inſtructus, qui per hunc exeret uim ſuam, quoq; crudelius ſæuiat, non ſo lum armatus erit ingēti potentia, qua terreat animos hominum, uerūctiam ſignorum ac miraculorum men dacibus præſtigijs, quibus ſic imitabitur Chriſtum, ut olim apud Aegyptios magi ſunt imitati Moſen, bre uiter nullo nō genere fraudis ad impietatem erit arma tus. Sed his nihil efficiet, niſi in malum eorum, qui & alioqui ſuapte pereunt incredulitate. Meretur enim hoc illorum pertinax aduerſus Chriſtum rebellio: di gni ſunt hoc præmio, ut qui Chriſtum & pro ſua cha ritate ſeruare cupientem omnes, & pro ſua ueritate patefacientem ea, quæ pertinebant ad ſalutem, nō re ceperunt, per quem poterant eſſe ſalui, nunc permiſſu dei ualeat apud illos falſitas pro ueritate, ualeat ty rannis pro charitate, ualeat extinctor pro ſeruatore, iamq; credant mendacijs hominis ſcelerati, qui filio dei uera prædicanti credere recuſarūt. Ita fiet, ut qui & aliâs ob obſtinatam incredulitatem ſuam erant pe rituri, tunc omnibus palàm ſit eos merito perire, qui Chriſtum ſint auerſati, ac mox approbauerint impo ſtorem ac ſceleratum. Hæc tempeſtas ut illos declara bit exitio dignos, ita ueſtram cōſtantiam magis etiam illuſtrabit. Quo nomine ſemper debemus gratias age*

re deo,

re deo, fratres mihi Christiana charitate dilecti, quod non passus sit uos in errore persistere, sed elegerit uos ab initio seruandos, non per legem Mosaicam, sed per spiritum suum, largitorē sanctimoniæ, perq; obedientiam qua simpliciter credidistis ueritati, ad hæc ut uos delegerat ab æterno, ita uocauit per euangelium nostrum, ut uestra salus, qui, Iudæis diffidentibus, credidistis, accederet ad gloriam domini nostri Iesu Christi. Verū euangelium tradidi uobis, nō est quod aliud requiratis: itaq; in eo persistite fratres, ac tenete quæ uobis tradidimus, quæq; à nobis didicistis siue per sermonem, siue per epistolam nostram. Ad hæc omni uigilantia conniti uestrum fuerit. Cæterum ipse dominus Iesus Christus, ac deus paterq; noster, qui ultro dilexit nos uocatos ad salutem, ac per spiritū suum dedit nobis interim in his afflictionibus consolationem æternam, bona spe expectantibus præmia uitæ cœlestis, nō nostris meritis fretis, sed beneficētia gratuita ipsius, magis ac magis consoletur corda uestra, uosq; confirmet ac stabiliat, ut perseueretis in omni tum sermone, tum facto bono.

In sanctifica tiōe spiritus

CAPVT TERCIVM.

De cætero frat.

QVod superest fratres, quando nos nostris apud deum uotis adiuuamus salutis uestræ negociū, ita par est, ut uos uicissim meos conatus uestris apud eundem precibus prouehatis, ut quemadmodum euangelica doctrina celeriter ac feliciter apud uos increbuit,

buit,ita discurrat ac diuulgetur apud omnes. Id quo fiat expeditius,orate ut illius ope liberemur ab absurdis ac puersis hominibus,qui modis omnibus obstant, quo minus liceat inoffense disseminare doctrinã Christi. Nec enim omnes credunt euangelio, qui audiunt euangelium:nec tamen est quod ob horum impios conatus diffidatis. Oppugnant euangelium,sed nõ expugnabunt, nimirum fido propugnatore domino Iesu, qui confirmabit uos aduersus horum improbitatem, & custodiet uos à malo,perficietq; quod cœpit in uobis,quoniam uerax est. Non defuturum est uobis illius auxilium,modo ne uos illius bonitati defueritis, adiuuabit ille,sed conantes. Atq; hæc dicimus,nõ quod dubitemus de uestra constantia:imò confidimus de uobis,opitulante domino Iesu,quod quæ præcepimus uobis,ut facitis,ita sitis in posterum facturi. Porrò dominus Iesus suo fauore dirigat corda uestra, quo recto cursu semper pergant ac proficiant in charitate dei, & expectatione Iesu Christi. Charitas dabit,ut indesinenter studeatis de omnibus bene mereri, quemadmodum deus beneficus est in omnes. Expectatio aduetus Christi præstabit, ut afflictiones omnes fortiter tolere tis. Quod si quis est inter uos,qui cõtempta ratione uiuendi,quam uobis iuxta regulam euangelicã præscripsimus,suo uiuat arbitratu, & ociosus ipse turbet publicum ocium uestrum,atq; ipse nihil agens, curiosus sit alienarum actionum,præcipimus uobis autoritate

domini

domini nostri Iesu Christi, ut ab huius consuetudine, si Christianus fuerit, uos semoueatis. Neq; enim pigebit alios imitari nostrũ exemplum, qui licet fungeremur apostolico & honore & onere, tamen non grauati sumus apud uos in ordinẽ cogi, neq; quicquam nobis ultra cæteros uindicauimus, adeo ut ne panẽ quidẽ acceperimus à quoquam, sed obliti dignitatis nostræ, nocturnis diurnisq; laboribus, atq; operis manuarijs ipsi parauimus nobis, quæ postulabat uitæ necessitas, ne cuiquam essemus oneri. Non quod existimaremus, id nobis non licere, quod cæteri faciunt apostoli, sed noluimus uti iure nostro, quo nosmetipsos formam atq; exemplar præberemus, quod cæteri non grauarentur imitari. Quod re præstitimus, id sermone quoq; præcipiebamus uobis, ut si quis nollet operari, is nec ederet. Merentur alimoniam, qui noctibus atq; diebus uigilant pro salute uestra. Cæterum ociosa curiositas, & inertia curiosa non meretur subsidium. Nam audiuimus inter uos esse quosdam, qui suo ocio turbant ordinem uestrum, abhorrentes ab opere, & ita nihil habentes proprij negocij, ut interim curent aliena. Adhuc nominibus illorum parco, sed quicunque huiusmodi sunt, illis præcipimus, atq; si malunt, obtestamur per dominũ nostrum Iesum Christum, ne per ocium suũ turbent publicam quietem, neue ipsi nihil agentes obstrepant alijs occupatis, sed ipsi quoq; cum quiete operantes, suis ipsorũ manibus sibi uictum parent,

rent, potius quàm alijs molesti sint improbis flagitationibus, digni quidē illi, quibus negetur quod petūt. Sed tamē humanitatis est Christianæ, etiam parum dignis succurrere. Vos igitur fratres, nolite defatigari benefaciendo dignis pariter atq; indignis. Quod si quis contemnit obedire monitis nostris, quæ & præsens uobis tradidi, & absens scribo, satis supplicij sit charitati Christianæ, ut alatur quidē qui talis est, sed tamē notetur, submotus à familiaritate uestra, tātū in hoc, ut pudore correctus resipiscat, neq; uelut inimicū prorsus alienetis, sed potius admonete ueluti fratrē errantem, quē sanatum uelitis, nō perditum, ita uitantes familiaritatem, ut animo tamē diligatis. Nam hoc est charitatis diuortiū, non nisi ad tempus susceptum, quo resipiscat qui deliquit. Cæterū ipse dominus Iesus pacis autor, largiatur uobis perpetuam pacem in omnibus uestris negocijs. Dominus semper adsit uobis omnibus. Rursum salutem uobis asscribo meapte manu, nempe Pauli. Hoc symbolū obseruabitis in omnibus meis epistolis, siue ad uos, siue ad alios scriptis. Sic enim scribo, ne per subditicias epistolas quisquam uobis imponat. Fauor ac beneuolentia domini nostri Iesu Christi iugiter adsit uobis omnibus: Amen.

PARAPHRASEOS IN POSTERIOREM epistolam Pauli apostoli ad Thessalonicenses, FINIS.

PARA PHRASES IN EPISTOLAS PAVLI AD

Timotheum duas, ad
Titum unam, & ad
Philemonē unam. Item.

In catholicas epistolas Apostolorum.

Petri duas,
Vnam Iudæ
Vnam Iacobi, &
Treis Ioannis, &
Ad Hebræos unam.

PER ERASMVM ROTERODAMVM.

Anno M. D. XXI.

ERASMVS ROTERODAMVS OPTIMO PRAESVLI, ET EIDEM CLARISSIMO PRINCIPI TRAIECTENSI PHILIPPO A BVRGVNDIA SALVTEM DICIT.

CVM hisce mensibus arua passim nuda steriliaq; iaceant, ornatissime Præsul, literaria tamen seges nunquàm nō aliquem fructū ædit. Nec est ulla tā rigida bruma, quin ex studiorū agris prouentus aliquis redeat. Mihi porrò uisum est æquū, ut hinc nō nulla portio decideretur episcopo, uelut huius agricolationis principi. Etenim cū rem Euangelicam pro nostra uirili adiuuamus, aliqua ex parte in uices tuæ sollicitudinis succedimus. Id aūt eo feci libētius, quod argumentū etiā ipsum ad hoc inuitaret. Explicauimꝰ enim paraphrasi epistolas diui Pauli, ad Timotheū duas, ad Titū unā, q̄bus adiecimus, ceu coronidis ui-

ee, quã scripsit ad Philemonẽ, ne sola relinqueretur, cum sit ultima, licet argumento dissimili, quanquam in Paulo *nihil est, quod non pertineat ad episcopum. Siquidem in tribus superioribus mire depingit, ac re præsentat imaginem germani uereq́; Christiani præsulis, & quibus dotibus præditum oporteat ad tam arduam prouinciã adcisci, & quibus officijs obire munus delegatum.* Nam quàm *sit ardua res inculpatum episcopum agere, quanta rursum pernicies sit humanæ uitæ parum syncerus custos dominici gregis, uel illud arguit, quod nõ alia de re* Paulus *unquam instantius ac magis anxie præceperit.* Quoties *enim identidem inculcat & infigit eadem?* Quoties *obsecrat, obtestatur, adiurat per omnia sacra, nũc blandiens, nũc pollicitans, nunc territans, nunc suo, nunc* Christi *exemplo prouocans.* Iam *cũ* Paulus *sic metuat his, quos ipse sua doctrina formarat, quos suis ipsius manibus impositis ordinarat, quorum fidem & integritatem, tot modis perspectam & exploratam habebat, quanto plus hodie periculi est, tam difficile munus cuiuis temere credere?* Olim *singulis ciuitatibus singuli præsidebant episcopi.* Atq; *in his ipsis sanè, quota portio erat* Christi *religionem profitentium?* Vt *ne dicam quod illis temporibus feruebat adhuc in pectoribus hominũ* Christi *sanguis, ut recens effusus, ardebat adhuc ignis ille cœlestis, qui dabatur à baptismo.* Quorum *utrũq; nunc, nescio quomodo refrixisse uidetur*

in mo

in moribus nostris. Has ob res episcopus, non solum paucioribus præsidebat, uerum etiam ultro parentibus. Proinde mihi nō paulo difficilius uidetur hodie præsulem fidum & incorruptum agere, non tantū ob hoc, quod unus tot oppidis præsideat, uerū multo magis quod pleriq; præter dispensationem Euangelicæ doctrinæ, quæ præcipua ac peculiaris est episcopi functio, prophanæ quoq; ditionis administratione sint onerati. At dictu mirum, quàm ægre inter sese cohæreant mūdus & Christus. Quàm difficile cōueniat cœlestibus curis ac terrenis. Cumq; multo difficillimum sit alterutrum præstare, uel bonum episcopum, uel salutarem principem, quantum negocij fuerit utroq; districtum, sic moderari negocium, ut nec religioni desis, nec ditioni: Sic satisfacere principi mortali, ut principem immortalem non offendas: Sic placere aulæ, ut non displiceas cœlo. Olim quisquis suscipiebat episcopatum, huic statim ad omnes persecutionū procellas præparandus erat animus. Sed haud scio, an horū temporū tranquillitas, si tamen hæc tranquillitas est, plus habeat periculi, quàm illorum tempestates. Quanquam autem pro mutato rerum statu fieri nō potest, ut per omnia sit eadem gerēdi episcopatus ratio, neq; protinus damnandum, quod ab illius ætatis exemplo dissidet, nec sinunt rerum humanarū æstus, id semper impetrare præsulem, quod optimum iudicarit, quemadmodum peritus etiam ac uigilans guber

 nator

nator nonnunquam frustra clauo assidens undarum ac uentorum arbitrio rapitur, tamen minus aberrabit ab illa syncera perfectaq; boni præsulis imagine, quisquis hanc Pauli formam, ceu scopum quendam semper habebit præ oculis: ut egregius nauclerus, licet nonnihil à recto cursu cogatur deflectere, tamen à Cynosura non dimouet oculos, ne toto (quod aiũt) cœlo contingat errare. Si Paulum assequi non licet, est tamen aliquid, illum utcunque sequi. Ad optima nitenti non deerit Christi præsidium, cuius uices gerit tua celsitudo, & sine cuius ope frustra est omnis conatus mortalium. Bene uale. Anno

M. D. XIX.

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEVM PRIOREM ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

TIMOTHEVM *matre Iudæa, sed Christiana, patre Græco, Paulus in ministerium adoptarat, probæ indolis iuuenem, & sacris literis eruditum, quem tamen ob Iudæos coactus est circũcidere. Quoniam autem huic ecclesiarum curam delegarat, sicut & Tito, quas ipse non poterat adire, instituit eum in functione episcopali, & in disciplina ecclesiæ, non sic admonens ut discipulum, sed ut filium & collegam. Id quo cum maiore faciat autoritate, subinde apostolicam autoritatem sibi uindicat. Admonet autem, ut reiectis, qui Iudaicas fabulas inueherent, ea doceret quæ essent & fidei & charitatis: deinde principum licet ethnicorum autoritatem, quoniam hinc pendebat ordo ciuitatis, & tranquillitas reip. adeo nõ spernendam Christianis, ut pro his orari iubeat. Quid uiros deceat in*

coetu ecclesiastico, quid Mulieres, praescribit. Episcopum depingit cum sua familia. Atq; haec fermè tribus primis capitibus. Deinde admonet ne recipiat Iudaicas fabulas, de ciborum delectu, de uitando coniugio. Mox docet qualem se praestare debeat erga grandes natu uiros, erga iuuenes, erga anus, erga puellas, erga uiduas diuites ac pauperes, & ecclesiae stipe alendas, erga adolescentiores, & suspectae etiamnum aetatis. Ad haec praescribit, quid praecipere debeat dominis, quid seruis, quid diuitibus: Admonens modis omnibus reijciendas contentiosas quaestiones sophistarum, inani doctrinae specie sese uēditātes. Scribit è Laodicea per Tychicum diaconum.

FINIS.

IN PAVLI APOSTOLI
epistolam ad Timotheũ priorem Erasmi Roterodami Paraphrasis.

PAulus apostolus, ac legatus, ne quis suspicetur me meũ aut humanum agere negocium, & legatus non Moysi, aut cuiusq; alterius hominis, sed legatus Iesu Christi, qui & ipse pridem patris uice legatione fungens bona fide peregit illius negocium, à quo fuerat delegatus. Porrò legationem hãc nec ipse mihi uindicaui, nec ab homine suscepi, sed ad eam non solum uocatus sum nutu æterni numinis, uerum etiam iussu & autoritate adactus, adeo ut mihi liberum non fuerit deprecari munus, licet arduum, quod in-

iungebat autoritas dei,quē habemus unicū omnis nostræ salutis autorē. Quicquid enī nobis iniūxit filius autore patre,id ab ipso patre iniūctū interpretor, pquē & illi debemus salutē,siue dū huius morte sumus ab æterno exitio redēpti,siue dū huius præsidio ab urgētibus afflictionū procellis eripimur. A quibus etiā si nō cōtingat interim eripi,tamen nihil est quod de incolumitate nostra dubitemus,uidelicet Iesu Christi præsidio freti,quē pater & exēplū & autorē esse uoluit certissimæ spei nostræ. Siquidem ut ille cæsus & cruci affixus,mortē corporalē ppessus est,sed mox ad immortalitatē reuixit, ita nos præsentibus malis oppressos,aliquādo rediuiuos ad eandē immortalitatē restituet. Hoc igitur autore & huius præsidio fortis,& inuictus apostolus Paulus scribit Timotheo, uero germanoq; filio quē mihi nō adoptaui quidē ex alieno grege,sed ipse ex hisce uisceribus genui p euāgeliū,cū adhuc esset à Christo alienus:& ipse parentē hūc cōstantia synceritateq; fidei,ac pura doctrina euangelica sic refert & exprimit,ut res ipsa declaret illū nō esse suppositiciū,sed germanū uerūq; & indubitatū partum, & hoc nomine mihi longe chariorem quàm si iuxta uulgarem morem ex huius corpusculi substantia progenitus esset. Illa gignit paulo mox morituros,hic nascimur immortalitati. Si parentes impensius diligūt ac peculiarius,ueluti uere suos agnoscūt liberos,qui expressius referūt ipsorū imaginem, quanto

Spei nostræ

Dilecto filio.

γνησίῳ

quanto iustius hic mihi cōplectēdus, quē per fidē euā gelicam genui Christo, & in quo meæ fidei synceritatē ueluti renatā intueor. Iactēt quàm uolent Iudæi, quod adscito ꝓselyto quopiā, Mosi suo ceu partū ad optiuū adiūxerint. Ego glorior, quod hūc talē euāgelicæ fidei, quod Christo genuerim. Expedit enim post hac synagogam sterilescere. Tēpus est, ut se ꝑ uniuersum orbē propaget euangelicæ fidei fœcunditas. Vt aūt mihi multis modis suppetit, quod glorier de tali filio, cui tuto possim euāgelij delegare uices: ita nihil est, opinor, quod illū huius uel apostoli, uel patris pœniteat. Meæ fūctionis partē in illū transtuli, sed huius meæ potestatis autorē habeo deū, ut nō sit quod diffidat, de ꝑ me mandata cura eclesiarū, nisi forte diffidit de autoritate dei. Quid aūt precer tā unice charo filio, pater amātissimus? Quid aliud, quàm eas res quibus hic interim summus ille nostræ uitæ moderator diuites ac beatos esse uoluit, & in quibus optat nos indies magis ac magis grandescere, donec ad eum modum adoleuerimus, ut CHRISTVS legitimos fratres dignetur agnoscere? Precor igitur gratiam, ut intelligat, absque præsidio Mosaicæ legis gratuito Christi beneficio cunctis uere credentibus paratam esse salutem, neque gratiam modo, uerumetiam misericordiam, quæ illi in tam multis rerum discriminibus, uersanti, semper præsens opituletur. Neque enī me clam est, quātis tēpestatibus obnoxia sit uita

In fide.

Gratia misericordia & pax.

doctorum. Postremo quod est nostræ professioni peculiare, pacem & concordiam, utq; hæc bona speret non à mundo, cuius uana sunt præsidia, non à Mose cuius umbris fidere pernicies est, posteaquã emicuit euangelij ueritas, non ab alio quoq̃ mortalium, sed à deo patre, qui non destituit sibi fidentes, & ab huius filio Iesu Christo domino nostro, qui ut habet cũ patre cõmunia omnia, ita non frustratur ope sua, qui se se totos semel ipsius fidei cõcrediderũt, tanq̃ serui fideles, ab optimo simul & potentissimo hero modis omnibus pendentes. Scis fili germane, quanto tumultu, quantoq; capitis discrimine gregem aliquem lucri fecerimus Christo, nec ignoras nusq̃ nõ uigilare pseudapostolos, qui recentem adhuc fœturam, quam nos euangelio collegimus, conentur ad Moses traducere, non ob aliud, nisi ut sibi collectis discipulis & rem faciant, & apud uulgus sint in precio, ac mihi quidem ita studio est quàm latissime proferre euangelicæ ditionis pomeria, ut interim tueamur quod partũ est. Porrò quando corpore non possumus omnibus locis adesse, quod superest, partim epistolarum officio, partim collegarum ministerio peragamus oportet. Hoc uidelicet consilio, quum me negocium euangelicũ reuocaret in Macedoniam, ne prorsus deessem Ephesijs te istic uelut alterum me reliqui, ut difficili quidem, sed egregiæ prouinciæ uicarius insignis præsideres. Vides hominum genus mire propensum & ad superstitionem

Sicut rogaui te.

ſtitionem, & ad artes curioſas, ſed hoc illuſtrior euã gelij gloria. At rurſus aduerſarij quum multi, tum a-cres, quo magis aduerſus hos omni, quod aiunt, pede ſtandum eſt. Proinde quod iſthinc diſcedens te roga-ui ut faceres, idem abſens etiam atq; etiam obteſtor nimirũ ut iſtis quibuſdã inſynceris apoſtolis quorũ nomina nũc prudens ſupprimo, ne irritati reddantur impudentiores, denuncies, ne puritatem euangelicæ doctrinæ quã Epheſijs tradidimus, ſua noua doctrina uitient, ac ſubuertant. Rurſum fidelium gregem præ-moneas, ne periculoſa leuitate talibus pſeudapoſtolis animos atq; aures præbeant, non ea docentibus, quæ conducunt ad ſalutem æternam, quæq; Chriſti digna ſint euangelio, ſed frigidas quaſdam ac Iudaicas fabu las ingerentibus de ſuperſtitioſis hominum conſtitu-tiunculis, quæ nihil habent momenti ad ueram pieta-tem, de perplexa ſerie genealogiæ uſq; abauis ac pro auis tritauiſq; repetitæ, quaſi uero donum euangeli-cæ ſalutis p uarias traduces ad nos deriuetur, ac nõ potius cœleſti benignitate ſemel effuſum ſit in uniuer ſos, quicunq; fidem euangelicam amplectuntur. Atq; hæc prædicant non ad Chriſti gloriam, ſed partim, ut ipſi apud uos nobilitatis cõmendatiõe ſint in precio, partim ut quoniam ſimplex eſt euangelica doctrina, uel ob hoc ipſum doctiores habeantur, quod perple-xas quaſdam, & nunquàm extricandas difficultates, atq; inexplicabiles labirynthos ingerant quaſi non ſimpliciſſima

Denunciaui quibuſdã

Edificatio nõ dei, quæ eſt in fide.

simplicissima quæq; sint optima. Euangelica fides cõpendio salutem adfert. Ista doctrina hominum, quæstionem ex quæstione gignit, & adeo non confert ad cœlestem pietatem, quam deus per fidem nobis largitur, ut euangelicæ religionis caput euertat. Quisquis pure credit, non moratur quæstiones. Qui quæstionũ nodos, alios super alios nectit, ac renectit, quid aliud docet quàm dubitare? Ex diametro pugnat cum fide quæstionum curiositas. Si deum credunt, cur causificantur de illius promissis? Si compendio fides & charitas euangelica præstet salutem, quorsum admiscentur humana præscripta de præputij pellicula resecanda, de lotione manuum, de delectu ciborum, de obseruatione dierum? Iactitant uobis legem à deo traditã, & huius molesti magis, quàm eruditi doctores, legis summam ac scopum non intelligunt. Quorsum autem attinet, per tot molestas obseruatiunculas ad salutem contendere? cũ liceat præteritis istis, rectà ad scopũ ipsum aduolare? Sat eruditus est in lege Mosaica, qsquis summam legis est assequutus. Porrò quod uniuersam legis Mosaicæ uim compendio complectitur ac præstat, est charitas, si modo ea proficiscatur ex corde puro, & animo sibi bene conscio, ac fide nescia fuci. [illegible] Humana charitas quoniam sæpe ui-

Finis autem præcepti est cha.

pe uitiata est affectibus, cum uita parum syncera frequenter cohæret, nec aliquoties plenæ fiduciæ est. At euangelica charitas nec fallit usquam, nec hæsitat, nec ab officio pietatis cessare nouit. Nec enim aliò spectat quàm ad CHRISTI gloriam, quàm ad proximi salutem, nec ab alio pendet quàm à CHRISTO. Ab hoc scopo quoniam aberrant quidam, ideo pro solida doctrina CHRISTI, spargunt fumos inanes, ac nebulas Iudaicarum quæstionum, quo uideantur esse præclari legis doctores, seseq; inani loquacitate uenditant, cum interim caput eorum quæ loquuntur, & de quibus asseuerant mira pertinacia, non intelligant. Siquidem uniuersa Mosi lex, uaria alioqui & diffusa, in unum CHRISTVM colligitur. Huic cum lex ipsa deferat, impudenter legis doctorem profitetur, qui contra mentem illius eam interpretatur. Nequaquam uero hæc dicimus, quod Mosaicam legem damnemus. Et scimus & fatemur legem esse bonam, nisi quis ea parum legitime utatur. Abutitur autem lege qui eam aduersus ipsius sententiam interpretatur. Summa destinatio legis hæc erat, ut nos deduceret ad CHRISTVM. Bonam igitur legem sibi uertit in perniciem, qui per eam auocat à CHRISTO. Qui perspicit ac discernit, qua parte lex ad tempus data debeat euangelio cedere, qua perpetuum tueri uigorem, qui intelligit quo modo oporteat crassam eius literam ad spiritualem euange-

A quibus quidam aberrantes.

Volẽtes esse legis doctores.

Si quis ea legitime utatur.

lem euangelij doctrinam accōmodare, qui intelligit ijs quos Christi sanguis redemit à peccati tyrānide, quiq; charitatis impulsu, ultro plus præstant, quàm lex Mosaica præscribat, non esse opus uel admonitu legis, ut uel arceantur à flagitijs uel incitentur ad officium, huic nimirum lex bona est. Siquidem intelligit legem ad se non pertinere, qui per euangelium didicit non solum neminem lædere uerum etiam benemereri de hostibus. Quorsum opus frenis aut calcaribus equo, cammode sponteq; currenti? Quos Christi spiritus agit rapitq;, ultro præcurrunt, ac uincūt oīa legis præscripta, ac semel gratis assequuti iusticiam, abhorrent ab omni iniusticia. Proinde lex quæ metu suppliciorum deterret à flagitijs, non his utiq; condita est, qui uolentes ac lubentes præstant, quod lex exigit, etiam si legis uerba nō teneant. Quibus igitur instituta lex? Nimirum ijs qui ad naturæ legem obsurduerunt, qui charitate uacant, ad omne facinus propensi, cupiditatibus suis feruntur, ni legis repagulo coherceantur. Quæ si dederit impunitatem peccandi, mox ad ingenium redeunt, palamq; fiunt quod intus erant, uidelicet iniusti, rebelles, impij, ac peccatores, irreuerentes, impuriq;, patricidæ ac matricidæ, homicidæ, scortatores, pædicones, plagiarij, mendaces, periuri. Ad hæc propensis Iudæis merito minæ legis opponebantur, quæ ab his quæ cōmemoraui facinoribus, seruili preditos ingenio, metu mali coherceret, aut si quod

Lex iusto non est posita.

quod est aliud flagitij genus, quod inclytæ legi euangelicæ aduersatur, quam nobis non Moses, sed beatus ille deus per unicum filium suũ Iesum tradidit. Iactitant Iudæi legem suam ut gloriosam, nos habemus gloriosiorẽ. Efferũtur illi autore Mose, nos iustius deo Christoq; autore gloriamur. Prædicant illi legem Mosaicam, quæ supplicijs immania quædam facinora cohibet. Ego prædico legem euangelicam, quæ semel excludit omnes cupiditates cum uera pietate pugnantes. Quis istis sit autor prædicandæ Mosaicæ legis, ipsi uiderint. Mihi certe concreditum est hoc uere magnificum & efficax euangelium, quod legis præsidio non indiget: & concreditum est non ab hominibus, sed ab ipso deo: non quod ego ullo pacto dignus mihi uidear, cui res tanta cõmitteretur. Non erat hoc meriti mei, sed bonitatis diuinæ, cui gratiã habeo, quod mihi homuncioni imbecillo, & huic muneri lõge impari, robur addidit in gloriã Christi Iesu domini nostri: cuius negociũ ut fidelis seruus bona fide gero, nec aliud laudis hinc mihi uindico, nisi quod quemadmodum ille me fidum administratorẽ euangelicæ dispensationis existimauit, ita ego syncere citraq; dolum uersor in munere delegato, nequaquam istos quosdam imitans, qui in Christi cõtumeliam Mosaicam legem prædicant, suo compendio suæq; gloriæ seruientes, non Iesu Christi. Fateor, olim eadem me habebat cæcitas, dum adhuc patriæ legis studio tenerer. Eram maledicus in Christi

Quæ est secundũ euangelium.

Quod creditũ est mihi.

Gratias ago ei.

Qui prius blasphemus

nomen,eram persequutor adeo sæuus,ut nec à uiolentia temperarem:non enim usq; ad conuicia solum,uerumetiam usq; ad carceres, usq; ad capitis supplicia persequebar orientem euangelij gloriam. Hactenus me nihil istis antepono:fortassis hoc nomine sum illis anteponendus,quod hæc simplici legis studio per errorem & ignorantiam commisi, nondum uocatus ad euangelij consortium. Isti semel professi Christum,tamen huius gloriæ inuidi,& suæ nimium auidi, obstinata malicia,inutile Mosaicæ legis onus ingerunt. Et ob id mihi simpliciter erranti misertus est deus,cum isti magis indies ac magis excæcentur. Ego quo tum ardentius pugnabam pro lege aduersus Christum,hoc nunc animosius defendo Christi doctrinam aduersus legis assertores. Pro uehementi illo studio legis abolendæ succeßit & exuberauit gratia,pro fiducia legis, succeßit fiducia erga Christum,pro Iudaico odio succeßit charitas erga mortales omnes, quam & exemplo & dono Christi sumus adepti. Non est quod reclament Iudæi,si dixi me sine legis auxilio,ex impio & scelerofo factum hunc,qui nunc sum beneficio dei. Imò quod istis uidetur incredibile, certißimis argumentis est indubitatum:& quod isti reijciunt, id est omni studio & obuijs,ut aiunt,ulnis amplectendum, quod Iesus Christus uidens legem inefficacem esse ad perfectam salutem,ipse factus homo uenerit in mundum,ut sua morte nobis conferret incolumitatem, &

Fidelis sermo.

nostræ

& nostræ iniusticiæ pœnas dependens, suam nobis lar giretur iusticiam. Porrò tametsi patriæ legis tenacissimus fuerim, tamē adeo me nō eximo de numero peccatorum, ut inter hos uel primum esse me profitear. Nō inficiabor impuritatē meam, quæ redundat in gloriam Christi. Quo minus ego promereor misericordiam, hoc illustrior est illius clementia. Ego supplicio dignus eram. Et unde tandem, ut non solum condonatis sceleribus meis, Christus summam lenitatem in me declararet, uerumetiam tot gratuitis dotibus locupletaret? Quid aliud quàm ut hoc insigni exemplo, ad similem spem ueniæ prouocaret omnes, quamlibet prioris uitæ maculis inquinatos, modo diffisi legis Mosaicæ præsidio, fiduciam omnem constituant in bonitate Christi, quæ nunquam destituit nos usq; ad uitam æternam. Ingentia promissa, sed autor certissimus. Diffidere desinet, quisquis Christum autorem cogitarit. Quod si hunc ut hominem & crucifixum aliquis posset contemnere, cogitet summum illum seculorum regem deum patrem immortalem, inuisibilem, solum sapientem, præcipuū huius negocij esse autorem, qui per filium nobis largitur omnia. Proinde nihil uideri debet incredibile, quod ille tantus pollicetur. Nihil est quod homines sibi uindicent ex hac munificentia singulari, cum illi soli debeatur omnis honos & gloria, nō in certos annos, qualis fuit gloria legis Mosaicæ, sed in æuum omne. Decet enim immortalem im-

Quorū primus ego sū.

Sed ideo misericordiam cōsequutus.

Regi autem seculorum.

Amen. *mortalis honos. Quod dixi uerũ est, & ita res habet. Itaq; quemadmodum ego bona fide gero negociũ à deo delegatum, ita praeceptum hoc unice tibi commendo fili Timothee, ut parentis exemplum imiteris, ut officio suscepto per omnia respondeas. Diuinũ est negocium quod geris, nec humanis suffragijs ad istud ascitus es, sed oraculo iussuq; dei. Sub illius signis meres, ab eodem uirtutis praemia relaturus. Vides quae copiae tuae fidei cõmissae sint, uides cum quibus aduersarijs res sit: non est cessandi, non est dormitandi locus. Turpissimũ autem ac nefarium sit desciscere ab eo, in cuius uerba iuraris, cuiq; semel nomen dederis. Ille te iudicauit strenuum ac fidum ducem futurum: hoc enim nobis significauit afflatu suo Christi spiritus, cum tibi manibus impositis, presbyteri commisimus autoritatẽ. Fac igitur ut & dei de te praeiudicio, & nostrae de te fiduciae constanter respondeas, quo & ille ducem fortẽ collaudet, & ego filiũ germanũ agnoscam. Egregia militia est in qua uersaris, eam fac gnauiter obeas, id fiet: si fidẽ obtineas synceram & inconcussam, fideiq; adiũgas bonam cõscientiam, ut neq; dubites de promissis diuinis, & synceræ opinioni, uitæ integritas respondeat. Cuius tanta debet esse puritas, ut non solum probetur hominibus cæteris, uerũetiam apud deum animus sibi bene sit conscius. Fidei robur labefactant humanæ quæstiones: conscientiam uitiant humanæ cupiditates, dum qui Christi negocium agere uidentur,*

Hoc praeceptum.

Secũdũ praecedẽtes in te prophetias.

Et bonã conscientiam.

uidetur, aliò spectăt quàm ad Christū. Porrò duo hæc ita sibi cohærent, ut altero labefactacto, alterum quoq; periclitetur. Etenim cuius est insyncera conscientia, eius non potest esse syncera fides. Fit enim, ut sibi per omnia male conscij, tandem & credere desinant, quæ de præmijs innocenter aut secus actæ uitæ tradit euangelica doctrina. Huius rei exemplum heu nimis uerū nuper conspeximus in Alexandro & Hymenæo, qui dum in euangelica prædicatione nō tenent clauum rectæ conscientiæ, in perfidiæ scopulos impegerunt, semelq; excussi à salutifera professione sic abrepti sunt malarū cupiditatum fluctibus, ut manifestis etiam conuicijs in euangelicam doctrinam debaccharētur, adeo ut iam ciuilibus monitis sanari nō possent. Quos ideo ceu putria membra mea sententia resecui à reliquo Christi corpore, ut saltem pudore probroq; correcti, discant ab impijs conuicijs temperare, minusq; sint noxij cæteris, si sibi boni esse non possunt. Austeritate coercendi sunt, quorum eò progressa est impietas, ut lenibus remedijs iam nihil agatur. Proinde nō solum dei de tua synceritate iudicium, non solum meū exemplum, non solum tua professio datumq; nomen Christo, uerumetiam horum abominandum exemplum debet animū tuum ad officij constantiam inflammare.

Circa fidem naufragauerunt.

Discant non blasphemare.

CAPVT SECVNDVM.

NEque uero satis est ut ipse uaces crimine, episcopi partes sunt, & alijs quid facto sit opus

præscribere. Ea debent esse eiusmodi, ut animo euangelico digna uideantur. Porrò qui Christũ profitentur, eos oportet longissime abesse à cupiditate uindictæ, à libidine nocendi, ab omni maleuolentiæ specie. Proinde fac horteris tuos, ut ipso statim diluculo pietatis officium Christiq; cultum hinc auspicentur. Primum deprecentur deũ, ut auertat omnia quæ turbãt, & inquietant statum religionis, ac reipu. Deinde postulent ab eo, quæ faciũt ad negociũ pietatis, & tranquillitatem reipublicæ. Sub hæc aduersus eos qui persequũtur gregem Christi, nihil aliud quàm præsidiũ ipsius implorent. Postremo pro his quæ dei beneficio contigerunt, agantur illi gratiæ. Atq; hæc quidem fiant, non solum pro Christianis, uerum etiam pro uniuersis hominibus, ne uideatur angusta Christiana charitas, quasi suæ duntaxat fauens factioni, sed exemplo dei porrigat sese latissime ad bonos pariter ac malos, quemadmodum ille perfecte bonus, & omnibus quantum in ipso est benefaciens, solem suum iustis pariter atq; iniustis impartit. Iudæus amat Iudæum, proselytus proselytum, Græcus Græcum, germanus germanum, cognatus cognatum. Non est hæc euangelica charitas, uerum ea quæ pios diligit ob Christum, & impios diligit ut aliquando resipiscant, & conuertantur ad CHRISTVM. Sacrificant illi dæmonibus, ac uobis male precantur. Vos contra, Christi uestigijs inhærentes, qui cum sublatus in crucem

Primũ omniũ fieri obsecrationes.

Gratiarum actio.

crucem, audiret uirulenta probra, uel ipso crucis supplicio grauiora, non regessit conuicia, non imprecatus est diras, sed ingenti clamore patrem interpellauit, ut illis ignosceret. Nec solum bene precandum est uniuerso hominum generi, uerum etiam pro regibus licet ethnicis, & à Christi professione alienis, proq; cunctis, qui iuxta publicum ordinem mundi funguntur aliquo magistratu. Nec hoc uos moueat, quod ab his affligimur, cædimur, in carcerem conijcimur, occidimur. Miserendum potius illorum cæcitati, non retalianda malicia. Alioqui nec illi fient meliores [illegible] Hæc ratio uelut in primis efficax, placuit Christo, qua uoluit omnes ad se pellici. Quod si sunt in quos perit nostra charitas, nõ ideo desinemus esse nostri similes. Habet & hic mundus ordinem suum, quem non expedit à nobis perturbari, quorum est ubiq; paci consulere. Potestas & autoritas illorum aliquousq; seruit diuinæ iusticiæ, dũ cohercent supplicijs facinorosos, dum metu pœnæ malos utcunq; continent in officio, dum latrocinia compescunt, dum armis suis tuentur publicam pacem, dũ legibus remp. moderantur. Hæc tametsi non faciunt amore Christi, tamen non expedit in cõmune per nos turbari reip. statum, ne seditiosa uideatur euangelica doctrina, iamq; incipiamus esse inuisi, nõ quod Christum profiteamur, sed quod publicam tranquillitatẽ labefactemus. Quod si quando abutantur in nos sua

Pro regibus & omnibus

Hoc enĩ bonum est & acceptũ.

Vt quietã ac tranquillam uitam.

potestate, Christianum est obliuisci malorum, & meminisse beneficij. Hoc illorum potestati, hoc præsidijs & armis debemus, imò hoc deo p illos debemus quod à seditionibus, quod à latrocinijs, quod à bellis tutis liceat tranquillam ac placidam uitam agere. Meminisse decet, quantum malorum mare secum inuehat belli tumultus, quantum cõmoditatũ habeat pax. Multa mala suadet egestas rerum necessariarũ. Pax adfert ubertatem. In pace locus est pietati, bellum impietatem omnem docet. Amat nostra professio castitatem. In bello cuius est tuta pudicitia? Quod si pleriq; pacis beneficio ad impias cupiditates abutuntur, nos tamen publica tranquillitate, ad dei cultũ, ac morum integritatẽ abuti debemus, interim principibus obsequentes in omnibus, quæ uel recte præcipiũt pro suo officio, uel afflictos nos tantũ reddunt, non etiam impios. Adimunt pecuniam, at nihil decessit pietati. Onerant compedibus, at non distrahunt nos à Christo Occidunt corpus, transmittunt ad portum immortalitatis. Tum uere nocent, si nos efficiant auaros, si mortis pauidos, si uitæ auidos, si ambitiosos, si uindictæ cupidos, si Christo diffidentes. Principibus igitur nec turpiter est adulãdum, nec seditiose repugnãdum. Quod si quando pietas euangelica postulabit, ut illorum iussa spernãtur, ea moderatione faciẽdum est, ut intelligant id à nobis fieri non ipsorũ odio, sed studio pietatis. Neq; uero hæc eo animo moneo, ne cũ

In omni sanctitate et castitate.

simus

simus mundi præsidijs impares, potentiam illorum in nos malo nostro puocemus, sed ut hac lenitate Christum principem nostrum referamus, qui cum unus plus posset uniuersis huius mundi satrapis ac monarchis, tamen tolerandis malis, quàm repellendis, aut regerendis orbem asserere maluit. Maluit beneficentiá uincere quàm uindicta, maluit mederi quàm pdere, maluit allicere quàm opprimere. Hac ratione uicit ille, sic uisum est patri, ut triumphũ reportaret filius. Hũc imitemur oportet si nostras preces, si nostras uictimas illi gratas & acceptas esse uolumus. Nobis ille seruator esse maluit, quàm ultor, magna lenitate tulit impietatem nostram donec resipisceremus. Quod in nobis factum est, idem cupit, ut est immensæ bonitatis in omnibus si fieri possit, accidere. Seruator est omnium, neminem à salute excludit, lucem euangelicam affert omnibus. Qui repellit, qui se subducit sibi ipsi cæcitatem imputet: qui perit, suo uitio perit. Quid enim faciat medicus, si ægrotus reijciat salutiferum pharmacum? Certe per illũ non stat, quo minus omnes homines salutem adipiscantur ac depulsa ueteris uitæ caligine, ad euangelicæ ueritatis lucem accedant. Christus est ueritas, hũc qui agnoscit, incolumis erit, à quocunq; uitæ genere huc accesserit. Eadem salus ab uno per unum offertur omnibus. Nihil est hic quod sibi Iudæus ceu proprium uindicet. Vnus est deus, non peculiaris huic aut huic genti, sed omnium ex æquo communis.

Qui oẽs homines uult saluos fieri.

Et ad agnitionem ueritatis uenire.

Vnus est enĩ deus.

communis. Vnus est, qui genus humanum deo reconciliat deus & homo Christus Iesus. Decuit eñi, ut qui inter deum & homines arbiter concordiæ intercederet, cũ utrisq; haberet aliquid cõmune, & deus apud deũ intercederet, & homines homo reduceret in gratiam. Cur hunc aliquis sibi proprie asserit? Si pater omnium cõmunis misit hunc seruandis omnibus, si is semet impendit redimẽdis omnibus, par est & nos modis omnibus adniti, ut illius mors ex æquo ꝑsit omnibus? Quod si pro ethnicis quoq; mortuus est, cur nos pigeat pro illorum salute litare deo precibus? Quod si quando fuit ambiguum, an Christus etiam gẽtibus uniuersis redimendis uenisset, certe nunc palàm est & ipsa re comprobatum Christi mortem non minus ad gentes pertinere, quàm ad Iudæos. Datũ est olim aliquid pertinaciæ Iudæorũ, ne causari possent se fuisse spretos aut reiectos. At mox deus uoluit omnibus esse testatissimum, nullum prorsus esse gentis, aut superstitionis, aut conditionis discrimen cõfugientibus ad euangelicam doctrinam. Huius rei deus me potissimum præconem esse uoluit. In hoc uoluit legatione fungi, quum cæteri apostoli prius cõtanter atq; ægre gentes admiserint ad euangelij gratiam. Neq; desunt & hodie, qui negent aditum ad Christi beneficium, nisi per legem Mosaicam. At mihi Christus & prædicatoris, & apostoli mandauit officium, ut omnibus absq; legis præsidio prædicem salutem æternam,

Mediator dei & ho.

Cuius testamen. confirmatum est.

In quo positus sum ego

quam ipsi soli debeamus acceptam ferre. Non mihi falso sumo hanc autoritatem, Christus ipse mandauit. Neque uanum est quod prædico, imò uera sunt quæ loquor, ut doctor gentium hæc prædico. Non arrogo mihi fumos magnifici tituli, quod solent pseudapostoli, re ipsa me comprobaui, gentium apostolum, non Mosaicas constitutiones illis ingerens ut isti, sed fidem euangelicam, non nebulas inanium quæstionum illis offundens, sed puram ac simplicem ueritatem, ea docens, quæ proprie faciunt ad ueram pietatem potius quàm ad quæstum, aut inanem ostentationem.

In fide & ueritate.

Vt igitur ad id quod instituerat, nostra sese recipiat oratio, uiros precari uolo, nõ solũ in ecclesia, uerũ etiam ubicũq; res postulat. Iudæi nõ appellãt deũ, nisi Hierosolymis, Samaritani precãtur in mõtibus, aut lucis, Christianis omnis locus purus ac sanctus est ad immolandas precũ uictimas. Nusq̃ existiment nõ esse templũ deo sacrũ, ac ceu uictimã oblaturi, puras manus ubiuis attollant in cœlũ. Nõ est quod desiderent propiciatoriũ aut sanctumsanctorum. Vndecũq; precantes deus exaudiet. Nec est quod moretur hostias Iudaicas aut ceremonias aut sacrificiũ. In his sacris sibi quisq; sacrificus esse potest. Non expectat deus pecudẽ, aut suffitũ aromatum, gratissimũ illi sacrificiũ est purum uotum, è puro pectore profectum. Quantumcunque se lauerint Iudæi, tamen impuræ sunt illorum hostiæ. Deo puræ sunt manus, uel illotæ,

In omni loco.

si pacatus

Sine ira & disceptatione.

si pacatus sit animus, Si nullius iniuriæ memor, si nulli male uolens, Si nullis libidinis, auariciæ, aut ambitionis sordibus inquinatus. Hæc est puritas, & mundicies quæ diuinis oculis commendat Christiani uictimam. Hac sibi litari cupit. Iam ad exemplum uirorum precentur & mulieres, si quid est in animo muliebrum affectuum, id prius eijciant, pro Iudaicis purgationbus, morum innocētiam adferentes ad hanc uictimam, animi non corporis cultum adhibeant, non nuditate corporis uirorum oculos ad libidinem solicitantes, sed amictu tectæ & eo amictu, qui modestiā qui pudorem, qui pudicitiam præ se ferat. Absit autē ut Christianæ mulieres, eo cultu prodeant in cœtū sacrum, quo uulgus prophanarum mulierum solet ad nuptias, aut theatrū exire, quæ se multo studio prius ornant ad speculum, arte contortis crinibus, aut auro intertexto, aut pendulis ab auribus collóue margaritis, aut alioqui holoserica purpureáue ueste, quo simul & formam spectatoribus lenocinio commendēt, & suas ostentantes opes tenuioribus suam inopiam exprobrēt. Quin is sit potius Christianarum habitus, qui uitæ respondeat, qui dignus uideri possit ijs mulieribus, quæ ueram pietatem ac dei cultum profitentur, non ostentatione diuitiarum, sed benefactis, quibus opibus unice delectatur deus. Cuius oculis fœdum est, quod mundo uidetur splendidum ac magnificum. Et quoniam is sexus alioqui uitio loquacitatis obnoxius,

Similiter & mulieres

In habitu ornato.

Sed qđ decet mulieres promit.p.

xius, nulla re magis ornatur quàm silentio, decet ut quod habitu profitentur, re quoque præstent, & in cœtu uirorum discant non doceant, sequantur non præeant, neque quicquàm autoritatis ostentent apud maritos, quibus debent modis omnibus esse subditæ: ne si semel relaxatis pudoris habenis cœperint in publico cœtu perstrepere, congressus ille uester, quem moderatissimum esse decet, tumultu confundatur. Virorum est in cœtu loqui, præsertim si quid habent quod docere possint conducibile ad pietatem. Porrò quantum suæ quisque uxori domi permittat, ipse uiderit. Ego in cœtu promiscuo, non permitto mulieri cuiquam, ut docendi partes sibi uindicet, etiamsi habeat quod doceat, ne semel aperta fenestra, sexus imbecillis audaciam sibi sumat, neque concedo, ut quicquàm autoritatis usurpent in maritos, quos sic amare debent, ut nihilo secius reuereantur. Sileant igitur, & quod à uiris dicitur, reuerenter auscultent. Agnoscant ordinem naturæ. Vt animi est imperare, corporis parere, ita uxor debet à mariti nutu pendere. Cur inuertimus ordinē dei? Prior conditus est Adam, mox huius gratia condita est Eua. Cur quod deus prius esse uoluit, impudentia faciat posterius? Deinde quod ad lapsum attinet, Eua prior est seducta, serpenti credens, & illecta pomi lenocinio neglexit præceptum dei. Vir neq; serpentis promissis, neq; pomi illecebra decipi potuisset, sola charitas uxoris pertraxit

Docere autem mulieri non permitto.

Neq; dominari in uirum.

traxit

traxit ad perniciosum obsequium. Qui conuenit autē, ut quæ semel marito fuerit magistra præuaricandi, nunc sibi in pietatis doctrina priores uindicet? Agnoscat potius ueterem illam imbecillitatem sexus, cuius non sunt penitus abolitæ reliquiæ, etiam si culpa per baptismum est condonata. Agnoscat & dignitatem & robur masculi pectoris, ac sat habeat, quod quæ olim fuit dux ad impietatem nunc comes sit ad pietatē: & quæ præcessit ad exitiū nūc sequatur ad salutem.

Saluabitur autem.

Neq; enim sic deijcimus muliebrem sexum, ut illum à consortio salutis excludamus. Est & mulieri sua functio, in qua si syncere uersabitur, consors erit salutis In concione non est quod agat. At domi est quod agat, quoq; salutis præmium emereatur. Quod olim in seducto marito cōmissum est, in liberis gignendis, rectéque educandis sarciat. Id fiet, si totis uiribus adnitatur ut quos semel marito genuit, rursum per fidem gignat Christo. Si sic formet primam ætatem ut charitate, ut sanctimonia, ut pudicitia, cæterisq; uirtutibus Christo digni uideri possint. Magnam rem præstiterit mulier, si probam ac uigilantem matremfamilias præstiterit. Quod dixi, pro indubitato debet haberi.

Fidelis sermo.

CAPVT III.

Si quis episcopatū desiderat.

ATq; hæc fermè sunt, quæ præscribes citra discrimen omnibus. Porrò maiora spectanda sunt in his quos iudicabis esse præficiendos multitudini,

dini. Par est enim ut qui honore præcellit, præcellat & uirtutibus. Fortasse dignitatem appetūt multi, sed interim non secum expendunt, quantū solicitudinis ea dignitas habeat adiunctū. Qui munus episcopi nō ob aliud cōcupiscit quàm ob ambitionē, aut quæstū, aut tyrannidem, rem perniciosam sibi cōcupiscit, non satis animaduertens, quid sibi uelit Episcopi uocabulū. Siquidem episcopus non tam dignitatis est nomen, q̄ fūctionis, quàm officij, quàm solicitudinis, sonat enim inspectorem & commodis aliorum usibusq; prospicientē. Itaq; hoc qui intelligit & episcopi munus expetit, non aliò spectans, quàm ut prosit quàm plurimis, honesto quidem ille desiderio ducitur exercendæ uirtutis materiam concupiscens, nō honorem. Quē tamen illi non cōmittes, nisi compereris dotibus præditum, episcopo dignis. Quod quo certius iudices, en tibi simulacrum ueri episcopi paucis ad umbrabo. Primum oportet ea esse uitæ integritate ut nihil omnino criminis illi possit impingi. Non enim cōuenit ut qui se cæteris profitetur magistrū & exactorem innocentiæ, ipse uita moribusq; non præstet, quod docet, & q p suscepto officio debet libera fronte peccātes arguere, cōmittat in quo sit arguēdus. Quis enim credit doctori, cuius oratio pugnet cū uita? Quis feret increpantē, in quo uidet aut eadē aut etiā grauiora flagitia? Vt oēs integri sint & innocētes optari citius potest, q̄ sperari. Certe magni refert, ut unus, à cui⁹ magisterio

Bonū apud deum.

Oportet autem episcopū irreprehensibilē esse.

Vnius uxoris uirū. gisterio pendet populus, uacet omni crimine. Deinde quoniam in episcopo pudicitia magnam habet cōmendationem, si non continget, qui uoluptatem hanc in totum contemnat, illud certe spectandum, ut fuerit aut sit, unius uxoris maritus. Primū matrimoniū gignendæ proli datū uideri potest. at repetitū coniugiū, nō caret etiā apud ethnicos intēperantis animi suspicione. Cæteris nihil obsto, quo minus iterēt matrimoniū si minus sibi temperant. Durius est hoc, quàm ut ausim exigere à tota multitudine. At decet episcopū in tantū abesse ab omni crimine, ut uacet etiā omni criminis suspiciōe. Præterea, qui unus tā multis ꝓspicit, eū oportet esse sobriū, ac uigilātē. Speculator est, & periculum undiq; imminet. Non licet esse socordem, quoquò uersum uigiles oculos circūagat oportet, ne quid insidiator ille, duce dormitāte, de Christi castris intercipiat. Ad hæc in omni uitæ consuetudine præ se feret grauitatem, alienus ab omni leuitate, ac morum ineptia, quæ minuit, & eleuat doctoris reuerentiam, & autoritatē. Neq; uero satis sit, si se comem ac benignū præbeat erga suos, curare debet, ut hospites etiā illius humanitatē ac beneficentiā experiantur, quo latius sese spargat honestæ famæ fragrantia. Verum ut has uirtutes habet cū plerisq; cōmunes, ita illud ī episcopo peculiariter spectandū est, ut appositus promptusq; sit ad docēdū nō fabulas Iudaicas aut supciliosam turgidāq; mūdi huius philosophiā, sed ea q̄ nos uere

Sobriū prudentem.

Ornatū.

Hospitalē.

uere pios, uereq; reddant Christianos. Primum autem boni doctoris munus est, ut sciat quæ sunt optima. Proximum, ut libenter, ut placide, ut assidue, ut amanter, ut absq; supercilio, ut tempestiue doceat. Talis est enim euangelica doctrina, quæ lenitate uincat, nō ela moribus, quæ si quando etiam irritata peccatis malorum, nōnihil sæuire cogitur, tamen nunquam obliuiscitur Christianæ charitatis. Absit autē, ut doctor euangelicus ad exemplū eorū qui uino feroces debacchantur, sæuiat impotētius in errantes, aut lingua cōuiciatrice pcellat animos eorū, quibus paterna lenitate mederi potius debuit, sed in his omnibus mãsuetudinis ac moderationis Christianæ meminerit, quæ nō paulo est efficacior ad corrigēdos homines q̄ sæuitia. Abhorreat autē à cōtentione, ne uideatur odio, non amore facere qđ facit. Charitas emendat, contentio irritat. Abhorreat ab auaritia, ne uideatur pietatē ad quæstum simulare. Postremo uis scire quomodo se gesturus sit in negocio publico? cōsidera quomodo domi rem priuatam administret. Si illic præstat uigilantē patremfamilias, omnia in officio continet, si liberos habet morigeros, dictoq; audiētes, si sic institutos, ut ingenuo pudore, moribusq; cōpositis testentur sanctam educationē parentis, bona spes est fore, ut publicam omniū curam gnauiter gerat, qui in administratione rei domesticæ specimen egregiū sui præbuerit. Nihil enim aliud est domus, q̄ parua respublica: nec aliud paterfamilias,

Nō uinolentum.

Qui domus suæ bene præsit.

quàm exiguæ ciuitatis regulus. Sic & mundana prudentia, eos demũ censet idoneos, q̃bus maiora reipub. munia cõmittantur, si qui minora cũ laude gesserint. Porrò qui sperare possis hũc totius ecclesiæ curam bene gesturũ, q priuatæ domui suæ nõ nouerit præesse? quomodo curabit tã multas, qui uni curandæ nõ suffecerit? Quo pacto prospiciet multitudini tantæ, qui tã paucis nescierit ꝓspicere? An is bona fide curabit alienos, qui suos indiligẽter habuerit? An utilis erit cõgregationi dei, qui humanæ cõgregationi nõ potuerit esse utilis? Iam & illud spectandũ in deligendo episcopo, nõ solum ꝙ integre se gesserit in priuatis officijs, uerũ etiam quàm pridẽ ad Christi professionẽ accesserit. Baptismus quidẽ inserit hominẽ corpori Christi, sed pfecta pietas nõ ita repente cõtingit homini. Baptismus aperit aditũ in ecclesiam, uerũ hic superest, ut pro se quisq; certatim cõtendat ad sanctimoniæ metam. Per baptismũ renascimur, sed reliquũ adhuc est, ut multo tẽporis progressu, magnitudinẽ & robur colligamus, quotidianis auctibus pietatis grandescẽtes in adultam ætatem. Proinde cauendum, ne neophytus, hoc est, nuper in fidei contubernium ascitus, tanto negocio præficiatur. Bona plantula est, sed etiamnũ tenera, & grandi fortassis oneri sustinendo impar. Periculum est autem, ne si rudi, nec satis adhuc in religione confirmato nouus honos accesserit, efferatur in superbiam, sibiq; pniciose incipiat placere, uelut ob hoc ipsum cooptatus in

Nõ neophytum.

Ne in superbiã elatus.

tus in gregem religionis, ut religioni præesset, fiatq; ut irretitus diaboli laqueis, quos ille uarios tendit, sed nullos insidiosius quàm ambitiõis, fastidiosius sese gerens in honore mandato, non effugiat hominum maledicorum calumnias, qui sic interpretabũtur eum hoc concilio ambijsse Christianismũ, ut qui inter suos humilis erat, inter Christianos honore præcelleret. Feliciter, inquient, nos reliquit, habet mutatæ religionis præmiũ, maluit episcopus esse Christianus, quàm priuatus apud nos degere. Ab hac suspicione tutus erit, qui multo tempore ueræ pietatis ac modestiæ suæ specimen dederit. Nec audiam si quis mihi dicat, quid mea si obtrectent ethnici? satis est si meis prober. Mihi uero istud in episcopo haudquaquam satis est, cuius famam adeo oportet ab omni criminis suspicione puram ac illibatam esse, ut parum sit bene audire apud suos, quibus propius ac domestice notus est, nisi probetur & exterorũ testimonio, qui cũ ueram huius pietatem intueri non queant, quamuis etiam mali speciẽ rapiunt ad calumniam. Itaq; modis omnibus cauendum, ne uel his qui sunt à nostra professione alieni, detur ansa calumniandi, néue non dicam flagitium, sed falsum etiam probrum probabiliter possint obijcere. Siquidem ut & illi de nobis bene sentiant, non solum hoc habet fructus, quod facit ad gloriam Christi, uerũ etiam quod facilius resipiscent ab impietate sua, si de nostra pietate bene senserint. Iam uero quoniam ad-

Ab his qui foris sunt.

Diaconos similiter. missa ministrorum recidunt in infamiam autorū, non sat fuerit displicere, cuiusmodi sit is quem asciscis ad episcopi munus, uerumetiam quos habeat aut allegat sibi familiares ac ministros, qui sunt uelut episcopi membra. Hos oportet omnibus modis respondere suo præsuli toto uitæ habitu graues ac compositos, alienos ab his uitijs, quibus famulorum uulgus esse solet obnoxium. Ne sint bilingues, ne multo uino dediti, ne sordidis lucellis inhiantes. Qui sic initiati sint mysterijs euangelicæ fidei, ut ipsa uita testentur sese non in gratiam dominorum, sed ex animo pureq; Christianos esse: nam professionis synceritatem arguit morū innocentia. Nec his tamen protinus uelim committi rerum sacrarum administrationem: uerum ubi multo iam tempore illos exploraris, ubi diu post acceptum baptismum uitam innocentem egerint, ac tales se præbuerint, ut nullum crimē illis possit impingi, tum demum rebus sacris tractandis admoueantur. Quin & ab episcoporum ac diaconorū uxoribus similem exigo uitæ modestiam atq; integritatem, quod hæ quoq; ueniant in aliquam partem ministerij, & harum mores maritorum moribus imputentur, aut eorū etiam quibus ministrant. Absint igitur à uulgarium uxorum uitijs, ne sint leues, aut ineptæ, ne obtrectatrices, ne intemperantes, sed sobriæ: ne futiles aut lubricæ fidei, sed fideles & constantes in omnibus. Porrò diaconorum castitas in hoc respondeat episcoporum uitæ, ut ipsi

Habentem mysteriū fidei in conscientia pura.

Mulieres similiter.

ipsi quoq; sint monogami, ne repetitum matrimoniū suspicionem aliquam præbeat intemperantiæ, & in liberis honeste instituendis, propriaq; familia diligenter administranda specimen sui dederint, quales futuri sint in sacro ministerio. Quanquam enim inferior est functio diaconorum functione sacerdotum & apostolorum, tamen quisquis in hoc ordine sese gnauiter integreq; gesserit, ad excellentiora munia gradum non mediocrem sibi facit, dum & sibi nota pietas magis fidit suo robori, & ex recte gesto officio cæteri maiorem fiduciam concipiunt, ut euectus ad altiora munera fidei euangelicæ, seipsum etiam uincat integritate, uigilantiaq;. Habet enim & Iesu Christi politia magistratuum gradus & ordines quosdam, quorum primus est diaconorum, secundus presbyterorū siue episcoporum, summus apostolorum. Atq; ut in re publica prophana uocatur ad præturam, qui in ædilitate strenue se gesserit: rursus à prætura ad tribunatū aut consulatum, qui illic quoq; uicerit seipsum, ita diaconi functio declarat, qui sit sacerdotis aut apostoli loco dignus. Hæc tibi scribo fili charissime, non quod desperem me rediturū ad uos: imò spes est fore, ut breui reuisam cœtum uestrum. Sed tamen si quid inciderit, ut serius cogar uenire quàm sperem, uolui interim te literis meis esse cōmonitum, ne nescias quo modo uersari debeas, non in templo Iudaico, sed in domo dei. Cur enim nō sic appellem Christianam ecclesiam, quæ deo uiuo

Qui eni bene ministrauerint gradū bonū sibi acquirent.

Hæc tibi scribo.

In domo dei.

uiuo cõſecrata dicataq; eſt, nec ullis errorum, aut perſecutionum procellis unquam demolienda? cum ſit columna & firmamentum ueritatis. Habuit olim Hieroſolymitanum templum ſuam uenerationem, habuit ſuos ſacerdotes, habuit ritus, & uictimas ſuas. Hoc eſt templum illo multo ſacratius, non umbris, ac typis celans myſteria, ſed pro Cherubin, pro malis punicis, pro tintinnabulis, pro arca, pro ſimilibus ænigmatibus, ſolidam, uereque Euangelicam ueritatem nobis oſtendens. Ne mireris igitur, ſi nihil hic audis præſcribi, qualia magno ſtudio leuitis, ac ſacerdotibus præſcripſit Moſes. Nihil eſt qđ eas umbras deſideremus, quum id nobis patefecerit deus, cuius gratia totus ille myſticus apparatus ad tempus fuit inſtitutus. Nihil eſt quod Iudæi mirentur aut iactent arcam aut quæcunq; claudebant ſancta ſanctorum, ſi ad noſtra myſteria conferantur. An illorum ſecreta præcipuam aliquam uenerationem mereantur, ipſi uiderint. Certe extra controuerſiam eſt hoc Euangelicæ pietatis myſterium, quod nos ſemel ab omni ſuperſtitione liberat, longe maximũ eſſe in hoc templo, quod per uniuerſum orbem patet. Non oſtenditur menſa aut arca, aut immolatum pecus, ſed oſtenditur ac prædicatur ipſe Chriſtus, qui antehac ignotus & abiectus, nũc adeo palàm factus eſt, ut homo etiam iuxta carnem conſpectus, & contrectatus ſit ab hominibus iuxta ſpiritum, tantam acceperit poteſtatem, ut aboli tis omniũ

Et manifeſte magnũ eſt pietatis ſacramentũ

Quod manifeſtatum eſt in carne.

tis omnium peccatis, per solam fidem contulerit, & conferat iusticiam, quam lex præstare non poterat. Et adeo non est celatum hoc mysterium nostrum, *ut angelicis etiam oculis fuerit admirandum occinentibus gloriam in excelsis deo, & in terra pacem hominibus bonam uoluntatem. Cætera mysteria desinunt esse ueneranda, si fuerint euulgata, hoc palàm prædicatũ est, non solũ Iudæis, uerumetiam gentibus. Nec fuit inefficax prædicatio, quod præter naturæ ordinem uidebatur omnibus, quod nulla philosophia, aut facũdia mortalis persuasura fuerat, hoc orbi toti prodigijs attestantibus, persuasit simplex Euãgelij sermo. Postremo post crucis supplicium, propria uirtute reuixit, ac palàm famulantibus angelis, ascendit in cœlos, nimirum indicans, quò nostra spes sit omnis conferenda. Quid hoc mysterio sacratius? quid sublimius? qd certius? aut euidentius? Hoc si uere credimus, hoc si digne uiuimus, quid est, quod post hac ad Iudaicas cõstitutiunculas respiciamus? Tenemus uere pietatis mysterium, cur ad ea deflectimus, quæ plus habent superstitionis, quàm pietatis? Si peccatis oneramur, hic est certissima peccatorum remissio. Si doctrinam requirimus, hic est uere pietatis regula, quam sequamur, si præmium spectamus, hic est immortalitas, ad quam euehamur. Hac igitur religione contenti mi Timothee, ualere sinamus inania Iudæorum præscripta.*

 Caput

CAPVT QVARTVM.

Spiritus autem manifeste.

HAec eo studiosius inculco, quo magis metuo periculum, quod non iam ambiguis colligitur coiecturis, cum ipse spiritus futurorum præscius per eos quos afflauit, clare certoq; significet fore, ut extremis temporibus exoriantur quidam, qui desciscentes à synceritate fidei euangelicæ ad Iudaismum quendam relabantur, in his rebus constituentes cardinem pietatis, quæ adeo nihil habent momenti ad pietatem ut frequenter etiam officiant, ac rebelles spiritui Christi, magis auscultent spiritibus impostoribus, auersiq; à doctrina ueri dei, præbeant aures atq; animos doctrinis dæmoniorum, qui ficta specie pietatis loquentur ea, quæ sunt ab Euãgelica ueritate aliena. Atque apud simplices sese uenditabunt persona sanctimoniæ cum apud deum habeant conscientiam insynceram, multis mundanarum cupiditatum notis fœdam ac notatã cõpunctamq;. Huiusmodi cũ intus madeant liuore, odio, auaricia, ambitione, cæterisq; morbis, qui uel ex diametro pugnant cũ uera pietate, tamen ut noua quadam & admirabili doctrina, sibi pariant opinionem pietatis, ad Essenorũ exemplum prohibebunt legitimo matrimonio iungi, quasi deo non sit honorabile cõnubiũ caste seruatum ac thorus immaculatus, seq; pro dijs haberi postulabunt, quod cœlibes agãt, alijs innumeris uiciorũ pestibus infecti. Deniq; nõ tã liberi à libidine, quàm ab uxoribus. Quin & ad Iudaicũ

Et cauteriatam habentes.s.c.

Prohibẽtiũ nubere.

daicum escarum delectum conabuntur homiues reuocare, quasi cibus ipse quicquam habeat impuritatis, cũ omne ciborũ genus deus in hoc parauerit, ut his ad corporis necessitatem, uiresq; sarciendas moderate utamur, pro sua benignitate gratias illi agentes, quicũq; pro Mosaica lege Euangelicam fidem sumus amplexi, quiq; discussis Iudaicarũ superstitionum nebulis, ad lucem ueritatis adducti, cognouimus quicqd ab optimo deo conditũ est, id natura sua bonũ esse, si quis ut oportet, & ad qđ conditũ est, utatur. Nec ullum esse cibi genus abominandũ, aut reijciendũ, quod uelut à benigno deo datũ percipitur cum gratiarum actione. [illegible] Quod etiam si quid impuritatis haberet cibus, tamen hymnis quibus laudatur diuina largitas, sacrisq; uerbis, ac precationibus sanctũ purumq; redderetur, quod prius erat immundũ. Hos fumos offundunt populo, qui Christi negociũ insynceriter gerunt, imò qui suum agunt negociũ. Tu uero reiectis huiusmodi nænijs, ea suggeres fratribus, quæ à nobis didicisti, bonũ ac syncerũ Christi ministrum agens, integra fide dispensans illius doctrinã multum adhorrentẽ ab istorũ præscriptis. Idq; eo magis te facere conuenit, quod ad Euangelicã doctrinã uocatus es, non

Abstinere à cibis.

Sanctificatur enim p.

Hæc proponens fratribus.

 es, non

es,nō iam ætate prouecta,quæ ſolet ad res nouas ægre deflecti,ſed ab ipſa adoleſcētia in fide Euāgelica bonáq; doctrina,es uelut enutritus,ut aſſiduitas habitū ac robur debuerit addere,nec poſſis tui diſſimilis eſſe in eo,quod hactenus cōſtanter es ſecutus. Hanc igitur dignā Euāgelio doctrinā ꝓponito tuis,cæterū aliorū friuolas,& aniles fabulas,quas ut alienas à myſterijs Euangelicæ fidei,recte prophanas dixerim,reijce,magis hoc agens,ut temetipſum exerceas,ad ueram pietatem,quàm ut cū loquaciſſimo ſimul & pertinaciſſimo hominum genere uerbis digladieris. Vera pietas quæ in animis ſita eſt,rebus exteris craſſiſq;,nec definiri,nec præſcribi ſatis poteſt. Nam ieiunium,aut delectus ciborū,aliáq; id genus,etiam ſi quando pro tēpore locoq; uidētur nōnihil utilitatis adferre, quod corpus præparent ad officia pietatis,ea tamē utilitas, neq; perpetua eſt, neq; ita magni momenti ſi cōferatur ad animi pietatē. Imò ferè fit,ut ex obſeruationibus huiuſmodi,naſcat̃ peſtis, ueræ germanæq; pietatis. In loco utile eſt ieiuniū,rurſum idē aliâs peſtiferū Huic ſalutaris erit uigilia,illi capitalis & noxia. Nō nūꝙ conducit quiete trāſmittere ſabbatū. Rurſus exiſtet aliquid,in quo ſit impietas ociū agere,cū charitatis officiū deſiderat proximi neceſſitas. Cæterū Euangelica pietas,quæ nititur ſyncera fide,ueráq; charitate,nullo non tēpore,in nulla uitæ parte non eſt utilis, quæ compēdio ꝓfitetur quicquid uel in præſenti uita ſit expe

Quem aſſecutus es.

Nam corporalis exercitatio.

expetēdū, uel sperandū in futura. Adeo ut nō sit opus ullū aliū de præsidiū uenari nobis. Quod dico uerum est & indubitatū, planéq; dignū quod ab omnibus re cipiatur. Re ipsa docemus & sentire nos, & fabulam nō esse quod loquimur. Alioqui quæ res nobis persua deret, ut uolētes ac lubētes perpetiamur ærūnas huius uitæ, ut ab impijs illatas plagas, carceres, mortes for titer feramus animo, nisi qđ & hic præsidiū cœleste, & post hāc uitā speramus immortalitatē, atq; hāc spem fiximus, nō in Mose, aut alio quopiā homine, qui desti tuere possit spem nostrā, sed in deo uiuo, qui & mor tuis possit opitulari, & à quo salus proficiscitur cū uniuerso hominū generi, tum uero præcipue fidē Euā gelicā amplexis. Hæc cōstāter ac fortiter præcipe ac doce, sicut episcopi præ te feras autoritatem, Certus hāc esse doctrinā ab ipso Christo profectā. Neq; est quod iuuenis licet in re tanta uerearis, aut cedas im probitati diuersa docentiū. Alibi sit hūanitati locus, hic ubi salutis periculū uertitur, pferēda est autori tas. Neq; spectandū est, quot annos uixeris, sed quod munus geras. Hic senex est, quisquis uitæ integritatē, quisquis morū præstat grauitatē. Neq; periculū est, ne quis despectui habeat iuuētutē tuam, si talis fuerit tua uita doctrináq;, ut q Christū profitētur, in hac ui deant exemplar Euangelicæ pietatis. Si in omni ser mone tuo perspexerint sanctæ mentis imaginem, si in uitæ consuetudine animaduerterint modestiā ac puri tatem, si

Fidelis ser & o. ac. di gnus.

Quia spera mus in deū uiuum.

Nemo ado lescētiā tuā contemnat.

tatem, si in præstandis officijs, senserint episcopo dignam charitatem, Si in perferendis malis conspexerint animũ deo fidentem. Deniq; si ubiq; uiderint te, ab humanis cupiditatibus immunẽ, iam dudum te facile pro sene uenerabuntur. Spes est fore, ut te breui uideam, tibi non solũ monitis, uerumetiam officijs auxilio futurus. Interea dum absum hoc magis inuigila officio, quo nostram absentiam sarcias. Pro nostra uoce sit tibi sacra lectio, iuxta eam doceto, si quid erratur iuxta eadẽ exhortare, si quos uideris cessantes. Hæc sunt præcipua munia episcopi. Suscepto muneri respondeas oportet, quod tibi non temere mandatum est, queadmodũ quidã seipsos faciũt apostolos, ac presbyteros. Te prophetia ad id muneris designauit, ac mox presbyterorũ autoritas rite tibi impositis manibus, episcopi functionẽ delegauit. Porrò diuini muneris est, quod his dotibus instructus sis, quæ te declararent hoc honore dignum. Proinde duplex tibi cura incumbit, ut & dei beneficio & autoritati mandatæ respondeas. Non est ociosa professio. Vigilantiam & assiduitatem postulat. Hæc igitur fac mediteris, in his esto, hæc continenter agito, ut ex uita pariter ac doctrina tua nemo non uideat populũ reddi meliorem. Primũ ipse talis esto, qualẽ oportet, deinde doctrinã sanctam, sancta uita cõmẽdabit, præsertim si id facies constanter ac perseueranter. Veritas enim perpetua est. Simulatio tẽporaria. Hæc si præstiteris, geminũ capies

Dum uenio autem.

Per prophetiam.

Vt pfectus tuus manifestus sit.

capies fructum, primum seruabis teipsum recte fungens officio delegato, deinde seruabis & eos qui tuæ doctrinæ auscultāt. Qui recte docēt, & impie uiuūt, ut alijs sint utiles, certe sibi perniciosi sunt. Cuius aūt & uita & doctrina est insyncera, is bis nocens & sibi cōciliat exitium, & alios in perniciem inducit.

CAPVT QVINTVM.

Seniorē ne increpaueris.

QVanquam autem à synceritate doctrinæ nūquam est deflectendū, tamen ad medendū humanis erratis, non mediocre momentum habet lenitas docentis, aut admonentis. Sic enim est tuenda autoritas episcopi, ut absit tum ab omni specie tyrannidis, idq; ubiq; præ se ferat, Quicquid agit iuuandi studio agere se, non odio. Proinde quoscunq; comitate, lenitate potes sanare, nō expedit asperitate percellere. Facilius obsequitur admonenti, qui se sentit amari, ab eo qui monet. Et sic est fermè hominis ingenium, ut malit duci quàm cogi, ac nō raro blādicijs obtineantur, quæ sæuicia non possis efficere. Itaq; pharmacum reprehēsionis, pro cuiusq; ætate statuq; est attemperandum. Quoniā aūt nō solum apud omnes nationes bene moratas, uerū etiam in ecclesia receptum est, ut ob prudentiam, usumq; rerū, & cohercēdam iuuentutis lasciuiam autoritas deferatur ætati prouectæ, si quid forte deliquerit senior, ne ex suspicione aut delatione qualibet sæuis uerbis in hunc detones, ne admonitiōis asperitas fructum expetitum excludat. Bis enim mole

stum erit

ſtum erit,ſi & contumelioſa ſit admonitio,& à iuue ne profecta. Quin potius ſeruata reuerētia ætatis,ſic exhortare,quaſi parentē errantē uelis admonere. Iuuenes item iuuenis,ut fratres admone,erga quos debet eſſe liberior correptio,ſed tamē quæ charitatem præ ſe ferat. Anus tanquā matres,reuerentius ac blandius admone,nimirū ætati deferēs. Puellas ut ſorores amā ter caſtiga. Sic te gerens apud omnes,ne quam ſiniſtram ſuſpicionē incurras uel auariciæ,uel impudici tiæ,uel adulationis,uel ſæuiciæ. Iam & uiduis ſuus ha bendus eſt honos,ſed his præcipue,quæ nō titulo tantum,uerūetiā re ipſa uiduæ ſunt,hoc eſt,quæ uiri ac liberorū ſolatio deſtitutæ ſic uiuunt,ut eccleſiæ ſubſidio mereātur ſubleuari,cuius præſidiū patere debet, nō alēdis delitijs,ſed recreādæ calamitati. Qd' ſi qua ſic orbata ſit marito,ut filios habeat,aut etiam nepo tes,nō eſt cur hæc ueluti deſtituta cōfugiat ad eccleſiæ patrociniū. Siquidē domi habet,quorū conuictu, mariti deſideriū leniat,& quibus officiū ſuū debeat. Ne prius igitur ſe dedicet obſequio eccleſiæ,quàm erga familiam ſuā pietatis ſpecimen præbuerit. Præpoſterū enim ſit,eccleſiæ prætextu defugere naturæ debitū,officiū pietatis. Dictat enim natura,ut parētibus à quibus uitæ primordia ſumpſimus,iā ætate deſtitutis ac defectis, mutuam pietatē referamus. Quod ſi hos nobis mors ademit cōueniet hoc officiū in liberos ac nepotes trāſferre,quos ſic debet inſtituere, ut diſcant

ſcant

ſcant ſuo uiciſſim officio ſubleuare bene merentem. Hoc nō ſolum approbat naturæ ſenſus, uerum ita gratum & acceptum eſt coram oculis dei. At dices, quænam igitur eſt uere uidua, ſi hæc uidua non eſt? Nimirum ea quæ mariti, quæ liberorum, quæ nepotū, quæ omni huius mūdi ſolatio deſtituta totam ſpem ſuā collocauit in deo, neq; iam ſpectat alterū coniugiū, neq; uenatur ullas uoluptates, ſed totam ſe deo dicauit, ad Annæ uiduæ exemplū, nocte dieq; precationibus intenta. Hæc demū meretur, ut eccleſiæ ſolatio refocilletur, quæ nihil iam habet cū mundo cōmune. Nam uidua quæ ſic abſtinet ab iterando matrimonio, ut licentius oblectet ſe delitijs, ne uiuit quidem. Sic enim uiuit uoluptatibus, ut Chriſto mortua ſit, cui nō uiuit, niſi qui uiuit pietati. His igitur præcipies, ut ſi diligunt uiduitatē ſic in ea ſeſe gerant, ut ne cui præbeāt anſam male ſuſpicandi, quaſi nō caſtitatis amore, ab iterādis nuptijs abhorreant, ſed ut liberæ maritali imperio, laxius uiuant, ſuoq; arbitratu delitijs indulgeant. Cæterum quo quæq; animo uiduitatē deligat, aut quomodo domi uitā agat, ipſarū animo iudicandum relinquito. Porrò ſi qua prætextu uiduitatis, ſic ad eccleſiam cōfugit, ut liberorū, aut nepotū, aut qui alioqui ad eius familiā ptinēt curā excutiat, ea tantū abeſt ut mihi uideatur epiſcopi fauore digna, ut exiſtimē potius inter eas habendā, quæ fidē Euāgelicā abnegarint, hoc ipſo deteriores ethnicis, qđ grauius eſt à profeſ

Viuēs mortua eſt.

Vt irreprehenſibiles ſint.

Si quis autē ſuorum.

à professione suscepta desciscere, quàm nō professum fuisse. An non abnegauit fidē, quæ fidei prætextu abutitur, ad ea quæ pugnant cū euangelica doctrina? Certe factis palàm abnegat. Atque hac sanè parte infra ethnicas est censenda, quod illæ quum à Christo sint alienæ, solo naturæ ductu, curam gerunt suæ familiæ, Hæc quæ iuxta charitatē Euangelicam debebat omnibus pro sua uirili prodesse, domesticis etiam suis subtrahit debitum officiū, nec ab hac impetrat pietas, qđ à prophanis, ac impijs impetrat affectus naturæ. Si qua semina uirtutis inseuit natura, ea non tollit Euangelica doctrina, sed prouehit, ac perficit. Omnino decet hoc Christianæ religiōis mãsuetudinē, ut omni solatio orbatas gremio suo foueat, alatq;, uerum id citra delectū, temereq; fieri nolim, ne duplex sequatur incōmodū, dum oneratur supra uires ecclesia, & officium in indignas confertur. Porrò in deligendo, duo præcipuæ spectanda sunt, ætas, & uita ante acta, ne semel ad ecclesiæ tutelam allectæ, postea magno cū probro, redeant ad coniugium. Atq; ætatis quidē facile iudicium est. Ne recipiatur igitur uidua minor annis sexaginta. Siqdē hæc ætas suspicionē impudicitiæ non debet adferre clericis, & bonam spem præbet fore, ut matrimonij desiderio non tangātur iterū. Quā quam nec huic ætati fidendum, nisi eam anteacta uita cōmendet. Spectandum igitur, an fuerit unico marito contenta, nam in quibusdam, nec senectus extinguit in

Vidua eligatur.

Quæ fuerit unius uiri uxor.

guit intẽperantiam. An benefactis sibi pepererit apud omnes honestam opinionem: an in educandis liberis, probe sanctèq; se gesserit, an pro sua tenuitate hospitalem se tribuerit erga sanctos, tecto eos iuuerit, pedes horũ lauerit. Nam hæc officia præstare possunt & tenues: an afflictis & egestate pressis de suis facultatibus suppeditauerit. Deniq; an nullum opus bonũ prætermiserit, in quo non fuerit assidua. Par est enim ut sic meritam uicissim in suam tutelam recipiat ecclesia, quæ iam olim hoc ambijt, ut perpetuis eius ministerijs asscriberetur. Porrò uiduas iuniores suspectæq; ætatis ne recipito. Præstat non suscipere professionem uiduitatis, quàm à suscepta deficere. Nõ est cõmittendum continentiæ uotum ætati lubricæ, præsertim in eo sexu. Quod si placet illis castitas, domi quid possint periclitentur. Vbi si non succedit, licebit citra notam ad coniugij remedium confugere. At res ipsa nos docuit, fieri, ut cum iuniores uiduæ tempora rio quodam amore castitatis, aut ocium fortassis, aut honorem tituli secutæ, semet abdixerint ecclesiæ, abdicatoq; iure repetendi cõnubij, Christo sponso se consecrarint, mox titillante eas pristina libidine ferociant ac lasciuiant in contumeliam Christi, cuius iugum cupiunt excutere, ut rursus matrimonij iugum subeant. Atq; interim hanc infamiæ maculam sibi contrahũt, quod fidem quam Christo pacti uidentur, fecerint irritam, duplici nomine notandæ, & quod temere suscepe

Cũ enim luxuriatæ fuerint in Christo.

rint professionẽ castitatis, nõ satis exploratis uiribus, & quod à suscepta resilierint. Quod si nõ eueniat, ut palàm redeant ad cõnubium, certe sic uiuunt in cœlibatu, ut ecclesiæ sint dedecori, ac satius sit eas imperio mariti premi, reiq́; familiaris cura distineri, quàm sub uiduitatis prætextu peccare licentius. Docet enim hoc illas ocium, ut quoniam ipsæ domi nihil habeant quod agant, oberrent per alienas domos, cũ uiduæ sit indecorũ, per publicum aut per alienas ædes uagari ociosas. Nunc non tantũ ociosæ sunt, uerũctiam garrulæ simul & curiosæ. Solet enim curiositatis comes esse garrulitas. Siquidẽ prætextu uiduitatis, & cõmendatione professionis, facile penetrant in domos alienas, ibiq́; secreta rescicunt, quæ post apud alios effutiũt, indecore garrrientes de nuptijs, de dissidijs, de peccatis aut probris domesticis aliorũ. Ob has causas tutius esse duco, ut uiduæ iuniores potius nubant maritis, cuius autoritate & sexus & ætas imbecillior tẽperetur, dent operam gignẽdis liberis, curam agant rei familiaris, potius quàm nihil agentes obstrepant etiam familijs alienis. Vt enim mariti reuerentia coercet licentiam sexus & ætatis, ita curæ rei domesticæ, non præbent liberũ ocium ea curandi, quæ ad ipsas nihil attinent. Postremo sic modis omnibus uitam instituant, ne qua sit occasio lapsus in manifestum probrũ, néue detur ansa satanæ, per quam uitam nostram traducat & infamet apud hostes Christianæ professionis. Non re-

Simul autẽ & ociosæ.

cuso

cuso, quo minus uidear hac in re meticulosior, nisi malum ipsum nos hanc docet cautionem. Non enim tam anxie metueremus, ne quid horũ eueniret, nisi iam uidissemus, nõ semel euenisse. Terret nos exemplũ quarundam, quæ semel cooptatæ in gremiũ ecclesiæ, magno probro nostro, uictæ uoluptatibus, & obsequẽtes satanæ, relapsæ sunt ad iterandas nuptias. Quod si dotis obstat inopia, quo minus maritum inueniat uidua, cuius ætas coniugiũ postulat, nihil est necesse ut egestatis gratia, castitatis suscipiat professionẽ. Debet enim horũ inopia cognatorũ benignitate subleuari, si quos aut si quas habet Christianæ professionis. Non enim par est, ut Christianus aut Christiana, cuius pietas debebat etiam alienis opitulari, sibi cognatam uiduam destituere, & alendam obtrudere ecclesiæ: quæ si grauetur quibuslibet uiduis, futurũ est ut exhaustis facultatibus, nõ sufficiat ueris uiduis alendis, qbus & debetur hæc humanitas, nec aliũde suppetũt præsidia. Sed quẽadmodum uiduis ita meritis pro portione suus haben dus est honos, ita multo uberius subueniendũ est presbyteris, qui grauitate morũ, qui senili prudentia, qui uitæ integritate, qui ætatis autoritate bene præsunt multitudini, hoc est, qui uere presbyteros agũt, quorum & ætas & pietas meretur, ut ab egestatis iniuria uindicentur. Sic enim tranquillius præsidebunt populo, & suppetente quod ad uitæ mũdiciem pertinet, nõ eleuabitur autoritas. Quanquam hæc præsidia potissimũ

Iã enĩ quædam conuersæ sunt.

Si quis fidelis, uel si qua fidelis.

Qui bene præsũt presbyteri.

his præstanda sunt, qui nõ solum integritate uitæ præ lucent populo, uerũetiam laborant in dispẽsatione sermonis euangelici, sacræq́; doctrinæ, quod hæc sit præcipua functio, longeq́; saluberrima gregi Christiano. Spectant illi quidẽ sublimius præmiũ, sed interim aliqua solatij pars est, si in ipsis laboribus aliquid præsentis fructus ad illos redeat, non ut ditescant, sed ut uiuant. Et iniquũ est rem longe pretiosiorem impartienti, non uicissim aliquid ex rebus fluxis ac uilibus reponere. Adeo uictus debetur laboranti, ut Mosaica lex uetet infrenari os boui tantisper, dum in tritura circumagitur. Quo nimirum inhumanius est pati, ut in euangelio desudans esuriat aut sitiat. Non uenatur ille mercedem, sed tanto dignior est operarius mercede sua. Illi ad laudem pietatis cesserit, si gratis laboret, at interim populi crimẽ erit, si grauetur bene merentis inopiam, cui tantulo succurri potest, subleuare. Quin & illud tribues seniorum autoritati, ut non facile recipias aduersus hos delationem eorum, quibus expedit illos esse reuerendos, ne & his aperiatur fenestra temere incessendi uitam seniorũ, in quos ægre recipi debet sinistra suspicio, & illorum eleuetur autoritas. Non est audiendus qui defert, nisi duobus aut tribus testibus cõprobet qđ obijcit. Quod si manifestius cõpertiusq́; est quàm ut dissimulari possit eos peccasse, ita moderanda erit castigatio, ut nec illos dedas accusatorũ sæuitiæ, nec tamẽ impunitas illorũ perniciosum

sum exemplū ministret multitudini. Sed ipse uoce tua palàm eos argue, quo magis cæteri metuant censuram episcopi, si conspexerint per hanc nec senioribus condonari, si quid admiserint correptione dignū. Prophanæ leges iudices suos obstringūt religione, ne quid affectibus corrupti perperam pronūcient. Quanto maior integritas decet episcopum uel in iudicijs, uel in præficiendis magistratibus? Illi sui iurisiurandi commonefiunt, pro tribunalibus sessuri, & falsorū deorum religione terrentur. At ego te obtestor Timothee per deū patrem, quo teste & autore res hæc geritur, perque Iesum Christum, cuius ministri sumus, perq; electos angelos arbitros ac spectatores eorum quæ gerimus, ut in iudicijs obeundis serues hæc quæ tibi præscribo, ut integer & incorruptus ad cognitionem accedas, non tecum adferens sententiam quam tibi scorsum instillauit fauor, aut odium, aut ira, aut alius quispiam affectus, sed ex ipsa re cognita sumens, quod recte pronuncies nec in hanc, nec in illam partem propensior, hanc integritatem non solum oportet præstare in cognoscendis causis, uerumetiam in deligendis his, quibus mandas administrationem ecclesiasticam. Siquidem non alio fonte summa pernicies nascitur populo Christiano, quàm si præficiantur inutiles aut etiam pestilētes. Proinde ne cui temere manus imposueris. Multum diuq; probandus & explorandus est, cui nemini imdeleges autoritatē episcopi, qui si mandatū honorem posueris.

Testificor coram deo

electos &c.

Sine præiudicio.

Manus cito

 indigme

indigne gesserit, tibi imputabitur, quicquid ille peccarit. Videberis enĩ illius fauisse uitijs, qui cognito mãdaris eiusmodi prouinciam. Sin te fefellit, tamen negligentiæ culpam non poteris effugere, qui rem tam periculosam credideris inexplorato. Neq; enĩ in episcopo deligendo satis esse debet, si careat infamia, sed oportet multis modis benefactis insigniter esse cõmendatũ. Episcopo non satis est si suam præstet innocentiam, debet & eorum integritatẽ præstare, quos ordinat. In his igitur fac castum purumq; te serues religioni, cuius curam geris. Mihi spectatior est tua tẽperantia, quàm ut sis meis monitis auocãdus à delitijs. Illud tamen admonendus es, sic esse temperandam abstinentiam, ne corporis imbecillitas non sufficiat obeundis officijs pietatis. Vt corpus obesum & immodice ualidum frequenter degrauat animũ aspirantem ad cœlestia, ita corporis incommoda ualetudo sæpius obstat animi uigori, quo minus semet exerat, liberecq; proferat per obsequia charitatis. Satis igitur arbitror hactenus abstemium fuisse. Post hac noli aquam potare, sed utere potius moderato uino. Quod hucusq; tẽperatũ est à uino, primæ iuuentutis calori datũ esto. Nunc ualetudini cõsulendũ, ut possis omnibus episcopi munijs obeundis par esse. Stomachus uino moderato fulcitur, aquæ potu cũ primis offẽditur. Vt igitur & huic subuenias, & minus frequenter incidas in aduersam ualetudinẽ, uinum tibi pharmaci loco sit, ne

Neq; cõicaueris peccatis alienis.

Noli adhuc aquã bibere.

post colla-

post collapsis uiribus cogaris medicorũ opem implo rare. Verum, ut ad id redeam quod modo cœperã, ne tibi putes omnia peccata tuorũ imputanda esse, sunt peccata quorundã ita manifesta, ut nõ expectẽt extremum illud dei iudiciũ, sed ultro iudiciũ præcurrant, per se dãnata prius quàm in iudiciũ illud afferatur. Nã horũ & uita, & doctrina palàm discrepat à doctrina Christi. Siquidẽ pro euãgelica pietate docent supstitionẽ Iudaicam, & uita, ambitione, quæstu, cæterisq; malis cupiditatibus infecta est. De his ut tibi licet iudicare, ita reddenda erit ratio. Cæterũ quorũ improbitas sic est occulta, ut hũano iudicio deprehendi nõ possit, sed seruatur iudicio diuino, in quo nuda fient omnia, horũ culpã deo præstare nõ potes, quia nosse nõ potes. Ad eundẽ modũ quorundã opa bona, sunt adeo manifesta, ut hũana cõprobatiõe nõ egeãt. His igitur se tuto quisq; adiũxerit, queadmodũ à palàm improborũ cõtubernio est abstĩẽdũ. Cæterũ eos q sic arte moderãtur uitam suã, & pietatis specie sic fucant animi maliciã, ut humanũ fallant iudiciũ, eos deo relinquemus iudicandos. Nõ est enim oidiose suspicax Christiana pietas.

Quorũdam hominũ peccata.

CAPVT VI.

PORrò uitã eorũ qui sunt à Christiana pfessione alieni, nõ est nostrũ incessere. Magis expedit illos officijs ad meliorẽ mentẽ prouocari, q̃ cõuicijs irritari. Sic est moderãda religio, ut nõ uideatur occasio aut seminariũ seditiõis. In cõmercijs, quæ nobis ne

Quicunq; sunt sub iugo serui.

cessario sunt cum ethnicis, sentiant nos ob religionẽ officiosiores esse factos, non incõmodiores, aut procaciores. Sic enim facilius prouocabũtur, ut nobis ad iũgantur. Itaq; quicũq; in seruitute baptismũ adepti sunt, meminerint se à peccati dominio manumissos esse, nõ ab heri iure liberatos. Quare nõ decet, ut freti professione sua, ferociant aduersus eos, uelut impios, & indignos quibus seruiat initiatus Christo. Tantũ meminerint illos esse dominos, & ob hæc omni honore dignos existiment, ne dei nomen & euangelica doctrina reddatur infamis, & inuidiosa, si cõspexerint per hanc homines immodestiores fieri, & incõmodiores. Quin magis addant aliquid pristinis obsequijs, magis sint ad obtemperandũ alacres uelut ex animo seruientes, ut his rebus prouocati domini, facilius admittant prædicationẽ euangelicam. Multo minus aũt, qui dominos habẽt Christianos, debent eos ob hoc minoris ducere, quod ob cõmunis fidei professionẽ, pro dominis facti sint fratres. Imò si dominis ethnicis nõ substrahũt debitũ obsequiũ, Christianis oportet iam duplici nomine obedire, primũ quod domini sint, deinde quod socij religionis, quod pro supercilio sumpserint charitatem, & pro formidatis cœperint esse dilecti, proq; minacibus benefici. Plus enĩ præstandũ promerenti quàm exigenti, Amãti quàm imperanti. Neq; enim hæc iam proprie seruitus est, sed officiorũ cõmutatio. Hæc doce cũ autoritate, ad hæc exhortare cessantes.

Ne nomen dei blasphemetur.

Quia beneficij partici pes sunt.

re cessantes. Hæc est doctrina uere euangelica, quæ facit ad uitæ pietatē, quæq; nos & deo gratos, & hominibus amabiles reddit. Si quis doctrinam huic diuersam adducit, nec accedit uerissimis sermonibus domini Iesu Christi, nec obtēperat huiusmodi doctrinæ, quæ consentanea euangelio, uocat non ad superstitiosas quæstiones, sed ad officia pietatis, is quo minus habet ueræ scientiæ, hoc sibi plus arrogat. Nam ut modesta res est scientia, ita nihil est superciliosius, aut pertinacius inscitia. Quo morbo qui tenetur, is auersus ab euangelica synceritate, insanit circa friuolas quæstiones, uita neglecta, uerbis digladiantes, quæ intantum nihil conducunt ad ueram pietatem, ut potius gignant pestem Christianæ pietatis, propterea quod ex huiusmodi rixosis concertationibus, nascitur inuidia, dū ex aliorū autoritate eleuata, nobis paramus autoritatem, nascuntur contentiones dum gliscente rixarum calore, nullus alij uult concedere, nascuntur & conuicia, quoties res exit in rabiem, nascuntur & impiæ suspiciones in deum, dum ea quæ citra disquisitionem credidi debēt, humanis ratiocinationibus pro dubijs uocantur in quæstionem. Ac multos ueluti contagio inficit affrictu suo scabies hæc hominū, qui mentē habent malis cupiditatibus infectam, quibus excæcati, non cernūt ueritatem Euangelicam, nec ad hūc scopū conferūt suam doctrinā, quin potius pietatē ac religionē quæstu suo metiūtur, atq; id uolunt uideri sanctissimū

Superbus ē nihil sciens.

Lāguēs circa quæstiones.

Cōflictationes hominū.

Existimatiũ quæstũ esse pietatem.

ctissimum, non quod alios reddat acceptiores deo, sed quod illis plurimum opinionis, plurimumq; compendij conciliet. Non est quod speres hos ullis disputationibus posse superari. Pertinax est inscitia, quod si maxime perspiciant ueritatem, nõ agnoscent tamẽ, ad id quod sibi proposuerunt inutilem. Cũ his igitur ne contendas & indecore, & frustra. Verum ab illorum conuictu te subducito. Venentur illi lucrum suũ, cauponentur doctrinam euangelicam. Nobis abunde magnus quæstus sit, si pietate, si ueris animi bonis ditescamus. His contenti, quæ ad præsentis uitæ necessitatem sufficiunt, cum properemus ad immortalitatẽ. Magnũ est eas opes accumulare, quæ nos nunquàm relicturæ sunt. Quorsum autem attinet in congerendis diuitijs esse sollicitũ, quæ neq; nostræ sũt, & mox alijs relinquere cogimur. Sicut enim nihil horũ nobiscum attulimus in hunc mundũ nascentes, ita nihil efferemus nobiscum morientes. Diuitias in uoluptates prodigere, pestis est: conditas seruare demẽtia est. Nos usum harũ rerũ naturæ finibus metimur, & cũ suppetet quo uestiamur & alamur, nihil amplius requirimus. Facile suppetit undelibet frugalis uictus & uestitus. Nec enim hæc ad luxum adhibenda sunt, sed ad necessitatẽ. Necessitati paululo subuenitur. Luxuriæ gurges insatiabilis est. Ingẽs quæstus est pecuniæ iactura augere pietatẽ. Ingens dispendiũ est, ob uile lucellũ amittere diuitias immortales. Nõ cõpetũt in eũ dem stu-

Est aũt quæstus magnº.

Habẽtes autẽ alimenta.

dem studiũ diuitiarũ, & stu diũ pietatis. Etenim quorum animos semel occupauit cupiditas ditescendi, sollicitantur ad multa turpia, & incidunt in laqueum, multasq; cupiditates, nõ solũ stultas uerũetiam perniciosas. Siquidẽ hæc cupiditas nõ uenit incomitata, sed ingens malorũ agmen secũ ducit, superbiã, fastũ ambitionẽ, uiolentiam, fraudem, iniuriam, luxũ, uoluptates, aliasq; id genus pestes, quæ paulatim oneratũ hominẽ in exitiũ ac perniciẽ demergũt, ut iã nõ solũ sibi uerũ etiã alijs qbus præest sit pestilẽs, & exitiabilis. Quo maior est honor quẽ gerit, hoc longius oportet abesse à specie huius mali. Sũma potestas summã requirit integritatẽ. Nihil aũt integre facit, nihil incorrupte quisquis auariciã habet in consilio, quæ tantũ abest ab honestate ut radix ac seminariũ sit malorũ omniũ, etiã si diuitiæ mirã quandã felicitatẽ præ se ferre uidẽtur. Hac esca illecti quidã dũ has appetũt, deprauati cupiditatibus aberrarunt à synceritate fidei euãgelicæ, sibi scopũ aliũ præfigẽtes, quàm Christũ, & dũ stulte captãt suauẽ uitã, implicuerunt sese doloribus multis, magnis molestijs parãtes, quod anxia solicitudine custodiãt, qđ'q; si cõtingat eripi graui uulnere sauciet auidũ pectus. Hæc eorum sunt, qui se Mãmonæ deo dicarunt. Tu uero, q deo cõsecratus es, hæc indigna tua ꝓfessiõe fugito, ueras opes sequẽs iusticiã, pietatẽ, fidẽ, charitatẽ, patiẽtiã, mãsuetudinẽ, iustitiã quæ te seruet ab oĩbus uitijs immunẽ, Pietatẽ qua

Nã qui uolunt diuites fieri in. h.s.

Radix autẽ omniũ malorum cupiditas.

Homo dei.

qua deum ames, Fidem qua dei præsidio fretus, non crucieris huiusmodi rerũ solicitudine, Charitatẽ qua prosis omnibus, Patientiam qua spe futuræ immortalitatis perdures in aduersis, ac persecutionum procellis, Mansuetudinem qua leniter feras imbecillitatem alienam. Hæc tueri non potest, qui sibi nihil nõ faciẽdum existimat amore diuitiarũ. Tibi multo alius cursus susceptus est. Egregium certamen ingressus es, nõ auariciæ, sed fidei. Nec mediocre præmium est propositum. Nec enim hoc agitur, ut ditescas, sed uitam adipiscaris æternã. Ad hũc scopũ, ad hanc metam omni studio cõnitere. Ad hanc uocauit te deus agonotheta non fallax, qui te suo iudicio delegit ut episcopus populo præsideres ad Christi gloriã. Hoc suscepto presbyteri munere professus es idq; multis testibus. Eximia est professio, sed huic ut respondeas, magna opus est uigilantia. Si te parum mouet præmiũ tam ingẽs, moueat spectator deus, moueat tam multorũ expectatio, moueat religio susceptæ puinciæ. Hoc igitur etiã atq; etiã tibi præcipio, obtestãs p deũ patrẽ, qui oĩbus autor est uitæ, etiam mortuos ad immortalitatẽ reuocaturus, per huius filiũ Iesum Christum, qui sub iudice Pontio Pilato suo mandato, quod à patre susceperat, ad crucem usq; non defuit, ut tibi delegatam prouinciam sic geras, ut nullam maculam aut reprehensionem tibi contrahas, idq; facias constanter non solũ ad iudicium humanũ, uerum multo magis spectans

Certa bonũ certamen.

Præcipio tibi corã deo

aduentum

aduentum domini nostri, quem suis temporibus rursus ostendet orbi, beatus ille, solusq; potens rex regnantium & dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem ex sese, qui solus inhabitat lucem inaccessam, quē nullus hominū adhuc uidit nec uidere potest, cui honor & potestas æterna, Amen. Tantos habes tuæ functionis autores, ne quid diffidas autoritati tuæ: tantos spectatores ac iudices ne quid secus quā oportet cōmittas: tantos propugnatores, ne quid metuas humanarum persequutionū procellas: tantos remuneratores, ne quid addubites de præmijs ꝓmissis. Ad illos tota Euangelij gloria referenda est, ne quid hinc homo sibi uindicet laudis. Declarauit quàm sit periculosum Christum professis diuitiarum studium. Quod si sunt inter nostros, quibus opes istæ contigerunt, ob quas mūdus hic diuites ac beatos appellat, & ceu semideos quospiā suspicit ueneraturq;, his præcipe, ne quēadmodū uulgo fit, fiducia facultatū efferātur animis, neq; præsidia felicitatis suæ cōstituant in rebus, primū inanibus, deinde etiam incertis, ut quas si nō casus, certe mors eripit. Magis aūt fidant in deo uiuo, qui nec uiuos, nec mortuos unq̄ destituit, cū ipse sit immutabilis, cuius beneficentiæ est, quicquid affatim annuo prouentu mundus hic nobis suppeditat ad præsentē usum, non ad extruendas opes. Quin potius huc suū conuertant studiū, ut se ad bona opera exerceant, quo uere diuites fiant, & benefactis potius q̄ prædijs

Vsq; in aduentum.

Diuitibus huius seculi præcipe.

prædijs locupletentur, id quod forte obtigit, sic possi-deant, quasi cõmune sit non propriũ, eoq; faciles sint ad impartiendum egentibus, neq; cæteros qui re tenui sunt fastidiant, sed semet comes placidosq; præbeant ad congressum & cõsuetudinem uitæ cõmunis. Solet enim opulentiæ comes esse fastus ac superciliũ. Ne si dant substructionũ molibus. Nihil enim hic diuturnũ est, quin potius ueris uirtutibus reponant sibi fundamentũ solidũ ac bonum in posterũ, ut assequantur ueram uitam, id est æternam. Nam hæc quid aliud est quàm cursus ad mortem? Cæteris curis omissis rerum fluxarum, ad hanc omni studio nobis properandũ est. O Timothee iterũ atq; iterum te obtestor, doctrinam hãc ut est deposita bona fide serua, ne sinas humanis dogmatibus uitiari. Id fieri nõ potest, nisi quemadmodũ superius admonui, futilẽ & inanẽ istorũ loquacitatẽ, qui quæstiunculis & argutationibus humanis falsam scientiæ opinionẽ sibi uenantur, reijcias, cũ hũana sciẽtia cõstans opinionibus inter se pugnãtibus nõ mereatur nomen scientiæ. Nihil uerius scimus, quàm quod euãgelica doctrina fidesq; nobis psuasit. Cæterũ quidã dũ hũanis ratiocinatiõibus, dũ sophisticis altercatiõnibus, dũ nouis dogmatibus, quæ ipsi cõmẽti sunt, docti sapiẽtesq; uideri studẽt, aberrarũt ab euãgelicæ fidei synceritate, quæ credit, nõ disputat, nec hominũ decretis abducitur à præscriptis dei. Vt itelligas hãc epistolã nõ esse subditiciã, hæc mea tibi non ignota manu subscribam. Gratia tecũ. Amen. FINIS.

Facile tribuere, cõmunicare.

Fundamentum bonum

IN EPISTOLAM AD TIMOtheum posteriorem, Argumentum per Erasmum Roterodamum.

Voniam in superiori epistola spem sui reditus fecerat Timotheo, apud Ephesios agenti, nec fuit eius præstandi facultas quod Romæ in uinculis haberetur, literis eũ confirmat, ne persecutionũ procellis deijciatur, sed suo exemplo animum ad martyriũ præparet: instare enim tempora periculosa ob quosdam, pietatis prætextu ueram pietatem subuertentes, itaq; sese iactantes, quasi in uerbis sit Christiana religio, ac nõ potius in animi puritate. Deinde testatus imminere diem obitus sui, seq; iam à plerisq; destitutũ, iubet ut Timotheus unà cum Marco propere ad se Romam ueniat. Scripsit Romæ, cum iterum ad Neronis tribunal sisteretur.

ARGVMENTI FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI AD Timotheum secundam Paraphrasis Erasmi Roterodami.

PAVLVS legatus Iesu Christi, ad hoc ascitus uoluntate dei patris, ut declararem, quãta sit felicitas futuræ uitæ, quam nobis pollicetur per filium suum Iesum Christum, ne uitæ huius iacturam magni faciamus, Timotheo dilecto filio gratiam, misericordiam, pacem à deo patre & Christo Iesu domino nostro. Deo cuius non nuper cultor esse cœpi, sed cuius religionem à maioribus traditam, perpetuo syncera puraq; cõsciẽtia seruaui, seruoq; (siquidem cũdem nunc colo Christianus quem pridẽ colui Iudæus, licet aliter) gratiã habeo, cuius beneficio tu talis nobis cõtigeris, sic imitans nos syncera prædicatione doctrinæ euangelicæ, ut tuo merito te non aliter animo complectar, quàm germanum uerumq; filium adeo ut nec absentis unquam possim obliuisci. Siquidem in nocturnis diurnisq; precationibus, quibus deum interpellare soleo, & qui mihi uere chari sunt, illi commendare, Tu nunquam

Chariss. filio.

nunquam nõ occurris memoriæ meæ, magnoq; teneor desiderio uidendi tui, præsertim quoties recordor lachrymarum tuarũ, quas in discessu meo fudisti, locupletissimas testes tuæ in me pietatis, mutuiq; amoris. Quæ res facit, ut gaudio totus perfundar, cum in mentem uenit, quàm nos synceritate fidei referas ut germanus filius parentẽ. Atq; ut religionis integritas in me uelut hæreditaria fuit, ita uidetur & ista fidei synceritas tibi à maioribus per manus tradita. Siquidẽ ea cõstanter habitauit, primũ in auia tua Loide, *mox* Eunia *matre tua, neq; dubito quin & nepos religiosissimæ auiæ, & filius optimæ matri sis responsurus, quando has quàm paternum genus referre maluisti. Hæc cõmemoro, quo & nostro, & maiorum tuorũ exemplo reddaris alacrior, ut donum dei quod per impositionem manuũ mearum episcopus ordinatus accepisti, suscites tua industria uigilantiaq;, fortiq; & infracto animo peragas tibi delegatum munus, nihil expauescens quorundam oblatrationes, aut persequutorum sæuitiã. Iudæorũ est ista formidare, quæ præsens intentat uita: nobis qui per fidem euangelicam facti sumus filij dei, dedit deus longe alium spiritum, non qui nos pauidos reddat ac deiectos ob metum ac diffidentiam, sed innocentiæ fiducia, speq; promissæ immortalitatis fortes atq; erectos, charitate liberos & animosos, ut quæ simul & dei præsidio tota fidit, nec metuit proximi gratia subire discrimen. Postremo qui nos nõ sinat*

Nõ enim dedit nobis deus spiritum timoris.

animo perturbari, sed efficiat ut semper præsenti & infracto pectore perseueremus. Hunc igitur spiritum cum acceperis, exere uim illius, magnoq; animo declara quod habes. Ne quid pudeat professionis tuæ, qua prædicas crucem ac mortem domini nostri Iesu Christi, neq; te huius apostoli pudeat esse discipulum, quanquam his uinculis sum oneratus. Nihil gloriosius cruce Christi, quæ salutem dedit orbi, quæ diaboli tyrannidem fregit, quæ nobis immortalitatem peperit, Christi crux nostra est gloria. Neque me catenæ quas uolens perpetior ob euangelij negocium faciunt infamem, sed gloriosum magis. Proinde ne refugias ea pati, quæ passus est Christus, quæq; ego illius gratia perpetior. Quin & tu paratus esto uenire in societatem afflictionum, quæ ob euangelium Christi nobis infliguntur. Quicquid ingruerit, non est quod trepidemus: res enim non agitur nostris uiribus, sed præsidio dei. Nos quidem imbecilles, sed ille potens, qui nos cũ essemus perditi, seruauit per filij mortem abolitis pristinæ uitæ cõmissis, ac uocauit ad sanctimoniam, non ob ulla merita nostra, sed suapte uoluntate impulsus, spontaneaq; beneficentia, quam non nupero consilio nobis largitus est, sed ab æterno, & ante tẽpus omne, ante conditum hunc mundũ, hoc illi decretũ fuit, hæc nobis conferre per Iesum Christum filium suum. Res apud illum noua non est, sed quod semper fuit in arcano mẽtis illius, id nuper declarauit orbi per aduentũ

Nec me uinctum eius.

Ante tempora secularia

seruatoris

seruatoris nostri Iesu Christi, qui sumpto mortali cor pore, per crucem aboleuit mortem, & per resurrectio nem aperuit uitam, atq; immortalitatem per euange lij prædicationem, quæ Christi crucem imitantibus, similia præmia pollicetur. Huius euangelij prædicatio mihi delegata est ut apostolo ac doctori gentium, ut per me discant ad hoc dei donum non solum Iudæos esse uocatos, sed uniuersum hominum genus. Ob euan gelium igitur, quoniam alligatus sum catenis; adeo non pudet huius afflixionis, ut etiam gloriæ mihi du cam. Ob maleficia pati, probrosum est: ob Christi glo riam affligi, gloriosum est: nihil me terret hæc tempe stas. Nam quamuis ipse sum imbecillis, tamen scio & certũ habeo, quod is in quo collocaui meam fiduciam abunde potens sit, ut in extremum usq; diem seruet quod illi concredidi. Illius præsidio & euangelij nego cium, & mea salus, & Christiani gregis incolumitas in tuto est. Et si quid hic ad tempus perire uidebitur, tamen ille ubi uenerit ille dies, quo proferet suam ma gnificentiam orbi, multo cum fœnore restituet. Ego apud illum deposui uitam ac salutem meam, ille mihi dispensationem euangelicæ doctrinæ concredidit. Si ego bonæ fidei depositarius fuero, ille non fallet fidu ciam nostram. Quod ab illo accepi, tibi uicissim credi di. Ergo cum habeas formam atq; exemplar euangeli cæ dispensatioins, synceræq; doctrinæ, quam ex me di dicisti, non nitentem friuolis ac perplexis quæstiuncu

Illuminauit autẽ uitam.

Ob quã cau sam etiam hæc patior.

Bonũ depo sitũ custodi.

 lis,

lis,sed fide & charitate,quam nos & docuit,& exhibuit Christus Iesus,cura ut serues quod penes te depositum est. Rem synceram ac puram deposui, tu uide ne tua negligentia uitietur. Scio multos adniti & adnixuros,ut euangelicam doctrinam corrumpant,sed tu fortiter ac constanter tuere, quod accepisti,fretus præsidio spiritus euangelici,qui habitat in nobis. Hoc opitulatore fortes,quicquid intentabitur discriminũ, facile negligemus,atq; etiam uincemus. Eo qui carẽt, territi malorum procella,deserunt euangelij negociũ. Nam opinor tibi notum quod omnes cæteri,qui mihi adhærebant in Asia, post sint auersati me, & cui fictis animis adfuerant,mox ad occasionem erumpente simulatione, Romæ cœperunt auersari. Quorum de numero est Phygellus & Hermogenes, ne prodam omnium nomina. Vterq; ipso uocabulo declarat inconstantiam. Nam priori à fuga,posteriori à uersatili Mercurio uocabulum est. Non est meum illis imprecari quod meruerunt:illud precandũ, ut deus pie factorum remunerator, quiq; sibi uult imputari,quicquid officiorum famulis ipsius impenditur,benefaciat Onesiphori familiæ. Siquidẽ is cũ sæpe aliàs mihi fuit solatio refrigerioq; in his afflictionũ æstibus, tũ hoc tempore non puduit illum uinculorum meorum,intelligentẽ gloriosum esse pro Christo affligi,nec metuit consortium periculi,fretus promissis euangelicis:imò Romæ cum esset,adeo nõ refugit colloquium captiui, ut magno

ut magno etiam studio me uestigarit, nec conquiuerit donec inuenisset. Inuenit ille materiam exercendæ mi*sericordiæ, det illi dominus Iesus, ut uicissim inueniat misericordiam apud ipsum in illo die, quo cuiq; pro suis gestis merces reponetur, & deum erga se benefi*cum experiatur, qui beneficus esse studuit in afflictū.* Non enim hic referam quàm multis in rebus mihi fuerit opitulatus Ephesi, cum tu id melius noris quàm ipse, Qualem isthic se præstitit, talis erga me fuit & Romæ. Non enim terretur uera charitas ullis afflictionum procellis.

CAPVT SECVNDVM.

Hvius igitur ac meo exemplo tu quoque robur animi sumas, fretus beneficio dei, qđ habemus per Christum Iesum, & ad omnia pericula paratus ac munitus, synceram euangelij doctrinam, quam ego tibi non furtim, sed coram multis testibus palàm tradidi, tu uicissim per manus alijs trade propagandam, non quibuslibet, sed quos bona fide dispensaturos iudicabis, quiq; nisi fuerint idonei, ut non solum ipsi sequantur quod hauserunt, sed etiam pure transfundant in alios. Vides ut qui militiæ sacramentis sunt addicti, rebus omnibus omissis, nihil non & ferant, & agant, ut cū laude munijs suis defungantur. Habet & Christus suam militiam, huic nomen dedisti, in huius uerba iurasti, is te suis castris præfecit. Fac igitur ita ut fortem ducem decet, aduersus omnia mala in-

Tu ergo fili mi conforta re.

Labora sicut bon⁹ miles Christi.

gruentia, strenuum te præstes dignumq; imperatore tuo Iesu Christo, qui ad crucem usq; perstitit in officio delegato. Ne sis sollicitus de præsidijs humanæ uitæ. Totam hanc curam in imperatorem reijce, ut totus in hoc sis, ut quod ille mandauit, gnauiter obeas. Non oportet nos segniores uideri in militia Christi, quàm militum uulgus esse uidemus in prophana militia. Quis enim horũ ubi se semel asscripsit militiæ regis aut imperatoris, de uestitu, aut uictu sollicitus est? Harum rerum prouisionem imperator in se recipit. Militi nihil aliud curandum est, quàm ut operam suam probet imperatori, à quo ceu strenuus ac fidus miles ad hoc negocij delectus est. Scit enim præmiũ esse paratum penes imperatorem, si modo promereatur. Quin & inter hos qui sese certaminibus Pancraticis addixerunt, quisquis decertat, non sat habet, ut quocunq; decertet, sed nihil non facit, ut uincat, certus coronam quidem esse paratam, sed ei qui gnauiter ac strenue se gesserit in certamine. Eundẽ ad modum industrius agricola, dum proscindit, dum stercorat, dum sementem facit, dum repurgat, totus est in opere suo, nec ullum laborẽ sibi grauem ducit, spe fructus quem suo tempore fidelem terram scit esse redditurã. Quo magis oportet idem facere nos, qui in Euangelij negocio uersamur, ut immortalitatis præmio: nihil hic non uolentes perpetiamur, præsertim cum Imperatorem habeamus qui fallere nec uult, nec potest

Cui se probauit.

potest. Perpende quid his parabolis significem. Det autem tibi dominus non solum in his, uerum in cæteris omnibus intellectum. Nihil est dispendij, imò crescentibus afflictionibus, crescit lucrum Euangelicæ salutis. Sic enim uisum est deo, suam declarare potentiã uidimus in capite, quod speremus in nobis. Quod scis oportet meminisse, uidelicet quod Christus Iesus, factus homo mortalis ex progenie Dauid, ferendis cõtumelijs illustrarit gloriam Euangelij, & post crucis supplicium euectus sit ad immortalitatis præmium. Hoc est Euangelium quod hactenus constanter prædico, nec Iudæorum odio, nec gentium metu deterritus. Atq; huius gratia multis malis affligor ab utrisque usq; ad carcerem & uincula quasi facinorosus quispiam. Ac ne sic quidem ab Euangelij prædicatione desisto. Corpus hactenus alligatũ est. Lingua Christi prædicatrix alligari nõn potuit. Et captiuus quantum licet ad Christum quoscunque possum allecto. Mea nihil refert quid patiar, modo lucrum aliquod adiungam Euangelio Christi. Huius rei gratia uolens omnia perpetior, de mea quidem salute securus, sed ut ij quoq; per Euangelij prædicationem consequantur salutem, quos deus ad hanc felicitatem destinauit, quæ salus offertur omnibus, non per legem Mosaicam, sed per Iesum Christum qui sicuti pro nobis est passus, ita uicissim decet & nos pro illius euangelio, & fratrũ salute perpeti, & sicut ille per afflictiones

Intellige quæ dico.

Memoresto Christum Iesum.

Verbũ dei non est alligatum.

ctiones uarias & ignominiam, ad cœlestem gloriam euectus est, ita nobis eódem eâdem uia est enitẽdum. Multis hoc durũ uidetur & incredibile, sed nobis indubitatum esse debet. Etenim si per baptismum unà cum Christo mortui sumus huius mundi cupiditatibus, aut si etiam in baptismi professione perseuerantibus obtigerit affligi malis huius mundi, futurũ est ut & cum Christo uiuamus, uidelicet immortalitatis socij, qui mortis socij fuerimus. Et si cum illo perpetimur, atq; ob illius gloriam, nimirum cum eodem etiam regnabimus. Aequissimus enim est deus, nec sinet à regni consortio secludi, quos malorum consortes esse uoluit. Si hic illum fortiter profitemur apud homines, agnoscet & ille nos in maiestate sua. Sin illum abnegabimus (abnegat autem qui crucem recusat) futurum est, ut in extremo die, formidabilẽ illam uocem audiamus, nescio uos. Si fidimus illi, nostræ saluti cõsulimus. Sin diffidimus nihil decedet illi. Si quidem ex nostra de illo opinione, neque profectus est illi, neq; dispendium. Ille natura uerax est, nec potest sui esse dissimilis. Siue credimus, siue non credimus, eueniet quod ille promisit, pijs immortalitas, impijs mors æterna. Hæc est basis Euangelicæ doctrinæ. Huius omnes cõmonefacito, non disputans ac digladians humanis argutijs, sed obtestans per dominum Iesum huius doctrinæ autorẽ, & tuæ admonitionis testem, & ultorem impietatis, nisi moniti resipuerint. Huiusmodi

Fidelis sermo.

Si negauerimus.

Hæc cõmone testificãs

modi contestatione graui seriáq; magis profeceris, quàm argutationibus. Noli sophistarum more uerbis contendere, & humanis ratiocinationibus uelle asserere, quod fide percipiendum est. Siquidē ea res adeo non cōfert ad profectum pietatis, ut labefactet etiam fidei firmitatem, ac tandem subuertat animos audientium, nihil non uocari in quæstionem & philosophicis rationibus, nunc asseri, nunc destrui, de quo dubitare nephas, sic quæstione quæstionem propagante, ut nullus quæstionū neq; finis sit, neq; modus. Tu potius omissis istiusmodi digladiatiōibus, stude teipsum exhibere operariū Euangelicū, nō disputatorē, & probatum operarium, non hominibus, sed deo, & sic in Euangelico negocio te geras, ut illi qui te delegit nō sis erubescēdus. Id fiet, si recisis superuacaneis disputationibus, ad fidei compendiū uoces Euangelicam doctrinam, & discussis perplexarum quæstionū spinetis, recto iudicio seces sermonem dei, ea tantū proponens, quæ ad salutis ac pietatis negocium proprie pertinent. Cæterum inanes uerborum disceptationes, fortiter reijce. quæ si semel receptæ fuerint, paulatim gliscet uenenum, & semper ad maiorem proficient impietatem, & tandem res eò deueniet, ut inualescentibus humanis dogmatibus, ac dissertationibus, obruatur, obscuretur, & obsolescat uigor Euangelicæ doctrinæ. Siquidem sermo istorū, si semel aures & animos simplicium occuparit, semper latius serpet, non

Exhibere deo.

ὀρθοτομοῦντα.

Vt cancer serpit.

aliter quàm cancer in corpore animantis, non desinit paulatim occupare partes uicinas, donec exitium attulerit. Quo magis statim in ipsis initijs occurrendũ est malo, ac resecandũ est potius, quàm fouendũ, priusquàm radices agat. Hæc puta me temere formidare, nisi iam in Hymenæo ac Phileto, quod metuo conspeximus. Hi dum humanis disputationibus tractant rem fidei, adeo aberrarũt ab Euangelica ueritate, ut quod est huius caput ac fundamentũ, abnegarint, dictitantes resurrectionẽ iam in Christo peractam esse, neq; nobis aliã expectandã resurrectionẽ, quàm qua in liberis nos referẽtibus quodãmodo renascimur, ac reuiuiscimus. Nec interim animaduertunt sublata resurrectione, tolli metum ac spem præmiorum, quæ diuersa manent pios & impios. Tolerabilius erat hoc malum, nisi ipsi subuersi, & aliorũ quorundam fidem sua doctrina subuerterent. Sed periculum non est, ne istorum peruersitas ueritatem Euangelicam prorsus euertat. Vt sursum ac deorsum fluctuent opiniones humanæ, certe fidei fundamentum ope Christi iactũ, ac defensum stat firmum, & nullis hæreticorũ oppugnationibus labefactandũ. Cui ceu solido saxo insculptũ est, nusquam eluendum elogium. Nouit dominus, qui sint ipsius, & discedat ab iniquitate, qui ꝓfitetur nomen Christi. Mirum non est, si desciscant à Christo, qui non erant illi syncere iuncti. Sed ab horum doctrina debent abstinere, quicunq; pura fide semel Euã-

Subuertẽrũt quorundam fidem.

Signaculũ hoc.

gelio crediderunt. Optandum quidē uotis omnibus, ne quid oboriretur huiusmodi pestium in ecclesia. Sed fieri non potest, quin in tanta hominum multitudine quosdam improbos feramus bonis admixtos. Quin & horum malicia uertitur in bonum piorum, dum ab his agitati magis declarant fidei suæ constantiam. Sic in ampla diuitis domo, non solum habentur uasa aurea & argentea, uerum etiam lignea fictiliaque, quorum illa honesto usui deputata sunt, hæc inhonesto. Hoc tantum interest, quod quæ natura argillacea aut lignea sunt, in aurum argentumúe uerti nō possunt, hic quoniam res uoluntatis est, non naturæ qui se uicio suo uas fecerit ignominiosum, potest opitulante deo efficere, ut rursum incipiat esse uas honorificum. Ac rursus qui pietatis cultor, uas aureum fuit in domo dei, si sua culpa relabatur ad impietatem, uas erit probrosum.

In magna aūt domo.

Incredulitas, ambitio, crudelitas, libido, & his cōsimiles animorū morbi, faciunt ut aliquis uas sit ignominiosum. Ab his si quis se penitus repurgaret, & ad innocentiam, pietatemq; resipuerit, nimirum uas erit honorificum, ac purum, accommodum ad gloriosos usus, semper domino suo paratum, quoties opus erit. Scio iuuentutem uarijs cupiditatibus sollicitari, quæ pertrahant hominem ad impuritatem. Sed tu qui senioris officio fungeris, omnia iuuenilia desideria fugito, sectare potius, quæ te digna sunt, iusticiam tē fidem,

Si quis ergo emendauerit se.

Iuuenilia autē desideria

fidem, charitatem, pacem, cum his qui puro corde Christum profitentur. Cum Hymenæi similibus, nihil tibi sit commercij. Non peccat innocentia, non disputat fides, non effertur charitas, non contendit pax. Porrò stultas, & ineruditas quæstiões, quæ plus habent ostentationis, quàm sapientiæ, ne recipito, non ignarus ex his nihil aliud nasci, quàm iurgia, & rixas, dum semper in maius gliscente disputationis calore, res tandem in rabiem exit, adeoq; nullus alij uelit cōcedere, ut malit, & agnitam falsitatem pertinacissime tueri, quàm minus eruditus haberi. Cū hoc igitur hominū genere, nō cōferes manū, quādo uinci nō possunt. Christus non hac uia persuasit mundo. Modestia, ac mansuetudine uicit, nec audita est uox eius in plateis. Decet itaq; seruum domini sui uestigijs inhærere, nec esse pugnacem, sed placidum, ac mitem erga omnes. (Facilius enim persuadet, qui charitate modestiaq; commendatur,) paratum ad docendum magis, quàm ad obiurgandum, in malis tolerādis, lenem minimeq; irritabilem, qui grauiter magis quàm aspere corripiat eos qui reluctantur, declarans sese nihil aliud agere his omnibus, quàm ut illis medeatur. Neque enim temere de quoquàm est desperandū. Nā fieri potest, ut per modestam & amicam correptionē, det illis deus, superioris errati pœnitudinem, iamq; discussa mentis caligine ueritatem agnoscant, & amplectantur, quam prius impugnabāt, ac resipiscentes tandem,

Seruū autē domini non oportet.

dem, uelutiq; ab ignorantiæ graui somno expergiscen tes excutiant sese à laqueo diaboli, quæ nimirum sunt cupiditates prauæ, quibus antea capti ad ipsius uolũ tatem circumagebantur, etiam usq; ad impugnationẽ Euangelicæ ueritatis.

CAPVT TERTIVM.

Non solum igitur aduersus Iudæorũ, & Ethnicorum persecutiones, uerum etiam aduersus borum maliciam nos muniamus oportet. Neq; enim dissimulandũ est, sed uincendum, quod uitari non potest. Illud certum habe quod spiritus futurum prædicit, extremis diebus instabunt tempora grauissima, quum degenerante syncera pietate, & Euãgelica Charitate refrigescente, erunt homines sui tantum amantes, pecuniæ studio dediti, fastuosi, superbi, maledici, parentibus inobedientes, ingrati, impij carentes affectu erga suos, & propinquitate coniunctos, nescij fœderis, calumniatores, intemperantes, immites, bonorũ osores, proditores sodalitatis & amicitiæ, temerarij, turgidi, uoluptatum amantiores, q̃ dei. Titulo, cultu ceremonijs, & hypocrisi præ se ferẽtes speciem pietatis, cum id quod est caput ueræ pietatis abnegent, hoc pestilentiores, quod sub persona religionis, & uita sint cõtaminatissima, & synceritatem Euangelicæ doctrinæ, Iudaicis fabulis & humanis inuentiunculis inicient. Fortassis & hodie cernere est quosdã ad hæc morum exitia tendentes. Proinde hos quoq; fac auer-

Hoc autem scito.

Et hos deuita.

seris.

ſeris. Id quo certius facias mores illorum ex parte ti‑ bi depingam, Siquidem huius generis ſunt iſti, qui cō mendatione ſimulatæ religionis, ſordidis ueſtibus, fi‑ cta ſeueritate uultus, pallore arte inducto inſinuant ſemet in domos alienas, atq; illic primū uenātur ſtul‑ tas mulierculas, quo facilius per has imponant uiris, haud ſecus quàm ſerpens per Euam decepit Adam. Nam primū ſexus imbecillior magis idonea eſt impo ſturæ. Deinde non captant graues ac uere probas ma tronas, ſed leues mulierculas, quæ ſic Chriſtū profiten tur, ut interim onuſtæ ſint peccatis, quæq; quoniā nō innituntur ſolidæ pietati, fluctuant ac circumagun‑ tur uarijs cupiditatibus, nō contentæ ſemel à nobis di‑ diciſſe quod ad ueram pietatē ſatis eſt, Sed noua ſub‑ inde diſcere geſtiūt, & ob id aſciſcūt ſibi doctores ac cōmodos ad ſuas cupiditates, qui doceāt illas nihil ſci re, nec unquam perducant ad cognitionem ueritatis. Imò ſub prætextu doctrinæ Euangelicæ, cœlant im‑ puriſſimam uitam, ac palàm profitentes Chriſtum, clàm ea docent, quæ cum Chriſti doctrina ex diame‑ tro diſſident ac pugnant. Mirum uideri non debet, ſi nunc exoriuntur, quorum improbitas aduerſetur Euā gelio. Vetus exemplum eſt. Quemadmodū enim olim in Aegypto, Iambres & Mambres ſuis præſtigijs co‑ nati ſunt abrogare fidem ijs prodigijs, quæ Moſes uir tute dei deſignabat, ita & hi ſub falſa quadam imagi‑ ne pietatis, aduerſantur Euangelicæ ueritati, homines deplo

Oneratas peccatis.

Homies mē te corrupti.

deplorati, quippe non solum turpissimis animi cupiditatibus infecti, uerum etiam Euangelicæ doctrinæ, fideiq; synceritatem ad suos affectus deprauantes. Atque hactenus quidem imposuerunt quibusdam, cæterum post hac, haud ita multum promouebunt suis technis. Siquidem futurum est, ut istorum amentia perspicua fiat omnibus quemadmodum & magorum detecta fraus, reddidit illos contemptos, ac ridiculos. Etenim quorum mores & animus est insyncerus, eorũ doctrina non potest esse syncera. Porrò fucata nõ durant perpetuo. Quod aliquãdiu texit simulatio, tempus in apertum profert. Tu uero longe dissimilis istorum, doctrinam Euangelicam, quam tibi pure tradidi, pure item & constanter transfundes in alios. Qualis fuit mea doctrina, talis fuit & uita. Cuius rei testis optimus esse potes, qui diu mecum uersatus, nihil nõ expertus es, synceritatem doctrinæ, & huic congruentẽ morum institutionem, alacritatem animi nihil refugiẽtis, Fidei robur nullis malis perturbabilis, lenitatem erga hæreticos, charitatẽ qua prodesse cupiebam & hostibus, Tolerãtiam, in persecutionibus, & afflictionibus, quæ mihi te teste acciderunt Antiochiæ, Iconij, & Lystris. Scis quàm hic graues persecutionũ procellas sustinuerim supra uires humanas, Sed tamen ex omnibus his eripuit me dominus, cuius præsidijs eram infractus. Neque uero hæc mihi uel meo peculiari quodam fato acciderunt, uel ob malefacta

Sed ultra nõ ꝓficient

Tu autẽ assequutus es meã doctrinam.

facta mea sunt inflicta. Ob synceritatem Euangelicæ doctrinæ, pariter ac uitæ tot malis exercitus sum. Imò quicunq; uolent ad exēplum meum, & Christi se qui ueram pietatem, ad illius ac meum exemplum ad tolerandas afflictiones se præparent oportet. Nunquàm enim non habiturus est mundus, qui quo suam fictam religionem tueantur, affligant & opprimere nitantur ueræ pietatis cultores. Sed hæc afflictio nobis cedet in lucrum, quemadmodum improbis illis, & impostoribus, sua prosperitas cedet in cumulū dānationis, duplici nomine daturis pœnas, & quod ipsi desciuerint à ueritate, & quod alios suis erroribus inuoluerint. Sed illos si minus resipiscunt, suæ pœnæ relinquito. Tu uero fac perseueres in his, quæ à me didicisti, & in officio tibi delegato cōstanter esto syncerus, cum scias indubitatam esse doctrinam, & institutionem quam habes, si modo meministi, & à quo profecta sit autore, & à quo magistro didiceris, nec tibi excideriūt sacræ literæ, quas olim rudibus annis primæ pueriticæ, à maioribus didicisti, quæ recte quidē intellectæ, uel citra nostrum magisteriū, possunt te eruditum reddere, quantū attinet ad consequendam salutē, quā nobis promittit Euangeliū, nō per obseruationē Mosaicæ legis, sed per fiduciam qua credimus Christo Iesu. Quod Euāgelium ex parte docet esse factū, hoc literæ ueteris testamenti futurum prædicunt, ac deliniant. Nec aliud docent quàm Euangelium, sed aliter, si

Et omnes q pie uolūt uiuere.

Tu uero permane in his

Instituere ad salutē.

ter, si modo nanciscantur pium & eruditum lectorẽ.

Non est cur prophetarũ aut Mosi libros post euãgelium euangelium existimemus esse superuacaneos, si per spiritualem intellectum ad Christum, & pietatem accommodentur. Imò tota scriptura, quæ nobis non humano ingenio, sed diuini spiritus afflatu prodita est, magnam habet utilitatem, uel ad docendum ea, quæ cum periculo salutis nesciuntur, uel ad redarguendum eos, qui ueritati repugnant, uel ad corrigendos ac reuocandos in uiam eos, qui simpliciter errant, uel ad institutionem & eruditionem, nõ in Iudaismo, aut humana philosophia, sed in uera innocentia integritateq; uitæ, adeoq; cuncta suppeditat, quæ faciunt ad officia pietatis, ut homini deo dicato, nihil iam desit quo minus consummatus sit, pleneq; instructus ad omnia uitæ Christianæ munia.

Omnis scriptura diuini tus inspirata.

CAPVT QVARTVM.

ETiam atq; etiam te obtestor per deũ patrem, perq; Iesum Christum, qui iudicaturus est uiuos & mortuos, cuius sententiam nullus hominũ effugiet, perq; huius aduentum, quo non iam humilis, sed sublimis ac formidandus ueniet iudicaturus, qui hic passus est se iudicari, perq; regnum eius, cui nulla potestas poterit resistere, ut euangelicum sermonem fortiter prædices, nec aduersis deterritus, nec prosperis delinitus. Insta, & urge opportune, inopportune. Nullum enim tempus tibi non uidebitur opportunum, quo

Testificor corã deo.

spes sit profectus in euangelico negocio. Argue delinquentem, hortare cessantem, increpa perseuerantem in errore, quo seueritate corrigatur, qui placida admonitione correctus non est, sed ita, ut acrimoniæ objurgationis admisceas omnem & lenitatem, & doctrinam, ne uel odisse uidearis, si tantum intones cõuicijs, uel temere litigare, si tantum increpes ac non doceas etiam. Facilius obtemperat, qui persuasus est: & libentius obtemperatur amanti quàm inimico. Hoc magis occupandum est, ut confirmemus animos nostrorum, quod posthac erit tempus, ut dixi, graue ac periculosum, quo quidam ab euangelica professione desciscentes, nõ ferent ueram ac salubrem doctrinam Christi, pugnantem cum huius mundi cupiditatibus. Sed ut ipsi sunt affectibus corruptissimis, ijsq́; uarijs, ita sibi uarios ac subinde nouos doctores coaceruabunt, non qui doceant pietatem, sed qui Iudaicis fabulis aut humanis inuentiunculis titillent aures, quas habebunt stulta libidine prurientes, noua & arguta magis audiendi quàm utilia. Ad horum fabulas sese cõuertent, & ab euangelica ueritate auertent aures: quo magis tu in diuersum nitere. Aduigila, euangelij gratia nihil non ferens, re ipsa te præbeas euangelij præconem. Nam qui sua docent ut dicantur, certe euangelistæ non sunt. In ministerio quod mei uice geris, fac ita uer seris, ut plene persuadeas ea quæ doces, infigasq́; penitus animis, ne facile labefiant ab his, qui diuersa conabuntur

Erit enim tempus.

Opus fac euangelistæ.

buntur docere. Ideo diligentius tibi conandũ est, quod non sim diutius conatibus uestris opitulaturus. Nam ipse ceu uictima destinata Christo, iam immolari incipio, nec procul abest dies obitus mei. Volens ac libens immolor, & bene mihi conscius anteactæ uitæ, & de præmio certus. Certamen egregium decertaui, cursum euangelicum consummaui, summa fide quod delegatum erat peregi. Meis partibus sum defunctus, iam quod superest, scio esse in tuto. Scio mihi repositam esse coronam innocentiæ debitam, quam mihi redditurus est dominus imperator, cui militaui. Reddet autem non in hac uita in qua certandi tempus est, sed in illo die quo iustus iudex rependet unicuiq; præmiũ pro uitæ meritis. Nec enim mihi solum parata est hæc corona immortalitatis, sed & omnibus, qui freti promissis eius, se seruant integros & incontaminatos, cum gaudio præstolantes illius aduentum, quorum de numero confido te cum primis esse. Cura ut quàm primum uenias ad me. Carcer obstat, quo minus liceat huc & illuc obambulare in obeundis euangelij negocijs, & ab omnibus penè sum destitutus. Deniq; sunt quæ tibi ante decessum cupiam uiua uoce commendare. Demas me deseruit, malens huius mundi delicijs frui, quàm spe immortalis præmij, mearum afflictionum esse socius, hoc animo recepit se Thessaloniciam. Crescens eò uocantibus negocijs, abijt in Galatiam, Titus in Dalmatiam. Lucas solus mihi adest, indiuul

sus omnium fortunarum comes. Cum uenies, Marcum comitem adducito: nam illius officio mihi est opus. Tychicum enim ipse ob certa negocia misi Ephesum. Penulam quam Troade reliqui apud Carpum, *ubi uenies affer tecum usui mihi futuram & hyeme & in carcere, simulq; libros cum reliquos quos ibidem reliqui, tum maxime descriptos in membranis.* Alexander *faber ærarius non solum me destituit in his procellis, uerumetiam multis malis me affecit.* Non *est meum ulcisci, sed dominus illi referet gratiam, ut meritus est, à quo tu quoque cauebis tibi.* Nam mihi *intantum non adfuit, ut uehementer etiam aduersatus sit sermonibus nostris. Cum primum mihi esset agenda causa pro tribunalibus Cæsaris, nemo mihi adfuit, omnes metu territi, me deseruerunt.* Humanum quiddam *illis accidit, nolim hoc eis imputari: quanquam humano destitutum auxilio dominus non destituit, sed adfuit & uires addidit, ut per me præconiū euangelicæ fidei ad plenum persuaderetur, & huius fama ad omniū gentium aures permanaret.* Nam hoc, opinor, *consilio uoluit me per uarias regiones circūactum tandem & Romam deportari, quo latius spargeretur euangelica doctrina.* Huius ope, *qui quouis tyranno potentior est, sum ereptus è faucibus leonis sæuissimi: quin confido fore, ut idem dominus me & in posterum sit erepturus ab omnibus malefactis, ne quid ulla occasione deflectam ab euangelij synceritate.* Et si hic

hic mors infligetur, ille tamen seruaturus est famulum ac militem suum in regnum suum cœleste, cui gloria sit in æternum, Amen. Saluta Priscillam & Aquilam hospites meos, & optime de me meritam Onesiphori familiam. Erastus remansit Corinthi: porrò Trophimum reliqui Mileti, parum firma ualetudine. Da operam ut huc te conferas, prius quàm hyems intercludat iter. Saluere te iubet Eubulus & Pudens & Claudia, cæteriq; fratres omnes. Dominus Iesus Christus, qui mihi semper adfuit, adsit & tuo spiritui. Gratia uobiscum, Amen.

Id mea manu subscripsi, quo certior sit epistolæ fides.

PARAPHRASEOS IN POsteriorem epistolam Pauli apostoli ad Timotheum,

FINIS.

In epistolam

IN EPISTOLAM AD Titum Argumentum per Erasmum Roterodamum

Titum discipulum suũ, ac filij loco habitum, ob eximias dotes, insulæ nobilissimæ Cretæ præfecerat apostolus, & illinc abiens archiepiscopũ cõsecrarat. Huic scribit ex urbe Nicopoli, quæ est in Actiaco litore, rebus, ut apparet, adhuc trãquillioribus. Siquidẽ afflictionũ aut persequutionũ nulla mentio. Monet aũt, ut quod ipse apud Cretenses cœperat, consummet absoluatq́;, & per singulas ciuitates, quas centũ habuisse memoratur ea insula, episcopos instituat, quos & presbyteros uocat, idonei episcopi formam præscribens. Et quoniã huc quoq; penetrarant pseudapostoli, qui Iudaismum suũ omnibus ingerebant, animat eum, ut eos fortiter reijciat ac refutet. Deinde personarum & ætatũ præscribit officia, quẽadmodũ Timotheo præscribit, illud addens, ne quisq̃ Christianæ religionis prætextu principibus aut magistratibus resisteret, suo fungentibus officio, quamuis essent à Christi fide alieni, quin magis eos leniter ferendos, si quando forte, uolente deo, & illi resipiscãt. Postremo iubet Titũ ad se uenire Nicopolim, sed nõ prius q̃ Paulus Arteman, aut Tychicũ illuc misisset ne Cretenses destituti uiderentur episcopi solatio.

Argumenti finis.

IN EPISTOLAM PAVLI AD Titum Paraphrasis Erasmi Roterodami.

PAVLVS ego ille seruus & cultor addictus non iam Mosaicæ legis, ut olim, sed dei patris, atque idem legatus filij eius Iesu Christi. Porrò legationis hæc summa est, ut eos quos deus elegit ad consequendam euangelicam salutem, [illegible] nec ad fidem tantum, uerũ etiam ad agnitionẽ ueritatis, quæ apud ethnicos humanæ sapiẽtiæ commẽtis obruta fuit, apud Iudæos umbris ac typorũ inuolucris obtecta. Veritatis, inquã, nõ quã pfitẽtur huius mũdi philosophi, de causis rerũ

 naturaliũ

naturalium differentes, sed quæ compendio commonstrat, quibus in rebus sit sita uera pietas, cuius & scopus & præmium sit uita æterna, post hanc momentaneam uitam secutura. Quam hoc maiore fiducia sperare debet, in qualibet grauibus huius uitæ malis. Primum quod hanc illis promisit nõ homo quispiã, qui & falli possit, & fallere, sed deus, qui tam non potest mentiri, q̃ non potest nõ esse deus. Deinde quod promisit nõ casu aut nuper, sed ante mundũ conditũ diuino & immutabili mẽtis ipsius decreto, fixũ ac certũ erat facere quod nũc facit. Nihil accessit noui decreto illius, sed quod hactenus ob arcanas causas ipsi soli cognitas, tectũ atq; occultũ esse uoluit, id hoc tẽpore, quod æterna sapiẽtia huic negocio destinarat, toti mũdo uoluit esse manifestũ, neq; Iudæis tantũ figurarũ ænigmatis obscurã quandã umbrã ostendi, sed aperta sermonis Euãgelici prædicatione patefieri cunctis mortalibus, citra discrimen ullũ generis aut linguæ. Hæc est sũma euãgelicæ doctrinæ, cuius prædicatio mihi nõ usurpata est, sed delegata, & delegata nõ ab hominibus, sed à seruatore nostro deo, qui nõ solũ uocauit me ad functionẽ apostolici muneris, uerũ etiam sic iniunxit, ut mihi liberũ nõ sit detrectare, quod mãdatum est, ne cui leuis sit nostra autoritas, aut illius etiã cui meas uices delegaui. Talis igitur Paulus, hãc epistolã scribo Tito uero germanoq; meo filio, non iuxta corporis, sed fidei propagationẽ, quam in illum transfudi

Qui nõ mẽtitur.

Ante tẽpora secularia

Quæ credita est mihi.

Secundũ cõmunẽ fidẽ.

transfudi, & in qua ille sic me refert, ut in eo, ueluti pater in filio nõ suppositítio renatus uideat. Huic optõ ut contingat gratia & pax ab eo, à quo quicquid est uerorum bonorum proficiscitur, nempè à deo patre, & Iesu Christo unico nostræ salutis autore. Nam his opibus cupio filios meos ditescere. Atq; ut iam ad te sese nostra uertat oratio. Cum nossem ingeniũ istius insulæ, neq; dubitarẽ, quin opus esset fideli pariter ac uigilante curatore, ea gratia te uelut alterũ me reliqui in Creta, euangelij negocijs aliò me uocantibus ut quæ per nos cœpta sunt corrigi, tu nostras uices gẽrens absoluas. Et quoniam solus tot ciuitatibus, quibus abundat insula, curandis par esse nõ potes, cõstitues in singulis ciuitatibus episcopos singulos, quẽadmodum & istinc abiens tibi mandabam, sed ad tantũ munus, caue ne quem temere admoueas. Spectatissimus sit oportet, cui tantam prouinciã deleges nõ solũ notæ testatæq; probitatis, uerum etiam alienus ab omni suspiciõe criminis. Quẽ quo certius deligas, notis aliquot eũ tibi depingam, Si quẽ cognoueris ijs moribus eaq; uitæ integritate, ut nihil criminis illi probabiliter possit impingi: Si quis unico matrimonio contentus, non præbuerit speciem incõtinentiæ: si liberos habeat sic institutos & educatos, ut nõ solũ professione religionis Christianæ, uerũ etiam uitæ innocẽtia testẽtur se uere Christianos, hoc est, non ob luxũ infames, quẽadmodum solet uulgus adolescentum, non parum

Reliqui te Cretæ.

Si quis sine crimine est.

morigeros suis parētibus. Oportet enim eum qui di-gnus habeatur episcopatu, in tantū abesse à flagitijs & flagitij suspicione, ut familiæ quoq; suæ & integritatē, & famā sibi præstandā esse intelligat. Nā & liberorū admissa parētibus solēt imputari. Porrò quicquid lædit famā Episcopi, hoc redundat in infamam euangelij. Oportet igitur eū qui dei uicibus quodammodo fungitur, cuiq; ille thesaurus euangelicæ doctrinæ, uelutiselecto dispensatori cōcredita est, undiquaque inculpatū esse, longe semotum à uitijs istorū qui uulgo magistratus gerunt, ut qui lubentibus ac uolentibus imperet, quiq; præter gregis sibi cōmissi salutē nihil spectet, qui mederi studeat nō opprimere, docere nō cogere, ducere non trahere, quiq; persuadeat potius quàm exigat, beneficijs ac lenitate uincat magis quàm imperio. Hæc q spectat, eū nō oportet esse præfractū, nō iracundū, nō linguæ procacis, quibus rebus citius alienātur homines quàm sanantur, nō turpiter auidū lucri, quæ res cum in prophano magistratu & fœda sit & pestilens multo magis in episcopo erit detestāda. Nihil enim incorrupte gerit, quē morbus habet auariciæ. Quin potius talis esse debet, ut sua quoque liberaliter effundat in hospites refocillandos. Ad hæc bonarū rerum auidū esse decet magis quàm pecuniarū. Idem sobrius sit oportet, iustus innocētia uitæ, pius cultu religionis euangelicæ, nullis animi perturbationibus obnoxius, sed omnibus cupiditatibus, quibus uulgus

Sine crimine esse.

Sed hospitalem.

quibus mortalium sursum ac deorsum agitur, superi-
or. Sed imprimis constanter tenax euangelici sermo-
nis, quo sit instructus ad docendum imperitos quæ ad
rem pertinent, simulq; possit sana doctrina exhorta-
ri cessantes, deniq; & contradicētes coarguere. Non
temere hæc moneo, Sunt enim multi intractabiles, ina-
niloqui, ac mentium seductores, qui doctrinæ euange-
licæ non auscultantes, pro hac friuolas quasdam &
inutiles Iudæorum fabulas adferunt, quo sibi famam
eruditionis & quæstum pariant: per has mentiū sim-
plicium aliquot in fraudem illiciunt sub prætextu re-
ligionis irrepentes in animos auditorum, adeo ut ali-
quoties nō unū aut alterū corrūpant, uerū etiā totas
familias subuertāt, docētes absurda quædā & ab euā-
gelica ueritate uehemēter abhorrētia, sed tamē euan-
gelij Christiq; titulo ad quæstū, quē turpiter uenātur
abutūtur. His igitur acriter increpitis, oportet occlū-
dere os. Sūt aūt nōnulli ex gētibus, q huic malo sint ob-
noxij: sed potissimū eos reperies, qui ex Iudaismo cō-
uersi quidē sunt ad Christū, sed insyncere, sic ꝓfitētes
euāgeliū ut Mosaicā legē admisceant, nec Iudaicæ su-
ꝑstitiōis uitiū penitus relinquāt. Nec mirū est in Cre-
ta repiri, qui uaniloqo & noxijs artibus uētrē pascāt,
cū id ante multos annos Epimenides ipse Cretēsis de
suis Cretēsibus sit uaticinatus. Vaticinium apud hūc
sic habet: Cretēses semp mēdaces, malæ bestiæ, uētres
pigri. Hoc adeo uerū est elogium, ut oraculum uideri
possit.

Sunt enim multi.

possit. An nõ natura mendaces sunt, qui clarissimam euangelicæ ueritatis lucem non uerentur suis fabulis obscurare? An non noxiæ bestiæ, quæ uenenũ suũ passim afflant incautis? An nõ pigri uentres, q̃ malũt per falsam doctrinã in ocio luxuq; uiuere, quàm pro tuẽdo euangelio nobiscũ esurire ac malis affligi? Quamobrem redarguito istos seueriter, quo resipiscant, & relicta fiducia legis, puram euangelij fidem amplectantur, neq; præbeant aurem istiusmodi fabulis Iudaicis, quibus omissis Christi præceptis ingerunt constitutiunculas hominũ, de neomenijs, de sabbatismis, de circũcisione, de lotionibus, de ciborũ delectu, de uestitu, de nõ contingendis certis rebus, de domo septem diebus impura, alijsq; his consimilibus, quæ deus pro tẽpore præcepit olim Iudæis obseruanda, partim ut gẽs alioqui rebellis & intractabilis, multitudine præceptorũ coërceretur, partim ut ista ueris rebus uelut umbræ præluderẽt: sed quæ nunc adeo nullũ usum habent, si quis Iudaico more pergat obseruare, ut nulla res magis auertat ab euangelica ueritate. Nec enim ullũ genus pertinacius rebellat euãgelio quàm Iudæorum nõ ualentiũ istas nugas relinquere. Hic inquiũt cibus impurus est, ne uescitor: Hoc corpus immundũ est, ne cõtingito. Facessant apud Christianos ista discrimina, quibus puris omnia pura sunt, nihil execrantibus, quod optimus deus ad usum hominũ cõdidit. Vt aũt pure Christianis nihil est impurũ, ita Iudæis animo im-

Et mãdatis hominum.

mo impuris nihil est purũ,nec ea quæ lex ut pura p mittit. Cum enim diffidant ei, qui post euangeliũ pro ditum uoluit hæc omnia non iuxta carnalem sensum obseruari, sed ad animi negocia referri, quid istis po test esse purum, quorum & mens est inquinata diffidentia, & uita contaminata luxu, ambitione, auaricia, cæterisq; morbis? Legem mordicus tenent, & legem nõ intelligunt, præputium habent circumcisum, mentem incircumcisam, lotis manibus ac pedibus ingrediuntur, animum & conscientiam habent illotam. Obseruant ocia sabbatorum, sed interim pectus habent odio, ira, ambitione, cæterisq; perturbationibus irrequietum. Metuunt inquinari, si gustent carnem suillam, mundos se putant, cum auide hauriunt turpi loquium, obtrectationemq;. Impiatos se putant, si cõtigerint cadauer, nec interim abhorrent à contactu scorti, aut rei furtiuæ. Nefas esse ducunt uti ueste lino lanaq; permixta: nec sibi displicent, cum pectus habeant tot sceleribus opertum. Impudenter igitur iactant se solos nosse deum, cum illum præ cæteris, factis abnegent. An nõ abnegant, dum ueris animi sordibus obliti sunt abominabiles? dũ per incredulitatẽ intractabiles? Deniq; dũ ad omnia ueræ pietatis officia, quibus deũ demeremur & agnoscimus, peius se gerũt, quàm mortales cæteri?

Confitentur se nosse deũ f.a. negant.

CAPVT II.

SEd ualeant illi cum suis fabulis, te nihil cõmoueat istorum improbitas, quo minus memineris officij tui,

Tu aũt loquere. tui,eaq; loquaris,quæ digna sunt uere euangelica doctrina,hoc est,quæ nos puris affectibus,purisq; moribus deo cõmendent,& Christi declarent esse discipulos. At quæ sunt ista inquies? Nimirũ seniores admonebis,ut sobrij sint,aduigilantes ad officia pietatis,& ætatis torporẽ,fidei alacritate uincant,ut graues sint,néue indecore præter ætatis rationem iuueniliter ineptiant,& moribus compositis ac modestis, quo reuerendi sint iuuẽtuti,ut moderati,ne quod uulgus senum solet,morosi sint,& ad iram faciles,ut spectati sint & inculpati nõ solũ integritate fidei,uerum etiam in obeundis charitatis officijs,in tolerandis incõmodis,præsertim ob euangeliũ Christi. Anus ad eũdem modũ admonebis ut eo cultu habituq; utantur, qui deceat religionẽ professos,deoq; dicatos, ne sint calumniatrices alienæ uitæ,qui morbus esse solet & sexui illi & ætati peculiaris, ne multo uino deditæ, etiamsi illi ætati cõcedendus est uini usus,sed moderatus,& puellas honesta doceant,nõ lenociniũ,easq; sic instituant,ut sobriæ sint,ut maritos suos diligant, ut liberos ament, ut sobriæ sint ut castæ, ut domi assiduæ sint rei familiaris curam agentes. Hæc enim præcipua mulierum laus, ut maritis suis subditæ sint,ac morigeræ,ne ob harũ mores infametur nomen dei,cuius religionẽ profitentur. Cum enim in his officijs uideamus & ethnicorum uxores probe se gerere, quid dicturi sunt,si cõspexerint Christi religionẽ profitentes in

* Vt nõ blasphemetur nomẽ dei.

tes in eisdē esse deteriores, quas decebat omnibus modis antecedere? Iam quod anus ex tua institutione docent puellas, idem tu docebis adolescentes, exhortans illos, ut sobrij sint, ac moderatis affectibus, ne calor ætatis illos præcipites agat. Atq; quo hæc persuadeas efficacius, in primis præbe teipsum exemplar honestarū actionum, idq; in omni pietatis officio. Neque enim facilius persuadet, quàm qui cōstanter id facit, quod faciendum esse docet. Sic igitur docebis iuuentutem, ut interim inter docendum præstes integritatem uitæ, nullo uitio corruptæ: grauitatem, quæ cōmendet autoritatem docentis. Itaq; sermonem omnem moderis ac uitam, ut nihil sit quod possit cōtemni, ut nō solum ij, quibus præscribis, obtemperēt, uerum etiam fiat, ut eos qui antehac aduersabantur Euangelio, iam pudeat suæ maledicētiæ, ubi uiderint omnia sic esse integra, ut etiā obseruātes, ac ucnantes quod calumnientur, nihil tamē reperiant, ob quod uobis merito obtrectent. Seruos hortare, ut heris suis subditi sint, ac morigeri sint in omnibus, ne professionc religionis facti uideantur incommodiores, & incipiat imputari euangelio, quod hominū uitio peccatur. Ne sint igitur responsatores, ac detrectantes iussa dominorum, ne suppilatores, quēadmodū uulgus seruorū solet, ut qui fidē euangelicam profitētur, in omni officio præstādo dominis fidos sese & integros declarent, etiam si illi parū p̄merentur, ut suis honestis moribus cōmendēt

In omnibus teipsū præbe.

& ornent

& ornet doctrinam seruatoris nostri dei, quo plures ad eam amplectendam alliciantur, si cōspexerint hāc professos ad omnia uitæ cōmercia reddi cōmodiores ac magis amabiles. In hoc enim per euangeliū illuxit antehac ignota beneficentia clemētiaq; seruatoris nostri dei, & illuxit, nō Iudæis modo, uerū ex æquo cunctis hominibus, non ut legis onere liberati, nostro uiueremus arbitrio, sed erudimur, ut posteaquàm per baptismū condonata nobis sunt superioris uitæ commissa, & iurantes in uerba Christi, semel renunciauimus impiæ religioni, cultuiq; simulacrorum, simulq; mundanis cupiditatibus uniuersis, posthac ita uitam agamus in hoc mundo, ut appareat nos uere renatos in alios homines, & qui prius seruiebamus impietati, flagitijs, uarijsq; cupiditatibus, quæ nos inescabāt ad turpia, deinde præstemus temperantiam, ut nullis humanarū rerū cupiditatibus perturbemur. Præstemus iusticiam, ut bene merētes, quod in nobis est, de omnibus. Neminem lædamus, ut cultum, quem præstabamus dæmonibus, nunc syncera professione puráque uita præstemus deo. Quod si interim paupertate, nuditate, infamia, conuicijs, carceribus, cruciatibus, uarijsq; malis affligimur, ne putemus sterilem esse pietatem nostram, neq; uenemur huius uitæ præmiola, quæ nec magna sunt, nec diuturna, sed expectemus eximium illud præmium immortalitatis, quæ tum continget, cū peracto hoc seculo, quo per afflictiones & ignomi-

Apparuit enim gratia dei.

Et aduentū gloriæ magni dei.

ignominias exercentur adhuc membra Christi, deus pater profligatis omnibus malis, aperiet gloriam ac magnificentiam suam in suis cultoribus, iam non humilis apparens, sed gloriosus, & impijs formidabilis, simulq; cũ patre apparebit eadẽ gloria cõspicuus, dominus ac seruator noster Iesus Christus, membris suis eandẽ immortalitatis gloriam impartiens, qua præfulget ipse. Is ne quis diffidat huius promissis, in hoc uolens ac sciens tradidit se in mortem, seq; totum nobis impendit, ut ipse ab omni peccato immunis, precio sui sanguinis nos redimeret à tyrannide diaboli, cui nostris flagitijs eramus obnoxij, & abolitis semel superioris uitæ maculis, pararet sibi nouũ quendam ac peculiarem populum, qui ad ipsius exemplum, contemptis huius mundi malis, calcatis huius uitæ illecebris & autoramentis, bonis operibus ambiret immortalitatis hæreditatem, quam ille pollicetur omnibus euangelicam professionem, pure casteq; seruantibus.

Et aduentum gloriæ magni dei.

CAPVT TERTIVM.

Haec tu mi Tite loquere, multum à Iudaicis illis fabulis dissidentia, ad hæc exhortare, ab his deflectentes redargue summa cum autoritate, ut quibus doctrina non persuadet, quos nõ mouet blanda exhortatio, eos coherceat acris ac seuera reprehensio. Sunt enim quædam uitia, quæ seueritate sananda sunt. Hic grauitatem & autoritatem episcopi profer, & ita te gere, ne quis te merito possit contemnere. Fastus &

Hæc loquere & exhortare.

Cum omni imperio.

 superciliuin

Admone il= los principibus. supercilium abesse debet, autoritas quoties res postulat est adhibenda. Porrò quales modo uolebam seruos esse erga heros suos licet ethnicos, tales uelim te monitore esse Christianos omnes erga eos qui principatum gerunt, aut magistratibus funguntur, licet à Christiana professione sint alieni. Siquidem illud modis omnibus agendum, ne quis ex nostris moribus ansam possit arripere, alienandi se ab euangelio. Id autem fieret, si qui fungūtur publicis muneribus, sentiant nos ob professionē susceptam cæteris esse seditiosiores ac ferociores, minusq́; dicto audientes. Mox enī imputantes hoc euangelio, magis etiam alienabūtur ab illius professione. Admone igitur eos qui Christum professi sunt, nō ideo se liberos esse à publicis legibus, & autoritate principum ac magistratuum: imò tanto magis conuenit illis subditos obtemperare, dictoq́; audiētes, & ad omne opus bonum paratos ac promptos esse, ut non coacti metu pœnæ, sed sponte quod honestum est exequi uideantur. Si rectè imperant, iniquum est, imò pessimi exempli est, non obedire publicæ potestati: sin durius imperant, si premunt inclementius, si exigunt immoderatius, nullos magis decet lenitas ac tolerantia, quàm Christi discipulos. Quicquid imperāt quod non adimat nobis pietatem, in eo obtemperandum est. Adimūt facultates, sed crescit pietatis thesaurus: eijciunt in exilium, nusquam non adest Christus. At dixerit aliquis, impij sunt simulacrorum cultores, manifestis

stis sceleribus inquinati hostes nostræ religionis. Suo periculo tales sunt, non est nostrum illos cōdemnare, sed si licet, emendare. Melius autem obsequijs lenitateq; & exemplo bonæ uitæ emendantur, quàm rebellione aut conuicijs. Illos suo iudici relinquamus, nos quid nobis dignum sit meminerimus. Christus etiam deprecatus est pro conuiciantibus, tantum abest ut maledicta regesserit. Qui conuenit igitur, ut huius discipuli in quenq̄ sint contumeliosi? ut litium amantes? Quin potius ad exemplū eius cui nomen profitentur, præbeant sese humanos, omnem mansuetudinem exhibentes non solum erga probos ac meritos, uerūetiam erga omnes homines. Erga probos, quia merentur: erga improbos, ut resipiscant, & ne probabiliter irritati, peius sentiant de religione Christiana. Omnia suffert, omnia sperat Christiana charitas: miserandi nobis magis sunt quàm abominandi. Ideo magis faciemus, si recordemur nos aliquando tales fuisse, quales illi nunc sunt. Ne auersemur illos quod sunt impij, sed adnitamur ut desinant esse quod sunt, & incipiant nostri similes esse. Quis nos auocauit à cæcitate nostra? nónne clementia gratuita dei? Eadem potest & illos immutare, cum uolet. Quanquam enim nos qui ex Iudaismo uenimus ad euangelium non coluimus idola, tamen eramus olim grauibus alioqui uitijs obnoxij. Stulti, inobedientes, errantes, seruientes cupiditatibus ac uoluptatibus uarijs, pleni inuidiæ, pleni maliciæ, simultatibus

Neminē blasphemare.

Ad omnes homines.

Eramus enī aliquādo et nos.

Insipiētes increduli.

simultatibus ac mutuis odijs decertantes. His, inquã, tantis malis etiam sub lege Mosaica eramus obnoxij. Porrò quod nunc pro stultis & uecordibus sobrij sa niq; sumus, quod pro rebellibus mites ac tractabiles, pro errantibus ueritatis gnari, pro mancipijs cupidi tatum ac uoluptatum, spontanei cultores iusticiæ, pro maliciosis simplices ac benigni, pro inuidis benefici, pro osoribus, etiam ijs beneuolẽtes, qui nobis male uo lunt, non debemus legi neq; nostris meritis, sed gratui tæ bonitati dei, qua cupimus, si fieri possit, omnes no biscum gaudere communi salute, utq; omnibus illuce scat euangelij ueritas, quẽadmodum illuxit nobis. Nam antea cæci uersabamur in tenebris quẽadmodũ & il li: at ubi iam patefactum est per euangelij lucẽ, quàm ingens esset bonitas, quantaq; erga cunctos homines charitas dei, qui est autor nostræ salutis, tum demum depulsa caligine uitæ prioris, ueram salutem sumus adepti, nõ ex obseruatione legis, quæ suam quandam habebat iusticiam, sed parum efficacẽ ad præstandam salutem, uerum ex gratuita sua misericordia. Siquidẽ per lauacrum sacrum renati sumus & insiti Christo, perq; huius spiritũ innouati, desiuimus esse carnales, ac cœpimus esse spirituales. Quicquid igitur sumus, id totum illi debemus, qui spiritum suum, quem lex da re non poterat, effatim effudit in nos, nihil prome ritos: effudit autem per Iesum Christum seruatorem nostrum, per quem nobis omnia largiri placuit, ut

Cum aũt benignitas & humanitas.

Renouationes spiritus sancti.

illius

illius beneficio purgati à peccatis pristinis, bonis operi bus nitamur esse idonei, qui capiamus hæreditatem uitæ immortalis, cuius certam spem nobis facit euangelica doctrina. Posteaquàm igitur *& nos aliquando fuimus miserabiles, solaq; dei misericordia liberati à peccatis, speramus æternæ uitæ coronam cum Christo, debemus & nos aliorum misereri, ac modis omnibus adniti, ut & illorum misereatur deus.* Hæc pro Iudaicis *fabulis inculcet episcopus Christianus: sunt enim certa & indubitata.* Nihil *autem superest nobis, nisi ut ipsa deinceps uita beneficio dei respōdeamus: alioqui nihil nobis profuerit euangelica professio.* Quare *de his quoq; cōfirmes & asseueres uolo, quæ uehementer ad rem pertinent, ut qui semel crediderunt deo, qđ illius gratuita clementia sint redempti à peccatis, quod is immortalitatis coronam daturus sit omnibus, qui pietate uitæ* Iesum *Christū pro uiribus student æmulari, sic uitam transigant, ut & professione, & tantis promissis nō indigna uideatur.* Declarabunt *aūt se uere Christianos, non si execrentur aut maledicant ethnicis aut* Iudæis, *sed si beneficā sint erga omnes, si misericordiæ affectu studeant omnibus opitulari.* Hæc *enim non solum ornabunt & commendabunt euangelicam professionem ut per se honesta, uerumetiam ut utilia, ad pertrahendū alios ad Christum, & ad opitulandū ijs qui premuntur aliqua calamitate. Christianismi caput est, prodesse omnibus: & beneficijs uincuntur ac*

Fidelis ser mo.

 mansuescūt

mansuescũt & feræ. De his igitur ita disseres, nõ tãquam addubitans, quemadmodũ faciunt isti, qui omnia uocantes in quæstionem, nihil sibi persuasum habere uidentur, sed magna uultus fiducia magnaq; sermonis constantia, ut omnes intelligãt tibi persuasissimũ esse quod alijs suades. Ex his fructus est pietatis. Cæterum stultas & indoctas quæstiones, & perplexas genealogias, & contentiosas dissertationes ac pugnas magis de lege Mosaica, quas excitant quidã Iudaissantes ad gloriam, ad quæstum suũ, tu reijce uelut inutiles ac superuacaneas ad Euangelicã pietatẽ. Quid enim officit ad pietatem, si nesciam quare Mosi sepulchrũ nusquam reperiatur? An ob id, ne quod aiũt Iudæi, à Magis excitaretur? Quot annos uixerit Matusalẽ, Quo ætatis suæ anno Solomon genuerit Roboam, cur Moses uetuerit uesci carne suilla, cur Iudæi sanguinẽ Mustelæ tanta cura putent expiandum? aliaq; his etiam stultiora. In quibus explicandis quorsum attinet immorari eũ, qui properat ad præmiũ pietatis? Resecãda sunt ista magis, quã explicanda, & qui hæc profitẽtur ut rem eximiã, increpãdi sunt potius, quã disputatione uincendi. Si simpliciter errant, admoniti resipiscent. Si in destinata malicia peccant, ob gloriã, aut quæstum, aut aliam turpem causam, parati erũt & illa tueri, quæ sciunt esse falsa. Hos ubi semel atq; iterum corripueris, ceu factiosos & insanabiles deuita ne prouocati magis noceant, quã neglecti, & uertatur in

Stultas aũt quæstiones.

Hæreticum hominem.

tur in diuersum discrimem, ne qui sanari non possunt monitorē pertrahant in errorē. Quorsum enim atti- net frequentius adhibere correptionis pharmacum, si spes medendi nō sit? Humanus error una atq; altera admonitione sanatur. Peruersitas insanabilis est, & remedijs exasperatur. Proinde qui semel atq; iterum increpitus, pergit nihilo minus sui similis esse, hunc ut deploratū, ac penitus subuersum, suo morbo relin- quito, nec est ad laborandū, ut illū cōdemnes, cū ipse suo ipsius iudicio sit condemnatus. Si perit, suo uicio perit. Nō enim habet quod prætexat, insciens erraui, nemo me monuit. Quid autē facias ægroto, qui phar- macum reijcit? Fortasse cōtemptus ac neglectus resi- piscet. Sin minus, certe minus multos afflabit sui mor bi cōtagio. Est cur cupiā te mihi adesse dies aliquot, At nolim id fieri dispendio Cretensiū ecclesiarū, quæ nuper Christianam professionē amplecti cœperunt, eoq; magis opus est uigilante præfecto, qui iactis ut- cunq; fundamentis superstruat. Cura igitur, ut Nico- poli me cōuenias, sed nō prius, quā Artemā, aut Ty- chicum istuc misero, pro te meis uicibus functurum, ne tuus abitus Cretā destitutā reddat, atq; orphanā. At ne quid uerearis, ne me aliō profecto frustra huc te contuleris, decretum est mihi proximā hyemē age re Nicopoli, ea ciuitas est Thraciæ. Zenā olim legis Mosaicæ professorē, nunc insignem Euangelij præco- nē, & Appollo uirū in Euāgelica doctrina spectatū

cum isthinc discedere uolent, omni cũ humanitatis studio deducito, curatoq; ne quid illis desit, quod ad necessitatem profectionis pertinebit. Si hæc humanitatis officia præstātur ab ethnicis, ut hospitem bene meritum honoris gratia deducant, ac uiaticum cõmeatumq; suppeditent abeunti, æquum arbitror, ut nostri quoq; qui Christum profitentur, discant talibus officijs uti, ut benemeritis gratiam referant, non ut illos sua liberalitate locupletent, sed ut quæ ad necessarios uitæ usus pertinent, suppeditent: quum erit opus. Neq; enim conuenit, ut cum ij, qui à Christo sunt alieni, tamen natura magistra norint rependere gratiam ijs, à quibus beneficio sunt adiuti, Christiani steriles & infrugiferi sint erga eos, quorum tantam beneficẽtiam sint experti. Quotquot hic mecum sunt, salutem tibi precantur. Tu uicissim isthic saluta meo nomine, quotquot nos amant non affectu mundano, sed Euangelica charitate, quam fidei communis professio conciliat. Beneficentia gratuita dei semper adsit uobis omnibus. Amen.

Discant & nostri bonis opibus.

IN EPISTOLAM AD TITVM Paraphraseos finis, per Erasmum Roterodamum.

IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

GRAECI tradunt hunc Philemonem genere Phrygem fuisse, quam nationem intractabilem ac seruilem esse, uel Græco prouerbio iactatum est. Phryx plagis emendatur. Quem tamen Paulus ob pietatem & officia in sanctos, inter præcipuos habuit amicos. Huius seruus Onesimus Rhomam profugerat non sine furto, quod fere serui solent. Illic audito Paulo, qui tū in uinculis erat, euangelicam doctrinā amplexus est, ac Paulo seruiuit in carcere. Verum ne quid herus ob serui fugam animo cruciaretur, remittit eum, sed miro studio, miraq; ciuilitate, seruum & fugitiuum & compilatorem domino reconcilians, se interim sponsorē offerens, dependsurus, si quid ille suppilasset in fuga. Scribit enim è uinculis per dictum Onesimū, quem & filiū uocat.

FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM PARAPHRASIS
Erasmi Roterodami.

PAVLVS antehac apostol⁹ ac seruus Iesu Christi nūc etiam uinctus eiusdem, cur enim nō illius uinctus esse glorier, ob cuius Euangeliū hæc uincula gesto? nō ut pœnam maleficiorū, sed ut insigne, liberi, strenuiq; præconis, simulq; mecū Euangelicæ prædicationis consortio frater Timotheus Philemoni, cōmunis fidei professione fratri, unice diligendo, neq; fratri tantum uerū etiam consorti & participi mihi, suis officijs in Euāgelica functione, huiusq; uxori Appiæ, mihi ob fidei cognationem sorori plurimum amandæ

amandæ, & Archippo cōmilitoni nostro, reliquæq; congregationi, quæ domi illius est, Gratia uobis & pax à deo patre nostro communi & huius filio domi no nostro Iesu Christo. In precibus meis quibus quo/ tidie deo solitus sum litare semper illi gratias ago tuo nomine. Nam huic acceptū fero, quod audio prædica ri ab omnibus & fidei tuæ synceritatem, & charita/ tem uere Euangelicam, quam obtines erga dominum Iesum, nec in hunc solum, uerum etiam in omnes san/ ctos, huius uidelicet membra, quibus quicquid officij fuerit impēsum, ille sibi uult imputari. Simul illud ap precor, ut augeat suam in te beneficētiam, ac tua ista fides, quæ iam in te ociosa non est, indies magis ac ma gis uim suam exerat teq; ad pluribus, & uberius opi tulandū impellat, adeo ut nullū sit officium Christia/ næ charitatis, in quo non sis & notus, & probatus. Quæ hactenus præstitisti nobis addūt fiduciam ut au deamus nobis & uberiora de te polliceri. Etenim cū existimem Christianorum omnia esse cōmunia, uolu/ ptate non uulgari perfusus sum, atq; in his afflictioni bus, nō mediocri salatio fuit, tua ista tam ad bene me rendū de omnib⁹ propensa charitas, qua sanctorū ani mos hui⁹ mūdi mal afflictos, refocillasti, ó mi frater: Nā istis factis te uere fratrē declaras. His igitur tam multis rebus fretus, quibus declaras te uerū esse Chri sti cultorē, magnopere cōfidebā me impetraturū abs te quod uolo, etiamsi tantū imperarē, ut pater filio, ut apostolus

Vt cōmuni/ catio fidei tuæ euidens fiat.

In agnitiōe omnis boni.

In Christo Iesu impe= randi tibi.

ut apostolus discipulo, præsertim in re per se æqua & cōsentanea doctrinæ Euāgelicæ, quam profiteris, quæ iubet ut ipsi domini misericordiā experti, in con donādo debito, uicissim & alijs cōdonemus, malui ta men ut hoc abs te impetret charitas, quàm nostra au toritas, magisq; uolui rogare, ut frater fratrē, quàm præcipere ut magister discipulo. Nec aspnaberis hūc precatorem. Quid enim neges roganti? Primum Pau lo, Cū Paulū dico, non paulū rerū tibi significo, dein de seni. Nōnihil tribui solet & ætati. Sed hæc tibi no ua nō sunt. Nunc etiam uincto. In precibus nonnihil ponderis habet, & calamitas obsecrantis. Postremo uincto Christi Iesu. Sic uincto fauere debēt qui profi tentur Christi doctrinā. Tot nominibus obtestanti ne gare nō poteras. etiamsi te pro quouis homine depre caretur. Nūc deprecor pro filio meo, quē ego hoc te nerius diligo, quod illū genuerim nō Mosi, sed Chri sto nō mūdo, sed Euāgelio, & genuerim in uinculis, breui hinc abiturus. Solent enim parentes impensius amare liberos, extrema senectute sibi natos. Is est O nesimus, quondā cū hero cōpilato profugeret, parum suo nomini respōdēs, hoc est parū utilis, ac frugi. Nūc in diuersum mutatus, nō solū tibi futurus est usui, ue rum etiam mihi suo obsequio fuit utilis in carcere. Eū igitur iam alium factum ad te remitto. Quod si is es, quē esse credo, & si ualet apud te Pauli senis & uin cti cōmendatio, accipies Onesimū, non iā ut seruū fu

gitiuum

gitiuũ,ſed ut chariſſimos affectus meos, & unice charũ filiũ. Inuitus illũ remitto. Maluerã enim eũ apud me retinere, uel ob hoc ipſum, ut te mihi repræſentaret in his uinculis. Nec enim dubito, quin cũ erga cæteros omnes, amore Euangelij tantũ charitatis exibeas, ſi adeſſes mihi quoq; ſis in hiſce uinculis, quibus ob Euangeliũ ſum obſtrictus impēſurus officium. At nũc repertus eſt, per quē poſſis & abſens mihi miniſtrare. Verũ id te incõſulto facere nolui, ne ſi hoc mihi uelut autoritate fretus uſurpaſſem, etiã ſi factũ meum cõſuluiſſes boni, tamen minus laudis haberet, tua uirtus, quæ cũ aliqua neceſſitate uideretur cõiuncta. Nũc ita remitto ut tibi liberũ ſit, uel apud te retinere uel ad me remittere. Si remittis, hoc plus habebit laudis tuũ officiũ, quod nõ extortũ, ſed liberũ ac ſpontaneũ fuerit. Noli meminiſſe quod fugerit. Errorē fuga penſauit officio, abluit baptiſmo, aboleuit lachrymis. Et q̃ ſcis an id ita diſpēſatiõe diuini cõſilij factũ ſit, ut illius error, & nobis & illi uerteretur in bonũ. O occulta ſunt dei iudicia. Fortaſſis ideo diuulſus eſt abs te, ad tēpus aliquod, ut pro ſeruo tēporario, neq; enĩ eſt diuturnior ſeruit⁹ ipſa uita, reciperes illũ æternũ æternũ eſt enĩ quicquid gignit euãgeliũ, reciperes aũt non iam ſeruũ, ſed pro ſeruo chariſſimũ fratrē. Mihi certe apoſtolo, & frater eſt, & frater chariſſimus, ob fidē cõmunē, quæ nos æquat in Chriſto, ob hæreditatē cõmunem ad quã ex æquo uocamur, ob patrē cõ-

munem

Vt p te mihi miniſtraret.

Vt ne uelut ex neceſſitate bonũ.

munẽ, ob redẽptorem cõmunẽ, in quibus omnibus nõ eſt diſcrimen domini & ſerui, magiſtri ac diſcipuli. Quod ſi mihi ob has cauſas chariſſimus eſt, qui cũ ni hil illi cõmune, præter ſpũs cognationẽ, quãto magis tibi debet eſſe chariſſim⁹, cui præter uincula ſpũs etiã iuxta carnẽ cõiunctus eſt. Amares alienũ, ſi talẽ cerneres factũ, qualis eſt Oneſimus. Nunc hoc nõie magis amabis, quod tuæ familiæ cũ ſit, talis euaſerit. Qđ ſi me dignaris habere conſortẽ Euangelicæ fũctionis, illũ recipias oportet, uelut alterũ me, quẽ ego ut filiũ chariſſimũ, ut fratrẽ eximie charũ, ut participẽ uinculorũ meorũ & Euãgelij cõplector. Aut uterq; tibi reijciendus eſt aut uterq; cõplectendus. Qualis ante hac fuit, nõ decet à baptiſmo meminiſſe. Nouũ hominẽ tibi renatũ puta. Quod ſi te mouet alicuius rei diſpendiũ, quod tibi ſarciri uelis, prius quàm ignoſcas, me pro illo ſponſorẽ accipe. A me poſcito, ſi quid ille, uel læſit, uel debet. Hoc chirographo meã tibi fidẽ obſtringo. En habes epiſtolã, meapte manu ſcriptã. Si uideor bonæ fidei ſpõſor, Oneſimũ omittito, me cõuenito, ipſe reſoluã illius uice quicquid debetur. Hæc impetrarẽ opinor etiamſi cũ alio quopiã agerem. Nũc nõ libet meminiſſe, quid meo iure poſſim abs te exigere. Nõ enĩ hic cõmemorabo quod cũ mea doctrina factus ſis Chriſtianus, nõ tuã ſolũ, uerũ etiã teipſum mihi debes, quo minus iniquũ tibi uideri debebat, etiãſi poſtularẽ hoc quicquid eſt damni, quod debet Oneſimus mihi

Quãto aut magis tibi.

Vt nõ dicã qđ etiã &c.

mus mihi cōdonari. Verū hoc nō postulo, nisi tu uolens ac sponte remiseris, nō perinde ut meā liberes fidē, atq; ut tuā declares charitatē. Eia mi frater, à fruendo nomē habet Onesimus, qui ut mihi intime charus est, utq; tibi illū ex animo cōmendatū esse cupio, ita mihi cōtingat te frui, nō quemadmodū uulgo amicus amico iucūdus est, sed queādmodū apostolo uoluptati est discipulus Christi doctrinā exprimēs. Vides quàm mihi charus sit Onesim⁹, & suo merito charus est. In hoc igitur amplectēdo, refocilla cor meū. Hæc pluribus tecū ago, nō quod diffidā charitati tuæ, sed id facio ex abundanti quodā amore meo erga filium meū. Siquidē ex pristinis officijs tuis, sic mihi perspecta est obediētia tua, ut nō dubitē, quin hac in re plus etiā sis præstaturus, quàm abs te peto. Interim Onesimū, ut pignus mei benigniter accipe, Simulq; mihi ipsi paulo post uēturo para hospitiū. Nam spero, fore, ut deus precibus uestris exoratus aliquādo me uobis restituat. Tū præsens agam gratias pro Onesimo clemēter recepto. Salutat te Epaphras tibi conterraneus, mihi captiuitatis & uinculorū socius, ob amorē Christi Iesu. Præterea Marcus, Aristarchus, Demas, ac Lucas collegæ mei. Quos oēs puta deprecari mecū pro Onesimo. Gratia domini nostri Iesu Christi semper adsit spiritui uestro. Amen.

PARAPHRASEOS IN EPIST. AD
Philemonem Finis, per Erasmum Roterodamum.

M·DXX

PARA=
PHRASES ERA'
ſmi Roterodami in epiſtolas cano'nicas,

Duas Petri,

Vnam Iudæ,

Vnam Iacobi, &

Treis Ioannis.

REVERENDISSIMO IN CHRIsto patri, ac Domino D. Thomæ S.R.S.T.T. S.Ceciliæ presbytero, Cardinali, Archiepiscopo Eboracensi, Angliæ primati, ac totius regni cancellario summo, Erasmus Rot. S. D.

Cum frequenter circūspectassem, quanam studiorum meorum fœtura magnitudini tuæ respōderem, quæ me hactenus sanè deterruit, ne q̄d lucubrationum mearū auderem tibi dedicare, tandem mihi uisus sum bis ineptus, primū quasi sit aliquid in meis literis, ingeniòue, quod etiam si me rupero, tuam amplitudinem possit æquare, siue spectemus dignitatis istius fastigium, siue hoc fastigio dignissimas animi tui dotes, siue officia, quibus quotidie non tam me onerat tua benignitas, quàm ipsa bonarum literarum ac ueræ theologiæ studia. Aut quasi tu is esses, qui librū uoluminis magnitudine magis quàm utilitate soleas æstimare. Quanquā igitur nondū per

functũ ꝓuincia paraphraseon, quibus epistolas Paulinas, [illegible] explicui, fatigatis etiamnum uiribus, mox exciperet dimicatio, cum obtrectatoribus, tamẽ illis tumultuario milite profligatis, iisdẽ statim copiis aggressus sum duas epistolas apostoli Petri, & unam Iudæ, simul illud mecũ cogitans, quod diuis offertur, aut uiris summatibus, aptum esse oportere magis quàm æquale. Siquidem olim absurde facere uisus fuisset, si quis musis offerret Hecatomben, aut hæderaceas corollas Marti. Itaq; primũ illud mihi uisum est congruere, ut ad tam eximiũ religionis antistitem iret Petrus incõparabilis ille Christianæ religionis princeps, ut quemadmodũ illo duce nata est, ac propagata syncera uereq; euangelica philosophia, ita tua pietate, quæ se magis ac magis indies exerit, nonnihil collapsa restituatur, ut est natura rerum humanarũ semper in deterius prolabẽtium, ni magno studio nitamur in diuersum. Quod si quid etiam cõmendationis adiungit operis difficultas, multo plus hic fuit negocii, quàm pro uoluminis modo. Facit hoc partim Petri phrasis, multo quàm Paulina perplexior, partim quod in his non perinde subleuamur ueterum commentariis. Nam quos hodie habet glossa, quam uocant ordinariã, ex Bedæ uestri cõmentariis ad uerbum desumpti sunt, uiri profecto nec indocti, nec indiligentis, quantum illa ferebat ætas, idque miro artificio factum est. Pars commentariorũ

ſubducta eſt in ſpacium marginis, pars reſecta eſt in interuallum quod uerſus epiſtolæ dirimit. Titulus in totum ademptus eſt, haud ſcio quo conſilio. Inſunt in omnibus loca nonnulla, quæ lectorem attentũ & cautum requirãt, uelut in prima de Chriſto qui in ſpiritu prædicarit ſpiritibus in carcere conſtitutis, qui olim fuiſſent increduli, Item de euangelio mortuis etiam prædicato: In ſecunda, de dæmonibus in iudicium ſeruatis, de maledico iudicio, quod nec angeli ferunt aduerſum ſe, tametſi nos locum hunc aliter ſumus interpretati, à Beda diſsimulatũ: de terra ex aqua & per aquam condita, de cœlis & elementis incendio ſoluendis, quibus ex locis nonnulli hauſerunt occaſionem erroris: In epiſtola Iudæ, de iudicio blaſphemiæ, qui locus deſumptus putatur ex apocryphis Enoch, ex quibus & paulo poſt adducitur uaticinium, cum is non legatur quicquam ſcripſiſſe. Hanc autẽ ideo ſubiecimus, quod cum epiſtola Petri poſteriore, non ſolum ſtilo ac ſententijs, uerum etiam uerbis mire congruat, quædam uelut interpretans, quod genus illud, de iudicio blaſphemiæ. De priore Petri nunquam fuit dubitatum, de poſteriore fuit, etiam ſi mentionẽm facit transfigurati domini, cui rei non plures tribus diſcipulis teſtes adfuerũt. Epiſtola Iudæ ſerius obtinuit autoritatem, quod adducat teſtimonium è libro, qui inſcribitur Enoch, in quo ferunt haberi quædam non ſatis conſentanea doctrinæ catholicæ. Sed quid uetat,

ſic ex apocryphis adducere nõnihil in loco, quemad modum Paulus ex Epimenide citat teſtimonium?

De tẽpore ac loco nihil habetur comperti, niſi quod coniectant priorem Romæ ſcriptam, quam in fine Babylonem appellauit, imperante Claudio Cæſare. Sed ne longior ſit opere præfatio, magnopere cupimus, ut hanc induſtriam noſtram, ſi quo pacto meretur, R. T. D. candido calculo commendet ſtudioſis, nõ quod ipſi uenemur aliquid apud celſitudinem tuam, cum nec hic animus unquam, nec nunc hæc ætas faciat ad ambitionem, ſed quod ex eorũ fauore iudicioq́;, qui ſumma dignitate præminent, mirus ardor ac ſtimulus addatur ſtudioſis. Præter multos abſolute doctos ſuboleſcunt in ueſtra Britannia tuæ benignitatis auſpicijs complures optimæ ſpei iuuenes, qui olim & maiora præſtabunt & felicius, ſi ſtudium illorum inflammarit aura tui fauoris. Atq; utinam huc incumbant poſt hac nõſtra ſtudia, ut ad optĩas diſciplinas animi mortalium, & breuitatis & facilitatis illecebra pelliciantur, potius ꝙ dum nos affectata difficultate prolixitateq́; ſtudemꝰ uideri magnifice docti, optima quæque ingenia à rebus optimis alienentur. Id præſtabũt felicius alij permulti, non dubito, at maiore fide, ꝙ nos

nos fecimus, non adeo multi. Quod si huiusmodi sanctissimis conatibus, ita ut instituit, fauere perget amplitudo tua, tum apud deum egregiam laudē sibi parabit, tum apud posteros honestissimā sui memoriā relinquet. Eam nobis diutissime seruet incolumem Christus Optimus Maximus.

IN EPISTOLAM PETRI PRIOrem Argumentum per Erasmum Roterodamum.

PEtrus quemadmodum & Iacobus Iudæis scribit sparsim incolētibus gentium regiones, epistolam profecto dignam apostolorū principe, plenam autoritatis ac maiestatis apostolicæ, uerbis parcam, sententijs differtam. Hortatur autem ad tolerantiam malorum, quæ ob euangelij inuidiam perpetiebautur spe præmiorum. Ad hæc admonet, ut iuxta prophetiarum oracula ad tantam dignitatē uocati gratis, uitam præstent sua professione dignā. Christianismum enim non in titulo aut baptismo tantum, sed in morū innocentia situm esse, alioqui quod affliguntur malis, non cessurum ad gloriā Christi, si

ob malefacta pœnas dare uideantur. Ad hæc admonet ne freti Christianismo, detrectent parere magistrati, bus, licet ethnicis, ne prouocati nec conuertantur ad Christum, & acrius sæuiant: Item ne serui negent officium suum heris, licet ethnicis, Christianæ bonitatis esse omnia perpeti: Item ne mulieres Christianæ uiros suos licet ethnicos cōtemnant, sed moribus suis ad meliora studeant prouocare. Maritos admonet, ut uxoribus suis deferant, ut à coitu nonnunquam temperent, quo magis uacet orare. Deinde exemplo Christi prouocat ad tolerantiam malorum, ne conentur iniuriam iniuria pensare, sed mansuetudine & benefactis uincere studeāt male meritos. Atq; hæc agit tribus primis capitibus, & initio quarti. Post hæc hortatur ad nouitatem uitæ, dehortans à uitijs gentium. Inuitat ad sobrietatem, ad uigilantiam, ad preces assiduas, in primis ad mutuam charitatem, ad hospitalitatem, ad officia mutua, rursus ad patientiam persequutionū ob Christi nomē illatarum. Mox episcopos instituit, & his subditum populum. In calce testatur sese & alteram epistolam ad eosdem scripsisse per Syluanū, quæ intercidit. Hanc scriptam apparet ex Babylone, nam huius ecclesiæ uerbis iubet eos salutere. Si cui de Roma commentum non probatur.

FINIS.

Paraphrasis

PARAPHRASIS IN EPISTOLAM APOSTOLI PEtri priorem per Erasmum Roterodamum.

PETRVS ILLE quondam discipulus & conuictor, nunc legatus, & apostolꝰ Iesu christi, omnibus qui sparsim habitant in minoris Asiæ regionibus, Ponto, Galatia, Capadocia, eaq́; parte quæ est Ephesiorū, ac ꝓprie sibi nomē Asiæ uindicat, Bithyniáq́;, quos uel olim bellorū ꝓcellæ alios aliò dispulerūt, uel nuper eorū sæuitia, qbus Christi nomē erat inuisum, patrijs sedibus exegit innoxios, atque ideo nunc extorres inter peregrinas nationes, uelut exulant, exclusi quidem hominū metu à solo nata-

li, at nõ ideo semoti, nec exules aut abdicati ab euangelij munere, quod deus omniũ princeps ita largitus est primũ terræ gentiq; Iudaicæ, ut tamẽ omnibus uelit esse cõmune, quoscũq; delegerit ipse. Nam ut frustra nati sunt ac uiuunt Hierosolymis, qui Iesu Christi doctrinam aspernantur, ita nulli futurũ est fraudi, quod inter gentes incircũcisas ac prophanas habitat, si modo pro lege Mosaica gratiam euangelicam amplectatur. Neq; enim legis obseruatio præstat ueram salutẽ, neq; genus aut locus, sed gratuita numinis electio. Ille uere Iudæus est, qui quodcũq; solũ incolens, quocunq; genere natus, Iesum Christũ agnoscit ueræ salutis autorem, qui non uni genti mortuus est, sed orbi terrarũ uniuerso. Vt autem hunc agnoscamus, non debemus obseruatæ legis merito, sed gratuitæ dei bonitati, qui ex omni natione deligit, uocatq; ad euangelij munificentiam, quoscunq; ipsi uisum est ascíscere. Neq; enim hoc illi temere nuper uenit in mentem, ut hac ratione seruaret uniuersum genus mortalium, neq; nostris benefactis impulsus, hoc ceu præmium nobis reponit, sed æterno consilio fuerat hoc deo patri decretum, ut nõ Iudæis tantum, sed uniuersis gentibus aperiret portum salutis, non per circuncisionem, neq; per sabbatismos, neq; per ciborum delectum, neq; per alias Mosaicæ legis ceremonias, quæ corporales sunt, & rerum spiritualium umbræ duntaxat quædam ad tempus datæ sunt, sed per ueram sanctificationẽ spiritus, quem nobis

Electus adueniis.

Secundum præscientiã.

bis impartit lex euangelica spiritualis, qua uere purgamur ab omnibus peccatis nostris, nõ ex eo quod obseruauimus legis ueteris præscripta, sed quod simpliciter prompteq; fidimus euangelicis promissis, nõ ex asperso uituli sanguine, quemadmodum hactenus iuxta legis ritũ factitari consueuit, sed ex aspersione preciosi sanguinis illibatæ deoq; gratissimæ uictimæ Iesu Christi, cuius immerita mors nobis semel omnia uitæ ueteris cõmissa delet, ac per baptismũ uelut in ipsum renatos, nouæ uitæ restituit. Quos quoniã baptismus exemptos huic mundo cœlesti municipio inseuit, non precabor ea bona, quibus parandis & accumulandis sibi felices uidentur mundi cultores, sed ea potius quæ nos à terrenis contagijs purgatos cœlesti principe Christo dignos reddant, uidelicet gratiam, ut uestris ipsorum meritis diffisi, diffisi etiam legis ceremonijs, è sola gratuita dei beneficentia fiduciaq; euangelij ueram expectetis salutem, ad hoc pacem, ut deo per Christi sanguinem reconciliati gratis, concordiam & inter uos habeatis, & cum cæteris omnibus non solum neminem lædentes, uerumetiam aliorum admissa condonantes, & malefacta benefactis repensantes, quorũ bonorum sortem ut gratis accepistis à deo, ita pijs studijs adnitendum est uobis, ut bonorum operum usura magis ac magis ditescatis, non modo persistentes in eo quod cœpistis, uerumetiam indies in melius progredientes, donec ille uenerit dies, quo præmium immortalitatis

In obedientiam & aspersionem.

Multiplicetur.

talitatis exhibebitur, cuius nunc certã spem hausistis ex euangelio Christi, ne quid hinc laudis nobis arrogemus. Ob hoc tam immensum beneficium laudanda benignitas eius, à quo nobis per Christum proficiscitur, quicquid uere beatos reddit. Is est non Moses, sed deus ipse, & idem pater domini nostri Iesu Christi, qui parũ feliciter natos ex Adam, nimirũ natos peccato, natos morti, denuo genuit nos innocentiæ, genuit immortali uitæ, nullis meritis nostris prouocat⁹, sed ultro sua misericordia, qua summus est, extimulatus, idq; fecit non præsidio legis Mosaicæ, sed impendio proprij filij iesu Christi, quem mortem subire uoluit, ut nos alioqui deploratos, à peccati mortisq; tyrrannide liberaret, quem à morte reuocauit ad uitam, ut interim mortui cupiditatibus mundanis, & ad illius exemplum morum innocentia resurrectionem ueluti meditantes, certam spem habeamus fore, ut nos quoq; aliquãdo his exempti malis, unà cum Christo pertingamus ad æternam illam hæreditatem, quam ut assequutus est Christus caput nostrum, ita consequemur omnes, quicunq; Christi membris insiti, illius imitatione meremur, illius dici fratres, & eiusdem patris filij: ut quemadmodũ afflictiones sunt nobis cum illo cõmunes, ita sit & cum illo cõmune præmium. Quàmdiu fuimus filij peccatoris Adæ, manebat nos infelix hæreditas. Postea quàm facti sumus filij dei, ad cœlestem hæreditatem properamus. Decet enim ut è cœlo nati

Benedictus deus & pater.

Secundũ misericordiam suam.

In spem uiuam.

nati, cœlestia spectemus, ut ex deo nati, non nisi diuina sectemur. Qui mundo militant, caduca præmia fluxamq; mercedem ambiunt. Nos post has temporarias afflictiones manet illa felix hæreditas, quæ neq; morte possit corrumpi, neq; tædio molestiáue contaminari, neq; senio situue marcescere. Non est quod metuamus, ne quis hanc tam opimam hæreditatem nobis interuertat. Habemus certæ fidei promissorē: apud illū nobis in tuto est, conseruaturq; in cœlis, sed ita, ut interim certa spes, ac ueluti pignus quoddam sit penes homines in terris, non penes quoslibet homines, sed penes uos, uestriq; similes, quibus Christi spiritus arrabonis uice datus est, quiq; licet interim uarijs malorum procellis undique tundamini, quibus humana imbecillitas prorsus ex se sit impar, tamen dei præsidio, qui nihil non potest, seruamini, non uestris meritis, sed fide fiduciaq;, qua non dubitatis quin deus, etiamsi patiatur uos interim uelut opprimi, tamen incolumes uos sit exhibiturus in extremo tēpore, post quod non erit amplius ista rerum humanarum confusio, sed mali addicti suis supplicijs, neminem lædere poterunt, & boni ab omnibus malorum incursibus tuti, æterno fruentur ocio. Nunc enim latent præmia, & sæpe iuxta uulgarem æstimationem peius habent qui meliores sunt, & perire uidentur qui maxime sunt incolumes, & florere uidentur, qui maxime pereunt. Hic exercendæ pietatis tempus est, præmio suum præscriptum

Incorruptibilem &.

Qui uirtute dei custodimini.

Paratam reuelari in tēpore nouiss.

ptum est tempus, quod non oportet anteuertere. Nobis interim sit satis, quod æterna felicitas nobis est in tuto, quam nullus hominum aut dæmonum possit intercipere, modo ne nos deficiat fides, qua neglectis rebus mortalium toti pendeamus è cœlo. Sint interim feroces, qui deo rebelles fidunt mundi præsidijs, insultent interim: cæterum ubi uenerit ille dies, uersis in diuersum rerum uicibus affligentur illi, uos exultabitis uictores, imò nunc etiam exultare debetis indubitata tantæ felicitatis expectatione. Neq; enim debet uobis uideri magnum aut graue, si per breues ac mox desituras afflictiones, molestiasq; peruenitis ad nunquam interituram beatitudinem. Forsitan & persequutionum harum aliquando finis erit, quæ tamen quoties ingruunt, spe uitæ futuræ magno infractoq; animo ferendæ sunt ob dei gloriam. Sic enim permittit sapientia dei, uestris consulens commodis, ut fidei uestræ synceritas constantiaq; uarijs malorum incursibus exploretur. Etenim si aurum, res alioqui & perdita & peritura, nō solum exploratur per coticulam, uerumetiam per ignem examinatur, quo magis deinde sit in precio, quo fuerit exactius repurgatum: multo magis deus uult fidem uestram uarijs experimentis probari, cui tantum honoris debetur, ut cum ex his malorum & afflictionum incendijs emicuerit, longe purior ac fulgentior quouis auro purgatissimo, preciosa sit apud deum, resq; omnis tandem in diuersum exeat,

Modicum nūc si oportet.

Auro quod per ignem probatur.

exeat, nimirum ut quod hic uidebatur illatum ad decus, cedat in laudem, quod ad ignominiam, uertatur in gloriam, quod ad dehonestandum uos, uertatur in cumulum honoris eo die quo Iesus Christus, cuius uis nunc agit in uobis occultis rationibus, palàm sese proferet omnibus, suum cuiq; præmium pro meritis rependens. Quid enim gloriosius quàm ore Christi laudari? cum audietis: Venite benedicti patris mei. Quid honorificentius quàm à deo patre recipi in consortium regni cœlestis unà cum filio? Hæc autem gloria quanquam erit omnium piorum cõmunis, tamen copiosior continget ijs, qui maiora pro Christo passi sunt in terris. Quæ præmia si nunc apparerent, non esset admirabile fidei robur. Nunc in hoc est præcipua laus bonorum, quod Christum, quem corporeis oculis nunquam uidistis, tamen oculis fidei conspectũ amatis, cumq; dolorum uis palàm ac præsens urgeat, præmia uero quæ sunt in diem nondum appareant, tamen illius promissis fisi, non alio animo toleratis ista, quàm si coràm adesset parata gloria, nec toleratis modo fortiter, uerumetiam in medijs afflictionibus exultatis inenarrabili gaudio, plenoq; gloriæ apud deum, uidelicet bene sperantis conscientiæ, pleni certa fiducia, quod ista præter meritum tolerantes, uolente deo, reportetis abunde magnum fructum fidei uestræ, nimirum æternam salutem animarum uestrarum. Ingens enim lucrum est, cum iactura caduci corporis

Inueniatur in laudem.

Quẽ quum nõ uideritis diligitis.

Credẽtes autẽ exultatis.

seruatur

De qua salu te exquisiue runt.

seruatur immortalis anima. Sic uisum est æterno con-
silio dei, ut his rationibus salutem consequerentur ho
mines, quibus & Christus ipse peruenit ad æternam
beatitudinem. Neque enim hæc fortuito geruntur, sed
quod nos factum uidimus, id prophetæ ueteres, qui
multo ante nos uaticinati sunt fore, ut per fidem &
euangelicam gratiam absque legis Mosaicæ præsidio
seruaremini, diligenter exquisierunt ac scrutati sunt,
non contenti tanquam per nebulam uidere quod esset
futurum, sed illud etiam pia curiositate sciscitati sunt
à spiritu Christi, qui iam tum illis arcano afflatu
significabat quid esset passurus Christus, ac mox ad
quantam gloriam euehendus, quo uel quali tempore
id esset futurum: siquidem ingenti desiderio salutis hu
ius tenebantur illorum animi. Quibus & illud patefa
ctum est, quod hæc quæ futura præsagiebant, ipsorum
temporibus non essent exhibenda sed uestris, quæq;
suis uaticinijs prodebant, uobis proderent, non sibi.
Optassent quidem illi uidere, quod uobis uidere conti
git: sed ideo præcesserunt illorum uaticinia, quo cer-
tior esset fides nobis apostolis, qui eadem uobis an-
nunciamus facta, quæ prædixerant illi futura, quóq;
minus dubitetis, idem Christi spiritus tacitis afflati-
bus illos docuit olim, quid facere decreuisset, qui nos
nuper in igneis linguis è cœlo delapsus instruxit, ut
eorum quæ gesta sunt, in toto terrarum orbe simus
præcones. Prædicamus enim Christum, nostræ omniũ
salutis

Per eos qui euangeliza- runt uobis.

ſalutis cauſa factum hominē, uerſatum in terris, probris & cruciatibus afflictum: deniq; cruci ſuffixum, pro nobis obiſſe mortem: mox reuocatum ad uitam, ſubuectum in cœlum, ubi nunc cum patre præfulget maieſtate gloriaq́;, qui prius uidebatur in terris uilis & abiectus, eódem ſubuecturus & ſuos. Hæc tam ineffabili dei conſilio geſta, non mirum ſi prophetæ concupiſcebant cernere, cum ipſis etiam angelis ſit admodum iucundum gratumq́; ſpectaculum, cuius contemplatione non queunt expleri. Quo maius eſt beneficium quod uobis offertur, hoc auidius eſt uobis amplectendum, ne ueſtro uitio fiat ut non aſſequamini. Certum eſt præmium, ſed interim ueſtræ partes ſunt, ita uos gerere, ne uideamini indigni promiſſis. Aderit ille dies inexpectatus, qui proferet in apertum piorum & impiorum præmia. Is quandocunq; ueniet, lætus ac felix ueniet ijs, quos paratos offenderit, contra formidabilis ijs, quos diffidentia torpentes repererit & oſcitantes. Quoniam autem Chriſtus incertum eſſe nobis uoluit diem illum, non oportet uos unquam eſſe ſecuros, ſed ſemper accinctos animi lumbis, ceu paratos in occurſum aduentantis domini uigilantes ac ſobrios, certa firmaq́; ſemper erectos ac ſuſpenſos expectatione felicitatis æternæ, quæ nunc offertur omnibus qui obtemperant euangelio, ſed tum demum poſſidebitur, cum palàm oſtendet maieſtatem ſuam

Deſiderant angeli.

Propter qđ ſuccincti lumbos.

cunctis hominibus & angelis ac dæmonibus dominus noster Iesus Christus. Verum ad eam immortalitatem non peruenient nisi qui hic eam quodammodo fuerint meditati, atq; ad exemplum Iesu, mortui cupiditatibus huius mundi, cum illo reuixerint ad innocentiam, atq; in ea constanter perstiterint, tanquam legitimi ueriq; filij, fidentes promissis dei patris, & illius præscriptis obtemperantes, nec unquam relabentes in ueterem uitam ob ignorantiam euangelicæ doctrinæ, mundanis obnoxiam cupiditatibus. Conuenit enim, ut à quibus dissidetis professione, ab iisdem dissideatis affectibus ac moribus. Mundus malus est, à quo iam pridem estis exempti, Christo iusto sanctoq; & innocenti insiti, ad hoc delecti uocatiq; à patre sanctitatis omnis fonte, ut uos quoq; quemadmodum estis sancti professione, ita sitis & omni uita factisq; puri, integri, & inculpati. Non enim agnoscet pater filios, nisi sui similes: nimirum hoc sensit, cum loqueretur maioribus nostris Leuitici capite xix. Sancti estote, quia ego sanctus sum, dominus deus uester. Non uobis suffecerit Mosaica puritas, ut abstineatis à contactu cadauerum, ut lotos habeatis pedes, ut abstineatis à concubitu, totam uitam ac totum pectus nostrum deus uult procul abesse ab omnibus uitiorum inquinamentis. Siquidem hæc sunt quæ nos uere reddunt impuros coram oculis dei. Quem etiam si patris nomine compellatis, in omnibus implorantes opem illius, non est

Nō configurati prioribus ignorantiæ u. d.

Et si patrem inuocatis eū.

est tamẽ quod speretis illũ uobis fore propitiũ, aut pro filijs agniturum, qui non æstimat quenquam ex genere aut fortuna, sed tantum ex uitæ meritis. Nec enim ille purus erit Iudæus, si uita, si animus fuerit inquinatus: nec hic erit impurus præputiatus, si piam, si innocentem uitam egerit. Superest igitur, ut qui patrem hunc cupitis habere propitium, illius ineuitabile iudicium semper habentes præ oculis, donec agitis in hoc exilio: sic moderemini uitam uestram, ne sit ob quod offensus pater uos ceu degeneres parumq; morigeros filios ab hæreditate patriæ cœlestis merito secludat. Quo maius est precium quo uos Christus gratis redemit, hoc magis cauendum est, ne uolentes & ingrati in pristinam seruitutem reuoluamini. Nulla seruitus miserior, quàm mancipium esse uitiorum. Qui pauculo ære liberantur à seruitute heri, & ex seruis fiunt libertini, modis omnibus aduigilant ne ob ingratitudinem possint in relictam retrahi seruitutem: & uos committetis ut in ueterem tyrannidem recidatis, ut denuo Mosaicæ legis uelitis esse mancipia, malitisq; seruire uanis obseruatiunculis à maioribus uobis per manum traditis, quàm obtemperare euangelio dei, cum sciatis uos ab illis semel esse liberatos, non precio uulgari, uelut auro argentóue, sed hostia longe sacratiore quàm norit lex Mosaica? Non enim asperso sanguine截 uituli, sed precioso cruore Iesu Christi, qui uelut agnus omnis maculæ nescius, purus ac illibatus

In timore incolatus uestri tẽpore.

batus

Præcogniti quidem ante mundi con/stitutionem. batus ab omni uitiorum inquinamēto, pro nostris peccatis immolatus est in ara crucis. Neq; enī id factum est fortuito, sed ab æterno & ante conditum mūdum destinatus est huic sacrificio dei filius, ut sua morte nobis reconciliaret patrem. Cæterum diuinæ mentis consilium ac decretum, quod multis seculis orbi fuit incognitum, nūc tandem his extremis temporibus patefactum est, & oculis hominum exhibitum nouū spectaculum, quod in mente diuina nouum nō erat. Exhibitum est autem uestræ salutis gratia, quibus Christus homo factus, mortuus, ac prædicatus hoc præstat, ut qui ante frustra fidebatis legis ceremonijs, nūc uobis diffisi, fidatis deo patri: qui ut eū mori uoluit expiandis peccatis uestris, ita suscitauit ex mortuis, próq; toleratis huius uitæ laboribus dedit immortalitatis gloriam, ut quod credidistis ab illo factum, æmulantes speretis & uobis idem præmium, uidelicet autore deo freti: qui qđ in filio præstitit, haud dubie præstaturus est in omnibus qui sic uixerint, ut inter Christi mēbra numerari mereantur, in cuius corpus estis insiti, posteaquàm per baptismum in eum fuistis renati. Antehac obtemperastis cupiditatibus uestris, utpote carnales umbras rerum pro ueris amplectentes, nunc posteaquàm purificastis animas uestras, non obseruatione lustrationum Mosaicarum, sed ex eo quod per fidem obedistis euangelicæ ueritati, quæ spiritu Christi purgauit animos uestros, adnitendum est, ut & innocentiæ

Vt fides ue/stra spes es/set in deo.

Castificantes in obediētia charitatis.

centia uitæ capiti Christo, & uehementi planéq; fraterna, miniméq; fucata inter uos charitate, concordiæ corporis respondeatis, ut quēadmodum Christus nos dilexit non amore uulgari neque carnali, ita uos inuicem spirituali charitate prosequamini. Noua cognatio nouum desiderat affectum. Antehac Iudæi Iudæos diligebatis affectu carnali, nunc longe alio modo renati, non ex semine mortali terrenoq; iuxta corpus, sed ex semine immortali cœlestiq; per sermonem dei uiuentis ac permanentis in æternum, cuius euangelio credidistis, fratres cœlesti charitate prosequimini. Mosi lex ad tempus erat data. Sermo dei nobis prodidit euangelicam legem nunquam desituram. Quod ab hominibus profectum est, temporarium est: quod è cœlo uenit, æternum est: quemadmodum prædixit Esaias: Omnis caro ueluti fœnum, & omnis hominis gloria quasi flos agri. Exaruit fœnum, & flos eius decidit: at uerbum domini manet in æternum. Hic est sermo dei patris æternus æterni, quem legis prioris umbræ uobis deliniarunt. Cæterū per euangelij præcones aperte prædicatur, non uobis solum, sed omnibus qui Christum syncera fide recipiunt.

Simplici corde.

CAPVT SECVNDVM.

Quoniam nuper estis per euangelicam doctrinam cœlesti generatione renati, prorsusq; abiectis omnibus ueteris uitæ uitijs, si quid erat maliciæ, si quid doli, si quid simulationis, si quid inuidentiæ,

Deponentes igitur.

tiæ, si quid obtrectationis aut maledicentiæ, posthac uelut infantes recens nati, auide concupiscite lac illud non corporis, sed animi, lac doli nescium, & aptum ætati uestræ innoxiæ magis quàm robustæ, lac institutionis euangelicæ. Habet enim euangelica doctrina sua rudimenta, habet infantiam suam, habet pabulum accõmodum imbecillæ ætati, habet & profectus suos, demũ habet ætatem perfectam. Non sunt illa prima fastidienter haurienda, sed auide, sed sitienter, nec in his tamen persistendum, sed ab his usq; proficiendum ad perfectiora. Siquidem & absurdum fuerit, si quis è matre natus semper infans nihil aliud quàm lac expetat. Oportet & uos grandescere donec adolescatis ad perfectam salutem, neq; semper hærere in fundamẽtis, sed paulatim assurgere ad perfectam structuram domus: siquidẽ iuxta Psalmographi cõsilium gustastis, quod suauis sit dominus Iesus, oportet hoc gustu accendi ad appetenda maiora. In humanis ædificijs lapides nec cõmutant locum suum, nec accrescunt: in hoc ædificio (quod constat uiuis lapidibus, cuius præcipuus & omnia cõtinens lapis est Iesus Christus, uiuus & æternus, pridẽ iuxta Psalmographi uaticiniũ ab hominibus reiectus, à pharisæis qui suo tẽplo peri turo freti, structuram hãc cœlestẽ nõ nouerant, sed dei iudicio selectus, multoq; in precio habitus) nihil obstat quo minus paulatim ad structuræ pfectionẽ pficiatur. Igitur ad Christũ lapidẽ uiuũ, lapidẽ electũ, lapidẽ in

Ad quem accedẽtes.

oculis

oculis dei preciosum, oportet uos uirtutum profectibus accedere, ut ipsi quoq; tali fundamento nixi, paulatim superstruamini, donec efficiamini templa spiritualia, longe sacratiora templo quo gloriãtur Iudæi, & in quibus sacerdotium exerceatur multo sanctius quàm in illo cõsueuit. Siquidem in illo leuitæ & sacerdotes pecudes immolabant, in his spiritualibus tẽplis uos ipsi spirituales hostias offertis lõge gratissimas deo, qui ut spiritus est, non corpus, ita spiritualibus hostijs delectatur, ne quid desideretis Moysi ritus per euangeliũ Christi iam antiquatos, pro uarijs animantium generibus mactatis affectus mundanos brutosque, libidinem, superbiam, iram, inuidiam, uindictæ cupiditatem, luxum, auariciam: pro thymiamate puras preces, è synceri pectoris ara subuolãtes in cœlum. Hæc sunt sacrificia quæ nunquam non immolantur in templo spirituali, quæ nunquam non sunt grata deo. Iam pridem enim Mosaica illa in nauseam abierunt, ut testatur Esaias propheta. Horum iugis est gratia per Iesum Christum, cuius commendatione grata sunt patri Christianorũ obsequia. Non est qđ diffidatis donec inhæseritis capiti uestro, donec inniχi fueritis eximio & immobili lapidi Christo. De quo dixit olim deus per os Esaiæ. Ecce pono in Sion lapidem in summo collocandum angulo, probatum, electum, preciosum. Et qui fisus illi fuerit, non pudefiet. Quod prædixit ille, iam uidemus exhiberi. Idem

Per Iesum Christum.

ille lapis alijs preciosus fuit ac salutaris, alijs noxius ac pestilens. Vobis merito preciosus est, qui illi innitimini, qui fiditis, aduersus omnes tempestatum procellas tuti eius præsidio. Cæterum ijs, qui Mosi maluerũt inniti, q̃ huic, qui hunc reiecerũt, nolentes eum poni in ædificio quod ipsi parabant ædificare, uersus est in probrum ac perniciem. Etenim quem illi suo ædificio dignati non sunt, hunc deus in suo ædificio uoluit esse caput anguli, quo ceu parietem utrunq;, gentem utranq; gentium ac Iudæorũ complecteretur & cõtineret, cuius munimẽto tuta esset aduersus omnes insultus structura, & in quem suo malo impingerẽt, & incurrerent, quicunq; aduersarentur huic nouo ædificio. Impingunt autẽ quoscunq; offendit sermo euangelicus, neq; credunt illi, cum huc eos præpararit lex Mosaica, ut crederent euangelio simulatq; uere præstaretur, quod adumbrasset illa. Proinde qui reprobauerunt Christum, hos uicissim reprobauit deus. Vos autẽ quos illi cum Christo reijciunt, fecit genus illud electum, de quo locutus est olim Moses, gentem illam sanctam, populum peculiarem, quem sibi deus eximio precio uindicauit, ut quemadmodũ olim populus Hebræorum duce Mose liberatus ab Aegyptia tyrannide, perq; tot rerum discrimina perductus ad terram diu speratam, diuinam erga se beneficentiã orbi prædicauit, ita & uos memores illius erga uos gratuitæ benignitatis, celebretis apud omnes admirabilem dei poten

Ijs qui offendunt uerbo.

In quo & positi sunt.

Populus acquisitionis.

potentiam,qui noua ratione deuictis hostibus salutis uestræ,eruit uos ab ignorantiæ uitiorumq; tenebris, in admirabilem lucem suam euangelicæ ueritatis,per quam omnes et gentium errores, & Iudæorũ umbræ discutiuntur. Vobis igitur contigit hoc honoris,quod sibi promiserant qui Christum persequebãtur,ac uer sis rerum uicibus euenit, quod Osee futurum prædixit:Populus qui prius erat abiectissim⁹, utpote à deo alienus, nunc est populus deo peculiaris. Et populus quem deus reiecerat, ut indignum sua misericordia, nunc expertus est dei misericordiam absq; circũcisio nis aut legis adminiculo,per solam fidem euangelicã receptus in consortium filij dei.Postq̃ igitur agnosci tis dei singularem erga uos beneficentiã,quos sangui nis precio redemerit,quos filij morte sibi reconcilia rit,quos unigeniti sui membra,quos cœlestis structuræ lapides uiuos esse uoluerit,quos in filiorũ ius adoptatos,ad immortalitatis hæreditatem uocarit, obsecro uos charissimi,ut uitæ sanctimonia, & dignitati uestræ,& benignitati diuinæ,& tanto præmio respõ deatis. Cœlo renati estis,hic uelut hospites ac peregri ni,eò properate ubi uobis est patria, ubi reposita est cœlestis hæreditas,ne quid ab hoc studio uos auocent terrenæ crassæq; cupiditates, quæ machinis omnibus militant ac belligerantur aduersus spiritũ, rebus cœlestibus inhiantem. Congruat uita professioni, ut uestri mores & alios alliciant ad Christum quos habet

Qui aliquã do nõ populus.

Charissimi, obsecro uos

paganiſmus, inter quos uiuitis, qbus intantũ nõ oportet ullam præbere anſam, ut iure male ſentiant de doctrina euangelica, ſi conſpexerint uos ad communem uitæ conſuetudinẽ nihilo meliores cæteris, ut obtrectationem illorum qua de uobis maledicunt odio Chriſti quem ignorant, & odio religionis quam exiſtimant eſſe maleficam ſuperſtitionem, refellat integritas morum ueſtrorũ, & in omnes beneficẽtia, quibus rebus compertis reſipiſcent & illi agnoſcẽtes errorẽ ſuum, afflati miſericordia dei, cum illi uiſum fuerit & illos attrahere, qui uos delegit, iamq; glorificẽt eum ex ueſtris pijs operibus, quem ante ignotum deteſtabantur. Habet & hic mundus ordinem ſuum, qui per occaſionem religionis turbandus non eſt, quatenus id licet, incolumi Chriſti gloria, Ita Chriſt[9] uos uoluit eſſe liberos à peccatis, ut tamen ultro nihil non feratis, ob euangelij negocium obtemperantes ac ſubmittentes uos non modo Chriſtianis, uerum etiam ethnicis magiſtratibus, ſiue rex ſit ille, obediendũ eſt tanq̃ autoritate publica præminẽti, ſiue præſides, per quos in prouinciam miſſos adminiſtrat respub. obtemperandum eſt. Neq; uos moueat quod ethnici ſunt, quod idololatræ ſunt, ſed agnoſcite functionem illorũ neceſſariam reipub. quæ conſtat è diuerſis hominũ ac religionum generibus. Præſident enim iſti cum autoritate, ut nocentes ac ſceleroſos ſuppliciorũ metu cohærceant, ac probos præmijs inuitent ad officium. Non eſt uobis opus

Subiecti igitur eſtote.

ad uindictã malefactorum.

opus illorũ metu qui ſponte præſtatis pluſq̃ exigunt leges humanæ, non eſt opus humana laude quos inflã mat cœleſte præmiũ. Sed tamẽ oportet & hos cũ cæteris agnoſcere. Sic enim uult deus ſummus ille princeps ueſter, ne quã anſam præbeatis illorum imprudentiæ, qua poſſint probabiliter in crimẽ uocare profeſſionẽ euangelicam, ſi ſenſerint ſuam autoritatẽ à uobis negligi. Quod alij præſtant metu legum id uos ultro ex animo præſtate cumulatius etiam q̃ alij, quo uos uere liberos declaretis. Nam liber eſt is qui ſponte ac uolens recte facit. Abſit enim ut euãgelicæ libertatis prætextu abutamini ad licentius peccandũ. Non debetis ſeruitutẽ hominibus, ſed quoniã eſtis ſerui dei ob huius gloriam ſubmittetis uos omnibus lubentes ac uolentes. Si quid igitur officij, ſi quid honoris debetur etiam ethnicis, uel ob munus pub. qđ gerunt, uel ob affinitatem, id perſoluite omnibus, ne quid offenſi reddantur alieniores ab euãgelij ꝓfeſſione, peculiari tamẽ charitate par eſt proſequi, quos cõmunis ꝓfeſſio fratres uobis reddidit. Deum timete, cuius oculos nemo fallit, regem non eſt quur metuatis, qui non eſt formidabilis, niſi maleficis, ſed tamen autoritatem illius agnoſcite, in ijs quæ citra iacturam pietatis exigit à uobis. Expoſcit uectigal, ſoluite. Exigit tributum, date. Quod liberi præſtare debent magiſtratibus licet ethnicis, hoc ſerui præſtare debent heris ſuis, à quorum obſequio non liberat illos baptiſmus

Fraternitatem diligite

Regem honorificate.

ſimus.Imò hoc maiore cũ reuerẽtia debent illos agno/ſcere,non ſolum ſi boni ſint ac modeſti,uerũ etiam ſi difficiles et aſperi,ne forte offenſi moribus ueſtris in/cõmodioribus incuſent profeſſionem,& ab ea reddã tur alieniores,ad quã oportebat illos ueſtra probita/te pellici magis & inuitari.Dicet aliquis: Durum eſt ferre principum tyrannidẽ,durũ eſt perpeti ſęuitiã dominorũ,illi ſpoliant,exigunt,affligunt,hi flagris et colaphis conſcindunt innoxios. Recte uiderentur hæc non ferẽda,ſi hoc illis tribueretur, ac nõ potius deo. Non meretur hoc illorum impietas ut tolerentur,ſed ita eſt dei uolũtas, ut ueſtra bonitas illorũ maliciam uertat in gloriam Chriſti. Nam ita demum deo gra/ta eſt ueſtra patientia, cum præter meritum afflicti, tamen æquanimiter toleratis, non metu hominũ, ſed ob dei gloriam. Vulgo nihil eſt impatientius cõtume/liæ,quàm innocẽtia. At inter Chriſtianos longe ſecus eſt,apud quos ut quiſq; eſt optimus,ita deo cupit eſſe gratiſſimus. Atq; hunc quo diligit impenſius,hoc ala crius perpetitur,quicquid ad illius pertinet gloriam. Quid autẽ laudis fuerit, ſi cũ ob malefacta colaphis cædimini ,ſuffertis? Docet hoc mali cõſciẽtia,ut quiſ/que cõmeritas pœnas tacitus ferat. Verum cum pro benefactis illata mala patienter toleratis, gratiã ini/tis apud deum,cuius cauſa uolentes perpetimini.Indi gnetur innocentia ueſtra,niſi Chriſtus innocens gra/uiora paſſus eſt pro nobis. Hec eſt ueſtra profeſſio, hac lege

Verũ etiã diſcolis.

Hæc eſt eni gratia.

In hoc enim uocati eſtis.

hac lege asciti estis in corpus illius, ut exemplum to
lerantiæ, quod ille uobis reliquit, sequamini, & iisdē
uestigiis ingressi grassemini ad æternā gloriam, quā
ille peruenit. Quid ille malorū non pertulit, qui cum
latronibus crucifixus est? Quid eodem innocentius?
qui adeo nullum admisit facinus, ut nec in lingua illi
us sit ullus unquā repertus dolus? Cum in illum con
gererent acerba cōuicia, non regessit maledicta, quin
potius patrem obsecrauit, ut illis ignosceret. Cum uin
ceretur, cum cæderetur, cum crucifigeretur, non mini
tabatur uindictam, sed oēm uindictam reliquit patri,
qui non ex affectu, sed iuste iudicat, ipse deprecatorē
interim agens, non instigatorem. Nos tametsi nūc se
quimur innocentiā, tamē sceleribus nostris cōmerue
ramus olim ultionem dei. At Christus cum ipse nulli
peccato esset obnoxius, tamen sarcinam peccatorum
nostrorū, quo nos oneratos subleuaret, sustulit in p
prio corpore, & in ligno crucis uelut holocaustum
p nostris sceleribus imolatus est, suáq; morte imme
rita nobis debitam mortem depulit, ut illius mortem
ac resurrectionem interim imitemur, ac mortui pri
stinis peccatis cupiditatibusq; quibus addicti seruie
bamus, posthac uiuamus innocentiæ, cui nos ille con
secrauit omnis innocentiæ fons, qui nostram impieta
tem in se transtulit, ut nobis suam conferret iusticiā.
Nos offenderamus, ille uapulauit, nostra erat culpa,
in illum sæuiit animaduersio. Proinde iuxta uaticini

Tradebat autē iudicā ti iuste.

um Esaiæ, nos illius liuore sanati sumus. Huic igitur acceptum ferre debetis innocentiā uestram, quod pristinæ uitæ peccata non imputat deus, huius uinculis, huius plagis, huius uulneribus, huius cruci, huius morti debetis. Nam ante uelut oues palantes absq; duce, alij aliò aberrabitis, quò quenq; sua ducebat cupiditas, existimantes licere quicquid liberet, sed ab errore pristino nunc conuersi estis ad Christum Iesum, pastorem & curatorem animarum uestrarum. Hunc si sequamini ferendis præter meritum afflictionibus malorū, illo duce peruenietis ad immortalitatis gloriam.

CAPVT TERTIVM.

IAm quemadmodū liberi, principes ac magistratus publicos, serui dominos priuatos debent obsequio, quod ubiq; parit beneuolentiam, ad euangelij fauorem pellicere, aut certe per occasionem non irritare si forte sanabiles non sunt, ita debēt & uxores maritis suis morigeras præbere sese, non modo Christianis, uerum etiam ijs qui doctrinam euangelicam non sunt amplexi. Siquidē fieri potest, ut quos non cōmouet nostra prædicatio, eos uxoris integritas, pietas, modestia, temperantia, castitas, tolerantia peruincat, atq; permolliat, ac deniq; Christo lucrifaciat. Etenim cum conspexerint eas à baptismo cōmutatis esse moribus, cum in eis uiderint exemplar ueræ uirtutis, fortassis inflāmabuntur, huc etiā nōnihil appellente affectu maritali, ut qui thori cōsortes sunt, uelint et professionis

Similiter et mulieres.

ſionis eſſe ſocij. Habet enĩ perq̃ acres ſtimulos ſyn-cera probitas, quæ ſæpenumero facit propius animad uerſa, ut carnalis amor uertatur in ſpirituale. Illum excitat formæ uenuſtas, & formæ gratiam adiuuans cultus. Hunc excitat mentis integræ pulchritudo relu cens in moribus. Quamobrem uxoribus quæ Chriſtũ profeſſæ ſunt, nõ oportet hoc eſſe ſtudiũ, ut iuxta uul gatã cõſuetudinẽ cõpoſitis arte capillis, ut additis gẽ mis auróue, & purpureo amictu, reliquoq; corporis cultu qui foris exhibetur, ſeſe cõmendent oculis uiro-rum. Quid enim aliud fiat hiſce rebus, niſi ut corpus uxoris adament ad libidinis uſum? At quota portio hominis eſt corpus? Illud magis debet eſſe ſtudio, ut morum ornatu prouocati, mentem animumq; laten-tem adament, ſi eam conſpexerint puram, nullóque uitiorum neuo contaminatum, ſi præter morem com munem nihil uiderint in muliere muliebrium affectu-um, nihil intemperantiæ, nihil iracundiæ, nihil inui-diæ, nihil ambitionis, nihil arrogantiæ, nihil procaci-tatis, ſed ſpiritũ mitem, placidũ, tractabilẽ, ac manſue tum. Hic eſt cultus magnificus ac ſplẽdidus in oculis dei. Hoc ornatu potiſſimũ demerẽdus eſt maritorum animus. Hoc lenocinio et olim ſanctæ mulieres aliquot, quæ ſpem ſuam fixerũt non in rebus fluxis atq; cadu cis, ſed in deo, cõmendabant ſe uiris ſuis nõ auro gem miſúe, aut purpura, ſed modeſtia, & obſequio, quo facillime lenitur uirilis ingenij ferocitas. Sic Sara o-

Quarũ nõ ſit extrinſe-cus capilla-tura.

Qui eſt in cõſpectu dei locuples.

bediebat

bediebat Abrahæ, dominū eum uocās, cum uxor esset illius non ancilla, modestiæ causa semet illi subijciēs. Nam quanq̃ non competit uiro dominatus in uxorē, est tamē autoritas, qua etiam sicubi abutatur, est tamē modestiæ muliebris, obsequūdare in loco. Porrò sicut Abrahæ germani uerią; filij sunt, qui fidem illius sequūtur, ita uos estis Saræ filiæ, quæ mulieris optimæ mores & masculum animi robur refertis, bonis operibus ornantes uosmetipsas, ac fiduciam omnē collocātes in deo, cuius præsidio fretæ, non est quod quicq̃ expauescatis imbecillitate muliebri. Atq; ut matronarum officium est, obsequio casto sanctisq; moribus, ac mãsuetudine deuincere maritos suos, ita uestræ partes sunt ô uiri, nequaq̃ abuti uestra autoritate, ueluti tyrãnidem agentes in uxores uestras, quod uobis se submittãt, imò hoc minus sitis in illas domini, quod se faciunt ancillas. Sociæ sunt fortunarū ac rerum omniū. Sentiant uos cōmodos cōuictores, uestraq; sapientia subueniat imbecillitati sexus fœminei. Quo plus ualetis animi corporisq; uiribus, hoc magis oportet opitulari mulierū infirmitati, ut uestra institutione, uestraq; moderatione reddantur meliores, ac ueluti sexu posito masculescant ad euangelicam pietatem. Neq; enim Christiani mariti sunt, qui uxores tantum habent ad usum coitus, imò magis adnitendū est, ut sociæ fiant ieiuniorū, elemosynarū, uigiliarū, precationum, quò quæ uocatæ sunt, ad cōmune premiū æterne uitæ,

Cui9 estis filiæ benefa.

Viri silr.

Cohæredib9 gratiæ uitæ

uitæ, communibus etiam studijs huc contendant. In Christiano cõiugio nihil, aut certe quàm minimũ dan dum est uoluptati, pietati plurimũ. In qua si consensus erit, & subinde temperabitis à coitu, nõ interrumpen tur uestræ precationes, quo sacrificio oportet quoti die litare deo. Vt igitur sunt aliorum alia peculiaria officia, ita sui quenq; hoc magis decet meminisse, quod qui Christum professus est, debet in his quæ probitatis sunt, cæteris antecellere. Cæterum illud est omnium cõmune officium, ut quemadmodum eadem omnibus est professio, sicut per baptismum eidem estis insiti corpori, ita per concordiam sit idem omniũ animus. Non uos ætas, fortuna, conditio, patriáue diuersa dis iungat, quæ res apud alios sæpenumero ministrant odiorum ac dissidiorum seminarium. Vos oportet esse coniunctissimos, quos idem baptismus regenuit deo, qui patrem in cœlis habetis eundem, qui pendẽtes ab uno capite Christo, estis eiusdem corporis membra, quos euangelica professio fratres ex æquo reddidit. Et ob id ad idem immortalitatis præmiũ absq; discri mine pater ille cœlestis uocauit omnes siue pauperes, siue diuites, siue seruos, siue dominos, siue maritos, siue uxores, siue Iudæos, siue gentes. In hac parte nullum est discrimen, & ideo non debet esse dissensio neq; su percilium. Multo plus impetrabit Christiana chari tas sese submittẽs, quàm autoritas exigens. Neq; enim conuenit inter arrogantes, feroces, suiq; amantes. Si in

In fide autem omnes.

Z corpore

corpore animantis mēbra sibi uicissim subsidio sunt, & si quid uni cuipiam accidit commodi aut incommodi, id singula suum esse ducunt, si quos sanguinis propinquitas cōiungit, cognatorū commodis atq; incommodis pariter gaudent & indolescunt, quanto magis conuenit uos tot modis coniunctos hunc præstare consensum, ut alienis bonis ac malis non minus tangamini quàm proprijs. Ita demū præstabitis uere fraternam charitatem, si qui feliciores sunt, non fastidiant infortunatos, sed malis illorum indolescentes pro uiribus opitulentur, si qui potentia præminent & autoritate, non premant ac despiciant humiliores. Sed consuetudinis comitate affabilitateq; semet inferioribus accommodent, ut sit æqualitas, & quos fortuna separauit, coniungat Christiana charitas. Absit autem à uobis uindictæ libido, quorum est alere concordiam nō solum cū pijs ac fratribus, uerumetiam si fieri possit, cū omnibus. Cum bonis oportet officijs certare, cū malis tolerantia, aut etiā beneficētia, qua ut uincūtur & feræ, ita mollescit aliquoties deplorata hominum malicia. Ne uelitis igitur iniuriam iniuria retaliare, aut cōuicium conuicio. Sic enim fiet, ut & ipsi mali sitis, qui malos imitemini: quin potius iniuriam officio, maledicentiam bendicendo pensate, ut uestra insuperabili bonitate uincatis & obruatis illorum maliciam. Neq; enim in hoc uocauit uos deus, ut malefactis ac maledictis superetis, sed benefaciendo omnibus, bene

Fraternitatis amatores

loquendo

loquẽdo cunctis, mereamini audire uocem illam optabilem: Venite benedicti patris mei, possidete regnum. Bonis malefacere plus quàm ferinũ est: in benedicos esse maledicũ, plus quàm scurrarum. De male merentibus bene mereri, de maledicentibus & obtrectantibus bene loqui, Christianæ uirtutis est. Hoc si cui durum uidetur, audiat Psalmographum diuino afflatum spiritu idem præcipientem: Qui uult, inquit, uitam diligere, & dies uidere bonos, coherceat linguam suam à malo, cohibeat labia sua ne loquantur dolum: declinet à malo & faciat bonum, quærat pacem & persequatur eam. Quoniam oculi domini sup iustos, & aures illius intentæ sunt ad preces eorum. Rursus aspectus domini super eos qui faciunt mala. Proinde si deum uolumus in nos esse beneficum, simus ipsi benefici in omnes: si uolumus illius ultionem effugere, nequem omnino lædamus. Nec audio quod hic forsitan obmurmurabit affectus humanus: Ni propulsaro iniuriam, impunitas inuitabit plurimos ad lædendum: imò nihil uos reddet tutiores ab iniuria, quàm si uel toleretis, uel officio pensetis etiam. Nullus est lædendi finis, quoties misera uicissitudine conuicium conuicio, iniuria conduplicatur iniuria. Si nemo repugnet, conquiescet, aut certe languescet improbitas. Quis enim cupiat uos lædere, si studueritis omnibus benefacere, lædere neminem? Quod si qui reperiuntur adeo cæci, ut odio uirtutis, aut errore uos persequantur, quæso

Quia ĩ hoc uocati estis

Et qs est qui uobis noceat.

qua in re possunt lædere? Auferant pecuniam mox alioqui relinquendam, affligent corpus, occident, breui alioqui morituros. Hæc omnia quoniam ob pietatem inferuntur, adeo nullum damnum adferunt, ut lucro etiam augeant. His malis augent uobis æternæ felicitatis præmiũ. Qui bonæ mentis afficitur dispendio, is uere læditur, ea incolumi lucrum est, quicquid mundus putat esse damnum. Beatitudo est, quicquid istis uidetur calamitas. In uobis igitur situm est efficere, ne qua uis malorum uobis noceat. Quicquid hominum improbitas ademerit, id diuina largitas immenso cum fœnore restituet. Proinde deo fretos, nihil est quod terreant hominum minæ, aut perturbet malorum uiolentia. Ne in medijs quidem afflictionum procellis animo turbemini tanquam ope diuina destituti. Neq; maledicatis hominibus, qui uos per ignorantiam affligunt, quin potius glorificate dominum deum in cordibus uestris, qui suis famulis omnia uertit in bonũ, siue læta accidãt, siue aduersa. Semper itaq; laudandus est, si uoce nõ licet, certe cordis affectu nusq̃ nõ licet. Huius hostes nõ sunt exacerbandi conuicijs, uerũ ubicũq; offeret se spes aliqua posse illos ad Christum pertrahi, sitis faciles promptiq; ad respondendum quibuslibet cupientibus cognoscere qua fiducia, quaq; spe contemnatis huius uitæ commoda, & incommoda tolleretis. Idq; facite non indignabundi, non contumeliose uelut illis infensi, sed cum omni mansuetudine ac reuerentia,

Sed & si qd patimini ꝓpter iusticiam.

Timorẽ aũt eorum.

Dominũ autem Christũ

rentia, freti nimirum uestra conscientia bona, etiam si non possitis illis persuadere. Neq; enim satis est Christianis, ut uera loquantur, & Christo digna, sed ita loquantur, ut ipsa sermonis ratio declaret, uos non uestrum negocium agere, sed Christi gloriam, & illorũ spectare salutem. Hoc erit certissimum argumentum quo pudefiant ij, qui uitam uestram quam agitis iuxta Christi doctrinam, calumniantur ut fucatam ac maleficam. Nam fucata uirtus quanquam aliâs fallit præstigio, tamen ubi uentum est ad afflictiones, erumpit ac prodit sese. Sola mens sibi bene conscia, totaq; pendens à deo, potest alacriter ferre omnia, & adeo non moliri uindictam, ut ijs etiam benefacere conetur, à quibus affligitur. Neq; uos moueat, quod innocentes nocentium supplicia patimini: imò hoc nomine leuius ferendum est quicquid infertur. Præstat enim uobis, ut si deo uisum fuerit ista uos pati, benefacientes perpetiamini quàm malefacientes. Etenim qui pro malefactis punitur, tantum luit quod commeruit, uestræ afflictiones cedunt in gloriam Christi, uestræq; felicitatis cumulum. Gloriosum est uobis imitari principem uestrum. Sic ille gloriam dei patris illustrauit, innocens captus est, uinctus est, cæsus est, consputus est, crucifixus est, pro nostris peccatis mortuus est, cum ipse nullum haberet peccatum. Iustus pro iniustis, insons pro sontibus pœnas dedit, libenter obediens uoluntati paternæ, quo nos qui peccatores era-

Confundantur qui calumniantur.

Melius est enim ut bene facientes.

mus, puros & illibatos exhiberet patri, ut & ipsi sequentes illius exemplum, inter nocentes uiuamus innoxij, ac boni pro malorum salute patiamur. Semel ille duntaxat mortuus est, pro temporaria afflictione uita donatus æterna, ne nos semel exempti à peccatis, ad eadem relaberemur. Expiauit autem nos Christus, morti traditus ob imbecillitatem humani corporis quod assumpserat, sed reuocatus est ad uitam uirtute spiritus, qui nullis afflictionibus uinci poterat. Siquidem eo tempore quo corpus illius exanime sepulchro clauderetur, spiritu uiuens penetrauit ad inferos: & quemadmodum apud homines mortali corpore circundatos, ipse corporeus prædicauit euangelicam doctrinam, cui qui crediderunt, salutem sunt assequuti: qui credere recusarunt, damnationis æternæ cumulum sibi accersierunt. Ita corpore posito adijt spiritus, qui & ipsi corporibus exuti, degebant apud inferos, eisq; prædicauit iam adesse tempus, quo præmium caperent suæ pietatis, quod olim ueriti iustitiam dei, nec se sint ulti de malis, & innoxij uixerint inter nocentes, ac denunciauit se digna passuros ijs, qui temporibus Noë cum appararetur arca, & expectaretur diluuium immittendum à deo, mortalium sceleribus irritato, non crediderunt, sed abusi sunt lenitate diuina, cũ uiderent id, quod minitabatur, in annos aliquot proferri. Itaq; diluuium irruens perdidit omnes, exceptis perpaucis, nimirum octo duntaxat, qui

Quia & Christus semel pro peccatis m.

Locus dur.

qui se iuxta Noë consilium cõmiserunt arcæ, nec absorpti sunt diluuio. Et illis itaq; temporibus fides nõ caruit suo præmio. Nec enim siuit deus perire sibi fidẽtes toto pectore. Nec increduli possunt effugere uindictam dei, etiam si uos non sitis ultores. Vobis enim satis est quod obeditis deo, cæterum impiorum ultionem illi relinquẽtes. Iam quod illis fuit arca Noë, hoc nobis est baptismus: quod illis diluuium, hoc impijs æternum supplicium, prædicatum ijs qui non obediunt euangelio. Satis erat Noë denunciasse uenturum diluuiũ, satis erat ostendisse quo pacto liceret effugere periculũ, si pœnitẽtia placassent iram dei, quam in se suis sceleribus prouocarãt. Vobis quoque satis sit innocentia uestra, satis sit alijs denunciasse, quod præmium paratum sit credentibus euangelio, quæ pœna maneat incredulos. Si pauci seruantur per fidem uobis non imputabitur. Si bona pars hominum perit incredulitate, suopte uitio perit. Sic deo uisum est, aperire discrimen bonorum ac malorum. Baptismus rite acceptus, seruat ab exitio, ac diluit sordes non corporum, sed animorum. Repudiatus perdit in æternũ, ac scelerum grauioribus undis inuoluit. Itaque quod alijs saluti est, accedente fide, hoc incredulis ac rebellibus adfert exitium. Neque tamen uobis satis est quod per baptismi diluuium periere peccata, periere prauæ cupiditates pristinæ uitæ, nisi adsit conscientia, per omnem deinde uitam respondens benefi-

Per resurrectionem Iesu Christi. cio diuino. Mortuus est Christus, sed semel duntaxat, resurrexit, nunquam moriturus, ac nobis per baptismum ita semel occiduntur scelera uitæ prioris per Christi mortem, ut post in illo rediuiui innocentiæ, nunquam relabamur in peccata, quod quidem in nobis est. Id fiet si ueluti deposita mortalitate totis animis ad cœlestem illam uitam aspiremus, cuius hæreditas manet, obedientes euãgelio. Sic enim resurrexit Iesus Christus, ut deinde nõ sit moratus in terris, sed à mortalium consortio sese subduxerit in cœlum, atq; illic fruens immortalitatis gloria, assidet patri dexter, non sine corpore, sed in quod iam nullũ ius habeat mors, quæ dũ absorbere conatur innocentem, prorsus absorpta est, dumq; sibi prædam opimam pollicetur, ipsa præda fuit. Porrò Christi uictoria, nostra est uictoria, et qđ in illo præcessit gloriæ, nobis ostenditur, si modo perseueremus in eo quod cœpimus, & illius uestigijs inhæreamus. In illum nihil ualuerunt improborũ afflictiones, imò his tolerandis uicit, triumphat, ac regnat sublimis sedens in cœlis, superior angelis omnibus, aut quicqd ẽ alioq uirtutũ ac potestatũ. Vobis apuit uiã in cœlum, ut eadẽ uia qua ille ingressus est, uos quoq; eòdem grassemini. Parata certaq; est hæreditas, cuius ille pro uobis quoq; possessionem adijt, si modo uos ea præstetis dignos, hoc est si innocẽtiæ, quã ille gratis donauit, iunxeritis studiũ benemerẽdi de omnibus, etiã de malis et affligẽtibus uos, qđ quidẽ sit in uobis.

Caput

CAPVT QVARTVM.

CVm igitur Christus princeps & caput uestrū non obsequutus sit huius uitæ uoluptatibus, sed per temporarias corporis afflictiones peruenerit ad cœlestem gloriam, cumq; tolerantiæ armis deuicerit aduersarios, æquum est, ut qui profitemini uos illius discipulos, simili animi proposito uosipsos armetis. Tutissima est armatura, uitæ innocentia. Inexpugnabile munimentū est, patientia Christiana. Hac quisquis cinctus est, non potest à quoquam lædi. Quisquis Christo cōmortuus fuerit iuxta carnem, sic destitit à peccatis uitæ prioris, ut humanis cupiditatibus planè sit mortuus, ut iam non titilletur auiditate gloriæ, nō irritetur uindicādi libidine, sed quicquid est reliquū ætatis quod datur in hoc corpusculo, id totū uiuat uoluntati dei, cui uni placere desiderat, à quo expectat bonæ conscientiæ præmiū, cui relinquit improborum uindictam. Quisquis ad martyriū paratus est, non tangitur huius mundi uoluptatibus. Sic enim apud se cogitat: Absit ut semel cum Christo meo suffixus in crucem, descendam ad relicta uitia, semel destinatus æternæ felicitati, reuoluar ad huius mundi non minus breues quàm insanas delicias. Abunde satis est, quod præteritum tempus adhuc alienus à Christo impenderim insanis cupiditatibus, quibus gentes prophanæ turpiter seruiunt, addictæ deditæq; lasciuijs, concupiscentijs, uinolentijs, cōmessationibus, compotationibus, ac nepha

Christo igitur passo.

Sufficiat.n. præteritum tempus.

nefarijs simulacrorũ cultibus. Hæc gaudemus à tergo reliquisse Christi beneficio, et quoties respicimus, inhorrescimus tantam uitæ fœditatem, tantam ignorantiæ caliginem. Nunc pro libidine placet castitas, pro luxu frugalitas, pro uinolẽtia sobrietas, pro superstitioso simulacrorum cultu uera pietas religiosusq́; cultus dei uiui, cui gratissimum sacrificiũ est animus ab omni uitiorum inquinamento purus & illibatus. Quos adhuc habent suæ tenebræ, mirãtur istam tantam in uobis animorũ ac uitæ mutationem, & indignantur uestra frugalitate damnari luxum ipsorum, uestra integritate notari uitam ipsorũ omni intemperantiæ genere supfluentem. Amarent socios turpitudinis suæ, nunc ob uitæ dissimilitudinem obtrectant uobis, sed non est quod horum conuicijs cõmoueamini, nec sunt uicissim conuicijs insectandi. Vobis satis sit mens sibi bene conscia apud deum. Si qua potestis illos ad meliora conuertere, conandum est, sed ita, ut à uestra synceritate non recedatis. Si resipiscunt, gratulandum est: si obdurati conuicijs etiam insectantur beneuolentes, relinquite uindictam deo, cuius iudicium nullus mortalium potest effugere. Is enim suo tempore iudicabit omnes, non uiuos tantum, uerum etiam mortuos: uiuos, quos aduentus CHRISTI depræhenderit uiuẽtes: mortuos, qui ante CHRISTI aduentũ tum excesserint è uiuis. Quanq̃ nõ uere uiuit, nisi qui

In quo admirantur non concurrere nos,

uiuit pietati. Qui seruiũt uitijs fœdisq; cupiditatib⁹, deo mortui ſũt. Huic iudici reddituri ſũt rationẽ iſti uere mortui, ſi nolint à ſuis uitijs reſipiſcere. Ille pro uobis pœnam ſumet de illis, uobisq; ueſtræ tolerãtiæ præmia perſoluet æquiſſimus iudex. Cupit ille quidẽ omnes reuiuiſcere ad pietatem euãgelicã, & hac gratia uoluit euangelij gratiam prædicari nõ modo Iudæis, iuxta Moyſi legem religioſe uiuentibus, non ſolum gentibus, iuxta naturæ legem probe degentibus, uerum etiam mortuis, & omni uitiorum genere prorſus ſepultis. Et horum tenebris uoluit ingeri lucem euangelicam, hos uoluit cum omni manſuetudine tolerantiáque doceri, ut & ipſi tandem expergiſcentes, contemptis his, in quibus nunc cæci collocant felicitatẽ ſuam, apud homĩes quidẽ habeantur ueluti corpore mortui, quod nullis corporis affectibus tangantur, ſed apud deum uiuant ſpiritu. Nõ enim uere uiuit iudice deo, niſi qui ſic mortuus eſt. Nihil autẽ hic diuturnũ, & omniũ rerum breui finis aderit. Et illos cito relinquẽt ſuæ uoluptates, & ueſtræ afflictiones mox finiẽtur. Deinde uos manet æterna felicitas, illos æternũ ſuppliciũ. Proinde modis omnibus adui gilandum, ne uos ille dies offendat dormitabũdos, & oſcitantes crapula, ſocordiaq;. Quin magis perpetuo præparetis uoſmetipſos aduerſus eum diem, ſobrij ac uigilantes in aſſiduis precationibus. Veniet enim inexpectatus (ſic Chriſto uiſum eſt) ſed in his, ſi de

Propter hoc eũi & mortuis.

Omniũ aũt finis appropinquabit.

ſi de

si depræhenderit, non poterit non uenire felix. Grata est deo sobrietas, tutum est uigilare, libens audit deus preces temperantia uigiliaq; commendatas. Sed illud multo omniũ gratissimũ, ut iugi uehementiq; charitate uos inuicem cõplectamini, mutuis officijs inuicem subleuantes: ut qui uigilantior est, expergefaciat oscitantem: qui doctior, erudiat indoctiorem: qui attentior, admoneat cessantem: qui feruentior, extimulet frigentem: qui perfectior est, condonet per infirmitatẽ erranti. Nam hæc charitas ardens in proximũ, operit multitudinẽ peccatorum quibus obnoxij sumus deo. Quod in illum deliquimus, optime diluitur collocandis in proximũ beneficijs. Vt cuiq; facultas obtigit, ita hac studeat prodesse fratri. Cui res est, hospitalem sese præbeat, ac largiatur ijs quibus opus est, non grauate neq; cum murmure, sed libens & alacer, existimans se beneficiũ accipere cum dat, & huiusmodi rei dispendium ingens esse compendiũ apud deum, omnia cumulatissime remetientem. Quin & illud cogitate, quicquid iuuando proximo impenditis, dei beneficiũ esse, in hoc donatũ, ut hac ueluti sorte credita ditescatis usura piorum operum. Alijs alias dotes distribuit deus. Nemo sibi uindicet quod habet, cogitet dei munꝰ esse, quod per uos distribui uult in alios, ut ex mutuis officijs magis ac magis adglutinetur inter uos mutua charitas, & singulis per occasionem crescat præmium pietatis. Nemo sibi displiceat, quod hac aut illa dote

Ante omnia mutuam in uobismetipsis charit.

Vnusquisq; sicut accepit.

Sicut boni dispẽsatores

dote nō ſit præditus. Nemo ſibi placeat quod dotibus præcellat alios. Sic uiſum fuit diuiti benignoq; deo, uarie partiri ſua munera. Nemo dominus eſt eius qđ accepit. Diſpenſator eſt tantum, domini res eſt quam diſpenſat. Id ſi bona fide, ſi alacriter, ſi ſolicite facit, ne mercedem expectet ab homine, recepturus à deo. Si cui contigit doctrina ſacra, ſi cui donum eruditæ linguæ, non abutatur ad quæſtum, ad faſtum, aut inanem glariam, ſed ad proximi ſalutem, Chriſtiq; gloriam. Sentiant auditores eſſe dei ſermones, non hominum, & eum qui loquitur nihil aliud eſſe, quàm organum diuinæ uocis. Si quis magis ualet functione ꝙ doctrina, ſic adminiſtret dotem ſuam, ut non ſibi uindicet autoritatem, ſed deo tranſcribat, qui uim & robur ſuppeditat, ut efficaciter obeat, quod agit. Ita fiet ut ex dotibus uarie diſtributis, ex munijs uarie obitis, undiq; glorificetur deus, à quo ceu fonte nobis fluunt omnia, non per Moſen, ſed Ieſum Chriſtum, per quem ut unicum filium nobis largitur, quicquid largitur pater. Huic acceptum referet, qui officio fratris adiutus eſt, huic gratias aget, qui ſuo miniſterio gaudet adiutum fratrem. Summa igitur omnis gloriæ undiquaq; ad deum patrem redit ac filiū, cui iugis eſt gloria & imperium, nullo æuo finiendum. Amen. Nobis non eſt hic quærenda gloria, tantū oportet officij noſtri meminiſſe, quo placeamus deo. De præmio uiderit ille, cui fidimus. Ille perſequentium maliciam uobis uertet in bonū,

Chariſſimi, nolite peregrinari.

in bonum, cruciatus mutabit in gaudium, ignominiā in gloriam. Proinde charissimi ne interim, ceu re noua perturbemini. si cœlestis regni consortes futuri, tēporarijs afflictiōibus exploramini, uelut aurum igni. Nouum uobis uideri nō debet quod olim præcessit in probatis prophetis, quod nuper in Christo. Leuius ferendum est, quod uidetis cum omnibus deo probatis uiris uobis esse cōmune. At quod hac in parte discipuli præceptorem, membra caput refertis Iesum Christum, gaudere etiam ac uobis gratulari debetis, quod ut nūc uos habet dignos, quos uelit esse socios afflictionum, ita post cum aperuerit omnibus maiestatē suam, pudefactis & attonitis, qui illum & illius odio uos afflixerunt, exultabitis ineffabili gaudio. Interim si probris uos afficiunt hoīes, non ob uestra flagitia, sed ob professionem Christi, quatūuis affligimini corpore, tamen hoc nomine estis beati, quod in medijs etiam cruciatibus, in medijs ignominijs gloriosus ille spiritus dei refocillatur in uobis ob animum innoxium, sibiq; bene conscium. Dulce est pati cum Christo, gloriosum est pati pro Christo. Nam quod in ipsis est, probro afficiunt Christum, sed uestra innocentia, uestra tolerantia facit, ut id cedat in illius gloriam. Absit autem ut quisquam uestrum affligatur ob homicidium, aut furtum, aut conuicium, aut curiositatem eorum quæ nihil ad uos pertinent. Non enim cruciatus maryrem facit, sed causa. Quisquis autē patitur non ob

Secūdū uos dūt glorificatur.

nõ ob aliud nisi quod Christianus dicitur, non est qđ pudeat supplicij. Furem appellari turpe est, Christianum appellari gloriosum est. Beati sunt quibus uel sic licet effugere supplicia gehennæ, quibus per momentarias afflictiones datur aditus ad æterna gaudia. Ad hæc non admittit deus, nisi multa malorum tolerantia spectatum probatumq́. Olim exercebit formidabile iudicium, ubi misericordiæ tempus fuerit exactũ, ubi pro meritis sua cuiq; reddentur præmia. Interim mitius est iudiciũ, cum tẽporarijs cruciatibus ad purum examinati, reddimur idonei cõsortio Christi, qui nihil admittet, nisi purgatissimũ, ac defecatissimum. Iam tempus est ut hoc iudiciũ exerceatur, quo magis sit euidens, qui uere fidant deo, qui uere diligant Christum. Res prosperæ tranquillæq; nõ arguũt uerã pietatem. Mosaicas ceremonias seruare potest & hypocrita: at iacturã rerum, probra, carceres, flagra, mortem nemo fert æquo animo, nisi qui fidem inuictã cũ euãgelica charitate cõiunxerit. Ad hæc se parent qui uolunt olim regnare cũ Christo, iudiciũ hoc incipiet à domo dei, quæ est ecclesia. Quod si tãta purgatione nobis opus est, qui credimus euãgelio, & uiuimus innocenter, quis finis, quod iudiciũ, quæ pœna manet illos qui diffidentes euãgelio dei, persistunt in suis flagitijs? Si sic examinãtur qui simpliciter obediẽtes euangelio, relictis oĩbus huius mundi delicijs, tradiderunt sese studio pietatis, quid futurũ est ijs, quos euangelij prædi

Si autem ut christianus

Tempus est ut incipiat iudicium.

Si autẽ primũ à nobis.

prædicatio reddidit etiã deteriores? Et si qui iuste uiuunt, nullius mali sibi conscij, non sine periculo negocióq; perueniũt ad portum æternæ salutis, qua spe cõparebũt impij ac scelerosi in iudicio tam exacto támque formidando? Itaq; tantũ abest, ut illic sibi sperent ullam salutem, ut hi quoq; qui non ob malefacta, sed ob uoluntatem dei crucientur in hoc mundo, non debeant sibi fidere, sed pro uiribus exercentes opera pietatis, hoc pacto deponant animas suas apud deum cõditorem, cuius bonitas non sinet perire quod cõdidit, si benefactis immoriantur, siq; suis diffisi meritis, ab illius benignitate præmiũ expectent.

Itaq; & ij qui patiuntur secundũ uo. dei.

CAPVT QVINTVM.

Seniores ergo q in uobis sunt.

Hoc agite fratres, & seorsum singuli, & in cõmuni omnes, ut Christi uestigia sequẽtes, ad illius cõsortium perueniatis. Sed par est, ut qui præcellunt ætatis autoritate, præcellant & studio pietatis. Ab horum exẽplo, ab horum doctrina, ab horum autoritate pendet reliquus grex, quibus haud quaq̃ satis est, si suam tueantur innocentiam, ni multitudinis etiam curam agant. Nam his autoritatem addit canicies, prudentiã rerum usus, fidem integritas diu probata spectatáq;. Vos igitur appello seniores, populi custodes, senior & ipse, qui qđ doceo, re factisq; præstiti, quippe pro Christi nomine carceres & flagra perpessus, ad crucẽ etiam paratus ubi uolet deus, atq; idem optimã spem habens fore, ut quem ille dignum

Gloriæ cõmunicator.

ha

habuerit, ut pro ipſo perpeteretur, eundem ſit ad gloriæ cœleſtis conſortium admiſſurus, ſimulatq; uenerit ille dies, quo declarabit orbi maieſtatem ſuam, & finitis certaminibus proferentur præmia. Obſecro uos per Chriſto pro uobis toleratos cruciatus, per meas afflictiones, quibus dominum meum pro uirili ſequor, præbete uos uere paſtores multitudinis, quæ cuiq; forte obtigit, uigilate, obambulate, diſpicite, curate, ne quid deſit gregi, pro quo mortuus eſt Chriſtus, ne conſolatio ſancta, ne doctrina ſalutaris, ne uitæ euangelicæ exemplum. Epiſcopi uocamini, re præſtate quod appellamini. Paſcite, curate, regite, cuſtodite, ne quid pereat, ne quid aberret. Idq; facite non grauate, ueluti coacti metu, aut pudore, aut officij neceſſitate, ſed prõpte, ſed libenter, ſed ex animo, nihil aliud ſpectantes quàm quid deo ſit gratum. Illius negocium agitis, ab illo recepturi mercedem æternam. In hac uita ne quærite præmium. Turpe eſt quæſtus gratia curare populum Chriſtianum, quod nemo cum laude facit, niſi qui ſponte & gratis facit. Excidit à præmio cœleſti, qui uenatur hic officij mercedem ab hominibus. Huic proximũ eſt, ſi quis lucri quidẽ contemptor eſt, ſed tamen ambit honorem ac dignitatem, gaudet imperare, gaudet coli, nec huic erit præmium apud deum. Tulit hic mercedem ſuam: multum abeſt epiſcopi munus à dominatu. Non eſt tyrannis, ſed adminiſtratio. Ideo præſidet epiſcopus, non ut plus auferat lucri,

Non coactè ſed ſpõtanee

non ut regnet, utq; illi plus liceat, sed ut plus prosit. Memineritis igitur seniores officij uestri, sic gerite uos in omnibus, ut uestra uita populo sit exemplar uitæ euangelicæ. Discant ex uestris moribus lucrum negligere, discant aspernari fastum, discant officiorū suorū à Christo sperare mercedē, nec aliud interim spectare, nisi quia sic est honestum, sic deo gratū. Interim uel gratis agite bonos pastores. Quanquam id haud fiet gratis: imò cum die præfinito proferet sese princeps pastorum Iesus Christus, qui semet totum impendit ouibus suis, quarum custodiam nobis concredidit, tunc pro uili mortaliq; præmiolo percipietis gloriosam officij uestri coronam quæ nunquam marcescet. Nolite igitur uobis sumere, quod oportet à principe uestro expectare: nolite diem anteuertere, quem ille nobis incertum esse uoluit. Quemadmodum autem seniorū partes sunt, ut sese patres præbeant iunioribus, ita iuniores uicissim oportet se morigeros & obsequentes præbere senioribus, & quemadmodum seniores sese submittunt per euangelicam charitatem omnibus quo magis prodesse queant, ita iuuenes nō debent abuti modestia facilitateq; seniorum, imò hoc promptius conuenit illis obsequi, quo minus abutuntur autoritate sua. Vbi uera charitas est, ibi nec autoritas habet fastidium, nec iuuentus ferocitatem. Qui dignitate præminet, hoc tantum agit, ut alijs sit usui; qui subditus est, ultro plus præstat quàm ille exigit. Sit igitur

Et cū apparuerit princeps pastorum.

Similiter adulescentes.

Humilitatē insinuate.

igitur omnibus penitus infixa animi modestia: ea faciet, ut neq; grauis sit senioribus sua sollicitudo, neq; iuuenibus molesta sit illorum autoritas. Odit deus in hominibus animi ferocitatem, delectatur animis submissis ac deijcientibus sese, his libenter impartit suas dotes, qui sibi nihil tribuunt: illos repellit & auersatur ut indignos suo beneficio. Qui sese demittunt, hos euehit: qui semet efferunt, hos deijcit: qui suis fidunt uiribus, hos nō dignatur ope sua: qui suis præsidijs diffisi, toti pendent ab illius nutu, hos fouet ac tuetur. Submittite igitur uosmetipsos, non ob metum hominū, sed freti potenti manu dei. Non est periculum ne conculcemini perpetuo, ille uos euehet in altum, & attollet cū uenerit dies ille præmiorum. Ne circunspicite, ne diffidite: nolite metuere, ne malorum undis indefensi neglectiq; inuoluamini, quoniam ille qui nihil non potest, nihil non uidet, curæ uos habet, nec patietur quicquam uestri perire. Solet ætas iuuenilis esse propensa ad uoluptates, ad luxum, ad lasciuiam. Vos autem estote sobrij, uigilate animis, semper attenti, semper circunspecti. Non enim dormit ille uestræ salutis aduersarius sitiens hominum exitium, sed obambulat ue luti leo famelicus ac rugiens, undiq; captans quem deuoret: nullum non aditum tentans in uos, nunc insidians per uoluptates, nunc oppugnans persequutionibus. Ne date locum illi, sed infractis animis obsistite. Dicetis: unde uires aduersus tam potentem? Potentior

Sub potenti manu dei.

Sobrij estote & uiglate.

Fortes in fide.

est, qui curam habet uestri. Illi modo fidite totis animis, nihil poterit aduersarius. Erga diffidentes robur habet, erga fidentes imbellis est. Si hunc aut illum impeteret, fortassis esset iure grauis afflictio, nunc uniuersum piorum gregem pari impugnat odio. Christū in uobis persequitur, inuidet saluti omnium: quo leuius erit ferenda communis omnium afflictio, & concordibus animis standum aduersus hostem cōmunem.

Deus omnis gratiæ.

Ista breui finem habitura sunt. Nec interim uos destituet deus, unde proficiscitur omnis beneficentia: imò quod cœpit in uobis perficiet. Dedit istos animos, ut ob amorem ipsius non dubitetis adire cruciatus, per quos uocauit uos ad æternam gloriam suam. Non sinet uos excidere à palma, si fortiter certetis: aderit certantibus, uosq; fulciet, roborabit ac stabiliet, ût ad breue tempus afflicti, perueniatis ad coronam immortalitatis. Illius præsidio uincimus, illius munificentia carpimus præmium. Non est quod nobis arrogemus laudem.

Ipsi gloria & imperiū.

Soli deo debetur omnis gloria, non solum in hoc mundo, uerumetiam in omnia secula, Amen. In præsentia non agam uobiscum pluribus, nam hac ipsa de re uobis, opinor, nuper scripsi, licet paucis, per Syluanum fratrem fidelem, qui non dubito quin epistolam bona fide reddiderit. In ea uos obsecrabam & obtestabar, ût in eo quod cœpistis, perseueretis, ne qua res dimoueat animum uestrum. Verissimam ad salutem uiam estis ingressi. Huc usq; progressi estis dei beneficio.

cio. Persistite fortiter eiusdem præsidio, donec pertingatis ad palmam uitæ immortalis. Salutere uos iubet congregatio Christianorum, quam unà uobiscum deus sibi delegit Babylone, & in medio impiorum idololatrarum euangelicam sequitur pietatem, in medio corruptissime uiuentium amplectitur uitæ puritatem. Soli non estis, ubiq; habet deus suos electos: pauculos quidem illos, sed exquisita seminaria, olim latius propagandæ ecclesiæ. Salutat uos Marcus, qui mihi filij est uice. Salutate uos inuicem osculo non uulgari, quod ex more datur, non ex animo, sed sancto, puro, uereq; Christiano, quod ab animo non dissideat, quod caste syncereq; amantis sit non mendax symbolum. Atq; (ut epistolam indidem finiam unde sum exorsus) gratia & pax uobis omnibus semper adsit, qui insiti corpori Iesu Christi, illius spiritu uiuitis, ut illa deo uos copulet, hæc uos mutua conglutinet concordia: quod faxit deus Opt. Maximus.

PARAPHRASEOS IN PRIOrem epistolam Petri apostoli, FINIS.

In epistolam

IN EPISTOLAM PETRI APO STOLI POSTERIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROT.

HANC, *ut apparet, scripsit admodum senex, & iam morti uicinus, quandoquidem de obitu suo meminit. Scribit autem promiscue Christianis omnibus, adhortans ad uitæ puritatem, & ueterum exemplis ac terrore iudicij extremi, deterrens à turpibus, uehementer insectans eos, qui simplicium animos peruersa doctrina corrumperent, negantes aduenturum Christum.*

ARGVMENTI FINIS.

Paraphrasis

PARAPHRASIS IN EPI ſtolam apoſtoli Petri poſteriorem per Eraſmum Rotero damum.

SYMEON Petrus, quondã Moſaicæ legis cultor, nunc ſeruus ac legatus Ieſu Chriſti, cuius euangeliũ ueluti lux diſcutit ac diſpellit omnes umbras ueteris teſtamenti, abſq; delectu, ſeu gẽtis, ſeu religionis, ſeu ſexus, ſeu ſtatus, aut conditionis, omnibus ſcribo. Omnes enim nobis cognatos ac cõiunctiſſimos ducimus, quicunq; nobis æquari meruerũt in euãgelicæ fidei profeſſione, per quam nobis contigit uera iuſticia, nõ per circũciſionem, aut legis hoſtias, ſed per bonitatem dei noſtri, perq; mortem ſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti,

qui gratis condonauit nobis uetera peccata, ut post hac sequamur iusticiam euangelicam, quæ sita est nõ in ceremonijs, sed in uera animi pietate. Et habet qdam longe perfectius iusticia Iudaica, quæ ueræ iusticiæ umbra duntaxat est. Precor autẽ, ut quemadmodum hactenus abunde profecistis in euangelica gratia, semper aliquid addentes pietatis incrementis, & indies arctius astringentes fraternã inter uos concordiam, ita consummare dignetur diuina benignitas in uobis sua munera, quæ bona hoc magis uobis accrescunt, quo magis promouetis in agnitionem dei patris, & huius filij domini nostri Iesu Christi. Quos uere agnoscere uita est æterna. Est enim caput salutis autorẽ salutis agnoscere, ne quid hinc arrogemus meritis ac uiribus nostris, aut præscriptis Mosaicæ legis, cum quicquid ad ueram uitam, quicquid ad uerã pietatem pertinet, illius diuina uirtus nobis largita sit absq; præsidio circũcisionis, tantũ per fidẽ qua agnoscimus deum patrem, à quo proficiscuntur omnia, & Iesum Christũ, per quem unum nobis donantur oĩa. Non hæc præstantur meritis nostris, sed illius gratuita munificentia, quæ ultro uocauit nos ad beneficium salutis: & inglorijs, ac uirtute uacuis impartiuit suã & gloriam & uirtutẽ, ut qui nostris uitijs addicti ueluti sordida fœdaq; mancipia seruiebamus idolis, insiti Christo, redderemur & puri, & gloriosi, sublatis sceleribus quibus fœdabamur. Nostram ignominiam in se

Gratia & pax.

Propria gloria & uirtute.

in se transtulit, ut ultro in suæ gloriæ consortiū coo-ptaret, nostra cōmissa in se recepit, ut nos illius innocentia gauderemus. Iam hæc ipsa maxima sunt, at lōge maiora magnificentioraq; sunt, quæ nobis promittūtur in posterū, non per Mosi legem, ut sæpe iam diximus, sed p agnitionē Iesu Christi. Quid autem promittitur? Nimirum ut etiam si ad genus Iudaicū non pertinetis, tamen efficiamini pariter cōsortes diuinæ naturæ, allecti in numerū filiorum dei, possessuri hæreditatem immortalis uitæ, si modo hic interim incorrupta uita quādā immortalitatē meditemini, ac refugeritis ab omni corruptione uitiorum ac cupiditatū, quibus infectus animus ad mortem tendit æternam. Innocentiam semel gratis largitus est deus, eam non satis est tueri, sed omni studio adnitentes, satagite, ut benefactis locupletemini, ne fides sit ociosa, sed hanc comitetur probitas, ne quid agatur dicaturúe, nisi qđ honestum est. Probitatē excipiat scientia, ut non solū sequamini quæ recta sunt, uerum etiam perspiciatis, quid, quo loco, apud quos, quatenus, & qua ratione sit agendum. Scientiā comitetur temperantia, & animus inuictus aduersus omnes illecebras mundi, sine deflexu constanter sequatur id quod optimū esse iudicauit. Temperantiæ iungatur patientia, ut dum benefacitis, mala fortiter toleretis. Nā quos blandimēta mūdi non emolliunt, hos aliquoties frangit impatientia malorum. Patientiæ adsit pietas, ut quicqd agitis, aut

Per quē maxima et preciosa.

Vos autem curā omnē.

patimini, ad dei gloriam referatis. Pietatẽ comitetur fraterna charitas, ut quẽadmodũ deum amatis ꝓpter ipsũ, ita illius gratia diligatis oẽs, qui deũ ꝓfitentur. Fraternam charitatẽ augeat cumuletq; dilectio, quæ bene mereri studeat de omnibus, non solum de pijs et Christianis, uerum etiam de impijs. Hi sunt fructus euangelicæ fidei, qui si uobis adsint, atq; etiam exuberent, effecerint, ut quod per fidem agnouistis dominũ nostrum Iesum Christũ, non fuerit uobis inutile atq; infrugiferum, etiam si sitis à circuncisione alieni. Siquidẽ in his sita est summa Christianæ pietatis: quæ si cui defuerint, is frustra Christũ professus est, cum ab euangelica luce relabatur in ueteres tenebras, nec aliter quàm cæcus manu uiam tentans, per ambages cupiditatũ mundanarũ circũagitur, neq; cernit uiam qua peruenitur ad Christi consortium, ingratus etiã Christi beneficio, à quo cũ sit semel gratis purgatus à pristinis cõmissis, tamen uelut oblitus huius tantæ clemẽtiæ, rursus in eadem relabitur. Quapropter fratres, ne uos securos & oscitantes reddat, quod diuina bonitas uos nihil promeritos uocauit ad professionẽ euangelicam, semel condonatis prioris uitæ peccatis omnibus, imò tanto magis adnitamini, ut dei bonitas qua uocauit uos, qua delegit, ne uobis uertatur in perniciem & cumulum damnationis, si benignitatis illius ĩmemores, eò reuoluamini, unde uos sua morte redemit. Quin potius ambite benefactis, ne deus uos ui-

Cui enĩ non præsto sunt hæc.

dea

deatur frustra uocasse ac delegisse. Huius rei nonnulla pars in uobis quoq; sita est. Etenim si cogitaueritis unde uos uocarit deus, ad quæ uocarit, quæ præmia proposuerit, & si ad hæc ijs rationibus cõtenderitis, quas paulo ante commonstraui, nusquàm à recto pietatis cursu prolabemini. Siquidem hac contendentibus, aderit abunde diuinum auxilium, suppeditabitque uobis opem suam, ut tandem uictores huius mundi perueniatis in æternum regnum domini & seruatoris nostri Iesu Christi, potituri cum illo bonis cœlestibus, cuius amore terrena contempsistis. Amplissimum est præmium, sed summo conatu ambiendum. Quapropter non cessabo uos unquàm hisce de rebus cõmonefacere, tametsi non arbitror esse necesse, cum & faciatis & memineritis, quid uobis sit agendum. Iamq; longo progressu pietatis confirmati etiam sitis, iam diu cognita ueritate, quam hucusque constanter sequimini semel amplexi. Sed tamen quo magis ac magis uigiletis in eo quod cœpistis, partes meas arbitror, ut memor præcepti domini mei, qui iussit, ut ipse cõuersus, confirmarem fratres meos, quàmdiu uobiscum uersor hospes in terris in huius corpusculi tabernaculo, expergefacere atque extimulare studium pietatis in uobis, atque eo sanè magis quod sciam breui futurum, ut exutus huius corpusculi domicilio, terræ exilium, cœli municipio cõmutem. Nam id mihi significauit dominus noster Iesus Christus, cui hactenus mi

Certã uocationẽ uestrã

Propter q̃ uos incipiã

lito

lito in hoc tabernaculo. Nunc igitur dabo opeăr, ut hæc interim sic infigătur animis uestris crebra admonitione, ut possitis & post obitum meum meminisse, cum non licebit uos admonere uoce. Cum enim certissimum sit, quod à nobis accepistis, non oportet ab eo deflectere. Neq; enim doctrina nostra talis fuit, qualis philosophorũ, qui fabulis arte compositis, & humanis argutijs persuadere conantur, quod ipsi nõ intelligunt, inter se quoq; dissentientes. Nos haud quaquã ista sequuti, patefecimus uobis potentiã & aduentũ domini nostri Iesu Christi, & illius maiestatem, quã his oculis conspeximus, uobis prædicamus. Dignatus est enim suis aliquot ante mortem suam specimen aliquod exhibere, quanta cum potentia, quantaq; cũ gloria sit olim uenturus, iudex uiuorũ ac mortuorũ, & quã admirabilem felicitatem sit largiturus ijs, qui illum constanter diligunt. Cum enim deus pater illum totũ gloria ac decore conuestisset, adeo, ut uultus illius solis instar luceret, ac uestimenta niuis cadorem superarent intantũ, ut humanus obtutus non ferret cœleste spectaculũ, accessit & paternæ uocis multo honorificentissimũ testimoniũ, quæ ad hũc delata est è sublimi à magnifica maiestate patris. Erat autem huiusmodi. Hic est filius meus dilectus, qui complacuit animo meo, ipsum audite. Nullum poterat ædi testimonium, neq; plenius, neq; magnificentius. Atq; id proditum est, non à propheta quopiam, sed ab ipsa patris maiesta

Sed spectatores facti.

maiestate. Hæc oculis nostris aspeximus, hæc auribꝰ hausimus, cum præsentes essemus illi in monte sancto Thabor. Si maximũ pondus apud uos habent prophetarum oracula, qui per ænigmatũ inuolucra uaticinabantur de Christo, grauius esse debet ipsius patris de filio præconium. Prophetæ cum patris uoce consentiunt, si modo quis recte interpretetur. Hi suis promissis ueluti præparant animos ad ueritatem euãgelicã, dum adumbrant, ac ueluti deliniant, quod palàm exhibet euangelica prædicatio. Proinde non improbo quod Iudæi uehementer intenti uaticinijs prophetarum scrutantur illic aduentum messiæ. Est enim nonnullus gradus ad fidem euangelicam, credere Christũ uenturũ. Nam citius credet uenisse, cui iam certo persuasum fuerit uenturũ esse. Bona spes est igitur de eo qui nondũ illustratus euangelica luce, prophetis attendit, ceu lucernæ apparenti in obscuro loco. Præstat enim habere qualecunq; lumen, quàm nullum, donec aduẽtante sole, dies illucescat, qui dispellat omnẽ caliginem, & obscuret etiam ipsam lucernam, iamq; exoriatur in cordibus uestris lucifer ille prædicationis euangelicæ, qui solem ipsum adesse nunciat. Prophetarum uaticinia ita demum erunt usui, si qui legunt, meminerint scripturam propheticã figurarum inuolucris obscuram esse, nec intelligi posse absq; interpretatione. Ea interpretatio nõ est cuiuslibet, nec arbitraria cuiuis. Siquidem prophetæ qui uaticinia prodiderunt

Et habemus firmiorem.

runt

runt, non e suo sensu, animiq; arbitrio prodiderunt, sed cum essent homines sancti puriq; ab omnibus humanis cupiditatibus, spiritussanctus afflauit illorum animos, ac uelut organis abusus, per illos nobis suam mentem utcunq; significauit. Quod homines humano sensu proferūt, id potest humano ingenio percipi. Cæterum quod afflatu diuini spiritus proditum est, id requirit interpretem, simili afflatum spiritu. Qui qđ de Christo dictum est, ad mundanum aliquem regem accōmodant, quod de cœlesti uita, ad huius mundi felicitatem trahunt, quod de bonis animi dictum est interpretantur de cōmodis huius seculi, multū aberrāt à mystico sensu prophetiæ. Nec his facile persuadetur uenisse Christū, cum ex falsa prophetiæ interpretatione terrenū quendam Messiam sibi finxerint, qualem ille non præstitit. Et ideo non agnoscunt illū, non quia dissideat ab imagine spirituali ꝓphetiæ, sed qđ discrepet ab idolo falsæ interpretationis.

CAPVT SECVNDVM.

fuerūt uero & pseudo prophetæ.

Quisquis ex sui animi affectu uaticinatur, falso nomine propheta dicitur. Quisquis prophetæ uaticiniū ad suas cupiditates interpretatur, falsus est interpres. Fuerunt & olim apud Iudæos pseudoprophetæ, qui uel ad principis gratiam, uel ad quæstum, uel in odium aliorum uaticinabantur, non quod dictabat spiritus dei, sed quod ipsi sibi cunfinxerant. Hi se pro ueris prophetis gerentes, decipiebant stultos, ac ueris

ueris prophetis obstrepebāt suis mēdacijs. Sic et post obitum meum exorientur, qui se falso nomine iactabunt esse doctores euangelicos, cum futuri sint magistri falsitatis. Hi deflectentes ab euangelica doctrina, inducent hominū cōmenta, pro salutari ueritate ingerent sectas perniciosas, ad suum quæstū, ad suam gloriam ac tyrannidē spectantes potius, quàm ad negocium Christi, atq; eò uesaniæ progredientur, ut ingrati dominū suum Iesum, cuius sanguine redempti sunt, cui semel dedere nomen, non uereantur abnegare, sceleratiores etiam ethnicis, qui Christū nunq̄ professi sunt. Quibus factis irritabunt in se diuinā ultionē, & non solum nihil eis proderit semel fuisse Christū professos, uerum etiam accersent sibi celerem interitum à uindice deo. At parum erat, si soli perirent, qui iam perditi sunt, multos etiam secum pertrahent in exitium. Inueniet enim falsa doctrina suos discipulos, his freti audebunt obtrectare euangelicæ ueritati, quam à nobis accepistis, neq; syncere tractabunt sermonem euangelicū, quem uident ad suas cupiditates nihil cōducere, sed intenti priuatis lucris suis, fictis sermonibus imponent simplicitati uestræ, non hoc agentes, ut uos lucrifaciant Christo, sed ut ex uobis sibi q̄ plurimum auferant lucri. Vident enim euangelicā doctrinam parum esse plausibilem ijs, qui capiuntur huius mundi delicijs, uident non esse rem delicatā, id qđ nos facimus, per omnes mortes constanter aduersus impios tue

Et multi sequentur.

De uobis negociabūtur.

os tueri synceritatem euangelicæ doctrinæ. Proinde uitiabunt illi ueram Christi doctrinam, proq; hac do cebunt quæ sunt crassis auditoribus blanda magis q̃ salutifera, quæq; ipsis rem & gloriã concilient apud mundum, non apud deum. Malent enim ob tẽporariam gloriam ac uoluptatem, æternum exitium & sibi parare & alijs, quàm per momentarias afflictiones corporis ad immortalem felicitatem eluctari. Cauete ne hos duces sequamini, nisi rectà uelitis abire in exitium. Neq; uos fallat quod hic fastu præminent, quod ditescunt, quod suauiter uiuunt. Haud diu fruentur hac usura falsæ felicitatis. Vt enĩ pijs breui sua præmia contingent iam olim apud deum decreta, ita his sua decreta pœna prorsus accelerat, neq; dormitat illorum pernicies, subito securos & oscitantes oppressura. Hominũ iudicijs poterunt imponere, deum falle re non poterũt. Vt illis ignoscant homĩes, apud quos ualent autoritate, deus nõ ignoscet, qui nullius magni tudinem ueretur. Cur enim his nunc parcat, qui olim nec ipsis pepcit angelis qui peccarãt, sed è cœlo præcipitatos, uinctos æternæ noctis catenis, in tartari carcerem detrusit, seruatos in hoc ut extremo iudicio damnati, dedantur æternis supplicijs? An in hominibus feret impune superbiã, qui nõ tulit in angelis? An his erit impune quod faciunt post euãgelicam lucem patefactam, post tot beneficia gratis collata, qui nec rudi ac prisco mundo pepercit, sed offensus hominum uitijs

Quibus iudicium iam olim nõ cessat.

Si enĩ deus angelis peccãtibus n. p.

uitijs, orbi ſceleribus inquinato diluuium induxit, deletis omnibus, excepto Noë, quem octauum ex tam immenſa mortalium multitudine uoluit eſſe incolumē, quod cæteris contempta dei lenitate, ſolus extructa arca teſtaretur ſeſe metuere uindictam omnipotentis. An hos non puniet, qui tot ciuitates, ac tam florentem regionem Sodomorum & Gomorreorum ſulphurea pluuia redegit in cineres, atq; ita funditus euertit, ut nihil ſuperſit præter horrendū ac peſtilentem lacum, qui teſtetur quæ pœna maneat illos, qui ſimilibus flagitijs in ſe prouocarint iram dei? Atq; ut illis ſua impietas fuit exitio, ita Loth ſua innocentia ſaluti fuit, cui cum homines nefarij uim pararent, & abominandis libidinibus ſuis caſtum ac iuſtum uirum opprimerent, deus illum eripuit è cōmercio ſceleratorū, inter quos erat illi grauiſſimum uiuere. Cum enim eſſet ipſe & oculis & auribus purus caſtusq;, graue ſuppliciū erat animo pio audire quotidie, uidere quotidie, quæ toto pectore deteſtabatur. Ex his ſatis declaratum eſt, nunquam cōmittere deum, ut cuiquam ſua innocentia ſit fruſtra, aut ut cuiquam ſua impietas ſit impunita: etiamſi ad tempus leniter fert aliquos, ut aliquando reſipiſcant: etiam ſi patitur ſuos ad tempus aliquando tentari, tamen cum tempus adeſt, nouit ab afflictionibus eripere pios, cōtra nouit impios reſeruare puniendos æternis ſupplicijs in diem extremi iudicij. Nullū genus iniuſticiæ ſinetur impunitum. Sed præcipue pœ

Magis autē eos qui.

nas daturi sunt, qui ceu diffisi promissis euangelicis, hic sequũtur, quicquid corpori collubitum sit, seruientes fœdis libidinibus quibus undiq; conspurcant omnẽ uitam. Quoq; sceleratiores sint, turpitudinem uiolentia conduplicant, contemnunt, autoritate publica præditos, audaces, præfracti, qui dignitate præminentes non uerentur conuicijs incessere. Et hæc audent homunculi, cum angeli longe præstantes uiribus ac robore, licet aliâs impij, non tamen eò sunt audaciæ progressi, ut sustinuerint deo maledicere: & qui in cæteris neglexerunt dei uoluntatem, in hoc tamen ueriti sunt illum offendere, deferentes autoritati diuinæ. At isti spiritibus impijs sceleratiores, ceu bruta pecora, nata in hoc ipsum, ut capiantur ac perdantur, cum nõ uereantur præfectis suis obtrectare ac maledicere, ignorantes interim illud ipsum, cuius gratia de illis maledicunt, quemadmodum corruptis suis moribus accersunt sibi perniciem, ita pecudum ritu peribunt, percipientes impiæ uitæ dignam mercedem, qui quidem existimant suauem ac magnificam esse uitam, si prorsus exuto omni pudore, lucri quoque luxui, fœdisq; uoluptatibus indulgeant. Nam nonnullus adhuc pudor habet illos, qui hæc noctu faciunt. Quis istos credat homines? Labes sunt uerius & maculæ, qui in fœdis illis suis cõmessationibus, in quibus miserabili errore ponũt summam felicitatis, uobis insultant uelut insanis, qui præsentis uitæ commodis non fruamini.

Dominationem contemnunt.

In corruptione sua peribunt.

Atq;

Atq; interim luxus inuitat libidinem, cumq; uino madent, oculos habent libidinantes, neq; quicquam aliud cogitantes quàm adulterium, aut alia flagitiorum genera. Neq; enim semel excussa ratione, semel inflammati uino, norunt à peccando cessare, sed à flagitio properatur in flagitium, adeo ut non sat habeant, si ipsi perdite uiuant, ni & aliorum animos nondum uirtute confirmatos, ad suam turpitudinem pelliciant atq; inescent. Iam fortasse tolerabilius sit, si tantum luxu libidineq; peccarent: nullum uitij genus abest. Vt turpiter prodigunt quod habēt, ita turpiter parant quod profundant, habentes animū & ingenium ad auariciam, ad fraudem, ad rapinam exercitatum, quæstus gratia nihil non facientes, ob lucrum male precantes pijs ac bonis, & pecunia corrupti deflectunt à uia recta, & in hoc referentes patrem suum Balaam filium Bosor, qui cum sciret optima, tamen iniqua mercede corruptus, maledicere studuit ijs, quibus propitius erat deus, eoq; cæcitatis illum perduxit auaricia, ut ab asina corriperetur, & cum homo uesanus mentem exuisset humanam, brutum animal humana uoce loquens, cohercuit prophetæ dementiam, plus cernens corporeis oculis, quàm ille cernebat oculis animi, uidelicet exoculatus pecuniæ cupiditate. Hi sunt qui miram quandam ac nouam doctrinam pollicentur, cum nihil adferant dignum euangelica professione, similes fontibus aqua carentibus, ad quos si sitiens accurras præter sor

Delicijs affluentes.

Cor exercitatū in auaricia.

des ac lutum nihil reperias, similes nebulis quæ huc & illuc impelluntur procella uentorum, ac spem faciunt pluuiæ, terræ sitienti, cum interim ne gutta quidem ab illis destillet doctrinæ salutiferæ. Promittunt euãgelicæ doctrinæ lucẽ, & inuoluũt tenebris errorũ, quos æternæ manent tenebræ apud inferos. Cum enim uerbis mendacibus magnifica quædam professi sint, atq; hac spe pellexerint & inescarint eos, qui cœperunt ad meliorem frugem resipiscere, deceptos inuoluũt carnis cupiditatibus, & huius uitæ uoluptatibus, pollicentes se liberaturos alios ab errore, cum ipsi uersentur in summis erroribus, promittentes alijs libertatem à uitijs, cum ipsi serui sint turpitudinis. Etenim à quo quisq; superatus est, cuius arbitrio uiuit, huic iure seruus dicitur. Neq; enim illis prodest semel gratis ereptos fuisse à uitiorum seruitute si suapte sponte eódem relabuntur: imò hoc fœdior est seruitus, hoc miserior, quia post gustatam libertatem ultro accersita. Quod cõmissum est ante prædicatum euangelium, magna ex parte datur errori, datur ignorantiæ. At qui semel agnito per euangelij prædicationem domino & seruatore nostro Iesu Christo, per baptismum aufugerunt ab inquinamentis huius mundi, ac uitam puram cœlestemq; professi sunt, si rursus superati cupiditatibus inuoluantur pristinis sordibus, ijs non solum nihil opitulatur baptismus, uerumetiam peiore in statu sunt quàm fuerint, antequàm Christum agnoscerent.

Quibus caligo tenebrarum.

Si enim refugientes.

agnoscerent. Leuius enim peccat, cuius peccatum suble uat ignorantia. Grauius damnabuntur, qui crimen im pietatis ingratitudinis uitio cumularunt. Itaque præ stiterat illis omnino non nouisse doctrinam euangeli cam, quæ docet innocentiam ac puritatem, quàm post cognitam & acceptam desciscere à sancto præcepto, quod illis semel traditum fuit. Quid enim aliud istis accidit, quàm quod uere solet prouerbio dici? Canis re sorbens id quod semel euomuit, & sus lota reuertens ad uolutationem in cœno. Frustra canis repurgauit uo mitu stomachum, si repetit quod eiecit. Frustra sus limpidis aquis abluit cœni fœtorem, si mox à lauacro redit ad sordes relictas.

CAPVT TERCIVM.

Pluribus uerbis hæc inculco charissimi, atque adeo iam alteris hisce literis eadẽ de re uos com monefacio, non quod dubitem de synceritate mentis uestræ, sed ut quod scitis ac tenetis, magis ac magis memineritis, & quod facitis faciatis alacrius constan tiusq;. Minus erit periculi ab illorum sceleratæ doctri na, si memores fueritis hoc prædictum olim à sanctis prophetis, qui monuerunt hoc hominum genus esse ca uendum. Siq; memineritis idem esse præceptum à no bis, qui sumus apostoli domini & seruatoris Iesu Christi, qui uetuit ne quis huiusmodi, qui pro ueritate euangelica perniciosam adferunt doctrinam, aures præbeat. Illud igitur in primis scitote, uenturos olim

Hanc ecce uobis cha riss.

 non

non prædicatores, sed illusores instructos præstigijs & imposturis quibus fallant incautos, qui non sequentur ea quæ nos docuit Christus, sed ut uiuent pro cupiditatibus animi sui, ita etiam pro libidine sua docebunt, quæ tali uitæ congruent. Quoniam illis turpiter uiuentibus non erit optabilis aduentus domini, idcirco persuadebũt tum sibi, tum alijs, nunquam rursus aduenturum, dicentes: Vbi est promissa resurrectio? ubi iudicium? ubi præmia diuersa pro uitæ meritis? ubi aduentus eius in dies singulos frustra expectatus? Existimabunt enim nunquam futurum, quod aliquandiu differtur. Quod, inquiunt, uestigium resurrectionis? Mortem obierunt alij post alios patres nostri, neque quisquam adhuc reuixit. Et quemadmodum ab orbe condito, morientium ac nascentium uicibus propagantur omnia, ita huc usque manet idem cursus naturæ, cum ex mutatione mundi quæ præcessit, colligere liceat nouationẽ futuram. Et ut illa accidit, non expectantibus ijs, qui pro sua libidine uiuebant, ita hæc eueniet siue credimus, siue non credimus. Nam illud latet istos, aut (quod magis reor) scire se dissimulãt, quod olim conditi sunt cœli, simulq; terra, quam aliqua ex parte nudabant aquæ, quibus prius operiebatur, magna item aquarum ui in sublimi pendente. Cumq; genus humanũ passim esset inquinatum uitijs, deus offensus, immisso diluuio perdidit illius temporis mundũ, seruatis octo duntaxat, qui coluerant innocentiam.

Vbi est promissus aduentus eius.

Latet enim eos hoc uolentes.

Hoc

Hoc uniuersale iudicium deus tum exercuit, per aquã purgans terrã & innouans. Porrò cæli sicut conditi sunt hactenus perseuerãt, qui referuãtur incẽdio, per quod & ipsi purgabũtur in die iudicij, cum per ignẽ perdentur impij, quemadmodũ olim per aquã perierunt. Cum igitur certissimũ sit uenturũ diem illũ, non refert admodũ, serius an maturius ueniat. Illud tantum curandũ uobis, ne quãdocunq; uenerit, offendat nos imparatos. Nobis pro nostro animo quædã longa uidentur, quædã breuia. At deo nihil est, neq; breue, neq; longũ. In suis ꝓmissis non seqtur cupiditatẽ nostram, sed suum æternum & immutabile consilium, cui nihil est neq; præteritũ, neq; futurum, sed omnia præsentia. Nobis autem quicquid promisit, exhibet tempore quod ipse sibi præscripsit. Alioqui nihil apd' illum interest, siue intercesserit unus dies, siue mille anni. Eadem fide præstat quod serius præstat, qua qd' maturius. Iam enim qd' ad ipsum pertinet, præstitit quicquid decreuit præstare. Non enim mutato consilio hominum contatorum more recrastinat, ac prorogat sua promissa, quemadmodum falso opinantur quidam, deum è suis moribus metientes, sed aliquãdo spacium longius præscribit uestra causa, pro lenitate ac mãsuetudine sua nolens quenquam perire, quod quidem in ipso est. Sed cupit omnes aliquando resipiscere, ne qui pereunt, causari possint sibi temporis spacium defuisse mutandæ in melius uitæ. Ade-

Vnum uero hoc nõ lateat uos.

Vnus dies apud dominum sicut mille anni.

rit autē ille dies inexpectatus, nec aliter obrepet mortalibus, q̄ fur nocturnus obrepit dormientibus. In eo tanta uis erit incendij, ut cœli magno impetu trāsituri sint in aliā speciē. Cæterū elementa, q̄bus inferior hic mundus constat, æstu soluentur. Porrò terra quæq; in ea cōtinentur, exurentur igni, totaq; rerū natura purgabitur. Quod si tunc oportet usq; adeo omnia esse pura, ut hæc etiam dissoluenda sint quæ nō peccant, quantopere uobis adnitendū est, ut dies ille uos omni uitæ sanctimonia, omnib⁹ pietatis studijs integros ac purgatos reperiat? Id interim agendū magna celeritate, quo semper parati sitis, quandocunq; uenerit ille dies dei. Cuius exactum iudiciū nemini licebit effugere, qui usq; adeo nihil feret impurū, ut cœli ardentes soluendi sint, ut elementa æstuantia colliquescere cogenda. Post hæc iuxta promissum illius expectamus cœlos nouos, ac terram nouam, quæ nihil habeāt corruptionis, nihil noxæ, ut nos in quibus nihil erit corruptæ mētis, fruamur illis incorruptis. Quapropter fratres charissimi, iudicium hoc tam rigidum semper præ oculis habentes, date operam, ut dominus adueniens uos reperiat puros & inculpatos, nō apud hoīes tantū, quorū iudicia sæpenumero falluntur, uerum etiam apud ipsum. Nam is demū purus est, qui deo iudici purus est. Et si forte dies ille serius aduenerit, nolite sic interpretari, quasi uenturus non sit, sed hanc domini lenitatem, quā facit omnibus spacium ad pœnitentiā

tentiam, existimate consulere saluti hominũ. Quibus de rebus scripsit uobis charissimus frater & collega noster Paulus, hoc copiosius, quo donum uberius sapientiæ donauit illi deus, & in omnibus ferè epistolis hortatur ad huius diei expectationem, nõnunquam ita loquẽs, quasi iã instet dies domini, quo magis extimulet studiũ pietatis, cũ dies ille (quoniã incertus est) sic expectandus sit quasi hodie uenturus, sed ita, ut nemo certũ præscribat tempus. Hæc atq; alia quædam Paulus pro sua sublimi sapientia admiscuit epistolis suis, quæ cum ab ipso rectissime dicta sint, tamen imperiti parumq; firmi, peruersa interpretatione detorquẽt, quemadmodum & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perniciem, ut quod bonis est saluti, id ipsorum uitio uertatur istis in uenenum. Vos igitur fratres tot modis præmoniti, tum à me, tum à Paulo, cauete ne fraude nephariorum hominum unà cum cæteris seducti, excidatis à uestra firmitate fidei, quam hactenus præstitistis: quin potius date operam, ut assidue crescatis ac progrediamini in donis & agnitione domini nostri & seruatoris Iesu Christi, cui gloria & nunc in hac uita, & in æuum omne: Amen.

Sicut et charissimus frater noster Paulus.

PARAPHRASEOS IN POSTE riorem epistolam Petri apostoli, FINIS.

IN EPISTOLAM IVDAE ARGVMENTVM PER ERASMUM ROTERODAMŪ.

Multis uerbis destomachatur in eos q̄ cupiditatibus suis excæcati, aduersabantur euangelio. Quod tamen nouū uideri non debeat, cum iam olim in hoc destinati sint, et ab apostolis prædictū sit, id genus homines irrepturos in gregē Christianorum. Aduersus hos sic armat eos, ut studeant & illos uel increptatione coërcere, uel admonendo seruare. Quod si non queant, certe ipsi sese parent in aduentū Christi.

ARGVMENTI FINIS.

Paraphrasis

PARAPHRASIS IN EPISTOLAM *Iudæ apostoli per Erasmum Roterodamum.*

IVDAS Thadæus Iesu Christi seruus, frater Iacobi hanc epistolā scribo nō solū Iudæis aut proselytis, sed in cōmunne omnibus, quos clementia dei patris ultro sanctificauit, & citra legis adminiculū, ex impijs pios, ex idololatris ueræ religionis cultores fecit, quos in hoc ipsum diuina benignitas seruarat Iesu Christo, ne cum cæteris abirent in barathrum æternæ damnationis, quos eosdem

nunc sua gratuita munificentia uocauit ad salutem euangelicam. Nibil uobis precari queam in hac uita felicius, quàm ut diuina bonitas sua munera semper in uobis multiplicet, misericordiam, pacem, & charitatem: Misericordiam, ut indies magis ac magis absitis à uitæ pristinæ uitijs: Pacem, ut pietate uitæ concordiam alatis, quam habetis cum deo: Charitatem, ut mutua concordia sitis unanimes, & alij in alios benefici.

Misericordia uobis.

Charissimi, quoniam euangelica charitas facit omnia communia, siue quid acidit boni, siue quid mali, præsertim in his quæ ad æternam salutem pertinent, tantum mihi studium fuit scribendi uobis de uestra salute, quæ me nõ aliter habet sollicitum, quàm si mea esset, huc uidelicet extimulante fraterna charitate, ut mihi non quiuerim temperare, quin hac epistola uos exhortarer, ut pro tuenda syncera fide, quæ semel ab apostolis tradita est sanctis, decertetis aduersus pseudapostolos. Neque solum in hoc laborate, ut persistatis in fide uestra, uerumetiam ut alijs opitulemini, ne seducantur ab impostoribus. Inæstimabilis est fidei thesaurus, eóque impensius aduigilandum, ne uobis interuertatur. Cum enim uobis pure synceréque tradiderimus euangelicam doctrinam sicut accepimus à Christo, tamen sub prætextu religionis obiter admiscuerunt se quidam impij, ac ceu lupi in ouile domini irrepserũt, pietatis specie uẽditantes sese, cũ hostes sint ueræ pietatis. Ne quid autẽ hæc res ceu noua perturbet

Omnẽ solicitudinem faciens.

bet animos uestros, sic olim decretũ est arcano dei cõsilio, sic prædictum est, exorituros qui suis flagitijs et uestram exercerent pietatem, & sibi condemnationẽ accerserent, gratuitã beneficentiã dei nostri, qua nobis semel gratis peccata condonauit, & à legis asperitate liberos reddidit, uertunt in occasionẽ lasciuiæ: cum illius beneficio magis inuitari debuerint, ut innocentiam gratuito datam pijs studijs & tuerentur & ornarent, atq; inflãmati charitate euangelica, copiosiore etiam atq; exactiorem iusticiam præstarent uolentes, quàm Mosaica lex præscripserat. Nunc isti data libertate abutuntur ad turpitudinem ac peccandi licentiam, & ultro recidunt in ueterem seruitutem, unde suo sanguine redemerat illos Iesus Christ⁹, abnegantes deum, quem semel professi sunt, cum solus sit herus omniũ quæ in cœlo sunt & quæ in terra, abnegãtes & dominũ nostrũ Iesum Christũ, qui nos sibi sacri cruoris sui precio asseruit. Nihil profuerit esse redemptos, nisi perseueremus in his ad quæ sumus uocati. Non opinor opus ut uos doceam, cum nihil uos fugiat, tantũ illud in memoriã redigam, ne quod scitis excidat. Olim nihil profuit Hebræis, quos Iesus in typum horum temporũ è dura miseraq; seruitute Aegyptiorũ per mare rubrum traduxit in libertatem. Imò quos ad se clamantes miseratus seruauit, hos in deserto diffidentes & obmurmurãtes deo, denuo peius perdidit. Qđ illis erat seruitus Aegyptia, hoc nobis erat

Gratiã trãsferẽtes in luxuriam.

Cõmonere autem uos uolo.

serui

seruitus uitiorũ, qđ illis erat Pharao, durus & intolerabilis dominus, hoc nobis erat diabolus, cuius tyrannidi nostris uitijs eramus obnoxij. Illi fisi deo per medias maris undas incolumes euaserunt in libertatem, nos credentes euangelio per baptismum, euasimus ius satanæ. Sed quemadmodum ex illis quidam non eadem fide properabant ad terram promissam, quibus dei beneficiũ adeo nihil profuit, ut etiam uerteretur in cumulũ damnationis, ita nobis nihil profuerit in baptismo semel deposuisse peccata, nisi constantibus animis semper proficientes ad meliora, tendamus ad hæreditatem uitæ cœlestis. Quin & illud meminisse uos uolo, quod ne angelis quidem profuit sic conditos esse, ut diuinitatis essent consortes, uerum simulatq; felicissimã naturã sua prauitate mutassent, neq; persisterent in sua conditione, præcipites dedit è cœlis, ac luce cœlesti priuatos æternis tenebris damnauit apud inferos. Vbi uinculis insolubilibus seruantur in diem iudicij supremi, quo damnati meritis pœnis addicentur. Iam Sodoma & Gomorra, reliquæq; ciuitates his finitimæ, quum omni rerum opulentia florerent, quoniã dei benignitate abusi sunt ad luxum et libidinem, inquinantes sese nefandis et abominãdis turpitudinũ generibus, subito ira diuina extinctæ sunt, cœlesti igne cõsumptæ, quo uidelicet alijs essent exemplo, qui Christi beneficijs ad uitæ turpitudinẽ abutuntur. Neq; enim effugient similẽ pœnam, qui similiter

peccaue

peccauerint. An non similiter peccant, qui delusi inso mnijs falsarũ uoluptatũ, non solum corpora sua con spurcant, uerum etiam præfectos suos, & autoritate præditos aspernantur, & in eos quibus ob potestatẽ, qua præminent, debebant reuerentiã, non uerẽtur ma ledicta congerere? At Michael archangelus, cum illi esset disceptatio cum diabolo de corpore Mosi, tamẽ ueritus est illi, licet turpissimo domino, palàm dicere conuicium. Sed cum illius impium sermonẽ ferre non posset, moderatus est maledictum, hunc in modum: Increpet (inquiens) te dominus. Si Mihaeli religio fuit maledicere diabolo, quanto intolerabilius faciũt qui uiris autoritate dignitateq; præminẽtibus nõ ue rentur maledicere. At istorũ tanta est peruersitas, ut cũ nullã habeant causam, tamẽ ea maledictis insectẽ tur, quæ nõ intelligũt. Cõtra adeo luxu libidineq; cor rupti, ut in his rebus in qbus animãtia rationis exper tia, probe moderateq; degũt ueluti cibo, potu, coituq; in his perditissime se gerant. Sed uæ illis qbus cõtin get præmiũ cõmune cum his, quorũ scelera imitãtur. Neq; enim sibi proponũt Iesum Christũ, sed Chaym fratricidam, cui primo liuor inuidiæ persuasit ho micidiũ. Sed Balaam qui corruptus quæstu, conatus est maledicere populo, cui benedixerat deus: sed Cho re, qui conspiratione facta, coortus in Moysen, cum suis coniuratis horrendo exemplo extinctus est. Illi sunt qui uobis pure casteq; uiuentibus, & euangeliũ

amplecten

amplectentibus charitatem, ueluti maculæ sunt dehonestantes gregem uestrum, ac uobis ieiunãtibus, luxuriosis comessationibus inter sese indulgentes. Nec ulli us reuerentia metuúe à turpitudinis licentia cohibentur, sed quicquid animo collubitũ est, id temere sequẽtes. Et cum his factis profitentur sese doctores euangelicos, ac duces ad ueram uirtutẽ. Verum isti nubibus similes sunt, quæ in sublimi pendẽtes, cum terræ sitienti uideantur polliceri pluuiam, tamen aridæ sunt, nec aquam habent qua telluri subueniant, sed inanibus cupiditatibus suis huc atq; illuc temere circũaguntur: similes arboribus, quæ sub finem autumni proditis floribus mendacẽ fructus spem faciunt, cum mox emarcescant, non solũ infrugiferæ, sed bis mortuæ, qui nec ipsi uitam habeant ad euangelicã pietatem, & alios secum in perniciẽ trahant, neq; secus deplorati, q̃ arbores radicitus euulsæ, quibus iam nulla spes est reuirescendi: Qui cum irrequieti sint, ac factiosi, semper aliquo nouo tumultu turbant ecclesiæ tranquillitatẽ: similes peruicacibus undis maris, sese subinde in altũ tollentibus, nec aliud interim efficiũt, nisi ut sua probra, suaq; dedecora alijs, quantũ in ipsis est aspergãt, similes stellis, quæ cum lucis specie promittãt se fore uiæ duces, tamen quoniã erraticæ sunt, neq; cõstanter sequũtur quod rectũ est, sed affectibus suis nunc huc, nunc illuc abducũtur, simplices & incautos inducũt in naufragiũ. Hæ stellæ quæ nũc falsa luce sese uenditãt

Nubes sine aqua.

tant apud hoĩes, non effugient iudicẽ deum, etiã si in præsentia non punit illos, sed seruat eos æternæ Tartari caligini. Isti quanquam nostris tẽporibus exorti sũt, tamẽ ne quid noui uobis uideatur, de his olim uaticinatus est Enoch, qui fuit ab Adam septimus, deq; horum supplicio, quo sunt olim afficiẽdi. Loqtur enim hunc in modũ: Ecce uenit dominus cũ innumera multitudine sanctorũ suorum, ut exerceat iudiciũ aduersus omnes, & redarguat oẽs ex eis qui sunt impij, de factis oĩbus, quæ impie patrarũt, deq; oĩbus quæ dure ac ferociter loquuti sunt aduersus ipsum, non solũ peccatores male uiuentes, uerũ etiam impij & contumeliosi in deum. Siquidẽ hi, quoniã huius uitæ felicitatem corporis uoluptate metiuntur, impotẽter ferũt si qd incidat afflictionis aut incõmodi, neq; uerentur obmurmurare deo suis querimonijs, quod sic cõdiderit hominẽ, ut breuis esset æui, ut morbis obnoxius, optantes hanc uitam esse quam maxime lõgam, minimeq; malis obnoxiam, uidelicet de futura uita diffidentes. Hæc tam sordida atq; abiecta cum sentiant in animis suis, tamẽ os illorũ loquitur magnifica quædã, ac mirabilem quandã philosophiã profitetur, cũ non solũ abiectissime seruiãt uoluptatibus, uerũetiam quæstui, quæ res cũ primis uitiat doctrinã Christi. Neq; enim loquũtur ea, quæ docet euãgelica ueritas, sed quæ blãda grataq; sint his, unde sperent aliquid cõpendij. In pauperes tyrãni, erga diuites agũt palpones horũ malitia

Quibus procella tenebrarũ seruata est.

Et os illorũ loquetur mendaciũ.

litia hoc minus turbabit uos charissimi, si memineritis, id olim uobis esse prædictũ ab alijs apostolis domini nostri Iesu Christi, noĩatim à Paulo Petroq́;. Dixerunt enim uobis, extremis tẽporibus exorituros illusores, qui suis prauis cupiditatibus uitiarẽt purissimam Christi doctrinã, haud quaq̃ uiuentes iuxta regulam euangelicã, sed iuxta affectus suos impios, ac nefarios. Hos agnoscere licebit hac nota. Cæteris qui iuxta Christi spiritũ uiuunt, & contemptis terrenis curant cœlestia, cõcorditer agentibus, isti mouẽt dissidia, eo quod animales sint, & obseruientes mundanis affectibus, ac uacui spiritu uenentur uoluptates, ambiant regnũ, captent lucrum. His qui student, nõ sunt apti Christianæ cõcordiæ. Malunt enim turbare gregis tranquillitatẽ, q̃ in ordinem cogi. Vos aũt charissimi fratres, qui spirituales estis, date operã, ut magis ac magis, ceu uiui lapides coagmentemini in structuram dei, innitentes solido fundamento sanctissimæ fidei uestræ. Semel uobis persuasum est, non defutura pijs sua præmia, quantũuis hic affligantur, ne mercedem requiratis in hoc seculo: non defutura impijs merita supplicia, ne uos uelitis ulcisci. Proinde puris ac spiritualibus precibus iugiter implorantes opem dei, uos inuicem mutua cõcordia, mutuaq́; charitate seruate. Non enim audit deus nisi concordes. Neq; diffidatis, si hic pro Christo uarijs modis affligimini, sed expectetis dei misericordiã, exhibendã nõ in hac uita

ta, sed in uita æterna. Vos interim modis omnibus habita ratione personarũ, date operã ut seruetis omnes, alios leniter & clemẽter reuocantes ad meliorẽ mentẽ, alios uero metu adhibito seruate, uelut ex incẽdio rapientes, odio habẽtes non homines ipsos, sed corpus hoc terrenis affectibus inquinatũ, qua ceu tunica polluta, grauatur & inqnatur humanus animus. Et hoc clementius decet alienis erratis mederi, qđ nemo uersans in hoc corpusculo non possit inquinari. Nam id humanarũ uirium nõ est, ne quis sibi gloriã arroget, sed omnis gloria, magnificentia, imperiũ, ac potestas sit soli deo seruatori nostro, per Iesum Christũ dominum nostrum, non solum in hoc seculo, sed ante omnia secula, & futuris seculis omnibus in æternum. Siquidem solus deus potest hoc præstare conãtibus, ut q̃q̃ fragili corpusculo circũdatos, undiq; mundus tot rebus auocet à proposito pietatis, tamẽ perpetuã innocentiam seruetis usq; in finem, ut non solum homines nihil reperiant in moribus uestris quod repræhendãt uerum etiam tales statuamini in cõspectu maiestatis dei, ut illi nihil in uobis displiceat, qui uidet intimos mentiũ recessus. Quod cum fiet, exultabitis & gaudebitis in aduentu domini nostri Iesu, mœrentibus aliis, qui interim uidẽtur suauiter uiuere. Quod ut fiat uotis omnibus comprecandũ est.

Et hos quidem arguite

FINIS PARAPHRASEOS IN IVDAM.

MDXX

PARAPHRASES ERASMI Roterodami in epistolas canonicas,

Vnam Iacobi, &

Treis Ioannis,

R. D. D. Matthæo Cardinali Sedunensi Com. Valesij dedicatæ.

CONTENTA HVIVS LIBELLI.

ANNO M. D. XX.

IN

IN EPISTOLAM IACOBI ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

IACOBVS quoniam erat Hierosolymitarum episcopus, scribit et cæteris Iudeis, qui per omnes nationes sparsi habitabant, varijs preceptis uitam illorum formans atq; instituens.

ARGVMENTI FINIS.

IN EPISTOLAM IACOBI CANONICAM Paraphraſis Eraſmi Roterodami.

IACOBVS quondam Moſaicæ legis cultor, nūc cultor & ſeruus dei patris, q poſt euangelium proditum ſpiritualem requirit cultum, huiusq; filij Ieſu Chriſti domini noſtri, ſcribit hanc epiſtolam cū omnibus qui Chriſtiana profeſſione cenſentur, tum peculiariter ijs, quos ex omnibus Iudaicæ gētis tribubus perſequutionis, quæ ſub Stephani mortē coorta eſt, procella alios aliò diſperſit, propulſos à patrijs ſedibus, at nō depulſos ab euangelij conſortio: eiectos ædi-

bus suis, at non eiectos ab ecclesia Christi, precans iis ueram salutē, non hanc corporis tantū, quā mundus optat, sed eam quam Christus suis etiā in medijs exitijs ac mortibus largitur.

Omne gaudium.

Cum cōmunis euangelij professio, cū idem baptismus nos fratres efficiat, atq; inter uere fratres oporteat lætorum pariter ac tristiū esse societatē, uehementer discruciaret animū meū ista uestra calamitas, ni de uestra pietate cōfiderem. Neq; enī nescio iis, qui felicitatē huius uitæ cōmodis metiūtur, exiliū esse morte grauius, miserrimū uideri à charissimis diuulsos, ac possessionibus auitis excussos, agere peregre. Vos autē qui in uno Christo beatitudinis puppim ac prorā collocastis, qui felicitatē uestrā non in hoc mūdo, sed in futuro seculo expectatis, oportet ab horū sentētia longissime abesse. Siquidem ista nō immittūtur à deo irato, sed maxīe propicio, nimirū hoc agente, ut temporarijs afflictionibus, quas immerētes patimini, et patiētia uestra reddatur spectatior, & præmiū uestrū cumulatius, ut quoties uarijs malorū procellis undiq; tundimini, nō solū intelligatis uos nō oportere cōsternari animis, quasi destitutos à deo, sed potius toto pectore gaudendū esse, qđ hoc argumēto deo chari curæq; sitis, explorāti tolerantiā uestrā, quæ si pstiterit nec cesserit ullis malorū assultibus, nimirū liquebit esse solidū euāgelicæ

fidei

fidei fundamentũ. Nam nisi uobis penitus persuasum esset immortalitatis præmiũ esse paratũ ijs, qui hic ꝓ Christi gloria malis affligũtur, non tantũ malorũ uolentes & alacribus animis toleraretis [illegible] [illegible], pertinet hoc ad euangelij gloriã, ut certis argumẽtis homines intelligãt, uestrã fiduciã non esse uulgarẽ, aut uacillantẽ, sed firmam & inuictã. Etenim q̃d fucatũ est aut uanũ, aut imbecille, ad ingruentẽ malorũ procellam loco dimouetur. Verũ ac solidũ sit oportet, q̃d nec exilio, nec inopia, nec ignominia, nec carceribus, nec flagris, nec morte deniq; uĩcitur, aut expugnatur. Admirabilis animi cõstantia habetur, si qs aduersam fortunã infracto toleret animo. Cæterũ ubi cõspiciẽt uos res per se graues & acerbas, alacribus etiam et gaudẽtibus animis perpeti, ignominiã ob Christi ꝓfessionẽ inflictam, pro sũma gloria ducere, facultatũ iacturã ꝓ lucro opimo habere, molestos corpori cruciatus æternæ uoluptatis pignus existimare, mortem qua nihil horribilius, nihil aliud arbitrari, q̃ limen & ingressum immortalitatis futuræ, nimirum intelligent spem uestram, qua fulti ista cõtemnitis, non esse uulgarẽ, nec ab hũana dũtaxat persuasiõe profectã, sed afflatu numinis cõfirmari. Cæterũ ut fides nondũ est probata, nisi sese per uitæ pietatẽ & officia erga proximos exerat, ita tolerantia nõ habebit laudẽ absolutam, nisi quemadmodum in malis tolerandis for-

tis

tis est & alacris, ita in bonis operibus exercēdis sibi cōstet. Magnū est mala libēter perpeti, sed ob Christi gloriam duntaxat, at perfectū est cum ipse malis affi ciaris, omnibus benefacere, non solum his qui promerentur, uerum etiam his à quibus affligeris. Sic enim fiet, ut membra respondeatis capiti, discipuli praeceptori, filij patri, si sitis undiq; perfecti & integri, neque quicq̄ in uobis desideretur, quod ad absoluendū euangelicae pietatis orbem pertinet. Hoc fateor, non exigebat Mosi lex, hoc stultum etiam uidetur huius mundi sapientibus, sed hanc nouam sapientiā nos docuit noua philosophia, quā Christus coelestis doctor inuexit orbi: In ea si quis nondum satis cōfirmatus est, non est cur cōfugiat ad huius seculi philosophos, quorū doctrina dilutior est, quàm ut ad rem tantam praestandā sufficiat. Supra uires mortalium est quod praestatur. Coelesti opus est praesidio. Proinde coeleste praemiū paratū est. Qui res suas omnes huius mundi bonis ac malis metiuntur, si quando premūtur malis, ab hominibus consilium petunt, ab hominibus implorant auxilium. Vobis sapientiae coelestis praesidium à deo poscendū est. Is enim impartit omnibus, non modo Iudaeis, uerum etiam gētibus, & impartit pro sua benignitate affluenter, nec exprobrat cuiq̄ suum beneficium. Non reposcit à nobis gratiam, nec eget ullius officio. Natura bonus est, ultro cupiens omnibus benefacere. Ab hoc quisq̄s petet, non petet frustra. Vult omnibus

Opus perfectū habeat.

Si quis autē uestrū indigeat sapientia.

omnibus benefacere, & potest quicquid uult. Nihil moratur merita nostra, tantũ fiduciam erga se requirit. Proinde si quis ab hoc uelit impetrare quod petit, petat nihil diffidens, nihil hæsitans. Ne circũspiciat afflictionũ moles, ne uires expendat suas: tantũ cogitet optimũ ac potentissimũ esse deum, à quo pendet. Qui totus fidit opi diuinæ, solidus est ac firmus. Porrò quisquis hæsitat ac circũspectat, sic à deo pendens, ut interim respiciat humana præsidia, neq; toto pectore credit ꝓmissis diuinis, sed uelut ex parte diffidens, argutationibus humanis secum disputat de rebus diuinis, is haud quaq̃ stabilis est, sed quemadmodũ undæ maris nunc huc, nunc illuc uoluuntur ac reuoluuntur uentorũ & æstus arbitrio, ita hic rationibus humanis & opinionibus uarijs circũagitur inæqualis, ac dissimilis sui. Itaq; qui talis est fallitur, si credit se quicq̃ impetraturũ à domino, cũ male sentiat de eo, cuius auxilium implorat, diffidens ei, quasi aut parũ bene uelit hominibus, aut parum possit. Simplex est Christiana fiducia, nec usquam uacillat, semper illum unum respiciens, qui neminẽ sibi fidentem destituit, siue uiuere contingat, siue mori. Porrò cuius animus bifariam diuisus est, hac parte deum respiciẽs, illa mũdum, is inæqualis est & inconstans, non tantũ in precibus suis, sed in omnibus etiam quæ agit, aliud habẽs in ore, aliud in pectore, proq; tempore, nunc hoc, nũc illo affectus modo. Non oportet pro flatu, reflatuq; fortu

Vir duplex animo incõstans est.

fortunæ uertere animum, quemadmodum uulgus hominum facit. Quin potius Christianus humilis, ac uarijs malorum molibus pressus, erigat animum, et hoc nomine glorietur, quod mundo contemptus, non sit contemptus apud deum, qui nihil offensus humilitate conditionis aut fortunæ, dignatus sit illum consortio sanctorũ, nec excludat ab hæreditate regni cœlestis. Contra diues hoc nomine sibi gratuletur, quod qui ob falsa huius mũdi bona magni fiebat apud mũdi cultores, nunc ob Christi professionẽ spretus sit, & contemptus, & quem ante tumidum inanibus bonis fastus agitabat, nunc apud homines deiectus & calcatus ueris bonis ditescat apud deum. Hoc pacto fiet, ut nec pauperẽ sua deijciat humilitas, nec diuitem insolentem reddat sua fortuna, maxime si cogitet uterque & mala quibus grauantur inopes, & bona quibus sibi placent diuites, non esse diuturna, sed celeriter euanescere, non aliter quàm herbarũ flosculos, qui ut blandiente fauonio, ad uernũ rorem subito proferunt sese, & mox ad boreæ flatum, ac solis ardorem emarcescunt atq; emoriuntur, adeo ut flosculum qui natus ad solis exortum, gratissimo colore blandiebatur oculis hominũ, sol occidens uideat morientẽ. Arbores quoniã altis nituntur radicibus ac solido robore fulciũtur, diu uirent, quædã etiã perpetuo, nec uentorum iniuria, nec brumæ rigore uiroris gratiam ponentes. At herba quoniam iisdem rebus non fulcitur, mox

Quoniã sicut flos fœni.

mox ubi sol efferbuit, succo suo destituitur, quo temporariam illam floris gratiam alebat. Itaq; caulis languescens iam florem suũ nec alit nec sustinet, sed arescit, senescit, emoritur, collabitur, qđ paulo ante tanta gratia blãdiebatur oculis hoĩm. Ne quis igitur in his, quæ nec solida sunt, nec diutina Christian⁹ glorietur, magis ea spectet, quæ sunt æterna, quæ blandiuntur oculis dei: magis studeat esse palma semper uirens, quàm herba mox ad leuem iniuriã emoritura. Vides modo natum florem, qui decor, quæ facies, quæ coloris, quæ odoris gratia? quæ foliorum uirentium pompa, qui nitor, qui succus, quæ iuuentus? At mox ad Austri flatum, ad solis æstum, qui languor, qđ senium, quis interitus? Idem dies & nascentem conspicit florem & pubescentẽ, & adultũ, & senescentẽ, & mortuũ. Huic adsimilis est diuitũ felicitas. Qui nunc purpura cõspicuus, auro lucens, gẽmis refulgens, magnifico famulicio stipatus supinus uehitur, ac ueluti numen quoddã inter hoĩes colitur, si reflauerit fortuna, aut exutus bonis omnibus, mẽdicabit exul, aut plorabit in carcere, aut sublatus in crucẽ pascet coruos, aut si nihil horũ acciderit, certe mors inopina subito strepitũ omnem auferet. Gentiũ est huiusmodi bonis metiri felicitatem, quæ preterq̃ quod à fortunæ pendent arbitrio, præterquã quod (ut nihil aliud) unà cum hac uita nos deserunt, nisi contẽnantur, perniciẽ adferunt

et decor ultus eius periit.

adferunt. Christianorũ est ea sequi, quibus æterna parantur bona, in quæ neq; fortuna, neq; senium, neque mors ullum ius habet. Non enim ideo beatus quisquã est, quia diues, sed ita demũ beatus erit, si ob euangelij professionem spoliatus ijs, quæ possidebat, si spretis uoluptatibus huius uitæ, quibus affatim fruebatur pro Christo suffert cruciatus & carceres, si eius amore in malis omnibus ad mortem usq; perdurat infracto pectore, sic interpretans, quo pluribus huius mundi malis premitur, hoc se chariorem esse deo, qui ad suam gloriã explorat cultoris sui tolerantiã, quo simul & alijs exemplo sit ad contemptũ huius mundi. & ipse postea quàm se strennue gesserit in certamine, ueræq; uirtutis ac fidei documentum dederit, palmam & coronã ferat, non quernã aut lauream, nam marcescunt & hæ, quod genus accipiunt, qui præmium ac laudem uenantur ab hominibus, sed coronã immortalis uitæ quam pollicitus est non homo quispiã qui fallere possit, sed deus. Pollicitus est autem, nõ ijs, qui plurimũ opum congesserint, non ijs qui corporis robore præcelluerint, qui plurimũ hostium fuderint, sed, qui ipsius amore, huius mũdi bona spreuerint, huius mundi mala fortiter pertulerint. An syncerus sit amor dei, explorant huius mũdi blandimẽta, sed multo magis tumultus afflictionũ. In nobis autem est sitũ ut dei præsidio fulti, nec blandimẽtis emolliamur, nec terriculamentis frangamur. Quod si quem illecebræ

Nemo cum tentatur.

seculi

seculi dimouent à recto mentis statu, aut si quem afflictionum molestia deducit à uera pietate, non est quod imputet deo. Qui uincit, dei præsidio uincit: qui uincitur, suo uitio uincitur. Neque enim deus præbet hominibus occasionē peccandi: Sed quod ille largitur pro sua bonitate in materiam segetemq; pietatis, hoc noster animus affectibus corruptus ac uelut inescatus, sibi uertit in occasionem exitij. Deus enim in hoc aliquando nobis donat, rerum affluentia uitæq; cōmodis frui, ut ipsius benignitate prouocati, gratias illi agamus. Rursus patitur aliquoties nos rebus aduersis affligi, quo & nostram pietatem reddat spectatiorem, & præmium augeat. Quod si res in diuersum cedit, nostra culpa est, nō illius. Siquidem ut ipse natura bonus, nullis malis sollicitari potest, ita neminem ad mala sollicitat. A nobis est illud, quod nobis dei bona uertit in malum. Largitur ille ciborum copiam, largitur uini liquorem, ut moderate refecti, laudibus uehamus autorē. An hūc in ius uocabit, q uino temulentus est? nequaquam: accuset animum suum, cuius uitiosa cupiditas illexit, ac pertraxit ad ebrietatem. Ex primorum parentum uitio insita est animis nostris quædam ad uitia procliuitas, ea ceu peccati seminarium est. Quod si in animū admissum coaluerit, iam mens ueluti concepit peccatum. Et ni uitiosa cupiditas pellatur ab animo, paulatim grandescit & inualescit malus ille fœtus, donec pariatur capitale peccatū. Quod ubi

Deinde concupiscentia posteaquàm concepit.

suis numeris fuerit consummatum, rursum incipit & ipsum gignere. Gignit autem fœtum omniũ pessimũ, nempe mortem æternam, atq; hic est fructus longe tristissimus uoluptatis illius in speciẽ blandæ, & nescio quid suaue pollicentis, dum mortiferum æs uoluptatis esca prætexit. Quemadmodum igitur hic mundus inferior nihil habet undiq; purum ac perfectum, sed bona malis uitiantur, & quæ læta sunt, tristium uicissitudine miscentur, aërem uitiat lues, corporum ualetudinem infestat morbus & senium, lucis gratiam interrumpunt tenebræ, ita in nostris animis, donec his corporibus obnoxij sunt, uix quicquam est ex omni parte beatum ac purum, quod non aliqua labe cupiditatum humanarum aut erroris & ignorantiæ tenebris uitietur. Sed quicquid in nobis est mali, nobis imputare debemus, non deo. Etenim si puris essemus affectibus, si toto pectore sideremus deo, si totis uisceribus ad æterna cœlestiaq; aspiraremus, quicquid hæc uita nobis obijceret, seu triste seu lætum, uerteretur in pietatis incrementum. Proinde fratres dilectissimi, nolite facere quemadmodum uulgus stultorum hominũ facit, qui quo suis uitijs blandiantur, naturæ conditorem in ius uocant uelut autorem peccati. Procul absit hic error à uobis qui didicistis euãgelicam philosophiam. Vt deus suapte natura pure summeq; bonus est, ita nihil ab illo proficiscitur nisi bonum. Si quid igitur in nobis est uitiorum, non deo, sed nobis ipsis feramus acceptum:

Nolite itaq; errare fratres.

Omne datũ optimũ, & omne donũ perfectum.

acceptum: si quid bonæ rei, si quid ueræ lucis, si quid illibatæ sapientiæ, id totum autori deo asscribamus. Si quid lucis habet hic orbis crassior, à cœlestibus illis corporibus habet, & potissimum à sole. Quicquid in nobis est ueræ cognitionis, quicquid puri synceriq; affectus, id à nobis non oritur, qui alioqui nihil aliud sumus quàm peccatores & ignorantes, sed è sublimi proficiscitur: ab autore bonorum omnium uenit, quicquid uere bonum est: à fonte totius perfectionis obtingit, quicquid legitimũ ac perfectum est, taleq; ut nos deo commendet: quicquid uere lucidum est, id nobis ex sese mittit ille pater & princeps omnis ueræ lucis. Hæc non impartit meritis nostris, sed gratuito nobis largitur, ut est natura benignus. Dona sunt uerius quàm præmia, liberalitas est potius quàm merces. Fas igitur non est, ut hinc quicquam nobis arrogemus, sed pro nostris malis dei misericordiam interpellemus, pro bonis nõ nostris, illius liberalitati gratias agamus. Vt ille sua natura optimus est, ita nõ potest dare, nisi quæ sunt optima, ut incõmutabilis est semperq; sui similis, ita nihil est apud eum, quod ulla uicissitudine caliginis offuscetur. Nostrum hũc diem nox succedens excipit, nubes intercedentes obducunt, humanam sapientiam obnubilant errores opinionum, humanam probitatem inficiunt malæ cupiditates. Apud illum nulla malorum mixtura, nec ullæ caliginis uices. Ad huius igitur simplicitatem oportet & nos pro uiribus adni

Voluntarie enim genuit, ut nos.

ti, ut pijs studijs præbētes nos magis ac magis capaces donorum illius, uelut in illum transformemur. Conuenit enim ut filij naturam parentis referant. Male reddidimus Adam *huius crassæ corruptæq; natiuitatis principem.* Is *peccatorum tenebris obscuratus, genuit nos tenebris obnoxios. Quod fastidimus cœlestia, quod inhiamus terrenis, illius ingeniū referimus. Quod cæcutimus, quod hallucinamur, quod labimur, terreni parentis est. Sed felicius nos regenuit pater ille cœlestis, ut iam ueluti denuo conditi, innocētia uitæ, ac ueritatis æternæ cognitione, nouæ origini respondeamus. Ille seductus fallacibus promissis serpentis, genuit nos tenebris. Hic rursus nos genuit non ex corrupto semine terreni patris, sed ex purissimo semine sermonis æterni ac ueridici. Mēdax erat sermo serpētis, & à statu innocētiæ deiecit.* V*erax est sermo doctrinæ euangelicæ, per quem cooptamur in hæreditatem immortalitatis, & asciscimur in consortium* Iesu Christi *filij dei.* E*rat ille lux uera de summa luce profectus, cuius doctrina mentes hominum illustrauit, & ab huius mundi tenebris asseruit.* T*am efficax autem est sermo cœlestis, ut nos non mutarit solum, sed uelut prorsus in alios homines transformarit, execrantes iam quæ prius adamabamus, adamantes quæ prius execrabamur. Atq; hoc honore dignatus est nos pater cœlestis, non nostris meritis prouocatus, sed sua* **Voluntarie** *gratuita bonitate, qua sic illi uisum est ab æterno, ut inaudita*

inaudita ratione cōderet in terris nouam creaturam, nosq; huius nouæ conditionis ueluti primitias quasdam esse uoluit, qui inter primos sumus ad euangelicam uocati doctrinam. Hoc igitur honoris cum nobis deus gratis impartierit, superest ut nos uicissim illius munificentiæ pro uirili respondeamus. Gratuito sumus admissi ad hanc felicitatem, sed à qua interim possimus nostro uitio excidere: nisi, quod gratuito donatum est, pijs studijs tueri studeamus. Frustra cooptati fuerimus per baptismum & euangelicæ doctrinæ professionem, in consortium filij dei, nisi castis purisq; moribus nostræ professioni respondeamus. Vt quemadmodum nobis æterna lux illuxit per filiū dei, ita uita nostra omnis testetur quod ad lucis consortium pertineamus. Semel exuimus ueterem hominem cum erroribus, cum affectibus, cum uitijs suis, nunc æquum est ut diuersa sequamur. Antehac maluistis uideri magistri quàm discipuli, nam id uobis persuadebat ambitio, quod doctior habeatur uulgo, qui loquacissimus sit: maluistis irasci recte monenti, quàm agnoscere culpam: maluistis obsequi libidini perniciosæ, quàm ea sectari quæ salutem adferunt: nunc fratres mei charissimi, quisquis uult haberi nouus homo, tardus sit ad loquendum, uelox ad audiendum, paratus à quouis discere. Cæterum docendi partes ne quis sibi temere sumat, neque præpropere. Et quemadmodum non abest à periculo lapsus, qui præ-

Scitis fratres mei charissimi.

Sit omnis homo uelox

ceps est ad loquendum, ita uergit ad iniuriam, qui facile commouetur animo. Oportet autem pios homines procul abesse, non solum ab omni uindicta, uerum etiam ab omni maledicentia. Tutior autem erit à conuicio, qui nihil respondet, nulli faciet iniuriam, qui nec lacessitus irascitur. Apud homines fortassis iustus uidetur, qui conuicium conuicio, qui maleficium maleficio retaliat, sed idem multum aberit à iusticia dei, qui per filium suum nos docuit bene loqui de nobis obtrectantibus, bene uelle nobis male uolentibus, bene mereri de male merentibus. Hæc non facit, qui linguæ laxat habenas, membro uolubili & lubrico, qui iram habet in consilio. Huiusmodi cupiditates ut obruunt ac suffocant semen diuini sermonis, quo minus subolescens fructificet in uobis, ita obstant ne possit in animi segetem inseri. Non hæret in solo senticoso, non in palustri, non in harena fluitante, puram, purgatam, ac solidam terram postulat. Proinde si uultis ut semen sermonis euangelici, quod semel iactum est, fructum adferat in uobis, fructum, inquam, non temporarium aut uulgarem quo ad tempus reficiantur corpora, sed æternam salutem animarum uestrarum: repurgate uestri pectoris aruum, non solum à tumultu maledicentiæ & iracundiæ, uerumetiam ab omnibus cupiditatibus, quibus inquinatur animus humanus, à spinis auariciæ, ab harena temeritatis, à limo libidinis, à petris superbiæ. Siquidem his rebus onusta

Nã ira uiri

Quapropter quod abijcientes.

mens

mens, non est capax sermonis euangelici, qui frustra pulsat tympanũ aurium, nisi alte subsidat in cordis penetralia. Atque is si semel subsederit in animos uestros, haud quaquã fuerit sterilis, sed emerget ac proferet sese pijs factis. Iudæi legem suam memoriter tenent, nec eam exprimunt uita. Philosophi ediscunt bene uiuendi rationes, & id satis esse putant, longe fallentes semetipsos, cum non in lingua, sed in uita sita sit hominis felicitas. Vobis autẽ satis esse non debet, quod catechumeni audistis euangelicam doctrinam, quod baptizati admissi estis ad magis abstrusa euangelicæ doctrinæ mysteria, qđ uniuersam Christi philosophiam omnemq; illius uitam perdidicistis, quod accepistis promissionẽ immortalis uitæ. Quod Christus docuit moribus est exprimendum, quod ille gessit nobis est pro uiribus imitandum. Mortui cupiditatibus huius mundi, cum illo sepeliamur oportet, cum illo reuiuiscamus ad innocentiam, cum illo feramur in cœlum, denique sic uiuamus in terris, ut ne indigni uideamur præmijs cœlestibus. Vultis audire quàm nullum fructum referat, qui leuiter & incogitanter euangelicum sermonem audierit? Simillimus est homini contemplanti faciem suam in speculo, contemplatur, sed contẽplatur tantum. Nec enim potest mutare faciem natiuam, nec alius discedit à speculo, quàm accesserat. Imò quoniam ideo tantum accessit, ut uideret qua forma esset, ne cogitat quidem de mu-

Estote autẽ factores uerbi.

Quia si qs auditor est uerbi.

tandis formæ uitijs, sed simul atq; recedit à speculo, ne meminit quidem, qualem sese conspexerit. At euangelicæ doctrinæ speculum non ostendit neuos, aut tubera corporis, sed omneis animi tui morbos tibi ponit ob oculos, nec solum ostendit, uerum etiam medetur. Lex Mosaica magis prodebat animi mala quàm sanabat. Erat enim lex imperfecta, & magis metu deterrebat à malis, q̃ efficiebat, ut homiẽs sponte recta sequerentur. At euangelica lex per charitatem à uolentibus ac liberis plus impetrat, q̃ extorquebat illa, & quod incipit perficit, quum illa nihil ad perfectum adduxerit. Ad hoc igitur speculũ quisquis diligenter contẽplabitur & mentem et uitam suam, idq; fecerit assidue, nunq̃ dimouens oculos ab exẽplo doctrinaq; Christi, hoc est quisquis sermonem sacrum non sic leuiter audierit, ut mox ad curas huius mundi uersus, uideatur oblitus quod audijt, sed ad eius normã uitam omnẽ componat, pijs operibus exprimẽs, quod animi medullis penitus infixit: hic demum beatus erit, non quod audierit, sed quod affectibus, ac moribus præstiterit. Audis à Christo supplicium gehennæ manere illum, quisquis dixerit fratri suo, fatue. Ac mox oblitꝰ quod audieras, ad leue conuiciũ moues arma. Audis negligẽdas opes, tineis ac furibus obnoxias, sed ueras esse recondendas in cœlo. Verũ digressus à prædicatore, sic omnibus studijs pergis per fas nefasq; congerere diuitias, quasi crederes post hanc uitam non esse

Qui autem perspexerit in lege.

præmi

præmia pietatis. Quod si quis inter uos abunde sibi religiosus uidetur, si manus cõtineat à furto, & pugnis, cæterisq; uitijs, sed interim non refrenãs linguã suam ab obtrectationibus, à conuicijs, à turpiloquijs, neq; cor suum à turpibus cogitationibus, huius inutilis ĩfrugiferaq; religio est. Fortasse nõ punitur humanis legibus, qui loquitur tantum adulteria, non etiam patrat, at is apud deum iam adulter est, qui animo patrauit adulteriũ. Non dat pœnas hominibus, qui rem alienam concupiscit, si liceat impune, sed apud deum furti reus est, qui furtum concepit in animo. Ex actis illis manifestis æstimamur apud homines, quibus animus non est conspicuus. Cæterũ deus intimos animi affectus intuetur, & ex ijs nos æstimat. Porrò corruptus animus plerũq; solet in linguam erũpere. Apud Christianos conuicium homicidij genus est, tantũ abest, ut cum linguæ petulantia cohæreat uera pietas. Neq; uero sufficit ad Christianam religionem, abstinuisse à peccando, oportet & bonis operibus abundare. Siquidẽ à malo temperant & serui, nimirum supplicij metu. At filios decet charitas, ea non est res ociosa, sed efficax, in omne bonum opus sese promens ultro. At dixerit aliquis, quæ nam igitur sunt ista facta, quæ nos uere reddunt religiosos. Qui Iudaismũ sapiũt religionis laudem cõstituunt in pallijs, ac phylacterijs, in delectu ciborum, in lotionibus, in prolixis precibus, cæterisq; ceremonijs, quæ sic aliquoties aspnandæ

Si quis aũt putat se religiosum esse

Religio mũda & immaculata.

nandæ

nandæ nō sunt, si per hæc ueluti signa cōmonefiamus eorū, quæ sūt propria pietatis, perniciosa uero si quis arbitretur per hæc hominem fieri religiosum, quæ sola citius reddunt hypocritam. Attamen hæc seruare religio uidetur apud homines, qui perperam ponunt pietatem in rebus uisibilibus, quæ signa sunt fortasse pietatis non causa, quum per se neq; bonæ sint, neque malæ, nisi quod tales uel usu uel hominū opinione uideantur, cum uera pietas sit in ipsis animis, atq; alijs signis longe certioribus sese promat. Vultis igitur audire, quæ sit uera religio apud deum patrem, qui non humano iudicio uos æstimat? Nimirum hæc pura et immaculata religio, ut quemadmodum nos experti sumus dei erga nos & misericordiam & beneficentiam, ita nos uicissim erga proximum & misericordes simus & benefici, idq; non aliqua spe redituri ad nos officij mutui, sed ex mera synceráque charitate, præmium officij nostri non aliunde, quàm à deo expectantes, qui sibi patitur imputari, quicquid in fratrem collocauerimus. Pius ac purus est apud Iudæos, qui morticinū non contigerit, qui lotus sit uiuo flumine. Apud deum pius ac purus est, qui orphanis & uiduis adfuerit afflictis, qui fratrem oppressum subleuarit, qui egentē pecunia iuuerit. Apud Iudæos impurus est, qui carnem suillam ederit, apud deum impurus est, cuius animus fuerit huius mundi cupiditatibus infectus & inquinatus. Sed quænam inquies sunt

illæ

illæ cupiditates? Mũdi iudicio uilis habetur quisquis paup est, honoratior qui plus opũ possidet, ideoq; præcipuum illis studium, ut quàm maximã pecuniæ uim sibi comparẽt. Ignauus & abiecti spiritus habetur, qui ad iniuriam illatam obmutescit. Stultus habetur qui pro maleficio refert beneficium. Splendidus habetur, qui luxui indulget, sordidus qui sectatur sobrietatem. Magnus habetur, qui fastu turget, qui inferioris notæ homines è sublimi despicit. Felix habetur, cui res interim è sententia succedũt, qui delicijs ac uoluptatibus affluit, qui uentri gulæq; seruit. Hæ res sũt quæ uere reddunt impium & impurum hominis animum: à quibus quisquis abfuerit, is demum uere religiosus est apud deum patrem, qui nos exemptos à terrenis euocauit ad cœlestia, à perituris & caducis ad æterna, docuitq; nos ut ueris bonis dignitatem hominis æstimaremus, utq; in omnibus quæ agimus, non aliò spectaremus, quàm ad ipsius gloriam, à quo solo speranda est benefactorum compensatio, qui ueræ pietatis officia nõ rependit fluxis ac mox perituris præmijs, quemadmodũ hic mundus solet, sed beatam immortalitatem largitur. Humilis est, tenuis est, cui impendis officium, referre gratiam non potest, sed tamẽ in hunc longe præstat collocare, quàm in alium quãlibet diuitem aut potentem, à quo nullus fructus redire potest, nisi uilis ac temporarius.

Caput

CAPVT SECVNDVM.

Nolite in acceptiõe personarum habere.

QVi proximũ amat propter deum, & qui deũ amat in proximo, non hactenus illum metitur, quod potens sit aut diues, aut nobilis, sed quatenus diuinis bonis abundat. Cęterũ ad hanc ęstimationẽ nihilo potior est rex aut diues, quamuis humili aut paupere. Pro omnibus ex ęquo mortuus est Christus, & omnes ex ęquo uocantur ad immortalitatis hęreditatem. Proinde fratres mei, si uere fiditis promissis domini nostri Iesu Christi, nolite facere discrimen personarũ iuxta rerum mundanarũ ęstimationem. Christus iuxta mundũ humilis fuit & pauper, & tamen hunc principem omnis glorię uoluit esse pater. Non opulentis, sed pauperibus pollicitus est regnum coeleste. Iam si quis ingrediatur in consessum uestrum, aureo insignis anulo, aut splendida ueste conspicuus, ac simul ingrediatur pauper quispiam, nec anulum gestans in digitis, & ueste uili sordidaq; tectus, et continuo coniectis in diuitem oculis, non ob aliud, nisi qđ uestitu splendido pauperem obscurat, deferatis ei locum honoratiorem: dicẽtes: Tu sede hic bene: Rursus pauperi dicatis ueluti contempto, nec ob aliud, quàm ob uestem uiliorem: Tu sta illic, aut sede illic subter scabellum meum: quęso an non statim animus uester reclamet & condemnet tacite factum uestrũ, qui honorem, qui uirtuti debebatur, per adulationem tribuatis auro & purpurę, ob harum rerum inopiam, cõtemnẽ

temnentes eum, qui deo ueris animi bonis multo commendatior est illo diuite? Illum uobis cõmendat digitulus anulo gemmaq; nitens & corpus opertum serico, hunc uobis non cõmendat fidei synceritas, animi modestia, sobrietas, castitas, cæteræq; dotes, quæ uere magnum ac splendidũ reddunt hominẽ? Cur uestrũ iudiciũ dissentit à iudicio dei? Aequis auribus audite fratres mei dilecti, quod res ipsa clamitat esse uerissimum. Quantũuis mundus deferat diuitibus, deus ipse prætulit pauperes, pauperes quidem iuxta mundum hunc, qui gemmas & aurum, qui magistratus & regna nec habent, nec ambiunt in hoc seculo. Hos prætertis diuitibus cum suo fastu, delegit, præsentiũ quidẽ rerum inopia tenues, sed expectatione regni cœlestis & hæreditatis æternæ diuites ac potentes, nimirum fretos eo qui promisit, qui nec fallere potest, si uelit & præstare potest quicquid uult. Quibus autẽ is promisit hanc admirabilem felicitatem? num regibus aut opulentis? nequaq̃: sed ijs à quibus uere diligitur, quicũq; fuerint illi, siue serui, siue liberi, siue diuites, siue tenues. Et uos inuitato diuite ad honorificum consessum, paupe ad ima subsellia relegato, prætulistis eũ qui deo uilior est, & contemptui habuistis eũ, qui deo & diues est & honoratus. Illi habitus est honos, qui fortasse diuitijs fraude quæsitis, aut rapina partis, sese uendidat. Hic cõtemptus est, qui pauper esse maluit, quàm cum iactura pietatis ditescere, qui exhaustis in

Audite frẽs

in pauperum subsidia diuitijs, ultro pauper factus est, ut pietate ditesceret. Non est quidem impius quisquis diues est. Tamen haud temere diuitibus huius mundi conuenit cum euangelica pietate, uerum ex hoc hominum genere potissimum existunt, qui repugnant euãgelio Christi. Nam qui sunt tandem, qui tyrannidem exercẽt in uos odio pietatis? nónne diuites? Qui sunt qui uos peragunt reos, & pertrahunt ad tribunalia? nónne diuites potissimũ? Qui sunt qui male loquũtur & execrantur sanctum nomen domini nostri Iesu Christi, per cuius inuocationem uos assecuti estis salutem, & in quo gloriamini? nónne diuites? Qui intantũ non fauent uestræ professioni, ut nomen q̃d uobis est salutiferum & adorandum, illis sit exitiabile & abominandũ. Sic autem professio nominis huius cœpit uobis esse salutifera, ut tamen uestro uitio possitis excidere à promissa salute. Rex præmiũ ostẽdit, sed ei qui factis præstiterit legem regiam: ea neminem potest latere, quum iam olim literis sit prodita, est autem huiusmodi. Diliges proximũ tuum sicut teipsum. An proximũ ad hanc regulam dilgit, qui pio pauperi præfert diuitem impium? Euãgelica lex charitatis lex est: quicquid aduersus hanc committitur, etiam si non sit nominatim uetitũ, tamen peccatũ est, & uos ipsa lex tacite redarguit, quæ præcipit omnibus, & in omnibus diligendum proximum tanquam teipsum. Quisquis ab hac regula deflectit, legis transgressor

Si tamen legem perficitis.

Secũdũ scripturam.

Quicunq; autẽ totã legem seruauerit.

gressor cõuincitur. Neq; uero sibi quisquam ita blan diatur, leue est admissum, hac parte duntaxat lex est uiolata. Imò lex euangelica talis est, ut ni tota serue tur, tota uideatur esse uiolata. Cum enim sũma totius legis contineatur in charitate dei ac proximi, quisqs excidit à charitate, quæ radix est totius legis, nimirũ totam legem uiolauit, & legis autorem offendit, cui hactenus factus est omnium reus, quod qui semel ab errauit à scopo totius legis, quod quidẽ in ipso est, ab erraturus uideatur, quoties se dederit occasio. Veluti quisquis in tenebris ambulat, non refert in dextrum aberret, an in sinistrũ, certe cuilibet errori expositus est, qui semel excidit à luce. Proinde qui per adulatio nem diuitem immerentẽ prætulit pauperi promeren ti, quoniam hac in parte uiolauit legem charitatis, af finis est omnibus commissis, quæ solent aduersus pro ximi dilectionẽ patrari. Neq; leuiter offendit deum, qui legẽ illius ausus est aliqua in parte uiolare. Qui semel præcepit charitatem, semel eadem opera uetuit quicquid pugnat cum charitate proximi. Etenim qui legem tulit, ne mœcheris, idem statuit, ne quem occi das. Qđ si abstinueris quidẽ ab adulterio, cæterũ per petraris homicidiũ, an ideo nõ uiolasti totam legem quod una in parte uiolasti? Idẽ utrũq; uetuit, & eadẽ de causa uetuit, nẽpe quod aduersetur charitati pro ximi. Sed non ea tantũ uetuit, quæ legibus puniũtur, etiã ethnicorũ, ueluti furtũ, homicidiũ, & adulteriũ,

Nam qui di xit, non mœ chaberis.

sed om

ſed omnia prorſus, quæ diſſident ab euangelica charitate. Moſaica lex non puniret eum, qui modeſtũ pauperem ſuperbo diuiti poſthabuiſſet, aut qui proximo male uellet, ſed tamen hunc punit lex euangelica. Ad huius igitur normã non ſolum facta ueſtra, uerũ etiam ſermonem & animi cogitationes cõponite, ne quid unquam ſit, quod à proximi charitate diſcrepet. Lex eſt libertatis, non quod per eam liceat peccare, ſed quod euangelica charitas ultro impetret à uolẽtibus, quod leges humanæ metu pœnarũ extorquent à nolẽtibus. Ad hanc itaque legem uitam omnẽ componite, ſummũ laturi præmium, ſi quod præſcriptum eſt præſtiteritis, contra grauiſſimas daturi pœnas, ſi ſemel excideritis ab eo, unde lex tota pendet. Gratis uobis condonata ſunt uitæ ſuperioris cõmiſſa. Gratis collatum eſt donum ſpiritus cœleſtis, per quem eſtis deo non modo reconciliati, uerũ etiam mutua cõglutinati charitate. Quo plus uobis collatũ eſt, & collatũ eſt gratis nihil pro meritis, hoc acrius punientur, qui tantã dei miſericordiã in ſe experti, non ſe uiciſſim præbent mites ac miſericordes in proximũ. Qua fronte petet à iudice deo miſericordiã, qui ſeruus in conſeruum ſe præbuerit immiſericordem? quo ore poſtulabit à deo diligi, qui proximũ ſuum non diligit? Si uis iudicium nanciſci dilutum miſericordia, fac te præbeas miſericordem erga proximũ uel peccantem, uel egentem. Atque in hanc ſanè partem præſtabilius eſt deflectere, ut miſericor

Sic loquimini & ſic facite.

Iudiciũ enim ſine miſericordia illi.

Superexaltet autem nunc iudicium.

ſericordiæ quàm iudicio nitamur. Cum enim penè to tum ſit miſericordiæ diuinæ quod habemus, magis quàm iuſticiæ, potius adnitendum eſt ut deũ miſericordē quàm ut ſeuerum experiamur. Ille nos ſeruauit ſua miſericordia, æquum eſt & nos uiciſſim erga proximos ad miſericordiam quàm ad ſeueritatē eſſe pro penſiores. Nec enim paulo plures colligũtur lenitate, & mentia, beneficentia quàm auſteritate, ut hoc nomi ne merito glorietur, miſericordia præferens ſeſe iudi cio, quod qui iudiciam experti fuerant perituri, miſe ricordiæ beneficio ſeruantur. Nemo noſtrum non labi tur quotidie, talem experturus deum in cōdemnandis admiſſis ſuis, qualem ſe præſtiterit erga fratrem ſuũ. An ſatis per ſe putandum eſt ad ſalutem conſequen dam ſolam fidei profeſſionem? Quid autem eſt fides abſq; charitate? Porro res eſt uiuida charitas; non ceſſat, non eſt ocioſa, exerit ſeſe benefactis ubicunq; adeſt. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]. Quod dixi, clarius fiet exemplo collato. Si quis fratri aut ſorori, cui ueſtis deſit, aut uictus quo tidianus, dicat blandis uerbis, abite cum pace, caleſci te, & ſaturamini, atq; hæc loquutus nihil dederit eo rum quæ corpori ſunt neceſſaria, nónne huius blan diloquentia inutilis erit egentibus? Nihilominus alge bunt aut eſurient ob huius orationem, quæ neceſſitati

Quid proderit fratres mei, ſi fidem quis dicat ſe

Ee non

non opitulatur. [illegible]

Sed dicet qs [illegible]

[illegible] *Quod in arbore sunt flores & frondes, hoc in nobis sunt officia charitatis:*

quæ

quæ si prorumpunt suo tempore, declarant arboris radicem esse uiuam, cuius succo aluntur. Proinde ita demum proderunt benefacta, si non præstentur ad inanem gloriam, non ad humanam gratiam, non ob metum aut pudorem, non spe lucri, sed ex uiua fide, quæ nobis persuasit deo præstari, quicquid præstatur ob ipsum proximo, nec alio quàm ab illo sperandum esse præmium. Tu tibi places quod persuasum habeas unũ esse deum, cum error paganorum credat innumeros esse deos. Recte facis: nam istoc nomine præcellis. Sed frustra credis esse deum, & esse deum unum, nisi sic credas, ut ab illo salutem consequaris. At id nõ facies, nisi fidei iungas charitatem, & pijs operibus testeris & quod credis, & quod amas. Si deũ credis esse, crede & salutis autorem esse, crede promissis illius, & ita uiuas, ut illius dignus uideare promissis. Promisit misericordiam, sed ijs, qui hic misericordiam exercẽt in proximum. Promisit uitam æternam, sed ijs, qui huius mundi gaudia spernunt. Ita non solum credes unũ esse deum, sed omnem fiduciam in uno illo collocabis: alioqui quis erit fructus credulitatis tuæ? Dæmonia quoq; credunt esse deum, credunt Iesum esse filiũ dei, & adeo credunt ut contremiscant. Sed quoniam credunt tantum, non etiam amant, supplicium ab illo metuunt, præmium non sperant: & iustum sentiunt, misericordiam sentire non merẽtur, cum ipsi crudeles sint in alios. Quod si adeo stultus es, ut adhuc tibi blãdiaris

Tu credis quoniam unus est deus

Vis aũt scire ô homo. ris inani fide, age proferam exemplum familiarius ac notius, quod te doceat inutilem ac mortuam esse fidẽ, quæ per dilectionem non operetur. Abraham, quo generis autore potissimum gloriamur, primum ac præcipuam fidei laudem meruit apud deum, a quo tributum est illi iusticiæ elogium: sed in hoc fides haudquaquam sterilis fuit. Neq; enim solum ore professus est se illius promissis fidere, uerumetiam non dubitabat Isaac unicum filium altari impositum mactare, iubente deo, cum iuxta naturæ ordinem non aliunde sperari posset illi posteritas: sed fretus dei promissis, quem sciebat & mortuos reuocare in uitam cum libet, nihil contatus est peragere quod iussus erat. Ex factis igitur iusticiæ laudem meruit, sed quæ ex fide proficiscerentur. Sunt enim & opera legis Mosaicæ, quibus frustra fidunt, qui sunt expertes euangelicæ fidei. Quid autem non facturus erat egregius ille patriarcha, qui promptus & alacer accedit ad mactationem unici filij Isaac, quẽ eo etiam tenerius diligebat, quod in extrema senectute natus esset, quodq; huius nomine promissa esset felix illa posteritas? Pronunciatus est iustus & antequam immolaret, sed à deo qui nouerat uiuam & efficacem senis fidem nihil recusaturam si se dedisset occasio. Ergo res utraq; alteri fuit auxilio. Fides addebat animum, ut non trepidaret immolare filium, quem non dubitabat mox iussu numinis reuicturum, sed factum insigne, ueluti colophonem imposuit,

Ex operibus fides cõsummata est.

posuit, etiam apud homines declarans Abrahæ fiduciam nec mortuam esse, nec uulgarem. Neque enim fingit, neq; dubitat, qui nō contatur in unico filio unice charo periculum facere. An grauetur pecuniam pro Christo negligere, qui filium patri chariorem quàm ipse sit sibi, promptus ducit ad mortem? Ex hoc igitur tam insigni documēto fidei perfectum esse constat quod dixit scriptura: Credidit Abraham deo, & imputatum est illi ad iusticiam, & amicus dei uocatus est. Quod si Abraham fidei fructum & iusticiæ laudem amissurus erat, si grauatus fuisset ad dei iussum immolare filium; an illi sua proderit fides, qui iubente deo, grauatur impartire uestem algenti proximo, qui grauatur impartire cibum esurienti, potum sitienti, quasi deus passurus sit eum perire frigore aut fame, qui de suis facultatibus aliquid erogarit in fratris necessitatem? Porro si priscis illis non contigit laus iusticiæ, nisi factis fidem comprobantibus, multo minus id sperandum est iis, qui perfectæ charitatis legem profitentur. Tantum autem ualet apud deum misericordia ac beneficentia in proximum, ut mulier, ut meretrix, ut alienigena, hospitalitatis officio commendata, meruerit in catalogo piorum, in catalogo ciuium, in catalogo probatissimorum patriarcharum annumerari. Rhabab Iudæa non erat, meritorio diuersorio præfecta erat, quæstu non admodum probato uictum parans, & tamen in diuinis li-

Videtis quoniam ex operibus.

Similiter & Rhabab meretrix.

bris iusticiæ laudem promeruit non ex fide tantum, quod persuasum haberet deo remuneratore nulli sua benefacta perire, præsertim quod in bonos, aut certe dei respectu conferretur, sed ex eo quod contempto periculo uitæ suæ exploratorum uitæ consuluit, quod nuncios, quos exploratum miserat dux Iudæorum, ne perirent, furtim alia uia emiserit. Poterat inire gratiam non mediocrem apud suos, si (quod ipsi erat in manu) prodidisset exploratores. Sed maluit seruire uoluntati diuinæ, quàm suo compendio: neque diffidebat, quin ab illo præmiũ copiosius rependeretur quàm ab hominibus. Quemadmodũ igitur Abraham non ex fide nuda iusticiæ laudem promeruit, sed ex fide factis comprobata, [illegible] *. Etenim quemadmodum corpus anima destitutum mortuum est & inutile, ita fides si desit charitas non ociosa, mortua est & inefficax.*

CAPUT TERCIUM.

Magna est humanæ linguæ utilitas, si quis ea doceat, quæ pertinẽt ad ueram pietatẽ, sed periculosa functio est, doctoris obire munus, & hominẽ requirit primum insigniter eruditum in his quæ sunt

euangelicæ

euangelicæ doctrinæ, deinde purgatissimis affectibus cuiq; nõ satis sit docere recta, sed qui nõ aliò spectet q̃ ad Christi gloriã. Talis doctor ut plurimũ prodesse ualet. si quod docet etiam amet, ita cuius est corrupta doctrina, aut cuius animus est corruptus prauis cupiditatibus, odio, ira, uindicta, auaricia, ambitione, libidine, magno plebis exitio doctoris locum occupat. Proinde fratres mei, ne passim ambiatis esse magistri. Tutius est auscultare quàm loqui. Et pauci doctores sufficiunt pluribus erudiendis. Proinde qui locum episcopi ac doctoris capessit, etiam atque etiam semetipsum excutiat, an par sit oneri suscipiendo, atq; illud in primis secum cogitet, quod prouinciam aggreditur ingenti obnoxiam periculo, rationem exactissimam redditurus supremo iudici, si secus docuerit, q̃ oportet. Siquidẽ huius sermo hoc latius ac periculosius spargit suum uenenũ, quod autoritate dicentis cõmendetur. Nihil autẽ difficilius, q̃ sic undiq; moderari linguam, ut nunq̃ labaris. Etenim cum ea sit humanæ naturæ infirmitas, ut nemo nõ quotidie labatur in multis, si quis linguæ lapsus omnes uitare potest, hic uir perfectus uideri possit, & idoneus qui totũ etiam corpus, ueluti rationis freno moderetur, posteaquàm membrum illud maxime lubricum potuit cohibere, ne quid peccet. Ab hoc periculo longius abest, qui mauult discipuli, quàm doctoris uices gerere. Est aliquid imperare uentri, est nonnihil temperare oculis atq;

In multo. n. offendimus omnes.

auribus, est aliquid continere manus. Sed omniū difficillimum est perfecte moderari linguam. Pusillum est membrum lingua, sed à quo ferè pendeat corpus uniuersum. Efficax quædam ac præpotens res est hominis oratio, siue ad utilitatē, siue ad perniciem multorum. Penetrat in animos auditorū, inserit aut exerit pestilentes opiniones, excitat aut sedat odia, cōmouet ad bella, componit ad pacem, & auditorem huc aut illuc impellit. Sic frenos equis in ora immittimus ut nobis obediant, ac exiguo ferro totum corpus beluæ pro nostro arbitratu circūagimus. Quod os frenatū sessori, hoc lingua domita homini. Videtis quantæ sint nauium moles, hæ cum passis uelis miro impetu uentorum rapiantur in undis, tamē minimo gubernaculo circūaguntur, quocunq; naucleri, temonem regētis, animus inflectere uoluerit. Impellit arte clauū, & tam ingens illa moles sentit minimæ partis imperium. Non est igitur contemnenda linguæ moderatio. Pusillum est membrū, sed turgidum & iactabundū lateq; miscens exitiū, & ingentes excitans tumultus, ni freno animi cohibeatur, hæc totos populos, tota regna inter se cōmittit. Libet intueri simillimum exemplum. Ecce quantulus ignis, quàm ingentem materiarum uim incendit. Vnde sæuum illud & latissime uolitans incendiū? ex una scintilla natum est. Ea initio minimo negocio poterat opprimi, neglecta colligit undiq; uires, & eò tandem euadit, ut nulla ui possit obrui.

Si aūt equis frena in ora

Ecce quantus ignis.

rui. Vt autem ingens ac uarius est usus ignis, si recte adhibeatur, summa pernicies, si sinatur quò uolet eua gari, ita ex hominis lingua plurima utilitas, et ex eadem extrema pernicies humanæ uitæ. An non uidetis hoc ipsum naturæ opificem significasse, qui linguam hominis & specie & colore ignis esse uoluerit, nec aliter uolubilem ac rotatilem, quàm est flamma? Nec tamen in hoc simplex est malum, uelut in alijs fermè membris. Mundus est & congeries uitiorum omniũ. Quemadmodũ enim exigua scintilla ueluti seminarium est totius incẽdij, ita quicquid est malorũ in uita, ex mala lingua uelut è mundo promitur. Et quemadmodum materiarũ aceruo miscetur paulum ignis, ut paulatim totam cõgeriem incendio misceat, ita ligua sic admixta est membris corporis, ut ni coherceatur, inficiat & inquinet sua luce corpus uniuersum, totamq; hominis uitam, ab incunabulis ad extremã usque ætatem inflammet omni uitiorũ incendio. Porrò uim huius mali non illi indidit natura, quæ uallo dentium & maceria labiorũ admonuit oportere linguæ usum circunspectum esse, ac moderatum, sed afflata est ex igni gehennæ, unde primũ per impios spiritus inficitur animus, & animi lues per organum linguæ prorumpit in maius, & hominem è malo reddit pessimum, ac pestis contagio corripit et cæteros, sic ut nulla ui, nulla ratione possit cohiberi malum impotens. Quid autem est usquam tam impotens, quod non ali-

Ligua ignis est.

Omĩs enim natura bestiarum.

qua ratione mansuefaciat humana cura? Nulla est fera tam fera, nulla est auis tam immanis, nullus serpens tam pestilēs, nulla maris belua tam īmitis, quin hominū ingenio beneficijsq; mansuestat. Cicurantur leones, mansuescūt tigrides, ac dracones, seruiūt etiā elephanti. Subigūtur et crocodili, mitescunt aspides, redduntur familiares aquilæ & uultures, ad amicitiā etiam alliciuntur delphini. Nulla adhuc ratio, nulla ars reperta est mortalibus, quæ linguā intemperantē domaret, cum & olim domitū sit, & quotidie dometur omne genus animantū, quotquot habet terra, quotquot mare, quotquot aër, usq; adeo malū hoc est efferum ac uiol ntū, nec impotens modo, uerumetiam letali ueneno tinctum. Vnguibus ac dentibus sæuiūt leones, at uenenū non habent. Veneno sunt armatæ uiperæ, cæterum nec ungues habent, nec cornua. Sola lingua gemino modo noxia est, & feritate insuperabili et ueneno letali, quod procul etiam afflat quibus uult, cum Scorpij non lædant, nisi caudæ cuspide ictos, uiperæ non lædant, nisi infixo denticulo fistulato. Atq; hæc pestis minus esset formidabilis, si simplex foret, & unico modo noxia. Nunc uarium est malum, & in omnem se uertens speciem, quo grauius ac facilius lædat, sæpe nocentius, cum boni speciem præ se fert. Nihil melius, nihil apud omnes commendatius pietate. Huius prætextu lædit potissimū, ea miscens quæ nō possunt cohærere. Neq; enim potest esse pius in deū,

In ipsa bene dicimus deū & patrem.

qui

qui crudelis & maledicus est aduersus proximum. Et tamen hoc organo laudamus deum, patrem illum appellantes, cum eodem uituperemus & infamemus proximum, ad dei similitudinem cõditum. Lingua canimus deum omnium bonorum autorem, quum eadem summis malis affligamus hominem, quasi huius cõtumelia non pertineat ad deum conditorem. Deus neq; laudib⁹ nostris honestatur, neq; cõuicijs læditur. Homo homini uel pestilens esse potest, uel salutaris. Et quod in hunc præstiterimus, hoc deus putat ad se pertinere. Proinde ne quis credat suos hymnos deo gratos esse, quos lingua promit non animo, cum eadem lingua maledicentiæ uirus euomat in proximũ. Quid enim pugnantius, quàm laus & uituperium? Tamen res tam diuersæ ex eodem ore proficiscũtur, atque hæc quidem geruntur inter impios. Inter uos qui professi estis euangelicam simplicitatẽ, non oportet hæc eodem modo fieri, quibus turpe est aliud sonare lingua, quàm sentiat animus, qui didicistis amare deum in proximo, & proximum in deo, qui didicistis adeo neminem esse lædendum linguæ petulantia, ut ad exemplũ Christi iubeamini bene loqui illis, qui uobis ingerunt conuicia. Leuius autem nocens est, qui simpliciter & absq; fuco malus est. Cæterum maledicentia pietatis imagine commendata, quid aliud est, q̃ cicuta admixta uino? quo præsentius sit uenenũ, q̃d rei saluberrimæ misceatur. Habent in ore, domine miserere

Nõ oportet fratres mei hæc ita fieri

ſerere, cum ipſi crudeliter lingua ſæuiãt in fratrem. Habent in ore, pater noſter, cum aſſidue linguæ ſpiculo proximum confodiant, pro cuius ſalute confoſſus eſt Chriſtus. Prædicant dei bonitatem, qui ſua clementia ſeruauit hominẽ, cum ipſi linguæ ueneno properent extinguere. Prædicant Chriſti bonitatẽ erga mortalium genus, cum ipſi aduerſus exemplum Chriſti linguas acuant aduerſus conſortem. Efferunt laudibus Chriſti manſuetudinẽ, qui placide reſpõderit maledicis, cum ipſi mendacijs etiam inceſſant benemerẽtem, profitentur ſeſe angelos & præcones Chriſti, cũ ſint organa diaboli, pollicentur ſemen doctrinæ cœleſtis, cum merum ferant aconitum. Atq; hæc tam diuerſa non ſolum faciunt eadẽ lingua, ſed frequenter etiã ex eodẽ ſuggeſtu, à laudibus diuinis exorſi, prorumpunt in inſaniam proximi, tanto pernicioſius inficiẽtes animos cõcionis, quod ficta ſpecie religionis tegãt ac diſſimulent mortiferum uenenum, quod ex infecto corde per linguæ organũ depromunt. Quæſo fratres an non hoc prodigij ſimile uidetur? Sunt fontes ſcatentes aquis ſalubribus, ſunt quos guſtaſſe motiferum ſit, ſunt qui ſuffundant aquam dulcem ac potabilem, ſunt rurſus, qui præbeant aquam amaram ſalſamq;. Nec id mirum uideri poteſt, cum per diuerſas uenas fluens liquor, calcis, aluminis, ſulphuris alteriúsue metalli, ſeu terræ dulcis ſaporem referat. At qui fit, ut quum ex eodem corde proficiſcatur oratio, quum

Nunqd fons ex eodem foramine.

per

per eandē scateat linguā, adeo sit sui dissimilis, cū inter tot fontiū discrimina nullus reperiatur, qui simul ex eodem ore dulcem & amaram aquam proferat? An eadem arbor diuersi saporis fœtus edit? Videte fratres mei, num ficus natura dulcis, producit amaras oleæ baccas? Num uitis ædit ficus? minime, sed suæ quisq; arbori fructus respondet, & radicis succū sapore refert. An non igitur monstri simile uidetur eundem hominem ex eodem corde per eandem linguam, pietatem & impietatem, ueritatem ac mendaciū, salutem & exitium depromere? Itaq; cum improba lingua nihil sit pniciosius, bona et erudita nihil salubrius, cumq; rarus inuentu sit, qui membrum hoc modis omnibus queat moderari, etiam atq; etiam è multis deligendus est, qui doctoris prouinciam suscipiat. Huic oportet & animū esse ab omni cupiditatum tumultu tranquillū, & uitam ab omni turpitudine semotam, ut non solum ea doceat, quæ sunt ueræ pietatis, uerū etiam cum omni mansuetudine doceat. Nam contentiosa pertinaxq; doctrina nihil aliud gignit, q̄ factiones et dissidia. Atq; inter huius mūdi sapientes, is primas tenet, qui pertinacissime disputat, qui linguæ uolubilitate nulli cedit. Nec hoc agitur, ut auditor discedat melior, sed ut elatior qui uicit, deiectior qui uict9 est. Vulgus interim uarijs studijs inter se distrahitur, ut nec dicenti sit ullus solidus fructus, nec audienti. Inter uos autem qui philosophiam euangelicam profitemi

Quis sapiēs & discipli natus inter uos.

fitemini, quisquis uere sapiēs est, & sciētia uera præditus, ne fastu sermonis q; contētione declaret sese sapientem, sed pijs & integris moribus testetur, qualis sit, potius q̄ uerbis. Vt enim inutilis est fides, ut inutilis charitas, quæ uerbotenus præstatur, ita inutilis est sapientia, quæ non prius se probat mansuetudine morum. Hoc enim præcipuum est argumentū, quo liceat humanā philosophiā ab euangelica dignoscere. Illa morosos, pertinaces, ac feroces habet professores. Hæc quo syncerior est, quo præstantior, hoc minus habet supercilij. Cuius præcipua uis sita est, nō in argutijs syllogismorū, aut phaleris eloquētiæ, sed in synceritate uitæ, in lenitate morum, quæ cedit contentiosis, & allicit dociles, nec aliud spectat, quàm salutem auditorū. Cœlestis est sapientia, hanc qui docet, mentem habeat oportet ab omnibus terrenis cupiditatibus repurgatam: è syncero uase depromatur necesse est. Quod si habetis animos amarulēta inter uos æmulatione uitiatos, si cor habetis contentionibus, & peruicaci uincendi studio, inuidiaq; corruptū, cedite potius docendi munus, quàm ut gloriæ uestræ contentioniq; seruientes, mentiamini aduersus euangelicam ueritatem, quam nemo syncere tradere potest, nisi cuius animus liber fuerit ab omnibus humanis affectibus. Proinde quisquis ad hanc professionem accedit, si senserit animum suum infectum amore, aut odio humano, si liuore, si studio gloriæ, si cupiditate pecuniæ, si uolupta

In mansuetudine sapientiæ.

Quod si zelum amarū habetis.

si uoluptatum amore, prius diligenter expurget intima pectoris, ut ad purissimam doctrinam purus accedat. Alioqui qui præteritis ijs, *quæ uere faciunt ad pietatem, fumos obijciunt perplexarum quæstionum, qui loquuntur ad gratiam principum, qui dicunt ad quæstum, qui doctrinam euangelicam detorquent ad uentris sui negocium, qui uenantur gloriolas humanas, qui grauem sarcinam imponunt humeris aliorum, quam ipsi digitulo nolint attingere, pro diuinis præceptis docent ceremonias & humanas constitutiunculas, qui pro philosophia euangelica tradunt nouum Iudaismum, denique qui seipsos prædicant ueriius quàm Christum: horum sapientia, non est illa sapientia, quam pater nobis per filium demisit è sublimi, ut nos à terrenis studijs auocatos, in cœlū subueheret, sed crassa est atque terrena, & ideo terram sapit, sed animalis est, et ideo magis illa spectat, quæ cōducunt ad hanc uitam, quàm ad uitam æternam, sed dæmoniaca est, quia non est ex afflatu spiritus diuini, sed ab instinctu dæmonum, qui ea suggerunt, quæ nos alienent ab euangelica synceritate.* Inter mundanæ *sapientiæ professores, uidetis quanta sit æmulatio, quæ pugnæ, quæ dissidia, quod uincendi studium, quanta opinionū ac morum inconstantia, & interim omnis uita quàm omni uitiorum genere contaminata.* At è *diuerso nostra sapientia quæ è supernis proficiscitur à spiritu Christi, primum casta puráque est. nullis*

Non est enī ista sapiētia

Vbi enī zelus & contentio.

nullis prauis affectibus inquinata. Deinde pacifica, & ab omni studio cõtentionis abhorrens. Ad hæc modesta minimeq; torua, præterea tractabilis ac morigera, neq; grauate cedens ei, qui doceat meliora, clemēs & misericors erga lapsos, & errantes, quos magis studet seruare, q̃ perdere, leniter tolerans, et nihil nõ tentans, ut resipiscant, plena fructibus bonis, dum nunquam cessat de omnibus bene mereri, impios conuertens ad pietatem, errantes reuocans, indoctos docens, lapsos erigens, cessantes extimulans, afflictos consolans. Nec interim quenq̃ damnat, sanandi q̃ damnandi studiosior, nihil habens fuci neq; simulationis, sed ex animo syncero bene uolens omnibus. Ad hunc modum qui purã tranqllamq; serunt doctrinam euangelicam, & sibi metunt fructũ uitæ æternæ, & alios ad studium uitæ cœlestis adducunt, quos erant cõtentionibus, ac sæuitia alienaturi. Habet & mundana sapientia suum fructum, sed aut inanem, aut mortiferum. Cæterum fructus iusticiæ, qui confert & hic innocentiam, & post immortalitatē, non seminatur per contentionē, sed in cõcordia paceq; ijs qui pacem amplectuntur. Neq; enim boni doctoris est, odiose digladiari cum ijs, qui uidentur obstinatiores, q̃ ut obtemperaturi sint euangelicæ doctrinæ. Hos præstat suæ pertinaciæ relinquere, si spes non est fore ut resipiscant.

Fructus aũt iusticiæ.

CAPVT QVARTVM.

Vnde bella & lites.

V*obis omnibus modis adnitendũ est, ut concordibus*

dibus animis agatis. Atqui id fieri non potest, nisi cu piditates mundanas, concordiæ pestem & dissidiorum semina, penitus ex animis uestris exigatis. An negabitis uos esse cupiditatibus huiusmodi obnoxios? Vnde igitur bella, unde pugnæ ac lites inter uos? unde contentionum ac dissidiorum tumultus? Pacem & cōcordiam uos docuit Christus, & unde dissensio, nisi ex eo quod magis seruitis libidini cupiditatum humanarum, quàm charitati euangelicæ? Eæ nisi militarent, & exercitum ducerēt in membris uestris, neq; lingua proximum laceraret, neq; manus fraudaret fratrem. Adhuc ueteris uitæ reliquiæ deprehenduntur in uobis, nondum exuistis totum hominē ueterem: alius concupiscit gloriam, alius inhiat lucro, hic studet regno, ille uoluptatē uenatur. Ac dum non assequimini quod quisq; uehementer appetit, protruditis competitorē, inuidetis assequuto, decertatis cū eo qui uidetur assequuturus. Animo discruciamini, uarijsq; curarum tumultibus distrahimini, dum quod impense petitis, non potestis adipisci. Ita nec unicuiq; secum pax est, neq; cum alio. Cupiditates tumultuantur in pectore, lingua, manus, cæteraq; membra pugnant ac belligerantur foris cum proximo. Atqui interim neq; satisfit cupiditatibus uestris insatiabilibus, & à ueris bonis exciditis. A deo postulandū erat, si qd opus esset, aut si quid ad ueram felicitatem pertineret: à mundo petitis, quod à deo petendum erat: ab hoc aut non pe-

Concupiscitis & nō habetis.

titis, aut si petitis, non petitis quod oportet, neq; quomodo oportet. Siquidem aut noxia petitis pro salubribus, aut petitis diffidētes, aut in usum impium petitis: nimirum ut quod ex benignitate contigisset ad subleuandam uitæ necessitatem, aut egestatem proximi refocillandam, id explendis uoluptatibus uestris insumatis. Cum ista faciatis, quo tandem nomine uos compellabo? Christianos? Facta uestra reclamant, titulū Christianorum audio, cæterum adulterorum & adulterarum facta uideo. Semel addicti estis sponso Christo, semel in illius uerba iurastis, ille uos redemit à tyrannide uitiorum, ille uos suo sacrosancto sanguine purgauit, ut sibi exhiberet spōsam immaculatam. Et quomodo professionis obliti, obliti beneficij sponsi, obliti fidei coniugalis, in adulterinos huius mundi amores relabamini? An nescitis deum zelotypum esse amatorem? totus amari uult, solus amari uult: non patitur mundum riualem, à cuius amore uos tanto precio uindicauit: solus ille sufficit ad omnia præstanda. Quid igitur est quod à mundo petatis partem uestræ beatitudinis? An nescitis quod deus odit utroq; genu claudicantes? non tolerat ille seruum nō contentum unico domino. Quis est maritus tam patiens, qui ferat inimicum riualem in uxoris consortium? Et uos existimatis fieri posse, ut simul & mundo placeatis & deo? An non intelligitis, quod quemadmodum sponsa, si se iunxerit adultero, protinus excidit ab amore mariti, ita

Adulteri & adulteræ.

Christianus si denuo tentet amicitiam habere cũ mundo, protinus suscipit inimicitiam cum deo, cui nihil conuenit cum mundo? Illud igitur habete certum, quicunq; studuerit esse amicus huius mundi, is eadem opera reddit sese inimicum deo. Nihil est commercij luci cum tenebris, nihil deo cum Belial. Sponsus homo non fert sponsam cum adultero colludentem, non patitur diuidi connubiales amores, & tamen duxit dotatam, duxit ingenuam, duxit rebus integris. Christus sponsam suam, quam seruauit ab exitio, quam asseruit à seruitute, quam abluit à peccatorum sordibus, quam uestiuit nudam, quam tot donis gratuitis abunde dotauit inopem, rursus patietur cum diabolo adultero habere commercium? An putatis sine causa scriptum esse in sacris uoluminibus, quod spiritus qui habitat in uobis, concupiscit ad inuidiam? In lege Mosaica nonnihil dabatur humanis affectibus, licebat odisse inimicum, fas erat studere parandis opibus, non habebatur iniustus qui uim ui, qui cõuicium conuicio retudisset. Sed spiritus euangelicus qui nũc habitat in uobis, zelotypus est, &, ut ita loquar, inuidus, plus exigit, uult redamari uehementer usq; ad uxoris, usq; ad liberorum, usq; ad uitæ contemptum. Non fert domicilium mundanis cupiditatibus inquinatum: pura requirit, requirit cœlestia, resilit, aufugit, offenditur si mundi huius sordes in ipsius templũ inuexeris. Sed ut exigit à nobis eximium quendam amorem, longeq;

Amicicia hu ius mũdi inimica est dei.

An putatis quia inaniter dicit scriptura.

puriorem quàm lex Mosaica, ita confert uberiorem gratiam. Difficillimum est præstare quod exigit, sed in hoc ipsum largitur uires ut facile possimus. Amanti nihil est difficile. Hoc ipsum illius donum est, ut illum amemus, uel redamemus potius. Attraxit nos charitate sua prior: auersos sibi reconciliauit. Augebit in nobis sua dona, si modo nos illi uacuos ac totos præstemus, si ab ipso solo pendeamus, si nihil habeamus commune cum hoc mundo, nihil cum huius mundi principe diabolo. Cum mundum dico, nihil aliud sentio quàm prauas cupiditates rerum uisibilium, quibus hic mundus falsam quandam felicitatem pollicetur. Magna sunt quæ exiguntur, sed maiora sunt quæ promittuntur. Qui largiri potest immensa, idem & robur addere potest: qui summa largiri uult immeritis, idem & uires addere dignabitur infirmis. Tantum nostris & huius mūdi præsidijs diffisi, totam spem ac fiduciā nostrā in illo collocemus. Destituit eos, qui suis opibus arroganter fidunt: opitulatur ijs, qui sibi nihil tribuunt, sed fidunt bonitati diuinæ. Nimirum hoc est quod olim per Solomonem dixit dominus: Deus elatis ac ferocibus resistit, sed humilibus & abiectis impartit suum fauorem. Deus uult uos sibi quàm coniunctissimos esse, præbete uos illi morigeros, quemadmodum sponsa obtēperat marito. Quod si uos diabolus conatur ab huius amore seiungere, repellite adulterum cum suis præstigijs, & desinet esse molestus.

Subditi ergo estote.

Metuet

Metuet uos, si uiderit in amore sponsi firmos & constantes. Ab hoc igitur seiungite uos, siue terreat, siue blandiatur, & pijs studijs, sanctis castisq; uotis applicate uos deo, & ille uicissim applicabit se uobis: quocunq; uergunt animi cupiditates, eò tenditis. Si affectus rapiunt ad honesta, ad cœlestia, ad deum acceditis: sin ad illecebras carnis, ad diabolum properatis. Eòdem perpetuo properandum est, non oportet nūc huc nunc illuc uacillare. Si Christum sponsum agnoscitis, puri sitis oportet. Proinde qui adhuc estis peccatorū cœno obliti, emundate manus uestras, abstinentes ab omni genere malefactorum: purificate corda uestra, ne quid illic resideat impiarum cupiditatum, qui nunc estis animo duplici, partim amantes quæ sunt dei, partim quæ sunt mundi: totum pectus uni Christo dicate. Cur hic felicitatem quæritis, quæ promissa est in cœlis? Cur inanibus huius seculi uoluptatibus deliniti, negligitis æterna gaudia? Si uultis uere felices esse, hic sitis afflicti: si uultis æternū gaudere, hic plorate: si sine fine lætari, hic flete. Stultus iste & perniciosus risus uertatur in luctum salutarem, exitiale gaudium cōmutetur in salutiferum mœrorem. Inanis ista celsitudo conuertatur in humilitatem. Nemo semet erigat in altū, quin potius deijcite uos ipsos in cōspectu dei: ipse sic deiectos eriget, ac uere sublimes reddet. Quanto minus ipsi uobis arrogabitis, tanto maiora largietur ille. Arrogantia comitem habet liuorem, ex liuore

Emundate manus peccatores.

Miseri estote.

Nolite detrahere alterutrum fratres mei.

nascitur detractio. Sceleratissimũ autem superbiæ genus, fratris famæ detrahere, quo tu uidearis honestior: perinde quasi quis alienam faciem luto conspergat, quo ipse uideatur formosior: alienam uestem sordibus contaminet, quo ipse uideatur cultior. Quid autẽ turpius quàm ut frater fratri detrahat, inter quos oportet omnia esse cõmunia? nõ secus quàm si dextra manus sinistram mutilet, quasi futura felicior, si peius habeat socium membrum? Et tamen qui uitant adulterium, qui furtum, qui periuriũ, detractionem non horrent, quasi leue sit crimen, cũ hoc sit perniciosius, quo se magis tegit specie religionis. Nam qui in aliena uitia debacchatur, primũ uidetur ab his uitijs abhorrere, quæ in alijs detestatur: deinde simulat sese non liuore, non odio cõmoueri, sed studio probitatis. Et habet hoc uenenũ suam etiam blanditiem. Mutua detractio facit, ut de utrisq; peius sentiant cæteri, nec aliud uenenũ præsentius Christianæ cõcordiæ. Iam qui obtrectat fratri, quiue condemnat proximum, non solum facit iniuriam ei cui detrahit, uerumetiam legi cui detrahere, quamq; condemnare uidetur. Si frater est innocens, si non est lege uetitum quod ille facit, qua fronte tu damnas, quod non tam damnat lex euangelica? sin peccat, cur eum obtrectatrice lingua traducis, quem oportebat lege puniri? Lex euangelica uetat, ne nos uicissim iudicemus, ne uicissim condemnemus, & sub legis prætextu nostris affectibus indulgemus. Habebit

Qui detrahit fratri, aut qui iudicat.

bit is qui peccat suũ iudicẽ, cur tu huius partes occu-pas ante tẽpus? Non enim das operã ut corrigatur, sed ut traducatur. Itaq; quisqs obtrectat proximo, is aut legẽ cõdemnat, qđ nõ corrigat turpia, aut detra-hit, uelutí nimiũ dilutæ lentæq;, cuius officium occu-pat detractor. Habet mundus hic publicas leges coër-cendis sceleribus. At Christianæ mãsuetudinis est, stu-dere corrigẽdis oĩbus magis ꝙ̃ iudicãdis. Vnus est le-gis cõditor, qui potest & seruare et pdure. An hunc putas latere quid quisq; peccet? Tolerat ille fortasse peccantẽ, ut aliquãdo resipiscat, tolerat ut suo tẽpore grauius puniat. Cur tu qlibet e plebe uindicas tibi iu-dicis partes? Cur ante tẽpus pronũcias? Monere fra-ternũ est, rogare charitatis, increpare beneuolẽtis est, sed obtrectare pestilens, iudicare superbũ. Si legi ob-temperas, cur legis uices arrogãter occupas? Si legẽ præis, nõ es obseruator legis, sed iudex. Qui legi præ-it, præit deo legis autori. Is nõ sinet quicꝙ̃ inultũ, & nouit quid quatenus sit puniendũ, qui solus nulli cri-mini est obnoxius. Tu quis es qui iudicas alterũ? Cõ-demnas fratrem ipse grauioribus cõmissis obnoxius. Eteni tendis perdere, quẽ seruare nõ possis. Postremo in seruũ alienũ ius tibi uindicas, haud citra cõtume-liã domini cõmunis. Relinque illũ suo domino, qui so-lus iuste iudicat. Tu tibi iustũ esse persuades, qđ tibi dictauerit ambitio, qđ odiũ, quod ira, qđ liuor, ac fre-

 quenter

quenter offenderis festuca in oculo fratris, quum trabem habeas in tuo. Nemo uirulētius detrahit alienæ famæ, quàm qui longissime abest à uera laude. Nemo leuius fert alienam imbecillitatem, q̃ qui plurimū in ueræ pietatis studio profecerit. Iam qui tanto studio moliuntur ea, quæ sunt mundi, neglectis bonis cœlestibus, uel ipsa uitæ huius incertitudine breuitateq; debebant admoneri, dementiam esse in his bonis collocare felicitatem, quæ ut contingant, tamen aliquoties arbitrio fortunæ subito auferuntur, aut si illa non aufert fortuna possessori, mors ipsum possessorem eripit bonis. Hoc ita esse quum quotidianis discant exemplis, tamen uelut horū omniū obliti, somniant longæuitatē & quasi semper uicturi, in plurimos annos sibi congerunt opes unde uiuant, quum hocipsum sit incertissimum, q̃diu uicturi sint, certissimū autem sit, nō diu uicturos, ac non potius uiaticū sibi parant in eam uitam, quæ nunq̃ est habitura finem. Agite stulti, quanam igitur fronte dicitis, hodie aut cras proficiscemur in hanc aut illam ciuitatem, peracturi illic annum unum, facturiq; lucrum amplum, quod sufficiat in multos annos, quum incerti sitis quid futurū sit die postero? Vitam per se breuissimā tot casus, tot morbi reddunt etiam incertissimā, & uos ueluti pacti cū morte, per maria uolitatis ac terras, quo uiaticū paretis senectuti, fortassis nunq̃ uenturæ, quum nemo sibi crastinum queat polliceri. Quid ita uitæ huic fiditis, quasi

Ecce nūc q dicitis.

quaſi rei firmæ ſtabiliq́;? Quæ tandē eſt iſta uita ueſtra, cui uni proſpicitis, cui uni laboratis ac molimini? nimirum uapor eſt ad breue tempus apparens, ac mox euaneſcēs. Abſit igitur iſtiuſmodi oratio ab ore Chriſtianorum: Ibimus, peragemus annum, mercabimur, lucrum faciemus, quaſi uobis in manu ſit euentus futuri. Vos in diem potius uiuite, à dei pendentes arbitrio, dicentes: Si dominus uoluerit, & ſi nobis uitam supereſſe uolet, hoc aut illud faciemus. Leuiter curanda, quæ faciunt ad breuem iuxta & incertā corporis uitam, ſed omnis ſollicitudo conferenda eſt ad eas res quæ faciunt ad uitam immortalem. Et tamen quum hæc uita nihil habeat quo poſſitis tuto fidere, cum tot caſibus, tot morbis ſit expoſita, cum tot erumnis ſit obnoxia, cum tam ſit euanida tamq́; fugax, tamen perinde quaſi ſitis imortales ſic erigitis animos, & iuuentutis opumq́; fiducia turgetis. Diuini præſidij fiducia fortes & animoſos eſſe rectum eſt: cœleſtium bonorū expectatione alacres eſſe pium eſt, ſed oīs iſta exultatio qua uobis placetis de bonis, primū falſis, deinde mox auferendis, non ſolum impia eſt, uerū etiam ſtulta. Fortaſſe tolerabilius ſit hoc in his qbus perſuaſum eſt à maioribus, à rogo nihil hominis ſupereſſe, & excuſatius tam auide fruuntur hac uita, qui non expectant aliam. Vos euāgelica philoſophia docuit hanc uitam eſſe negligendam, omniq́; ſtudio properandū ad uitam illam cœleſtem, quæ nō opibus,

Nūc autem exultatis in ſuperbijs.

Scienti igitur bonū facere.

sed pijs factis paratur. Porrò grauius peccat, qui cũ ex euangelica doctrina sciat quid sit agendum, tamen corruptus malis affectibus sequatur eadẽ, quæ sequuntur ij, qui Christum ignorant.

CAPVT QVINTVM.

Agite nũc diuites, qui felicitatẽ uitæq; delicias quas æternas oportebat expectare in cœlis, hic in terris occupatis præpropere, ponite cantus, omittite uoluptates, & insana gaudia. Si mentẽ habetis, plorate & ululate, reputantes æternas illas calamitates, quæ mox imminent uobis. Fingite iam aduenisse tẽpus, qd' propediẽ est uenturũ, cum ablatis ijs opibus, quibus nunc stultissime fiditis, sero sapietis, agnoscentes præclaras illas possessiones iam non esse uobis præsidio, sed pro fucata felicitate adesse ueram & æternam calamitatẽ. Vbi nunc sunt opes, per fas nefasq; congestæ? Diuitiæ uestræ putrefactæ sunt, uestimenta uestra tineis obnoxia facta sunt. Aurum & argentũ uestrũ erugine uitiatũ est apud parcũ et sordidum hæredem. Eaq; erugo testabitur uestram impietatem, qui malueritis situ perire, q̃ in usus egentiũ expromere. Harum rerum impendio poteratis emere uitam æternam. Nunc defossi æris erugo exedet intima animarũ uestrarũ, non secus atq; ignis. Sero frustráque macerabit uos malæ seruatæ pecuniæ pœnitudo. Duplicabit infelicitatem uestram, quod male parta

male

male seruastis. Pro misericordia dei quã licebat opũ iactura mercari, collegistis uobis iram & ultionem diuinam. Non solum non fuistis benigni in fratrem egentem, sed tenuem debita quoque mercede fraudastis. Ecce fraudatus sua mercede messor, qui sudans demessuit segetes uestras, clamat ad deum, & uindictam flagitat, et ita clamitat, ut uox illorum penetret in aures domini Sabaoth: qui uobis etiam est formidandus. Non poterant illi ulcisci potentiores, non audiebantur ab homine iudice, qui ferè fauet opulentioribus, obticescebãt illi, sed ipsa impietas uociferatur apud iudicem deum, qui nec metuit opulentos, & oppressi pauperis iniuriam ad se pertinere putat. At uos nihil interim commouebat pauperum esurientiũ, & sitientium calamitas. Alienus sudor uos alebat. Aliena fames ac sitis uos saginabat. Illi ringebantur, illi algebãt, illi fame sitiq; enecabantur. Vos interim suauiter & in delitijs uitam transigebatis in terra, lasciuiebatis, & omni uoluptatũ genere pascebatis animos uestros, agitantes quotidiana conuiuia, non minus splendida, quàm alij solent festo die mactata uictima. Neq; contenti fraudasse pauperem, condemnastis & occidistis innocentem non reluctantem. Putastis hoc uobis impunitum fore semper, quod apud homines impune licebat. Homicidij genus est tenues suo fraudare uictu. Nec ea tamen crudelitas sufficiebat immanitati uestræ. Sitiebatis illorum sanguinem, &

Thesaurisastis uobis iram.

In delicijs uixistis super terram.

innocen

innocentū supplicijs pascebatis animos uestros. Nūc rebus in diuersum uersis, illi fruūtur æternis uolupta tibus, uos breues & insanas delicias æternis cruciatibus luitis. Proinde fratres ne despondeatis animū, ne uos pœniteat sortis uestræ, ne diuitibus, qbus hic res uidentur ex sententia succedere, inuideatis: ne quam moliamini uindictam in illos, sed tolerate usq; ad aduentū domini. Nunc sementis tempus est, tunc metendi tempus erit. Nōdum apparent præmia pietatis uestræ, sed tamen in tuto sunt suo tempore reddenda. Ecce qui terram colit quantū laboris sumit suo interim impendio, nimirū expectans futurū, ut terra suo tempore multo cum fœnore reddat quod accepit. Et tamē terræ prouentus non usq;quaq; certus est. Ni cœlum faueat pluuia tempestiua, quæ solum proscissum humectet, & serotina, quæ grandescentem segetem ab æstu tueatur, luserit operam agricola. Atqui quū hic bona spe fructus temporarij diuturnas toleret labores, neq; postulet, ut protinus appareat quod seminauit, quanto magis æquum est, uos ob immortalitatis fructum, huius uitæ incōmoda patiēter ferre, præsertim cum uestra merces in tuto sit, modo uos interim bonam sementem feceritis? Et uos igitur ad exemplū agricolæ, bona certáq; spe confirmate, & obdurate animos uestros, neq; uindictæ cupidi, neq; in pijs operibus lassescentes. Aderit dominus, et impios ulturus, & uos pro temporarijs afflictionibus immortalitate

Patiētes igitur estote usque ad aduētum domini

tate

tate donaturus. Nec procul abest ille dies, ueniet citi-us expectatione. Proinde fratres mei, ne quis sibi ui-deatur infelicior quod pluribus malis affligitur, néue q̃s inuideat ei, qui mitius habet. Nec eni ille qui gra-uiora patitur a deo destitut⁹ est, sed exercetur ad ma-iora præmia, nec hic ideo deo charior est, quod rebus utatur tranquillioribus, sed esse uult aliquos, quorum pietas subleuet aliorum calamitates. Ne sit igitur in-ter uos impius ille gemitus, index liuoris ac diffiden-tiæ, ut ne cōdemnemini. Nam huiusmodi gemitus ani-mi præludia sunt, uergentis ad desperationem, conso-letur uos ipsa temporis breuitas. Ecce iudex ad fores adsistit, in promptu sunt præmia sua cuiq; pro meri-tis actæ uitæ. Interim sanctorū patrum exemplis ful-cite animos uestros, si uobis solis ista cōtigissent, erat fortasse qđ admiraremini. Grauiora passi sunt pro-phetæ, qui promebant impijs oracula dei. Vt tum nō ferebant impij diuites uaticinia prophetarū, ita nūc non ferunt doctrinam euangelicam, uidelicet aduer-sam & pugnantem ipsorum studijs. Nemo tamen illo-rum sortē deplorat, nemo iudicat infelices, quod car-ceres & compedes perpessi sint, quod uarijs cruciati-bus enecti, sed felices ducimus, deoq; charos, quod ob iusticiam occisi sint. Audistis nobile patientiæ exem-plum Iob. Quantū malorū ille pertulit, impetente sa-tana? Spectastis certantē, sed spectastis & uincentem præsidio domini, cuius bonitate pro singulis malicia

Nolite inge-miscere fra-tres.

Exēplū acci-pite fratres

satanæ

satanæ ereptis recepit dupla. Non destituerat domin⁹ athletã suum, sed obiectis tot malis, testatã ac spectatam esse uoluit illius patientiã. Sed misericors dominus, ac natura propẽsus ad clementiã, alienã maliciã nobis uertit in cumulũ lucrumq; felicitatis. Sit anim⁹ uester purus, ac simplex, & animo respõdeat oratio. Nemo fucatis uerbis imponat ꝓximo. Sed in primis fratres mei, nolite iurare, ne paulatim assuescatis peierare. Inter Iudæos & ethnicos fidei causa interponitur iusiurandũ. Inter Christianos qui nec diffidere debent cuiquam, neq; uelle fallere, superuacaneum est iusiurandũ. Affinis est autem peierandi periculo, quisquis assuescit iurare. Neq; solum religiosum sit uobis iurare per deum in negocijs humanis & leuiculis, uerum etiam ab omni genere iurisiurandi temperate, ut neq; per cœlum, neq; per terram iuretis, aut aliud quodcunq;, quod uulgo sanctum ac religiosum habetur. Quisquis audebit mentiri iniuratus, idem et iuratus audebit si libeat. Porrò qui bonus est fidet etiam iniurato, qui malus, diffidet etiã iurato. Inter uos autem euangelica simplicitate præditos, nec diffidentiæ locus est, nec fallendi studio. Sed sermo uester simplex, non minus habeatur uerax ac firmus, q̃ quodcunq; quanlibet sanctum Iudæorum, aut paganorum iusiurandum. Quoties confirmatis aliquid ex animo confirmate, & re præstate quod dicitis. Quoties negatis aliquid, ex animo negate, nec aliud sit in pecto-

ante oĩa autem frẽs m.

re

re, quàm sonat in ore, ne sit in uobis simulatio, quum sitis ueritatis discipuli. Quod si quis afflictus est inter uos, ne cõfugiat ad huius mundi remedia, ad anulos, ad incantamenta, ad balnea, reliquaq; lenimenta mœroris, sed ad preces uersus erigat animum in deum cum summa fiducia, & experietur præsentaneũ mœsticiæ leuamen. Rursum si quis est æquo animo in rebus prosperis, ne semet efferat insolenter aut inepte gestiat, sed sanctis hymnis celebret autoris dei benignitatem. Iam si quem affligit aduersa ualetudo, ne confugiat ad magica remedia, ne uim immensam pecuniæ consumat in medicos, quorum curatio frequenter est eiusmodi, ut præstet æquo animo è uita decedere, sed accersat ad se seniores Christianæ congregationis. Hi fusis pro ægroto precibus ad deum, ungant eum oleo, non adhibitis precaminibus magicis, quemadmodũ ethnici solent, sed inuocato nomine domini nostri Iesu Christi, quo nullum est incantamenti genus efficacius. Adsit autem precibus fiducia, & audiet deus seruabitq; laborantem. Neque solum restituetur ei sanitas corporis: siquidẽ expediat ægroto, uerum si forte fuerit peccatis obnoxius, ut plerunq; morbi corporis ex animi malis oriũtur, remittentur ei ad seniorum preces, si modo fides cõmendet & hos qui precantur, & illum pro quo deprecãtur. Et quoniam uita humana non constat sine leuibus & quotidianis offensis, conueniet uti quotidiano remedio, ut nos

Vt non sub iudicio decidatis

Tristatur autẽ aliquis uestrum.

uos uicissim mutuis precibus subleuetis, suum quisq; delictum agnoscentes. Ita demum ualebit remediũ, si morbũ agnoscas, & opem implores. Superstitiosi putant occultam inesse uim incantamẽtis & precaminibus suis sed reuera plurimũ ualet hominis iusti deprecatio, quæ per fidem nihil non impetrat à deo. Hac lege nobiscũ pactus est Christus, ut quicqd ipsius nomine petierimus cum fiducia, impetremus, nisi tale sit, ut expediat non impetrari. Quæritis huius rei documentũ? Helias homo purus erat, mortalis erat, quemadmodũ & nos, & tamen ad huius preces non pluit super terram annos tres, & menses sex. Rursus orauit ut plueret, & mox cœlum uelut auditis precibus, dedit pluuiam, terraq; produxit fructũ suum. Si precibus unius pij uiri cœlum obtemperat uelut incãtatũ, mirum est si deus ad ignoscendũ facillimus placatur precibus multorũ? Iam illud perpendite fratres, si pium est, si Christianæ charitatis est, cõmunibus precibus subleuare morbũ corporis alieni, quanto magis par est, ut animi morbo laborantibus subueniamus? Neq; enĩ magnũ est hoc impetrare precibus, ut huic aut illi mors aliquanto serius accidat, omnino tamen aliquando uentura, sed magnũ est uitasse mortem animi. Itaq; si quis extiterit inter uos qui aberret ab euãgelica ueritate, siue nimiũ adhuc adhærẽs legi Mosaicæ, siue paganismi à maioribus traditi pertinax cultor, ne quis hunc existimet conuicijs exagitandũ, sed

Fratres mei si qs ex uobis.

huc

huc potius oportet omnibus studijs adniti, ut conuersus resipiscat ab errore suo. Quisquis enim hoc fecerit magno sacrificio demerebitur deum, qui non optat mortē peccatoris, sed magis ut conuertatur & uiuat. Rem enim magnam præstat, qui seruat animam à morte, fratrem liberans à peccatis, per quæ morti tenebatur obnoxius. Nec interim is carebit suo præmio, siquidem Christus uicissim huic sua peccata condonabit etiam quamlibet multa, qui fratrē ab exitio reuocarit.

PARAPHRASEOS IN EPISTOLAM IACOBI, FINIS.

R. D. D. MATTHAEO CARD. SEDUNENSI, Com. Valesij, Erasmus Roterod. S. D.

NVper Iacobum dedimus & Latine loquentem, & explanatius, nunc Ioannem damus, ut & nos paulatim carpamus operis parteis, nec tuam celsitudinem negocijs imperialibus occupatissimam obruamus, si quod tamen datur tempus uacuū hisce nostris lucubrationibus cognoscendis. Bene uale uir eximie. Louanij VIII. Id. Ianuarias.

IN EPISTOLAM IOANNIS PRIMAM ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTEROD.

HAnc epistolam esse Ioannis apostoli, qui scripsit euangelium, uel ipse sermonis character arguit. Multus est in mentione lucis ac tenebrarum, uitæ ac mortis, odij & charitatis, in iterandis uerbis uelut exceptis ex sermone proximo. Quod genus est illud (ut exemplo quod dicimus fiat dilucidius) Nolite diligere mundum, neq; ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo, quoniam omne quod in mundo est, & c. Ac mox. Non est ex patre, sed ex mundo est: & mundus transit. Quoties hic iteratur mundus? Postremo, est in toto huius sermone quiddam minus astrictum, ac fusius quàm in sermone reliquorum apostolorum. Est autem dilucidior epistola, quàm ut egeat argumento, quemadmodū & duæ sequentes,

ARGVMENTI FINIS.

In epistolam

IN EPISTOLAM IOANNIS primam Paraphraſis p Eraſmum Roterodamum.

N Eque de rebus mediocribus leuibúſue aut incompertis uobis ſcribimus fratres chariſſimi, ſed de re noua, uerum ita noua nobis, ut apud deum fuerit ab æterno. Is eſt ſermo dei Ieſus Chriſtus, idem deus & homo, qui cum nunquam non fuerit dei filius, nuper uoluit eſſe uirginis filius, & qui iuxta diuinam naturam erat humanis oculis inuiſibilis, dignatus eſt humanũ corpus aſſumere, dignatus eſt inter homines uerſari familiariter, ut nos ab ignorantiæ noſtræ te-

nebris subucheret ad lucem euangelicæ cognitionis, & quem coràm oculis corporeis conspeximus, inciperemus & mentis oculis intueri. Postulabat quidem *humani cordis incredulitas, ut crassis experimentis fides astrueretur ueritati, sed tamē illorū pietas ipsius uoce prælata est, qui cum nec oculis uidissent Christum, nec manibus contrectassent, tamen certissima persuasione crediderunt eum esse dei filium, & unicū humanæ salutis autorem.* Nostrū est igitur, *quod sensibus corporis cōpertissimū habemus, narrare ijs, qui bus uidere non contigit, & tamen expedit credere, quod nulli sit speranda uita, neq; salus æterna, nisi qui credat euangelicæ doctrinæ, cuius nos & testes sumus & præcones.* Non est *humanus sermo, neq; leuis momenti, sed diuinus est & cœlestis, uitam æternam conferēs ijs, qui præbuerint aures morigeras, ac liberans à morte peccatorum, à quacunq; religione, à quocūq; uitæ genere sese huc conuerterint.* De hoc *quod referimus, optima fide referimus, nimirum quod assidui sectatores nostris auribus audiuimus, oculis nostris uidimus, nec uidimus tamen procul aut in transitu, sed coràm ad plenum perspeximus.* Ad faciendam fidem *hi duo sensus principes sunt: atq; si id quoq; parum est, non solum audiuimus docentem, precantem, imperantem uentis ac dæmonibus, patrē non semel attestantem filio, non solum uidimus ædentem miracula, morientem ac resurgentem: uerumetiam hisce manibus contrectauimus.*

De uerbo *uitæ.*

Vidimus et *pspeximus.*

contrectauimus. S*iquidem rediuiuus à morte,quo ple nam faceret fidem se non esse spectrum inane,sed eun dem hominem uiuum, quem prius uideramus mor tuum,præbuit se nostris manibus contrectandum, & admotis digitis nostris,ostendit uulnerum cicatrices.* Mortuū *erat mortalium genus, nimirum uitijs ac pec catis obnoxiū: ille pro nostris sceleribus dependit mor tem,ut illius beneficio iam uiuamus innocentiæ.* Diffi *debamus & nos,cum mortuū,cum sepultum cernere mus,sed ille reuiuiscens spem certam uitæ nobis attu lit.* Nulla *erat mortalibus æternæ uitæ spes,nisi ille se nostris oculis ingessisset,nisi certissimis experimentis omnem dubitationem nobis ademisset.* Homo *pœnas* luit *pro nostris peccatis, sed idem deus largitur im mortalitatē ipsi fidentibus.* Semper *ille uiuebat apud patrem,semper hæc uita nobis erat per filium decre ta,sed nōdum erat hoc consilium orbi proditum,licet ex prophetarum oraculis id ueluti per somniū expe ctabat natio Iudæorum,sed sola.* Interim *regnabat mors,uita latebat.* Alij *spem suam fixerant in* Mose, *alij in mundana sapientia:sed salus ac uita omniū gen tium erat* Iesus Christus *sermo dei patris, magister innocentiæ, & immortalitatis largitor.* Neq; *enim ui uit nisi qui pie uiuit, neq; uere mortem effugit, nisi qui consequitur immortalitatem.* Is *sese tandem per seipsum patefecit orbi,omnibus sensibus humanis se* met *exhibens,atq; ita insinuans sese in animos homi*

Et uita ma nifestata est.

num. Nos autem ideo uoluit esse spectatores ac testes omnium quæ gessit in terris, ut nostro præconio cum fide diuulgarētur per uniuersum orbem terrarum, ut quemadmodū nos per Iesum sumus assequuti uitam ac salutē, si modo perseuerauerimus in doctrina euangelica, ita & uos nobiscum ueniatis in societatem & consortium huius salutis, si quod ab ipso non audistis neq; uidistis, nostra prædicatione discitis, nostro testimonio creditis. Non sumus neq; uani testes, neq; ultronei. Mandauit ille ut fidi testes essemus, & testificamur apud omnes magno capitis nostri discrimine, nec aliud quàm quod omnibus corporis sensibus habemus compertissimum. Nos felices, quibus aures & oculi fidem fecerunt: sed uos nihilo minus felices, si testibus illius fidem habueritis. Nostra fides conglutinauit nos Christo, reddiditq; filios dei ac mēbra Christi: uestra quoq; fides inseret uos eidem corpori, ut nobis societate si dei coniuncti, constituatis unum corpus. Itaq; fiet, ut non solum unanimes simus inter nos, uelut unius corporis membra, uerūetiam pacem ac fœdus habeamus cum Iesu Christo, & per hunc cum patre illius deo, à quo prius dissidebamus, ut queādmodū filio cū patre summus est cōsensus, & omniū rerū cōmunio, ita & nos per consensum euangelicæ professionis coagmentemur in unū corpus Christi, participes futuri bonorū omnium capitis nostri. Scio uos gaudere de tam felici contubernio, sed hæc scripto refrico uobis, quo plenius

Vt gaudiū uestrum sit plenum.

nius etiam gaudeatis, si non sibi quisq; tantum de sua salute gratuletur, sed omnium felicitas singulos affici at uoluptate. Facit enim hoc Christiana charitas, ut quisque de bonis alienis non secus gaudeat, ac de suis. Quo pluribus erit communis hæc felicitas, hoc erit uberius singulorũ gaudium. Inter nos non constabit unanimitas, nisi adsit glutinũ mutuæ charitatis. Cum deo pacem habere nõ possumus, nisi capiti nostro Iesu Christo respondeamus, quicqd habet ille, patri fert acceptũ, nos quicquid habemus Christo feramus acceptum oportet. Christus lux est uera à patre lucis oĩs proficiscẽs. Nos esse Christi mẽbra non possumus, nisi lucidi simus: nec lucem habere possumus, nisi in illũ transformemur, & in illius cõsortio iugiter perseueremus. Veritas & innocentia lux est, animi peccata prauæq; cupiditates tenebræ sunt. Vbi lux est, ibi uita est, ubi tenebræ sunt, ibi mors est. Quid igitur est quod uobis annunciamus, quo plenius gaudeatis? nimirũ hoc est, quod ab ipso etiam audiuimus, & auditum uobis cõmunicamus, quod deus, quia totus ac sua natura bonus est, totus sapiẽs, totus purus, totus etiã lux est, & uita, neq; quicq̃ est in illo tenebrarũ. In nobis non itidẽ est, sed ex nobis ipsis multũ habemus caliginis: si quid habemus lucis, hoc totũ illi debemus, cuius gratuita benignitate liberati sumus à pristinis peccatis, liberati ab ignorantiæ prioris tenebris, per

Et hæc est annũciatio quã audiuimus.

euangelicam doctrinam didicimus pie uiuere ad Christi capitis exemplum. Si quis gloriatur se per baptismum insitum esse corpori Christi, & per hoc societatem habere cum deo patre, cum interim uersetur adhuc in erroribus ac uitijs uitæ pristinæ, planè mentitur. Etenim cum (ut dixi) deus absit ab omni consortio tenebrarũ, qui potest cum hoc ullum habere cõmercium, qui totus adhuc uersetur in errore, uitijsq; pristinis? Errat enim tota uia qui se putat innocentiã assequi posse, nisi per Christum: errat rursus qui satis esse putat baptismo lotum esse, nisi per innocentiã uitæ professioni suæ respõdeat: errat qui hoc sentit, mẽtitur qui dicit. Christus autem ueritas est, cui nihil cõmune cum mendacibus. Primus ad lucem gradus est, agnoscere suas tenebras, primus ad innocentiã profectus, agnoscere sua peccata. Vultis igitur audire quo argumento cognoscere possimus nobis esse uerum cũ deo consortium? nimirũ hoc, si quemadmodũ ille lux est, omnis caliginis expers, ita nos ad exemplũ illius ab omniũ errorũ ac uitiorum tenebris abstinebimus, ad lucem euangelicam uitam omnẽ attemperantes, et si quemadmodũ filius summã habet concordiã cum patre, ita & nos innocẽter uiuentes unanimes simus inter nos. Non imputabit nobis pater ueteris uitæ cõmissa, quæ semel abolita sunt uniuersa precioso sanguine filij ipsius Iesu Christi, si modo nos in reliquũ ab omni peccato temperemus, quod quidem in nobis est

Si dixerimus quoniã societatem habemus cũ deo.

est. Omnes sordes abluit sanguis Christi, & ab omnibus abluit, sed non abluit, nisi agnoscentes sua mala. Quod si negauerimus nos obnoxios esse peccato, nosipsos fallimus, in errore uersamur, in tenebris agim⁹, et Christus qui lux est, qui ueritas est, in nobis nō est. Etenim si uere in nobis esset, discuteret hanc arrogantis ignorantiæ caliginem. Quod si post acceptum baptismum continget in aliquam culpam ex infirmitate humana relabi, lucemq; nostrū ceu nebula quæpiā obscurarit, cauendū est, ne nos arrogantia longius ac longius semotos à luce reducat ad pristinas tenebras. Sed adnitendū, ut per modestiam admoueamur luci, caliginem omnē dispulsuræ. Si quid obiter deliquerit frater in fratrem, alter alteri condonet offensam, ut deus uicissim condonet illis quæ in ipsum admittuntur. Siquidem hac lege deus pollicitus est nobis se remissurū, quicquid in illum deliquimus, si fraterni delicti gratiam faciamus, ad extremū usq; quadrantem debitum exigens ab eo, qui domini clementiā expertus, se parum clementem præbuerat in conseruum, uidelicet eum indignū iudicans diuina misericordia, cū is semel gratis uniuersa cōmissa condonarit, qui leuē offensam condonare recuset ei, in quem ipse quotidie uel peccet, uel peccare possit. Facile ignoscet delinquēti, qui reputet, quàm multis modis ipse delinquat & in deum, & in proximū. Atq; ut difficillimū est homini præstare, ne quid peccet, ita facillimū est mederi

Si confiteamur peccata nostra.

delictis huiusmodi mutua condonatione. Ignosce tu proximo, & proximus uicissim ignoscet tibi, & utrique uelut ex pacto ignoscet deus. De his loquor erratis, quæ & inter bonos incidunt, sed homines tamen, quæq; lucem euangelicæ ueritatis offuscant magis q̃ extinguunt. Nam deus auertat, ut homicidium, aut adulterium, aut sacrilegium incidat in uitam eorum, qui semel cooptati sunt inter filios dei. Nihil autem magis inuitat dei misericordiam, & mitigat iram, q̃ si quis apud deum agnoscat peccatum suum. Si ferox etiam homo condonat agnoscenti delictum, quanto magis id faciet deus, quouis homine clementior? Natura propensus est ad misericordiam, & hac conditione nobis pollicitus est ueniam: Remittite, & remittetur uobis. Si non ignosceret, quia bonus est: ignosceret, quia iustus est, ac bonæ fidei. Tu modo præsta cõditionem præscriptam, ille non obliuiscetur pacti. Si nos ex animo condonauerimus proximo, qui nos offendit, deus uicissim nobis cõdonabit, nõ solũ unam aut alteram noxiam, sed omnia peccata, modo pro uiribus adnitamur, ut aliquãdo simus immunes ab omnibus uitijs. Id si nos ad plenum non poterimus assequi ob humani corporis fragilitatem, ipse tamen de sua benignitate supplebit, quod deest nostris uiribus, ac repurgabit nos ab omnibus commissis nostris, qui fortassis ob hoc ipsum patitur in nobis residere nonnulla uestigia pristinæ uitæ, ut agnoscamus imbecillitatem

Fidelis est & iustus.

tem

tem nostram. Siquidem iplus illi placet peccator sibi displicens, quàm iustus sibi placens. Vult ille salutem hominũ suæ misericordiæ ferri acceptam, non meritis nostris. Iamq; testatus est neminẽ esse mortaliũ in terris, qui non alicubi labatur. Quod si nos negauerimus in nobis esse peccatum, deum mẽdacem facimus, qui mentiri non potest, eiq; contradicimus, cui quisqs contradicit, mentiatur oportet.

CAPVT SECVNDVM.

HAec scribo filioli mei, nõ ut paratæ clementiæ fiducia peccetur licentius, sed ne quis omnino peccet quantum in nobis est. Postea quàm Christus semel nobis oĩa comissa condonauit, huc oportet oĩbus studijs eniti, ut innocentiã seruemus illibatam. Et tamen si fors eueneritut relabamur in aliqđ peccatũ, non est quod desperemus de uenia. Deum habemus exorabilem, & apud hunc habemus patronum amantem ac fidum, qui nihil non impetrat à patre filius, ac nobis ex animo bene uult, qui semetipsum impendit seruandis nobis, modo nobis ipsi penitus atq; ex imis præcordijs displicuerimus, & rursus ad meliora nitamur. Solus ille non habet quod ipsi condonetur, & interpellat pro peccatis membrorum suorum, ac patrem offensum nobis reconciliat, propiciumq; reddit, neque nobis solum qui iam illius doctrinam sumus amplexi, sed uniuerso mortalium generi, si modo pectore syncero sese peccatores esse fateantur, & innocen

Iesum Christum iustũ.

innocentis uitæ propositum suscipiant, susceptum urgeant, ac mordicus retineant. Non enim ideo nos liberat baptismus ab obseruatione Mosaicæ legis, ut in posterum impune peccemus, sed ut tenacius adhæreamus euangelicæ charitati, quæ plus impetrat à uolentibus, quàm extorquent tot Mosi leges ab inuitis. Multa compendio præcepit, qui præcepit charitatē erga proximos, qualē ipse præstitit nobis. Nō adigit ad se redamandū, sed inuitat, sed prouocat, sed inflammat. Quisquis uere deum nouit, non potest illum non uehementer amare. Nec enim quisquis deum ore profitetur, deum nouit, sed qui charitatis euāgelicæ flamma succensus, uolens ac lubens præstat quod ille prior præstitit, ut & inimicis benefaciamus, ut pro salute proximi non dubitemus uitæ subire discrimen, is se declarat nosse deum. Quod si quis iactet se nosse deū ob hoc qđ catechumenus didicerit mysteria fidei, qđ baptizatus illius nomen professus sit, nec interim imitatur illius charitatem, is mendax est, nec adhuc deū plene didicit, qui non cognoscitur, nisi fidem imbuat charitas. Quisquis autem mentitur, in hoc non inhabitat Christus, qui est ipsa ueritas, & quisquis hunc non habet in se manentem, non est uiuum membrum corporis eius. Fides absq; charitate res est inanis ac mortua. Porrò charitas ociosa non est, nihil omittit eorum quæ nouit esse grata ei quem amat. Christus negauit se agniturū discipulū, qui sublata cruce se nō

Et hoc scimus quia cognouim⁹ eū.

seque

sequeretur, perfectæ charitatis uestigijs ingredientē. Huius igitur sermonem qui seruat, is ipsa re declarat se tenere perfectam, uereq; euangelicam charitatem. Hoc experimento cognoscemus quod in illius corpore sumus, quod illius spiritum hausimus. Quid tu te iactas, ut Christi membrū, quod per baptismum receptus es in gregem Christianorū? Non est ociosa, non est delicata professio. Non professio facit uerū Christi membrū, sed imitatio. Qui profitetur ore se renatum in Christo, debet illius uestigijs ingredi. Non uixit ille sibi, non sibi mortuus est: totum se nobis impendit, in omnes beneficus fuit, nulli regessit conuicium, sed in cruce fixus, pro ijs qui probra congerebāt in ipsum, patrem deprecatus est. Hæc est euangelica perfectaq; charitas, quā factis oportet æmulari, qui se profitentur Christi discipulos. Charissimi non est nouum hoc præceptum de charitate, quod scribo uobis, sed iā olim hoc prodidit & lex Mosaica, uel per hanc potius Christus, qui suum præceptum renouauit in euangelio, & sic renouauit, ut illud peculiariter suum faceret: Hoc, inquiens, est præceptū meum, ut diligatis inuicē sicut dilexi uos. Neq; nouū est igitur, neque meū præceptū qd' nūc trado uobis, neq; uobis hactenus inauditū, sed hoc ipsum est quod uobis in ipso statim initio tradidim⁹ ex autoritate Christi. Sed idē rursus nouū est, qd' nunc scribo uobis. Vetus erat, sed antiquatū moribus hoīm. Iudæi memoriter tenebāt:

Qui autem seruat uerbum.

Charissimi, non manda tum nouum scribo.

Dilige

Diliges dominum deum tuum, diliges proximum tu/um, sed suo qui q; compendio seruiebant. Christus no/bis hoc renouauit, plus etiam nos diligens quàm seip/sum, & diligens non proximos, sed hostes, sed auer/sos ac malo dignos. Id tametsi scio uobis quondã au/ditum, tamen crebra iteratione subinde renouandũ, ut altius insideat animo, quod est euangelicæ profes/sionis caput. Verum erat præceptum hoc in Christo, qui quod docuit præstitit: Sed uerum non erat in uo/bis, donec laborabatis odio ꝓximi, donec conuiciũ cõ uicio, iniuriam iniuria pensabatis. Nunc & in uobis uerũ est, posteaq̃ exorta uera lux euangelicæ doctri/næ dispulit tenebras uitæ prioris, docuitq; nõ esse deo gratum, nisi qui bonos amaret ob Christũ, & malos diligeret in hoc, ut conuerterentur ad Christũ. Hanc doctrinam qui sequuntur in luce ambulant, nec offen/dunt in tenebris malarũ cupiditatũ. Odium proximi caliginem offundit animo. Proinde qui sic lotus est ac professus Christum, ut non desierit odisse fratrem suum, is falso se credit in luce uersari, cum adhuc sit in tenebris. Neq; enim huic deus remittit peccata, qui non remittit fratri suo. Neq; enim satis est reliquisse furtum, adulteriũ, & homicidiũ in baptismo, nisi si/mul ex animo reuellatur omnis simultas, & in odij locũ succedat charitas. Qui perseuerat in amore pro/ximi, is manet in luce, qui est christus Iesus, nec impin/git uelut in tenebris ambulans, nam adeo neminem læ/dit

Quod uerũ est in ipso, & in uobis.

Qui dicit se in luce esse.

Qui diligit frẽm suum.

dit uera charitas, ut omnia sufferat, omnia uertat in bonũ. Rursus qui odit fratrẽ, etiam si desijt immolare simulacris, etiam si desijt esse fœnerator, aut sacrilegus, tamẽ adhuc in tenebris est, & obseruiens cæcæ cupiditati, in tenebris ambulat, neq; cernit rectam uiam ad salutem, quanq̃ illi præluceat euangeliũ. In causa est, odij fraterni caligo excæcauit oculos eius. Vbi regnat odium, ibi cæcum est iudiciũ. Ego uos omnes materna charitate prosequor, & ob id scribo, partim gratulans felicitati uestræ, partim adhortans, ut ad meliora proficiatis. Omnibus uobis gratulor, ut charissimis filijs, quos per semen euangelicæ doctrinæ regenui Christo, quia uobis condonata sunt peccata uitæ superioris, & gratis condonata sunt, non ob aliud nisi quod professi estis nomen domini Iesu Christi, ut memineritis huius exẽplo gratis item condonare suo q́sq; proximo. Scribo uobis quos non tam ætatis progressus, quàm morum grauitas, & erga iuniores pia sollicitudo patrum uocabulo dignos reddit, gratulans uobis quod non solũ uulgari prudentia præditi sitis, qua senes ob usum rerum ferè cõmendantur, & imperitis iuuenibus rectius consulunt, sed quod cognouistis Iesum Christum salutis autorem, qui non solum longæuus est, uerum etiam semper fuit apud patrem. Aeternũ nouistis longæui, & quo plenius hũc nostis, hoc diligentius eum prædicatis ætati rudiori. Multa uete

Scribo uobis filioli.

ta uetera meminerũt ac tenent senes, uos eum tenetis qui fuit ante tempus omne. Scribo uobis adolescentes qui uigore fidei superastis satanam improbũ, & importunũ. Vulgus iuuenũ hoc uidetur felix, quod robore corporis nemini facile cedãt. Vos feliciores, qui robore mentis, nec uoluptatũ illecebris, nec ullis mundi terroribus potueritis superari. Aliorũ uirtus emicat in bello, uestra uirtus clari⁹ emicuit aduersus insultus dæmonum, carnis & mundi. Scribo uobis pueri, qui tametsi per ætatem nondum sapitis peritia rerum mundanarũ, tamen hoc iam nunc estis assequuti, quod uobis æternam conciliet felicitatẽ. In alijs infantibus primum mentis specimen est, si patrem agnoscant, uos nouistis patrem cœlestẽ, per quem estis cœlo renati. Tueatur quisq; quod habet: & proficiat in eo quod habet. Ob hanc causam & gratulor singulis & cõmonefacio singulos ordines ac status, ut agnoscentes felicitatem uestram, agatis gratias autori deo & memores quò peruenire oporteat, semper enitamini ad perfectiora. Repetã igitur ne queat elabi. Scripsi uobis patres, quia nostis eum qui nec initium habet, nec finem, ne quid uos cõmoueat huius uitæ desiderium ad æternam properantes uitam. Scripsi uobis adolescentes, quod mollitiem ætatis animi robore superastis, quodq; constanti pectore sermonem euangelicum seruastis, & opitulante Christo superastis diabolum peruicacem humani generis hostem. Perseuerate

rate

rate in uictoria, pergite cõtemnere quod hactenus con tempsistis, magis ac magis amate, quod amare cœpistis. Sollicitat mundus falsis bonorum fluxorum simulacris, territat inani falsaq; specie malorum. Vos Nolite dili ea terreant, quæ uere mala sunt, nec unquam finẽ aca gere mundũ piunt. Ea capiant quæ uere bona sunt, & finem nesci neq;. unt. Lucem euangelicam sequẽtes amate cælestia quæ pollicetur cælestis ille pater, cui per Christum estis renati. Fugite tenebras malarum cupiditatum, per quas mundus hic inescat fucatis bonis. Fieri non potest ut utrunq; simul ametis, utriq; simul seruiatis. Nihil con uenit deo cum mũdo, nihil luci cum tenebris: quisquis amat mundũ, excidit à charitate dei patris. Non hunc mũdum dico, cuius opifex est deus, in quo uelimus nolimus uiuimus. Improbas cupiditates rerum inanium, in quibus hominũ uulgus constituit felicitatem, uerorum bonorum oblitus, mundũ appello. Non uos locus quamlibet semotus, non uos cultus, non cibus, non uos titulus eximit à mundo, sed animus purus ab his quas dixi cupiditatibus. Quid autẽ habet hic mundus quod non sit exitiabile? Tria sunt quibus potissimum imponit stultis & incautis, uoluptas carnis, irritamẽta oculorum, & fastus strepitusq; uitæ. Obijcit enim præstigias quasdam inaniũ uoluptatum, quibus ad tempus corporis sensus demulceat, ut interim animus à cœlestium bonorum studio auocetur. Nam huiusmodi bonorum cupiditates suggerit spiritus ille cœlestis, quẽ

deus pater impartit filijs suis uere per Christum renatis. Habet & satanas suum spiritum, per quem suggerit perniciosum amorem rerum neq; uerarum neq; perennium ijs, qui sese huic mundo deuouerunt. Suggerit Veneris mala gaudia, quæ stulta fœdaq; prurigine membra corporis titillent. Suggerit eduliorum ac potus cupedias, quæ gulæ palatóque blandiantur. Suggerit ocij somniq; dulcedinem, quo magis situ torpescat animus. Suggerit lasciuas cantiones & impudicas fabulas, quibus aures deliniat. Suggerit formarum illecebras, & uaria spectaculorum genera, quibus oculos oblectet. Suggerit honorum pompas, ac diuitiarum strepitus, ambitionis irritamenta. Deniq; nulla non parte mentes hominum à ueris æternisq; bonis auocat ad inania bonorum simulacra. Horum cupiditate qui capitur, sciat se non incitari spiritu patris cœlestis, sed spiritu mundi. Mundus ut constat elementis temporarijs, ita nihil præbet nisi mox periturum. Deus ut est æternus, ita largitur æterna præmia. Ergo qui pendet à mundi præsidijs, euanidam quandam ac mox auferendam felicitatem sectatur, quam frequenter & hic aufert casus præter opinionẽ exortus, aut senium eripit. Certe mors nulli non uentura tollit totum illud falsorum gaudiorum somnium. Subducta materia, perit uoluptas & succedunt dolores. Sublato homine pereunt omnia, & succedit cruciatus æternus. Cæterum qui patri obtemperat uocanti ad amorem

Et mundus transit & concupiscentia eius.

ad amorem uitæ cœlestis, huius felicitas nullum est habitura finem. Nescit enim finem, qui illam largitur. Innoxijs huius mundi commodis utendum pro tempore, sed parce, sed moderate ad necessitatem naturæ, nō ad uoluptatem libidinis. Cæterum summum animi studium ad res æternas uertendū est, ad quod etiam oportet referri cæterarum rerum usum. Nondum apparet piorum felicitas, sed ea patefiet in aduentu domini nostri Iesu Christi. Videntur interim hic suauiter agere impij, sed imminet illis æterna calamitas, idq; breui. Videtur enim adesse tempus illud extremum, quo mutatis rerum uicibus, cum Christo regnabunt ij, qui nunc ob Christum affliguntur, ac ad nihilum redigentur, qui nunc Christo rebellant. Audistis uenturum antichristum, qui omnibus huius mundi præsidijs ac præstigijs armatus, belligeretur aduersus Christum, moxq; antichristo reuicto, liberabitur omnibus malis corpus Christi, & onerabuntur omnibus malis membra diaboli. Huius igitur antichristi aduentus, de quo uobis prædictum est ab apostolis, haud longe uidetur abesse. Intantum enim inualuit hic mundus aduersus doctrinam euangelicam, ut iam nunc complures esse cœperint, qui uocabulum antichristi merentur, quorū & uita & doctrina, & studium omne Christo aduersetur. Quid enim aliud hi quàm antichristi illius antambulones uidentur, & uenturæ tempestatis extrema præludia? Minus enim lædunt Christi

Filioli, nouissima hora est.

 populum,

populum, qui prorsus à Christo sunt alieni, quàm hi qui semel in illius castris uersati, mox transfugæ facti, Christi præsidijs & armis Christum oppugnant. Simulant enim etiam ea quæ in Christianis declarant Christi uirtutem, sanctimoniam, doctrinam, autoritatem, miracula. Atq; hi quidem exierunt è nobis, uerũ nihil est quod uos magnopere perturbent, uersabantur inter nos, sed nostri non erant. Hostes erant Christi, etiam cum in illius castris agebant. Quod si uere nostrarum fuissent partium, perpetuo perseuerassent apud nos. Titulo cultuq; Christum profitebantur, cæterum animo mundum adamabant. Et idcirco cũ uentum est ad tempestates persequutionũ, cum ad incendium afflictionum, prodidere semet quales antea fuissent. Nunc à nobis semoti subleuant nos, ueluti corpus grauatum malis humoribus, ac minus lædent hostes aperti quàm fucati socij. Sic uisum est Christo, quo palàm fiat non omnes pertinere ad Christi corpus, qui loti sunt in illius nomine, qui nomine illum profitentur, qui sacramentis ecclesiæ communicant. Verus ac constans mundi contemptus arguit Christianum. Animus aduersus omnes illecebras, aduersus omnes iniurias infractus & inuictus arguit Christianum. Qui ad occasionem desciscit à doctrina Christi, simulabat Christianum, non erat. Expedit autem hos palàm à nobis seiungi, ne specie boni magis etiam noceant incautis. Etiam si uobis ignoti non erant, & antequam

se palàm

se palàm subducerent. Siquidem unctio Christi, unde & uobis est nomen, afflatus spiritus Christi satis indicat uobis qui sint uere Christiani, qui secus. Etenim qui spiritualis est, omnia diiudicat. Non erant ignoti, sed tolerabantur si forte resipiscerent. Quod dico uerum est, neq; hæc scribo uobis, quasi uos latuerit ueritas, qui doctorem habetis Christi spiritum, qui nõ patitur uos quicquam ignorare, sed in memoriam reuoco, quod scitis, quo fixius adhæreatis ueritati, neq; perturbemini secessu malorum. Pauciores estis, sed saniores, sed purgatiores, sed tranquilliores. Nihil decessit corpori, si resecta est uomica, si pus extillauit. Scitis quod Christus est ueritas, ab hoc dissidet omne mendacij genus. Quisquis fucatus est, cum hoc nihil habet commercij, quantumuis illum ore profiteatur. Multæ sunt mendaciorum formæ. Quisquis quocunq; modo mendax est, Christum negat qui ueritas est, nullius mendacij mixturam recipiens. Quisquis aduersatur ueritati, Christo aduersatur, quisquis aduersatur Christo, antichristus est. Nullum autẽ sceleratius mendacij genus est, quàm negare Iesum esse Christum, atq; id faciunt multi pseudoprophetæ Iudæorũ, qui negant illum fuisse quem Moses & prophetarum oracula iam olim mũdo pollicita sunt uindicem ac salutis autorẽ, & alium nescio quem antichristum pro Christo promittunt. Nimirum quisquis est huiusmodi, palàm est antichristus. Rursus sunt, qui licet ore profiteantur,

Sed uos unctionem habetis.

Et quoniam omne mẽdacium ex ueritate non est.

teantur Iesum esse Christum, tamen sic uiuunt, quasi uana sit eius doctrina, quasi uana sint præmia quæ pmisit. Ille docuit beatos esse pauperes spiritu, quod eos maneat regnũ cœlorum. Et alius huc toto incumbens studio, ut dilatet latifundia, ut extruat magnifícas ædes, ut augeat reditus, ut expleat arcas nũmis per fas nefasq; quæsitis, ut factione ualeat, ut inopes opprimat, ut tyrannidem exerceat, an non reclamat Christo, cuius doctrinam quod in ipso est mendacẽ facit? Docet ille beatos esse qui esuriunt & sitiũt iusticiam, & alius in luxu, in gulæ uentrisq; uoluptatibus felicitatẽ ponens, nónne Christo refragatur? Docet ille beatos esse mites, quod ij possessuri sunt terram illam cœlestem, unde rursus depelli non poterunt. Et alius ita se deniq; felicem iudicat, si pauperibus oppressis suam stabiliat opulentiam. Docet beatos esse qui lugent in hoc mundo, quod his debeatur æterna refocillatio. Et alius per omnia sectans huius uitæ delicias, nónne Christo refragatur? Docet ille beatos, qui misericordes sunt in proximos. Et hic sibi placet, quod malis ultro affligit meliorem se. Docet ille beatos, qui conuicijs & afflictionibus uexentur ob iusticiam euangelicam. Et hic omni fucorum ac technarum genere studet placere mũdo. Agnoscit ille discipulum, qui sublata in humeros cruce, sequatur ipsum. Et alius nihilo minus sibi Christianus uidetur, si omnẽ effugerit molestiam. Dicit ille suis: In mũdo cruciatum habebitis,

in me pacem habebitis, & istis Christus grauis est, mundus suauis. Iubet ille benemereri etiam de inimico, & alius etiam immerentem afficit iniuria. Nõne qui sic uiuit, Christo refragatur? Non reclamat os, sed reclamat uita. Cũ diuersa doceret filius, pater dixit: hunc audite. Iste uero quid dicit? non hunc audite, dura sunt quæ docet, mundũ audite. Proinde quẽadmodũ obsistit filio, ita repugnat & patri, & dum mundanæ factionis est, semouet se à grege eorũ, quos Christus selegit ab hoc mundo. Nihil Christo cõmercij cum hoc mundo: huic qui sese adglutinat, Christo repugnat, & antichristũ agit, simul & patrem abnegans & filium. Siquidẽ patri cum filio indiuidua societas est. Hic mihi reclamabit Iudæus: patrem agnosco, filiũ non agnosco. Atqui quicquid in filium cõmiseris, idem cõmiseris in patrem. Filius nihil neq; gessit, neque docuit, nisi autore patre. Qui filio derogat, derogat patri. Ergo qui se alienarit à filij consortio, is nec ad Christi corpus pertinet, quod est ecclesia catholica, nec cum patre deo consortium habet, cui per omnia conuenit cum filio. Videtis quanto cum periculo se stulti diuellunt à filio. Vos igitur perseuerate in euangelica ueritate, quam à probatis apostolis primum accepistis. Ne uos abducat pseudapostolorum mendax oratio. Si perstiteritis in eo quod primum tradidimus uobis, permanebitis in consortio dei patris, ac filij eius Iesu. Si cui durum uidetur perseuerare

Oĩs qui negat filium, nec p. h.

uos audistis ab æterno.

uerare in euangelica professione, propter afflictiones impiorũ, cogitate præmium. Rem arduam exigit deus, sed ingens est præmium quod pollicetur. Neq; enim pollicetur opes, aut regnũ, aut uoluptatẽ huius mundi, sed uitam æternam. Id paruo emit, quisquis emit etiam uitæ dispendio. Hæc tot uerbis refrico, & inculco uobis, sollicitus, ne quos forte seducant præstigijs suis impij, qui à Christo desciuerunt. Quanq̃ uel citra nostram cõmonitionem satis, ut arbitror, docet uos ipse spiritus Christi, quem habetis assiduũ monitorem, ac doctorem in cordibus uestris. Is quàm diu perseuerat in uobis, non est necesse, ut quisq̃ uos doceat, quid sit cauendũ. Is doctor est arcanus, sed longe certissimus. Is semel à uobis haustus, docet uos de oĩbus, quemadmodũ & filius promisit. Siquidẽ natura uerax est spiritus, neq; mentiri nouit. Proinde perseueretis in eo, quod ille uos semel docuit. Tenetis rectã doctrinã, meministis, nihil superest, nisi ut in ea persistatis usq; ad aduentũ Christi, quem conijcio nõ procul abesse. Iterum atq; iterum rogo filioli, persistite in doctrina spiritus, ut cũ apparuerit princeps ac iudex ille noster, bonæ uitæ conscientia nobis tribuat fiduciam apud illum, talesq; prodeamus, ut nec illum pudeat nos agnoscere suos discipulos, neq; nos pudeat in conspectum illius uenire. Nam quo ore compellabimus eum præceptorem ac dominũ, si nec docenti auscultauimus, nec præcipienti paruimus? Quo ore deũ

Et sicut unctio eius docet uos

Si scitis quoniam iustus est.

deum appellabimus patrem, si tota uita degeneres fuerimus ab illius institutis? Non simplex baptismus, sed seruata iusticia facit nos filios dei. Quid enim audituri sunt, qui in nomine Iesu eiecerũt dæmonia, qui prædixere futura, qui miraculis inclaruerũt? nescio uos. Pro alienis ducit, in quibus non uidet iusticiam euangelicam. Quod si uobis persuasum est, deum esse huius iusticiæ autorẽ, simul & illud scitote, qd' quisquis nõ professione, sed studijs, factis, ac moribus præstat iusticiam euãgelicam, ex deo natus est, ad quẽ sibi bene conscius poterit ea fiducia accedere, qua solẽt obedientes filij ad patrem propicium. Similes agnoscet, dissimiles non agnoscet.

CAPVT TERTIVM.

Vbi syncera charitas est, ibi fiducia est, & metus abest. Videte igitur, nobis, q contẽpto mundo cũ suis & illectamẽtis, & terriculamẽtis perseueramus in euãgelica doctrina, q̃ insignem dederit charitatem, ut non solum serui fideles, non solum amici, sed filij dei & nominemur & simus. Sic enim docuit Christus, ut cœlestem patrem appellemus, si qua re sit nobis opus. Sũmus est honos appellari filios dei. Summa felicitas est esse filios dei. Huic quoniã constanti pietate adhæremus, & ab illo agnoscimur, mundus nos non agnoscit, sed ut diuersæ factionis horret, & execratur. Nec mirum si non agnoscit filios dei, cum deum ipsum non agnoscat, abnegans illius filium Ie-

sum. Ne quid perturbet animos uestros charissimi, quos uos habet despicabiles & abiectos. Apud deum habemus etiam nūc hanc eximiā dignitatem, quod sumus filij dei, & gaudemus in sinu sentientes in nobis spiritum non seruitutis, sed filiorū, cuius fiducia elamamus: abba, pater. Adest dignitas, sed nondum apparuit dignitas. Adhuc pugnæ tempus est, nondum uenit dies triumphi: Ille declarabit uniuersis, quanta sit dignitas, quanta felicitas eorum qui constanter sese præbuerint filios dei. Nondum eluxit, quod sumus futuri in aduentu Christi, uerū illud certa spe tenemus, simulatq; apparuerit ille redditurus cuiq; pro suis factis præmia, nos qui fuimus hic cōsortes afflictionū, erimus & gaudiorū socij, quiq; fuimus illi similes in mundi contemptu, erimus eidem similes in maiestate gloriæ. Vidimus hic illum afflictum, uidimus humilem, tunc uidebimus, sicuti est, & semper fuit, excelsum, ac sublimem, & uidentes ad illius similitudinem transformabimur & ipsi, non solum animis, uerum etiam corporibus. Videmus & nunc illum, sed ueluti per nebulam oculis fidei. Tunc ineffabili modo uidebimus. Sed quod tunc futuri sumus perfecte, id nūc interim pro nostra uirili meditandū est. Vt illi tunc similes simus in gloria, hic puri simus ab omnibus sordibus. Vt illum tunc uidere possimus, nunc purgemus oculos, ne cum ille splendidus apparuerit, nobis tamē formidabilis sit magis quàm amabilis. Nec enim feliciter

Charissimi, nūc filij dei sumus.

Et omīs qui habet hanc spem.

citer uidetur, nisi à similibus. Proinde quisquis habet hanc fiduciã in Christo, ut tunc consors sit illius gloriæ, interim pijs studijs purificat se à mundanis affectibus, quemadmodũ in illo nihil erat inquinamentorum huius mũdi, sed totus purus est ac cœlestis. Itaq; pro nostris uiribus huc enitendũ est, ne quid in nobis resideat terrenæ fecis. Nec uero sibi quisquã blandiatur, dicens: Mihi satis est ad innocentiã, si nihil horũ admisero, quæ lex Mosi uetat, quæq; Cæsaris etiam legibus puniuntur: quod genus sunt furtum, sacrilegium, adulterium, homicidiũ, imò prorsus omne peccati genus est fugiendum. Quisquis enim ullo modo peccat, etiam si non peccet aduersus præscripta Mosaica, peccat tamen aduersus legem euangelicam, Mosaica longe sanctiorem. Atq; hanc ob causam Christus semel uenit in mundum, ut uiam ostenderet, qua reditus illius nobis fieret salutaris ac felix. Venit ut semel tolleret non unum aut alterum peccatum, sed omnia peccata nostra, cum ille solus nulli peccato esset obnoxius. Semel nos gratis purgauit ab omni peccato, ut sui similes redderet, quod nec lex ulla, nec mortalis ullus præstare poterat. Per baptismum insititi sumus illius sacrosancto corpori. Sed nostrum interim est adniti, ne excidamus à capite. Per gratuitam illius clementiam insiti sumus, sed excidemus, si in pristina uitia relapsi fuerimus. Quisquis in Christo manet, perseuerat in innocentia, & adeo cauet ab omni

Omnis qui facit peccatum & iniquitatem.

Omnis qui in eo manet non peccat.

omni peccato, ut indies magis ac magis adolescat in uirtutibus, reddaturq; capiti suo similior. Quisquis non abstinet à peccatis, quanquam tinctus est, quanquam dedit nomen Christo, nondum plenè uidit eum, neq; nouit eum. Quis enim si oculis fidei uideret, quanta sit dignitas cooptari in numerū filiorū dei, quanta turpitudo dedi patri diabolo, sustineat à tali corpore auelli, à tali desciscere patre, & ad tam fœdam degenerare tyrannidem? à tantis præmijs ultro prolabi ad tantam calamitatem? Filioli ne quis uos seducat, blandiens uobis de professione Christiani nominis, quasi id satis sit ad felicitatem. Non qui profitetur iusticiam iustus est, sed qui uita ac moribus præstat iusticiam, is iustus est, quemadmodū & Christus se dictis ac factis præbuit exemplū omnis iusticiæ. Huic qui uere ac totus adhæret, quod potest, ab omni uitiorū inquinamento temperat, & ipsa morum puritas arguit illum esse filium dei, qui natura bonus est, & peccatū nescit. Quisquis autem peccat, etiam si Christi sacramentis est initiatus, tamen è patre diabolo progenitus est, qui princeps est & autor omnis peccati. Hūc quisquis imitatur, parentem suum refert, hoc ipso quod peccat, seq; filium illius esse declarat. Non admittit deus consortium cum uitijs, nam in hoc ipsum misit filium in hunc mundū, ut aboleat opera diaboli, hoc est omnia quæ pugnant cū euāgelica charitate. Ex Adā nascimur omnes obnoxij peccatis, ex deo renascimur

Filioli nemo uos seducat

per

per semen euangelicæ doctrinæ. Huius seminis uis q̄, diu manet in homine, non peccat, nec potest peccare, uidelicet uetante diuina charitate, quæ rapit eum ad studiū benefaciēdi, et auocat ab omni cupiditate peccandi, eo quod uere sit filius dei, germane referens indolem atq; ingenium patris & capitis sui. Non titulus, non baptismus, non sacramenta discernunt filios dei à filijs diaboli, sed uitæ puritas, sed charitas exerens et explicans sese benefactis. Non est ociosa si adsit. Quisquis hāc nō declarat, nec re declarat sibi charum esse fratrem, is ex deo natus non est. Si uiuum esset membrū corporis Christi, diligeret cætera mēbra pro quibus mortuus est Christus. Hæc est Christianæ iusticiæ summa, hoc est, quod in primis nobis tradidit Christus, hoc est, quod uobis ante omnia cōmendauimus, ut mutua charitate declaretis uos esse filios dei, ac discipulos Christi. Siquidem odium proximi gradus est ad homicidiū. Et liuor ex diametro pugnat cū charitate. Cain non erat filius dei, sed ex diabolo prognatus erat: quamobrē? quia degenerauit à bono conditore, ac referebat diabolum, qui stimulatus inuidia primus occiderat hominē instinctu letifero. Parentis ingenium referebat Cain, occidens Abel fratrem suū. Quæ fuit autem odij causa? Nimirū uitæ dissimilitudo, quapropter et diuersi generis erant, quanq̄ iuxta corporis propagationē fratres erant germani. Vterque suum parentem exprimebat. Abel erat innocens, & ad

In hoc manifesti sunt filij dei.

Non sicut Cain qui ex maligno erat.

& ad benefaciendi studium accensus. Cain contra fratris odio cõcepto, non de se corrigendo, sed de fratre trucidando cogitauit. Quemadmodũ hic non ferebat impius pium, & diaboli filius dei filium, ita uobis mirum uideri non debet fratres, si uos auersantur homines mundo dediti. Oderunt immerentes. Ne quis illos mutuo oderit. Illi quoniam morti deuoti sunt, & seruiunt autori mortis, mortem alijs machinantur. Nostrum est illorum misereri, non uicissim lædere. Siquidem euangelica charitas nos abduxit à studio lædendi ad studium benemerendi, & hoc argumẽto cognoscimus, quod destinati simus æternæ uitæ, & exempti à mortis tyrannide, quod diligimus fratres. Qui diligit, bene uult, ac bene facit. Corpus halitu uiuit, anima uiuit spiritu Christi. Vbi non est fraterna charitas, ibi non est spiritus Christi. Quisquis igitur odit proximũ suum mortuus est, neq; uiuit intus. Nam & si fidem habet, mortuam habet, cum non adsit charitas. An ceu leuem culpam cõtemnitis odium fratris? Quisquis odit fratrẽ suũ, homicida est. Non strinxit ferrũ, non miscuit uenenũ, non adortus est, non maledixit, tantum male uoluit. Non damnat illũ lex hominũ homicidij, sed apud deũ iam homicidij damnatus est. Qui semel admisit odiũ in pectus, quantũ in ipso est, homicida est. Multa sunt homicidij genera. Qui ferro trucidat, etiã profanis legibus dat pœnas. Qui ueneno necat, punitur & ab impijs. Cæterum qui fratrem

Qui non diligit fratrẽ, manet ĩ morte.

trem uirulentæ linguæ ſpiculo confodit, etiam ſi legi-bus humanis abſoluatur à parricidij crimine, tamen ad euangelicam legem homicidij reus eſt. Viuit ad-huc ille, cui male uult oſor, & tamen ipſe iam mortuus eſt: illi uita eſt incolumis, & hic uitam amiſit æternam, ſuijpſius homicida. Vultis uidere fratres quantum nos abeſſe oportet à cupiditate lædendi? Vertite oculos ad exemplum Chriſti. Ille ſic dilexit nos nihil meritos, imò mortem cõmeritos, ut uitam ſuam nobis impẽderet. Quanto magis debemus pro fratribus ſeruandis uitæ ſubire diſcrimen, ſi res ita tulerit? præſertim qui in Chriſti paſtoris uices ſucceſſimus. Nõ cõcredidit oues ſuas Petro, niſi ter amorẽ profeſſo, ac mox illi mortis genus indicat, ut intelligeret & ſibi gregis crediti ſalutem uitæ diſpendio tuẽdam. An uero uitam impendet qui grauatur opitulari pecunia? An ſatis eſſe putat aliquis, ſi non lædat fratrem, ſi benigne loquatur? Chriſtus re declarauit, quantopere nos amaret. Qui conſpicatus fuerit fratrẽm ſuum, cibo, ueſte, potu, tectoue egẽtem, & habet facultates unde ſuccurrat illius inopiæ, neq; cõmouetur miſericordia, ſed uelut ad ſe non pertineat, negligit eum, qui credi poſſit, quod in hoc ſit charitas dei? Succurrit ethnicus ethnico, & tu Chriſtianus non ſuccurris Chriſtiano? Profeſſus es fraternam charitatem, ea ſi uere adeſt, quur hic ceſſat, ubi diſcruciatur inopia frater? Fratrem appellas, & nullum argumentum ædis

In hoc cognouimus charitatẽ dei.

affe

affectus fraterni? Filioli mei ne diligamus nos inuicē uerbotenus. In animo sit charitas potius quàm in lingua, & factis se promat potius quàm uoce. Sit fraternum uocabulū in sermone quotidiano, sed ut ueri simus, & orationi facta respondeāt, quoties se dederit occasio re declarem⁹ in nobis esse uere fraternū amorem. Ne desit fratri, quod nobis superest, siue uestem desiderabit, siue cibum, aut tectum, siue consolationē, siue doctrinam, siue admonitionē. Id si promptis animis præstiterimus, hoc argumento cognoscemus, qđ ueritatis filij simus, quodq; nō fucate, sed syncere diligamus. Veritas aūt est ipse Christ⁹, cuius oculis pbabimus cōscientiā nostrā, ut et deo probati simus, & hoībus. Et factis cognoscent homines, nō esse fucatā inter nos charitatē, animi synceritatē intuetur deus. Succurremus egestati fraternæ, sed ita ut necessitatē subleuemus, non ut luxū alamus, & succurremus ex animo, neq; mercedis ad nos rediturae spe, neq; inanis gloriæ causa. Animū non uident hoīes, sed ipse sibi cōscius est, & oculis dei cōspicuus. Quod si laudēt nos homines, & cōdemnet animus sibi male conscius, ut homines fallamus, dei iudicium non licebit effugere. Abditos habet recessus ac perplexas latebras cor humanum, sed nihil esse potest tam recconditū, tamq; abstrusum, quod ille non penetret. Nouit ille oīa melius nobis, nouit cor nostrū, qui fecit cor nostrū. Nusq̄ non habet oculos, qui nusq̄ non adest. Charissimi, si cor

Filioli nō diligamus uerbo neq; lingua.

Quoniam si reprehenderit nos cor nostrū.

cor nostrum non condemnauerit nos ipsos apud deū, si syncerus est ac simplex animus, si ex mera puraq; charitate facimus quicquid facimus, quales nos præstiterimus erga proximū, talem se deus præstabit nobis. Si libenter & ex animo cōdonabimus fratri culpam, facile & nobis delicta nostra condonabit deus. Si prompte largiemur egenti fratri, quoties opem nostram implorat, certa fiducia petemus & à deo, quod ad salutem ac necessitatem pertinebit, nec ille negabit petentibus. Quod si dixerimus illi, remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris, & intus odio fraterno tenemur, nónne statim reclamabit nobis nostra conscientia? qua fronte tu petis à deo, quod ipse negas proximo? Quo ore postulas pactum, cum nō præstes conditionem? Pollicitus est ille se condonaturū nobis admissa nostra, sed si fratri ex animo condonauerimus delicta sua. Si ore dicimus, condono, & tamen maleuolentiam retinemus in corde, animus sibi male conscius adimet nobis fiduciam impetrandi quod à deo petimus. Si fratrem blande salutamus, nec adsumus cū res ipsa poscat subsidiū, non est quod speremus deum nobis auxilio futurum, qui fratri defuerimus. Si nos surdi fuerimus ad illius iussa, surdus erit ille uicissim ad preces nostras. Impudentia est, non pietas, ab eo petere fauorem, cuius præcepta contemnas. Verū si præcepta eius seruamus, si quicquid illi placitum est facimus, & ita facimus, ut probemur

Quoniam mādata eius custodimus.

 illius

illius oculis, qui nihil non perspicit, hinc nobis nascetur impetrandi fiducia. Hic mihi dicet Iudæus legis superstitiosus obseruator, obseruo sabbata, baptizor, ieiuno, abstineo à cibis uetitis, non cõmitto furtum, me deus audiet. Imò nõ hoc est præceptũ de quo loquor. quodnam igitur? nimirum ut totam salutis nostræ spem ac fiduciam collocemus in Iesu Christo filio dei, per quẽ pater nobis omnia largiri uoluit. Iam ne hoc satis est? nequaquam: quin ad illius exemplũ amemus nos mutuo. Sic ille iussit, sed quod iussit ipse prior præstitit. Nondum uere diligit Christum, qui membrũ odit Christi: nondum amat Christum, qui male uult homini, pro quo mortuus est Christus. Itaq; qui seruarit unicum illud charitatis præceptum, omnia seruauerit. Hoc glutino coniungemur Christo, sic ut ille sit in nobis, & nos uicissim in illo. Ille per spiritum suum inhabitabit pectora nostra, si illic ferueat charitas. Spiritus Christi nõ est autor odij, sed largitor fraternæ charitatis. Is per impositionem apostolicarum manuum infunditur baptizatis, sed idem resilit & auolat, si cõtingat extingui charitatem. Hoc igitur indicio deprehendemus donũ spiritus in nobis manere quod accepimus in baptismo, si perseuerauerit in nobis fraterna charitas. Quantũ hæc refrixerit, tãtũ ille se subducet.

Et hoc ẽ mã datum eius.

Et qui seruat mandata eius.

CAPVT QVARTVM.

INdicem dedi charissimi, quo deprehendatis an in uobis sit Christi spiritus. Sunt enim diuersi spiritus

tus in hominibus, sed fucati, sed mali. Ne igitur protinus cuiuis spiritui credatis. Multi passim se iactant habere spiritum dei, sed explorate num à deo profecti sint. Habet & hic mũdus suũ spiritum & adumbrat spiritum dei. Prophetas afflat spiritus dei, sed complures iam in mundum prodierunt pseudoprophetæ, sese mentientes afflatu diuini spiritus loqui, cum agantur mũdano spiritu. Vultis igitur certius etiam argumentum spiritus diuini? Audite profitentem & intelligetis: Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum, olim orbi promissum æternæ salutis autorem, assumpto corpore humano iam uenisse, sicuti per suos prophetas promiserat, is ex deo est, nimirum agnoscens filium dei. Rursus hoc qui negat, quoniam mendax est, ex deo nõ est. Nullus enim uere profitetur filium, nisi afflatus à patre. Negant autem illum non tantum ij, qui uerbis reclamant, uerumetiam qui sic uiuunt, quasi Christus non fuerit exemplar ueræ pietatis hominibus, aut quasi non fuerit autor perfectæ salutis: eoq; fingunt alium quempiam Messiam expectandũ, quod huius doctrina nimium dissideat ab ipsorum cupiditatibus. Si fauisset uoluptatibus carnis, si promisisset immensas opes, si donasset honores & imperia mundi, iamdudum agnouissent suum Messiam. Nunc quoniam horum docet contemptum, & ad tollendam crucem inuitat, & felicitatem omnem in futuro seculo expectandam ostendit, negant hunc esse promissum

 olim

olim humani generis redemptorem: sed alterum expe-ctari iubent, qui commoda corporis, & huius seculi bona polliceatur. Nec satis est cõfiteri Christũ, nisi totum & integrum confiteamur. Qui diuidit illum, uel diuinam naturam adimens, quam eandem habet cum patre, uel humanã, quam accepit ab homine matre, hic spiritus ex deo non est, sed est spiritus antichristi, de quo quidẽ spiritu iam audistis, quod uenturus sit, imò iam nunc uenit, agitq; in his qui mundanis delicijs ad-dicti, pugnant aduersus Christi spiritũ. Non est quod istos metuatis filioli, uos quoniam ex deo estis, & spi-ritum habetis, per illum uicistis antichristos. Ipsi qui-dem imbecilles estis, sed is qui habitat in uobis maior est ac potentior est eo, qui habitat in mundo. Per sua membra uos impugnat diabolus, sed suo spiritu pro-pugnat deus. Illi quoniam ad mũdi factionẽ pertinẽt, & mundanum hauserunt spiritum, mũdum sapiunt, & mundana loquuntur, & horum doctrina grata est ijs, qui & ipsi mundo dediti sunt. Nemo facile credit quod aduersatur ijs, quæ uehementer amat. Amant ter-rena, & horum doctrina terram sapit. Nos ex deo su-mus, hunc qui nouit, nouit autẽ quisquis amat, auscul-tat nobis qui cœlestia deoq; digna docemus. Qui non est ex deo, non audit nos, sed abhorret ab euangelica doctrina, quæ iubet opes effundere, uoluptates sperne-re, in afflictionibus gloriari, uitam etiam habere uilẽ pro iusticia, recte factorum omne præmium expecta-

Et oĩs spiritus qui soluit Iesum.

re in

re in resurrectione, quam isti aut nō credunt futuram, aut nollent accidere. Quæ iubet per synceram charitatem, & uitam impendere proximo, cum homo mundani spiritus, etiam cum fratris iniuria suis cōmodis ubiq; cōsulat. His igitur indicijs dignoscere licebit spiritum dei ueracem à spiritu mundi fallaci. Itaq; charissimi quandoquidem ex deo sumus, non ex mundo, diligamus nos inuicem, & proximi commodis quisq; seruiat potius quàm suis, quoniam charitas ex deo est. Quisquis igitur hac charitate præditus est, is ex deo natus est, ac uere nouit deum. Quisquis alienus est à chari[illegible]dum cog[illegible]it deum, propterea quod ipse deus charitas est. Ille se nobis impartit, quoties impartit charitatem suam. Declarauit ille suam in nos charitatē, ut nos uicissim nostram declararemus in proximum. At dicet aliquis, filij charitatem agnoscimus, sed unde cognoscimus patris erga nos amorē? nimirum ex hoc, quod unicum filium suum, quo nihil habet charius, misit in hunc mundum, ac morti dedidit, ut nos per illius necem uitam assequeremur æternam. Atq; hoc maius etiam atq; insignius dilectionis miraculū est, quod nullo nostro officio prouocatus, tā insigniter dilexerit nos. Qui redamat amantem, tantum gratus est: inhumanus futurus ni faciat. Nos amabamus mundum auersi ab amore dei, & tamē deus prior atq; ultro dilexit nos. Cumq; iure esset offensus peccatis nostris, nec esset in terris immunis à

In hoc cognoscimus spiritū ueritatis.

Et misit filiū suum pro-

delictis,qui nos illi reconciliaret (nam gratiosus sit oportet,qui intercedat apud offensum pro nocētibus). misit è cœlis filium suum,qui seipsum patri sacrificaret,atq; hac purissima uictima nobis eum propitium redderet. Quid hac dilectione cogitari potest insignius? quid ardentius? quid effusius? Charissimi,si deus, qui nostri non eget,ultro ac uolens tantopere dilexit nos,debemus & nos inuicem ad illius exemplum diligere. Filius dei se nobis uisibilē exhibuit:cæterū deū

Deum nemo uidit unquã.

patrē nemo uidit unquam oculis corporeis, & tamen ex rerum indicijs deprehenditur. Sentimus iratū,sentimus propiciū [illegible] Mutuum erga deum amorem non alio argumento testari possumus,quàm si nos inuicem diligamus,quemadmodum ille dilexit nos. Dilexit ille nos gratis, dilexit ad

Et charitas eius in nobis perfecta.

hoc ut seruaret. Si sic diligimus inuicem,deus qui charitas est,ut dixi,manet in nobis. Vulgaris est amor,beneuolentia prosequi benemeritum,diligere qui possit referre gratiam,beneuolentiam communibus officijs testari:sed perfecta est dei erga nos dilectio. Dilexit ultro,dilexit alienos,dilexit unde ad ipsum nihil possit redire gratiæ,dilexit usq; ad unigeniti filij iacturam. Si nos ad cōsimilem modum diligimus proximū,

In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus

tunc perfecta dei charitas est in nobis, declarans & ipsum deum esse in nobis. Quemadmodum idem spiritus membra corporis coniungit,& unum corpus efficit, ita spiritus dei nos & cum illo, & inuicem,quodam modo

dam modo conglutinat nectitq́; & uelut in unũ cogit. Quod si spiritus dei, qui mentibus nostris afflat amorem proximi, uiget in nobis, nimirum hoc argumento cognoscimus, & quod nos maneamus in deo, & deus uicissim in nobis. Aduersarius est igitur charitati, qui negat Iesum esse filium dei, qui redimẽdo mortalium generi semetipsum impenderit. At huius rei nos spectatores etiam fuimus, oculis uidimus, auribus audiuimus, manibus contrectauimus, deq́; re tot modis comperta testimonium perhibemus orbi terrarum, quod pater miserit filium suum, cuius morte mundus seruaretur, si modo resipiscens à pristinis erroribus, iuxta regulam euangelicam uitam deinceps attemperaret. Non enim solum misit illum seruandæ nationi Iudaicæ, sed toti mundo seruatorem dedit. Quisquis igitur cõfessus fuerit Iesum esse filium dei, quem prophetæ esse uenturum prædixerant, hic in deo manet, & deus in eo. Nouit enim ueritatem, & amplectitur charitatem. Non agnoscit charitatem dei erga se, qui eam non exprimit in proximo. Nos autem & experimento cognouimus, & animo credimus, & ore confitemur, & factis exprimimus dilectionem quam deus exhibuit nobis. Superest ut in eo quod cœptum est perseueremus, neque committamus ut & deus diuellatur à nobis, & nos à deo distrahamur. Deus, ut ante dixi, charitas est. Proinde qui perseuerat in charitate, in deo perseuerat, ac uicissim deus in illo, manente

Et nos uidimus.

Deus charitas est.

nente nexu mutuo ſpiritus diuini. An uultis & aliud argumentum uobis dari, quo deprehendatis, an perfecta charitas dei ſit in uobis? Si nobis bene conſcij ſimus, nec formidemus illum iudicij diem, quo ſeparabuntur à Chriſto, qui Chriſtum non ſunt imitati. Hi trement cum audient horrẽdam illam uocem: Diſcedite à me. Nos autẽ cũ fiducia diem illũ expectamus, uidelicet nobis conſcij, quod quemadmodũ ille uerſatus eſt in mundo, ita & nos ſumus in mundo. Ille nihil contraxit labis è mundo, ſed eum purgauit à ſuis ſordibus, & ad ſuam, quod in ipſo fuit, pertraxit puritatem. Sic & nos pro uiribus, adeo non miſcemur mundo, ut illum magis euangelica doctrina, uitæq; caſtis exemplis ad Chriſtum pelliceamus. Iudicij diuini metus ex mala conſcientia naſcitur. Timor igitur non congruit charitati. Nam charitas fiduciã addit, quæ ſi perfecta ſit, propellet ex animo prorſus omnẽ formidinẽ. Gaudet autem quoties ille iudicij dies in mentem uenit, primũ optime ſentiens de bono deo, & ſibi bene conſcia. Charitas gaudiũ adfert, metus cruciatum. Porrò qui timet, hoc ipſo declarat ſe nondum perfectum eſſe in charitate. Quantũ deeſt charitati, tantum accedit ad metum. Veretur enim ne parum clementem erga ſe experiatur deum iudicem, qui ſe parum exorabilẽ præbuerit proximo. Ille dies aperiet, quis hic uere dilexerit. Nos diligimus deum, nec mirum eſt, cum ille prior dilexerit nos. Neq; enim nos illum

In hoc perfecta ẽ charitas.

Timor non eſt in charitate.

illum amare possemus, nisi nos ad se traheret amore suo. Hoc ipsum igitur, quod illum diligimus illius beneficiũ est. Porrò quod diligimus deũ, id testamur amando proximũ, in quo uult ipse diligi. Si quis dixerit diligo deum, quum odio prosequatur fratrem suum, mendax est. Etenim cum impij quoq;, quorũ pleriq; deum adeo non amant, ut nec esse credant, tamen affectu quodam amplectuntur proximũ, uel quia cognatus est aut affinis, uel quia notus ac familiaris, uel quia homo deniq; uidet hominem esse, quemadmodum & animãtia suum quæq; genus amant instinctu nauræ. Quomodo deum diliget, quẽ non uidit unq̃, cum oderit proximũ quem uidet? Deinde qui consentaneum est eum diligere deum, qui præcepta dei negligit? Si quis clamet, amo Cæsarem, cõtemnens interim edicta Cæsaris, an inuenturus est qui credat? Nos ab imperatore nostro præcipuũ hoc habemus edictum, ut qui diligat deum, diligat & fratrem suum, siue bonus sit, siue malus. Si bonus est, amet in eo Christum, si malus, in hoc amet ut conuertatur ad Christum.

CAPVT QVINTVM.

Qvisquis credit Iesum esse Christum, hoc est illum unde oporteat omnia salutis nostræ præsidia petere, idq; credit ex animo, is ex deo natus est, iamq; ascitus in numerum filiorum dei. Non potest autem nõ amare, qui filius est. Porrò quisquis ex animo diligit eum, qui genuit, diligit & eũ qui natus est

ex eo, nimirum fratrem suum, qui cum habet patrem cōmunem. Hoc argumento deprehendimus, quod uere diligimus filios dei, si prius ex animo diligimus ipsum deum. Nihil enim uere diligitur, nisi quod illius causa diligitur. Porrò quod deum diligamus, ita liquebit si seruemus illius præcepta, & seruemus alacres ac lubentes: nec enim alioqui grauia sunt illius iussa. Quid enim graue amanti? quid graue ad talia properanti præmia? Terribiles malorū species obijcit mundus, paupertatem, exilium, infamiam, carceres, flagra, mortes. Ingēs est pugna, sed parata uictoria: quicquid enim ex eo natum est, uincit mundum. Quibus autem præsidijs uincit mundum? num opibus? num copijs? num machinis bellicis? num eruditione mundana? nequaquam: sola fiducia qua se totos committunt propugnatori deo, uincunt mundum quantumuis sæuientē. Eripiuntur opes, sed quid obijcit fides? Habes thesaurum in cœlo. Eijceris in exilium, sed expectat suum municipem patria cœlestis. Admouentur corpori cruciatus, sed his emuntur æterna gaudia: intentatur mors, sed hanc sequetur immortalitas. Quis est igitur qui uincit mundum? non satrapes, non diues, non philosophus, non rex, sed is quisquis est qui uere credit quod Iesus est filius dei. Crede quod ille pollicitus est, & nihil te mouebit, quicquid intentarit mundus. Vicit ille prior mundum, & assequutus est immortalitatem: uenit in hunc mundum assumpto nostro mortali corpore,

In hoc cognoscimus quoniam.

Quoniam omne quod natū est ex deo.

corpore, ut pro nobis uinceret, ut uincendi rationem ostenderet, ut præmiorum fidem faceret. Quibus autem præsidijs armatus uenit ille? per aquam uenit & sanguinem Iesus Christus: per aquam, ut nos ablueret à peccatis: per sanguinem, ut nobis uitam cõferret immortalem. Baptizari uoluit immunis ab omni peccato, ut nobis largiretur innocẽtiam: mori uoluit in cruce, ut nobis aperiret uiam ad immortalitatem. Non solum his duobus indicijs testatus est sese fuisse Christum & seruatorem mundi, quod baptismum accepit ut homo nocẽs, quod mortuus est ut homo scelerosus, cum unus omniũ innoxius esset ab omni peccato, sed & spiritus apparens specie columbæ, de illo testatus est, quod is esset quem pater dedisset seruatorem mundi. Quoniam & spiritus ueritas est, quemadmodum pater & filius: una est omnium ueritas, quemadmodum una est omnium natura. Tres sunt enim in cœlo, qui testimonium præbent Christo, pater, sermo & spiritus: pater, qui semel atque iterum uoce cœlitus emissa, palàm testatus est hunc esse filium suum egregie charum, in quo nihil offenderet: sermo, qui tot miraculis æditis, qui moriens ac resurgens declarauit se uerum esse Christum, deum pariter atque hominem, dei & hominum conciliatorem: spiritus sanctus, qui in baptizati caput descendit, qui post resurrectionem delapsus est in discipulos. Atque horum trium summus est consensus: pater est autor, filius nuncius,

Quoniam tres sunt qui testimoniũ.

ſpiritus ſuggeſtor. Tria ſunt item in terris quæ atte-ſtantur Chriſtum, ſpiritus humanus, quem poſuit in cruce, aqua, & ſanguis qui fluxit è latere mortui. Et hi tres teſtes conſentiunt. Illi declarant deum, hi teſtantur hominē fuiſſe. Teſtimoniū perhibuit & Ioannes. Quod ſi teſtimonium hominū recipimus, æquū eſt ut plus apud nos habeat ponderis teſtimonium dei. Manifeſtū eſt enim dei patris teſtimoniū, Hic eſt filius meus dilectus, in eo complacitum eſt mihi, ipſum audite. Quid dici potuit apertius aut plenius? Qui uere credit filio dei Ieſu Chriſto, & ſic omnia uitæ præſidia in illo collocauit, ut huius promiſſis fretus contemnat omnia quæ mundus hic oſtentat uel amabilia, uel terrifica, teſtimonium habet in ſeipſo, ac teſtimoniū perhibet filio dei. Etenim dum afflatus ſpiritu Chriſti, mortes etiam illius amore contemnit, nō leue teſtimonium ædit apud homines, non eſſe uana quæ Chriſtus docuit ac promiſit. Qui non credit deo, ſed fidit mundo, hic quod quidem in ipſo eſt, deum facit mēdacem, qui felicitatem promiſit ijs, qui filio ſuo Ieſu Chriſto auſcultarent, cum is à mundo petendam felicitatem ipſa uita doceat, & huius uitæ cōmodis ſic adhæreat, quaſi nihil hominis ſuperſit à morte corporis. Pater clamat, ipſum audite. Et huius qui non credit, uita dicit, mundum audite. Etenim cum filius oraſſet patrem, ut qui ſibi credidiſſent, aut crediturі eſſent, uitam haberent æternam, audita eſt paterna uox, ueluti tubæ ſon© teſtans

Qui credit in filiū dei.

testans preces illius fore ratas. Dedit itaq; nobis uitam æternam pater, cōmonstrans à quo foret ea petenda, nimirum à filio ipsius Iesu Christo. Huius doctrinam quisquis amplectitur, huius exemplum quisquis imitatur, huius promissis qui fidit, hic & filiū possidet & uitam habet, cuius arrabonem interim tenet spiritum dei, cuius fiducia deum non ueretur appellare patrē. Qui à filio est alienus, is & à uita est alienus. Hæc ideo tot uerbis repeto uobis & inculco, ne quis uobis diuersum persuadeat. Sed certum atq; indubitatum habeatis, uerum esse quod credidistis, uobis esse paratam uitam æternam per Iesum Christum, cuius estis ascripti cohæredes. Ius & arram iam tenetis, rem suo tempore possessuri. Itaq; qui creditis filio dei, constanter credite, eiq; indies magis ac magis fidite. Non fallet in promissis æternæ uitæ, qui non deest uobis etiam in hac uita. Siquidem hanc fiduciam præbet uobis spiritus Christi, ut quicquid à patre petieritis in nomine filij, impetretis, si modo petatis iuxta uoluntatē illius, hoc est, si tales accesseritis ad orandum, quales ille uoluit accedere, nimirum puros ab omni odio fraterno. Nihil enim impetrat à deo, à quo proximus nō impetrat ueniam delicti, si ea petieritis quæ conducunt ad uitam cœlestē, quæ faciūt ad gloriam Christi. Alioqui nos plerunq; nescimus quid postulandum sit à deo, ac pro salutaribus sæpe noxia petimus, nisi Christi spiritus nobis suggerat quid expediat petere. Sed hunc ad

Hæc scribo uobis ut sciatis.

Et hæc est fiducia quam habemus.

modum quoties petimus, certi sumus quod deus audit uota nostra, certi sumus illum largiturum nobis quicquid petierimus. Sic ille pollicitus est nobis, & potest præstare quicquid pollicetur, & uult quicquid nobis est salutiferum. Neq; solum augebit in nobis sua bona subinde sollicitatus nostris precibus, uerũetiam condonabit nobis quotidiana delicta, sine quibus imbecillitas humanæ naturæ uix potest durare diu, ac non tantum condonabit sua cuiq; cõmissa, si ueniam petierit, uerũetiam audiet fratrẽ pro fratris delictis precantẽ, modo peccatũ sit huiusmodi, ut non prorsus extinguat fraternam charitatem, etiamsi nõnihil obnubilet. Est enim peccatũ quod non possit imbecillitati imputari, neq; leuibus paratisq; sanari remedijs, ueluti cũ quis destinata malicia persequitur sodalitatẽ Christianam, cũ ipse sit Christum professus, & religionis prætextu subuertere nititur religionẽ. Huius deplorata peruersitas non meretur piorum hominũ intercessionem: & tamen pro his etiam orat perfecta charitas, optans etiam illa quæ fieri non possunt. Pro satana nullus orat, quod sciens per inuidentiam oppugnat eos, quibus bene uult deus. Fortassis nec pro his orandum, qui in huius affectum transierunt: ac uitandi sunt potius ne quid lædant, quàm precibus subleuandi, nisi spem præbeant resipiscentiæ. Talis morbus ualidioribus eget remedijs, ac maior est quàm ut quotidianis precibus tollatur, quibus delentur admissa leuiora,

Qui scit fratrem suum peccare.

uiora, quæ cõmittit infirmitas, nõ quæ designat peruersitas. Quicqd recedit a sũma iusticia peccatũ est, sed peccatorũ multa sunt discrimina. Et est admissum aliquod, quod etiam si minuat ac uitiet innocentiam, non tamẽ extinguit prorsus Christianã charitatem: ueluti cũ per occasionẽ effutimus in amicũ, qđ mox pœnitet effutisse: cum ira subita uerbũ extorsit, quod mox optemus reuocari posse: cum capti cibi potusue dulcedine, paulũ aliquid sumimus ultra naturæ necessitatem. Ad hæc ignoscenda facilis est deus, si mutuis precibus interpelletur. Ad eiusmodi lapsus filiorũ plerunq; cõniuent et parẽtes propicij, q grauiora cõmissa nõ ferrent. Quanq̃ nulla est culpa tam leuis, ut sit negligenda. Malum ac fugiendũ est pijs, quicquid peccatum est, ac neglectum paulatim pertrahit ad mortem. Sed ut his leuioribus, quæ uix ab hominibus uitari possunt, statim est adhibendum remedium, ita deus auertat, ut qui semel abdicarit mundum, seq; deo dicarit, reuoluatur in capitale crimen aliquod. Per euangelicam professionem efficimur filij dei, ac membra Christi. Neque conuenit ut filij tantopere dissideant à patre, & à capite membra. Proinde qui penitus intelligit se natum ex deo, cauet à flagitijs magis quàm à morte ipsa, seruatq; seipsum ne quid habeat cõmercij cum illo domino malo, cui prius seruierat unà cũ mundo. Quemadmodũ Christus semel mortuus reuixit, & reuixit nunq̃ postea moriturus, ita qui semel

Non pro illo dico ut roget quis.

per baptiſmũ mortuus eſt mũdo, & ad uitæ nouitatẽ reſurrexit cum Chriſto, nõ decet iterare, propter qđ Chriſto ſit iterũ moriendũ. Sibi metuant à mũdo, qui non ſunt uere renati ex deo, qui non totis animi medullis receperunt ſemen euangelicæ doctrinæ. Nos ſcimus, quod uere ſimus ex deo, quos nec mala, nec bona huius mundi ſeparant à Chriſto. Mũdus totus in malo cõſtitutus eſt. Quocũq; te uertas, offerũt ſeſe, quæ nos auertant ab innocẽtia uitæ. Sed ab huius incantamentis ſemel liberauit nos filius dei, qui hac de cauſa uenit in mundũ, ut nos eximeret à contagio mundi. Is diſpulit caliginẽ ignorantiæ prioris, ac dedit intellectum illuſtratũ luce euangelica, ut cognoſceremus uerum illũ deum, & omnis iuſticiæ largitorem, cui uni nihil fuit cõmercij cum mũdo, & nos ſumus in illo uero, qui ſyncero pectore doctrinã illius ac promiſſa ſequimur, ꝗ diu ſumus in filio eius Ieſu Chriſto, quem hac de cauſa miſit in mundũ. Hic eſt uerus deus qui ſolus eſt colendus, & uita æterna, quæ ſola eſt expectanda. Filioli, ſi uere nouiſtis uerũ deum, cauete à falſis dijs, & ſimulacris inanibus, quæ colit mũdus. Idolum colit, cui nũmus deus eſt. Idolũ colit, cui deus uenter eſt. Idolũ colit, qui ob mũdanos honores dei præcepta negligit. Multa ſunt huiuſmodi ſimulacrorũ genera. Vos ab oĩbus cauete, ſi manere uultis ĩ cultu ueri dei. Quod meũ uotũ faxit ratũ is, cuius beneficio liberati ſumus ab erroribus priſtinis. FINIS.

D. Eraſmi

D. ERASMI ROTEROD. IN SECVNDAM IOANNIS Epistolam paraphrasis.

SENIOR Ioannes scribo dominæ electæ, simulq; filijs illius, quos ego syncere diligo, nec id facio solus, sed omnes mecum, qui cognouerũt ueritatẽ euangelicam, nec ob aliud diligunt, nisi quod intelligunt euangelicæ professionis synceritatem, quam seqmur, manere in nobis, ac mãsuram in æternum. Gratia, misericordia & pax semper uobis augeatur à deo patre, ac domino Iesu Christo, perseuerantibus in ueritate doctrinæ euangelicæ, ac mutua charitate. Vehementer gauisus sum, quod cõpererim liberos tuos, matris pietatẽ imitantes, perseuerare in ueritate doctrinæ euangelicæ, nec auscultare falsis doctoribus, qui conantur multos ab hac auertere, cũ pater hoc nobis præceperit, ut doctrinæ filij sui audientes essemus, & ab illius uestigijs non recederemus. Itaq; iam non est opus domina, ut nouis præceptis instruam pietatem tuam, tantum in eo perseueremus,

quod ab initio traditū est, ut nos mutuo uereq; Christiano amore prosequamur. Conciliet autem hanc beneuolentiam inter nos piæ uitæ consensus, ac similitudo, ut concordibus studijs uiuamus iuxta dei præceptum: qui nihil æque diligenter nobis iniunxit, quàm mutuam inter nos charitatem. Porrò nec inter impios intercedit uerus amor, nec inter dissimiles. Nihil igitur adfero noui præcepti, sed etiam atq; etiam admoneo, ut in eo quod iam olim accepistis perseueretis, nec inde uos ullis artibus pseudoprophetarū auelli patiamini. Siquidem extiterunt multi seductores in mundo, qui negant Iesum esse Christum, qui erat uenturus in mundum iuxta prophetarum oracula. Quisquis hoc docet seductor est: & ille antichristus, Christi aduersarius. Caueat sibi quisq;, ne si relinquat, qđ bene cœpit, perdat omnem fructū eorum, quæ hactenus bene gessit, sed demus operam, ut plenam mercedem recipiamus, quæ non cōtingit, nisi perseuerantibus usq; ad finem. Quisquis diuertit à ueritate, nec perseuerat in doctrina Christi, is & à deo patre est alienus, cum desciuerit à filio. Cæterum qui constanter sequitur huius doctrinam, is eadem opera & patri charus est, et filio. Alter sine altero nec haberi potest, nec relinqui. Hæc est illa uera doctrina, quam à ueracibus testibus accepistis ab initio. Quod si quis uenerit ad uos, qui diuersam ab hac doctrinam afferat, ut uos abducat ab euangelica ueritate, huic adeo

non de

non debetis auscultare, ut nec in domum sit admittendus, si quærat hospitium, nec aue dicto salutandus, si forte sit obuius in uia. Periculum est enim ne familiā suo conuictu inficiat, & pro officio communicati tecti rependat maleficium, atq; è salutatione nascatur colloquium. Corrumpunt autem bonos mores colloquia praua. Porrò qui salutat & congreditur cū impostoribus huiusmodi, cōsors esse uidetur malefactorum illius. Addit enim animū improbo, dum se uidet esse alicuius precij apud eos, quos nititur subuertere, & alijs speciem mali præbet, quasi fauere uideatur illius maliciæ, cuius nō horret familiaritatem. Erant alia multa, quæ cupiebam uobis scribere super hisce rebus, uerum ea malo præsens explicare, quàm calamo chartisque committere. Nam spero fore, ut breui uos inuisam, ac præsens cum præsentibus colloquar, ut gaudium, quod ex uestra constanti syncerita te concepi, fiat uberius ac plenius, dum & coràm intuebor in uobis, quod nunc absens audio de uobis, & uos uicissim meum erga uos affectum oculis conspicabimini. Saluere te iubent nepotes tui, filij sororis tuæ, fœminæ Christianæ.

D. Erasmi

D. ERASMI ROTEROD. IN TERTIAM IOANNIS EPI stolam paraphrasis.

SENIOR Caio uiro multum amabili, quem ego diligo syncere. Charissime, illud uotis opto à Iesu Christo, ut quemadmodũ prospere agit anima tua, perseuerans in euangelica doctrina, ita & in cæteris omnibus prospere agat, bene fortunãte Christo. Neq; enim mediocrem cœpi uoluptatem ex oratione fratrum, qui uenerunt ad nos, ac testimoniũ præbuerunt tuæ synceritati, tam ueri testes, quàm tu uere sequeris euangelicam ueritatem, non modo professione, uerum etiam studijs, totaq; uita. Neq; enim ulla res, animum meum maiori afficit gaudio, quàm si cõtingat ut audiam filios meos, quos per euangelium genui Christo, sequi ueritatem à nobis traditã. Charissime quod officiosus es erga Christianos, qui istic agunt aut istuc hospites cõmeant, rẽ facis dignã eo qui uere si dit euãgelio, ac diligit Christum. Nam illi testificati sunt de tua synceritate coram omni cœtu Christianorũ. Recte facias autem, si quos humaniter excepisti uenientes, pari humanitate

dedu

deducas, quò uolunt proficisci, sicut merētur tracta/ri, qui dei negocium agunt, non suum, ab ijs qui deum ex animo diligunt. Non enim profecti sunt ad merca/tum, quo rem familiarem augeant, sed ad prædicandū nomen domini Iesu Christi, cuius doctrinā sic impar/tiunt gentibus, ut ab eis tamē nihil accipiant, quo plus fructus referant Christo, cui laborant, si quod faciūt, absit ab omni suspicione captati quæstus. Decet autē ut nos tales excipiamus hospitio, curemusq́; ne quid desit ad uitæ necessitatem, ut aliqua ex parte partici/pes simus eorum quæ per illos gerūtur in gloriā dei. Sic enim promisit Christus, qui prophetam acciperet ut prophetā, hunc habiturum prophetæ mercedem. Scripsi iam ante congregationi, quæ istic est, ut idem facerent, quod te admoneo, uerum obstat Diotrephes, haud quaq̄ recipiens monita nostra, malens esse pri/mas inter suos q̄ humilis ac purus discipulus Chri/sti, malens autor esse nouæ hæresis, quàm ueteris euā/gelicæ doctrinæ syncerus sectator. Quapropter si ue/nero ad uos, cōmonefaciam illum factorum suorum, quæ fortasse credit me latere, dum ipse malus dictis maliciosis garrit in nos, quo nobis adimat fidem, & autoritatem apud uos, qui uos hortamur, ut perseue/retis in euangelica doctrina. Nec his contentus, nō so/lum non recipit fratres, uerum etiam eos qui uolunt recipere, prohibet, & congregatione deturbat. Tan/ta est hominis peruersitas. Frater amande, ne quod

malum est imiteris, sed quod bonum est. Nostrum est *malos perpeti, non imitari.* Non omnes *sunt filij dei, qui baptismum acceperunt.* Qui *pijs factis declarat fidem suam, is ex deo natus est, refert enim ingenium ac doctrinam patris sui.* Qui *impie agit, etiam si dictis deum profitetur, deum tamen uere non uidet: uidetur autē oculis fidei purgatissimis, quos obcaecant tenebrae uitiorum.* Proinde *uitabis exēplum* Diotrephis, *ac* Demetriū *tibi propones.* Huius *enim pietati testimoniū redditur ab omnibus, qui tametsi silerent, tamen ipsa res testatur hominis uirtutem.* Quin & *nos experti eius synceritatem, testimonium de illo ferimus.* Et *ipsi nostis, quod uerum testimonium de illo ferimus.* Habebam & *alia permulta, quae te scire cupiebam, sed non arbitrabar expedire, ut ea calamo et atramento proderem chartis.* Spero *me propediem uenturū ad te, tum corām omnia tutius ac plenius loquemur.* Pax *tibi.* Amici *qui hic sunt iubent te salutare.* Saluta *tu uicissim horum uerbis amicos, qui isthic sunt, diligenter ac nominatim.*

FINIS PARAPHRASEOS IN IOannis epistolas canonicas, autore Erasmo Roterodamo.

M.D.XX

IN EPI= STOLAM AD HE bræos Paraphrasis per Erasmũ Rotero= damũ extre ma.

R. P. ac D. D. Syluestro episcopo Vuigorniensi dedicatæ.

R. P. AC D. D. SYLVESTRO episcopo Vuigorniensi, serenifs. Ang. regis perpetuo apud S. D. N. Leonem X. oratori, Erasmus Roterodamus S. D.

Meretur hoc tua pietas, ac singularis quidam erga bonas literas fauor ornatissime præsul, ut tuum nomen omnium calamis posteritati commendetur, non quod tua modestia laudem ullam apud homines moretur, sed quod complures incitentur ad honesta studia, si conspexerint egregios uiros, ac de repub. Christiana benemeritos non fraudari gloria, non expetita quidem illa, sed hoc magis debita. Merebātur hoc tua in me officia, ut nulla esset in nostris libris pagina, quæ Syluestri nomen non haberet. Sed hactenus grati hominis officium erga tuam amplitudinem optare magis licuit, quàm præstare. Malueram autem aliquanto præstare serius, modo plenius: nunc quoniam uideo me indies pluribus obrui laborū molibus, & iuxta Varronis adagium,

indies magis ac magis bullam fieri, uisum est hanc lucubratiunculam tuo nomini dedicare, non in hoc, ut hoc officio me liberem ære alieno, sed ut tester pluribus nominibus obstrictum tibi, quàm ut unquam soluendo fore me sperem. Et tamen si posthac dabitur uita, si dabitur occasio, conabor non ut è tuis diarijs meum nomen dispungatur, quod ego sanè nolim, cum nulli debeam lubentius, sed ut hominis ingrati notam effugiam. Paulum tibi mitto, qui nostra opera didicit & fusius & explanatius dicere, idq; latine. Non quod in illius eloquentia quicquam desiderem, sed quod nostra tarditas illius sublimitatem non assequebatur. Certe effeci, ut frequentius teratur manibus, quàm antehac consueuit. Antehac uix intelligebatur ab eruditis sudantibus, nunc intelligitur & à semidoctis, modo ne sint omnino rudes sermonis Romani. Hic si nihil laudis debetur ingenio meo, si nihil eruditioni, certe nonnihil debetur industriæ. Dum his meis laboribus alijs laborem adimo, licebat ociari, licebat dormire, licebat potare, licebat uenari fortunam, licebat alijs auocamentis indulgere, quibus rebus quidam omne tempus impendunt, præter hoc quod impendunt carpendis aliorum laboribus. Linguæ ac bonæ literæ propemodum eò loci deductæ sunt, ut spes sit in tuto fore: quanquam etiamnum grauiter obstrepunt ueteris inscitiæ propugnatores. Atq; utinam eadem esset spes de doctrina euangelica, suæ puritati

simplicitatiq;

tiq; restituenda. Verum hic cruenta adhuc pugna est, bona tamen uictoriæ spes est, si Christus per te tuiq; similes fauerit. Fauebit autem si nos illius negocium synceris animis egerimus. Ad utrũq; uero plurimum adferet momenti, si Leo summus religionis antistes, eius gloriæ constanter fauerit, cuius gerit uices. Bene uale præsulum ornatissime. Louanij XVI. Calend. Feb. Anno M. D. XXI.

IN EPISTOLAM AD HEbræos argumentum per Erasmum Roterodamum.

NVlla gens obstinatioribus animis repugnabat euangelio Christi, quàm Iudæorum, qui Paulo etiam peculiariter erant infensi, quod se gentium apostolum profiteretur, quas Iudæi ut prophanas & impias abominabantur, quodq; legem Mosaicam, quam illi sacrosanctam habebant, & euangelij uice per uniuersum orbẽ spargi cupiebant, antiquare uideretur. Adeo ut essent inter hos quoq;,

qui Christi doctrinam receperant, qui putarent legis obseruationem cum euangelio miscendam. Hierosolymis igitur qui crediderant, uarijs calamitatibus afficiebantur ab ijs, qui resistebant euangelio (nam penes hos erat publica autoritas) conijciebantur in uincula, cædebantur, diripiebantur illorum bona. Hos itaq; consolatur Paulus, partim exemplo ueterũ sanctorum, quorum pleriq; similibus, aut grauioribus calamitatibus exerciti sunt, quo uirtus illorum esset exploratior, spectatiorq;, ac præcipue exemplo Christi, partim spe præmij cælestis. Deinde declarat, coruscante iam Euangelio Christi, cessasse umbras legis Mosaicæ, multa repetens ex ueteri testamento, & ad Christum accõmodans. Docet non ex obseruatione legis ad tempus datæ & imperfectæ, sperandam esse salutem, sed ex fide, quam ueteres etiam illi probatæ sanctimoniæ uiri, quorum memoria Iudæis erat sacrosancta, deo potissimum placuissent. In fine tradit præcepta quædam ad mores Christianos faciẽtia.

FINIS.

PARAPHRASIS IN EPISTOLAM AD HEbræos, per Erasmum Roterodamum.

CVM olim deus hũano generi, pro sua in nos pietate consulere studens, multipharià multisq; modis sæpe loquutus sit per suos ꝓphetas, quibus nunc in nube, nunc in igni, nunc in auræ tenuis sibilo, nunc alia atque alia specie sese ostendit, nonnunquàm per angelos, interdum arcano quodam mentis afflatu semet insinuans, tandem hisce temporibus extremis, quo certiore argumento declararet suam erga genus hominum charitatẽ, quóq; pleniorem

nobis fidem faceret, loqui dignatus est nobis, non per angelum, non per hominem prophetam, sed per unicum filium suum Iesum Christum, quem æterno suo consilio instituit hæredem ac dominum non tantũ Iudaicæ gentis, sed orbis uniuersi, utpote uerum & unicum filium eius, cuius sunt omnia, quæ cõdita sunt in cœlo & in terra, queadmodũ & in psalmis ante promiserat. Nec mirum si uoluit filium habere secũ commune dominium totius orbis, cum per illum condiderit orbem uniuersum. Sermone condidit, ac filius patris æterni sermo est æternus, nec ille cõdidit mundum per filium, ueluti per organum, aut ministrum, sed ut eadem fuerit potestas condentis patris ac filij. Neque enim sic est filius dei Iesus Christus quemadmodũ homines pij nõnunquã dicuntur filij dei, quod illius præceptis obediant, sed quod à deo patre genitus sit deus, atq; ita genitus ut eadem sit illi natura cum patre. Et tamen cum esset æternus splendor paternæ gloriæ, ueluti lux manans à luce, & imago expressa substantiæ illius, per omnia similis & æqualis illi à quo nascitur, cumq; non solum sit conditor omnium, uerum etiam condita moderetur, ac uerset nutu iussuq; omnipotenti suo, simul cum omnipotente patre, uidete quò se nostra causa demiserit. Assumpsit humanam naturam nostræ conditionis iniurijs obnoxiam, ac moriens in crucis ara seipsum hostiã immolauit pro nostris peccatis, cumq; antehac sacerdos Mosaicæ legis pecudis sanguine

Per quẽ fecit secula.

Purgationẽ peccatorũ faciens.

ſanguine ſoleat expiare peccata, hic ſuo ſacroſancto ſanguine expurgauit delicta totius humani generis, atq; ex hac demiſſione ſui, tantam ſibi parauit gloriam, ut rediuiuus ac reuerſus in cœlũ conſederit dexter dei patris maieſtati, in qua ſemp illi fuerat æqualis iuxta naturam diuinam. Sed huius maieſtas ex humilitate magis inclarauit mũdo, adeo ut qui prius uidebatur abiectus infra infimos homines, nũc maior ſit & habeatur non ſolũ prophetis, uerũ etiam ipſis angelis: ac tanto maior, quanto plus habet dignitatis filij nomen q̃ famuli. Siquidem angelus miniſtri uocabulum eſt, & cõuenit inferiori. Sũma quidem dignitas angelorum qui ſemper aſſiſtunt patri, contẽplantes faciem illius. Et in his alios alij præcedunt dignitate. Sed cui angelorum deus unq̃ tantũ habuit honoris, ut illum filij uocabulo dignaretur, cũ in pſalmo myſtico ad hunc modum loquatur Chriſto: Filius meus es tu. Ego hodie genui te. Ac rurſus. Ego ero illi pater, ille erit mihi filius. Siquidẽ angelos ex nihilo cõdidit, filium è ſua genuit ſubſtantia, per omnia ſimilẽ atq; æqualem. Rurſus aũt cum in pſalmo myſtico filium humano corpore ueſtitum inducit in orbem terræ, loquitur hunc ad modum. Et adorent eum omnes angeli dei. Nimirũ honorantur famuli, ſed adoratur filius, qui patri eſt æqualis. Ceterũ ubi dignitatẽ angelorum exprimit ſcriptura myſtica, quid dicit? Qui facit, inquit, angelos ſuos ſpiritus ac miniſtros ſuos

Tanto melior angelis effectus.

ignis flāmam. Quod facti sunt angeli, hoc habēt cum cæteris rebus à deo conditis cōmune: quod facti sunt spūs, ac mentes à contagio corporis humani liberæ, quodq; semper ardentes diuina charitate assistūt, agiles executores diuinæ uolūtatis, hoc nimirum præcellunt nobis. At quanto magnificentiora sunt, quæ loquitur filio? Thronus tuus deus in æuum omne, sceptrum æquitatis, sceptrum regni tui. Auditis dei uocabulum tribui filio, auditis thronum regni tribui, auditis sceptrum tribui, regni nunquam habituri finē. Sequitur autem in eodem psalmo. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatē, propterea unxit te deus, deus tuus, oleo exultationis, ultra cōsortes tuos. Auditis hunc peculiarius unctum à deo patre, supra consortes omnes, siue homines, siue angelos. Et rursus alio psalmo, uide quantū autoritatis tribuatur filio. Et tu, inquit, initio domine terræ fundamenta iecisti, & opera manuum tuarū sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut uestimentum ueterascent, ac uelut amictū circumuolues eos, ac subito mutabuntur. Tu autem semper idem es, & anni tui nō deficient. Ad quem angelorū unq̄ hæc dicta sunt? aut illud quod alio in psalmo legitur: Sede à dextris mihi, donec ponam inimicos tuos scabellū pedum tuorū. Itaq; nec cōdendi autoritas, nec regni maiestas tribuitur angelis, sed oēs quantumuis magni sunt, mentes sunt ministerio destinatæ, qui nōnunquàm in hoc emittuntur in terras, ut

adsint

adsint his, qui futuri sunt hæredes æternæ salutis. Atqui hi sunt discipuli Christi.

CAPVT II.

Porrò quod tot uerbis demonstraui seruatoris nostri dignitatem, huc spectat, ut quo maior est ille quē pater nostræ salutis causa misit in mūdū hoc attentius audiamus quæ per illum dicta sunt nobis, ne quando excidant quæ nobis per illum denunciauit pater. Summus est qui misit, & maiorem mittere non potest. Extremam hanc legationem esse uoluit, nec est ulla salutis spes, si hanc fuerimus aspernati, quemadmodum maiores nostri Mosen aspernati sunt, & prophetas. Quo maior est legatus, quo maior est humanitas dei erga nos, hoc grauior erit uel contumaciæ uel negligentiæ culpa, nisi dictis paruerimus. Etenim si pondus habet, quicquid hactenus deus maioribus nostris mandauit per prophetas aut per angelos, qui Mosi diuina iussa renunciabant, siq; pœnas iustas dederunt, quicunq; iussis per illos non obtemperassent: quod deum aspernari uideretur, quicunq; dei nūcios aspernatur: quomodo nos effugiemus pœnā, si neglexerimus non Mosaica mandata, sed tam paratam salutē, tam insignē, tam euidentē? atq; eā quidē ad nos ultro delatam nō per Mosen, nō per angelos, aut prophetas, in quos utcūq; fingi possit aliqua suspicio uanitatis, sed p ipsum dei filiū, qui nobis nō est loquutus pcul è nube, aut per somniū, aut alia ratiōe, in quā caderet suspicio fraudis aut præstigij. Sed corā auditus

est

est cōspectus est, contrectatus est, diu uersatus est inter hoīes plurimis ac maximis argumentis declarās sese uerum dei filium, ac perfectam salutem offerens uniuerso mundo per fidem euangelicam. Huius tantæ rei fides cum primum orbi tradi cœpisset, per ipsum dominū Iesum Christum, qui nō solum præco fuit salutis æternæ, uerū etiam autor, post cōfirmata est ab eis, qui testes fuerant omnium, quæ ille dixit ac gessit, inter homines uersans, ac ne horum prædicatio parū haberet ponderis. sermonem illorum deus ipse uarijs miraculorum signis ac prodigijs, alijsq; mirificis dotibus quas spiritus ille cœlestis uarie distribuebat suis, ut ipsi uisum est expedire saluti mortalium; confirmabat: ex quibus omnibus abunde constitit totū hoc quod agebatur, non esse uirium humanarum, sed diuinæ uirtutis, atq; eum qui hæc prodidit primū ipse, deinde per suos discipulos, non fuisse simplicem hominem, sed deum humano indutum corpore. Ac ne angelum quidē fuisse declarat psalmus mysticus, ita de Christo testificans. Quid est homo quod memor es eius, aut filius hominis quod curam habes illius? Demisisti illum paulisper infra angelos. ac mox. Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuū tuarū. Omnia subiecisti pedibus eius. Antequam deus conderet orbem terræ iam tum decretum erat consilio diuino, ut quicquid esset in orbe futurum, subijceretur pedibus Iesu Christi. Nulli uero

angelorū

angelorum legitur dominatum tribuisse totius orbis, in quo cõtinentur & angeli. Etenim qui dixit omnia subijcienda, nihil reliquit non subijciendum. Atq; huius psalmi uaticiniũ ex parte perfectum est, ex parte perficiendum futuro seculo. Nondum enim uidemus illi subiecta esse omnia. Rebellatur adhuc ab impijs, & grauis est conflictatio ecclesiæ cum mundo. Cæterum illud iam uidemus perfectum, quod Iesus, qui cũ hic affligeretur uarijs cruciatibus, ac deniq; crucis supplicium subiret, & id quod est hominum iudicio amarissimũ, hominum causa gustaret, sed ita gustaret, ut tamen non absorberetur, uidebatur esse factus inferior angelis, qui nec morti, nec ulli dolori sunt obnoxij, nunc tanta gloria & honore coronatus est, ut mundus intelligat ipsum immunem ab omni culpa, iuxta uoluntatem dei uolentis humanæ saluti consulere, subisse mortis supplicium. Siquidem mors illius non erat pœna cõmissi per illũ, sed erat fauor diuinus erga genus humanum, quod sua gratuita beneficentia redimi uoluit per mortẽ innocẽtissimi filij sui Iesu Christi. Atq; ut non poterat nos euehere ad immortalitatis consortium, nisi deus esset, ita non conueniebat, ut is qui condidisset omnia, & cuius moderatione gubernarentur omnia, sineret in totum perire, quod condidisset. Vbi uero regnũ filij, si solus esset apud patrẽ? Itaq; decere uisum est, ut filius autor ac princeps salutis omnium, exploratus ac probatus multis afflictionibus

Vt gratia dei pro oĩbus gustaret mortẽ

ctionibus

ctionibus nō solum ipse sibi pararet hæreditatē æter næ gloriæ,uerum etiam multos alios filios secum adduceret patri sua morte reconciliatos.Et ideo corpus humanum assumpsit ut homo hominem purificaret. Nam sacrificus Christus,qui purificat, & homines qui purificantur,iuxta naturam humanam ex eodem parente primo ducunt originem,ut cōmunem patrem habent in cœlis. Vnde dei filius in psalmis non erubescit homines pios appellare fratres,cum ita loquitur. Annunciabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te.An non hic palam discipulos suos fratres appellat?Et rursus alio quodam in loco. Et ego fiduciam meam ponam in eo.Porrò probati filij est toto pectore fidere patri.Atqui is quando promisit se omnia subiecturum pedibus filij, dubium non est,quin & illos seruaturus sit,cum quibus & in quibus regnet filius.Rursus alio quodam in loco apud prophetam Esaiam dominus discipulos appellat pueros suos,cum ait.Ego & pueri mei, quos dedit mihi deus.Auditis cognationis uocabula. Quandoquidem igitur hi fratres & hi pueri de quibus loquitur homines sunt,constantes ex carne & sanguine,uoluit ille qui cœlestis erat,assumere carnem humanam, & hac parte similis illorum fieri,quos erat asciturus in æternæ cognationis consortium, ut morte sua aboleret eū,qui mortis habebat imperiū, hoc est diabolū, ac liberos redderet eos,qui metu mortis æternæ, per

Ex uno oēs.

omnem

oēm uitā obnoxij erant seruituti satanæ,qui per mortem regnabat in omne mortaliū genus. Nam quisquis peccato obnoxius est,idē morti est obnoxius. Nec enī cuiquā angelorū hoc honoris habuit Christus,ut illius assumpta natura frater aut cognatus illi fieret. Sed iuxta promissionem diuinam semen Abrahæ apprehendit. Iudæus natus est ex Iudæis,homo natus est ex homine obnoxius omnibus nostræ naturæ incommodis,siti,fami,æstui,frigori,lassitudini,dolori,morti, quo similitudo testaretur ueram naturæ cognationē, & fidem faceret,illum non deserturum eos,pro quibus tantum malorum subisset, quosq́; sibi tam arcta necessitudine copulasset,unde congruebat,ut ijs,quos sibi fratres esse uolebat,per omnia similis redderetur quo maiorem illis fiduciam præberet impetrandæ ueniæ,quod is qui pontificis munus suscepisset, ut apud deū intercederet, expiaturus peccata totius populi; omneq́; mortalium genus illi reconciliaret, hoc argumento uideretur misericors ac fidus futurus erga suos,quod non solum esset eiusdē naturæ, uerum etiam quod ipsi cōtigisset innumeris huius mundi afflictionibus explorari probariq́;,quo facilius uideretur succursurus ijs,qui malis huius mūdi uexarētur. Ca.III

QVapropter fratres,iam filij sanguine purificati,ac dei gratuita bonitate ad hoc uocati,ut ueniatis in consortium uitæ cœlestis, quo magis illius beneficijs respondeatis, considerate quanta dignitate

ta dignitate præmineat apostolus ac pontifex uestræ professionis, hoc est euangelicæ fidei, Christus Iesus, quámq; pure atq; integre se gesserit erga deū, à quo fuit constitutus in tota ecclesia, quēadmodum Moses laudatus est, quod fidelem ministrum gesserit in tota synagoga sua, quæ est domus ac familia dei. At Christus tanto plus honoris ac dignitatis promeruit, quāto plus debetur honoris ei qui condidit domu , quàm domus ipsa. Siquidem omnis domus ædificatur ab aliquo. Porrò qui condidit omnia, deus est. Moses igitur sic uersatus est in domo dei, ut ipse pars esset domus, non autor. Ac meretur quidem hoc Mosi pietas, ut apud nos magnæ sit autoritatis, quod in tota domo dei bona fide uersatus sit, sed tanquàm minister ac dispensator, non tanquàm filius. Ille uersabatur in domo aliena, hic in sua. Ac Moses typos tantum ac umbras rerum adferebat earum quas post Christus erat explicaturus. At Christus ut conditor ac filius administrauit domum suam ipsius, cuius domus sumus nos, qui per euangelicam professionē aggregamur illius ecclesiæ, si modo perseuerauerimus in eo quod instituimus, hoc est, si in concordia domus permaneamus, & fiduciam quam nobis tribuit spiritus Christi, simulq; gloriosam spem, qua ceu germani filij dei, fratresq; Christi cœlestem hæreditatē expectamus, ad finem usq; firmam & illabefactam tenuerimus. Nihil enim nobis proderit audisse doctrinam euangelicam, nisi per

nisi perseueremus uiuere iuxta doctrinam euangelicam: imò hoc grauius puniemur, quo maior est qui per se nobis dignatus est loqui. Quare *meminisse oportet, quod in Psalmo mystico loquitur spiritus sanctus, adhortans populum ut obediat uoci diuinæ, ne prouocatus ille, grauiter illos puniat, & à promissa requie secludat:* Hodie, *inquit, si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra, sicut fecistis cum deum exacerbaretis murmure ac rebellione eo die, quo patientiam uestrã explorabat in deserto ubi inquit, tentauerunt me patres uestri, uelut explorantes an is essem qui possem punire nocentes, & experti sunt iram meam, & qui dictis credere nolebant, uiderunt opera mea, idq; annis quadraginta.* Tantum *enim temporis in deserto circũacti sunt, cum ex* Aegypto *profugi peterent terram, in qua promiseram illis quietẽ, quapropter offensus eram illi genti, ac mecum dicebam:* Hi *semper errant corde, sequentes suas cupiditates, neq; cognouerunt uias meas.* Atq; *ob hanc inobedientiam iratus iuraui, nunquam fore ut ingrediantur terram in qua pollicitus sum illos requieturos ab laboribus itinerum.* Audistis *fratres deum patribus nostris cõminantem, non peruenturos ad terram promissam, nĩ perseuerassent obedire iussis ipsius.* Ac *nos quidẽ per baptismum liberati à delictis uitæ prioris, egressi quidem sumus ex* Aegypto, *nunquam tamen perueniemus ad immortalitatem promissam in cœle-*

 stibus,

stibus, nisi perstiterimus in obseruatione fidei & charitatis euangelicæ. Sin respicimus Aegyptū relictam, hoc est, si relabimur ad pristinæ uitæ cupiditates, excludemur à consortio uitæ cœlestis. Videte igitur ne sit in ullo uestrum cor prauū ac rebelle iussis euangelicis, aut obnoxiū incredulitati, sic ut reflectēs sese ad relicta uitia, & mortis principē diabolum desciscat à deo uiuente. Quin potius quotidianis hortatibus cōfirmate uos inuicē ad perseuerantiam in tolerandis huius uitæ laboribus, quibus deus explorat synceritatem fidei nostræ, quamdiu dicitur dies hodiernus, hoc est, quamdiu gerimus hoc mortale corpus, & adhuc in huius mundi deserto non absq; periculo peregrinamur, ne quis fractus huius uitæ malis ab instituto itinere seducatur illecebra peccandi. Quemadmodū olim Hebræi maiores nostri, pertæsi laborum diutinæ profectionis, desiderabant nidorem ollarum quas in Aegypto reliquerant. Sumus quidem insiti corpori Christi per baptismū ac fidei professionem, sed ita, ut nostro uitio possimus excidere, nec aliter in hæreditatem immortalitatis nobis promissam peruenturi, nisi felicitatis initium ac fundamentum, quod per euangelium in nobis iactum est, solidum & inconcussum tenuerimus usq; ad finem, semper proficientes in eo quod cœptum est, admoniti per hoc quod nobis semper dicitur: Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra, sicut in exacerbatione. Quidam enim audita uoce

domini

domini nõ obedientes, exacerbauerunt illum, indignationem illius in se prouocantes: at non omnes id fecerunt, qui profecti fuerant ex Aegypto duce Mose: atq; ijs sanè datum est peruenire ad terram lacte ac melle manantem. Quibus autem indignatus est annis quadraginta? nónne his qui peccauerant? At isti non introierunt in requiem, sed horum cadauera prostrata sunt in deserto. Quibus autem sic indignatus est, ut iuraret eos non ingressuros in requiem promissam? nisi ijs, qui uoci dei non paruerant? Videmus itaque deum utrobiq; ueracem fuisse, qui quidem & praestiterit morigeris quod promiserat, & inobedientibus quod fuerat comminatus. Peruenerunt illi sua patientia, isti non potuerunt ingredi propter incredulitatem ac diffidentiam.

CAPVT QVARTVM.

Quod maioribus nostris tum erat Moses, hoc nobis nũc est Christus. Ac terrena requies erat ad quam illi properabant, nos tendimus ad requiem coelestem. Metuamus igitur negligere uocem dei, quae nobis quotidie loquitur per euangelium, ac quemadmodum ex illis cõplures sua culpa frustrati sunt expectatione quietis promissae, ita contingat ut ex nobis etiam uideatur aliquis esse frustratus, nec assequatur ad quod ire coeperat. Siquidem nobis denunciata est longe felicior requies quàm illis, idq; per legatum multo certiorem quàm illis. At illis nihil profuit accepisse

pisse promissionē quietis, & hactenus audisse uocem domini, propterea quod non crederent auditæ. Introimus enim in ueram requiem, quæ nesciet ullos malorū tumultus nos qui credidimus uoci dominicæ, quemadmodum cōtra negat ingressuros qui non crediderint, dicens: Sicut iuraui in ira mea, si introibunt in requiē meam, cum tamen prima dei requies iam multis retro seculis præcessisset, nimirum operibus illius in orbe condendo perfectis, & in huius quietis memoriam Iudæi sabbatismum suum celebrent. Siquidem de prima quiete loquens, quæ contigit die ab opificio mundi septimo, scriptura dicit: Et requieuit dominus die septimo ab omnibus operibus suis. Ac rursus hoc in loco quem adduximus è Psalmo, meminit secundæ quietis, quæ refocillaret Hebræos hospicio terræ Palæstinæ longo itinere defatigatos, dicens: Si introibunt in requiem meam. Ex his igitur quoniam cōsequitur deum primo introisse in suam requiem, condito mundo, & in secundam paucos ingressos fuisse propter incredulitatem, & tamen uanam fore promissionem, nisi populus aliquis ingrediatur, prioribus exclusis, quibus in umbra legis erat promissa requies, quā tamē nō ingressi sunt, quibus erat promissa, rursus Psalmus mysticus per os Dauid, post tot annos à possessa Palæstina præfinit alium diem, quem non septimum, sed hodiernum uocat, quemadmodum sæpe iam dictum est: Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda

uestra.

uestra. Etenim si Iesu Naue filius, quo duce quidam ingressi sunt Palæstinam, præstitisset Israhelitis requiem ueram, nequaquam deus per os Dauid alterius dici postea meminisset. Alioqui dicere poterant, quam nouam requiem nobis proponis, cum promissam teneamus, regnantes in terra Iudæa? Restat igitur alius quidam sabbatismus populo dei, restat alia requies, non in Palæstina, sed in cœlesti patria, quò properamus duce Iesu Christo, quod tamen non continget nisi sabbatismum euangelicum hic pure celebrauerimus, abstinentes ab operibus huius mundi. Quisquis enim ingressus est in hanc ueram requiem dei, iam & ipse conquieuit ab operibus suis, quemadmodum deus con quieuit à suis orbe condito. Siquidem perductus est in eam uitam, quæ nullum habet laborum aut dolorum tumultum. Ergo dum adhuc in huius uitæ deserto peregrinamur, ne restitemus, ne respectemus, sed iugibus studijs, sed ardentibus uotis properemus in ueram illam requiem, ad quam uocat Iesus dux noster, neque neque committamus ut aliquis nostrum concidat in uia, quemadmodum illi conciderunt. Nec enim erit nobis leuior pœna, si simili peccemus exemplo. Neq; uero negligendum est quod minatur sermo dei Christus Iesus: nam uiuus est & efficax, ac penetrantior quouis gladio utrinque incidente, neque solum incidens membra corporis, uerumetiam intimos affectus animi, adeo ut dissecet animam à spiritu, dissecet com=

 pages

pages omnes ac medullas mentis discretor cogitationum arcanarum & consiliorũ cordis nostri & adeo nibil illum fallit humanæ cogitationis, ut nulla sit usquam omnino creatura, neq; in cœlo, neq; sub terra, quæ illius oculis nõ sit manifesta, sed omnia nuda sunt ac resupinata oculis eius, cui nobis erit uitæ nostræ reddenda ratio. Vt olim nõ fefellit deũ murmur Hebræorum, nec opus erat ullo gladio ad perdẽdos illos nisi iussu diuino, ita non fallet nunc Christum qui professus Euangelicam uitam furtim amat ea quæ mundi sunt, neq; syncero affectu properat ad promissam requiem. Cum igitur habeamus Pontificem uere magnum Iesum Christum filium dei, qui peracto sacro pro nobis reconciliandis non ingressus est adytum tẽpli manibus structi, sed penetrauit cœlos nobis propiciaturus patrem, perseueremus in professione nostra sequẽtes uiam quam ille monstrauit, & properantes ad ea quæ ille promisit. Ne nos deterreat illius magnitudo, sed magis animũ addat clementia. Agit ille quidẽ in cœlis, sed prius homo uersatus in terris. Ne igitur imaginemur nobis esse pontificẽ. qui nõ possit tãgi sensu nostræ imbecillitatis. Tentatus est ille omni genere malorum, quibus obnoxia est uita nostra, at uictor repetijt cœlos, ne nos delassemur in afflictionibus, illius ope freti, & infractis animis pertendamus ad requiem æternæ felicitatis, ad quam ille peruenit. Nec enim ob aliud ille afflictus est, cæsus est, consputus est,

Ad quẽ nobis sermo.

tus est, crucifixus est uelut nocens, cum esset innocẽs, ut nos, qui uere nocentes eramus, purgaret ab omnibus peccatis. Non mutauit erga nos affectum suũ modo ne illum alienemus nostra peruersitate. Freti igitur illius clementia accedamus ad thronum eius non terribilem, sed placabilem, & ad iuuandum paratum non ad perdendum, accedamus cum fiducia nihil hæsitantes, ut consequamur misericordiam, quæ nobis peccata nostra condonet, ut gratiam, quæ nos cœlestibus bonis instruat, & opituletur, quoties res postulabit. Neq; enim ab alio sunt nobis postulãda præsidia quàm unde speramus præmia.

Thronum gratiæ.

CAPVT V

Porrò solenne est apud Iudæos, ut omnis põtifex ex hominũ numero delectus cõstituatur in hoc ut in his negocijs, quæ inter deũ & homines aguntur interpellet p hoibus, ceu medius quidã inter utrosq;, ut si quid offensus sit deus peccatis mortaliũ is illum donarijs ac uictimis rite oblatis reconciliet, qui propter autoritatẽ pontificiæ dignitatis sic ualeat apud deũ, ut tamẽ non sit alienus ab humana imbecillitate, quo placabilior sit ijs, qui per ignorantiã erroreq; deliquerũt, propterea quod ipse sit obnoxius eidẽ imbecillitati ob naturã cõmunẽ. Facilius enim alienis malis indolescũt, quos experiẽtia similiũ malorũ docuit misericordiã, ac lubentius succurrit aliorum erratis, qui ipse labitur nõnunquã, aut certe nõ abest à pericu

 lo lapsus.

lo lapsus. Atq; hãc ob causam Mosaicus sacerdos quē admodum immolat hostiam pro peccatis populi ita debet & pro suis peccatis immolare. Porrò Christus sic habuit naturam nobiscum communem, doloribus mortiq; obnoxiam, ut tamen expers esset omnis peccati. Pœnam expertus est, peccati nescius. Ad hæc iuxta Mosaicos ritus, nemo sibi ultro uendicat atque usurpat honorem pontificiæ functionis sed hunc tantum sumit, qui huc iussu numinis asciscitur, quemadmodum ascitus est Aaron. Siquidem honore uidetur indignus, qui per arrogantiam ambit dignitatem, & parum idoneus est ad functionem, qui semet ingerit. Atq; hac quoq; in parte Christus legitimi pontificis exemplū præbuit. Nec enim ultro uindicauit sibi gloriam põtificiæ dignitatis, sed approbatus est à patre, qui primum agnouit Iesum uerum filium suum, cum ait. Filius meus es tu, ego hodie genui te. Mox etiam uerum ac legitimum sacerdotem constituit, cum ait: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. Quomodo sit ordinatus habetis, nūc quomodo sit tentatus ac probatus, accipite. Cum adhuc mortale corpus gestaret in terris, preces & obsecrationes obtulit deo patri, qui poterat illū à supplicio crucis seruare, nisi maluisset morte filij mortalium saluti consulere, obtulit autem ingenti affectu, cum ualido clamore ac profusis lachrymis, & auditus est, pro charitate simul & dignitate, qua ualet apud patrem.

Qui in diebus carnis suæ.

Impetrauit

Impetrauit quod uoluit. Voluit enim nõ ut suppliciũ crucis effugeret, sed ut sua morte nobis pararet salu tem. Sensit horrorẽ, sensit cruciatũ mortis, sed uicit amor humani generis. Filius erat, & nihil non erat impetraturus à patre, si postulasset, sed ita uisum est magis congruere nostræ saluti, ut omnibus malis afflictus ad crucis usq; supplicium præberet suis perfectæ obedientiæ formam. Rogatis quid profecerit hæc tolerantia sacerdotis nostri? Sic modis omnibus spectatus ac probatus, ut nihil in eo desideraretur, nõ solum seruauit seipsum, sed causa fuit salutis omnibus qui hoc obedientiæ exemplum imitantur. Impetrauit enim à patre, ut quos habuisset socios afflictionũ, haberet & regni consortes. Ob hoc sacrificiũ rite peractum cognominatus est à deo pontifex secundum ordinem Melchisedec. Quis autem fuerit Melchisedec & qua congruentia filium dei figurarit, multa nobis essent dicenda, sed omnia perdifficile fuerit enarrare uobis, eo quod aures uestræ parum capaces sunt huius sermonis, atq; imbecilliores quàm ut sermonẽ tam arduum tamq; prolixum ferre possint. Quã quidem in re studium uestrum, ac profectus ardorem desiderare cogor, qui cum tot annis iam sitis professi Christum, ut pro tẽporis modo debeatis esse doctores aliorũ, rursum opus sit uobis, ut uos doceamus prima rudimenta ac uelut elementa scripturæ diuinæ, quæ ceu pueris tradi solent his, qui per baptismum renascũtur

Euangelio, quosq; iam robustos ac firmos esse decet bat in Euangelica philosophia, uelut infantes teneri, infimæ doctrinæ lacte adhuc egeatis, potius quàm ido nei sitis solido cibo sublimioris eruditiōis. Adhuc hæretis, ac ueluti repitis in historia diuinæ scripturæ, necdū assurgitis ad sensum abstrusiorē. Porrò qui talis est, ut sit adhuc lacte fouendus, is rudis est, & nōdum satis firmus ad audiendum iusticiam Euangelicam, quæ non in historia, sed in allegorijs inuenitur. Et ideo non est capax sermonis, qui tradit nobis perfectam iusticiam, quia adhuc in Christo est infans, nuper insitus corpori Christi, sic ut paulatim proficiat ad maiora. Porrò solidus cibus sensus altioris adultorum est ac perfectorum, nempe horum, qui longa assiduaq; meditatione sensus habent exercitatos ad boni maliq; discretionem. Qui puer est ac lacte alitur, uiuit quidem, at nondum usu atq; ætate sibi collegit robur, ut ipse sibi deligat ex omnibus quod optimū est, nec expectet, ut alius lac aut alioqui puerilem cibum præmansum in os inserat.

CAPVT SEXTVM.

QVapropter nos quos iam oportet desisse pueros esse in philosophia Christiana, omisso sermone, qui rudes solet primis elementis instituere, feramur ad perfectionem, neq; semper in hoc hæreamus, ut subinde fundamentum iaciamus pœnitentiæ. Quandoquidē primus omnium gradus est ad Christianismum

mum uitæ ſuperioris agere pœnitentiam, & à peccatis recedere, deinde ut doceamur à deo ſperādam eſſe ueram innocentiam ac ſalutem, mox ut baptiſmo ſacro purgemur à ſordibus uiciorū, & innocentiæ reſtituamur, ſub hæc per manus impoſitionem accipiamus ſpiritū ſanctum, utq; credamus futuram reſurrectionē mortuorū, ſimulq; iudicium illud ſupremum, quod alios addicet æternæ felicitati, alios æternis cruciatibus. Hæc ſemel didiciſſe ſatis eſt, ſemel profeſſos eſſe ſatis eſt, ſemel crediſiſſe ſatis. Abſurdū aūt fuerit ſi his traditis ſic deinceps agamus ut neceſſe ſit ſubinde nobis iterari quæ in hoc traduntur, ut fundamentū ſint ædificio ſuperſtruendo. Verum elementis huiuſmodi ſemel acceptis, ardentibus ſtudijs enitendū eſt, ut euadamus quotidianis auctibus pietatis grandes, ac perfecti, & à ſemel iacto fundamento nobilis ſtructura ex auro argentoq; & lapidibus precioſis uirtutū ac pie factorū ſurgat ad ſupremum uſq; faſtigiū. Noſtrū eſt huc eniti, ut quod conamur perficiamus, ſi nobis conantibus affuerit proſper ac fauens deus, ſine cuius præſidio nihil poteſt humanum ſtudiū. Hunc curſum poſtea quàm ſemel aggreſſi ſumus, nō eſt reſiſtendū, non reſpectandum, nō ad relicta redeundum, ſed ſemper ad meliora proficiendū. Stultiſſimū autē ſit ad id recurrere, quod iterari nec debet nec poteſt. Siquidē ne poteſt quidē fieri, ut qui ſemel reliquerint tenebras uitæ prioris illuminati per doctrinā Euāgelicam,

licam,

licam, iamq; per baptiſmum condonatis peccatis experti ſunt dei gratuitam liberalitatem, ac cœleſte donum, quo ſublatis ſemel uitijs omnibus largitur innocentiam, deinde per impoſitionem manus ſacerdotalis participes facti fuerint ſpiritusſancti, per quem fidere cœperunt felicibus promiſſis æternæ uitæ, iamq; ceu prægustare uirtutes ſeculi futuri, ſi per incuriam relabantur in dedecora uitæ prioris, denuo renouentur per pœnitentiam, id quod ſemel factum eſt in baptiſmo, in quo ſemel deponitur uetus homo cum actibus ſuis, & exit è lauacro noua creatura. Siquidem qui postulant, ut ſubinde relapſi in uitam priſtinam denuo per baptiſmum innouētur, hi quid aliud agūt, quàm ut iterum ſibi crucifigant filium dei, ac ueluti ludibrio exponāt. Semel ille pro nobis eſt mortuus, ſemel cum illo mortui ſumus in baptiſmo. Semel ille reſurrexit, nunquam iterum moriturus. Et nos oportet ſic in nouitatem uitæ cum illo reſurgere, ut non relabamur in mortem uitæ ſemel relictæ, hoc acriorē prouocantes iram dei, quo fuit uberior illius in nos liberalitas. Oportet enim ut diuinæ erga nos benignitati noſtra reſpondeat induſtria. Semina quædam pietatis indit ille, quæ ut adoleſcant noſtra item cura eſt adhibenda. Nam terra quæ pluuiam frequenter in ſe uenientem combiberit, ac progenuerit herbam utilem his à quibus colitur, ea collaudatur à deo, quod ſterilis, non ſit, neq; ſemen iactum abſq; fructu premat ac ſuffocet.

Terra enim uenietē ſup ſe bibens imbrem.

ſuffocet. At quæ recepto bono ſemine produxerit ſpi nas ac tribulos, reproba eſt & affinis execrationi di uinæ, cuius exitus huc tendit, non ut demetatur, ſed ut exuratur. Atq; hæc exhortandi gratia loquimur cha riſſimi, non quod hæc quæ diximus de terra ſterili in uos competant. Imò de uobis meliora nobis perſuaſi mus, quæ ſalutem ueſtram promittāt, auxiliante deo, potius quàm exitium, tametſi ſimilitudinē hanc pro duximus, quo in uobis ſtudium Euāgelicæ pietatis exa cuamus, ne relangueſcentes paulatim deueniatis ad ex tremum malorum. Aderit uobis deus ad meliora nitē tibus. Non enim ingratus eſt, nec iniuſtus, ut obliuiſca tur benefactorum ueſtrorum, ſuſceptiq; laboris, non ob gloriam aut quæſtū, ſed ex amore nominis ipſius, quem ipſa re declaraſtis, qui & de facultatibus & of ficijs ueſtris, & olim ſubminiſtraſtis ſanctis, ꝑ quos nomen Chriſti prædicatur & adhuc etiam ſubmini ſtratis. Porrò ea gratia hæc diximus, quod cupimus ut in eo quod facitis perſeueretis omnes, inter quos ſunt nonnulli languidiores quàm uellem, nec perſeue retis modo, uerum etiam ut magis ac magis indies proficiatis, donec perueneritis ad perfectionem, ut quod nunc de uobis bene ſpero, planè confidam, uidēs uos ſemper in melius progredi, proculq; abeſſe à pe riculo eorum qui ſegneſcentes paulatim relabuntur in uitam priſtinam, ſed eorum potius ueſtigijs ingre dientes, qui fidētes Chriſti promiſſis, tenaciq; ſpe præ

miorum

miorum cœlestium, perueniunt ad hæreditatem immortalis uitæ, quam suis promisit in regno cœlesti. Qui diffisi promissis dei respectabant Aegyptum relictam, non peruenerunt ad terram promissam, sed Abraham constanter fisus dei promissis etiam reclamante natura consecutus est qđ expectarat. Deus eñi quo certior esset fides promissionis, iusiurandum interposuit quod apud homines certissimũ pignus esse solet. Iurauit autem per semetipsum, eo quod nõ haberet maiorem se, per quem iuraret. Iurauit autem hunc in modum. Per memetipsum iuraui, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo unigenito propter me, benedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & harenam quæ est in litore maris. Deus igitur perspecta constantia senis nihil contantis etiam filium occidere, in quo uidebatur omnis spes posteritatis esse sita, iureiurando confirmauit, quod ante promiserat. Nam deus cum homine agens, humanum morem imitatus est. Siquidem homines iurant per eum qui maior est, quo grauius sit iusiurandum. Atque iisdem si quid dubium est, aut controuersum, id soluitur finiturq́; si iusiurandi confirmatio accesserit. Atq; hac de causa, cum deus uellet insigniter declarare firmitatem consilij sui hæredibus promissionis iusiurandum interposuit, ne quis suspicari posset deum mentiturũ, qui suã fidem gemino uinculo astrinxisset, primum promisso, mox

mox iureiurando, utq; certa cõcepta fiducia firmam habeamus consolationem, in huius mundi procellis, q non collocauimus felicitatem nostram in huius uitæ cõmodis, sed huc confugimus ut spe proposita potiamur in futuro seculo, quam interim in his mundi tempestatibus uelut ancoram animæ firmam ac tutam tenemus, ut quæ nobis, non in rebus fluxis, sed in cœlo fixa est, nimirum porrigens sese usq; ad ea quæ sunt intra uelum, ubi nullæ sunt rerum uices, sed æterna stabiliáque omnia. Hæc est illa pars interior templi quam nos eò præcurrens uiæq; mõnstrator ingressus est Iesus Christus pro nobis interpellaturus patrem, factus pontifex inæternum, secundum ordinem, ut dicere cœperam, Melchisedec.

CAPVT SEPTIMVM.

IAm quando nos ipse sermonis cursus reduxit ad mentionẽ Melchisedec uideamus qualis ille fuerit & qua ratione gesserit typũ nostri sacerdotis. Nam hic Melchisedec rex ciuitatis dictæ Salem, pontifex fuisse legitur dei altissimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde trium regum, eiq; benedixit ob rem fortiter gestam, cui decimas etiã omnibus ex rebus suis impartijt Abrahã. Ac Melchisedec ex ipsa statim nõis interpretatione dicitur rex iusticiæ, deinde ex regni titulo dictus est rex Salẽ, hoc est rex pacis, dictus nec patrẽ habere, nec matrẽ, nec genealogiã, nec

initium

initium dierum habens, nec uitæ finem habiturus. Sed de illo dictum est, quod uere cōpetit in filiū dei quod maneat sacerdos in æternum. Et hactenus quidē nihil non competit in Christum pontificem nostrū, qui iustitiæ regnum statuit, qui pacis est princeps, qui iuxta diuinam naturam, nec patrē habuit in terris, nec matrem, cuius genealogiam nullus hominum potest effari, qui nec esse cœpit, nec esse desinet, cuius sacerdotiū manet in æternum purificans omnes ipsi credentes usque ad finem seculorum. Nunc eiusdem dignitatē contemplemur, quantóq; interuallo præcesserit Mosaicæ legis sacerdotes. Abraham tantus patriarcha, non solum dignatus est ab hoc recipere benedictionem post cædem regum peractam, uerum etiam de spolijs dedit illi decimas. Ac Mosi quidem lex hoc præscripsit, ut qui genus ducerent à Leui, succederent in functionem sacerdotij, & decimas acciperent, sed duntaxat à fratribus suis, hoc est Abrahæ posteris, neque longius se porrigit ius ac dignitas Leuitarum. Verum Melchisedech cum alienus esset à genere Iudaico, decimas accepit ab ipso gentis totius autore Abraham, & benedixit ei, unde iuxta promissionem dei proditura erat natio Iudæorum. Extra controuersiam est autem, id quod minus est ab eo quod maius est benedictionē accipere. Quisquis enim benedicit, uelut autoritate sua cōprobat quod gestū est. Porrò cōprobandi ius penes superiorē esse solet, non æqualē aut inferiorem. Atq;

in genere

in genere quidem Leuitico decimas accipiebant ij, qui & ipsi mortales sunt, quorumq; morte ius transit ad alios. At de Melchisedec dictum est, quod uiuat ac maneat in æternum, perenni sacerdotio præminens. Deniq; cum à Leui principe ius exigendarũ decimarum peruenerit ad sacerdotes, in hoc quod Abraham decimas pẽdit Melchisedec, uidetur & ipse Leui decimis soluẽdis obnoxius esse factus, cum is soleat ab alijs accipere. Vt igitur minoris habentur, qui Leui soluunt decimas, ita Leui quoq; fuit inferior Melchisedec, cui decimas dederit. Dicet aliquis, quomodo dedit decimas, qui nondum erat natus id temporis cum Melchisedec occurreret Abrahæ? Sed quoniã posteritas quodammodo censetur esse in autore gentis, ideo dixi ad hanc rationem Leui Abraham dedisse decimas Melchisedec. Quod si perfecta religio pendebat à sacerdotio Leuitico, quemadmodum uidetur Iudæis, quod sub Aaron, qui tribus erat Leuiticæ, lex lata sit, quid opus fuerat præterea alium exoriri sacerdotem, qui iuxta psalmum mysticum nõ secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedec diceretur institutus? Etenim cum legis autoritas ratioq; coniuncta sit cum ratione sacerdotij, necesse est ut in aliam formam translato sacerdotio cõmutetur & legis forma. Nam mutata tribus, satis declarat mutandum esse sacerdotij genus. Is enim de quo loquitur Psalmi uaticinium, fuerat alienus à tribu Leuitica, sed ex ea tribu, unde

nullus adhuc adstiterat altari, quando palàm est quod dominus noster Iesus exortus sit è tribu Iuda. At Moses cum institueret ritum ac ius sacerdotij, nullam mẽtionem fecit huius sacerdotij, quod cognationem haberet cum tribu Iuda. Porrò sacerdotium de quo loquitur Psalmus, non esse eiusdem rationis cum sacerdotio Mosaico, magis etiam ex illo fit perspicuũ, quod euidenter addit uaticinium, secundum ordinem Melchisedec, uidelicet sacerdotẽ indicans dissimilem Aaron, ac similem Melchisedec, ut intelligamus non minus interesse inter personam ac personam, quàm inter ritũ ac uim sacerdotij. Quid autem sibi uult, secundum ordinem Melchisedec, hoc est, qui non immolet pecudes quas præscribit crassa lex & carnalis, sed per gratiam cœlestem possit ad uitam æternam perducere. Siquidem illa lotionibus ac uarijs lustrationibus purificabat carnẽ, hæc efficatiore uictima purificat animos. Quemadmodum enim Aaron non manet in æternum, ita sacerdotium illius nõ erat æternum: & quemadmodum Melchisedec dictus est manere in æternum, ita sacerdotium huius nullum est habiturum finem. Atque hæc in Christum uere competere declarat psalmus mysticus, dicens: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Temporarium sacerdotium cedit æterno, & mortalis pontifex cedit immortali. Vt aũt sacerdotium imperfectius concedit perfectiori, ita lex imperfecta locum dat legi euangelicæ perfectiori, per

Reprobatio quidem fit præcedentis

quam uelut abrogantur scita Mosaica ueteris testamenti, eo quod nec satis haberent roboris, nec adferrent utilitatem quam oportuit. Voluit enim deus nos reddi perfectos, at ea lex nihil adduxit ad perfectionem, nec in hoc erat data, neq; tamen frustra est data. Nimirū in hoc data est ad tempus, ut gradus quidam esset, qui nos tandem perduceret ad spem meliorem. Siquidem illa promisit terram frugiferam, in qua tranquillam uitam agerent, qui legis Mosaicæ præcepta seruassent. Crassa erat lex, crassum erat præmiū, sed ita consultum est crassis hominū ingenijs, ut ex rebus sensibilibus paulatim assuescerent rebus animi. Præscribebatur ne occiderent, ne furarētur, ut morticini contactum certis ritibus purgarent: promittebatur terra in qua annos pauculos quiete degerent, nobis promittitur cœlum, in quo semper felices uiuamus, & præscribitur interim, ut inimicos etiam nostros diligamus. Illorum sacerdos cum religiosissime uersabatur in sacris, interpellaturus deū p populo, recipiebat sese ad interiora ueli. At noster sacerdos ipsos etiā cœlos penetrauit, causam nostrā acturus apud deū patrē, cui nos admouemur per legatū nostrū Christū Iesum, qui est caput ecclesiæ: nec potest abesse corpus ubi caput est. Atque hoc certior est spes nostra tali pontifice, quàm fuerit Iudæis per suos, quod illorum pontifices absq; iureiurando constituti sunt, noster cum iureiurando, quod ideo deus uoluit intercedere, quo nobis

Per quam pximamus ad deum.

certior esset fiducia de promissis, si sacerdos, cuius interuentu speramus promissam immortalitatis felicitatem, iureiurando approbetur pontifex æternus, idq; à deo, qui nec alioqui nouit mentiri. Sic enim loquitur in psalmo prophetico: Iurauit dominus & non pœnitebit eum, tu sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Quantum igitur interest inter terram & cœlum, inter temporaria & æterna, inter mortales & immortales, inter humana & diuina, tanto melioris testamenti sponsor factus est Iesus pontifex noster, ac tanto certior, quanto certius est apud homines promissum iureiurando confirmatum promisso simplici. Quid quod sub lege Mosaica necesse erat plures institui sacerdotes, uel ut statis uicibus fungerētur sacerdotio, uel quod mors non sineret eosdem semper permanere in functione, ut habet nonnihil incertitudinis sponsor subinde mutatus. At hic noster unus est pro omnibus, nec eget successore, sed quia manet in æternum, perpetuum habet sacerdotium. Vnde quos cœpit saluos facere, potest ad perfectam salutem adducere, quippe qui semper habeant paratum sacerdotem, per quem adeant deum. Siquidem semper uiuit Christus in hoc, ut quoties opus sit, pro suis deum interpellet. Neque enim sic immolauit uictimam, ut paucis ad breue tēpus prosit, sed ut omnibus & in omne tempus sit efficax ad placandum deum. Ergo cum lex esset perfecta ac cœlestis, decebat ut talis item esset

In tantū melioris testamenti sponsor.

pontifex

pontifex pius, expers doli, impollutus, longe semotus à consortio peccatorum, euectus super cœlos omnes: cui non sit necesse, ut quemadmodum faciebant sacerdotes Mosaici, quotidie offerat uictimas pro peccatis proprijs, deinde pro delictis populi. Quales enim reconciliatores erant illi, quibus ipsis opus erat reconciliatione apud eum, apud quem deprecabātur pro commissis aliorum? Quale erat sacrificiū quod pro alijs atque alijs delictis identidem erat iterandum? Noster pontifex, qui nullum habebat peccatum suum, totius mundi peccata in se transtulit, ac semel pro omnibus uictimam obtulit, non pecudem, sed semetipsum. Nam Mosaica lex ut erat imbecillis & imperfecta, sic pontifices constituebat obnoxios infirmitati. At sermo iurisiurandi, quem modo retulimus, qui declarat ueteri legi meliorem successuram, non hominem quemlibet, sed ipsum filium dei sacerdotem constituit in æternum, semper paratum atque idoneum ad intercedendum pro nobis, ut quem neq; mors intercipere possit, nec ulla infirmitas obstet, quo minus sit idoneus ac perfectus pro nobis deprecator.

Talis enim decebat ut nobis esset pontifex.

CAPVT OCTAVVM.

Caeterum eorum quæ tot uerbis disseruimus caput, ac summa est, ne posthac admiremur pontificem Mosaicum, cum habeamus tam modis omnibus excellentem pontificem, ut dexter assideat magnifico throno dei in cœlis, ut rite peragat non sacra

illa umbratica, quæ præscripsit Moses, sed sacra ueʼra cœlestiaq́; uersetur q́; intra tabernaculum, nō illud umbraticum, quod fixerat homo, sed in adytis ueri taʼbernaculi, quod fixit deus, cœlestia dirimens à terreʼnis. Porrò cum omnis pontifex ad hoc soleat institui, ut donaria ac uictimas offerat deo, fieri non poterat, ut pontifex legitimus sit, cui non sit quod offerat. Quod si datum esset illi pontificium terrestre, quemʼadmodum cæteris, ne sacerdos quidem esset Christus, ut qui nihil obtulerit unquam nec offerat earum hoʼstiarum, quæ solent iuxta legis præscriptum ab alijs sacerdotibus immolari, quæ nihil aliud sūt, quàm umʼbræ ac typi quidam templi cœlestis & hostiarum cœʼlestium. Quicquid enim Christus etiam in terris gesʼsit, quoniam non iuxta carnem, sed iuxta spiritum geʼstum est, & à cœlo profectum, ad cœlum tendit, meriʼto cœleste dicitur, ad Mosaici sacerdotij crassitudinē collatum. Nam id significasse uidetur deus, cum illi præscribens formam extruendi templi, loquitur hūc in modum. Vide ut facias omnia secūdum exemplar, quod ostensum est tibi in monte. Viderat enim Moses spiritualibus oculis, aliud sanctius tēpli genus, aliud uictimarum ac sacerdotij genus, ad quorum exemʼplar crassam aliquam rerum imaginem interim adʼumbraret, donec ueniret tempus, quo uisum esset umʼbras ueris cedere. Nunc igitur hoc adest tempus, haʼbemus cœlestem pontificem, & illo dignum sacerdoʼtium

tiũ hoc utiq; præstãtius, quo præstantius est euãgelicum testamentum, ueteri Mosaico, quoq; sunt magnificentiora promissa noui quàm ueteris. Illic pecudum cruore purificabantur corpora, hic Christi sanguine purificantur animi. Illic promittitur terra, hic promittuntur præmia cœlestia. Atq; in hoc testamento cœlesti ritu intercedit inter homines ac deum pontifex noster cœlestis. Quod si prius illud testamentum tale fuisset, ut in eo nihil desideraretur, quemadmodũ existimant Iudæi, haud quaquam quæsitus fuisset locus secundo. Superuacuum enim erat aliquid adiungere perfectis. Nunc deus queritur prius illud inutile fuisse, & pollicetur aliud efficacius ac melius, hunc in modum loquens apud Hieremiam prophetam. Ecce dies ueniunt dicit dominus, consummabo super domum Israël, & super domũ Iuda testamentũ nouum, non iuxta testamentum, quod feci patribus illorum, in die cum apprehenderem manum illorũ, ut educerem eos ex Aegypto, quoniam ipsi non perstiterunt in testamento meo, & ego uicissim neglectui habui eos, dicit dominus. Nam hoc est pactũ, quod paciscar cum domo Israël, dicit dominus. Cum leges meas non insculpsero saxis, aut chartis, quẽadmodum frustra tentatum est, sed indidero mẽtibus illorum, & cordibus illorum inscripsero. Et ero illis uere deus, & ipsi uicissim erunt mihi uere populus. Neq; tradent per manus alijs alij, ut cogatur quisque docere proximum

Nunc autẽ melius fortitus est.

ſuum, & unuſquiſq; fratrem ſuum, dicens. Cognoſce dominum, propterea quod iam non ſolū pauci Iudæi ſed omnes ubiq; cogniturí ſint me, á minimo uſq; ad maximum, quod per filij interceſſionē propitius reddar, condonatis ſceleribus ac peccatis illorum, nec ini que geſtorum ab illis recordabor amplius. Audiſtis uerba pollicentis nouum teſtamentum, eo quod uetus fuiſſet inutile. Porrò quod nouum appellatur, id eſt ſpirituale, ſignificat abrogandū eſſe uetus, id eſt, carnale. Alioqui hoc nouū dici non poſſet, niſi quod præceſſit antiquetur, ac ueteraſcat. Porrò quod antiquatur ac ſeneſcit, in propinquo eſt, ut euaneſcat, nimirū paulatim uergens ad interitum.

CAPVT IX.

Dixerit aliquis, an uana fuit igitur ueteris templi religio? nequaquam. Olim quidem & uetus illud templum, cuius religio ſucceſſione ueritatis euangelicæ iam euanuit, habebat ritus quoſdam ſtataſq; ceremonias, quæ obſeruatæ iuſticiæ ſpeciem haberent, habebat ſanctimoniam quandam, ſed mundanam nimirum, in rebus extrarijs ac uiſibilibus ſitam, cuiuſmodi nonnihil uidetur & apud gentes. At templi ſtructura talis erat, ut alia pars haberetur alia religioſior, donec ueniretur ad eam quæ ſanctiſſima uideretur. Siquidem primo loco factum eſt tabernaculum, in quo ſeruabantur non ſine religioſa ueneratione, lucernæ, menſa, ſacriq; panes ſeptem, quos propoſitionis

ſitionis appellant, quod in ſacra menſa proponi ſole-ant. Atq; hanc templi partem appellāt ſancta tantū, quod ſic abeſſet à prophanis, ut multum tamen abeſ-ſet ab ijs, quibus præcipua ſanctimonia tribuebatur. Poſt ſecundum autem uelum, quod hanc templi par-tem à reliquis dirimebat, erat aliud tabernaculum, quod ob excellentiam religionis uocabatur ſanctum ſanctorum, id continebat ſacratiora quædam monu-menta, thuribulum aureum, arcam quam teſtamenti uocant, laminis aureis undiq; circumtectam, in qua inerat urna aurea, hac ſeruabatur manna monumen-tum miraculi ueteris, cum fame laborantibus Hebræ-is, nouū cibi genus è cœlo deplueret, & uirga Aaron quæ inaudito prodigio, cum eſſet à ſtirpe reſecta, frō duerat, ac turgentibus gemmis eruperat in flores, & floribus ſucceſſerūt amigdalæ. Inerāt & tabulæ, quas teſtamenti uocant, quod in his haberentur decem præ cepta, inſculpta digito dei. Supra arcam erant imagi nes alatæ Cherubim, repræſentantes maieſtatē & glo riam diuinam, quæ alis ſuis obumbrabant propitia-toriū, quæ omnia ſignificationem quandam habebant rerum ſacratiorum, quas poſt prodidit euangelium, Sed prolixum ſit de ſingulis horum quid ſibi uelint diſſerere, nobis ſat erit ſummā totius negocij ad Chri ſti ſacerdotium conferre. Itaq; cum templo ad hunc modum diſtincto, ac ſacris monumentis in ſua loca di geſtis, in prius illud tabernaculum quotidie ingredie-

His uero ita compoſ.

bantur sacerdotes quilibet, qui sacrorum ritus peragerent. Cæterum in secundū illud sacratius solus pontifex, cui prima dignitas erat inter sacerdotes, semel duntaxat singulis annis ingrediebatur, non sine sanguine pecudis, quem illic offerebat, pro suis primum, deinde pro populi delictis, per errorem & ignorantiam commissis. Quibus rebus ueluti per ænigmata quædam significabat spiritus sanctus, id temporis nondum patuisse aditum ad ea loca, quæ uere sancta sunt, neque quicquam habent terreni contagij. Cum enim solus pontifex ingrederetur secretius adytum, cæteris exclusis, maneretq; adhuc prius illud tabernaculum, quod imaginem gerebat illorum temporum, in quibus homines crassis quibusdam ceremonijs, utcunque continebantur in religione Iudaica, ne in deteriora prolaberentur, in eo tabernaculo crassi quidam, ac plebei ritus peragebantur à uulgaribus sacerdotibus. Offerebãtur donaria, mactabantur pecudes, immolabantur hostiæ, quæ sic habebant speciem aliquam purificationis, ut tamen non possent, eos qui his uterentur ad plenum reddere puros iuxta conscientiam & animum, ex quo nos æstimat deus, etiam si iuxta corpus & hominum æstimationem aliquid puritatis addere uidebantur. Quicquid enim illic agebatur, ad corpus potissimum pertinebat, situm in delectu ciborum ac potus, cum cibus uere nec purificet, nec inquinet animum in uarijs ablutionibus, alijsq;

Quæ parabola est tẽporis instãtis.

purgationibus

purgationibus carnis, quæ nec in hoc erant instituta, ut conferrent homini perfectam iusticiam, sed ut hisce rudimentis paulatim assuescerent ueræ religioni, & per umbras ducerentur ad ueritatem, fierentq; meliorum capaces, quæ suo tempore proferret euangelica doctrina. Habetis summam totius religionis, qua sibi tantopere placent Iudæi. Nunc nostri pontificis dignitatem cum his conferamus. Christus enim pontifex sponsor & autor, nõ purificationis corporeæ, neq; bonorũ huius seculi, quæ finem habent, sed æternorum, ac cœlestium bonorum, non per uelum manibus hominum textum, sed per aliud tabernaculum nõ manufactum, hoc est, non huius structuræ, quam ut erigunt homines, ita demoliri possunt, sed per ipsum cœlum ingressus est in loca uere sancta & ab omni mortalitatis contagio uere semota, non adferens secũ sanguinem hircorum ac uitulorum, quo deum placaret, sed proprium sanguinem, quem in ara crucis pro nobis effuderat, quo non unum populum, sed uniuersum hominum genus ab omnibus peccatis liberauit, idq; nõ uno anno, sed in omne tẽpus usq; ad finẽ mundi, modo resipiscẽtes à prioribus uitæ cõmissis Christum agnoscant, ac pro uiribus imitentur. Quæ enim collatio mutæ pecudis ad Christum deũ & hominem? Quod si sanguis taurorum & hircorũ, aut cinis exustæ uitulæ aspersus inquinatis, purgat eos iuxta carnalem quandam & umbraticam sanctimoniam, quãto magis

Christus assistens pontifex.

to magis sanguis Christi, qui non per ignem corporalem, sed spiritum æternum, humanæ salutis sitientem, obtulit, non pecudem brutam, sed semeipsum hostiam puram & incontaminatam deo patri, purificabit nõ corpora uestra, sed conscientiam uestram ab his operibus, quæ uere mortem adferunt animæ. Mors illius nos ab æterna morte liberat, & spiritus illius purissimus nostrum purificat spiritum prius inquinatum. Vtrobique sanguis est, sed ingens discrimen, utrobique mors est, sed inæqualis, utrobiq; spiritus est, sed admodum dispar. Siquidem quod ibi gestum est per umbras ac simulacra quædam, hoc Christus uere præstitit. Quoniam enim is qui in ueteri testamento medius intercedebat inter deum & homines, non adferebat perfectam innocẽtiam, ideo Christus successit noui testamenti nouus intercessor, uti per mortem suam abolitis peccatis, quæ per prius illud testamentũ aboleri non poterant, quæq; deũ alienabant à nobis, iam per Euangelicam doctrinam promissionem ac spem accipiant æternæ hæreditatis, non Iudæi tantum, sed quicunq; uocati fuerint ad Christi consortiũ. Etenim ubi testamenti uocabulum auditur, ibi mors testatoris intercedat necesse est, alioqui testamentum non esset: aut si esset, ratum non esset. Nam mors testatoris ratum facit testamentum, quod nondum certum habet robur, quãdiu uiuit, qui condidit, ut cui liberum sit si uelit mutare. Vnde quoniam uetus quoq; illud testamentũ

Et ideo noui testamenti mediator intercessit.

mentum eſt dictum,non eſt dedicatum abſq; ſangui- ne & morte,ſed pecudis, & alioqui periturae. Nam *quemadmodum legis in* Exodi *libro,cum* Moſes *reci- taſſet totam legem dei populo, & quid ex obſeruata ſperare praemij,quid ex neglecta metuere poenae debe- rent expoſuiſſet,quo ratum eſſet pactum inter deum & populum,ſanguinem uitulorum & hircorum mi- ſcuit in cratera,unà cum aqua & intincta lana cocci- na,atq; hyſopo aſperſit ſimul ipſum librum,unde re- citauerat praecepta domini,ſimul uniuerſum populũ, dicens.* Hic *eſt ſanguis teſtis,& confirmator eius te- ſtamenti,quod uobis praecepit deus ut obſeruetis.* Nec *hoc contentus,tabernaculum inſuper, & quicquid in hoc erat uaſorum ſacrorum,quibus utebantur in ſa- crificijs,ſimiliter aſpergebat ſanguine.* Quin *in caete- ris item ritibus quaecunq; purificabantur iuxta prae- ſcriptum legis* Moſaicae,*ſanguine purificabãtur.* Nec *ulla fiebat remiſſio peccatorum,niſi per effuſionem ſanguinis.* Atq; *ita ſanè congruebat,ut in terris, quae repraeſentabant imaginem & umbram rerum coele- ſtium,huiuſmodi craſſis purificationibus perageren- tur.* Caeterum *ubi ueritas illuxit, decuit ut ipſa coele- ſtia ſacra, & potioribus uictimis peragerentur, & ueriorem adferrent puritatem.* Nam *ut dixi, coeleſte eſt etiam totum hoc,quod* Chriſtus *geſſit in terris.* Neq; *enim* Chriſtus *ingreſſus eſt in ſancta manibus hominum fabricata,quae magis opinione quàm re ſan- cta ſunt*

cta sunt, quæq; prophanari possunt, nec aliud erant quàm umbræ quædam rerum uere sanctarum. Sed in ipsum cœlum ingressus est, ubi habitat deus immortalis cum æthereis mentibus, atque in huius conspectu tanquam pontifex legitimus deprecatur pro totius mundi peccatis, commendans sese proprio sanguine, quem ex mera gratuitáq; charitate effudit pro nobis, idq; fecit hostia tam efficaci, ut non fuerit opus quot annis repetere, quemadmodum ueteris testamẽti pontifex singulis annis ingrediebatur secretius adytum. Nec mirum est hostiam illius non fuisse perinde efficacem, cum & ipse obnoxius esset peccatis, ac sanguinem offerret & pecudis & alienũ. Quod si talis fuisset pontifex Christus, cum toties ab orbe condito recurrerent secula & anni, necesse erat illum frequenter immolasse uictimam, quemadmodum faciebãt ueteris testamenti sacerdotes. Nunc autem talis fuit ut satis fuerit semel immolare semetipsum, ac semel aspersione proprij sanguinis abolere peccata omnium seculorum usq; ad finem mundi. Idq; factũ est non ab initio mundi, sed instante fine, cum omnibus constaret omnia uitiata peccatis, nec ullum esse remedium, nisi à deo, ut palàm esset, quàm esset efficax sacerdos, qui unica uictima, tam immensum aceruum peccatorum expiaret, relicto parato faciliq; remedio, ut eadẽ hostia in annos innumeros satisfaceret omnibus, qui se se non præberent indignos. Transtulit enim in se, non solum

Et quemadmodũ statutũ est hominibus.

ſolum eorum peccata, qui ante multos annos ſpem ſalutis in ipſo poſuerant, uerum etiam eorum, qui multis poſt ſeculis credituri eſſent eius euangelio. Nō eſt igitur, quod mundus expectet alium ſacerdotem, aut aliam hoſtiam expiandis peccatis, ſed quemadmodū illud manet omnes homines, ut ſemel moriantur abſq; ſpe redeundi in hanc uitam, in qua & labimur ſubinde, & expiamur, neq; quicquam expectatur à morte ſingulorum, niſi iudicium illud extremū, quod æterna præmia decernet, ſiue pijs ſiue impijs, ita & Chriſtus q́ ſemel moriēs, pro omnibus oblatus eſt, omniū quod in ipſo fuit, peccata in ſe transferens, ut pro omnibus pœnas lueret, nihil ſupereſſe uoluit niſi iudicium ſupremum, in quo rurſus conſpicietur hominibus, non ut antea uelut hoſtia deuota, ueluti ſceleroſus homo, & ſupplicio dignus, ſed ut glorioſus & ignarus omnis peccati, ſalutaris autem & felix conſpicietur ijs, qui nunc purificati per mortem illius, perſeuerant in innocentia uitæ, donec iterum aduenerit, non immolandus, ſed iudex, optabilis pijs, formidabilis impijs.

CAPVT DECIMVM.

PORrò quo minus idem uoluerit pontifex ueteris teſtamenti, in cauſa eſt, quod lex illa, eo quod nō obtineret uiuam ac ueram imaginem bonorum, ſed umbram modo quādam, quæ deſignaret potius aliqd quàm efficeret, uulgaribus pecudum hoſtijs, tametſi

ſingulis

ſingulis annis continenter ab illis ſacerdotibus offerrentur, nunquam poterat perfectos reddere qui per ſacerdotes infirmos, hoſtijs inefficacibus accederent ad deum reconciliandum, quod ſi fieri potuiſſet, nónne ſemel oblatæ deſiſſent iterari? Atq in iſtis ſacrificijs quoties repetuntur, rurſus fit cõmemoratio ſuperiorum delictorum quæ res arguit illos parũ fidere uni ſacro. Quorſum enim attinebat in ſingulos annos renouare ſacra, ſi una uictima ſic purgaſſet ab omnibus peccatis, ut iam nulla reſideret conſcientia delictorum, in ijs qui ſemel immolaſſent, ac ſemel eſſent purgati? Cum enim peccatum ſit animi uitium, non corporis, non poteſt res craſſa corporeáq;, qualis eſt ſanguis taurorum & hircorum, abolere morbum mentis. Solum id poteſt ad plenum cœleſtis ac ſpiritualis hoſtia Chriſti, quæ per fidem ac baptiſmum ſic ſemel omnia ſuperioris uitæ cõmiſſa delet, quantumuis multa, quantumuis atrocia, ut in conſcientia nihil reſideat metus, aut remorſus. Tantum ſi caueriмus, ne in priſtina flagitia reuoluamur. Intantum enim deus huiuſmodi multiplicatis hoſtijs non reddebatur propitius, ut offenſus potius, unum aliquod efficax & perenne ſacrificium deſideraret. Sic enim loquitur deo patri filius in pſalmo myſtico, ueluti mundum ingreſſurus, ut proprij corporis hoſtia propiciaret illũ humano generi. Sacrificium & oblationem noluiſti, ſed corpus aptaſti mihi, holocautoma, reliquáſq; hoſtias

pro

pro expiandis hominũ peccatis offerri solitas nõ probasti. Tunc dixi, ecce adsum ipse (quando me designat hostiam libri caput) ut obsequar deus uoluntati tuæ. In his igitur uerbis cum dicit: Sacrificium & oblationem, & holocautomata, & pro peccato noluisti, neq; probasti quicquam eorum quæ iuxta legem ueterem offerri solent, & mox adijcit: Ecce adsum, ut obsequar deus uoluntati tuæ, offeramq; hostiam quæ grata sit animo tuo. Tollit prius illud sacerdotium, ut ingratum deo, ut statuat posterius, quo satis fieret uoluntati diuinæ. Quænam erat ista uoluntas dei, fastidientis sacra legitima ueteris testamenti, & nouum sacrificij genus flagitantis? Nimirum hæc, quod ita uisum esset gratuitæ ipsius bonitati, ut filius cœlestis, id est Christus, indueret corpus humanum, ac moriens pro peccatis omnium, unico sacrificio semel rite peracto, purificaret omnes à peccatis suis, sicut posthac non sit opus alijs hostijs sanguinolentis. Quisquis est ueteris testamenti sacerdos, cogitur quotidie assistere sacris, easdem hostias identidem iterans, quæ quantũuis multiplicatæ, nunquam possunt ad plenũ auferre peccata, ut utriq; sit inexplicabile negociũ, & offerenti, & sacerdoti per quem offert. At Christus unica hostia semel oblata pro peccatis omniũ qui crediderunt, credunt, aut credituri sunt ipsius promissis, iam dexter sedet deo patri, nihil aliud expectans, nisi quod solum superest ut colligantur omnia membra corpo-

In qua uolũtate sacrificati sumus.

ris in unum,fiatq; tandem quod promissum est in psal mo,ut inimici ipsius qui rebelles sunt euangelio,fiant scabellum pedum eius. At interea nihil est opus iterũ immolare seipsum pro nobis, quod unica oblatione abunde perfectos reddidit in perpetuũ,omnes qui per fidem meruerunt sanctificari, sicut nihil omnino pri stinorum scelerum nobis imputetur. Quod dico testa tur & ipse spiritus sanctus,loquens per os prophetæ, ac multo ante prædicens futurum,quod nunc factum conspicimus: Hoc,inquit,est testamentum quod quon dam erga illos,post dies illos,dicit dominus. Cum indi dero leges meas cordibus illorũ, & mentibus eorum illas inscripsero,nec amplius recordabor peccatorũ aut iniquitatum illorum, tantum aberit ut uelim ulci sci. Porrò posteaquàm semel condonata sunt in æter num peccata omnia,quorsum opus est Iudæorum ho stijs,quæ peccatis expiandis adhibebantur? Cum igi tur fratres sublata peccatorum conscientia, quæ nos ab interpellando deo deterrabat,data sit fiducia ingre diendi in sancta,freti sanguine Iesu,quem ille pro no bis reconciliandis effudit,ac uiam aditumq; nobis ape ruit,à uetere illa longe diuersam, uidelicet recentem ac nouam,uiuamq; & efficacem ac perpetuam, quæ semel aperta,postea claudi non queat, quam ille no bis auspicatus est, primus omnium ingrediens per ue lamen,hoc est carnem suam,qua ad tempus tegebatur apud homines illius diuinitas, eaq; sublata in cœlum, patefacta

Habētes ita q; fratres fi duciam.

patefacta sunt cœlestia, cumq; habeamus sacerdotem magnum à deo promissum secundum ordinem Melchisedec, quem præfecit toti domui suæ deus, hoc est, ecclesiæ catholicæ, quam non ut minister, sed ut autor ac dominus moderatur, adeamus eôdem interim, & nos quò nobis uiam aperuit Christus: adeamus autem non pedibus corporis in templum saxeum, sed in templum cœleste penetremus corde syncero, cum summa fiducia impetrandi quod petimus, sed prius aspersi non iuxta corpus sanguine pecudis, sed iuxta mentem ac spiritum sanguine Iesu Christi, ac per hunc depulsa ueterum peccatorum conscientia, ad hæc per baptismum abluti, etiam corpore, aqua pura, & omneis abstergente sordes animi, superest ut perseueremus in eo quod semel sumus aggressi, ac spem uitæ immortalis quam professi sumus in baptismo, teneamus firmam, nullaq; ex parte uacillantē, hoc uno freti, quod deus qui promisit, certæ fidei est, nec potest fallere si uelit, si modo nos in fide perstiterimus. Ad hæc quoniam facti sumus eiusdem corporis membra, mutua charitate consensuq; cohæreamus, considerantes inuicem quantum quisq; profecerit in euangelica professione, non ut inuideamus ei qui nos anteuertit, aut aspernemur eum qui à tergo relictus est, sed ut mutuis exēplis, ut mutuis hortatibus prouocemus ad charitatem ac pia opera. Id fiet, si fratris profectus nos extimulet ad ardentius studium pietatis, & si quem

cessantem uiderimus eum, fraterna solicitudine extimulemus ad meliora, gratulantes præcedentibus, & fauentes annitentibus, haudquaquam committentes ut quisquam destitutus pereat à grege nostro, quemadmodum solent quidam à rebus bene cœptis per occasionem deficere, sed modis omnibus alios alij stimulemus & inflammemus, ut in eo quod institutum est, pergamus usq; ad finem. Atq; id eo magis faciendum est, quod uidetis imminere diē domini, qui redditurus est pro suis cuiq; factis præmia, nec iam locum relinquet sarciēdi, quod parum recte gesseris, sed quicquid gestum est, exacto iudicio perpendetur. Atq; his quidem delictis, quæ per errorem aut infirmitatem humanam committuntur, facilis erit uenia. Cæterum posteaquàm per euangelium cognouimus ueritatē, edocti quid expectandum, quid fugiendum, & quæ præmia maneant pios, quæ impios, si uolentes ac scientes reuoluamur in capitalia flagitia, quæ semel suo sanguine abluit Christus, cū ille semel duntaxat mortuus sit, nunquam iterum moriturus, non superest relapsis in ueterem uitam hostia, quæ rursus per baptismum gratis condonet peccata. Quid ergo superest? Nimirum formidabilis quædam expectatio iudicij supremi, ac mox ignis sæuus & infestus, qui ad uindictam contemptæ bonitatis diuinæ deuoraturus est aduersarios. An putatis impune fore, si quis legem euangelicam cōtempserit? Quo clemētior est, quo plus adfert beneficij,

Et ignis æmulatio.

beneficij, hoc grauiores dabit pœnas, qui eam ſciens ac uolens habebit ludibrio. Habet autem qui ſemel aſcitus in numerum filiorum dei, uolens ſe conijcit in numerum ſeruorum diaboli. Si tanta erat animaduerſio apud Iudæos, ut qui non obtemperaſſet ſacerdoti proponenti legis Moſaicæ præcepta, hoc eſt, qui iuſſus abſtinere à carnibus ſuillis, per contumaciam ueſceretur, conuictus duorum aut trium hominum teſtimonio, protinus abſq; miſericordia tolleretur è medio, quanto grauius meretur ſupplicium, qui non quemlibet ſacerdotem, ſed filium dei Ieſum conculcauerit: conculcat autem eum, qui tantum illius beneficium aſpernatur, qui non ſanguinem pecudis, ſed ſacroſanctum illius ſanguinem, quo dedicatum eſt nouum teſtamentum, ceu rem prophanam duxerit, præſertim quo ſemel fuit purgatus ab omnibus peccatis uitæ prioris, qui ſpiritum per quem euangelicam gratiam ſit aſſequutus, contumelia affecerit, quod eo ſuis uitijs expulſo, templum dei prodiderit diabolo. An ideo nobis promittimus impunitatem, quod non ſtatim animaduertitur ab hominibus in eos qui deſciſcunt à ſynceritate uitæ euangelicæ? Nouimus eum qui dixit, meum eſt ulciſci, ego rependam dicit dominus. Ac rurſum alio in loco: Dominus iudicabit populum ſuum. Ne quis ſibi blandiatur nocens, ſi hominis ultoris manus effugit: dei manus nemo poteſt effugere. Sed horrendum eſt incidere in manus dei uiuentis. Porrò quo

maiore cũ laude cœpiſtis Euangelicam profeſſionem hoc maiore cum dedecore recidetis ad uitam priorẽ. Quod ne fiat, reuocate uobis ipſis in memoriam tempora ſuperiora, in quibus per Euangelicam doctrinã ac fidem illuminati, nõ ſimplex afflictionũ certamen fortiter ſuſtinuiſtis ſpe futuræ uitæ, partim dum & probris & moleſtijs affecti ſpectaculo fuiſtis omnibus qui Chriſti doctrinam execrantur, partim dũ ob Euangelicã charitatẽ, ultro uenistis in conſortiũ probrorum & afflictionũ, quibus afficiebantur alij Chriſtiani ſiue apoſtoli, qui cõtẽpto mũdo regulam Euangelicam ſectabantur, ſi quidem afflictionum probriq; quod ex uinculis meis apud homines impios uidebatur accidere, fuiſtis ultro participes, & alieno dolore doluiſtis, alienam cõtumeliam ueſtram eſſe duxiſtis nec hucuſq; tantum præſtitiſtis uos ingenue Chriſtianos, uerumetiam direptionem facultatum ueſtrarũ gaudentibus animis accepiſtis, nimirum re ipſa declarantes uos ſcire & credere, quod habeatis potiores & meliores opes repoſitas in cœlo, quas nec fur clancularius, nec prædo uiolentus poſſit eripere. Imò creſcunt illæ iactura bonorũ huius mundi, quam ob Chriſti nomen patimur. Hæc facta merito addebant uobis fiduciam aſſequendi promiſſa Chriſti. Debentur enim tam inuictæ fidei ſumma præmia, & haud dubie perſoluentur à deo iuſto ac benigno, ſed ſuo tẽpore. Nũc certandi tẽpus eſt, poſt diſtribuẽtur coronæ. Interim opus

Rememoramini priſtinos dies.

Nolite itaq; amittere cõfidẽtiam.

opus est uobis patientia, ut ubi constantibus animis obsecuti fueritis uoluntati diuinæ, uictores reportetis promissam coronam æternæ gloriæ. Nondũ apparet ille dies, quo sublato certamine dabuntur præmia, tamen haud procul abest, & imperator noster, qui ascẽsurus est in cœlũ pollicitus sese denuo ad nos redituirum ueniet, nec diu morabitur. Interim iustus ex fide sua uicturus est, quãtũuis afflictus, quantũuis irrisus, quãtũuis extinctus tamen expectatione promissorum sustinebit fortẽ animũ. Quod si nõ perstiterit in fide, sed fractus desperatiõe subtraxerit sese ab Euãgelica professiõe, nõ ꝓbabitur animo meo. Sed auertat deus ut subducamus nos à bene cœptis in exitiũ ob diffidentiã. Quin potius fidẽ ꝓfessi sumus, & in ea persistemus, ut uitã ac salutẽ animæ lucrifaciamus, iuxta cõsiliũ Esaiæ dicentis: Iustus ex fide uiuet.

CAPVT XI.

Nulla res æquæ pios cõmendat deo, ac certa de illo fiducia. Si quidẽ argumẽtũ est animi optime de deo sentientis, nihil addubitare de dictis illius cũ nec appareant usq; humanis sensibus, quæ dicũtur, nec humana ratione probari queant. Vulgus inania somnijsq; simillima ducit ea, quæ cũ nusq; extent re, tãtũ animi spe cõcipiũtur, & stulte uera credi putat, quæ nõ possint oculis demõstrari. At q hæc fides, per quã iustus uitã tuetur alijs pereũtibus, non est uulgaris aliqua credulitas, sed est solida firmaq; basis ea.ũ

rerum, quæ nec sensibus, nec rationibus humanis deprehendi possunt, sed eas firma spes ita repræsentat animo, quasi coràm cernerentur, quasi manibus tenerentur, quæq; per se uideri non possunt, eas persuadet esse certissimas non argumentis humanis, sed certa fiducia erga deum autorem. Iudæi fidūt operibus suis, sed hæc res est una, quæ nos deo probatos charosq; reddat, neq; nos solum, uerum si quis repetat ab orbe condito, reperiet maiores nostros omnes, quorum memoria celebris est ob laudem pietatis, fidei cōmendatione potissimum promeruisse, quod assecuti sunt.

Primum quod intelligimus mundum hunc uniuersum cum his, quæ complectitur, conditum fuisse uerbo dei, soloq; iussu conditoris, nónne fidei debemus? Quis enim alioqui persuadeat ex inuisibilibus gigni uisibilia, aut ex his, quæ non sunt, fieri quæ sunt. Philosophi ratiocinationem humanam secuti, mundū putant ingenitum esse, neq; magis habuisse exordium, quàm habuerit opifex ipse. Nos autem quod nec uideri potuit, nec humanæ mentis ratiocinatione colligi potest, perinde credimus, ac si uideremus, nimirū freti libris diuinis, qui narrant mundū esse iussu dei conditum, quem scimus nihil non posse, nec posse mentiri.

Abel primus omnium iusti cognomen promeruit, atq; hoc sanè maiore cum laude, quod nullius exemplis prouocatus, innocentem ac fidentem deo se præbuit. At quæ tandem res effecit, ut hic charior esset deo,

deo, quàm Cain frater? Nimirum fides, qua totus pendebat ab eo, cum Cain ceu diffidens, nec contentus ijs, quæ sponte fundebat humus in alimoniam innoxiæ uitæ, terram proscinderet. Vterq; de suis facultatibus offerebat hostias deo. Sed solius Abelis sacrificium fuit acceptum deo. quod uir innocens syncero pectore fideret illius bonitati, neq; circũspectaret huius mundi cõmoda, sed pietatis suæ mercedem expectaret in cœlis. Non igitur hostia, sed fide promeruit, ut deus igne de cœlo demisso, complexus illius donaria, testaretur eum esse iustum, atq; hoc pulcherrimo elogio nunc etiam, post tot annorum milia, sic uersatur in ore hominũ, ut mortuus etiam uiuere, loquiq; uideatur. Occiderat fratri, cum innocens esset interfectus, at non occiderat deo, cui sanguis eius adhuc clamabat de terra. Nec obfuit Enoch pio, quod ex impio patre prognatus esset. Sed huic diuinæ literæ testimonium ferunt, quod cum deo uersatus sit, etiam quum ageret in terris, uidelicet fide sectans, non ea quæ uidentur, sed quæ non uidentur, hoc est, æterna cœlestiáque, & ob hoc sublatus est uiuus ad ea quæ dilexerat, mortiq; subductus est. Sic enim uixerat, antequam tolleretur ex hominum consortio, ut in cœlis uideretur uiuere potius, quàm in terris, & morte uideretur indignus, qui nihil cõmisisset dignum morte, ut huius exemplo primum discerent homines per innocentiã uitæ perq; fidem patere uiam ad immortalitatem. Ideo sublatus

 est,

est, quia placuerat deo. Sed fide potissimum placuit, sine qua nemo illi placet, quantumuis abundet alioqui factis. Quisquis enim illi uelit esse commendatus, primum oportet credere deum esse, qui possit omnia, quiq; uelit optima. Deinde hunc agere curam rerum humanarum, perq; hunc nec pios qui neglectis uisibilibus huius mūdi bonis deū inuisibilem inquirūt, fraudari suis præmijs, quantumuis affligantur in hac uita, nec impijs defutura supplicia, etiamsi in hoc seculo uideantur secundis uentis uti. Fidei igitur debet hoc seu gloriæ, seu felicitatis, quod sublatus ex hominum contubernio uiuit cum deo. Sed insignius etiam hoc exemplum fiduciæ erga deum præbuit Noë, qui cum esset oraculo admonitus, futurum, ut inundatio deleret uniuersum animātium genus in terris, nec apparerent argumenta quibus colligi posset quod prædicebat oraculum, eo quod cœlū esset serenum, homines securi cōuiuantes, & matrimoniū celebrantes, ridebant oraculi minas, ipse tamen indubitatum habens eventurum, quod deus eventurum prædixerat, apparauit arcam, qua simul & seruauit suam familiā, & reliquos homines cōdemnauit, adeo diffidentes sermoni diuino, ut adornantem fabricam in futurum diluuium, uelut insanum irriderent. Neq; solum seruatus est à diluuio, uerumetiam successit in laudem maiorum suorum Abel & Enoc, qui celebres sunt ob iustitiam, quæ per ueram fidem cōmendat hominem deo.

Iam Abraham quoties insignis erga deum fiduciæ dedit documentũ? Primum cum nihil sit homini dulcius natali solo, tamen cũ à deo iuberetur relicta patria & affectibus suis cõmigrare in terrã ignotam, nihil contatus obediuit uoci diuinæ, nullius exemplo prouocatus, nullis probabilibus argumentis spem faciẽtibus fore, ut relictis agris paternis, terram nescio quam hæreditate possideret, cuius neq; nomen, neq; situm adhuc nouerat. Adeo certa erat illi fiducia fore, quicquid deus esset pollicitus. Eiusdem fiduciæ fuit quod cũ deuenisset in terram à deo promissam, neq; succederet res ex animi sententia, nec ipsi, nec filio Isaac, nec nepoti Iacob, cum tamen non Abrahæ tantum, sed posteris etiã illius esset promissa terræ huius hæreditas, sed ipse subinde conflictari cogeretur cum hostibus, & Isaac moleste negocium exhiberent Philistæi, & Iacob per Esau fratrem profligatus esset in Mesopotamiam, unde reuersus tandem coactus est paulum emere locelli, ubi figeret tabernaculum, tamẽ nihil omnibus hisce rebus cõmotus est Abraham, ut diffideret deo pollicito terrã, neq; questus est se exulem esse, non hæredem, neq; flexit animum ad ea quæ uidentur in terris, sed ad cœlestia, quæ non cernũtur nisi oculis fidei. Sensit enim non hanc esse terram, de qua sensisset promissio diuina, quam adeo non magni fecit, ut nec ædificium ullum, aut oppidum in ea putaret extruendum, sed uelut hospes mox aliò migraturus.

turus, in tabernaculis sese contineret cum suis. Quid igitur expectabat, cum cerneret hæc non apparere promissa, nimirum expectabat aliam ciuitatem, stabilem ac perpetuam, unde nunquam esset depellendus, longe dissimilem his, quas & condunt & demoliuntur homines, cuius opifex & conditor esset deus.

Quin & huius uxor Sarra, cum & maritum haberet uetulum, & eò processisset ætatis, ut matrici natiua uis deesset ad semen uirile attrahendum ac retinendum, tamen concepit & peperit Isaac, diffisa quidem naturæ uiribus, sed confisa deo, qui per angelum illi fœtum masculum promiserat in annum proximū, non audiebat reclamantem naturam, tantum habebat persuasum, deum mentiri non posse.

Promiserat deus Abrahæ posteritatem parem stellarum numero, parem harenæ litorali, nec ullam spem prolis dabat natura. Nihil tamen ille diffisus est. Atq; ob id ex uno sene iam annis effœto, prognati sunt posteri, tanto numero, quanto sunt stellæ cœli, quāto harena quæ est in litore maris. Siquidē ille filios ac nepotes expectabat, nō iuxta sanguinis cognationē, sed iuxta fidei imitationem, quo nomine nos omnes posteri sumus Abrahæ, qui fidimus promissis Euangelicis. Ergo non Abrahæ tantum, sed & posterorum illius germanorum tam constans fuit fiducia, ut illis nec mors eam ademerit. Mortui enim sunt omnes hi, cum nondum tenerēt promissa, sed procul ea fide uiderēt,

crederentq; præq; desiderio consalutarent, adeo non fidentes huic terræ, in qua nemini diu uiuere licet, ut sese confiterentur hospites ac peregrinos esse, non solum in Palæstina, sed in toto mundo. Frequenter enim uitam hanc peregrinationem uocant & incolatum, & in psalmo mystico Dauid profitetur se peregrinũ in terra, quemadmodum fuissent omnes patres ipsius Et tamen is regnabat etiam in Palæstina, & ciuitatẽ condiderat. Atque hæc sanè regio finibus admodum angustis circumscribebatur, & magna ex parte non cessit Hebræis Abrahæ posteris, eo quod pristinos possessores nõ possent loco depellere, nec hanc tamen ingressus est Moses, sed procul è monte conspectam salutauit moriturus, neque desperauit tamen de promissis. Itaque quum se fateantur esse peregrinos, satis declarant sese desiderare patriam. Quam autem patriã inquirunt, quibus hic mundus totus exilium est? Chaldæam patriam reliquerant, cuius desiderium si illos cruciasset, non adeo procul aberat, quin possent eò cõmode redire. Non igitur illam patriam desiderabant, sed aliam hac meliorem, in qua liceret æternum uiuere prorsus exemptos ab omni dolorum molestia. Hæc erat illa patria cœlestis in quam illos euocarat deus, & cuius amore uolebat eos sic in hoc mundo uiuere, quasi in mundo non essent. Atque hac de causa deus cum sit conditor ac princeps omnium, tamen peculiariter se uocat deum Abraham, Isaac, & Iacob. Siquidem

dem illorum proprie deus est, qui fiduciam omnem, & omnia felicitatis præsidia in ipso collocarunt. Ac talibus parauit ciuitatem, non terrenam, sed cœlestem, in qua semper felices regnant cum deo, cuius amore contempserunt omnia.

An nõ & illud insigne fuit fidei documentũ in Abraham, quod cum deus explorans, quàm ex animo sibi fideret, iussisset ut immolaret filiũ suum Isaac, cum is & unicus esset, & cuius nomine promissa fuerat posteritas (siquidẽ hic erat sermo promittentis. In Isaac uocabitur tibi semen) nihil tamen contatus aggressus est facere, quod iussus est, nihil interim secum disputans, unde mihi posteritas si hunc occido, in quo uno spes est posteritatis? Sed illud in animo perpendebat, deum qui promiserat mentiri non posse, & si libeat, uel à mortuis excitare posse filium extinctum generis propagatorem, & quia credidit resurrectionem mortuorum, idcirco datum est illi, ut filium quod in ipso fuerat extinctum, domum ueluti uitæ redditum reduceret, iam tunc imagine quadam adumbrantem futuram resurrectionem Iesu Christi.

Iam & illud erat euidens animi bene fidentis deo documentum, quod Isaac mortuus, cum ipse nondum accepisset promissam à deo felicitatem, tamen ausus est iam polliceri filijs suis Iacob & Esau, cum utriq; benediceret, præuidens utriusq; uitam, ac diuersum utriusque præmium. Adeo res est oculata fides, ut ea

quoque cernat ueluti præsentia quæ procul semota sunt à sensibus corporeis.

Consimilis fiduciæ fuit, quod Iacob moriens singulis filijs Ioseph benedixit, non ignarus futuri, qui transuersis brachijs dextram imposuit Effrem, qui sinister aderat, læua n Manasse qui dexter, nihil addubitans, quin futurum esset, quod diuinus spiritus illi significarat euenturum. Sed longius etiam prospiciebat senis fides, cum exosculans summam uirgam filij Ioseph, ueneraretur in eo Christum omnibus imperaturum, cuius ille delatus ac proditus à fratribus imaginem gesserat. Ne Ioseph quidem degenerauit à fide maiorum suorum. Siquidem moriturus in Aegypto, præuidit futurum ope diuina, quod tamen id temporis non uidebatur probabile, ut Israëlitæ demigrarēt ex Aegypto, peruenturi ad terram promissam à deo, adeóque non dubitauit de hac re, ut simul de ossibus suis eò transferendis mandauerit. Quin Mosi recens nato, parentum fides saluti fuit. Cum enim rex ædixisset, ut quicquid ex Hebræis nasceretur sexus masculini, statim interimeretur, parentes huius ut conspexere puerum ipsa statim indole uultus magnum quiddam præ se ferentem, interpretantes deo gratum esse, ut infans bono publico populi seruaretur, neglexerunt regis edictum, ac puerum apud se tribus mensibus occultarunt, deinde scriniolo inclusum exponunt in ripa fluminis, non dubitantes, quin

tes, quin deus seruaturus esset pueru͂, cui tantam gratiam offuderat, magisq; metuerint offendere deum, quàm tyrannum, nimirum intelligentes eos, qui pietatem colunt, utcunq; res hominum cadunt, non posse destitui præmio suo. Sed hæc laus debebatur parentibus Mosi, uerum illa fuit huius propria, quod postea quam adoleuisset, & adoptatus esset à filia Pharaonis, respuit honorem regiæ cognationis, maluitq; palàm professus Hebræum esse se, co͂munibus malis affligi cum populo dei, quàm ex impia simulatione capere co͂moda huius uitæ, feliciores diuitias esse iudicans, iam tum pro seruando populo ferre probra malorum in typum Christi, qui olim erat grauiora passurus pro salute gentis suæ, quam uniuersos Aegyptiorum thesauros. Contempsit quod erat in manibus, & fidei oculos uertebat in ea, quæ procul aberāt à sensibus, deo fretus, qui non patitur hominum pietatem fraudari meritis præmijs.

Idem dei præsidio fretus, ausus est his etiam maiora. Non dubitauit moliri fugam ex Aegypto, secu͂q; populum educere, nihil ueritus tyranni ferocis iram. Contempsit regem, quem oculis cernebat, neglexit minas tanti principis, quem armatum uidebat imminere ceruicibus suæ gentis, nec aliter animo infracto fisus est inuisibilibus præsidijs inuisibilis dei, ac si eum coràm oculis suis conspexisset.

Eiusdem fiduciæ fuit, quod cum intellexisset fore, ut

angelus

angelus ultor obambulaturus esset per uniuersam Aegyptum, & occisurus quicquid esset primogenitorū, suis Hebræis nihil omnino metueret, quibus id temporis sub exitum instituit solennem ritum edendi paschalem agnum, è cuius sanguine conspergebant limen ac superliminare, simulq; postem utrunque domus. Atque hoc signo freti, nihil sibi metuebant in media cæde Aegyptiorum.

Mox simili fiducia cū mare rubrum obstaret fugientibus, atq; id ictu uirgæ Mosaicæ diduxisset sese, sic uia relicta in medio, ut tanquam per siccum iter euaderet Hebræi, totus populus deo fretus incolumis effugerit. Cæterū Aegyptij cum ira præcipites sese credidissent eidē mari, mox coeūtibus undis demersi sunt.

Quæ res autem effecit, ut olim mœnia Hiericho septimo die septies ambita, subito corruerint, nullis impulsa machinis, sed ad sonitum sacerdotalium tubarum, populiq; clamorem, sicut Hebræis urbem cin gentibus, qua quisque steterat ingressus daretur, nónne fides Iosue ducis ac populi? Persuaserat sibi nihil non posse deum, & haud dubie futurum, quod ille facturum se promiserat.

Quin & illud fidei non leue documentū fuit, quod Raab meretrix, quæ prius missos exploratores exceperat hospitio, cum intellexisset eum populum esse deo charum, maluit illis cum suæ uitæ periculo consulere, quàm apud ciues impios inire gratiam. Ac fi-

dei suæ mercedem tulit, quod una omnium cum sua familia seruata est, ne periret cum iis, qui suis uiribus freti, non crediderant deum ubi uellet euersurum ciuitatem. Sed cum inter tot prodigiosa facinora maiorum nostrorū nihil omnino gestum sit insigniter absq; fidei præsio, quorsum attinet singula commemorando persequi? Tempus enim citius nos quàm exempla deficient, si pergam referre de duce Gedeone, qui fretus dei præsidijs, ausus est cum trecentis uiris adoriri Madianitarum copias, & uiris, & armis, reliquóque belli apparatu instructissimas. Et immensam multitudinem fudit, fugauitq; clangore tubarum, crepituq; lagenarum, & lucernarum miraculo, sicut Hebræis non stringentibus gladium, ipsi se hostes mutua cæde conficerent.

De Barach, qui fretus uaticinio Delboræ mulieris, congressus est cum instructissima acie Cyzare ducis, & ad internicionem concidit omnes, rege Iabin in fugam acto, qui mox manu fœminea confossus est.

De Samsone, qui fultus ope diuina, multa prodigijs simillima gessit aduersus Philistæos pro gente, quæ nec à plurimis simul iunctis, nec ullo robore humani corporis geri poterant.

De Iephthæ, qui cum esset nothus & abiectæ fortunæ apud suos, tamē fretus auxilio dei, pulcherrimam uictoriam retulit ab Ammonitis hostibus populi sui.

De Dauid, qui præter tot uictorias auxilio diuino

partas,

partas,præter tot uitata pericula seruatore deo, non dubitauit adolescens congredi cum Goliad armato, inermis ipse, quem ictu fundæ prostrauit, ut uictoriæ gloria penes deum esset, non penes hominem.

De Samuele, *qui nullo satellitio munitus, per multos annos moderatus est populum Israeliticũ, gratis administrans iudicis ac principis officium, uidelicet certus à deo rediturũ præmiũ, si quis quid recte gesserit. Tempus inquam me defecerit, si pergam huiusmodi exempla omnia percensere, ut sileam interim tot eximios prophetas, qui deo freti, tyrannorum minas pro nihilo ducebant, tot religione celebres uiros, qui non opibus humanis, sed præsidio dei, in quo totam fiduciam collocarant, prodigiosa patrarunt, & egregijs factis sui memoriam posteritati reliquerunt. Etenim ut omissis uocabulis autorum, rerum summa attingam capita, fidei illorum tribuendũ est, quod cæteris omnibus rebus impares, auxilante deo expugnarunt opulentissima regna, nec ullis terroribus potuerunt abduci ab obseruatione traditæ legis, præmiũ expectantes à deo: & quoniam nulla dilatio promissorum minuit illorum fiduciam, tandem & compotes facti sunt eorum, quæ maioribus deus promiserat. Impetrarunt à deo uotis fidentibus, quod iuxta naturæ cursum fieri non poterat, erepti sunt è summis periculis, seruatore deo, leones in alios inuictæ sæuitiæ aut uicerunt, aut senserunt innoxios, uelut occluso ore, aut alligatis un*

quibus lædere non possent, quos deus uolebat esse innocuos, in medium incendium coniecti, sic illæsi perdurarunt, quasi suis corporibus natiuam ignis uim extinguerent, è medijs ensibus hostium in se destrictis, incolumes effugerunt protectore deo. Atque eodem animum instaurante, à summa rerum desperatione, summum animi robur collegerunt, adeo ut paulo ante pro mortuis habiti, subito fortiter se gesserint in bello, & hostium incursiones strennue repulerint. Quin illud etiam meruit mulierum fiducia, ut matres liberos defunctos ad uitam reuocari conspicerẽt. Alij distenti in eculeis, uarijsq; tormentorum generibus exanimati, maluerunt in his exhalare animam, quàm obsequentes impijs principum iussis, eximi à tormentis, ingenti fiducia uitam impendentes deo, quam scirẽt se cum fœnore recepturos in resurrectione mortuorum, multóq; satius esse iudicantes breuis huius uitæ iacturam depecisci immortalitatem, quàm ob lucellum exigui temporis perdere uitam æternam. Alij rursus ob ueritatis ac iusticiæ pertinax studium, ludibrio fuerunt hominibus, derisi, traductiq; uelut amentes ac scelerosi, neque probris tantum affecti sunt ob fiduciam quam habebant erga deum, uerum etiam flagris explorata est illorum synceritas, insuper & uinculis & carcere, lapidati sunt, dissecti sunt, horrendo supplicio corporis membris in diuersa distractis: deniq; quo genere malorum non sunt tentati?

tati? Cæsi gladijs occubuerunt, persuasi nec morte pios à deo diuelli posse. Porrò quibus non contigit morte finire cruciatus, ijs uita nihil aliud contulit, quàm ut longo martyrio cruciarentur. Exulabant ab ædibus suis, eiecti oppidis, ferarum ritu oberrabant per solitudines, utcunq; tecti pellibus ouillis & caprinis, laborantes inopia rerum necessariarum, imminente undiq; persequutorum sæuitia pressi, uarijsq; huius uitæ incommodis affecti, usqueadeo non digni malis huiusmodi, ut uiris tam sanctis mundus ipse potius esset indignus, ut deus uel ob hoc uideri posset illos semouisse ab hominum consortio, ne puri castiq; inter pollutos & inquinatos uitam agerent. Itaque uagabantur incertis sedibus per auios montes, pro tectis speluncis utentes, ac terræ cauernis. Atq; omnes hi cum nondum assequuti sint promissam pietatis mercedem, quæ continget in resurrectione corporum, tamen ob fiduciæ constantiam, æternam laudem meruerunt. [illegible]. Omnes enim eiusdem corporis membra sumus, & qui nos præcesserũt, libenter expectant, ut toti cum corporibus socijs, ac toto fratrum sodalitio pariter ueniant in hæreditatem æternæ gloriæ, suoq; capiti simul copulentur.

CAPVT XII.

CVM igitur tāta turba ac ueluti nube sepiamur eorū, qui ferendis huiusmodi malis testati sunt se toto pectore fidere promissis dei, etiam in ueteri testamento, nimirum horū exemplis animati, curemus & ipsi, ut abiecto onere sarcinaq; rerum corporaliū & cupiditatum, quæ remorantur onustum curis animū, ab expetēdis cœlestibus, excussoq; peccato, quod nos undiq; cōplectebatur, rerum cœlestium spe inflāmati, strēnue curramus in hoc nobis ꝓposito certamine, nec ullis afflictionibus aut auocamētis retardemur ab instituto cursu, nunquàm oculos dimouentes à Iesu Christo, qui ut nobis autor est huius de deo cōceptæ fiduciæ, ita quod cœpit in nobis cōsūmabit. Cōsideremus qua uia sit ingressus ille, & quò peruenerit, cū innocenti liceret effugere mortem, & tam abesse ab omni cruciatu quàm aberat ab omni peccato, tamen contemptis huius uitæ gaudijs, subijt mortē, & quo malum esset grauius accessiōe ignominiæ, subijt mortem crucis. Nam gloriosam mortē facilius perferunt homines. Quâ sit ingressus uidetis, nunc quò tandem peruenit? Contēptu uitæ huius assequutus est immortalitatē, contēptu ignominiæ apud hoīes assequutus est æternā gloriam in cœlis, ubi nūc assidet dexter magnifico throno dei patris. Ad huius gloriæ cōsortiū, cū per ignominiā, uariasq; dolorū afflictiones properetis, ne quando defatigemini fractis animis à cursu proposito,

proposito, reputate uobiscũ, quod dux uester nescius omnis peccati, tamẽ ut nobis ostenderet exẽplar ueræ tolerantiæ, tantũ probrorũ, tantũ ignominiæ, tantũq; criminationũ perpessus est, ut ad crucis usq; suppliciũ adigi sese passus sit. Ne uos abijciatis animũ, qui non immunes ab omnibus peccatis leuiora patimini. Præstat milies mori, quàm in pristinam uitam relabi. At uos leuioribus adhuc malis affecti nondũ usq; ad sanguinis effusionẽ restitistis peccato, quod uos acriter impetit rebellantes, & statim arbitramini uos esse destitutos à deo, nec uenit in mentem, quid uobis tanquam filijs propitius pater loquatur in mysticis prouerbijs, consolans uos, & ad animi magnitudinẽ blande extimulãs: Fili mi, inquit, noli negligere correptionem domini, neq; despondeas animum, quoties ab eo argueris. Quem enim diligit dominus, cum huius uitæ malis corripit, & flagellat omnem filium quẽ recipit. Quod si castigationem huiusmodi patienter fertis, agnoscit suos filios deus, seq; uicissim illis offert, ut patrem propitium & amantem, nec excludit ab hæreditate uitæ cœlestis. An ideo uos putatis inuisos ac neglectos deo, quod affligimini malis huius mundi? Imò hoc ipsum argumento esse debet, uos esse destinatos hæreditati paternæ. Quis est enim pater, qui non corripiat aliquando filium suum, quem ut germanũ agnoscit? Porrò cum oẽs pij, qui deo chari sunt aut fuerunt, afflictionibus tẽporarijs eruditi sint ad

Nõdũ enim usq; ad sanguinẽ restitistis.

ueram pietatem, si uos immunes estis ab huiusmodi ca stigatiõe paterna, nimirũ argumentũ est uos nothos esse, non germanos filios. Quod si parẽtes nostros, ex quibus secundum corpus tantum sumus progeniti, nõ modo passi, sed etiam reueriti sumus, dum nos conuicijs ac uirgis erudirent ad institutionem uitæ communis, nihil illorum autoritati reluctantes, sed sic interpretantes, quasi quibuscunq; modis tractarent nos, amico id animo facere, an non multo magis subijciemus ac permittemus nos patri cœlesti, qui non corporum tantum, sed & spirituum est autor, hæc semel nobis habẽtes persuasum, quibuscunq; malis ille nos patitur affligi, tamen paterno animo nostræ saluti consulere. Quemadmodum pater corporalis non ita sæuit in filium, ut occidat, sed ut seruet, melioremq; reddat, ita deus in hoc castigat nos in hoc mundo, ut uiuamus in æternum. Atq; illi quidem parentes pro suo arbitratu nos instituebant, nonnunquam abutentes autoritate sua, & instituebant ad breue tempus in rebus fluxis, moxq; perituris, nimirũ in his quæ ad rem familiarem parandam ac tuendam pertinent, nonnũquàm & suis commodis consulentes, ut obsequio nostro iuuarentur. At hic noster non egens, perpetuo cõsulit nostris commodis, nec his sanè uulgaribus. Nec enim hoc agit, ut terrenis opibus ditescamus, nec ut in aliquot iugerum hæreditatem succedamus, sed ut sua cœlestia bona nobis impartiat, hoc est sanctimoniam in

niam in hoc mūdo, in futuro seculo felicitatē æternā. Hūc fructū tam eximiū qui suo cū animo reputabit, facile patietur temporariam huius uitæ molestiam. Etenim cum cæteri parentes corripiunt liberos suos, *habet ea castigatio non uoluptatem, sed molestiam, in præsenti quidem, cæterū ubi iam grandiores facti sentire cœperunt quanto bono sibi fuerit ille cruciatus, magnopere gaudent se fuisse cæsos, & obiurgatos, & cum risu gratias agunt his, quos ante lachrymantes ferebant.* Sic huius mundi calamitas grauis quidē interim est sensibus nostris, dum imminet ac premit hæc mortalia corpora. Cæterum hic dolor, ille tumultus, quo turbantur & animi nostri, ob corporis commercium, tranquillum ac suauem iusticiæ fructū reddit suo tempore. Afflictio docet pietatem, pietas adfert gaudium bonæ mentis, bona mens parit immortalitatem. Proinde ne quem in hoc pulcherrimo certamine destituat animus. Sudor est ingens, sed eximia præmia, sed fidus agonotheta. Imitemini fortes athletas, & strennuos cursores, manus lassescentes excitate, genua soluta labantiaq; surrigite, recto cursu properate ad metam propositam neq; pes huc aut illuc deflectens aberret à recta uia. Imò si quid aberratū est, si quid cessatum est, id alacritate noua sarciatur. Neque uero satis uobis, ut quisq; sibi certet, securus aliorum, imò pax & concordia uos omnes ita iungat & conglutinet, ut communi studio, alij pro alijs solliciti sint,

Omnis autē disciplina i[n] præsenti q[ui]dem.

Propter q[uo]d remissas ma[]nus.

Pacē sequi[]mini cū om[ni]bus.

eiti ſint, curentq́; ne quis in cõmuni curſu decidat à gratia dei, ne quis alienus à ſanctimonia, quæ decet membra Chriſti, & ſine qua nemo uidebit deum gratis ſit corpori, & indignus qui brauio propoſito potiatur, ne ꝑperantibus ad cœleſtia, radix aliqua amarulentiæ ſuppullulans, ac fruticans obturbet aliorum pijs ſtudijs, eaq́; latius ſerpẽs complures inquinet ſuo contagio. Ne quis ſit inter uos ſcortator, aut alio qui ꝓphanus, gulæ uentriq́; deditus. Si quidem huiuſmodi cupiditates remorantur curſum ueſtrum, ac deflectunt à recto tramite, fitq́; ut dum ad huiuſmodi fucata bona reſpicitis, ſummum illud, & æternum brauiũ amittatis. Sic nimirum euenit Eſau, qui famelicus ob unius edulij uoluptatem uendidit ius primogeniti, breui uoluptatula, perpetuam emens pœnitudinem. Nam illud meminiſſe debetis, quo uobis ſit exemplo, quod poſtea cũ conaretur benedictione patris ſibi reſtitui ius primogeniti, reiectus eſt, nec profuit illi ſera pœnitentia, tametſi lachrymis profuſis teſtaretur ſibi dolere quod fecerat. Amarulentia quæ naſcitur ex odio, liuore & arrogantia uiciat fraternam concordiam, libido, luxus, cæteraq́; rerum ſordidarum cupiditates uiciant puritatẽ, & ſanctimoniam uitæ. At qui duas haſce res oportet inter uos eſſe ſaluas nec altera ſine altera conſtat. Nec enim eſt inter impuros grata deo concordia nec illic eſſe poteſt uera morũ integritas, ubi regnat diſcordia. Cauendũ eſt igitur & nobis, ne

cœleſtem

cœlestem hæreditatem cũ huius mundi delectamentis Nõ enim ac stultissime cõmutemus. Cœlestia sunt ad quæ propera cessistis ad mus, puri accedamus oportet, in Euangelica luce uer tractabilem semur, tam sanctæ professioni uitæ sanctimonia respondeamus oportet. Pontifici uestro atq; huius legi respondere necesse est. Non enim accessistis quemad modũ olim maiores uestri, cũ Moses legem ferret ad montẽ Sina, qui corpore contingi potest, & ad ignẽ incensum, qui sensibus humanis percipitur, ac turbinem & caliginem procellamq; ac tubæ sonitum, quæ auribus atq; oculis percipiuntur, nec ad uocem uerborum, quæ licet aëre pulso sentiri poterant auribus humanis, ac tenuem modo imaginem habebant uocis ueræ diuinæ, tamen non carebant maiestate sua, adeo ut populus qui audiebat expauefactus horrore uocis deprecaretur ne pergeret loqui deus. Sed ipse Moses sua uoce pronunciaret, quæ mandasset ille. Alioqui terribilior erat illa uox quàm ut humanarum aurium imbecillitas ferre posset. Tantum autem habebant religionis ac formidinis, quæ per typum tantum Euangelicæ legis gerebantur, ut à contactu montis procul arceretur populus, & edicto publicaretur, ut bestia quæ tetigisset montem lapidaretur, aut iaculo configeretur. Nam usq; adeo terrifica species erat rerum, quæ sensibus corporalibus exhibebantur, ut ipse Moses expauerit ac tremuerit horrore spectaculi.

Ad huiusmodi igitur sensibile spectaculum uos nõ

accessistis, quod umbras ac typum habebat rerũ longe meliorum, sed accessistis ad res hoc ueriores, quod animo non sensibus corporis percipiuntur, ad spiritualem montem Sion, qui spiritu contingitur non manibus, ad ciuitatem dei uiuentis Hierusalem cœlestem, ubi pax est æterna, ad innumerabilium angelorum cœtum, qui sunt huius ciuitatis proceres & indigenæ, ad concionem filiorum dei, qui cum Esau non perdiderunt ius primogeniti, sed Christo adhærentes conscribi meruerunt in cœlis, facti ciues eiusdem ciuitatis, ad iudicem uniuersorum deum, eius reipub. principem, ad spiritus iustorum hominum, quos perfecta pietas cœlesti contubernio copulauit, ac iudicis assessores reddidit. Ad noui testamenti pontificem Iesum, qui non perdit, sed reconciliat, & ad huius sanguinem cuius aspersu purgantur animæ, quiq; multo meliora loquitur, quàm sanguis Abelis. Siquidem ille flagitabat ultionem, hic impetrat remissionem. Quo clementius & amantius sanguis eius loquitur pro nobis, hoc magis cauendum est, ne aspernemur Christum sic nobis loquentem. Etenim si pœnas non effugerunt contempti sermonis, qui Mosen hominem in terra loquentem auersabantur, multo grauiores pœnas dabimus nos, si Christum è cœlo nobis loquentem auersemur, cuius uox tum cõcussit terram, ut sensibili terrore deterreret à peccando. At nũc q̃d è cælis cõminatur se facturum per Aggeam prophetam? Ad

Videte ne recusetis loquentem.

tam? Adhuc ſemel, inquit & ego mouebo non modo terrram, uerum etiam cœlum, ut expaueſcant non ſolum homines terreni, uerum etiam cœleſtia. Porrò illud quod dicit, adhuc ſemel, ſignificat eorum quæ concutiuntur translationem utpote, quæ facta ſunt hominum manibus, quod genus ſunt templū & ciuitas Hieroſolymorum, ut maneant ea, quæ hominum manibus facta non ſunt, & ideo concuti non poſſunt, cum ſint æterna. Gloriantur ſuo templo Iudæi, gloriantur ſancta ciuitate, ſed hæc aliquando non erunt. Expectant regnum, uidemus aliò translatum. Quapropter nos, qui cœpimus eniti ad regnum cœleſte, quod labefactari non poſſit, idq́; beneficio ſpiritus diuini, perſeueremus in beneficio dei. Itaque uerſemur in hoc templo cœleſti, ſic deum cum reuerentia, ac religione colentes, ut puritate mentis illi placeamus, qui non requirit poſt hac aliud ſacrificij genus. Si religio erat olim in peragendis ſacris quicq̄ admittere, quod offenderet oculos hominum, quanto magis nobis obſeruandū in hoſtijs ſpiritualibus, ne quid offendat oculos dei. Si olim periculum erat non rite adeunti loca religioſa, quanto plus erit periculi, ſi parum puris mentibus adeamus ipſum deum, qui non ignis eſt corporeus, qui ut accenditur ita reſtingui poteſt, ſed ignis eſt efficax, ad nihilum etiam redigens, quæ uult.

CAPVT XIII.

PErſeueret apud uos fraterna charitas, cum ſitis eiuſdem

eiusdem corporis membra, neq; solum eos amore cō/
plectamini, qui uobiscum assidue uiuunt, uerum etiam
eos, qui hospites ad uos diuertunt. Neque enim medio
cris laus est hospitalitatis apud deum. Per hanc enim
Abraham meruit, ut angelos insciens exciperet ho/
spitio, cum se crederet hoc officium in homines con/
ferre. Postulat & hoc Christiana charitas, ut eorum
qui in uinculis sunt, ob Christi professionem calami/
tas uos æque moueat, ac si ipsi essetis in uinculis, &
cruciatus eorum, qui alioqui uarijs malis affligun/
tur, sic uos afficiat, ut appareat uos meminisse, quod
corpus habetis iisdem obnoxium malis, nec alienos
esse à sensu dolorum quos patiuntur eiusdem corpo/
ris membra. Coniugiū, quod rite seruatum etiam apud
Ethnicos suum habet honorem, sit apud uos item ho/
norabile, neq; cubile ullo stupri genere cōtaminetur.
Cæterum scortatores & adulteros iudicabit deus. Ve
stri mores absint ab auaritia, sic ut contenti sitis re/
bus præsentibus, uelut in diem uiuentes absque sollici/
tudine futuri. Sic enim deus ipse pollicitus est Iosue
& in hoc omnibus ipsi fidentibus: Non te desero neq;
derelinquo, ut hoc freti fidentes dicamus, quod in psal
mo mystico dicit propheta. Dominus mihi auxilia/
tor est, nec timebo quid faciat mihi homo. Rationem
habete eorū, qui præsunt uobis, à quibus accepistis nō
humanam doctrinam, sed uerba domini, curateq; ne
quid illis desit rerum necessariarum. Horum uerbis,
quemadmodū

quemadmodum initio credidistis, ita uitam illorũ ueluti scopũ intueamini, ac fidem imitemini, considerantes qua constantia perseuerent in euangelica professione usq; ad uitæ finem. Euangelium semel recte traditum, semper est constantissime tenendum. V t enim Iesus Christus, & heri fuit, & hodie est, & semper *futurus in omne tempus, nec unquam mutabitur, ita semper manebit illius doctrina. In hac igitur persistite, stabiles ac firmi, neq; ceu nullo certo fundamento nixi circumferamini doctrinis subinde nouis ac uarijs.* Non aliud docuit lex Mosaica, quàm docet euangelium, sed aliter. Stultum est autem umbris inhærere, cũ illuxerit ueritas. Et tamen non desunt, qui ueterem Iudaismum iam antiquatum renouent, in escis ciboq; corporis pietatem constituentes, in quarum rerum obseruatione qui superstitiose uersati sunt, nullũ inde fructum institiæ retulerunt. Qui solidam, ac ueram pietatem assequi uelit, quæ non tantum umbram habeat iusticiæ, sed animum ipsum bona conscientia confirmet apud deum, in gratia fideq; consistat, huic fundamento quod iecit Christus innitatur & non uacillabit Iudaicis superstitionibus. Sit illis religiosum à certis abstinere cibis, etiam ab immolatis. Habemus & nos altare multo sacratius, de quo nõ est fas edere ijs, q adhuc addicti legalibus ceremonijs, nesciunt gratiam euangelicam, ueræ salutis largitricem. Siquidem iuxta legis præscriptum, animantium, quorum

Iesus Christus heri & hodie.

rum

rum ſanguis offerri ſolet pro peccato per pontificem in tabernaculis,quæ dicũtur ſancta,cadauera cremari iubentur extra caſtra:Perinde quaſi ſanguis habeat aliquid ſacri,cum corpora ceu polluta deferantur foras,in prophanis locis exurenda,atq; ob id ab his, uelut ab impuris abſtinent cibis. Vmbram habẽt iſti, ſed non amplectimur id quod umbra ſignificauit. Illi nihilo ſanctiorem mẽtem habebant,poſteaquàm fuerant aſperſi ſanguine,nec puriores erant,quod ab eſu corporum abſtinerent,cũ animi uitijs maderent. Nos Ieſum uictimam noſtram,ac pontificem amplectimur qui uelut alludens ad legis imaginem,ut proprio ſanguine purgaret populum ſuum,extra portam Hieroſolymitanæ ciuitatis uoluit crucifigi. Cuius exemplum oportet nos non ſuperſtitioſe,ſed religioſe imitari.Id faciemus,ſi & ipſi ſublata cruce noſtra,ſequamur illum exeuntem è contubernio hominum , ueluti ſceleroſum.Egrediamur & nos à commercio mundi huius,nobisq; dulcius ſit ſubire probrum pro Chriſto,quàm mundi gloria frui. Valeat nobis hæc ciuitas terrena,qui non habemus hic manentem ciuitatẽ, ſed futuram ac cœleſtẽ æternamq; deſideramus. Exit autem ciuitatem,quiſquis affectus abijcit carnis, totoq; ſtudio cœleſtia meditatur.Intra mœnia non immolatur hoſtia noſtra,cæterum egreſſi cum pontifice noſtro Chriſto,ſemper offerimus & ipſi quandam hoſtiam per ipſum gratam deo,non pecudem aliquã,

non fru

non fruges agrorum, sed fructum labiorum, labiorū inquam, non tam corporis quàm animi, quibus agnoscimus dei beneficium erga nos, & commemorantes Christi crucem, pro condonatis peccatis, pro tot dotibus gratias agimus. Huius altaris non sunt participes Iudæi, qui manentes intra muros, nihil amant nisi carnale. Iam accipite & aliud sacrificij genus dignum euangelio, quo litare oportet assidue deo. Beneficio iuuandus est proximus, ac si egeat, facultatum subsidio subleuandus. Talibus enim hostijs cōciliatur deus citius quàm Iudaicis obseruatiunculis neglecto fratre. Parete præfectis uestris, concedentes his, etiam si mali sint, modo ne pertrahant ad impietatem. Etenim cum suo funguntur officio uigilant pro animabus uestris, saluti uestræ consulentes, atq; id faciunt suo periculo, nimirum reddituri rationem deo, à quo proficiscitur omnis potestas. Horum onus aliqua ex parte leuabitis, si uos morigeros & obtemperantes præbueritis, ut quod faciunt, faciant cum alacritate & gaudio, potius quàm gementes. Nam id quemadmodum illis est molestum, ita uobis est inutile. Illis tædio est labor sine fructu susceptus, uobis non expedit iram dei prouocare in uos inobedientia. Fratres & nos precibus uestris deo commendate, si quidem uideor annumerādus inter eos, qui uobis bene præsunt. An omnibus probe nescio, certe confidimus, quod syncere nos gessimus cum bona conscientia apud omnes qui cupiunt

Beneficētia autē & cōmunicatio nis.

ad Euangelicā

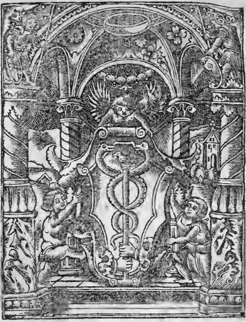
ad Euangelicam regulam uiuere. Quod ut faciatis eo precor impensius, quo celerius possim uobis restitui. Interim uicissim precor pro uobis, ut deus pacis au-tor, qui reuocauit à mortuis summum illũ ouium pa-storem dominum nostrum Iesum Christum, qui redi-uiuus per sanguinem suum ingressus est cœlum pro nobis interpellaturus patrem, quo sanguine consecra-uit nouum & æternum testamẽtum, perficiat uos & consũmet in omni opere bono, ut idonei sitis qui satis faciatis uolũtati ipsius, atq; idem efficiat, ut quod agi tis, acceptum sit in conspectu ipsius, idq; per Iesum Christum, qui semper adest cõmendans sacrificia no stra, cui debetur omnis gloria, non solum in hac uita, sed in omne tempus. Amẽ. Nihil est quod nobis ex be-nefactis arrogemus, ipsius donum est quicquid faci-mus tale, ut placeat oculis dei. Hæc exhortãdi gratia scripsi uobis, id boni cõsuletis, quod à nobis bono anĩo factũ est. Scripsi paucis, ut ipse uos breui uisurus. Sci re uos uolo, quod Timotheus in præsentia mihi nõ ad est, sed aliò dimissus est. is si celerius redierit, hoc co-mite uos inuisam. Salutate meis uerbis omnes qui præ sunt uobis, sed & cum his omnem sanctorũ gregem. Salutant uos Itali. Gratia fauorq; dei semper adsit uobis omnibus.

AMEN.

FINIS PARAPHRASIS IN EPI STOLAM AD HEBRAEOS PER ERASMVM RO TERODAMVM ~~[illegible]~~ auctorem damnatum, et permissum.

BASILEAE APVD IO. FROBENIVM MENSE IVLIO. ANNO M. D. XXI.

Expurgado por mandado de los señores Inquisidores conforme al expurgatorio del Indice nuevo en Toledo a 2. de Agosto de .85. Doctor Navarro.

ERASMI

ROTER...

Paraphr...

in Epist. ...

cas